הלכה · ראשונים

מהריל (מנהגים)

רבנו יעקב הלוי [המהרי"ל] מולין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהריל (מנהגים)

רבנו יעקב הלוי [המהרי"ל] מולין

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהריל-מנהגים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162152 של הספרייה.

תוכן העניינים

הלכות חדש ניסן 4
הלכות ערב פסח 23
הלכות אפיית המצות 28
הלכות חלה 38
סדר ההגדה 40
סדר ליל שני של פסח 55
הלכות מאכלות אסורות בפסח 56
סדר התפילות של פסח 62
דיני הימים שבין פסח לשבועות 67
הלכות שבועות 70
הלכות יום טוב 72
הלכות חול המועד 87
הלכות שבת 91
הלכות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב 106
הלכות ימים הנוראים 117
הלכות תענית 120
הלכות ראש השנה 123
הלכות עשרת ימי תשובה 138
הלכות יום כיפור 144
הלכות סוכות 166
הלכות חג הסוכות 171
הלכות שבת בראשית 185
הלכות חנוכה 186
הלכות טבת, שבט, אדר 190
הלכות פורים 194
הלכות תפילה 201
הלכות נטילת ידים, סעודה וברכות 209
הלכות נישואין 212
הלכות מילה 218
הלכות פדיון הבן 224
הלכות גיטין 225
הלכות חליצה 233
הלכות איסור והיתר 236
הלכות שחיטה 259
הלכות בדיקה 263
הלכות יין נסך 268
הלכות ציצית ותפילין 270
הלכות מזוזה 271
הלכות נדה 273
הלכות שמחות 275
ליקוטים 281
ליקוטים ממהר"ש 296

הלכות חדש ניסן

[**א**] ניסן הוא מלך מפני חג המצות שבו. וכל חדש שהוא מלך אין ר"ח שלו רק יום א', ור"ח ניסן אינו חל אלא באחד מימי אגה"ז. וארבעה עשר יום לחדש ניסן הוא ערב פסח, וחמשה עשר בו הוא ראשון של פסח, והוא אינו חל להיות אלא באחד הימים שחל בהן ר"ח, ואינו חל בימי בד"ו והסימן דכתיב (שמות יב, טו) הוא לבדו יעשה לכם, פי' לבד"ו ר"ל לא בד"ו. כל ימי ניסן אין אומרים בהן תחינה. במגנצא וכן בוורמיישא אומרים בניסן תחינה מיד אחר אסרו חג. והטעם כתוב במנהגי מהרא"ק, לפי שבא' בניסן הוקם המשכן והשנים עשר נשיאים הקריבו את קרבנותיהן ועשה כל אחד ביום הקרבתו יום טוב, הרי י"ב ימים, ויום י"ג היה להן אסרו חג ויום י"ד ערב פסח ונכנסו ימי החג, ומתוך שלא נפלו לתחינה ברובן לא נפלו בכולן. וא"א כל ימי ניסן צדקתך צדק דדינו כמו תחינה. ואין מתענין ואין מספידין בניסן, רק הבכורים מתענין בערב פסח. ואומרים כל ימי ניסן אל ארך אפים בשני ובחמישי. ולמנצח אומרים בכל יום מלבד ערב פסח ואסרו חג דאין אומרים גם למנצח. וכן בכל רגל א"א תחינה ולא למנצח בערב שלו ובאסרו חג שלו. אין אומרים על המת בניסן לא צדוק הדין ולא קדיש דרבנן. זה הכלל כל יום שאין בו קריאת הלל וא"א בו תחינה אפילו הכי אומרים אל ארך אפים וגם למנצח, עכ"ל מהרא"ק.

[**ב**] לעולם בשנה פשוטה קורין פרשת צו קודם פסח, וסימנך פקי"ד ופס"ח. ובשנה מעוברת קורין פרשת מצורע קודם פסח, וסימנך סגי"ר ופס"ח. מלבד בשנת ה"ש או ה"ח מעוברת קורין פ' אחרי מות קודם הפסח. התקופה נופלת בניסן, אכן לפעמים היא מוקדמת לחדש ואדר. והוא שנת ג"ח י"א י"ט למחזור קטן.

הלכות ראש חדש

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל מנהג יפה הוא במגנצא מתי שיהיו שני ימים ראש חדש, דבערב הכנסת יום ראשון קודם תפלת י"ח דערבית קורא שמש העיר בקול רם בבה"כ "יעלה ויבא", להזכיר העם שיתפללו אותו. ובליל שני קורא "ראש חדש", משום דממנו מונין ימי החדש. ואמר מהר"י סג"ל דביש מקומות קורין בכל לילה "יעלה ויבא", אכן המנהג במגנצא כדפי' לעיל, ואמר שכן הוא בס' אבי העזרי. ושאלו את פיו לפי זה מתי שר"ח רק יום אחד יהיו קורין "ר"ח", דהוא התחלת מניינו, ואמאי נוהגים לקרא אז "יעלה ויבא". ולא נתפרש, ודוק ליישב. ואמר שמקובל בעיניו מנהג יש מקומות שהנערים קורין, כדי שלא יהא השמש צריך להפסיק בקריאה בין גאולה לתפלה.

[ד] אמר, המתענה חלום בר"ח צריך להתענות יום אחר להתכפר על שעינה נפשו בר"ח, וכן הדין בחולו של מועד.

[ה] במנחה דהכנסת ר"ח א"א תחנה. ואם ר"ח באחד בשבת א"א בשבת שלפניו צדקתך, כללא דמילתא דכל שעה שאם היתה חול שאין בה תחנה, אם היא שבת אין בה צדקתך, וכן במוצאי ר"ח א"א תחנה או צדקתך.

[ו] בשחרית של ר"ח מוסיפין ובראשי חדשיכם אחר פרשת תמיד. יעלה ויבא בעבודה בתפלת יוצר כמו בערבית, דוגמא כל ערבית ושחרית דכל שנה שוין לבד דשל שבת. אחר תפלת י"ח אומרים הלל בדילוג. דין הלל בבית האבל עיין בהלכות חנוכה. ק"ש קודם הוצאת התורה להפסיק בין יוצר למוסף. וכללא הוא כל יום שיש בו מוסף אומרים ק"ש קודם הוצאת התורה. קורין בפ' פנחס פ' התמיד (במדבר כח, א - טו) לארבעה אנשים. כהן עד עולת תמיד, לוי חוזר ומתחיל ואמרת להם זה האשה עד רביעית ההין, ישראל עולת תמיד העשויה כו' עד שבת בשבתו וגו', לרביעי ובראשי חדשיכם כו' עד יעשה ונסכו. וכשחל שבת קורין ז' אנשים בפרשת היום, ולמפטיר קורא בס"ת שניה וביום השבת ובראשי חדשיכם ואז מפטירין השמים כסאי (ישעיה סו). וכן אם הוא בשבת ובא' בשבת. אכן אם ר"ח בא' בשבת ולא בשבת אז מפטירין בשבת ער"ח ויאמר לו יהונתן מחר חדש (שמואל א' כ, יח).

[ז] ר"ח בשבת אומרים יוצר "אלהינו אלהים אמת". אופן "לך אלים". זולת "אמונתך אמתי רבה". בתפלת יוצר "ישמח משה" אחר אתה קדוש, יעלה ויבא בעבודה. בתפלת מוסף אומרים אתה יצרת אחר אתה קדוש, וכלול בו ראש חדש ושבת. בקדושה למוסף אומר החזן פיוט "אלהיכם יזריח שמשו". ואיתא במחזור ויטרי ר"ח שחל בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא לפי שאינו בא אלא בשביל ר"ח, ושל שבת כבר הזכיר בישמח משה. ר"ח בחול אומר בתפלת יוצר יעלה ויבא בעבודה, ובמוסף [וב]ראשי חדשיכם אחר אתה קדוש.

[ח] בשבת שמברכין בו ר"ח אין מזכירין בו נשמות רק אם נקבר באותו השבוע ח"ו. ואם יבא בשבת אומר המברך בשבת. ובשנה מעוברת אומר אדר הראשון וכן אדר השני.

[ט] בכל חדש מקדשין הלבנה מעומד דנחשב לנו קבלת פני שכינה. ולכך כתב מהר"ח דאין לעמוד תחת שום גג, כדי שלא יאהל עמו שום טומאה. ומקדש והולך עד י"ו בחדש ואין יום י"ו בכלל, והי"ו מונין מיום המולד ולא מיום קביעת החדש, וכן בא"ח. בר"ח א"א לא צידוק הדין ולא קדיש דרבנן.

שלשים יום קודם לפסח שואלים בהלכות הפסח

[**א**] דרש מהר"י סג"ל פעם אחת בשבת הגדול שנת קפ"ז לפ"ק, והיא השנה שנתבקש בחדש אלול אח"כ לישיבה של מעלה, תנצב"ה זכותו יעמוד לנו. ופתח הדרשה בק"ק וורמיישא בהאי לישנא: וידבר משה את מועדי (ויקרא כג, מד) ר"ת "והלוי "יעקב "דורש "ברשות "רבותיו. "אנכי "תולעת "מאיש "ובזוי "עם "דעתי "יוודע. שלשים יום שואלים בהלכות פסח, וסעד ספר הרקח ממשה רבינו ע"ה שעמד מהחדש הזה משמע חדש שלם. וכתב מהרא"ק ראיה דהא עמד בפסח ראשון והזהיר על השני עכ"ל. ואמר מהר"י סג"ל דהיינו דוקא בזמן הקרבנות לבקר אחר מומין. ואף אשר עתה רבתה השכחה בגלותינו בעוה"ר, נהגו בשבת הגדול להוציא בדרשה חובת ציבור. וזהו אחד מן הטעמים שנקרא שבת הגדול, על דרך שנקרא יום כיפורים צומא רבה, לפי שמאריכין בו בתפלה ובתחנונים, כך מאריכין כאן בדרשות משום דנפישי וחמירי הלכות פסח. והפייט קאמר "להוציא חובת ציבור", אלמא דחובה היא לדרוש. ולעולם דורשים בשבת הגדול כשאין ערב פסח חל בו, דאז צריכין להקדים ולדרוש. ועמדו רבותינו הפייטנים ותיקנו את סדרם דרך כללות בקוצר, והיה בו די לראשונים. שוב נתמעטו הלבבות, ועמדו פרשנים כגון הר"ר שמואל מפלייזא פי' הפיוט ד"אלהי הרוחות", וגדול א' פי' הפיוט ד"אדיר דר מתוחים". וסמכינא אהא דכל בעל בית ילמוד הסדר, ובעו"ה מרוב טרדות ומיעוט הלבבות גם זה לא נעשה.

[**ב**] פעם אחת סיים ואמר: ידענא בעם זה דכולם יודעים הלכות המועד מקטנים ועד גדולים, וכ"ש הלומדים שיודעים דברי רז"ל. אפילו הכי מוטל על הציבור לשמוע הדרשה, שמתוך כך משימים אל לבם בשעת מעשה. ועל כרחי העברתי על מדתי להיות ניאות לכך להוציא ידי חובתם. ומעתה אטול רשות מהשם יתברך יתעלה זכרו, ואח"כ מהקהל קדישא, ובראשם מורי הר"ר זלמן רונקיל. בק"ק פרנקפורט מתחילין בשבת הגדול לנגן בקול רם הכל יודוך.

[**ג**] פעם אחת פתח בהאי לישנא: כתיב זכר עשה לנפלאותיו (תהלים קיא, ד), רוצה לומר מתי שהקב"ה פועל נפלאות ונסים עושה זכרון לדבר, כמו במעשה בראשית נעשו כמה נפלאות, עשה זכרון לנוח בשבת. סיפיה דקרא חנון ורחום ה', שחינן וריחם לברוא העוה"ז אף על פי שלא היה ראוי להבראות. טרף נתן ליראיו (שם, ה), לשון מזון, כמו הטריפני לחם חקי (משלי ל, ח), שנותן טעם בתבשיל של שבת דמוטעם יותר מבימות החול, כדאשכחן בפרק כל כתבי בעובדא דרבי יוסי. גם יש לדרוש הקרא כלו על דור המבול, שעשה זכרון אותו דף שנשאר מן התיבה שעשאו סנחריב לע"א בבבל. וכן נדרש

בפרק חלק וז"ל אזל אשכח דפא מתיבותא דנח, אמר היינו דאמר אלהא אשר שיזבה לנח מן טופנא. שמעו שני בנוהי של סנחריב דאמר לזבוח אותן לשמו ועמדו וקטלו לאבוהון עכ"ל. חנון ורחום ה', שחינן על נח וכל אשר אתו בתיבה י"ב חדש, שמשפט דור המבול היה שנה תמימה. גם יש לדרוש על אנשי סדום שעשה זכרון אשת לוט ותהי נציב מלח (בראשית יט, כו) וחינן וריחם על לוט להמליטו. טרף נתן וגו'. יש לדרו' לשון טירוף שטורף את הצדיקי' בעוה"ז כדי להרבות שכרם לעוה"ב. גם יש לדרוש על גלות מצרים שעשה זכרון חג המצות לספר נפלאותיו בכל שנה ושנה. וחינן וריחם לגאול אותם ממצרים גם שלא היו ראוים לכך, כמו שנא' ואת ערום ועריה (יחזקאל טז, ח) ר"ל בלי מצות. טרף נתן ליראיו לשני הפירושים ניחא אשר פירנס אותם במצרים, או הטריף אותם בעבודת פרך.

[ד] אמר מהר"י סג"ל דמשום האי טעמא דחייבי' לדרוש בהלכות פסח ל' יום מקודם, כתב בספר אגודה כל מי שממלא את החביות של יין מפורים עד פסח, דאז מתחילין השלשים יום, צריך ליזהר למלאות עם כלים השייכים לפסח שאין בהם חמץ, או בכלי ישן מורק ושוטף, שלא יהא נדבק בהן שום חמץ ויתערב ביין. יעשו ג"כ ברזות חדשות בחביות שרוצה לשתות יינן בפסח, דחיישינן אולי ידבק שום חמץ בישנות או ישפשף את הישנות לצורך פסח.

[ה] כל הני ל' יום מנקרין ומכבדין את כל הבית וכלי הבית מן החמץ ומגררין כל מקום שידבוק החמץ. והיינו כל שאר כלי הבית, אכן העריבות ותיבות ואמבטי אשר לשין בהן עיסה כל השנה, אין מועיל בהן מריקה ושטיפה וגרירה, דאי אפשר שלא ישאר כזית חמץ בב' או ג' מקומות, וחייב לבערו לפי פירש"י. וכן המסקנא בספר מצות קצר. לפיכך הרוצה לצאת ידי חובתו צריך ליתן אותם לגוי במתנה גמורה שלא להחזירה, אף על גב דבכל מקום מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה בר מקידושי אשה, כדי שלא יאמרו אשה נקנית בחליפין. שמא גבי חמץ החמירו הערמה משום דמילתא דקביעא הוא, וגזרינן במילתא דקביעא דילמא אתי למיסרך. וכה"ג אסר ר' יוחנן בירוש' חמץ שביטלו ונמצא אחר פסח מפני הרמאין, אף על פי דבשאר דיני הפקר לא החמירו כגון לפוטרו מן המעשר. ודוגמת זה באיסור שביתת שבת, המפקיר בהמתו. אלא משום דגבי חמץ איכא למיחש רמאות טפי. ואם ירע עינו לתת אותם לגוי ושמא אין מאמינו אז יטחנו בטיט, ואז יבטל החמץ שבו. וכן המנהג לעשות לדפי מולייתות ועצי מגלגלין וכל כלי ששימשו בהן בעיסה מהאי טעמא דפרישי'. וכ"כ בא"ח דאם שום חמץ נדבק בסדק שאין יכול לחטט אחריו יטיח עליו מעט טיט. וכן הסל ששימשו ביה הלחם כל

השנה בעין יטחנו בטיט ג"כ, דא"א לנקר בין השרביטים עכ"ל. וכל דבר שרגילין לתת לגוים כדי שלא יעבור עליו בפסח, כגון שכר שקורין ביר או חלת דבש שקורין לעקו"ך, צריך ליתן במתנה גמורה כדפי' לעיל.

[ו] מהר"ש ע"ה דרש כתיב (תהלים לד, יג - יד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע. וכ"ש המלשין על בר ישראל ומוסר אותו בידי גויים שאין לו חלק לעוה"ב. וכתיב בתריה (שם, טו) סור מרע ועשה טוב, ר"ל שלא יאמר אדם אשב בטל לא אעשה רע וגם לא אעשה טוב, לכך אמר ועשה טוב. ואין לך טוב כגמילות חסדים שהיא עיקר המצוה שהעולם קיים בשבילה. וכה"ג אם הוא ת"ח יהא גומל חסד ללמד תורה לבני אדם בחנם, ויהי' נוח ומזומן לבריות בכל שעה לדין ולהוראה בלי שהות. ואם הוא איש עשיר ודבריו הם נשמעים למלכות, יטריח את עצמו להליץ צורכי בני אדם נגד השררה. ואם איש עני הוא שצריך לממונו, מכל מקום יטריח בגופו הטוב שיוכל. ואם נצרך הוא להתפרנס מבריות בטורחו, יטול דבר נכון ויפחות שכר טורחו מישראל יותר ממן הגוי ומרבים כיחידים. ואדרבה מצוה רבה ועיקר גמילות חסדים המטריח את עצמו בשביל הציבור. וכן אמרו רז"ל שצריכין גבאי הצדקה לקנות לעניים חטין לפסח, וכן יעשו פרנסי הקהל, והאי נמי גמילות חסדים הוא.

[ז] ודורשים בהלכות פסח מקודם פסח ל' יום, כי חמץ יש בו כמה איסורים, והאוכל חמץ מט"ו ואילך ככזית חייב כרת. חצי כזית איסור דאורייתא וליכא כרת. ומשמתחילין הל' יום דרך בני אדם לכבד החדרים ולהדיח הכלים, ובראש כל דבר לקנות חטין לעניים. וכן העושה ביתו אוצר, כגון שמכניס תבן או עצים בביתו לאוצר, צריך לכבד המקום מתחילה לראות שאין שום חמץ שם. ודוקא כשמכניס בין פורים לפסח שהתחילו הל' יום. וכן דרש נמי מהר"י סג"ל. ודרש מהר"ש אם לא פינה ובדק מקודם, צריך לפנות ולהסיר כל התבן והעצים לבדוק. ואם דעתו לפנותם קודם הפסח, אז אפי' הכניסם לאוצר קודם הל' יום, צריך לבדוק ולראות מקודם שאין שם חמץ, דחיישינן שמא יפנה אותם בערב פסח.

[ח] גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם אין הישראל מקבל עליו אחריות מותר, אבל באחריות אסור. ואם הגוי אלם, שהישראל צריך לשלם לו אם נאבד החמץ או נפסד, גם בלא אחריות אסור להניח בביתו, דמיחשב כאחריות. וכיצד יעשה, יראה חדר לגוי ויאמר לו שישימנו לשם, ואם אז נאבד או נפסד הוי של גוי, וכי ה"ג מותר. וכן אסור לישראל להפקיד חמץ שלו אצל גוי באחריות של גוי, וגם בלא אחריות יש לו לישראל

להתנות בפירוש שיתנו לגוי במתנה גמורה, ואז אם מעכבו הגוי עד אחר הפסח מותר הישראל לחזור ולקנותו, ואם נתנו לגוי באחריות אסור אחר פסח, עכ"ל מהר"ש.

הלכות הגעלה

[א] דרש מהר"י סג"ל, זמן הגעלה מאחרין לכל היותר עד יום אחד קודם ערב פסח. ולא יגעיל בערב פסח עצמו, שמא ימשך וישהה עד אחר שש. ואז חל עליו איסור חמץ והוי הפליטה שמגעיל איסור, אם היה הכלי הנגעל בן יומו כדפירשו רבותינו. וגם מפני טרדת סעודת חמץ שהיא תוך ד' שעות ימשך זמן ההגעלה, ע"כ יקדים, והמקדימין עוד יותר הרי הן משובחין. ועכ"פ יש לכל אדם להגעיל קודם סוף ארבע שעות בערב פסח. ומהרא"ק כתב דיש להגעיל ג' ימים קודם פסח, וכן עמא דבר. ומגעילין כלים וקערות כפות וכלי מתכות וכלי עצים שיש להם בית קיבול וכלי אבנים שכותשין בהם פלפלין. אבל צריך להדיח ולקלוף כלי עצים מתחילה היטב. וכלי מתכות אשר הם פשוטים כגון שפודין ואסכלאות צריכין ליבון, עכ"ל מהרא"ק. מהר"י סג"ל הצריך ג"כ מדוכת אבן לקלוף עם ברזל טרם אשר מגעילין אותו.

[ב] מהר"י סג"ל דרש, כיצד מגעילין, מכניסין יורה קטנה בתוך יורה גדולה. ובעי התם תלמודא יורה גדולה מאי, ומפרשים רוב רבותינו דקאי הך בעיא על אותו היורה שמגעילין בו, שצריך להגעילו בראשונה טרם שמגעילין שאר כלים בתוכה, וכן הוא בא"ח. וכן העידו רבותינו ז"ל שכן נהגו הקדמונים בקהלות שפירא וורמיישא ומגנצא. וכתב ראבי"ה אל תטוש תורת אמך, ואף על פי שראבי"ה ויתר רבותינו פירשו דלא צריך, ומפרשים להך בעיא הנזכר על יורה גדולה שרוצה להגעילו. אכן הרא"ש דחה ראיותיו, ועלינו לקיים תורת אמך ולהגעילו מקודם. ומפרש תלמודא דמגעילין את יורה הגדולה ע"י גדפנא, פי' לסבב שפתו בטיט כדי להעלות הרותחין עליו להגעילו גם על השפה. אבל ראבי"ה כתב בשם אביו למלאות אותו מים על כל גדותיו ולתלותו כן בשוה, ואז כשהוא מעלה בבישולו הרותחין יכניס אל תוכו אוד בגחלתו או אבן רותח מלובן באש ויהפך בו כדי שיעברו הרותחין ויזבו מעל שפתיו וכן נוהגין, וכן במהרא"ק. ואח"כ מערין אותן המים ושוטפין אותו בצונן. וחוזר וממלאו מים כמשפט הראשון להגעיל בו שאר כלים. ויזהר להרתיחו יפה שיעלו רתיחותיו ולא יפסיק מבישול רתיחותיו כל זמן שמגעילין בו, וכן במהרא"ק.

[ג] מגעילין גם כלי שנתשתמשו בכלי שני, כגון קערות שנותנין בהם המאכל מן כלי הראשון אשר נתבשל בו את המאכל, דלפעמים מכסין הקערות על קדירה כשהיא מבשלת. וכן נמי שואבין בהם מים ממרחשת המבשל ונמצא תשמישן גם בכלי ראשון

לכן צריכין הגעלה בכלי ראשון. וכוסות כסף נמי צריכים הגעלה דפעמים מרתיחין בהן יין.

[**ד**] כשבא להגעיל כלים קטנים שצריך להחזיקם בצבת שלא יפלו מידו אל תוך מי הגעלה לשולי היורה, יזהר להיות לו ב' צבתות, וקמיט האי ורפי האי וחוזר ורפי האי וקמיט האי, למען שלא יהיו חוצצין בפני מי הגעלה. ואם יכול לתלות את הכלי בחוט או משיחה אל תוך מי הגעלה דיו.

[**ה**] וכתב רוקח, שאין להגעיל כלי תוך כלי או סל מלא כלים, אף על גב דלענין טבילה יכול לעשות הכי מ"מ לענין הגעלה חיישינן דילמא לא סליק דיקולא דמיא במקום שמונח זה על זה, וכן במהרא"ק.

[**ו**] ולהכניס הכלי תוך מי הגעלה פעמיים אין נכון דחוזר ובולע. הילכך אם יש לו כלים גדולים כגון האגנים וכה"ג שאין יכול להכניסם בפעם אחת תוך מי הגעלה, אז לא יגלגלם לסבבם תוך המים אך יתחוב כל שיכניס פעם אחת ויחזור ויתחוב צד השני. ויזהר מאד לצמצם לתחוב בשנית רק עד מקום שהכניס בראשונה שמא יחזור הצד הנגעל כבר ויבלע מי הגעלה האסורים. ואם אי אפשר לו לצמצם אז יותר טוב להכניסו שנית ממה שנשאר שם מקצת כלי בלא הגעלה דהך הכנסה שנייה דאוסרים חומרא בעלמא היא. ודוגמת זה יעשה לכלים שיש להם בית יד ארוך. ואם הוא כל כך ארוך דגם בפעם שנית לא הספיקו מי הגעלה להגיע באמצעיתו, כגון מחבת שרובן יש להן בית יד ארוך, אז אותו הנשאר בתווך בלי הגעלה ילבנו באור. וכן בא"ח הדין פסוק דמחבת מותרת בהגעלה ולא כרבותינו דמצריכין למחבת ליבון באש מאחר שמטגנין בה.

ואם יש לו אגנים גדולים כל כך שאי אפשר להכניסם לשום יורה מתוך גודלן. ולפיכך ידוע ומוכח שאין תשמישן ע"י האור רק ע"י עירוי לתוכן לכל היותר. אז גם די להם בהגעלה ע"י עירוי לשפוך [ל]תוכן מים רותחין מכלי ראשון ועדיף טפי להגעילם ככה ע"י עירוי. וצריך למלאם מן מי הרותחין ויתחוב בהן אודין בגחלתן, או אבנים מלובנין באור להעביר מי הרותחין למעלה מן גדותן. וגם אם לא נשתמש בהן רק בצונן או בכלי שני, מ"מ החמירו חכמים להגעילן בעירוי מכלי ראשון. אבל האגנים הקטנים או יורה לבנים גם אם ברור שלא בשלו בהן, הואיל שיכולין להכניסם אל כלי ראשון בתשמישן. לא די להגעילם ע"י עירוי דחיישינן שהכניסן ליורה מחומצת, וצריך לשאל מחבירו יורה גדולה אם אין לו גדול כ"כ ויגעילם בתוכן, דכדרך תשמישו כן דרך הגעלתו כדפי' לעיל. [**ואמר** מהר"י סג"ל אף על פי שיורה גדולה מגעילו במילוי המים בפני עצמו, מ"מ אותן יורות ואגנות דנחושת וכן קדרות דנחושת שיכולים להכניסם ליורה גדולה, אף

על פי שגם גדולים הם, מ"מ צריכים הגעלה בכלי ראשון להכניסם ג"כ ליורה גדולה, ולא ע"י עירוי להשליך רותחין עליהן, דכבולעו כך פולטו דמסתמא נשתמשו בכלי גדול מחומצת. וישאל יורה גדולה להגעיל תוכו או אצל חבירו שיש לו גדול].

וכן כלי כסף אף על פי שרוב תשמישן בצונן מ"מ צריכין הגעלה לפסח שמא הרתיח בהן יין ולאו אדעתיה כדפי' לעיל. אכן דפין ושולחנות שהן פשוטין די להם בהגעלה ע"י עירוי דחיישינן שמא בלעו ג"כ חמץ ע"י עירוי וכבולעו כך פולטו.

[**ז**] והמגעיל ע"י עירוי ששופך הרותחים על הכלי להגעילו יזהר שישפוך מים הרותחין דוקא מן הכלי שבשלו בו והוא נקרא כלי ראשון. ואל ישאוב עם כלי אחר מכלי שבו הרותחין ולערות ממנו להגעיל משום דכלי ששואב עמו תוך הוא כל"ש ונתבטל בו בישול הרותחין טרם שמגעילין. אכן אם שוהה את הכלי ששואב עמו תוך הכלי שמבשלין בו הרותחין בעוד הוא שם מעלין המים רותחין שפיר מתקרי גם הוא כלי ראשון. והמערה הרותחין להגעיל הוא יזהר לשפוך אותם בזריזות, ולא יעמוד מרחוק וישפוך ע"י זריקה באויר, כגון שמתייירא שמא יטנף את בגדיו או שמא יכווה ממי הגעלה מניצוצות החמין כדרך המון העם לא שפיר עבדי. דכה"ג שאין קילוח הנצוק מחובר אל כלי ראשון לא מיחשב עירוי אפי' לחומרא שכתב בספר תשב"ץ ובאגודה גבי נר של חלב הנוטף על הכלי דלא חשיב עירוי, כ"ש לקולא דלא מיחשב עירוי להתיר את הכלי בהגעלתו. ע"כ צריך לעמוד בסמוך לו לשפוך המים בפעם אחת להגעיל בעירוי. אף על פי דהפייט נקט בלשונו "זורקין", לאו דוקא הוא אך ר"ל שופכין כי זריקת חמין נצטנן באויר ולא מיחשבו כלי ראשון אף לחומרא כמו שפי' לעיל.

[**ח**] והמגעיל דפין ושולחנות יהיו מקודם מנוקרין מן החמץ ומשופשפין יפה יפה בכל חריצין, ויהיו מנוגבים מן המים שלא יהא עליהן שום צוננים שמא יצטנן הרותחין קודם אשר מגעילין החמץ או האיסור. וכן כל כלים צריך לנקרן מכל טינוף וחלודה טרם הגעלה. דפי מוליאות צריכין ג"כ הגעלה בכלי ראשון דלפעמים זב עליהם גבינה המולייי' או הבשר כשהן חמין, מצאתי. וכן בא"ח דילפי' מדכתיב אך את הזהב (במדבר לא, כב) לרבות חציצה.

[**ט**] וכל הכלים ישהו אחר השפשוף שלא יהיו בן יומן טרם שמגעילין אותן, ר"ל שלא נשתמש בהן מעת לעת, דהיינו תוך כ"ד שעות שהוא יום שלם דאז נפגם הטעם שבלוע בו ושרי קודם איסורו, וכן בא"ח, אף על גב דיש ס' במים וגם עדיין שעת היתר הוא. והטעם מפורש בספר מצות קצר.

[י] מנהג העולם כשמגעילין דפין ושולחנות פשוטין, אז מניחין אודין או אבנים מלובנין על גבי עצים קטנים או ע"ג אסכלא ומעמידין על הדפין ושולחנות, כדי לערות עליהן הרותחין שלא יצטנן מן העירוי ויגעילו יפה. ואז מקום הנחת האודין והאבנים חצצו ולא סליק שם דיקולא דמיא, לפיכך יזהר להסירן ולערות רותחין שם. או חבירו יתפוס האוד בידו או האבן בצבת והוא יערה וישפוך הרותחין על גביהן.

[יא] ויזהר לשפוך צוננין אחר שהגעילו כל כלי ברותחין. והטעם פירשו רבותינו כדי שלא יחזרו מי הגעלה ויבלעו בכלי, וכ"כ ר"ש בתשובה וכן פי' רב האי גאון, ומר רב נהילאי, אבי"ה.

[יב] אותן תיבות ומגדלין שאוצרין תוכן המאכלים כל ימות השנה, אין נכון להגעילם להסתפק ולהשתמש בהן בפסח, דסתמן כמה וכמה פעמים נשפכו בתוכם מאכלי חמץ כל השנה ואי אפשר לטהרן כל כך שלא נשאר מאומה בין הדבקים, ואם נשפך לו עתה שום מאכל בפסח יגבהנו ואולי יתערב בו שום חמץ שנשאר בסדקין, ואיסור חמץ בזמנו במשהו. ואם הגעילן יזהר במאד שאם נשפך לו שום דבר בפסח שאל יגביהנו כלל לאכול. וגם אל יניח בתוכו להדי' על הדפין שום דבר חם בפסח. וטוב יותר להניח חתיכת דפין או סמרטוטין על כל דף ודף, כדי שלא ישתמש להדי' בגופיה.

[**אכן** בלא הגעלה כשהן משופשפין ומנוקרין כפי יכלתו, יכול להשתמש בהן ע"י סמרטוטי בגד או חתיכות עצים מונחים בתוכו להשתמש על גבה, ואז נזהר הוא מלהגביה את הנשפך].

[**רק** יטהר אותן ע"י מריקה ושטיפה יפה כמה שיכול, ויניח דפין חדשין על גבי דפין הראשונין והוי ליה היכר טובא דאם נשפך לו מאומה שלא יגבהנו בפסח מאחר שאינו משתמש להדיא בגוף המגדל על גבי דפין הראשונין].

[יג] כלים המטולאין אין מגעילין אותן כי מקום הטלאי חוצץ. אכן אם הסיר את הטלאי עד אחר שהגעיל את הכלי, יגעיל את הטלאי בפני עצמו או ילבנו באור ויחזור ויטלאנו עם אותו טלאי. ואם בחידושן הוטלאו אין לחוש להסירו דכבולעו כך פולטו. [וכן דרש נמי מהר"ש, וראייה מסכין דאידי ואידי ברותחין והקתא אינו חוצץ].

[יד] דרש מהר"י סג"ל יותר טוב לקנות סכינים חדשים לפסח ממה שמגעילין הישנים, ואם בא להגעיל סכינים המחושקים כסף אצל הקתא ובראשם מסתמא מעיקרא בחידושן נחשקו וכבולען כך פולטן. אז יזהר לגרר יפה במחט או בסכין היטב בכל חריצין ונעיצין. והלכתא אידי ואידי ברותחין ר"ל הקתא והלהב. אם אחר תשמישתן נחשקו צריך להסירם טרם שמגעיל. אכן אם הכסף שבהן משוקד שקורין גיבלעכמאלט גם אם היה בו

מעיקרא אסור להגעילם, דהמשוקד מין חרס הוא ובליעתו אינו יוצא מידי דופיו לעולם. ואת הרושם מן הסכין שמגעיל יגרר וינקר יפה קודם, ואם לא חש עליו טוב שישחיזו עד שימחה הרושם. סכין שהוא טריפה צריך ליבון להכשירו וישחיזו אח"כ ויטבילו אז. והנדן שהוא התיק שלו אין לה תקנה להכשיר. סכינים וקרדומות ישחיזם וישפשף גם הקתא יפה ובכל חריצין ונעיצין ינקר יפה מחמץ בעין ותו יגעילם. יש סכינים שהקתא שלהן עשוי מקרן, יש מרבותינו אוסרין אותן בהגעלה משום דע"י הרותחין יתרכך הקרן ויתקלקל ויקפיד עליו מלהגעילו כדין. וכן כל כלים עשויים מקרן. וכן איתא בא"ח על כפות עשויים מקרן.

[**טו**] כל כלי גוים צריכין טבילה אחר הגעלה. אך אין נכון להשתמש בשום כלי גוים הממושכנים בידו טרם נחלטו ביד הישראל, אם לא שיטול רשות מן הגוי, דסתמא מקפידין ואסור לגנוב אף דעת גוי. ואם הורשו לו מן הגוי מותרים אחר הגעלה בלא טבילה, דלא בעי טבילה רק כשהוחלטו לישראל דיוצאים מרשות הגוי ונחשבי' לישראל ככלים חדשים.

[**טז**] כלים שיש להן תוך, כגון הני קנקנים, יזהר לשפשף אותם מבפנים יפה ועל השוליים מבפנים. ואם פיהן צר שא"א לשפשף מבפנים, או שיש להן קנים שקורין רורין, אסורים בהגעלה. וכן כלי זכוכית שפיהן צר אף למ"ד דמתיר זכוכית בהגעלה, אלו אסורים.

[**יז**] כלים הצבועים העשויים מעץ אין להם תקנה להגעילם כדפי' רב האי גאון דדינם ככלי חרס. [וכן אסר מהר"י סג"ל להשתמש אפילו בכלים צבועים חדשים בפסח]. וכן כל כלי זכוכית. כלי חרס הישנים אין נוהגים להשתמש בהן בפסח דאין להן תקנה לא בהגעלה ולא בליבון, דהתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מדי דופיו לעולם, אם לא ע"י חזרתו בכבשן למקצת רבותינו. ודוקא כבשן ממש שמצרפין בתוכו כלי חרס כדפי' הרא"ש, דאז לא חייש עליה דילמא יבקע וילבנו יפה. אבל תנורים שלנו לא מועיל אפי' הגדול של אופה. ע"כ יצניעם מן העין עם שאר כלי חמץ שלא יבא לטעות להשתמש בהן בפסח. וטוב להצניע גם המפתח מן החדר שהצניעם שם שלא ישגה דלא בדילי כהרא"ש וכן בא"ח.

[**ומה** שנוהגים הנשים באשכנז ללבנן - הקדירות הישנות באור - אינן עושין כי אם לשרוף החמץ שבעין שנדבק בהן - משום דמבשלין בהן חיטין ושעורין וקמח, ואי אפשר לנקותן יפה כ"א ע"י ליבון - ואינו עובר עם השיפשוף. אבל להשתמש בהן בפסח - חלילה שיהיו מותרין - אין מועיל ליבון שלנו - ויהיו מותרין להשהותם כך עד אחר פסח בלי איסור].

וע"כ נכון לקנות אפי' נרות של חרס חדשים להדליק בהן שמן במקום שמנהג להשתמש לאורן אצל המאכל, דזימנין מדליק בהן שמן מותר טיגון והוא חמץ גמור, וזימנין מטיב את הפתילה בידו וזימנין דאטיף.

[**יח**] דרש מהר"י סג"ל מאד הקילו רז"ל בחביות שנשתמש בהן שכר שעורים שקורין ביר. יש מתירין בהדחה, ויש בשפשוף יפה, ויש בעירוי ג' ימים להשתמש בהן יין לפסח. ומביאין ראיה מירושלמי דמתיר בעירוי הני גרבי דכותח. אכן רבינו שמשון מחמיר בו ודחה הראייה, ואמר אפילו לשהות בביתו צריך עירוי. וסבר ליה דההוא דירושלמי סבר ליה קדרות בפסח ישברו ולא התיר אפילו ע"י עירוי להשתמש בהן בפסח, דשכר שלנו חמץ גמור הוא, כדאי' באשר"י ושמא ישאר חמץ בעין. והרוצה להשתמש בהן לפסח אז הוא צריך לפותחו מצד אחד להוציא את שוליו ולנקרו ולשפשפו יפה יפה ואח"כ להגעילו. ולא דמי ליין נסך שהוא צלול וע"י עירוי או הגעלה מבטלין הפליטה.

[**יט**] סל או נפה שקורין זיפ, או משמרת שקורין זייא, וכן הברזל מנוקב שמפרפרין עליו את הפת שקורין ריב אייזן, בכל אלו אין הגעלה מועיל בהן מאחר דא"א לנקרן בין הנקבים. ומה שיש בפיוט דאדיר דר מתוחים "קדרי נפה" יש גורסין "כפה". וכ"כ בא"ח על כל כלים המנוקבים שמולחין בהן בשר אי אפשר להכשירן בהגעלה. כלים שא"א להוציא החמץ שבבקעים וסדקים, יטיח טיט על אותו המקום ומועיל הביטול כדפי' לעיל.

[**כ**] מרדות של חמץ שקורין אובן שושיל אין להם תקנה לפסח, משום דעל ידי האור בלעו ואין פולטין אלא על ידי האור, ובליבון אינן עולין, לכך צריך חדשים למצות או ישנים המיוחדים לפסח.

[**כא**] מרחשת שהושחר מבחוץ שתשמישו על גבי האור והיה טרפה ורצו להכשירו לפסח, הצריכו מהר"י סג"ל לשפשפו מבפנים יפה ולנקרו בכל צדדין כפי יכלתו, ואח"כ להכניסו לתוך יורה אחרת ולהגעילה. ואינו די בעירוי רותחין לתוכן דמסתמא מתוך קטנותו תשמישו כך בהכנסו ליורה כך פולטו. היה של גוי ונחלט ביד ישראל והצריכו טבילה.

[**כב**] כיסוי קדירה והיא מתכת אין תקנתו לפסח רק בליבון דדינו כמו אסכלא, דלפעמים צולה או מחמם על הכסוי במקום אסכלא. [וכל כלים יגעילם כבליעתן, כיצד שיפוד ואסכלא מלבנין וכן כיסוי קדירת ברזל. אף על גב דיש רבותינו דסברי הואיל והיתר בלע סגי - בהדחה - ובהגעלה, מ"מ כתב בהג"ה במיימוני דלא נהוג עלמא כן, וכן כתב הרא"ש]. אותן בני אדם המשהין שפודין ואסכלאות עד ערב פסח ללבנן אז בתנור

שמחממין בלאו הכי למצות לא עושין כדין להשהות עד שעת איסור חמץ, אך ילבנן מקודם וילבנן על פני כולן גם הבית יד. בבית מהר"ש ליבנו נרות חרס שהדליקו בהן שמן וליבנו אותן בערב פסח.

[**כג**] כוס כסף היה לו זר עולה למעלה מן השוליים ואותו הזר היה מסורג חורין וסדקין לנוי הכלי, ואמר הבעל לפני מהר"י סג"ל אתן הכלי לאומן צורף ליפותו ולטהרו כדי להגעילו אח"כ לצורך פסח. והורה אליו מהר"י סג"ל דלא די לו בייפוי הצורף דהם אינם עושין רק לנוי למראית העין ולא בכל צדדין כפי צורך הגעלה, אך הישראל הוא ישפשף את הכלי יפה בכל צדדין ועל השוליים בפנים, וגם ינקר ויטהר כל חורי הזר. והיה בודק את הכלי בכל צדדין אם נדבק בשום מקום שהיה נשבר אחר תשמישו ונתקן, דאז הוי חוצץ בהגעלה ולא מצא. וכיסוי הכלי והוא היה כלי בפני עצמו שלא היה פתיל עליו והיה עליו ג"כ זר עולה מגגו, וע"ג הזר היה מכוסה טס כסף משוקד עם ציורין, והיו רואין דרך חורי סירוגין הזר מעבר לעבר בין גוף הכיסוי ובין הטס שעל סירוג הזר. ולא רצה להתיר כלי הכיסוי בהגעלה כי אמר אולי שום חמץ נפל אל תוך החלל דרך חורי הסירוג ואי אפשר להוציאו. אכן אם רוצה להסיר טס הכסף מעליו למעלה לטהרו מחמץ בפנים הרשות בידו. ועל המשוקד מאחר שהוא אחורי הכלי מבחוץ במקום שאין שותין אין לחוש, דוקא המשוקד מבפנים אסר מהר"ש משום ששורי' בתוכו פת ביין והוי כבוש כמבושל.

[**כד**] אגן נחשת קנו מגוי להגעילו ללוש בתוכו עיסת מצה. והיה נשבר בשפה ומחמת השבירה נתפשטו סדקים קטנים. והורה מהר"י סג"ל לשפשף יפה ולהרחיב את הסדקים לגרר ביניהם יפה ולהגעילו אח"כ, ואז יתנו לאומן גוי להתיך בדיל על השבירה ועל הסדקים ולהחליק יפה להשוותו לשפת האגן, ואל יסתום השבירה בחתיכת נחשת מחובר ביתידות כרגילין להטליא כלי נחשת, כי אז נכנס קמח ובצק ביני הדבקים ולא מצי בכל פעם ופעם לגרר אחריו כדי לטהרו כראוי. והעיד הרב הנז' על אביו מה"ר מולין ז"ל שהיה אליו אגן אחד שנפגם בשפתו, והניח לחתוך את הפגימה ולהרחיבה כמלא אצבעו, ולא רצה להסתים הפגימה מטעם דפריש' והחזיקו בו כמה שנים. פעם אחת שאלו למהר"י סג"ל על אגן נחשת להכשירו לפסח והורה אם נילש בו כבר אז אין מועיל לו הגעלה, ואם לא נילש בו מגעילין אותו אפילו ביורה של גוי ובלבד שלא יהא בו חלודה או גומא.

[**כה**] אסיתא שהוא מדוכה של נחשת, אמר מהר"ש יש אוסרים להגעילו לפסח ויש מתירין בהגעלה, ונוהגין שלא להגעילו כי רובן יש בהן גומות. וגם המתיר בהגעלה מודה

אם יש בו גומות לא מועיל בו הגעלה ובעי ליבון. ומהר"י סג"ל דרש דיותר טוב להיות לו חדש או מיוחד לפסח. ומאן דלא אפשר ויש לו אחד מחומץ יתן אותו לאומן גוי היודע ללבנו באור יפה שאינו מתקלקל. וכן סכינים שיש בהן גומות צריכין ליבון אם לא יוכל לנקותם יפה וכן בא"ח, כי במקום הטינוף לא סליק דיקולא דמי הגעלה וכתיב אך את הזהב (במדבר לא, כב) ודרשינן אך להעביר חלודה והוא הדין לטינוף. מהר"ש אמר כללא הוא כל שיש בו גומות או חלודה אפילו כל שהוא לא עולה בהגעלה ובעי ליבון. אכן חלודה מבחוץ או למעלה על שפתו אין מעכב.

[**כו**] בית שאור יש מרבותינו אוסרים בהגעלה. ובית חרוסת והמלח כולן דומים לבית שאור דקשה חימוצן ואין הגעלה מועיל בהן. אכן רבינו ברוך מתיר כולן בהגעלה דוקא שלא להקל גם אי תשמישן היה בצונן. ולדידן אין נפקותא דאין אנן משהינן גם בבית כדפי' לעיל. רק לענין מדוכה, דר"ת ויתר רבותינו מחשבין ליה לענין פסח כבית שאור ולא שרו בהגעלה, ויש מתירין על ידי מילוי גומרי עד שיהא חוט נשרף מבחוץ. ומאן דאפשר טוב להיות לו מיוחד לפסח או חדש כדלעיל, עיין בהג"ה במיימון.

[**כז**] אמר מהר"ש שמה"ר אייזיק ז"ל אמר שאין להגעיל לפסח כלים המשוקדים שקו' גישמילצט או גיבלעכמאלט. והטעם כי עושין אותו מן מיני זכוכית לכך דינו ככלי חרס ואינו יוצא מידי דופיו בהגעלה, וכן סבר מהר"י סג"ל לעיל ונכון להחמיר. [וכן דרש מהרי"ל דכלי בלעכמאלט אין להגעילו מפני הזכוכית שבו, ודינו ככלי זכוכית שאין יוצא כ"א ע"י חזרת כבשן, וליבון שעושין בהן אינו מועיל כי אם להשהותו בפסח]. אכן אמר שקבלה בידו אם משוקד מבחוץ במקום מוכח שאין משתמשים שם אין לחוש כדפי' לעיל.

[**כח**] קנקן התיר מהר"ש להגעיל. ועל השושנה שהוא רושם לה מבפנים ועל הצמיד הפתיל לה מעיקרא היו וכבולען כך פולטן, אך ישפשף יפה גומות השושנה דמבפנים על שוליה וחריצי הצמיד. גביע כסף נחלט ביד ישראל מן הגוי והניח ליפותו והגעילו הצריך מהר"ש טבילה כדפי' לעיל. קנקן נגעל ולא נכנס כולה פעם אחת ברותחין והפכו והגעילו הנשאר. והצריך מהר"ש להגעילה שנית כי אמר דבעינן שיהא הכלי בפעם אחת במי הגעלה. אכן מהר"י סג"ל לא סבר כן בזמן שא"א כדפי' לעיל.

[**כט**] היורה אשר נגעל בו צריך להגעילה פעם שני' אם רוצה להשתמש בו לפסח, כן השיב מר הילאי ורב האי. ור' אמר שישפוך מי הגעלה ממנו כשעדיין מרותחין בבישול טרם יצטנן בו וישטוף בצוננין כדרך כל כלים הנגעלין.

[**ל**] אמר מהר"י סג"ל מי הגעלה הנשארים ישפוך במקום שלא יתאסף החמץ שבהן יחד.

[**לא**] קדרות חדשות של חרס שקנו לצורך פסח ליבנן באור וכשהסירו אותן מן האש זרקו בתוכו מעט מלח והניח כך מעט, והיינו הא דאמרינן מוללין את הקדרות ואח"כ בשלו מים בהן. ושאלו ממהר"ש למה הצריכו כולי האי, והשיבו שהיו מחמירין על עצמן כדי לעשותן חזק ביותר. אכן מן הדין אין צריכין רק להחם בהן מים טרם שמבשלין בהן ותו לא מידי. ומהר"י סג"ל אמר מה שמבשלין מים בקדרות החדשים בפסח טרם אשר מבשלים בהן תבשילין יש לעשות כן בכל ערב שבת וערב יום טוב כשרוצה לבשל בקדירה חדשה כי גמר מלאכתם הוא להבליעם מים חמין. ואם לא עשה קודם שבת או יום טוב אז נעשה בשבת בשעה שהטמין בה החמין או בי"ט כשמבשל ומתחייב אז משום מכת פטיש דהוא אב מכל גמר מלאכות.

[מהרי"ל נהג להגעיל סכינים גדולים שקורין הקמעשר אף לאחר השחזה].

הלכות מיא דלישת המצות

כשחל י"ד בשבת אז שואבי' מי המצות אור לי"ג, אפילו לצורך מוצ"ש. והטעם ידוע שמא יקדים או יאחר.

[**א**] אמר מהר"י סג"ל ביום י"ג בניסן סמוך אחר שקיעת החמה קודם צאת הכוכבים, דהיינו בין שמשא וכוכבא, שואבים מים ללוש בהן המצות. וטעמא דבעינן לינה לרש"י דניסן ימות הגשמים עדיין והשמש בשיפולי רקיע מהלכת ואנן בעינן שיצטנן המים בתלוש משום דבלילה מעינות אז רותחים וצריך שלא יהו המים מחוברים כלום מן הלילה. אך קשה אמאי אין ממלאים אותם ביום קודם שקיעת החמה, אלא נראה כמו שפי' ריצב"א צריך שיצטנן המים כ"ד שעות טרם שלשין בהן עיסת מצה והיינו שנצטנן י"ב שעות היום בהיותם מחוברין בבאר למטה והשמש יצא על הארץ למעלה ורחוקה מהן. ולעת שקיעת החמה בערב נתחממו הבארות אז צריך לשאוב המים להצטנן כל י"ב שעות הלילה למעלה כל זמן שהשמש למטה, והיינו כ"ד שעות נתרחקו המים מן השמש, וכל זה נמי במהרא"ק. הילכך יזהר כל אדם בכל יכלתו לצמצם ולכוון שישאב המים בין השמשות דהיינו בין שקיעת החמה לצאת הכוכבים טרם שתזרח הלבנה באדמה כי אז הוא לילה דאורייתא לכל מילין. וכשהרבה בני אדם צריכין לשאוב מן באר אחד לפעמים נתאחרו מקצתם לשאוב אחר זריחת הלבנה ואין נכון דודאי לילה הוא, אף להשלמת תענית יום כפורים ולהיתר מלאכה. אף על גב דכתב בסמ"ק דסוף לילה גורם הצינה, יותר טוב שיקדים קצת משיאחר עד זריחת הלבנה כי אין אותו איחור נזכר בתלמוד כמו הלינה.

[ב] מנהג יפה הוא לנקות ולטהר המעין תחלה. ואם אי אפשר לנקות כולו מתוך רבוי מקור מימיו, מ"מ ישאבו מתוכו מים הרבה טרם שואבין מים למצות אולי ימצא שום חמץ שהיה בו. [ואם ברור לו שנשאבו מאותו הבאר באותו יום נגד מ' או נ' - או ס' דליים דיו]. וכל הבארות שבבתים סתמן נשאבו מהן מים רבים בו ביום אשר טיהרו בהן כלי הבית מחימוצן.

[ג] אמר מהר"י סג"ל דכתב הרא"ש אם הזמן חם ישים המים במרתף שהוא קר. ואם עת קור הוא יניחם בבית דאז מרתפות חמין הם. ויסנן את המים כדי שלא יהא בהן שום גרעין של חמץ, ויכסם יפה יפה.

[ד] מצוה הוא לומר בפה "הני מים למצות", ולא די במחשבה לבד. וקצת תימה הוא מה שימור שייך באמירה, אך בשעת לישה. ושמא טעמא הואיל דהמים אינן בטילין בעיסה וחשיביה נמי צורך הפת.

[ה] נכון לשאוב מי המצות מן הנהרות כמ"ש רש"י, ויש ארצות שנוהגין כך. אכן ברוב מקומות נתבטל מתוך הרשע. והשואבין מן הנהרות ישאבו גם כן קודם הלילה משום לא פלוג.

[ו] וטוב ונכון הוא שדוקא יהודים ישאבו את מי המצות ולא על ידי נכרים. וכ"כ הר"ר שמואל מפלייזא וחומרא יתירה היא. ואולי טעמא כיון דאי אפשר בלתי מים מין עיסה הם כמו שפירשו התוספות בסוף מסכת ביצה בההיא דמים ומלח לעיסה, וקרינן בהם ושמרתם את המצות (שמות יב, יז). ושמא על כן נהגו יש קדמונים להיות להם כלי מיוחד למי המצות שהישראל בעצמו שואבם כאשר המנהג עדיין בבני רינוס. אמנם מאן דאפשר ליה משתדל שיהיו כולם נשאבים על ידי יהודים, דהא אם נאבד האפיקומן סומכים על שאר המצות שאכלו. ואם טורח הוא לו שלא יוכל לשאוב כולן, על דרך זקן או חולי מ"מ יטריח את עצמו לשאוב מי המצות שצריך לסדר. וכן המרדכי הוא בעצמו שאבם, ובני רינוס נזהרים בכך. וגם מייחדים מי המצות לכל לילה בפני עצמה.

[ז] תקופת ניסן לפעמים שחל בליל שאיבת מי המצות. הורה מהר"י סג"ל אף על גב דיש אומרים דאין נפקותא בזה ואין סכנה במים רק לשותה אותן בשעת התקופה. וכ"כ המרדכי ורוקח דאין נפקותא במי המצות להשמר מסכנת התקופה דשומר מצוה לא ידע דבר רע. אכן לא נהגינן הכי דאין סומכין על הנס. אך יקח יתד ברזל חדש ויתלה בחוט או משיחה אל תוך המים בשעת התקופה כמנהג העולם. ואל ישליכנו שם דכשיוציאנו צריך להכניס ידו תוך המים ויתחממו. ודוקא יתד חדש או מחט וכה"ג ולא ברזל אחר

שמא ידבק בו מאומה ויבא תוך המים. וכן מסיק נמי במהרא"ק לתת ברזל אל המים כל זמן התקופה ואז אין רשות למזיק. הג"ה במהרא"ק דאין להקפיד על התקופה אלא בנהרות ולא בעיר אך דגזרו עיר אטו נהרות. וכן אם בר מינן מת באותה דירה אין לשפוך את מי המצות, דאין חובה הוא אך לפרסומי מילתא, עכ"ל.

הלכות בדיקת חמץ

ארבעה עשר בניסן שחל בשבת שואבין מי המצות אור לי"ג שהוא יום חמישי אחר שקיעת החמה, ואפילו לצורך מוצאי שבת, לאותן שאופין המצות בליל שני לחיבוב מצוה בשעת', צריכין לשאוב המים ביום חמישי י"ב ניסן. והטעם פשוט שמא יקדים או יאחר, אם ימלא המים בהכנסת שבת או במוצאו, ואז בודקים חמץ ג"כ אור לי"ג אחר שמלא המים.

[א] אור לארבעה עשר מיד אחר ששאבו מי המצות מתחיל זמן בדיקת חמץ שהוא תחלת הלילה. ותנן אור לי"ד בודקין כו', וכתיב אך ביום הראשון וגו' (שמות יב, טו). ודרשו רבותינו ראשון הוא י"ד דניסן, מאך חלק, ומלא תשחט על חמץ. השבתה בלב הוא לרש"י מתשביתו, ולר"ת מכח הפקר. אכן החמירו רבותינו לבדוק אחר חמץ ולבערו משום בל יראה ובל ימצא. ולר"י משום דילמא אתי למיכל מיניה הואיל והוא חמיר כל כך דאיתי' בבל יראה ובל ימצא, מה שאין כן בשום איסור, דאפילו קדשים אחר אשר נתותרו שוב לא עובר כמו גבי חמץ דעובר כל שעה בבל יראה ובל ימצא. וגם כל השנה רגילים בו לא בדילי מיניה על כן הצריכו והחמירו לבדוק ולבערו.

[ב] ואסור ללמוד כ"ש שלא לסעוד עד יגמור הבדיקה דילמא אתי לאימנועי מצות הבדיקה. ויטהר ידיו על ידי נטילה טרם שיברך על הבדיקה. דכל המברך צריך נקיות ידים מקודם. וכן יסד הפייט בסדר אדיר דר מתוחים. וז"ל "מברך כזאת באומץ על ביעור חמץ", ור"ל באומץ הוא נטילת ידים דכתיב טהור ידים יוסף אומץ. וכן מסיק במהרא"ק בשם רבינו אפרים. וכשהוא מברך על הביעור אז יהיו בני ביתו עומדים אצלו ועונין אמן על ברכתו. ואז יכולין לסמוך על אותה ברכה ולסייעו לבדוק משום דאפילו עשרה העושין מצוה (אחת), אחד מברך לכולם.

[ג] [דרש מהר"י סג"ל צריכין לבדוק כל הבית משום דרגילין לאכול בכל המקומות - ולהכניס חמץ בכל מקום -]. והא דשנו חכמים כל מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריכין בדיקה, והיינו שיודע בודאי שאין שם חמץ מתוך שאין רגילין לבא שם, כגון חורים העליונים למעלה מקומת אדם ותחתונים למטה מג' טפחים. וכן זיזין וכה"ג דמסתמא לא נשתמש בהן חמץ. אכן פעמים יש מקום מיוחדים לחמץ וידוע שנשתמש שם צריכין בדיקה אפילו עליונים ותחתונים, וכן לדידן כל סתם חדרים ועליות צריכין בדיקה

דמשתמשים בכולן. ולפעמים עומד מסעודה ופתו בידו והולך שם, וכן בא"ח. כדרך שמכניסים חמץ גם בחדרי המשכונות דלפעמים קם בתוך הסעודה להביא משכון ופתו בידו ושוכח שם, וכן חדרי כבושים ושל גבינות ומרתפות. וכל מקומות שמשתמשין שם ולא קביעי ואפילו בית העצים וגחלים אם אין שם תרנגולים או שאר עופות האוכלים החמץ. ומהאי טעמא דמסתפק מן המרתף נכון לעשות ברזות חדשות לחביות למשוך בהן יין לפסח, משום דהישנים מלוכלכים בחמץ מידים שבתוך הסעודה כדפי' לעיל.

[ד] סוף פ' כיצד משתתפין פירש"י וכי גביהי כותל עשרה לא חזי לבני חצר לתשמיש. אמר מהר"י סג"ל מכאן מייתי ראיה בירוש' דפסק בהל' פסח דחורי הבית העליונים הפטורים מן בדיקת חמץ אותן שהן למעלה מעשרה טפחים כדהכא. ואמר שהרא"ש פסק חורי עליונים הפטורים מן הבדיקה, היינו אותן שהן למעלה מקומת אדם כדפי' לעיל, ואדרבא אותן שהן למעלה מי' טפחים הן עיקר תשמישו של אדם וצריכים בדיקה, וכן בא"ח.

[ה] אל ידבר אדם בשעת הבדיקה דברים בטלים שלא יסיח דעתו מן הבדיקה. אך צורך הבדיקה כגון לפתוח החדר ליכנס לבדוק בו או להדליק אליו הנר אם כבה, וכל כה"ג מותר. אפילו למאן דאוסר דברים משום הפסק הברכה, מ"מ הוי כמו טול כרוך או גביל לתורא, דלא מיחשב הפסק גבי המוציא.

[ו] זמן בדיקת חמץ קבעו חכמים בלילה משום דאז בני אדם מצויין בבתיהם וגם אור הנר יפה אז לבדיקה. ולאור הנר בעינן דבדיקה יפה היא ואסמכוה אקרא. ואם לא בדק בלילה יבדוק ביום גם לאור הנר, ודוקא נר משעוה כדפי' הרא"ש. ובפתילה אחת כדפי' בסמ"ק. דאי הוי נעשה כקליעה דינו כאבוקה, ואין לבדוק לאורו לא נר של חלב ולא של שמן.

[ז] מיד כשגמר הבדיקה צריך שיבטל ויאמר: כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי דלא חמיתי' ודלא בערתי' ליבטל וליהוי כעפרא. ויש מסיימין כעפרא דארעא, וכן הוא בס' אגודה. ומי שאינו יודע, יכול לומר בכל לשון אפילו בלשון אשכנז ודיו. וכן הבודק לאלמנה היא מבטלת בעצמה, אם אינה יודעת בלשון הקודש תאמר בלשון אשכנז כך: אל אורהפא און אלי זויאר טייק דש דא איז אין מיינר גיוואלט דש איך ניט האב גיזעהן און ניט האב אויז גירוימט עש זאל זיין פר שטערט און זאל זיין אז אשין דיר ערדן. ואם אינה יכולה כלל לבטל בעצמה, אז יבטל הבודק בשבילה והיא תעמוד אצלו בשעת הביטול דנראה כשלוחה וכן הגיד הר"ן בשם מהר"ן. וכן באורח חיים על אבי הבן בשעת המילה. והמבטל לאחר יאמר דאיכא ברשות פלוני או פלונית.

[**ח**] חמץ שמצא בבדיקה ישמור עד למחר לבערו ולא יבער בלילה כאחד מן הגאונים במרדכי, משום שצריך לבטלו שנית למחר בשעת הביעור. ומהאי טעמא אמר מהר"י סג"ל דנראה לו טעמא דמניחין פירורי חמץ לפני הבודק ביש ארצות. וראיה קצת מדפריך בגמרא בפשיטות לבטליה בשית דזמן ביעור הוא אלמא קים ליה דיש ודאי ביעור. ומהאי טעמא נראה לשרוף הכלי לכל הפחות כדי לזכר ביעור, אם לא מצא שום חמץ בבדיקה. ואמר מהר"י סג"ל המניחין חמץ לפני הבודק יניח דוקא נוקשה שלא יפרר. ובמקום משומר בפני תינוקות ועכברים. שוב דרש דאין צריכין להניח חמץ לפני הבודק, דגם אם לא מצא בבדיקה מאומה לא הוי ברכה לבטלה דהברכה קאי נמי על הביטול שמבטלין מיד בתר הבדיקה.

[**ט**] וישמור החמץ שמצא בבדיקה דלא ליהוי כהניח י' ומצא ט' ויצטרך אז לבדוק שנית למצוא הנחסר. וכן החמץ שמשייר לאכל ישמור היטב בתוך חבית או תיבה ויוציאנו בשעת אכילה, ויחזור לשמירתו ויצניענו. וכ"ש כשחל י"ד בשבת דאז כמה סעודות עדיין לו שצריך להשמר מלפרר חמץ, ושלא יוליכנו תינוקות למקום הבדוק ודרכם לפרר. נהי דלא חיישינן לגרירת חולדה כי אם בפניו, מ"מ אמרו חכמים יניח בצינעא, ועלינו לקיים דבריהם. ונכון להיות אליו מקום מיוחד לאכול שם להשמר מכל מכשול. [ולא יניח התינוקות לטלטלו למקום אחר - וכ"ש בשנה שחל ע"פ בשבת שאין הזמן מרובה - וצריך להזהיר ביותר בכל סעודה שאוכל להוציאו שלא יתפזר החמץ ולאחר הסעודה להצניעו כבראשונה].

[**י**] דרש מהר"י סג"ל תינוק יצא ונכנס אחריו ומצא פירורים צריך לבדוק, כך היא גירסת הרוקח דדרכו של תינוק לפרר ואינו אוכל במקום אחד. עכבר יוצא ונכנס אחריו ומצא פירורין צריך בדיקה דאין דרך עכבר לפרר, כך היא גירסא שלנו, וחיישינן לחומרא בשתי הלשונות. מיימוני בהלכות להשבית חמץ כתב וז"ל: או שהיו ט' צבורי' של מצה ואחד של חמץ ופירש ככר ואין יודע אי מצה אי חמץ ואתא עכבר ונטלו כו' עד בכל אלו צריך בדיקה. אמר מהר"ש שהפשט שם חמור מאד ליישב, חדא אמאי לא נימא כל דפריש מרובא קפריש, ועוד מאי שנא מהא דלעיל מיניה דלא הוי רק חד ספיקא פלגא ופלגא כגון ב' בתים בדוקים וצבור אחד של חמץ כו' אפ"ה א"צ בדיקה, ודוק ליישב.

[**יא**] בניישטט הכריז השמש בבהכ"נ שלא יניחו תינוקות להביא עוד יותר חמץ לבהכ"נ. ובראשונה כבדוהו. ואמר מהר"ש שלעולם מכריזין כן כשבודקין החמץ בלילה דאח"כ, ואמר שכתב במרדכי שצריך השמש לבדוק בבה"כ. וכן בא"ח. דרש מהר"ש

דצריכין לכבד כל חדרי הבית ואין לסמוך על בדיקת חמץ להפטר בזה מן הכיבוד כי זה בלא זה לא מועיל ולא יצא ידי חובתו רק בשניהם, וכן דרש מהר"י סג"ל.

[**יב**] מהר"ש דרש הא דנשים מהימנו אבדיקת חמץ משום דמהימנא רבנן בדרבנן. והתוס' אמרו אי הוי דאורייתא לא מהימנו אף על גב דנאמנים בכיוצא בו דאורייתא, מ"מ על בדיקת חמץ אין נאמנות משום עצלות. ואמר דמכאן למדין דכל דבר דאית ביה טירחא יתירא כמו לברור דגים קטנים הטמאים מבין הטהורים אין מהימנא הנשים, וכן הוא בדרשות הר"ח א"ז. וכן דרש נמי מהר"י סג"ל, ואמר טעמא דאי הבדיקה דאורייתא דאין נאמנו /נאמנות/ בה הנשים משום דלא מיתחזק להן האיסור ודאי דאומרים השתא כיבדנו הבית יפה ואין שום חמץ לבדוק, אבל איסור ניקור חלב וגיד דאיסורא הוחזק ודאי שם מהימנא. לכן כל אדם יחזור אחר אנשים בני מצוה לסייעו בבדיקת חמץ, ואם אי אפשר לו כלל באנשים יסייעו לו נשים. אכן נאמנות נשים להעיד על בית שבדוק הוא שראו בודק, ואפילו עבד ושפחה נאמנים בכך.

[**יג**] דרש מהר"ש אותם הפוסקים שצריך לחזור ולברך אם סח טרם גמר הבדיקה, נראה שאין לדמות למדבר תוך הסעודה וכה"ג שא"צ לחזור ולברך, דמאחר שמברך כאן על ביעור חמץ דהיינו הביטול הרי סח בין ברכה למעשה דבכל מקום צריך לחזור ולברך אם סח וכן המסקנא בא"ח. אכן לכתחלה יזהר מלעסוק בשיחה בטילה עד שיגמור כל הבדיקה כדפי' לעיל.

[**יד**] והאי דמברכין על ביעור חמץ ולא על בדיקת חמץ, משום דהבדיקה צורך הביעור הוא, דהביעור עיקר ולא הוי הבדיקה מיחשב הפסק בין הברכה למעשה דביעור, דברכת ביעור היא הבדיקה ומיחשב כמדבר בתוך הסעודה. [דרש מהר"ש הא דלא מברכינן על בדיקת חמץ היינו משום שעיקר הבדיקה הוי משום - ביעור - ביטול, ועוד שבלילה לא הוי - הביעור - הביטול כ"א בשחר קודם צאת שעה - רביעית - ששית. - ואיך שייך לברך בלילה על בדיקה דהיא משום ביעור דביום]. ומברכין על ביעור ולא לבער ואף על גב דהביעור לא הוי בלילה כי אם למחר והוי שייך יותר לברך לבער מעל ביעור. וכן דרש מהר"י סג"ל דיש טעם שמברכין על. פעם אחת בירך מהר"ש על מצות ביעור חמץ ואמר שאין דרכו לברך כך ועכשיו שינה כן משום להוציא אותן המסייעין לו לבדוק. ואם המסייעין עומדין אצלו ועונין אמן על ברכתו דיים. וכן תניא עשרה העושים מצוה אחת א' מברך לכולן כדפי' לעיל. וכן הדין לכמה בתים די להן בברכה אחת.

[**טו**] אמר מהר"ש הא דלא מברכין שהחיינו על הבדיקה, משום דלא הוי אך תיקון למועד הרגל שאסור באכילת חמץ. והוי כמו העושה לולב לעצמו או סוכה דהוי בתיקון

המועד, וסומכים שם על קידוש היום דיש בו זמן הכא נמי לא שנא. ולא נהירא הטעם למהר"י סג"ל, דשאני התם דעושה הברכה נמי אסוכה ולולב בפני עצמן בשעה שיוצא בהן, אבל הכא מה ענין בדיקת חמץ לקידוש היום. אלא היינו טעמא דעיקר ביטול חמץ בלב ואין מברכין על מצוה התלויה בלב.

[טז] אמר מהר"ש צריך לבטל החמץ בלילה דלמא למחר ימצא לבתר איסורא ולא מצי מבטל ליה. ושמא יהא טרוד בעסקים וישכח לבטלו מקודם בשעת היתר. אבל בלילה בני אדם מצויין בבתיהם ומיד סמוך אחר הבדיקה יזכור הביטול. וכן בא"ח שאין לסמוך על ביטול היום לבד דביטול לילה עיקר ובשעה ידוע שלא לישכח.

[יז] מיד טרם שמתחיל לבדוק יברך, ולא נהגינן כמ"ד שאין לברך אלא על ככר ראשון שימצא. וצריך לבדוק כל חורים וסדקים. ובנר של שעוה כדפי' לעיל, ולא בנר שומן או שמן כדפי' לעיל, דטרוד שמא יטיף [על] הבגדים או הכלים ולא בודק יפה.

[יח] חור שבינו לחבירו כל אחד בודק עד מקום הגעת ידו והמותר מבטלין. ואם בינו לגוי אין צורך בדיקה משום סכנה. רפת בקר אין צריך בדיקה וכן באמצע החצר. אכן אם יש שם חור וכה"ג ששימשו בהן חמץ צריך בדיקה, דאין לתלות שם בעופות להר"ח.

[יט] צריך ליזהר בפתיתין שמצא בבדיקה דאם יחסר אחד מהן צריך לבדוק כל הבית שנית כדפי' לעיל, וכן בא"ח. וכתב עוד שם, אם הניחם בסתם שאינו יודע אם חסרו אין חוששין, וכן אם כפה כלי עליו.

[כ] אמר מהר"י סג"ל חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה אף על פי שביטלו, דחיישינן להערמה שמא לא יבטלו מלבו. והיה רגיל לומר לבחורים הבאים אחר פסח לישיבתו, כל מי שימצא חמץ בחדרו ישרפנו, כי אני לא בדקתי בחדרי הבחורים.

הלכות ערב פסח

[א] מהרא"ק כל ערב י"ט ואסרו חג א"א תחינה ולא למנצח. כ"ש בערב פסח דאז אומרים הלל עם הקרבת הקרבן ויום ההלל מבטל תחינה וגם למנצח. בע"פ ובחול המועד של פסח אין אומרים מזמור לתודה ומדלג כולו בפ"ע. דרש מהר"י סג"ל בערב פסח ישכים כל אדם לבה"כ, כדי שיגמור סעודתו קודם ד' שעות ביום דזמן היתר חמץ אז קצר הוא, דתנן אוכלין כל ארבע כו'. ומיד אחר אכילה יכבד הבית ויצניע כלי חמץ

[ב] אמר מהר"ש הד' שעות בערב פסח לביעור החמץ הם שליש היום. ויזהר לשרוף החמץ בע"פ קודם תחילת שש, משום דבעינן לבטל שנית אז משום חמץ שקנו וגם חזרו וזכו בחמץ שביטלו כבר ומתחילת שש ליתא עוד ברשותיה לבטלו אז. והיינו דוקא

כשחל ערב פסח בחול אבל כשחל ע"פ בשבת שרי חמץ עד בשבת תחילת שש. מ"מ כתב רש"י בספר הפרדס שג"כ אז נוהגים לשרוף בערב אותו שבת קודם שש שלא לטעות שאר השנים. וכתב בסמ"ק דא"צ ביטול בשעת אותו ביעור הואיל ועדיין שרי באכילה בשבת עד ארבע. ומיהו הוא אזיל לטעמיה שכתב לשרוף כל היום מתי שירצה, אבל לרש"י דחייש ללא פלוג נימא נמי דיבטל אז. מיהו אין נראה דיאמר דחמיתיה עד למחר שהוא עיקר הביטול והבעור וכה"ג לא גזרינן משום לא פלוג. אכן מסקנת המנהג לשרוף בשעת שאר השנים ושלא לבטל עד בשבת אחר אכילתו.

[**ג**] ואין מבערין חמץ אך בשריפה כר' יהודה, וגם חיישינן לרש"י דפי' זמן הביעור היינו קודם שש טרם זמן איסור חמץ. ואף אם לרש"י גופיה קודם שש מותר לבער בכל מה שירצה, מ"מ חוששין גם לדברי הרא"ש לשרוף גם קודם שש. וגם חיישינן לדברי חכמינו דאמרו השבתה בכל דבר לענין זה דאמרינן כל הנקברין אפרן אסור. ואסור אף גחלת החמץ לאחר שנחרך לשרוף באש אשר מבשלין קדירות הסעודה אצלו. ואפילו על ידי ביטול אסורה הגחלת אף על גב דעצים שנשרו ביום טוב מן הדקל מרבה עליהן עצים ומבטלן, היינו, דוקא עצים דאינן בר אכילה וגם אם מקצתן אתו לתבשיל אין האיסור דרך הנאתו, מה שאין כן בחמץ דבמשהו הוי דרך הנאתו, לכן צריך אפר שלו גניזה. ואמרינן התם חרכו קודם זמנו מותר בהנאה לאחר זמנו, אכן באכילה אסור. לכן המבער חמץ אחר שש שעות בערב פסח או בתוך המועד, יזהר מליהנות מן הגחלים ומן האפר וצריך לגנוז ככל שאר איסורי הנאה. וגם קודם שש דעדיין שעת היתר איתא בתוס' לגנוז משום גזירה. לכן כל השורף חמצו יעשה לו מדורה בפני עצמו ולא במדורת בישולי הקדירות. מהר"ש אמר כששורפין החמץ קודם חצי היום הפחמין מותרין בהנאה ולאחר חצות אסורין בהנאה.

[**ומקצת** רבותינו פסקו כר' יודא דאין ביעור חמץ אלא שריפה, ואף על גב דמסקי רבוותא דווקא לאחר איסורא דהיינו לאחר ו', מ"מ נהגינן להחמיר אפילו בשעת היתר כרש"י לשרפו, וגם משום לא פלוג. ואמר מהרי"ל יש - מרבותינו - בני אדם ששורפין החמץ עם עצי לולב - וההושענות - הואיל ואיתעביד ביה מצוה אחת כו', ויש אופין בו - הג' - המצות. - וקורא אני עליהם: ועמך כולם צדיקים (ישעיה ס, כא). אמר מהרי"ל - יש לשרוף החמץ במדורה מיוחדת בפני עצמה - ואל ישרוף החמץ בבירה שלו במדורה שמבשל - שמשתמש - אצלה מאכלין תבשילין. ואף על גב דעדיין שעת היתר הוא משום גזירה - שמא יעשה כן נמי בשעת איסורו -, וכן הוא בתוס'. ועוד טעם אחר - נראה למהר"י סג"ל - משום דאמרינן חרכו קודם זמנו מותר לאחר זמנו בהנאה אבל באכילה

אסור, וזימנין דלא נחרך לגמרי ואיכא למיחש דילמא אתא ע"י תערובת במאכל בפסח ויסבור שהוא גחלת - ואתי למיכל מיניה -. ואף על גב דקיימא לן כר' יודא ה"מ לחומרא להצריך שריפה, אכן קיימא לן נמי כרבנן לחומרא, דהא מקצת רבוותא פסקו כוותיה דרבנן, והיינו לענין דחמץ הוי מן הנקברין ואפרן אסור אף על פי דנשרף, כיון דמדינא הוי בקבורה כדאיתא בתוס' ריש פרק כל שעה. ולהכי מי שמבער חמץ במועד או אחר שש יזהר שלא ליהנות בגחלים ובאפר ויגנזם כשאר איסורי הנאה].

דין הבכורים

[ד] הבכורים רגילין להתענות בערב פסח משום הנס שניצולו במצרים וכתב הראבי"ה וסמ"ק אפילו בכור לאם. וכתב באגודה אפילו בכורת אשה וראיה ממדרש דבת פרעה אהני לה זכות משה רבינו אלמא דגם הן היו באותו הנס ואולי שאר פוסקים חשבינהו להו כגדול הבית דלא צריך כדפי' ראבי"ה. וכשחל ע"פ בשבת יקדימו להתענות ביום ה' כרוקח.

[ה] ואמר שאין רשאין לסעוד הלילה טרם בדיקת חמץ. וא"כ מתי שחל כן יש בכורים שצריך לבדוק הרבה חדרים ועליות בבירה גדולה ומצטערין מפני התענית דצריכין לבדוק החמץ ג"כ באותה הלילה. ואמר מהר"י [סג"ל] דקצת דעתו נוטה שיאכל בין השמשות הואיל דאשכחן ראב"ן גם בתענית דימים הנוראים היה לעולם אוכל אחר שיצאו מבה"כ דחשבינן ליה צערא בעלמא. ותענית זה קל מאד דהא ר' יחיאל הוא מתיר לו מיני תרגימא. ועדיף ליה לאכול בין השמשות דעדיין לא התחיל זמן בדיקת חמץ ממה שיאכל אחר חשיכה ועובר תקנתא דרבנן כך היה נראה. אמנם סיים דבריו ואמר לא סמיכי אנפשיה, אך אי מצטערא ליה ממציא אחד הבודק בשבילו, או יטעום טעימא בעלמא דלא שייך בה אימשוכי.

[ו] מהר"ש אמר הא תענית דבכורים מההיא דאמרינן ר' היה מנהג שלו להתענות בערב פסח איכא דאמרי בכור היה ואיכא דאמרי איסטניס היה, ולהכי נמי נוהגין חסידים ראשונים להתענות בע"פ אם רגילין להעשות איסטניס בסעודת שחרית. ואמר מהר"ש מה אין מתענין גדולי הבית דדי לנו במה שמתענין גם בכור לאמן. ואמר דנוהגים האב או האם להתענות בשביל בן קטן הבכור. ואם האב גם הוא עצמו בכור מאחר דהוא מתענה לעצמו אינה צריכה להתענות האם בעד הקטן דתענית האב עולה גם לבנו הקטן.

[ז] פעם אחת היה בר מינן בערב פסח, ואמר מהר"ש שאסורים כל העם לסעוד עד שהוציאו המת לבית הקברות. ואחר שהוציאוהו שם חזר מהר"ש וכל העם וסעדו ויותר מג' שעות אח"כ קברוהו.

[ח] אמר מהר"ש שיש לשרוף החמץ בערב פסח טרם שאופין המצות, ואף על גב דאיתא במדרש וכן בהג' במיימוני שה"ר שמרי' אמר לשורפו בלילה אחר הבדיקה מיד ומייתי ראיה מדקאמר ומה שמשייר יניחם בצינעא ולא קאמר מה שבדק, אנן לא נהגינן הכי ואם עשה בדיעבד כהר"ר שמריה לא הפסיד.

[ט] דרש מהר"י סג"ל דביטול חמץ בערב פסח צריך להיות קודם שש דעדיין ברשותיה הוא ומצי לבטלו, ויאמר כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותי דחמיתי' ודלא חמיתיה דבערתיה ודלא בערתיה ליבטל ולהוי כעפרא דארעא.

הלכות שבת הגדול

[י] שבת הגדול הוא השבת הסמוך לפני פסח בכל שנה ושנה, לפי שבט"ו בניסן יצאו ישראל ממצרים וחמישי בשבת היה. ומקחו של הקרבן פסח היה מבעשור לחודש, והוא היה באותו שבת שלפני הפסח, ואמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו, אמר להם משה רבינו עליו השלום התיצבו וראו את ישועת השם. וכשראו המצריים שלקח איש פסחו לשחוט היו רוצים להנקם מהן, והיו מעיהן נחתכין וכאש נדעכין ולא הזיקו לישראל מאומה, ועל שם הנס נקרא שבת הגדול, עכ"ל מהרא"ק. בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה, ואופן, וזולת, וקרובץ. ואין משנין קריאת התורה בכלום. במגנצא אומר כל הקרובץ ליוצר עד סוף אז רוב ניסים. אז מסיים ש"צ ויהי בחצי הלילה. ואומר הצבור אדיר דר מתוחים. ובסיומן אומר ש"צ ובכן ולך תעלה קדושה כו'. ואז הציבור אומר הסילוק ובכן אין לפניך לילה. ביש מדינות נוהגין לומר אדיר דר מתוחים במוסף כשסיים ש"צ זכר ליציאת מצרים. ברייגנוס נוהגים מתי שישנו שני הפסקות והוא בסימן ובי"ו, אז אומר בשבת הפסקה שנייה יוצר אורות מאופל. ומתי שחל פסח באחד בשבת ושבת הגדול הוא ערב פסח אומר אותו יוצר אורות מאופל הנזכר לעיל בשבת שלפני שבת הגדול, וגם אומר אדיר דר מתוחים באותו שבת, דאם ימתינו עד שבת הגדול דהו' ערב פסח מה צורך בו, וכל הנעשה נעשה. במגנצא וכן בוורמיישא בשבת פ' שקלים מתחילין להאריך בניגון הכל יודוך ביוצר דשבת. ובשאר קהילות מתחילין בשבת הגדול. אם נישואין בשבת הגדול אומר יוצר אתי מלבנון כלה. אופן של חתן, זולת דשבת הגדול ולבסוף מסיים כראות חתן באופן דחתונה. אמר מהר"י סג"ל דיש לחזור ההגדה של פסח עם הנערים בשבת הגדול.

[יא] ואם ערב פסח בשבת משכימין וממהרין בכל מילין לאכול קודם כלות ד' שעות ביום. ואחר אכילה יתן חמץ הנשאר לכלב או לפרה ולא לחזיר, דאין נותנין לו מזון בשבת דאין מזונותיו עליך. או יתן במתנה לגוי בחצר שלו ויצא לחוץ ואין נזקקין לו. ואם יושב הגוי תוך העירוב רשאי ליתן לו כל כלי החמץ. ואם אינו קרוב לו בעירוב כגון בישובים לא יתנם אליו להוציאם, דלא דמי למזונות דאפשר שיאכלם שם. אך הכלים שאכל בהם יקנחם באצבעו יפה ויטמינם אצל כל שאר כלי חמץ שהצניע מקודם, וכן

בא"ח דינער המפה שאכל עליה. ואם נשאר לו חמץ בעין יתן לבהמות כדלעיל, ואי לא מצי יכפה עליו כלי ויבער בחול המועד. ויש פרושים אנשי מעשה כשחל ערב פסח בשבת מבשלין כל תבשילין בכלי י"ט דפיסחא ליזהר ממכשול.

מהר"ש כשחל ערב פסח בשבת נתן פת הנשאר לו לגוי ונתן לו מפתח לחדר מיוחד להשימו בתוכו.

[**יב**] ערב פסח בשבת אחר הסעודה והצנעת הכלים כדפי' לעיל, אז יבטל החמץ ויאמר כל חמירא כו' בכפל כדלעיל. אבל לתת חמץ הנשאר לגוי ויהיה כמו נפקד אצלו מן הגוי אסור, דנהגינן שלא לשהות שום חמץ בבית דאתי למיטעי. ויכול ליתנו לגוי במתנה גמורה או ימכרנו לו ואף על גב דאמרינן כל מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה בר מקידושי אשה שלא יאמרו אשה נקנית בחליפין מ"מ לענין חמץ נמי הכי כדפי' לעיל. ובשעה ה' מותר לתת החמץ לבהמה. וה"מ דעומד על גבה עד שתאכל כולו, ואפילו לכלבים של הפקר אסור ליתן את החמץ אחר זמן איסורו. אחד שכח את ביטול בשבת אחר שש עד שעת מנחה. ושאל מהר"ר שלום והורה דלא מצי לבטל דכבר יצא מרשותיה.

[**יג**] אמר מהר"י סג"ל אנו במקום שנוהגין לעשות מלאכה בע"פ. אכן אחר חצות לדידן נמי אסור, ואף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה התירו קודם שש, משום כבוד הרגל שלשה מלאכות והן לספר לכבס ולתפור. והעושין אחר חצות מלקין ומנדין אותו וכן במהרא"ק, אכן לרחוץ אחר חצות מותר. אמר מהר"י סג"ל איסור מלאכה דע"פ אצ"ל כשחל ע"פ בשבת דהא שבת הוא אכן מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת יחמיר משום לא פלוג. והואיל דעיקר האיסור משום שחיטת פסח וחגיגה והם קריבים בשבת לא שייך לגזור.

[**יד**] אמר מהר"י סג"ל אסור באכילה בערב פסח ממנחה גדולה ולמעלה. ופירש"י דהיינו משש שעות ומחצה דאז הוי התחלת זמן של תמיד דבין הערבים דאז התחיל לערב עכ"ל. אך פירות ובשר בלא מצה שרי כדי שיהא תואב בערב למצה. לפיכך ימהר בערב פסח ויאכל מיד בשאר מאכלים קלים כמו שרגילים במיני חלב וכה"ג. ומותר לשתות מים מן מנחה גדולה ואילך ודוקא מעט, ויין אסור אפילו מעט. אבל יין טובא מיגרר גריר.

[**טו**] וגם לא יאכל בערב פסח מצה הראויה לצאת בה דהיינו ענייה אבל עשירה רשאי. אמר מהר"י סג"ל מותר לתת לקטנים מצה בערב פסח. אבל לגדולים הוי אסור כבועל ארוסתו בבית חמיו. ומשום הכי יש נוהגים כשחל ערב פסח בשבת לעשות שלש סעודות על ידי מצה עשירה. אמנם לא חזינא רבוותא קשישא דעבדי הכי דקשה לצאת ידי כל רבותינו. שאם

ילוש ביין קרוב לודאי שנתערב מעט מים בעת הבציר, וכתבו רשב"ג וסמ"ג דעל ידי מים כל שהו מחמיץ ולא שייך ביטול דבטבע תליא מילתא. וע"י חלב ג"כ בקל יתערב מים בעת החליבה, בסמ"ק וכן שמן ודבש נהגינן לאסור אפילו מן הכוורת. ועוד דאין לברך עליו המוציא. ועל ידי סחיטת מי פירות נמי הלא ר"י לא רצה לעשות הלכה למעשה דלא כרש"י דפי' דבלא מים מקדמת ומחמצת ואין יכול לשומרו מחמץ נוקשה דהירושלמי משמע כדבריו. ואף על גב דליכא תלתא קראי בחמץ נוקשה, מ"מ מדרבנן אסור בהנאה מההוא דחיטי קורדנייתא לפי' ר"ת, כ"ש על ידי מי ביצים, ועוד שאין לברך עליו המוציא למקצת רבותינו. וע"י מצה אפויה ומפוררת ונילושה בעושר דלמא לא חשיב עשירה אחר אפיה וראיה ממילחא בירושלמי. וכן מן הרוקח שהתיר לחולה וזקן שרויה ביין. ועוד הלא כורכה ואוכל חרוסת עמה וכן פסח אוכל עמה. ויש כתבו לטבול מצה דכריכה בחרוסת אלמא דלאחר אפיה לא נעשית עשירה הכא נמי כי הדר מפרר ואופה לא נעשית עשירה. ואם היה אדם בעל נפש וראוי ליטול את השם היה לו לעשות מצה מפוררת מבושלת דהוי מעשה קדירה ונימוח וברכת' מיני מזונות ונפיק במיני תרגימא. אבל לא ראיתי נוהגין כן, חוץ מן אחד מן הגדולים שעשה ביין וחברו עליו תלמידיו מטעמא דלעיל. וטוב לעשות בפירות כסמ"ק ומהר"ם, וכדאי רשב"ם [לסמוך עליו] בשעת הדחק וחד לישנא פרק בתרא דיומא. [וכן נהג מהר"י סג"ל שעשה סעודה שלישית בפירות - כשחל ע"פ בשבת -].

[טז] אמר מהר"י סג"ל מה שרגילים לבשל מים בקדירות חדשות בערב פסח יש לעשות כן בכל ערב י"ט ושבת. כי גמר מלאכתן הוא להבליעם מים, ואי נעשה בשבת וי"ט מתחייב משום מכת פטיש דאב מלאכה היא. ואמר מהר"ש שהקדירות חדשות לבנו באור ואחר כך שמו בהן מעט מלח כשהסירו אותן מן האש והניחום כך מעט. והיינו דאמר מוללין את הקדרות ואח"כ בשלו בהן מים. ושאלו ממהר"ש למה לי כל אלה. ואמר שהם מחמירים על עצמם לעשות אותם חזקים ביותר ומן הדין אינם צריכים רק להחם בהן מים ולא יותר.

[יז] אמר מהר"י סג"ל דמיישנין את התינוקות בערב פסח כדי שיקיצו לערב ולשאל בעת ההגדה.

הלכות אפיית המצות

אבאר בשמחות ובדיצות הלכות עסק המצות [הלכות אפיית המצות]

[א] דרש מהר"ש דיש לקנות חיטין לפסח. וילפינן מן ההיקש לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות, שאין לעשות מצה לצאת בה אלא מחמשת מינין, שהן חטה ושעורה וכוסמין ושיבולת שועל ושיפון. וכוסמין פירוש טינקיל, שיבולת שועל פירוש האבר, שיפון קורן או רוגין. דמאחר דהוקש דאין יוצאין אלא בדברים הבאים לידי חימוץ והיינו אלו ה' מינין ותו לא. אבל לא בשל אורז שקורין הירזן, או דוחן שקורין רייז. מהרי"ל דרש עיקר מצוה ליטול חיטין דלא מישתמיט שום תנא בלשניה כי אם חיטין לפסח.

ומצות חסידים ואנשי מעשה אשר מקדם שהיו קוצרים אותו ומשמרין אותו משעת קצירה לשם פסח. אבל אין אנו זריזין כל כך ונוהגין לשומרם לדידן לשם מצה משעת טחינה ואילך, וכן בא"ח בשם הרא"ש. לפי שאז מקרבין אותם אל המים שטוחנין ברחיים, וכ"כ בשאלתות. ולאחר שטחנו ומוליכין את הקמח לבית אין להשים הרבה שקים זה על גב זה כי מתחממות בזה ומתחמצות. וכן דרש מהר"י סג"ל נמי ואמר שכן במרדכי.

[ב] דרש מהר"ש דנוהגין באושטרייך לברור החיטין קודם הפסח. דרש מהר"י סג"ל שכן בא"ז ודוקא תוך ל' יום קודם לפסח, אבל קודם ל' יום אין לחוש. וכן נהגו לברור המלח ולראות שלא יהא בו שום חטה, כי אם ישהנו עד המועד ליל ט"ו בניסן, ואז אם שוב נמצא בו חטה כולו היה אסור כי חמץ בזמנו בכרת. ומשום דהוי כרת הוי איסורו במשהו, אבל קודם זמנו ביטולו בס'. וכן דרש נמי מהר"י סג"ל, ואמר שיש לברור ג"כ התבלין לצורך הפסח כמו המלח. מהר"י סג"ל לא היה נוהג בשכונתו לברור החיטין לפסח אפילו תוך ל' יום. אך הזהיר את העם ליטול תבואה בידוע יבישה ולא נתלחלח משעת שנתמרח בכרי.

[ג] דרש לאחר שביטלו וביערו החמץ בערב פסח יש לכל בר ישראל להתחיל ולטרוח שיאפו המצות שלו כמ"ש משארותם צרורות בשמלותם על שכמם (שמות יב, לד), שטרחו בעצמם ולא נתנו על בהמתם.

[ד] דרש מהר"ש יש חולקים בשיעור לישה כי מהר"ם כתב בשם א"ז שאין ללוש יותר ממיר"א דהיינו שיעור חלה, אבל עיסה גדולה לא, כי שמא יצא חוץ לידיו קצת מתוך שהוא הרבה ויבא לידי חימוץ. ויש אומרים להיפוך עיסה גדולה אפילו ד' וה'. אמנם מהר"ם היה נוהג שלא ללוש כי אם כשיעור חלה, ושיעורא הוי מ"ג ביצים כמנין חלה שהיינו עומר. לכן נוהגים שלא ללוש יותר בבת אחת. אך אם הוא שעת הדחק כגון שבני ביתו רב וכיוצא בו מותר.

ומהר"י סג"ל דרש דאמרו חכמים דאין לשין טפי מעומר, ויש מגדולי אשכנז שאומרין בתנור גדול ורבים בני בית עדיף למילש עיסות גדולות ומהר"ם החמיר. ועינינו רואות דזמנין בתנור גדול שוהין טפי מבקטנים ומאן דאפשר ליה טוב להחמיר. אכן בעיסת המצות אין להוסיף מטעם שנפרש בע"ה.

[**ה**] ושיעור עומר כהפלת מ"ג ביצים וחומש ביצה. ויכול לשער בתרי מאני.

וכ"כ בא"ח ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואח"כ יתן בו מ"ג ביצים ויחזור בו המים שעירה ממנו והמים שיותירו הם המידה. וזה יותר טוב שלא יוכל לכוין בנתינת הביצים לתוך המים. כי הוא מלא ושוטף חוץ.

[**כגון** שימלא קדירה מים על כל גדותיה ויעמידה בתוך מזרק - ספל - ויפיל אל הקדירה מ"ג ביצים זה אחר זה, ואז המים היוצאים הוא שיעור מ"ג ביצים הנכנסים. וכלי אחר המחזיק אילו המים היוצאים הוא שיעור קמח לחייב בחלה].

וכתב מרדכי בשם ריב"א שיש למחות המדה, וראיה מחביתי כהן הגדול. אמנם כתב בא"ז ובאשר"י דמנהג באשכנז לגדוש המדה, וטעמא דבעינן הן וסובן ומורסנן, דבפירות משערינן ושקלינן הגודש במקום סובין ומורסן, כי עינינו רואות דאחר הטחינה מתמלא המדה מן הסולת. ויש מדות רחבות יותר מדאי והנהו אין לגדוש כל כך, ואף אם יש יותר אין לחוש כי כן כתב רש"י בפרדס, דעל ה' מצות או ו' אין לחוש משום חימוץ. וטוב להחמיר מלברך לבטלה אחלה. וללוש ב' עיסות פחות ולצרפם כסמ"ק אין נכון. דנוהגין מעשרון אחד כמו לחמי תודה, ועוד לחם עני איקרי, ועני מייתי עשירית האיפה. על כן טוב לצמצם שלא יהיו המצות יותר מעשרון, אכן אם ישנו ד' או ה' ביצים יותר אין להקפיד. ויש לסמנן אב"ג כקופת הלשכה.

[**ו**] אמר מהר"י סג"ל תהי אשה לשה בזריזות. וצריך לומר בפה לשם מצת מצוה דברי הר"ח, הן בעשיית המצות של מצוה, הן בשאיבת מימן, הן בנותן מים תוך הקמח, כי המים והקמח נחשבים כאחד. וראיה דהתם מסופק באחד הנותן מים ואחד נותן הקמח ללוש מצת עירוב אם עולה העירוב לשניהם.

[**ז**] ואין להתחיל ללוש את המצות עד אחר חצות, משום דבאות במקום פסח, ואינו נשחט אלא בשבע ומחצה. ואם בני ביתו רב שצריך לאפות הרבה ולהקדים, מ"מ יזהר לאפות הג' מצות אחר חצי היום. ואף על פי ששנינו יוצאים במצה ישנה היינו דיעבד אבל לכתחלה אין לעשות.

[**ח**] וטרם שמתחילין ללוש יאמר כל חמץ שיבא מעיסה זו יהא הפקר ואני מבטלו מעכשיו. דאם ימתין לאחר שיחמץ אז יצא מרשותו ולא מועיל ביטול, כן דרש מהר"ש.

ואמר מהר"י סג"ל דהיינו בשנה שחל ערב פסח בחול או בחש"מ, אבל כשחל ערב פסח בשבת ואופין בערב שבת א"צ לבטל שעדיין ברשותו עד למחר. וכן יבטל את פירורי העיסה ויאמר כל הפירורין הבאין מזאת העיסה ליהוי בטל וליהוי כעפרא, וישרוף אותן. אף על פי דבעלמא אמרינן פירורין הפקר פי' מאליהן בלי ביטול שאני הכא דחיישינן שמא לאחר האפיה מכבדין הבית ויכנסו וראויה להחשב. מהר"ז רונקיל ז"ל חילק הא דאמרינן בעלמא פירורין הפקר היינו פירורי פת אך פירורי בצק מאחר דעדיין ראוי לידבק יחד חשיבי ולא בטילי. לפיכך יזהרו לאחר שנאפו המצות לכבד בית האופה ומה שנמצא לשם ישרף, דחמץ בפסח אסור בהנאה אפילו לבהמת הפקר. ואין נכון שממהרין כ"כ שלא לכבד את הבית. ועוד ח"ו דלמא אתי לידי מאכל בשום צד כגון שיפול מידו דבר וידבק בו פירורי הבצק ולא אדעתיה וכה"ג.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל האופה יזהר להחם את התנור בראשונה כ"כ כדי שיעלו בו ניצוצות בכל צדדים, כדי לשרוף חמץ שבו, וכן בא"ח. וכן כשחל ערב פסח בשבת דאז צריך מחמת החמין של שבת. ויזהר שיהא התנור חם כל צורכו ואל יסמוך לכתחילה על חום הלהב שקורין גריזל. וכתב א"ז דהיינו שמשמר חומו על ידי אש שבפי התנור שנותן כמה מצות זו אחר זו ע"י חום הראשון.

[**י**] דרש מהר"י סג"ל מאד מאד יזהרו שתהא אפייה תיכף לעשיית המצות. ולכתחילה אין להניח המצות פנוים כלל, כך כתבו הגאונים. ובדיעבד שיעור השהייה להחמיץ כדי הילוך מיל שהוא אלפים אמה והוא מעט יותר משליש שעה. והיינו דוקא לאותן שלשין רחוק מן התנור במקום צונן. והלשין בבית האופה אצל התנור או הבית חם הוא מן העשן ומחמימות התנור אז ממהרין יותר להחמיץ. לכן מאד יזהר כל אדם למהר לכתחילה בכל יכולתו לרדותם לתנור תיכף לעשייתן.

[**יא**] ומה שרגילין העולם לשפשף עם ידיהם על גבי המצות אחר שתיקנם קודם אפייתן, ואומרים לא יהו מונחים פנוים, אין בו ממש, דאין זה מתעסק אדרבא מחמת השפשוף יתחממו יותר ויתחמצו. ויש סוברים כששהו המצות כ"כ לחזור ולקטף פעם אחרת, וכן באגודה ורוקח. ונכון להתרחק ממנו דשמא לא יקטפו בשנית יפה ויתחמץ יותר והוי כמצה כפולה, או ב' שוכבות בתנור זו על גבי זו שאסורים, משום דאין האש שולט ביניהם והחמיצו. ועל כן טוב הדבר שיערכו ויקטפו ויגלגלו המצות שיהא גוש אחד דבוק והכל בזריזות ובמהירות. וצריך להרחיק המצות קודם אפייתן מן התנור עד שיתנם על המרדה.

[**יב**] ואין ללוש במקום שהחמה זורחת, דאמרו חכמים אשה לא תלוש בחמה, ואפילו בבית במקום שהחמה יכולה לזרוח, ברוקח. והוא הדין במקום חום מחמת אש, ומטעם זה כתבו רבותינו ביומא דחמה זורחת או ביומא דעיבא, פירוש מעונן, אין לשאת מיא דלישה מבית לבית כשהן מגולין, משום דנתחממו וגם ביום שאין השמש זורחת משום דמעונן הוא ואז השמש מתפשטת בתוך העננים וחמתה הולך אף במקום שאינה זורחת בזריחתה, כדאמרינן דיומא דעיבא כולא שמשא. וזימנין נעשה מעונן בשעת הליכתו ולאו אדעתיה, הלכך לעולם יש לכסותם, וכן המצות כשנושאין לתנור. וכן עשוי בבית מהר"ש כשנשאו המצות אל התנור דרך החצר כסו על גבן סרבל.

[**יג**] כשמסלקין העיסה מן האגן אל יניחו האגן לעמוד פנוי אף על ידי נתינת מים תוכו, דאין המים נוגעים בכל מקום שדבק עיסה. אפשר מה שנוהגים ליתן שם מים בין לישה ולישה, היינו על ידי מילוי מים על גדותיו שאז לא תחמץ כמו תטיל לצונן. ועל ידי טירדא שאין פנאי ללוש עוד תיכף או לטהרו, ולא מועיל מעט מים. אך נכון הוא שירחצו ויטהרו האגן מבית ומחוץ תיכף אחר הלישה וישפכו המים במקום מדרון שלא יקוו ויחמצו. אכן אם תיכף ללישה נותנין קמח אחר ולשין מיד שנית אין קפידא בזה דכל זמן שעוסקין תוכו אינו מחמיץ. ומה שנוהגין לתת מים תחלה בין לישה ללישה ולטהרו היינו כדי להצטנן שמא נתחמם מעיסקת העיסה. אך לבסוף יזהרו לרחוץ ולטהרו יפה והיטב.

[**אמר** מהר"י סג"ל - מה שיש נוהגים לתת לשפוך מים לתוך האגן הספל מיד כשסילקו את העיסה ומניחין כך עד שבא ללוש שנית, לא טוב הדבר מאחר דאין המים נוגעים בכל מקום שדבק העיסה, דדילמא נשאר שיורי עיסה מגבו או מתוכו ויתחמץ טרם לשין שנית, אך טוב שירחץ הספל מיד...]

[**יד**] אמר מהר"י סג"ל את המצות לא ילוש אלא ישראל בר דעת ולא גוי ולא חש"ו. אכן אם גדול עומד על גבן שפיר דמי. וכ"כ מהר"ח דאם העומד על גבן נתכוין חשיב שימור כמו טבילה. מיהו אמר מהר"י סג"ל דנראה לו דגוי אפילו ישראל עומד על גביו אסור דגוי אדעתא דנפשיה קעביד, כדאמר לענין גיטין. וכן כל תיקונים דבעי שימור לשם מצת מצוה. ואף על פי שאמרו בציקם של גוים אדם ממלא כריסו מהן, לכתחילה אין לעשות. ועוד דקאמר התם ובלבד שיאכל כזית מצת מצוה באחרונה. וטוב ונכון הוא שישראלים יתעסקו אפילו בשאר כל המצות, דהא אם נאבד אפיקומן סומכים על מה שאכלו בסעודה. [ודרש מהר"ש מצת מצוה אם לשן גוי ואפאן ישראל אסור לצאת בה דבעינן אפייה ולישה ביד ישראל]. ומצוה לכל אדם שיעסוק עצמו במצות. וכן נהג

האשר"י שעמד ועשאם בגופו, משום שנא' צרורות בשמלותם על שכמם (שמות כב, לד), והלא סוסים וחמורים הרבה היו להם, אלא שחביבה היתה המצוה עליהם. ועוד טעם דכל מצוה יעשה בעל הבית גופיה, כדאשכחן בפרק כל כתבי גבי אמוראים חד חריך רישא לשבתא וחד מלח שיבוטא. ועוד דמצה מתקרי לחם עני, ודרכו של עני הוא מסיק ואשתו לשה, ועוד נמי משום שיבטל בעצמו את הפירורים בכל פעם ופעם טרם יחמצו. וכלל לא יעשו המצוות אך בני מצוה ולא הקטנים.

[**טו**] אמר מהר"י סג"ל מתי שלשין כמה עיסות, יש לעיין במגלגלין ובמדקרי' שלא יהא נדבק בהן בצק ויגררם בכל פעם ופעם, וכן הסכין אשר חותכין בו העיסה.

לא ידחוק את הקמח באגן דאז לא יהא נילוש יפה, אך ימדוד בפיזור כדרך מודדין למכור, וכ"כ רא"ם דאין להכביד ידו על הסולת. אין מציירים מצות בדפוס משום דבצק נכנס בדפוס ומתחמץ.

[**טז**] יאמר אדם לחבירו האופה עמו, אם הוחלף מצות שלנו יחד יהא חילוף ומתנה גמורה, דחיישינן שמא ישכח אכילת אפיקומן או נאבד, ואז סומכין על מצות שאכל ובלא דיליה לא נפיק. וראב"ן כתב דצד גזל יש בו מההיא דנתחלפו לו כליו בבית המרחץ. וא"כ הוי מצה גזולה אם לא מחל לו חבירו ולא יצא דמצוה הבאה בעבירה היא וקי"ל כר"מ דדריש מצתכם. ואף על גב על ידי חליפין כה"ג מיתקרי גזל בירושלמי דא"ר יוחנן מי שנתחלפו כליו בבית המרחץ אסור ללבשן.

[**יז**] נוהגים לעשות מצת השיתוף שמערבין בו מבוי וחצירות בכל ערב פסח, אף על פי שעדיין הישנה קיימת, שמא לא נשמרה כל השנה מחימוץ ואסור להשהותה בפסח וצריך לבער.

[**יח**] אמר מהר"י סג"ל שאם באו שום מים על שק דאית ביה קמח דפסחא בשעה שמוליכים מרחיים ונגעו לקמח, יש פוסקים לרקד את הקמח על ידי נפה ויזרוק הנתלחלח. אך מנהג כשר והלכה למעשה שיתפוס בכפו מקום שנגעו שמה המים ויאסף קמח שנתלחלח בידו ויותר מעט, ויערה את השאר, ואין אסור רק מה שנשאר בכפו. ואמר שכן ראה עובדא באביו מהר"מ סג"ל ז"ל, וכן בא"ח. וכן הורה מהר"ש כשהשתין כלב על שק. ובשאר ימות השנה אם השתין על אוכל אין לאוסרו מטעם דהוו כמי רגלי חמור וסירחא בעלמא, ואין בו שום איסור.

[**יט**] אמר מהר"י סג"ל דיש נוהגים לאפות המצות של מצוה דליל שני בליל שני משום דחביבה מצוה בשעתה, וכן ברוקח. וכן פסקו גאוני בבל וגאונים של אשכנז. ואמר מהר"י סג"ל שטוב יותר לאפותם מערב יום טוב כי כמה קלקולים שיארעו ביום טוב

כמו כבוי שלא לצורך וכה"ג, אך כל אדם יעשה כמנהגו וקורא אני עליהם שניהם למצוה נתכוונו. ואותם שאופים בליל שני צריכין למדוד הקמח בערב פסח דמדידה אב מלאכה היא ואסורה ביום טוב. ויניחנו כך במדה או יקשרנו בסדין או במפה עד שבא ללוש בליל יום טוב השני, ולא יתננו אל אגן הלישה דשמא עדיין משקה טופח עליו מהדחתו ולא מצי לנגבו נגד האש או בחמה דנתחמם ונתחמץ הקמח.

[**כ**] אמר מהר"י סג"ל כל ימי הייתי מצטער לדעת זאת, ושאלתי לכל רבותי ולא מצאתי היתר ברור ולא ידעתי היאך יטהרו הכלי שלשו בהן בי"ט בפסח. דהא אסור להדיח דטרחא שלא לצורך הוא. וכ"ת לאפות המגלגלין בתנור אז שבפנים בסדקים לא נאפה. ועוד שלא לצורך הוא. להטיל לצונן אי אפשר דשייטי למעלה ואין המים נוגעים בכל צד, ועוד דילמא העץ מפסיק בין המים, ואם לשורפם איכא פסידא. ואילולא דרבוותא גמגמו בדבר ה"א דשרי להדיח' כמו קערות לצורך דחשיב צורך קצת שלא יחמץ ויפסד הכלי. דאפילו למוקצה עושין תקנה משום פסידא כגון כופין עליה כלי כו' או פורסים מחצלת כו', וחשיב קצת לצורך היום משום חימוץ, אך לא מלאני לבי ע"כ טוב להדיחם על ידי גוי ואין בזה משום אמירה לגוי דשבות. או לעשות עיסות קשות שאין נדבק בהן. וכן האגן שלשו בו מדיחו על ידי גוי. ומאן דלית ליה גוי אף ישראל ידיחו דלא הוי שלא לצורך דמצי נותן לתוכו דבר לצורך יום טוב. וכן הסכין שחתכו בו העיסה ידיח לצורך יום טוב.

שאלו למהר"ש על טהרת הכלים שלשו בי"ט, והורה להניח לגוי להדיח היטב ואין לשפוך מים לאגן להניח כך שמא ישפוך. אך אם יסגרנו בחדר שלא ישפך שפיר דמי. פעם אחד דרש מהר"ש שמותר לישראל לטהר ולא הוי כמתקן לחול, דהא חזיא לאנוחי בה מידי ושרי להדיא מידי דהוה אמדיח י' קערות אף ע"פ שא"צ רק חדא, מאחר שדעתו להשתמש באותה הטובה בעיניו, ה"נ לא שנא. ויניחו גוי לכבד התנור, והיכא שאין גוי יעשה איך שיוכל.

[**כא**] ולדקור המצות בעצים קטנים ולשרפם לצורך טרם יחמצו. וכשמכבדין התנור לגרוף הגחלים אז מכבדין במכבד יבש ואם התנור קרקעיתו חם יותר מדאי דשמא ישרפו המצות מותר להשרות המטאטא במים לצננו אם אי אפשר בענין אחר, דאי אפשר להשהות המצות עד שיצנן, ואם נדלק המטאטא אין להשרות שנית במים לכבות דאז הוי כיבוי שלא לצורך י"ט.

[**כב**] נוהגין להסיק התנור למצות בעצי ערבה של לולבין שהיו לו בסוכה. ויש מכבדין עמהם התנור, הואיל ואתעביד בהו מצוה זימנא חדא. ועמא דבר כמו מהר"י סג"ל

שהיה מסיק עמהן התנור לג' המצות. וכ"כ ג"כ בדרשות של מה"ר חיים א"ז וכן על עצי הושענות ובעצי הושענות מתקן הקולמוס.

[כג] מנהגי מהרא"ק: ע"פ שחל בשבת אופין בע"ש שהוא י"ג, מדתנן בתוס' י"ד שחל בשבת אז מבערין את הכל מלפני השבת ואופין לו מצה בע"ש ואפילו מצה של מצוה. ורבי שלמה הורה שלא לאפות מצה של מצוה בע"ש שאיתקשו מצה לפסח וכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד, כה). הג"ה: וה"ר פלטיאל כתב דאין נראה לו, דהא חלת תודה ורקיקי נזיר אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, ואותן נאפו על חמץ. ועוד אי לכל מילי איתקש לא תהא מצה נאכלת בשתי חבורות, עכ"ל. כשחל ערב פסח בשבת, אמר מהרי"ל אחר שהצניע כלי חמץ וביערו את החמץ ביום ו' מתחילים בתיקון המצות. [הורה מהר"ש שיניחו החמץ אז בחדר מיוחד באותו בית בזמן אפיית המצות]. אף על פי שיש מרבותינו אשר כתבו לאפות ביום טוב ולא בזמן היתר חמץ, מכל מקום טורח גדול לאפות כדי כל אכילתו ביום טוב. ועדיף טפי למיפה בערב שבת שאר מצות מכמה טעמים, וגם מצות מצוה יש לאפות בע"ש. ונתעצמו הגדולים. גדולי הארץ הזאת כתבו אף כשחל ערב פסח בחול יש לאפות מצות מצוה בליל שניה דחביבה מצוה בשעתה כדפי' לעיל. ויש גדולים שכתבו אפילו כשחל בשבת מתירין מע"ש לאפות המצות, וסבירא להו דעדיף משום איחור אפיקומן ושינת התינוקות והפרשת חלה דחשיב איסור שלא לצורך י"ט. ורש"י כתב דמנהג קדמונים משום חיבוב מצוה. אבל בעיני נראה חששא דאוריתא דמצה איתקש לפסח דהוא נשחט מזמן איסור חמץ ואילך עכ"ל. וכמה גדולים הסכימו עמו, ויש שדחו ראיותיו. וראיתי גדולים נוהגים ומורים כדברי זה וכדברי זה. ועל כולם אני קורא ועמך כולם צדיקים וגו'. ואמת הוא דרש"י מימיו אנו שותין ויש קצת דררא דאורייתא מצות מצה. וכל חששות דלעיל דחילול יום טוב כולם דרבנן. המקיים המצוה מן המובחר תבא עליו ברכה. ומהר"י סג"ל נהג במצות שלו לאפותם בערב פסח גם כשחל ע"פ בשבת אפאן מערב שבת. מהר"ש היה נוהג כרוקח בליל שני לאפות משום חביבה מצוה בשעתה.

[כד] מהר"ש התיר מצה של מצוה שהיתה נכפלת באפייתה מצד אחד שכמעט נדבק כפולה להדדי. ולא עוד אלא התיר לצאת בה. ואמר שאין לחוש על מצה כפולה אלא היכא שנדבק הכפל לגמרי. אז אין חום האור שולט בינתים ונתחמץ מה שאין כן בסמוכי' בלי דיבוק שאז האור שולט שם. מצה נדבקת בכפל והיה בע"פ אחר שש והורה מהר"ש לחתוך הנכפל והשאר מותר, ואי בתוך הפסח המצה כולה אסורה.

[כה] עיסה שנילושה בפסח ונתנו בה מים יותר מדאי, והורה מהר"ש להוסיף קמח כדי צורכה. ואמר אותם שמאחרין מלתת קמח עד ששואלין לא יפה הם עושים כי מה

איכפת אם יש בה יותר מהשיעור בהא ליכא מאן דאסר. אכן מהר"י סג"ל דרש עיסה שבלילתה רכה אין רשאין להוסיף קמח כדי לעבות' דאז לא נילש יפה וישאר קמח נגוב ומתי שאוכלים המצה אח"כ בתבשיל נתחמץ הקמח.

[**כו**] ואמר מהר"י סג"ל דכשנאפו המצות מאד מאד יזהרו שלא יבא עליהם שום קמח נגוב אפילו כמלא עוקץ המחט דנחמץ במאכל. אמר מהר"ש אותם שזורקים מצות שלהם כשנתחמצו למקוה או לנהר, איסור הם עושים אלא יש לשורפם והפחמין יקברו.

[**כז**] אמר מהר"ש יש אופין מצות לצורך כל הפסח לפני הפסח, כי אם היו אופין בפסח אז היה חמץ אוסר במשהו, אבל קודם זמנו באופין קודם הפסח אז מתבטל האיסור, וכן בא"ח. ויש אופין בתוך הפסח שיהא להם מצות חדשות בכל יום, והכל לפי המנהג. והנוהגים לאפות כולם קודם הפסח חומרא יתירא עושים, דבהדיא משמע בפ"ק דפסחים דאופין בכל יום גבי פת שעיפשה, בכל יום שכיחא ריפתא חמימא כו'.

[**כח**] מהר"ש הקפיד על מי שהוציא המצות קודם שנאפו והחזירם לגמור אפייתם אולי יתחמצו טרם החזירם. אמר הח"ר אנשיל ששאל למהר"ש אם ב' שהיות מצטרפות לענין שיעור שהיית עיסה להחמיץ, והשיב שמצטרפין כי מה שהתחיל קצת להחמץ כשהוא מעט אין חוזר לאחוריו, ולכך כששוהה אח"כ ממהר להחמץ.

[**כט**] נאמר למהר"ש על מהר"ם מאודנבורק איך שאסר מצה שעלתה באפייה, ואמר מהר"ש שאסר שלא כדין, כי מה יש לחוש בזה אם היתה נפוחה מחמת אפייה. והראה למהרי"ל מצה אפוייה שעלה בה קרום למטה כמלא אגרוף והתיר, ואמר דוקא אם נפוחה היתה באמצעיתה מחמת האפייה אז אסורה, אבל האי קרום מיחשב כהני כל קרומים העולים על כל דקר ודקר של המצה. רבים טועים בדברי מהרי"ל ואומרים שמהר"ש ומהרי"ל שווין, ומה שהתיר מהר"ש מיירי בקרום ולא בנפיחה באמצעיתה, ואין להם מאור עינים כי אין לשונו משמע כן, ומצאתי במהרי"ל ישן וז"ל: אמר מהר"ש אין לאסור מצה נפוחה מחמת אפייה ומהרי"ל אוסר נפוחה באמצעיתה, אכן אם עלה בה קרום כמלא אגרוף אין לאסור עכ"ל מהרי"ל ישן, הרי שכתב להדי' שמהרי"ל אוסר מה שהתיר מהר"ש.

[**ל**] בבית מהר"ש רחצו הדפין והספלין והמגלגלין שעושין בהן מצות ויבשום כשפסקו מלעשות מצות עד אשר הוסק התנור שנית. ואותו סדין שהיה מונח על הדף שעושין עליו המצות כשדוקרין ונוקבין המצות, לא נטל אותה הסדין פעם אחרת לעשות עליו המצות. דף של מהר"ש שעשו עליו המצות להדיא על הדף בלא סדין, ואת הדף ניקבוהו תולעים וצוה מהר"ש לסתום הנקבים שלא יכנס בהן בצק ויחמץ, וחמץ איסורו במשהו. [אמר מהר"ש אם נשתהה המצות חצי שעה אחר עשייתן טרם אופין, הוי חמץ. ולעיל

אמר מהר"י סג"ל שהשיעור שליש של שעה]. נשאל למהר"ש על ג' מדות שעשו בהן מצות ולא יוכלו ליכנס אצל שאר המצות עד שהוסק התנור פעם שנית, והורה מהר"ש לשרוף את המצות שודאי נשתהו יותר מן השיעור שנתנו חכמים להחמיץ בשהייתן.

[**לא**] בבית מהר"ש נטלו העריבות שנשתמש בהן חמץ כל השנה ועדיין הטיט בהן שטחו קודם הפסח לבטל חימוצן, והיו פורשין עליה מכסאות שקורין קולטרא"ן ועליהן פירשו סדינין וניפו עליהן הקמח של פסח.

נשאל למהר"ש על שכבסו בורר שקו' בייטל של חמץ וניפו בו קמח של מצות. ואמר שמעיקרא היה בדעתו להתיר הבייטיל מידי דהוה אשק שהיה בו קמח של חמץ שכובסין אותו ומשתמשין לצורך קמח דפסח. הדר חשב שלא דמי לשק דשאני הבייטיל שמרקדין הקמח בתוכו והולך דרכו מעבר לעבר ונשאר הקמח בינתיים בין חוטי השתי לחוטי הערב ולא יצא יפה אפילו על ידי כבוס, ולכך אוסרין הבייטיל. ודמי לזיפא דדבר פשוט הוא שכך נוהגין מתי שבא מים על הזיפא ששונין בו קמח אפילו על מקצתו שאין לו תקנה להשתמש בו לפסח.

[**לב**] חטה הנמצא' במצה בערב פסח, עיין בסמ"ק אשר התיר המצה כולה בנטילת מקום החטה. אבל חטה הנמצאת במצה בחש"מ קודם האפייה והצריך מהר"י סג"ל שרפה אל אותה המצה. והצריך מדורה לעצמה ולא לשורפה בתנור שאופים בו המצות. שוב מעשה שמצאו חטה במצה קודם אפייה ונטלו מקום החטה ואפו אותה עם שאר המצות, ויודע הדבר למהר"י סג"ל והצריך לשרוף המצה שהיתה בה החטה והשאר מצות שנאפו עמה בתנור התיר את כולן.

[**לג**] הועד לפני מהר"ש על מה"ר מאיר מאודנבורק שהורה על עיסה שנמצא בה חטה בפסח שיש לזרוק החטה לחוץ והעיסה מותרת. מהר"ש אמר שהורה שלא כדין כי כל העיסה אסורה כשנמצאת חטה בתוכה. ואמר אלי מה"ר זלמן שט"ן ז"ל שהוא היה נושא ונותן עם מהר"י סג"ל על ענין זה לדעת מקור חומרא זו לאסור עיסה שלימה, ולא נתברר הדין. אך אמר מהר"י סג"ל דגם כן מנהגו להורות ככה ולאסור כל העיסה דבתר רישא גופא אזלא, הואיל והדבר יצא משיש טהור מהר"ש ז"ל מסתמא לא דבר ריק הוא ומסורת בידו מרבותינו הגדולים.

[**לד**] ואני הכותב מצאתי בחיבור ישן וז"ל: מעשה ונמצא חטה במצה אפויה ולא נודע אם נתחמצה בה בעודה עיסה או שמא במים שנילושה החמיצה, או שמא נפלה בעיסה ולא נתחמצה מעולם, וציוו להשליך אותה מצה לבדה, דדמי להא דאמרינן בגמ' נגע באחד בלילה ולא ידע אם מת אם חי ולמחר השכים ומצאו מת חכמים מטמאין שכל

הטומאות כשעת מציאתן. אבל שאר המצות מותרות העמד המים והמצות על חזקתן ומותר עכ"ל. ודוק ועיין דהכא נמי כשנמצאת בעיסה שלמה איתרע חזקת עיסה. שוב הראיתי ראיה זו לגדולים ונענעו לי ראש.

[**לה**] על מרדה של חמץ שקורין אויבן שויבל שהודחה עם מרדות של מצה בצוננים והתיר מהר"ש, יען שהיו המים שהודחו בהן צוננים. ונשאל על מרדה דפסח שלא הודחה לאחר שנשתמש בה, ואמר מהר"ש שאין לחוש שאינו מדיח למרדות שלו.

הלכות חלה

מאת קוני עזר אחלה, לבאר סדר דיני חלה

[**א**] בבית מהר"ש היו שורפין את החלות בערב פסח, ובחש"מ בלי שום תיקון. אמר מהר"י סג"ל תפריש אשה חלת האור. וכתב רש"י דשיעורה כזית והוא כחצי ביצת תרנגולת ונקראת חלת האור הואיל דלדידן נשרפת ולא ניתן לכהן, ומנהג במצות שעושין אותה עוגה קטנה. וכתב רש"י דיעשה כן כל השנה דחלה קרייה רחמנא והוא לשון עוגה וצריך לשורפם במדורת כהן או כהנת, לפי' ר"ת דפ' כ"ש, כן כתב מהר"ם. וכדי הוא רש"י לסמוך עליו דפי' דהיו מבטלין ברוב לאכילת זרים כ"ש ליהנות. ואמר מהר"י סג"ל דעוד נראה לו לדמות לעצים שנשרו מן הדקל דמבטלינן ברוב כיון דכלי לאיסורא אף על גב דיש לו מתירין. וחלה דידן בחוצה לארץ נמי ליתליה שורש דאורייתא כדמשמע פ' כל הבשר. ונכון לעשות לו מדורה לעצמה במקום שאין מבשלין שם, או בתנור שאופין בו המצות טרם הורדו תוכו המצות, שאז ידוע לו שלא תבא לידי הנאת ישראל טרם כליא איסורא. וכן איתא פ"ק דביצה היכא דמכלי כלה איסורא דלא מיקרי הנאה בתר הכי.

[**אמר** מהר"י סג"ל הא דנהגינן לשרוף החלה במדורת ישראל ולא יהבינן לכהן - קטן, - נראה דזה מותר - לכו"ע - אפילו לר"ת דפי' פרק כ"ש, של בית רבי היו מחמין להו חמין לגבל בחיטי דתרומה טמאה. ופר"ת דהיינו הכהנים של בית רבי היו אוכלין, אבל רש"י פי' אפילו זרים של בית רבי היו אוכלין - עושין - אלא שהיו מבטלין אותה ברובא דחולין כדאמרינן בבכורות שהיו מבטלין תרומת חו"ל - ברובא - דחולין ואוכלין אותה. א"כ ה"נ מותר לבטלה בעצים וגחלים שהן חולין. ואפילו לר"ת נמי מותר הכי לבטלה בשאר עצים ושורפין אפילו במדורת זרים, והוי כמו עצים שנשרו בי"ט מן הדקל לתנור, אף על גב דהן מוקצה מ"מ מרבה עליהן עצים - מוכנים - ומבטלן. ואף על גב דהוי דבר שיש לו מתירין דאמרינן עליה - דאפילו באלף - לא בטל, מ"מ הכי מבטלין הואיל דכי נהנה מהן כבר כלו ונאכלו ע"י האור. אכן אסור לאפות שום דבר כשעדיין - עצים המוקצים -

בתנור בעין טרם נשרפו. ה"נ גבי חלה מותר לשרוף אותה בכה"ג במדורת ישראל הואיל ומבטלה, אף על גב דיש לה מתירין דמצי ליתנה לכהן - קטן -].

[**ב**] אמר הח"ר איקא לפני מהר"י סג"ל שראה מעשה שאפו החלה בפסח ונתנו לכהן קטן כמו שפסקו מקצת רבותינו. ואמר מהר"י סג"ל אמת שפסקו הכי, אכן דרכי לדרוש ברבים שלא למיעבד הכי שלא יאמרו חלת חוצה לארץ נאכלת.

[**ג**] וכשאופים בי"ט של פסח אז יפרישו שיעור חלה מן העיסה בלא ברכה, ולא יקראו לה שם חלה אך עוגה שקו' קוכלין, ואופין אותה עם שאר המצות. וכשנאפו יצרף את המצות עם העוגה הקטנה תוך סל או תוך אגן. ואם אין לו כלי שמחזיק את כולם יניחם במפה ויכסה המפה גם כן עליהם ונקרא צירוף הגון, ואז יפריש אותה עוגה הקטנה מעליהם בברכת חלה ויצניעה עד חולו של מועד ואז ישרפנה. ואין לשורפה בי"ט דהבערה שלא לצורך היא, ואין להשהות בלי אפייה כבשאר י"ט דתחמץ.

[**ד**] אף על גב דיש מרבותינו התירו לאפות החלה בי"ט גם אם קרא עליה שם ונותנין לכהן קטן או לגדול שטבל לקריו. ויש אומרים אף אם אין שם כהן מ"מ אופין אותה משום הואיל וראויה לכהן אם היה שם חשוב מלאכה לצורך, או כיון דמותרת ע"י ביטול ברוב. אכן לא נהגינן הכי כדאיתא באגודה, אלא כרש"י דפסק כר' אליעזר דלא תיקרי לה שם עד שתאפה ויעשה כדפי' לעיל. אמר מהרי"ך דנתפשט המנהג לברך על הפרשת תרומה משום דכשאופין בי"ט אין לקרא לה שם חלה.

[**ה**] ואמר מהר"י סג"ל גם בי"ט הואיל דהחלה בידו שהפרישה בברכה מותר לטלטלה במקום שרוצה לשומרה שם עד מוצאי י"ט.

[**אמר** מהר"ש אם היה שם כהן קטן יכול לקרות לה שם לכתחילה ולאפותה בי"ט לצורך כהן קטן דרשאי לאכול החלה הואיל ולא ראה קרי מימיו, או אפילו לגדול שטבל לקריו].

[**ו**] מעשה שנשתהה החלה בתנור בליל יום ט"ו עד שנחרכה, ושאלו למהר"י סג"ל אם עדיין ראויה לפטור את המצות ע"י צירוף, והתיר לצרפה ולקרא לה שם חלה בהפרשתה ולברך עליה.

[**ז**] דין חלה דאתא לידן נימא מילתא

אמר מהר"י סג"ל מתי שאופין בי"ט נכון לעשות עם החלה כדפי' לעיל על ידי צירוף להפרישה אחר אפייה, דמה שנוהגין להפרישה עיסה ולהחזיקה כך בלי אפייה עד אחר י"ט, לאו הגון הוא, משום דאז נדבק העיסה במקו' הנחתה ואתא לזלזולי בחלה.

וכשאופין הרבה פשטידן או פלאדין ושכח ליטול חלה יצרפם בסל ויטול חלה מאחד מהן. ואם הוא בי"ט של שבועות שאז דרך העולם שעושין פלאדין גדול וקורין לו סיני, אז אם שכח יטול ממנו חלה על כולן ויצניע החתיכה עד מוצאי י"ט וישרפנה.

[**ח**] פעם אחת נילושו ב' עיסות אחת בכלי בשר לעשותה פרימזילש, ואחת בכלי חלב לעשותה פאציוס, ושכחו ליטול חלה מעיסת הבשר. ובכל אחת היה בה שיעור חלה, והורה מהר"י סג"ל דלכתחילה צריך ליטול מכל אחד חלה וגם לעשות מכל עיסה עוגה אחת ולאפותה בתנור כדי שיעשה מאפה תנור ולאכול העוגות ולשרוף החלה. ואם אין לו תנור יאפה אותם בכירת האש להעשות לחם ויפריש החלות בברכת חלה.

[**ט**] אמר מהר"ש אין ליטול חלה מעיסה של דגן על עיסה של חיטין. הורה מהר"ש ללוש בפסח עיסה כמו ב' מידות שיהא חייב ודאי בחלה. ולאותם שלא היה להם קמח כשיעור חלה הורה ללוש מה שהיה להם. כששאלו למהר"ש אחר פסח על עיסה שנתנו בה שאור של גוי איך להפריש ממנה חלה, היה מורה שיפרישו חלה נגד השאור ומעט יותר, כי אמר שאם לא היו לוקחין יותר אז יש לחוש שמא מה שמפריש היה הכל משל גוי ונמצא מפריש מפטור על החיוב. ואמר שאח"כ כשמחמיצין עיסה אחרת עם השאור שנוטלים מתוך זאת העיסה אז א"צ להפריש רק מעט לחלה כי אז הוא כמו ס"ס. וכשנוטלין לעולם מן העיסה שאור להחמיץ עיסה אחרת, אז יהיו נוטלין קודם שיפרישו החלה, כדי שלא יהא נפטר במה שהפרישו ונמצא בתר הכי כשפורשים חלה בעיסה האחרת היה מן הפטור על החיוב. ואמר שיש נוהגים שאין מפרישין מעט חלה גם בעיסה שניה שהחמיצה עם מה שנטלו בזאת העיסה אלא ג"כ בכאן נוטלים נגד הכל שהחמיצו בו ומעט יותר. ומהר"ש היה מורה אל אשתו הרבנית ללוש שתי עיסות אחת בשאור של גוי ואחת כשיעור חלה בלא שאור ולקרב הב' עיסות להדדי ויטול חלה מאותה שלא נתחמצה בשאור של גוי חלה על הכל. מעשה בחלה ששהתה בערב פסח אחר שש עד שנתחמצה ואמר מהר"ש לשורפה ואין בכך כלום.

סדר ההגדה

בשם אדיר במתוחים דר, אבאר הלכות האגדה ודין הסדר (הלכות ההגדה)

[**א**] דרש מהר"י סג"ל כתיב אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח, יד), וכתיב משמועה רעה לא ייירא (תהלים קיב, ז), קשיין קראי אהדדי, אלא ר"ל מפחד תמיד אל דבר מצוה לעשותה כתיקונה. כך יהא כל אדם חרד באימה לקיים מאמר חכמים שתקנו מצות

הסדר וההגדה. ולא יהא הדבר קל בעיניו אף אם כמה דברים יש בסדר שנראה בעיני האדם שאין הקפדה בהן ישכיל בדעתו לקיים שאין שום דבר ריק בהן.

[ב] אמר מהר"ש מצות עשה לאכול מצה בליל ט"ו דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב, יח). והכל חייבין אנשים ונשים וטף, כגון תינוק שיוכל לאכול כזית דגן, אף ע"ג דשאר מצות עשה דזמן גרמא נשים פטורות הכא חייבות, דילפינן מהיקישא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות. והני נשים הואיל ואיתנהו בבל תאכל חמץ, דכל לאוין נשים חייבות, איתנהו בקום אכול מצה. ואם יש זקן או חולה צריך לשרות לו ביין ולברך בתחלה בורא פרי הגפן, רק שלא תהא נמחית לגמרי שיהא עליה תוריתא דנהמא. ונ"ל להחזיק ראיה להמון העם שתמוה הדין בעיניהם, דהא גבי נזיר כתיב וכל משרת ענבים לא ישתה (במדבר ו, ג), אלמא דגם אם הוא שרוי ביין, מ"מ חשביה הקרא שתיה.

[ג] ואמר מהר"ש דאסור לאדם גדול לאכול מצה בע"פ עד שתחשך, דאם אוכל מקודם הוי כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו דהוי כאילו בועל נדה. וטעמא כי המצה יש לפניה ז' ברכות וברכת נשואין ג"כ יש לה ז' ברכות. אכן לקטנים מותר. והנשים היו ג"כ באותו הנס ומטעם זה חייבות בארבע כוסות. יש ליישן התינוק ביום למען יקיצו וישאלו בלילה. וממהרין בכל היכולת לאכול בשביל שישאלו התינוקות דהתורה העידה על ככה כדדרשינן כנגד ארבעה בנים דברה תורה ושינויים טובא עבדינן היכר לתינוקות שישאלו. וע"כ יהא שלחן מוכן מבעוד יום. וגם משום אפיקומן לאוכלו קודם חצות.

[ד] אמר מהר"י סג"ל כל ימות השנה טוב למנוע כלים נאים למען מיעוט שררה זכר לחורבן. לבד מלילות הסדר לפי שהתורה הזהירה להראות דרך חירות, וכן בא"ח. על דרך שמשתמשין בכלי כסף וזהב ובגדי צבעונים באותה הלילה. ואפי' כלים הממושכנים בידו מן הגוים מותר להשים אותם על שלחן מיוחד לשמוח בראותם. וכן העיד שעשה כן אביו מהר"ם סג"ל.

ומאד חביבה מצות הסדר דלא אשכחן דהקפידה תורה על תינוקות יותר מבלילה זו דכתיב והגדת לבנך (שמות יג, ח), אף על גב דכתיב גם בהקהל את הנשים והטף (דברים לא, יב) הא פריך התם טף על מה הן באין ליתן שכר טוב למביאיהן.

כשישבו לשולחן יהיו מוכנים לכל אחד כוסו וג' המצות סדורין אב"ג זו על גב זו, ושני תבשילין, והירקות. ארבע כוסות כנגד ארבע לשון גאולה והצלתי כו'. ג' מצות אמר מהר"ש יען כי הקדוש ברוך הוא הוציאנו ממצרים והיוצא מבית האסורים צריך להביא קרבן תודה. ויש בה ד' מינין: חלות, רקיקים, רבוכה, וג' מינין של מצה כנגדן הויין הג' מצות.

[**ה**] אמר מהר"י סג"ל שנראה בעיניו וכן שמע ממהר"ש, שאם נשבר אחד מן המצות שאין חוזרין ואופין שנית, דבלאו הכי צריכין לשבור אחת מן המצות לאפיקומן, וישים השבורה לשם. ואיסור גדול הוא לטרוח בי"ט בחנם ולהכין מצה אחרת. אך אם נאבדה אחת מן המצות נכון לאפות ג' מצות אחרות, משום דאסמכתא ג' מעשרון אחד. ועוד דזימנין דליכא שימור גמור לשאר המצות ליטול אחת תחת הנאבדת ובעינן שימור לשם מצת מצוה. וזימנין נעשות ע"י גויות או קטנים. ואם הקילו רבנן לענין אפיקומן שהוא זכר בעלמא לא נקל לענין מצה דאוריית'. אבל לענין נשברה כדפרי' לעיל, ואפילו היא השלישית משום הקדמת סי' אב"ג לא יאפה אחרת. וכן דנתי קודם מהר"ש ונענע לי ראש. על שנשברו שני מצות הורה מהר"ש לקחת השלישי' לכל הסדר. אמר מהר"י סג"ל מצה עליונה למוציא, ושנייה לאפיקומן ולאכילת מצה, שלישית לכריכה, ואם הוחלף לא עיכב.

[**ו**] שני תבשילין אפילו כשחל ע"פ בשבת. [ויש נוטלין דווקא בשר - תבשיל א' משום פסח ולא - משום דזביחת חגיגה לא דחה שבת. ואמר דהמקפיד ליטול חד תבשיל איסורא קא עביד דאז ודאי נראה כמקדיש קדשים בחוץ דמכוון לעשות כבזמנם] ומנהג ליטול בשר זרוע על שם בזרוע נטויה. וביצה דתרגומו ביעא דבעא רחמנא עלן ופרקינן מהר"ש דרש יש ליטול ב' מיני בשר אחת של עגל ואחת של בקר ואמר מהר"י סג"ל שמה"ר מוסל היה נוהג ואמר שקבלה הוא בידו מרבותיו מתי שע"פ בשבת לקח במוצאי שבת בשר וביצה לאפוקי נפשי' מפלוגתא.

חרוסת זכר לטיט. ועליו יהיו מונחין קידה וקנמון ושאר בשמים מחותכין ארוכין זכר לתבן. ואמר מהר"י סג"ל יש פוסקים לתת רימונים לחרוסת כדי לקהוי.

וכשחל פסח בשבת יהא נזהר כל אדם לקלש ולערב החרוסת קודם בשבת דאסור לערבו בשבת משום לש דאב מלאכה היא. אכן אם עירב קצת מבעוד יום מותר להוסיף משחשיכה, ומערבו בין ביד בין בכלי.

הירקות איפך וחסא שקורין לטוגא. איפך לטבול ראשון וחסא לטבול שני.

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל פליאה נשגבה בעיני על מה שצריכים בע"פ להמתין עם הסדר עד הלילה. אי משום "בערב תאכלו" והא עדיין אף אם יתחיל שעה ויותר קודם הלילה, ע"י הקידוש וסיפור ההגדה יהיה לילה טרם שיאכלו מצה. וכ"ת משום שתיית הכוסות שצריכין נמי להיות בלילה דומיא דמצה, תקשה לך על שני כוסות האחרונים דלאחר אכילה יהיו ג"כ מחוייבים לשתות קודם חצות כדרך מצה. וכן איתא מ"ד שרוצה להקיש ד' כוסות ומצה ונסתר מטעם זה. ואמר שנראה בעיניו טעמא משום שאכילת ירקות אתא

למען שישאלו תינוקות, א"כ צריך להיות בלילה דכתיב בעבור זה (שמות יג, ח), בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכתיב והגדת לבנך (שם, שם) וההגדה בלילה היא. וכ"ת עדיין יתחיל מבע"י וע"י קידוש ימשך, דיש לך אדם שאין מאריך בקדוש. וטבול ראשון מיד אחר קידוש קודם סיפור הגדה.

[ח] ואמר מהר"י סג"ל שפליאה בעיניו נשגבה מאי שנא דבליל הסדר המקדש נוטל ידיו אחר הקידוש ובשאר י"ט קודם. ושוב אמר שמצא טעם בנימוקי רבינו שמחה דאי נוטל קודם הקידוש, אז נראה דסבר ליה הלכתא כבית שמאי דאומר פ' כיצד מברכין נוטל ידיו ואח"כ מקדש. ואין לטעון ולומר דבשביל הסעודה היא כמו בשאר שבת וי"ט דנוטל ג"כ קודם הקידוש, דשאני הכא דהא מפסיק עדיין באכילת ירקות ובסיפור ההגדה טרם שסועדין מה שא"כ התם. ואמר דנראה לו ג"כ טעמא דאם נוטל קודם קידוש נראה כאילו נוטל לפירות והוי מגסי הרוח. אכן אף על פי דלא בעי נטילה מ"מ ידים נקיות בעי משום טהור ידים יוסף אומץ כדפי' לעיל בהלכות בדיקת חמץ. אך אחר הקידוש נוטל משום דצריך טיבול במשקים והן עלולין לקבל טומאה, ושמא יזלפו המשקים על הידים ויטמאו. ואין לומר דמה שאין נוטלין קודם הקידוש משום דחשיב ליה קידוש הפסק דמאי שנא מכל השנה. ולטיבול הירקות בעי נטילה גמורה רק לא בעי ברכת ענ"י כדלקמן בסמוך. וההיא נטילה גמורה לא יטול מקודם רק נקיות בעלמא אם צריך כדפי' לעיל.

[ט] כל כוס צריך שיחזיק כמעט מלא שני קליפות ביצה, דהיינו רביעית הלוג. והא דאמרי' רביעית הוי ביצה ומחצה, ר"ל מתי שמשערים בהפלת ביצה תוך מים לשער כנגד המים היוצאים. אכן כשממלאין ומשערין בקליפת ביצה אז הוא כמעט מלא שני קליפות הביצה. והכוסות צריכין שטיפה והדחה, דכוס של ברכה הן. ולכל אחד ואחד כוסו. ולתינוק שהגיע לחינוך כתב הרא"ש דצריך. מיהו סוגיא דתלמודא משמע לכאורה גם שלא הגיע לחינוך, ויהיה רביעית להגיע לחינוך. וכוסות לא יהיו פגומים. לא יקח כוסות הצבועים מן עץ דדינם ככלי חרס. ויזהר כל אחד לשתות כוסו כולו בפעם ראשון כדי לצאת ידי חובתו בשתיית רביעית. ואם לא יוכל לשתות כולו, ישתה לכל הפחות רובו, וימזגנו במים שיהא מתוק לו כפי הנהגתו חי או מזוג. ואם ישאר משתייתו בכוסו, יזהר להריק אותו הנשאר אל הקנקן דמוזג ממנו ואח"כ יחזור וימלא הכוס, למען שלא יהא הכוס פגום. ויעשה כן לכל הארבע כוסות בכל פעם כשימזגם, וכן באגודה. ויש סומכין על התוספת לבדה מה שמוסיפין למזוג בו בכל פעם.

[**י**] אמר מהר"י סג"ל הג' מצות והתבשילין וירקות וחרוסת כולן יהיו מונחין בקערה, לאפוקי מאותן אשר מניחין מקצתם ע"ג השלחן חוץ לקערה. דאיך תחשב אז עקירת הקערה במקום עקירת שלחן אם נשארו דברים שם. והיאך ישאל התינוק. ומטעם זה נמי אין לשום שום מצה יותר על השלחן עד אחר הסדר כשסועדין. ויניח את המצות כסדר זו ע"ג זו אב"ג. ויכרוך את המצות במפה לכסות חרפת הפת שמקדימין היין לפניו לקידוש, וכשמתחיל עבדים היינו אז יגלה אותם מלמעלה מעט לקיים לחם עוני שעונין עליו דברים.

[**יא**] אמר מהר"י סג"ל שנראה בעיניו נכון להניח ירק האיפך בקערה שיהא סמוך אליו יותר מן המצות, דאי המצות סמוכין לו טרם שהיה מעביר על המצוה היה צריך לבצוע אפיקומן בראשונה. ואמרתי לפניו שמא לא הוי חשוב מעבירים אך כשמעביר המצוה שבידו ותופס אחרת כמו שאמרינן גבי תפילין. והשיב לי דחשיב נמי מעבירין אף אם מונח במקומו, וראיה גבי נר מערבי פ"ק דשבת דחשביה מעביר אף על גב דמונח במקומו במנורה.

[**יב**] מקדשין יקנה"ז כשחל פסח או ע"פ בשבת. ובשמים לא בעי מכמה טעמים. והעיקר משום דשמחת י"ט משיב נפש.

[**יג**] דרש מהר"ש שאין לברך ענ"י כשנוטל ידיו קודם טיבול ראשון, דההיא נטילה אינה רק חומרא בעלמא משום סרך תרומה, ולדידן האידנא אין שייך. ומה שכתוב בסדרים ברכת ענ"י בנטילה זו, היינו לפי המנהג שבימים קדמונים שהיו אוכלין תרומה דבעי נטילה. [מהר"ש לא הצריך את המסובין ליטול ידיהם לאכילת ירקות, אכן מהר"י סג"ל כל פעם שנטל אמר אל הבחורים - המסובים שם - ליטול. וכן דרש מהר"י ווילא שיטלו המסובין].

[**יד**] טיבול ראשון. אמר מהר"י סג"ל עושין אותו מן ירק כרפס שקורין איפך. והטעם משום דכרפס למפרע ס' פרך, ר"ל ששים רבוא עבדו בפרך במצרים. והעיד על אביו מה"ר מוסל כשאין לו כרפס נוטל כרתי שקורי' לאטיך לטבול ראשון, דמצוה לחזור אשאר ירקות. ואמר מהר"י סג"ל שנראה לו שטעם אביו היה משום שהפייט טוב עלם מקדים ליה, שיסד וז"ל: שקל כרתי או כוסברתא כו', ודייק מיני' דמוקדם למצוה זו כמו שדייק המיימוני אמתניתי'. ובגמ' נמי דייק דחזרת מצוה מדמקדמי מתניתין וברייתא. ועוד דכרתי טוב חי ממבושל כדאמר תלמודא, תומי וכרתי חיין ב"פ האדמה מבושלין שהכל. ובפעטרזיל' היה מסופק. וקירבל פי' בהג"ה במיימון שהוא עולשין, א"כ מרור הוא. ואם נטלו בטבול ראשון לאחר שמילא כריסו ממנו היאך יטול אותו לטיבול שני

הלכך אין ליטול אותו בטיבול ראשון, אף על גב דכתב קירבל בכמה סדרים בטיבול ראשון לא נהגינן. ואחר כרפס מצוה לחזור אם אפשר כדפי' לעיל, וכן פי' ברוקח. ואותו סמך שכתבתי לעיל לכרפס אמר מהר"י סג"ל שמצאו ג"כ לכרתי דבמס' סוכה כרפס נהרא פירש"י דהיינו קפלוט והיינו כרתי נמצא דרומז נמי לס' פרך. ועוד טעם אחר ליטול איפוך שהוא דומה לקוצים כשיזקין בימי אלול ודומה לתבן שקששו ללבנים.

[טו] וטיבול ראשון בחומץ. וכן עשה נמי מהר"ש ולא כמהר"ם שטבל בחרוסת, וכן משמע קצת בערבי פסחים. וטעמא דמהר"ם מפורש בהג"ה במיימון, דמשמע דאישתמוטיה הדין. ואמר מהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב טעמא מאותן שכתבו בטיבול ראשון חרוסת, היינו משום דתנן טיבול הראשון בחזרת. ואז צריך חרוסת משום קפא, והיינו דוקא היכא שאין לו שאר ירקות. ובטיבול ראשון דשאר ירקות לא יאכל מהן כזית כדי שלא יתחייב בברכה אחרונה דבנ"ר, דמאחר שאינה חיובא רק כדי התינוקות שישאלו והממעט בברכות לא הפסיד דברכה אין מעכבת. מהר"ש לא הקפיד ואכל שאר ירקות כזית ונתן לכל אחד כזית מ"מ לא בירך בנ"ר. פעם אחת אמר דאין חיובא בכזית והאוכל כזית לא בעי ברכה אחרונה, וכן הוא בא"ח. מהר"י סג"ל היה מברך ב"פ האדמה בטיבול ראשון, וכן על אכילת מרור בטיבול שני טרם הטבילה דאז הוי ברכה עובר לעשייתן.

[טז] הקשה מהר"י סג"ל הא דאמרינן טיבול ראשון למען ישאלו תינוקות, וכששואל מה נשתנה וכו', היאך משיבין לו עבדים היינו והא הטיבול אתא בשביל הנס. ואמר שנראה לו דהכי פי' דאנחנו מדמינן את עצמנו כבני חורין מפני הנס. ועוד טיבול ראשון אתא לגרר לבו לאכול מצה לתיאבון. ואמר מהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב דכך שואל התינוק, מאחר שהירקות עדיין מונחים על השלחן רואים אנו דצורך בהן לטבול עוד, מה נשתנה מכל הלילות, ועוד אמאי אין טובלין גם עתה טיבול שני ואמאי שוהין. ומשיבין לו דמפסיקין משום לשבח ולהלל ששיחררנו מאשר עבדים היינו לפרעה. וכדרך הזה היה עקירת שלחן בימיהם. ואמר מהר"י סג"ל שמהכא דקדק רבו המובהק מהר"ש, שהיה נוהג להניח את הירקות ואת החרוסת בקערות מיוחדות, ולא הניחם בקערה שבה המצות כדי שישארו לפניו בעוקר קערה שבה המצות, כדי לישאל התינוק על הירקות כדפי'. [אמר מהרי"ל שכתב הרוקח ששני טיבולין אנו עושין בשביל שישאלו התינוקות, וכששואלין משיבין להן דהוי זכר לתחילת שיעבוד מצרים, דכתיב לקושש קש לתבן (שמות ה, יב), ועבדינן זה לדוגמתן - לזכר -].

[יז] ברכה אחרונה דכוסות איתא בה פלוגתא דרבוותא. ואמר מהר"ש דנראה לו לנהוג כהרא"ש דפסק דאין לברך ברכה אחרונה על שום כוס עד אחר כוס רביעי, והממעט בברכות לא הפסיד, וטוב יותר מלברך ברכה לבטלה. וכן דרש מהר"י סג"ל ברבים לנהוג כדברי הרא"ש, וכן בא"ח הביא מנהג הרא"ש וכ"כ ה"ר יונה. ולא נהגינן כמסקנת מהר"ם וראבי"ה שיש לברך ברכה אחרונה אכולהו כסי בר מכוס שני דברכת המזון פטרתו.

[יח] אמר מהר"י סג"ל הא דלא מייחדינן ברכה על ארבע הכוסות, כגון וצונו לשתות ארבע כוסות, נראה לי משום דהן מפוזרין ולא מכונסין בפעם אחת. והיינו טעמא נמי דלא מברך על הלל דליל פסח, מאחר דמחולק מקצתו קודם סעודה ומקצתו אחריה. ועוד אמר טעמא דהיאך יברך על הכוסות וצונו לשתות ארבע כוסות בלילה הזה, והלא שנים מהן דשל קידוש ודברכת המזון מחוייבין בשאר י"ט נמי. והא דלא מברכינן שעשה נסים איציאת מצרים, אמר מהר"י סג"ל משום דמצוה הכתובה בתורה היא, ואין מברכין שעשה נסים אלא אמצוה דרבנן, כגון חנוכה ופורים דתיקנו הברכה משום הנס, מצות ופסח דאורייתא גם אם לא הנס. ויש אומרים דסומכין על מה שמזכירין בהגדה הנס. וקשה לרב אדהיכא סומכין, אם על שעשה נסים לאבותינו זה לא הוי ברכה, ואם על ברכת אשר גאלנו אין בו משום לשון נס. ע"כ טעמא כדפירשתי.

[יט] הסיבה. אמר מהר"ש דצריכין ליסב כששותה הד' כוסות ובאכילת מצה ואפיקומן, וכן דרש נמי מהר"י סג"ל, ובאכילת מרור לא יסב. אמר מהר"ש דאם לא אכל או לא שתה בהסיבה צריך לאכול ולשתות שנית בהסיבה. והאוכל כל סעודתו בהסיבה הרי זה משובח. והכל חייבין להסב אחד אנשים ונשים עבדים ושפחות. ותלמיד בפני רבו מאימת רבו לא יסב, אך רבו יתן לו רשות. ורבינו שמחה פסק כרבה הלכך טוב ליתן לו רשות אפילו אינו רבו מובהק. ובן אצל אביו אפילו רבו מובהק צריך הסיבה. ואשה אין צריכה הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה. וכתב המרדכי נראה דהאידנא כל הנשים שלנו הוויין חשובות וצריכין הסיבה. וכל זה דרש מהר"י סג"ל נמי, ואמר דתוס' כתבו דנשים דידן חשובות נינהו הילכך אפי' בפני בעלן תיסבן. וכל שכן אלמנה או שאינה אצל בעלה דחייבות לפי' רשב"ם.

[כ] ואמר מהר"ש הסיבת ימין אינה הסיבה שמא יקדים קנה לוושט. ופרקדן פי' שמונח על גביו מאחוריו לא שמי' הסיבה. כתב בהג"ה במיימון וז"ל זגין אבירכי דהדדי. ר"ל היו נשענין במסיבה כל אחד על ירך חבירו. אמר מהר"י סג"ל דדוקא כשאחד מיסב על ירך דחבריה, אבל להשען על ירך דידיה לא, דאז נראה כאילו הוא אבל ולא דרך חירות, פעם אחת כתב מהר"ש שמצא כתוב בגליון אלפסי שהניח לו אביו מה"ר זעקיל ז"ל,

ששמע מפי רבו הר"ר יודא ז"ל דדוקא בימיהם שהיו רגילין בהסיבה בשאר ימות השנה, אז מחוייבין בה בפסח, אבל לדידן שבשאר ימות השנה לא נהגינן בהסיבה, אין לנו לעשותה בלילי פסח, דמה חירות שייך בזה אדרבה דומה לחולה, וכ"כ אבי העזרי.

[**כא**] אפיקומן, אמר מהר"י סג"ל דיעשנו ממצה שנייה. ויניח האפיקומן לפניו ע"ג השלחן תחת המפה, זכר לצרורות בשמלותם, וכן בא"ח. ועוד טוב להיות מונח לפניו שלא ישכחנו לאכול בגמר הסעודה. אמר מהר"י סג"ל שנראה לו ליישב אותם שנוטלין מצה שנייה לאפיקומן, ולא חשוב בעינייהו מעבירין על המצוה מאחר דמניחין את הראשונה לברכת המוציא ועל אכילת מצה. ואמר שראה מחמיו מהר"ר משה כ"ץ שהניח מצה שנייה בעליונה להוציא נפשיה מפלוגתא. והקשה אליו מהר"י סג"ל ממה נפשך אי תחשבי' מעבירין, א"כ מאחר דמצוה תחשב בציעת האפיקומן תעשה מן העליונה כדין מצוה דאין מעבירין, ואי לא חשיב בציעת האפיקומן מצוה עדיין תניח את הראשונה למעלה וישאירנה למצוה ויבצע אפיקומן מן השנייה, דמה שמעביר מן הראשונה לא חשיב העברה דהא בציעת אפיקומן לא חשיב מצוה. ואת החלק הגדול שיעלה בבציעת המצה בידו יניח לאפיקומן. אמר מהר"י סג"ל דראה הטעם מפני מה פורסין אפיקומן סמוך להתחלת הא לחמא עניא, לפי אותו פי' דרכו של עני בפרוסה.

[**כב**] הא לחמא, באומרו יהיו התבשילין מסולקין מן הקערה, וכן נהג מהר"י סג"ל בעצמו לסלקם. ודרש ברבים דאין צורך, ורוב רבותינו כתבו כן. ויגביה הקערה עם המצות ויחזיקה כן, דהא צ"ל כל דכפין ייתי ויכול. ואי עתה מסלקנה ממאי יאכלו ויאמר עד מה נשתנה. ואז יסלקנה עד סוף השלחן עד שהגיע לומר עבדים היינו. ואז יחזירנה לפניו לקיים פירוש לחם עוני שעונין עליו דברי ההגדה. ולכך יהיו אז מקצת המצות מגולות עד לפיכך כדפי' לעיל. מהר"ש כשאמר הא לחמא לא הגביה הקערה אלא דחפה כמו שפי' המיימון. ופעם אחת לא הגביה ולא סלק הקערה באמרו הא לחמא. אך הניח הקערה והגביה המצות בידו והניח הקערה עד שהגיע למה נשתנה, ואז החזיר מצות בה וסילק הקערה עם כל אשר בה מן השלחן עד שהגיע לומר ר"ג. ושאלו לו א"כ מאחר דדי בהגבהת המצות לבד מה הצריכו רבותינו לחלק בהסרת התבשילין. ואמר היינו לפי אותם שאין עושין כן אבל הטוב והישר לעשות כן להגביה המצות לחודייהו.

[**אמר** מהר"י סג"ל יש - מרבותינו - שפסקו כשאומר הא לחמא שמסלקין הקערה מיד, והרוקח והרא"ש כתבו כשמגיעין לבני חורין - אז יסלקנה ועד שם יגביהנה -, וסעד לדבריהם נראה לן כיון דקאמר כל דכפין ייתי כו' צריך להיות לפניו. ואח"כ מסלקין - במקום עקירת השלחן דבימיהם - בשביל שישאלו התינוקות: והא עדיין לא אכלנו ואתם

מסלקין השלחן. ורוב רבותינו כתבו - כשמגביה הקערה - אין צריך להסיר התבשילין. אמנם רבינו יוסף ט"ע יסד כן וכן רבינו שמחה, ומקצת רבותינו פוסקים נוהגים להוציא - וכן נהג מהרי"ל להוציאם -].

[**כג**] ואמר מהר"י סג"ל דגם יש לאחוז מצה בידו עם הגבהת הקערה. מה שעקרו בימיהם השלחן ולדידן הקערה, שישאלו תינוקות. ומה ענין יציאת מצרים מצינו להשיב להן על זה. ואמר מהר"י סג"ל דאומר להן אין לנו לאכול עד שנודה להקב"ה על שעשה לנו נסים. ואז שואל מה הם הנסים ואז אומר עבדים. וכ"כ לעיל מרבינו שמחה.

[**כד**] כוס שני מוזגין בבא לומר מה נשתנה. ואמר מהר"י סג"ל כדי שישאלו התינוקות מה מוזגין עוד לשתות כולי האי ולא אוכלין מידי. ואם שואל אין צ"ל מה נשתנה ויתחיל עבדים היינו אם ירצה. מהר"ש שתה בין כוס ראשון לשני. אמר מהר"י סג"ל שבנימוקי רבינו שמחה כתב אם יש שם קטן השואל לו ולמה הגבהת הקערה אז אינו אומר כל ההגדה, וראיה בגמ' דאמר התם פטרתנו לומר מה נשתנה, וכולה חדא מלתא היא עד ר"ג היה אומר כו'. והעיד מהר"י סג"ל על חמיו מהר"ר משה כ"ץ פעם אחת שאלתו בתו אבא למה הגבהת הקערה, והתחיל עבדים היינו ולא אמר מה נשתנה.

[**כה**] מה נשתנה, אמר מהר"י סג"ל דאומר אותו בניגון יפה לשבח לאדון הכל. ואם ע"פ בשבת ממהרין בכל מילי, לאכול אפיקומן קודם חצות, ושלא ישנו התינוקות, דהא צריכין אז לשהות תוך הלילה טרם מתחילין בקידוש. אמר מהר"י סג"ל בנימוקי הר"ר שמחה כתב שגם יכולין לומר אין אנו חייבין לטבל. דמה שהגיה בגמ' שאין לומר חייבין היינו משום הקושיא וכי חיובא לדרדקי, אבל לגדולים שייך חיובא.

[**כו**] מה שכתב המיימון מתחלה מרורים ואח"כ מצה על שם שננאלו, והא אנו אומרים להפך בהגדה מצה זו ואח"כ מרור זה. אמר מהר"י סג"ל דהמיימון מפרש איך היו עושין בזמן הבית, ולשם שייך מרור לפסח, אבל לדידן מרור מדרבנן, לכך אנו מקדימין מצה שהיא דאורייתא גם לדידן קודם מרור דרבנן. וכן אמר מהר"ש מצה בזמן הזה דאורייתא מרור דרבנן. וכשאמר מהר"ש פסח מצה ומרור לא עשה דבר, אבל אח"כ כשאמר מצה זו הגביה המצה, והיה נוהג להראות השלימה. וכן דרש מהר"י סג"ל נמי להגביה העליונה. וכן במרור זה היה מגביה ומראה את המרור. אמר מהר"י סג"ל אף על פי שאין מגביהין הבשר כשאומר פסח, משום דנראה כמקדיש קדשים בחוץ, מכל מקום צריך להיות מגולה דהוי זכר לפסח.

[**כז**] כמה לקו באצבע עשר מכות כו', שאלו למהר"י סג"ל אם כן איך אמר ביד חזקה שתים. וכן קשה נמי גבי דבר דכתיב נמי יד ונדרוש נמי הכי. ואמר מהר"ש דהמכות שהיו

במצרים חשובות כאלו הן בפעם אחת, דמסתמא דומות להדדי. ולכך אין לדקדק כך, אבל מה שהיה על הים היינו במקום אחר ומדשינה וכתב יד שם לדרוש כמו שדורש. אמר מהר"י סג"ל כשאומר בהגדה דם ואש ותמרות עשן, יטיף באצבעו מכוסו לחוץ באומרו כל תיבה פעם אחת. וכן כשאמר דצ"ך עד"ש באח"ב בין בפרט בין בכלל ס"ה י"ו פעמים נגד י"ו פנים, רוקח. ועוד טעמים יש שם. וכן מהר"ש כשאמר דם צפרדע כו' שוטף בכל תיבה ותיבה פעם אחת מן הכוס לחוץ. ואמר שכן נהג ראבי"ה, ונראה לו הטעם דר"ל מכל אלו יצילנו ויבאו על שונאינו, דהא הכוסות להצלחה לישראל.

[**כח**] בלפיכך מרבינן לישנא דשבח. ואמר מהר"י סג"ל דסמכינן בהא ארוקח אף על פי שבשאר מקומות א"א רק ז' מיני שבחות. כשאמר מהר"ש לפיכך החזיק הכוס בידו עד שבירך בורא פרי הגפן, וכן עשו כל המסובין. וכן אמר נמי מהר"י סג"ל דבלפיכך מגביהין הכוס על שם שירה, והעיקר לתופסו עד בורא פרי הגפן. ואף על פי שהרא"ש כתב שלא לברך התוס' פשיטא להן דמברכין. והרא"ש כתב דאסור ליהנות בלא ברכה וספק איסור לחומרא. ופשיטא דכוס זה לא בעי ברכה מעין שלש דמחמת הסעודה הוא. ואמר מהר"י סג"ל מאחר דתופס בידו הכוס באמרו לפיכך, יכסו את המצות שהיו מקצתם מגולות עד כאן לעונין עליהם הדברים, ולא יראו בושתם שמקדימין היין לפת או כשמגיעין לברכת בורא פרי הגפן לכל היותר.

[**כט**] ברכת הלל בליל פסח לא היה מברך מהר"ש. וכן נהג מהר"י סג"ל דלא בירך לא לפני סעודה ולא לאחר סעודה. ואומר דאית ביה פלוגתא דרבוותא אי מברך אי לא. באגודה כתב דמברכין בין לפניה בין לאחריה, ובא"ז פסק שאין לברך כלל. וכן איפליגו הרא"ש ומהר"ם, ואנו אין מברכין כלל, כי רבתא דהלילא, וכן רבותינו לא היו מברכין דהממעט בברכות לא הפסיד, וכן העיד בא"ח על הרא"ש.

[**אמר** מהר"י סג"ל הא דמחלקין ההלל בלילי פסחים בכה"ג, משום דעד למעינו מים מיירי בנסים שנעשו כבר כגון יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ומן לא לנו ואילך איירי בנסים שעתידים להיות בימות המשיח במהרה בימינו ומלחמת גוג ומגוג ותחיית המתים לעתיד לבוא].

[**ל**] מהר"ש אמר ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים, כי כך הוא בכל הספרים בלתי המרדכי. וכשחל ע"פ במוצאי שבת הניח מהר"ש שני תבשילין לפניו, ואמר שאם לא כן היה נראה כמקריב קדשים בחוץ. ואמר טעם כי פסחים הם לעולם אבל זבחים אינם כשע"פ בשבת. מהר"י סג"ל היה אומר מן הזבחים ומן הפסחים, משום דחגיגה נאכלת קודם הפסח, דפסח נאכל על השובע דחיישינן לשבירת עצם. אף על גב דסתם ההגדה כבן תימא

דמקיש חגיגה לפסח ואסורה נמי בשבירת עצם, דגרסינן במתני' מה נשתנה הלילה הזה כולו צלי, דמשמע חגיגה נמי בצלייה דהוקשו לפסח והיינו כבן תימא, מכל מקום עיקר שבירת עצם לא כתיב רק גבי פסח.

[**לא**] נוטל ידיו נטילה גמורה בברכת על נ"י לברכת המוציא ונטילה זו צורך הסעודה היא, משום דבסיפור ההגדה והלל הסיחו דעתם מנטילה ראשונה. ויתפוס שלשה המצות בידו העליונה להמוציא והשלישית ללחם משנה והפרוסה על שם לחם עוני. ויברך ברכת המוציא ויניח השלישית להשמיט מידו, ויברך על הפרוסה עם תפישת העליונה על אכילת מצה. וכן נוהג נמי מהר"ש. ויברך שתי הברכות טרם ישברם. ואחר כך יכוף אותם ויבצע משניהם ויאכל כזית מכל אחד, דהיינו כביצה שלימה דכזית חצי ביצה וכן יתן לכולם. ואם אין פיו מחזיק לאכול שתי כזית בבת אחת אז יאכל מקודם בציעת המוציא ואח"כ דעל אכילת מצה. ואם חולה הוא שאין יכול לאכול גם כזית בפעם אחת, אז ישרה המצה במים או ביין כדי לרכך אותה ויאכל ובלבד שלא יהא נימוח דיהא עדיין עליה תוריתא דנהמא. אבל אסור לשרותה במרק שקורין ברייא דאז אם אכלה כך לא יצא.

[**לב**] ודרש מהר"י סג"ל אסור לדבר שיחת חולין מברכת אכילת מצה עד שיעשה כריכה במצה השלישית, משום דמספקא לן אי הלכה כהלל דלא בעי ברכה, ואם לא דבר עד שם אפילו אי בעי ברכה היה יוצא בברכה ראשונה. אכן כל דבר שהוא צורך הסעודה לא הוי הפסק, מידי דהוה בין בציעת המוציא טרם שאוכלה יכול לדבר לצורך סעודה. **אמר** מהר"י סג"ל מצה דברכת המוציא שתי לילות דפסח אין טובלין במלח כמו בשאר השנה משום חיבת מצה, ולית דין צריך בשש עד שיביא מלח, כדאמרינן גבי מגילה עשרה קורין ועשרה מתרגמין ושמע אחד מהן יצא. וטעמא נמי משום חיבת נס נותן לב לשמוע, אף על גב דאמר בעלמא תרי קלי בהדי הדדי לא משתמעי. ומהר"ש טבל בציעת המוציא במלח ואמר מצה במילחא אינה נאסרת אלא משום חימוץ. ואמר אפילו מצות הכריכה מותר למולחה.

[**לג**] טיבול שני בחסא שקורין לטוגא. ויברך על אכילת מרור טרם ישקעו בחרוסת. ואמר מהר"י סג"ל דישקענו תוך החרוסת בעומק ולא ישהה המרור תוכו. וינענע המרור אחר טיבולו שלא יהא דבוק בו חרוסת לבטל טעם מרור. ויאכל כזית מרור שיעור חצי ביצת תרנגולת. ויכרוך את העלין שיעמדו על כזית, ולא חשבינן ליה אוירא דמרור לכזית. ויאכלנו באכילה אחת או רצופים באכילת פרס. לאפוקי מאותן שנוטלין מרור

ב' עלין או שלשה. מהר"ש לא חש ונתן למסובין הרבה חרוסת עם המרור ואוכלין בלא הסיבה.

[**לד**] נשאל למהר"ש על יהודי שהלך בגנו של גוי וקצץ ירקות למרור מהו לצאת בו, מי בעינן מרור דומיא דמצה משלכם, או דילמא כיון דמרור עכשיו לדידן מדרבנן שרי. והשיב מהר"ש דהוי שינוי רשות, דהא אפי' גבי ערב' ישראל אחר שלא קצצה יוצא בו, והבעל הבית יוצא בו, אבל אותו שקצצו לא יוכל לצאת בו. ואם חוזר בעל הבית ונותן אליו במתנה נמי יוצא בו.

מי שאין לו חסא, השיב מהר"י סג"ל בתשובה דכתב בתשב"ץ ליקח וורמוטא דהיינו מרור דמתני'. ואמר מהר"י סג"ל דנראה לו טעמא משום דמ"ד בגמ' דהוה מהדר אמרריתא דמריר טפי. ודחי התם בגמ' טעמא דחזרת עדיפא משמע אי ליכא חזרת מרירותא קודם. ואגודה דכתב מערטיך היינו תמכא דמתני', ושמא בשביל דלא איתברר דעולשין קירבל, כיון דכתיב בסדרים ליקח קירבל בטבול ראשון. וצריך ליזהר ליקח הקלח של המערטיך או הירוק שלו ולא השורש, כדדייק התם דאין יוצאים בשרשים. ומי שאין לו שאר ירקות בטבול ראשון אלא חסא מפורש בתלמוד דק"ל כר"ח דמברך בטבול ראשון בורא פרי האדמה וגם על אכילת מרור ובטבול שני אכיל ליה בלא ברכה.

[**לה**] שאל הר"ר אנשיל למהר"ש למה אין מברכין על החרוסת, והשיב לו דהוי דבר הבא בתוך הסעודה, ואף על פי שאכלו עם החסא לבד בטלה דעתו. ובא"ח כתב דאין מברכין עליו אף על פי שהוא מצוה לפי שהוא טפל למרור. ובכזית מרור כתב מהר"ם שצריך ברכה אחרונה. ואמר מהר"ש שנראה לו שגם כאן לא יברך אחריו, דהוי תיקון סעודה ויוצא בברכת המזון. וגם אשאר ירקות דטבול ראשון גם אם אכל כזית לא בעי ברכה אחרונה כדפי' לעיל.

[**לו**] כריכה דעושין על מצה השלישית דכורכין חסא עמה כל אחד כזית ואוכל בלא ברכה, דאינה רק לזכר כמו שהלל עשה בזמן המקדש. בבית מהר"ש לא טבלו חסא דכריכה בחרוסת. ואמר מהר"ש שלעצמו היה טובלה בחרוסת.

ומהר"י סג"ל כתב בתשובה דכריכה פסק הרא"ש וגדולי איור"א להטביל בחרוסת כדהוה הלל עביד ולא חשיב רשות לבטל כריכה דרבנן דכולהו זכר למקדש הוי. וז"ל סמ"ג רבינו יחיאל היה טובל הכריכה גם בחרוסת דמאחר דהי' זכר להלל עבדינן כהלל דכרך פסח מצה ומרור בחרוסת, דאם לא כן היכן אכל חרוסת דידיה. וכן עובדא במהר"י סג"ל דהוא טבל בעצמו ולמסובין נתן לכל אחד כזית מצה וכזית מרור. יש טבלו בחרוסת ויש לא טבלו. יש הסיבו כמו למצה. ואמר דאפי' למרור אין איסור בהסיבה רק דלא צורך. ויש לא הסיבו כמו למרור, וסמכו אראבי"ה בכה"ג.

[**לז**] בבית מהר"ש בסעודה בליל פסח היו אוכלים ביצים טרם כל דבר. ואמר טעמא דתרגום דביצה ביעא דבעא רחמנא עלן ופרקינן. כשהוא מוצאי שבת ממהרין עם הסעודה.
דרש מהר"י סג"ל בכל י"ט נכון להרבות מאכלים. מלבד שתי לילות הסדר, משום שצריך לאכול עדיין אפיקומן. ואף על פי דנאכל על השובע, מכל מקום אין נאכל על אכילה גסה דאחריה קץ באוכלין. ועוד למען לא ישנו התינוקות וישאלו לחד פי' דפ' ע"פ חוטפין מן התינוקות. וכן מהר"ש דרש דכל שנויים שיוכל לעשות כדי שישאלו התינוקות יעשה ומשובח הוא, כגון לחטוף מה שבידו וכה"ג דהקב"ה מתאוה ליה כדפי' לעיל. ואמר מהר"י סג"ל דחולקין להם פירות כרצונם כדי שלא ישנו. ועוד טעם שלא ירבה בסעודה דצריך אחריה לגמור הלל והלל הגדול ולסיים הגאולה. וכי ירבה באכילה יהא נטרד. ויש שאין מברכין הטוב והמטיב בסעודה שלא להרבות כוסות. ויש שאין אוכלים שום טיבול על שם ב' פעמים דאומרים במה נשתנה.

[**לח**] אפיקומן אוכלין אחר גמר הסעודה. ואמר מהר"י סג"ל דצריך לאכול כשיעור ב' זיתים, דהיינו כביצת תרנגולת, דחביבה היא משאר המצות דשיעורם בכזית שהיא חצי ביצה. ונאכל על השובע וגם כדי שביעה, ואם לא יוכל לאכול כולי האי מ"מ לא יפחות מלאכול כזית, ובעי הסיבה.

[**לט**] נשאל למהר"ש הא דאמרינן גבי אכילת אפיקומן אם ישן לא יאכל אם פי' דוקא באמצע אכילת אפיקומן או אפי' קודם שהתחיל לאכלו. ואמר אפי' קודם שהוא מתחיל בו. ואף על גב דאמרינן הפסח אין נאכל אלא על השובע, היינו לבסוף, מ"מ עיקר אכילה של זאת הלילה כקרבן פסח, וחשוב הכל אכילה של הקרבן וסעודה אחת היא, ואם ישן בה הרי הוא כב' חבורות. ולכך אם ישן קודם אכילת אפיקומן אין לו אח"כ לאוכלו. ואף אם חביריו ניעורין דדין פסח הוי הכי ואם נתנמנמו כולן לא יאכלו. ומאחר דדומה לפסח צריך לאוכלו קודם חצות, ואף על פי דר' עקיבא אמר ר' אלעזר ב"ע וקיימא לן כוותיה דאוכל עד שיעלה עמוד השחר היינו בדיעבד אבל לא לכתחילה.

[**מ**] ממנהגי מהרא"ק

פעם אחת שכח רבי לאכול אפיקומן ונזכר לאחר ברכת המזון, ולא רצה לאכלו לפי שהיה צריך לברך אחריו ולשתות עוד כוס ברכת המזון, ואי אפשר דאמר בין שלישי לרביעי לא ישתה. ולא רצה לברך אחריו בלא יין לפי שתיקנו שלישי לברכת המזון וברכת המזון טעונה כוס. גם אחר כוס רביעי של הלל לא רצה לאוכלו דלא תיקנו אלא ד' כוסות והשתא כוס ברכת המזון לאחריו כוס חמישי היה. והחזיק הטעם שא"צ שיוכל לסמוך כרש"י על מצות שאכלו בסעודה דכולן לשם שימור נתקנו כדפי' לעיל.

הג"ה במהרא"ק: ואם שכח אפיקומן עד שנטל מים אחרונים, או עד שאמר הב לן ונברך או אפי' בירך כבר ברכת המזון ונזכר טרם יברך ב"פ הגפן, כתב אבי"ה שיטול ידיו ויברך המוציא ויאכלו. ואי שכח עד שזימן ובירך פרי הגפן לא יאכל, דאי יאכל צריך לברך ברכת המזון שנית ונמצא מרבה בכוסות, עכ"ל א"ח.

הג"ה: מהר"ם כתב אם נפסד אפיקומן יכולין לסמוך על מה שאכלו כבר וא"צ יותר. אפיקומן פי' אפיקו נימא ר"ל נצא לישן ולא נאכל יותר. פי' אחר אפיקו מני פי' הוציאו כלי אכילה.

[**מא**] מים אחרונים נוטלין קודם ברכת המזון אחר אכילת אפיקומן. ואמר מהר"י סג"ל דלא בעו ברכת ענ"י דמשום נקיות וסכנה הן. מהר"ש שכח שלא נטל מים אחרונים עד אחר שבירך הזימון, ואז נזכר ואפ"ה לא נטל. ושאלו ליה אם סבר הטעם דלא נתקנו כ"א משום ברכת המזון. ואמר הן היינו טעמא. וכשנטל מים אחרונים לא נטלו אחד מן המסובין אפילו בנו, רק הוא לבדו שבירך ברכת המזון.

ואמר מהר"ש מה שהבעלי בתים רגילין לזמן בעצמן בלילי פסח, משום דבזה מראה את עצמו שהוא גדול הבית במה שעשה הסדר. ויש רגילין לתת רשות לאחר שיזמן.

[**מב**] כוס שלישי מוזגין לברכת המזון. אמר מהר"י סג"ל לפי מה שכתב הרא"ש הטעם דבין שלישי לרביעי לא ישתה משום שמא ישתכר ולא יספר ביציאת מצרים אח"כ. וממעשה דר' אליעזר שמעינן דבתר הכי נמי חייב לספר. וכן לשאר טעמים, א"כ הא דאמרינן דכוס רביעי יכול לשתותו כל שהו, לא ה"פ שתי פעמים או ג' פעמים אח"כ, אלא ה"פ תוך שיעור שדרך אדם לשתות רביעית. וכן הסכים לו מהרא"ק ז"ל מדכתב גבי בין ג' לד', ולשם ודאי אין לומר לשתות בפעם אחת.

[**מג**] אמר מהר"י סג"ל כוס שלישי דברכת המזון שותין בהסיבה בלי ברכה אחרונה. ואמר מהר"י סג"ל דבהג"ה במיימוני איתא וז"ל, מפני הפסקת שפוך ולכך העושה סדר לנשים מפסיק בשפוך. אמו זקנתו של ר' שלמה היתה בבית אחד לבדה, והורה מהר"ש לר' שלמה לילך אצלה וליתן לה הירקות והד' כוסות הכל כסדר ולשתות שם, ושלא היה צריך לומר לפניה ההגדה, ואח"כ יחזור לביתו ולאכול עם האחרים ולעשות הסדר עמהם.

[**מד**] כוס רביעי מוזגין מיד אחר ששתו כוס דברכת המזון ואומרים עליו סיום ההלל והלל המצרי ושותין אותו בהסיבה וצריך לברך אחריו ברכה אחרונה דמעין שלש. ואם לא היסב בשלישי וברביעי סומך אראבי"ה. וכן שאלו למהר"ש אם שכח ושתה שתי כוסות האחרונים בלתי הסיבה מה דינו. והשיב מאחר דהמרדכי והרא"ש פסקו

מי ששכח אפיקומן ונזכר לאחר המזון טרם ברכת בורא פרי הגפן צריך לאכלו ולזמן שנית. ואנו נוהגים לסמוך על מצה שאכלו תוך הסעודה ולא חוששין לחזור ולאכול אפיקומן, והיאך יוצא באותם מצות הא לא חש לאוכלם בהסיבה, אלמא דלא מחמירין כולי האי בהסיבה.

[**מה**] אמר מהר"י סג"ל שרבו מהר"ש לא היה מניח נערים שאינן בני מצוה לומר הודו בליל פסח, אבל אנא ה' הושיעה נא והצליחה נא הניח לומר שאז יכולין להוציא הואיל ועונין אחריהן כל מלה ומלה מה שאין כן בהודו. וכן משמע מלשון רבינו שמחה דכתב הגדול מקרי הודו. ואנא מניחין את הקטנים לומר כדי שלא ישנו וגם כדי לחנכם. ואמר מהר"י סג"ל שכן מצא כתוב תבא מארה למי שאשתו ובניו מקרי' לו הודו. [אמר מהר"י סג"ל מצוה שיהיו שלשה שיאמר אחד לשנים הודו. ואם אין - חבר - סומך על אשתו או על בניו שהגיעו לחינוך, וכן בא"ח בשם הרא"ש]. לשון המיימוני אם היה הקורא קטן או עבד או אשה עונין אחריהם מה שהן אומרים מלה מלה בכל ההלל.

אמר מהר"י סג"ל שרבינו שמחה כתב שנשים חייבות לקרא הלל בליל פסח שאף הן היו באותו הנס. ולפי זה אפשר שנשים אומרות הודו ועונים אחריהן, ואמרתי לפניו והא חייבות במגילה משום דהיו באותו הנס מ"מ פסק המרדכי שאין מוציאות אנשים. והשיב לי שאני מגילה דצריכה לקרוא ברבים ולפרסומי ניסא ויותר יפה באנשים.

[**מו**] כשאמר מהר"י סג"ל יהללוך דבסיום הלל לא היה חותם בברכה, ואמר עד מעולם ועד עולם אתה אל. וכשאמר ישתבח היה חותם, וכן בא"ח מנהג הר"ר חיים כ"ץ והרא"ש.

אמר מהר"י סג"ל בסיום דאז רוב נסים לא אמר ויהי בחצי הלילה. וכן בסיום אומץ גבורותיך אין אומר ואמרתם זבח פסח. אכן טרם פתיחתן אומרים, ואז קאי עליהם אז רוב ואומץ גבורתך וכו'.

אמר מהר"י סג"ל חייבים לעסוק ביציאת מצרים עד שתחטפהו שינה, וכן בא"ח. ופי' ה"ר יונה דמהאי טעמא אין לשתות יין אחר אפיקומן שמא ישתכר ולא מצי מספר.

[**מז**] והד' כוסות צריך לשתותם קודם חצות. ויש דעות חלוקות בשתייה אחר ד' כוסות, יש אומרים שרשאי לשתות עוד יין וי"א שאין לשתות עוד כלל. ואמר מהר"ש דנהגינן לשתות אחריהם מים כמה שירצה. אמר מהר"י סג"ל הא דיש מוסיפין כוס חמישי למאן דצריך כתב הרא"ש משום דכתיב עוד והבאתי. אמר מהר"י סג"ל ברוקח כתב אם שתה הד' כוסות בהפסק לא יצא ולא פי' מאי הפסק ואמר שנ"ל שלא יפסיק ביניהם בדברים בטלים. [אמר מהר"ש בפרק ע"פ אמרינן אמימר בריך אכל כסא וכסא, מדנקט אכל כסא ולא נקט בירך בכל פעם, מכאן נראה לדקדק דכולהו - ד' - כוסות חשיבי כחדא

דליכא לחלק ביניהם מטעם הסיח הדעת. וה"ה נמי כוס - אחרון - של ברכת המזון בפסח חשוב הכל חדא שתייה, ולא חשיב מוסיף על הכוסות אפילו שותה מאותו כוס כמה פעמים. ובזה תפשוט הספיקא בהג"ה במיימוני]. מה"ר שלום מאושטרייך היה מנהגו לומר לאחר כל ההגדה: חסלת סידור פסח.

סדר ליל שני של פסח

[**א**] בליל שני עושין הסדר ככל דין ליל ראשון. ואמר מהר"י סג"ל לפי מנהג בני ריינוס שמחזיקין התבשילין דסדר מליל ראשון עד ליל שני, אסור לצלותם בליל ראשון מידי דהוה אאתרוג, דאמרי' כיון דהוקצה למצוה אסור להריח בו, הכא נמי כיון דבליל ראשון אין אוכלין אסור לתקנן. אמר מהר"י סג"ל אין חובה הוא להחם המצות לסדר אך מנהג הוא דמסתמא פת חמימה חביבה על רוב בני אדם. ול"נ דדינא הוא דאין י"ט מכין לחבירו. אמר מהר"י סג"ל בכל כ"ד ספרים היכן שנס נעשה בלילה, הוא היה ליל פסח.

[**ב**] בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וקריאת שמע. אך שאר פסוקים שאומרים להצלה מהמזיקין לא צריך כי ליל שימורים הוא משומר ובא מן המזיקין. ומטעם זה אין נועלים דלתות בתים בבריח חזק כמו שעושין בשאר הלילות דעיקר האמנה לבטוח בשמירת הקדוש ברוך הוא, וכן בא"ז. וגדול האמנה והכל לשם שמים.

[**ג**] דרש מהר"י סג"ל כדאירע ליל פסח בשבת אל יאמר אדם לחודיה ההגדה, רק חבירו יקרא עמו, דחיישינן שמא יטה. ואם אין לו חבר אשתו היודעת לקרא תקרא עמו. ואין מועיל עם אשתו המעיינת עמו תוך הספר אם לא יודעת לקרא. וכן הוא בפרנס סי' קכ"ח. ואם אין לו כל אלה או יש לו חבר עם הארץ אז יאמר להם תסתכלו בי אם אבא להטות תמחו בידי ותאמרו: שבת היום שבת היום. ואם אדם בקי הוא ורגיל בפסוקים דכשרואה התחלתם יודע סיומם לא צריך כל אלה דא"צ הטיה.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל כדאיקלע ראשון של פסח בשבת, אז יעשה סעודה שלישית אחר ט' שעות ביום דהוא ג' שעות אחר חצות, כדי שיוכל לאכול בערב מצה לתאבון, דאם הוא ממתין להמשיך סעודתו השלישית יותר אינו תואב בלילה לאכול.

[**ה**] ובמוצאי שבת של אותו י"ט וכן כשחל ע"פ בשבת אז השמשים הולכים למלאכת הבית אחר שאומרים ברכו ומתקנים אש וכל צרכי הבית. ואיך רשאין הלא באותו לילה אין מבדילין בבה"כ. תינח שאר י"ט סומכין על שליח צבור דמקדש בבהכ"נ יקנה"ז מה שאין בליל פסח שאין לך עני בישראל שאין לו ד' כוסות. ואמר מהר"י סג"ל אם השמש יודע להתפלל יתפלל קודם ברכו ויאמר ותודיענו טרם ילך למלאכת הבית. ואם

אין יודע בעצמו ילך אצל חבירו היודע ויתפלל עמו. ובזה יוצא אף לפי המחמיר שבכל רז"ל. ואם אין לו כל אלה אז לכל הפחות יברך ברכת הבדלה. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לקודש. וברכה זו צריכה שם ומלכות, כמו שהתירו רבותינו לשמש העיר כל שבתות השנה. ה"ה הכא דשעת הדחק הוא, דאין הבדלה בבית הכנסת ולא בבית עד הקידוש וכמה מלאכות צריך לעשות קודם. לפיכך אין לחוש על שבע הבדלות אשר תיקנו בי"ט כמו בשאר שבתות שתיקנו ג'. ועוד דעיקר ז' ההבדלות אגב בין קדושת שבת אתא והוא מעין חתימה ניתקנה. ואמר מהר"י סג"ל דלבו מגמגם קצת דברכה זו לבדה לא מצינו בין קודש לקודש כמו שמצינו בין קדש לחול דהיא כתובה באורייתא, ושאין רגילים אומר אחת, ומסתברא דהאומר א' גם בי"ט היה אומר אחת בין קדש לקדש.

[ו] והאופין המצות באותו לילה ימהרו בכל עניינים, דהא ממתינין בתפלת ערבית עד חשיכה ואומר מעריב. וכן כשחל ע"פ בשבת ש"צ המתפלל מעריב הוא ימהר בכל יכולת, דהלילה קצרה והמלאכה מרובה לאפות ולעשות הסדר, ואם ימשך אכילת אפיקומן והארבע כוסות עד אחר חצות עבר זמנם.

הלכות מאכלות אסורות בפסח

[א] [אמר מהרי"ל האוכל מאכלי חלב בפסח יזהר לאפות המצות ולתקנם בכלי שלא עשה עמהם פשטידא דבשר, כגון המגלגלין שגילגל עמהם עיסת הפשטידא או מרדה שהוריד עמה הפשטידא לתנור, כי אם מרדה מיוחדת יהיה לאותן המצות שיאכלם עם מאכלי החלב].

חטה שנמצאת בתרנגולת, אמר מהר"ש אם קודם הפסח נמצאת מותרת התרנגולת לאוכלה בפסח, ואם תוך הפסח נמצאת אסורה התרנגולת באכילה ומותרת בהנאה לימכר לגוי. ולעיל בהלכות תיקון המצות כתב מהרי"ל שצריך שריפה אם נמצאת חטה כו'. ודינה כמו טיפת יין נסך שנפל לבור שמותר למכור היין מתי שאינו נהנה מאותה הטיפה, ה"נ לא שנא. ואמר שכן במרדכי. ואמר הוא הדין במצה אם נמצאת בה חטה תוך הפסח, או מצה כפולה הנאסרת, מותר למכור המצה בלתי איסור חמץ גופיה שאסור ליהנות ממנו. ואם נמצאת חטה בתרנגולת בי"ט אחרון של פסח יניחנו עד אחר הפסח ואז מותר ישראל לאוכלה, וכמדומה שאמר שכן במיימוני.

[ב] ואמר מהר"ש יש נשים נוהגות בפסח להסיר הקורקבן מתוך התרנגולת טרם שמהבהבין אותה דסבורי' הבהוב קרוב קצת לצלייי'. ואם נשאר הקורקבן תוכה ואחר

ההבהוב נמצא בו חטה היה קצת חששת חימוץ, ויש שאינם חוששין. ונוהגות הנשים לקשור את פי הקורקבן למעלה טרם מסירין אותה שלא תפול שום חטה או שעורה ממנו, ותשאר בתרנגולת עד אחר המליחה ותיאסר אכן כל זמן שלא נמלחה התרנגולת ונמצא בה חטה או תוך קורקבנה דין פשוט ומנהג פשוט שאין בזה שום חששת איסור חימוץ.

[**ג**] אמר מהר"ש מעשה בא לפניו בפסח בתרנגולת שהיתה רגלה פעם אחת נשבר, וניתק במקום צומת הגידין ונרפאת, והתיר על פי הרא"ש שפסק שאם נרפאת יש להתיר בשעת הדחק כגון בערב שבת בין השמשות.

[**ד**] דרש מהר"י סג"ל אסור לומר בשר זה לפסח דנראה כמקדיש קדשים בחוץ ואפילו בתרנגולת שאין קרבן בא מהן, רק יאמר בשר זה ליום טוב.

[**ה**] בשר יבש ויש לחוש שמא היה במלח שום גרגיר חטה או שעורה ונדבק בבשר, אמר מהרי"ל דאסור הבשר בפסח, ואם אין בידו שאר בשר מותר לאוכלו בי"ט אחרון דפסח. [בשר יבש שנמלח זמן רב לפני הפסח והמלח - לא נברר וגם - היה בכלי חמץ, מהר"ש לא הקפיד כ"כ לאסור בי"ט של פסח - למי שאין לו בשר כל צרכו בפסח - ליטול ג"כ מבשר זה].

[**ו**] ושאלו למהר"ש היאך יכשירו בשר יבש לאוכלו בפסח והורה להדיח אותו בנהר ולאוכלו. וכן בשביעי של פסח היה מורה להדיחו ולאכלו.

נמצא בעל נפש אשר תאוה נפשו לאכול בשר יבש בפסח, יזהר בעת הבציר כשמולחין הבשר על השנה יברור כל המלח שמולחין בו, אז בכל אות נפשו יאכל בשר מאיזה חתיכה שירצה בפסח, או ייחד לו מקצתו לצורך פסח מהר"י סג"ל צוה לברור המלח והתבלין לצורך פסח שמא שום גרגיר חטה ושעורה בהן ויתחמץ תוך המאכל. ויברור מלחו מכל גרעיני חמץ. ואמר מהר"י סג"ל אף למ"ד שמתיר בפסח בשר יבש שלא נמלח לשם י"ט, מ"מ מודה שאם נמלח תוך שלשים יום צריך לבדוק המלח שלא יהא בו שום גרעין דגן חטה או שעורה.

[**ז**] אכן שומן של חמץ שלא נעשה לצורך פסח נוהגים שלא לאכלו בפסח, כי דרך שמשתמשין ממנו אצל מאכלי חמץ, כגון דייסא דקמח ותבשיל דחטה או שעורה פרימזילש קרעפליך, ולא נזהרין מלתחוב הכף החמץ לקחת עמו שומן לתבשיל. וגם לכתחילה כשמחתכין עורות האווזא באילפס לא נזהרו מחמץ. וכן דרש מהר"י סג"ל נמי וזימנין מחזירין מותר טיגון פנקוכן או קוכלין.

[**ח**] ועכשיו בדורות הללו יש מקומות שמשתמשין מן שמן אגוזים במדינת ריינוס אז דינו כמו השומן לכל חששת חימוץ דפרישית, ואסור להשתמש ממנו בפסח. ועוד

לאסור השמן אפילו נעשה עכשיו, משום שבאותו מכתשת שכותשין בו השמן שקורין שטנפא שורין בו שעורין ללתות ונשתהו ונתחמצו שם. וכ"ת והלא אשכחן לתיתא מותרת בפסח, שאני התם דזריזין היו ולא נשתהה להחמיץ מה שאין כן הכא.

[**ט**] ומטעם זה אין נכון להשתמש בפסח באותן פמוטין ושרגא שנשתמש בהן כל השנה. ואפי' שמן זית לא נהירא להדליקו בפסח על השלחן דצריך ליתן במנורות מחומצין. ואף על פי שמטהרין אותם לפסח היינו מבחוץ עושין למראית העין. אבל מבפנים לא מועיל טהרתו דחשוב כלי ראשון, דע"י הלהב נעשה רותח ופולט חמץ שבלע. והרוצה להשתמש בהן בפסח יהא תולה אותם באותו ענין שברור לו שלא יטיף מאומה על השלחן. וכן בהדלקת השרגא להאיר בבית לצרכו יתלה בזוית להאיר ולא יגע בו יד, דגם הליבון אין מועיל בהם דכלי חרס אינו מוציא מידי דופיו לעולם אלא בחזרת כבשונם. וטוב לקנות שרגא חדשה לצורך פסח ולהצניע הישנה. והמנהג יפה שעושין נרות שזורין משעוה לקרות לאורן ההגדה ולהשמר מהדלקת שמן.

[**י**] דבש, אמר מהר"ש שנוהגין שלא לאוכלו בפסח, וכן שלא לשתות מי דבש שקורין מיטא, משום דמזייפין אותו עם קמח. וגם אם ישראל בעצמו מורידו מן הכוורת ויודע שאין בו שום קמח גזרינן אטו שאר כל דבש. ואף על פי שיש מקומות ששותין מי דבש בפסח, היינו דחק ואונס הוא, ושאל אביך ויגדך זקנך ויאמרו לך איך לנהוג היתר.

[**יא**] וכן שאלו למהר"ש על שלא שותה יין היאך יעשה בארבע כוסות, והשיב מוטב ישתה יין מבושל שקו' אולנט ואל יבטל מצות ארבע כוסות. אבל כלל לא מי דבש משום הטעם דפי' לעיל.

[**יב**] ואמר מהר"י סג"ל דבש וכבשי' וכן איספלונית שעשויין מקמח א"צ לבערם אך להצניעם מן העין, וכל כה"ג. [הורה מהרי"ל על משיחה שנעשית בקמח ומעורב ביין בלא מים שמותר להשהותה בפסח, והוא דאין ראוייה לאכילה, וכן המסקנה בא"ח].

[**יג**] צוקר, אמר מהר"ש שנוהגין שלא לאוכלו בפסח כי משימין לתוכו קמח. ואף על פי כשמבשלין הקנים שיש בו הצוקר ד' או ה' פעמים שאין משימין בו קמח מ"מ לבסוף משימין קמח ביורה וגזרינן אטו כל צוקר. אכן מותר להשהותו בפסח. והעיד מהר"ש שאכלו הלומדים יחד בניישטט בי"ט אחרון דפסח ונתן להם הח"ר זנויל צוקר שהביא עמו מקנדיא שהיה ברור לו שאין בו שום חמץ ואכלו עמו.

[**יד**] והעולם נוהגין איסור בתאנים בפסח כי יש בהן שמפזרין עליהן קמח, וראייה הלש אותם נעשים כמין עיסה גמורה. ויש מתירין הטובים דלא מפזרין קמח רק על הרעים אך

הטובים לבנים הם מטובת טבעם. אכן נוהגים איסור בכולם גם שמגדלין בגנים גזירה משום הרואה אטו שאר תאנים.

והענבים שקורין רוזיינן ג"כ אין אוכלין דמניחין אצל התאנים. ואחד אכל ב' רוזיינן בפסח, ושאל למהר"י סג"ל ואמר לו אין להקפיד לתשובה.

[**טו**] כרכום שקורין זאפרין, אמר מהר"ש דאין אוכלין אותו בפסח משום דכשמעבירין אותו ממדינה למדינה ונשתנה מראיתו מניחין אותו על גבי שאור וחוזר למראיתו. וגם הגדל בגינת ביתו גזרו אטו כל כרכום. וכן בסמ"ק אסר דבש בכל ענין כדפי' לעיל. ואף אם במדינת ריינוס אין מקפידין ואומרים גם אם מניחין אותו על השאור אין בו ממש, מ"מ מדינת אושטרייך נוהגין איסור. ומהר"י סג"ל היה דורש ונוהג איסור במדינת ריינוס, ואמר דהרא"ש התיר כרכום בתשובה, והר"ח אסר משום מי שאור, ורא"ם משום שכר. ומנהגנו לאסור כדפי' לעיל. ואמר מהר"ש שאין להשתמש בפסח בכוסות או סכינים הצבועים בכרכום ומראיהן געל.

[**טז**] קטנית כל מיניהן, אמר מהר"ש דגזרינן שלא לבשלן בפסח אף על פי שלא מחמיצין כי אם חמשת המינין, חטין, ושעורה, כוסמין, שיבולת שועל, ושיפון, מכל מקום גזרו כל מיני קטנית אטו המה. ואל יאמר אדם כיון שאין אסור מדאורייתא אין לחוש, דכל דגזרו רבנן העובר עליו חייב מיתה ועובר על לא תסור מן הדבר אשר יורוך. וגם אין לומר מנהג כאן להתיר דמנהג טעות הוא, דדוקא על דבר היתר גמור ויש מקומות שנוהגין בו איסור על זה יכול לומר בכאן מנהג היתר הוא. וגם זאת דוקא ע"י חכם הגון ותיק וחסיד שיוכל לידע תוכן הענין. אבל דבר שפשוט איסורו ובא להתירו מכח מנהג שם, יסכר פי דוברי שקר. וגם אם תולה בחכם, שוא ושקר דבר הנביא ההוא, ואילו היה החכם שם, היה משיב הבדאות והשוא ומדוח על פניו.

[**יז**] אמר מהר"ש חסידים הראשונים שבעיר ניישטט לא היו מדליקין בפסח אותו שמן שקורין לינא אייל רק שמן זית, ואינהו סברי כסמ"ק דקטנית וכל מיני קטנית אסור בפסח והא נמי מין קטנית.

[**יח**] אורז שקורין הירז נמצא בתרנגולת מבושלת בתוך הקערה ברוטב בפסח, ושאלו למהר"ש והתיר.

[**יט**] נשאל למהר"י סג"ל על יין שהושם בו בבציר כשהיה תירוש חרדל והוא מונעו מתוסס ומעמידו במתיקתו, והתיר להשהותו בבית, ואין לשתותו בפסח.

[**כ**] מי שחש בעינו מנהג לאכול זרע אקלייא שלא יזיק לו שום מאכל, התיר מהר"י סג"ל לאוכלו בפסח. ואותו קמח שעושין הרוכלים וקרוי קראפט מעל, חמץ גמור הוא.

[**כא**] אמר מהר"י סג"ל העופות שאוכלין שומשמין שקורין גואוס, ייחד להם מקום בפסח בחדר מיוחד ויאכילם שם. והנותן לסוסו שיבולת שועל משש ולמעלה יתן לו מעט מעט, שאם ישאר יתחמץ מריר הסוס. והנותן שיבולת שועל או שאר תבואה לתרנגולים יתן במקום יבש שלא יחמצו, ומאן דאפשר יתן להן פירורי מצה להשמר מחמץ.

[**כב**] אמר מהר"י סג"ל שאין נראה בעיניו היתר גמור לאכול הדג זאלמא בפסח, מפני שחותכין אותו בסכינים דחותכין בו פתן. ובשאר ימות השנה אין לחוש לסכין טרפה דודאי נזהרין מלחתוך בו בשר שהוא מפיג את טעם הדג. ואמר אם יחתוך את הדג בסכין חדש או דפיסחא אני אטול גם כן חלק בו.

[**כג**] באר שנפל בו חמץ קודם הפסח, אמר מהר"ש מותר לשתות מימיו בפסח כי כבר נתבטל בהיתר. ואם בפסח נפל אסור, דשמא יעלה שום פירור בדלי וחמץ בזמנו במשהו. **ואמר** מהר"י סג"ל שאין לשתות בפסח בדלי ששואבין בו מים בבאר בית המרחץ כי פעמים שורין בו פת.

[**כד**] חמץ נמצא אצל לפתות בי"ט של פסח, והורה מהר"י סג"ל לכסות כלי על החמץ ולשורפו בחול המועד, והלפתות ידיחו יפה יפה ולאוכלם בפסח.

[**כה**] אמר מהר"י סג"ל אסור לצלות שום דבר בקאכלין של בית החורף בפסח, דכל השנה לא נזהרין מלהחם בהן פשטיד קרעפליך וחתיכת פת, וכלי חרס הם וחום שלהן אינו מוציא מידי דופיין דלא כבשונו הוא. ומי שירצה יתקן ברזל בתחתיתן וישתמש עליו בפסח. [אמר מהרי"ל אותן חלונות בית החורף המטולאות בחתיכות נייר בהדבקת קמח לא בעו ביעור בפסח, אך אם סמוך לשולחנו ובמקום תשמישו יגרר סביביו כדי שלא יפרר משהו בפסח ואתא במאכל וחמץ בזמנו במשהו. ובא"ח כתב אנו שמדביקין בחמץ הקלף אל טבלאות הספרים ואינו ניכר שרי להשהותם בפסח. וכן כתב הראב"ן על כרים וכסתות שטוחין אותן במי סובין ולא בעי ביעור שאין ראוי אף לאכילת כלב, עכ"ל א"ח].

[**כו**] חומץ המונח לאדם בחביתו בבית החורף, אמר מהר"י סג"ל דאין נכון להשתמש ממנו בפסח דלא נזהר כל השנה למלאות תוכו שיור יין הסעודה ומצוי בו פירורי פת. אך המונח לו בבית אוצרו או הנזהר בדבר שפיר מותר.

נשאל למהר"ש על חומץ של מי דבש שהיה מערבו עם חומץ של יין וזה נעשה לפני שלשה שנים ומעתה אם מותר בפסח מאחר שלא שפך בו כי אם מעט. וגם שהי' מסתפק

תדיר מתוכו ומלא יין בתוכו. ואוסרו בפסח, אך אם הריק כל החומץ מן החבית בראשונה ומילא אותו ביין אח"כ היה מותר בפסח.

[**כז**] אמר הח"ר אנשיל ז"ל ששאל למהר"ש על מפה שאכלו עליה בערב פסח שחל בשבת ונתנוה לגויה, אם מותר לאכול על אותה המפה אחר הפסח בלי כיבוס. והורה מהר"ש שנוהגים לתת לגויה והיא כובסתם. ואי לא כבסה אין לחוש משום חמץ שעבר עליו הפסח, דהוא גזרה דרבנן שמא לא יפקירנו וישהנו אחר הפסח לאוכלו. וזה אין שייך הכא כי אפילו היה עליו חמץ כבר מופקר ועומד מאחר דלא הוי אלא פחות מכזית לא חשיב.

[**כח**] אמרו לפני מהר"ש על מפה שהניחו על שק קמח שטחנו לפסח, ושאלו ממהר"ם מאודנבורק אם רשאין לאכול עליה בפסח, והיה מורה לנערה יפה ומותר. ואמר מהר"ש דהורה שלא כדין, דקמח היה מבצבץ דרך השק ונכנס למפה ולא יצא ע"י ניעור כי אם ע"י כיבוס.

[**כט**] נשאל למהר"י סג"ל על בקבוק ברזל המצופה בדיל שקורין איבר צינט, אם מותר להשתמש בו בפסח, כי שופין אותו בסובין כשמחפין אותו בבדיל כדרך האומנין כשמסירין השמנונית ממנה, ואמר דליכא למיחש למידי מאחר שהסובין רק יבשין ואין לחין. וכן העיד מהר"ז שט"ן ז"ל דהתיר מהר"י סג"ל המשפכין ברזל המחופין בדיל בפסח ולא חש על מה שאומרים העולם שמתקנין אותם בסובין. [אך יזהר לנקרן לבודקן בכל חריצין שלא יהא נדבק בהן סובין - בעין -, משום דדרך הסוחרים כשמוליכין מעיר לעיר מניחין אותן לתוך סובין כדי להצילם שלא יעלו חלודה].

[**ל**] מאני דקוניא שקורין גלזויר, אמר מהר"ש שמה"ר וייבש ז"ל דרש עליהם בעיר ווינא שאין להשתמש בהן בפסח, והם כלים המחופין קוניא שקורין גלאזורט, כי בסובין מחזיקין אותם. ואמר מהר"ש אחר הדרשה אליו, ר' והלא מחזירין אותם לכבשונו אחר שזרק בהן סובין, וכלי חרס בכה"ג שהחזירו לכבשונו שרי. ואמר אליו מזה לא שמעתי בלתי היום. ואמר מהר"ש שהוא בעצמו אח"כ שאל ודרש ונודע לו שאינן מחזירין, רק לתנור שהסיקו בעלמא, ולא מתקרי כבשונו רק תנור שהסיקו ב' ימים רצופים. אז קרא מהר"ש על מהר"ו הנזכר, לא יאונה לצדיק כל און (משלי יב, כא), ואמר הואיל והדבר יצא מפי הקדוש נכון להחמיר. ואמר ששמע ג"כ בשם מה"ר זוסמאן ז"ל, וכן דרש מהר"י סג"ל ואמר שחקר ג"כ והוגד לו שאין מחזירין אותן לכבשונו. ואמר שראה בתשובה שגם אותם קדירות שאין מחופין עצמן בקוניא רק שקבלו מעט קוניא משאר קדירות המקונייאות, מ"מ אסורין משום סובין שבהן. אכן לטעם חוזרין לכבשונו הן מותרין

דמיד נשרף סובין שבהן דלא חש עליהן האומן לשורפם ביותר, אבל על המחופים לגמרי חש עליהן דאם שורפן אחר כך ביותר יתקלקל הקוניא לכן אסורין.

מהר"י סג"ל טרם נתבקש לישיבה של מעלה בק"ק וורמיישא דרש שאוסרין מאני דקוניא בפסח משום דעושין בהן מי שאור. וחזרת כבשונן לא מועיל כדפי' לעיל. ואמר דבשם גאון אחד מצא דמן הדין היה לאוסרן כל השנה דשמא חיפו בקוניא כלים ישנים שלהן. אך התירו דשמא אינן בני יומן נינהו, אבל בפסח שאיסורו במשהו ואסור אפילו לפגם החמירו טפי דלא מתחזי ישנין כשחוזרין לחפות בקוניא דנראו כחדשות גמורות.

[**לא**] וכן כשקונין צלוחית בפסח לכוסות מאד יזהרו שלא לקנות כי אם הירוקים וצלולים במאד שברור שלא שימשו בו דבר. וכן העיד מהר"ז שט"ן שפעם אחת הלך עם מהר"י סג"ל לקנות צלוחית וראה שמאד הטריח מהר"י סג"ל על החנוני עד שמצא אחד שברור לו מרוב צלוליתו שלא נשתמש בו.

[**לב**] במוצאי פסח בלילה לא היה שום חמץ בבית מהר"ש ולא חשו ואכלו מצה.

סדר התפילות של פסח

סדר [הלכות] תפילה

אף אם מנהג המקומות משתנים זו מזו דכל נהרא ונהרא ופשטיה מכל מקום לא מנעתי להעתיק ממנהגי מהרא"ק כדי לדקדק לפעמים מנהג הנעלם ולהשיב לשואלי דבר.

[**א**] מעריבים של פסח אפילו בשבת. "ליל שמורים אותו אל וכו'". בליל ב' אומרים "ל"ש אור ישראל". ליל ראשון דיו"ט אחרון אומרים "אורי וישעי". בליל אחרון אומרים "אמונת אומן".

[**ב**] ש"צ מתחיל הגבור לנצח, וחוזר אל ההודאות וכופל לעילא. יוצרות של פסח; יום א' אומרים "אור ישע". כשמגיע ש"צ לגאל ישראל דעזרת, אומר צבור "ברח דודי". יום ב' אומרים "אפיק רנן". קרובץ דיום שני "אסירים אשר בכושר". יום א דיו"ט אחרון אומרים "ויושע שושני". יום טוב אחרון אומרים "אתה הארת". קרובץ לימים אחרונים "אותותיך אימת".

במגנצא אומר יוצא /יוצר/ "אפיק רנן" ביום ראשון, וקרובץ "שיר השירים". טל במוסף. ביום שני יוצר "אור ישע". יום ראשון מי"ט האחרונים ליוצר "אתה הארת", קרובץ "אימת נוראותיך". ליום האחרון "ויושע שושני", קרובץ "אותותיך אז ראינו". ואם בא בשבת אומרים יוצר דשבת דחול המועד וקרובץ דיו"ט. מעריבים; ליל ראשון "ליל שימורים", ליל שני "ליל שימורים", ליל שביעי "אורי וישעי", ליל אחרון "אור לשביעי", ויש מקומות "אמונת אומן".

[**ג**] ביום ראשון של פסח קורין ה' כנגד יאר ה' וכו'. ה' תיבות. ואין אומרים קדיש עד שיסיים לקרא מפטיר בס"ת שנייה. ובשבת דחד ס"ת כיון שאמרו רבנן אין קורא המפטיר

אלא משום כבוד תורה לא יאמר קדיש בתריה. ופרשה בפני עצמה אין לקרות שכבר סיים שביעי את הסדר, אבל היכא דמפטיר מיניה נמצא פרשתו חובת ציבור צריך קדיש אחריו, וקדיש אחד פוטר את שניהם והכי משמע הלכתא.

הג"ה: במחזור ויטרי כתב שיש לומר קדיש אחר ס"ת ראשון וקדיש אחר שנייה אבל אנו אין נוהגין כן. מתי שמוציאין ג' ס"ת אומרים קדיש אחר ס"ת שנייה עכ"ה.

מהר"ם אמר שבכל השנה י"ל קדיש לאחר חשבון בני אדם שיש לקרא בתורה אותו היום וכן נוהגין.

[**ד**] מהרא"ק: ביום ראשון של פסח בתפלת מוסף אומר ש"צ קרובץ של טל עד שאתה אלהינו משיב הרוח ומוריד הטל לברכה ולא לקללה כו'. מכלכל חיים בחסד עד מחיה המתים. נעריצך. והצבור לא יפסיקו מלומר משיב הרוח אלא במנחה. כדאמר ביום האחרון של סוכות האחרון מזכיר, פי' חזן האחרון, נמצא [לא] תלי' ההזכרה אלא בחזן הוא הדין ההפסקה.

אכן מהר"י סג"ל נהג כשסיים החזן חצי קדיש דלפני מוסף פתח בקול רם מכלכל חיים בחסד להבחין את העם שיפסיקו גם במוסף. וכן הפסיקו שוב מלהזכירו עד שמיני עצרת של סוכות. למוסף התחיל ג"כ בקול רם משיב הרוח ומוריד הגשם להבחין העם שיתחילו להלאה. וגם במוסף להלאה וחול המועד וכל הקיץ אח"כ אין אומרים שוב ותן טל ומטר בברכת השנים, אך בסתם שואלים ותן ברכה עד שיגיע זמן שאלה שהוא לעולם בחדש כסליו כמו שאפרש שם אי"ה.

[**ה**] אומרים זמן חירותנו, חג המצות הזה, גם בימים האחרונים. מהרא"ק: יש אומרים בימים האחרונים של פסח זמן שמחתנו, משום שמחת טביעת מצרים בים, עכ"ל. אכן בימי מהר"י סג"ל לא שמעתי שום שינוי. וא"א זמן בימים טובים האחרונים דפסח דכלם רגל אחד הם.

[**ו**] בשלש רגלים מנהג שמפסיקין בין מנחה למעריב לפי ששתי קדושות הן, ואין יום טוב מכין לחבירו, וחיישינן אם יתפללו ערבית מבעוד יום ישגו נשים ויכינו לצורך הלילה מבעוד יום. וכתב עוד ביום טוב ראשון של ראש השנה במנחה קודם ערבית א"צ להפסיק עד חשיכה אך מתפלל ערבית מיד משום דקדושה אחת הן, משא"כ בשלשה רגלים דהן שתי קדושות. ומהר"ט אמר דגם בר"ה צריך להפסיק דלחומרא אמרינן שתי קדושות ולא לקולא. הג"ה: צריך ג"כ להפסיק ר"ה דנהגינן בהן שתי קדושות מספק, דהא מברכינן זמן גם בשני משום ספיקא, עכ"ל.

אמנם ראיתי מהר"י סג"ל נוהג במגנצא גם בג' רגלים שלא להפסיק בין יום טוב ראשון לשני. אך במוצאי יום טוב לח"ה או לחול מפסיקין, כמו בכל מ"ש. וגם בשמחת תורה קונין המצות אחר תפלת ערבית ושוהין בהן עד תוך הלילה.

[**ז**] במוצאי יום טוב אתה חוננתנו. ומבדיל על הכוס. ואין מברכין בורא מאורי האש ולא בשמים. הג"ה: בין שבת ליו"ט אין מברכין אבשמים משום דתענוג יום טוב הנכנס היא משיבת נשמה היתירה שנטלה מאדם במקום ההדס שמשיב. ובמוצאי יום טוב נמי לא דכבר פרחה במוצאי שבת ותענוג יום טוב השיב הנפש. ובמרדכי איתא דיש אומרים דמברכין אבשמים מוצאי שבת ויו"ט. וא"ת מדוע לא יברך מאורי האש בכל שעה שנהנה ממנו דהא אסור ליהנות בעה"ז בלא ברכה, וי"ל דוקא אדבר שהגוף נהנה ממנו מברכין עליו אבל בשאר הנאה לא. ומאור השמש שמברכין עליו היינו לפי שמתחדש בכל יום, מרדכי פ' ואלו דברים בברכות. ומ"ש שאין מברכין מאורי האש במוצאי יום טוב, משום דאין מברכין בורא מאורי האש אלא על אור ששבת דהיינו בשבת וי"כ שאין בהן מלאכה, אבל בשאר יום טוב עושין אוכל נפש ואין האור שובת אין מברכין עליו ע"כ.

[**ח**] בחו"ה של פסח א"א מזמור לתודה דעל קרבן תודה אומר ונקרבת עמה חמץ, כדאמר אין מביאין תודה בחג המצות מפני חמץ שבה. ונ"ל דגם בערב פסח לא היה לאומרו שהרי לא היו יכולין לאכול עד חצי היום. וזמן תודה יום ולילה ונמצא ממעט זמן אכילתו והוי קדשים לבית הפסול שצריך להתענות, חיים פלטיאל תולע'. הג"ה: ויש מקומות א"א בפסח מזמור לתודה דאין תודה נקרבת בפסח מפני חמץ שבה. ואנו נוהגים לאומרו והמדקדק בדבר ידלג אותם שתי תיבות ומתחיל הריעו לה'. כמו שנוהגין ביום טוב במזמור שיר ליום השבת שמתחיל טוב להודות מיהו אני רגיל לומר נמי ביום טוב מזמור שיר ליום השבת. וליכא למיחש דהא סדר של שבת ותודה הוא מונה. כדמשני התם גבי ותודיענו בר"ה סדר הבדלות הוא מונה, מנהגי ריינוס. בח"ה של פסח א"א מזמור לתודה ומדלג כולו, ומתחילין לנגן פסוקי דזמרה.

[**ט**] גומרין ההלל בשני ימים הראשונים של פסח, ולהלן אומר בדילוג כמו בר"ח. ומברכין לקרא את ההלל לפי שבשביעי טבעו המצריים ואמר הקדוש ברוך הוא מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים (לפני) שירה. וא"ת עדיין ביום ז' וח' לא נימא אבל בחול המועד נימא, לא קשה דאז הוי ח"ה חשוב משביעי שהוא יום טוב. ורש"י יהיב טעמא שאין גומרין הלל בח"ה דפסח לפי שנאמר כאלה תעשה ליום שבעת ימים ואין חילוק בקרבנות משא"כ בח"ה דסוכות.

[**י**] שבת דחולו של מועד דפסח יוצר "אהבוך". שיר השירים קודם קריאת התורה. ומברך כל אחד על מקרא מגילה. ואם יום טוב האחרון בשבת אומר יוצר "אהבוך" וקרובץ של יום טוב ושיר השירים. מרגלא בפומיה דמהר"י סג"ל איני נהנה משום שבת השנה כמו משבת דחש"מ דיש יום טוב לפניו ויו"ט לאחריו והוא בעצמו מועד.

ביום ראשון של ח"ה דפסח מתחילין לומר פסוקי המזמורים באריכות עד יום ראשון דסליחות דימי' הנוראים קודם ר"ה.

בשבת חש"מ המפטיר חותם מקדש השבת ואין מזכיר זמנים דאי לאו שבת אין מפטירין. ואומר לקדושה ולמנוחה. וכן בתפלה אומר והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון בשמחה ובששון שבת ומועדי כו'.

[**יא**] הג"ה: ביום שביעי של פסח אומר אופן "ידועי שם" וגאולה "ים ליבשה". וקדושה "אימת נוראותיך". ביום ח' "מחוללת", "אותותיך ראינו", בווינא. ונוהגים לומר ביום אחרון קרובץ של "אותותיך". אם חל שביעי של פסח בשבת אז אומר יוצר "אהבוך אוהביך". ואופן וזולת השייכים לשבת דחול המועד וקדושה "אימת נוראותיך". ובשני ימים טובים האחרונים של פסח א"א "אל נא לעולם תוערץ". וביום ח' אומרים "ויושע", "פרח וצרח" שייך ליום ז'. וא"א "אתה הארת" השייך ליום ח', "אופן מחוללת", וזולת "אי פתרוס", וקדושה "אז ראינו", כן נוהגים בווינא, עכ"ה. בק"ק פראנקפורט אין נופלין על פניהם מר"ח ניסן עד אחר ר"ח אייר.

סדר קריאת התורה בפסח

[**יב**] סדר הקריאה בפסח: משך; תורא; קדש; בכספא; פסל; במדברא; שלח; בוכרא.

אמר אביי אף ע"ג דסימן הקריאה משך תורא כו'. אם חל פסח הראשון ביום ה', בשלישי שהוא השבת, קורין ראה אתה אומר לז' גוברין והיינו סימן פס"ל. למפטיר והקרבתם. להלאה קדש בכספא במדברא. וכבר קראו פסל, עכ"ה במהר"א.

אין אומרים זולת קודם ר"ח אייר, אבל מתחילין הפרקים אותו שבת שאחר הפסח.

משך: יום ראשון בסדר בא (שמות יב, כא) משכו וקחו. כן עשו, א'. וברכתם גם אותי, ב'. וינצלו את מצרים, ג'. לדורותם, ד'. על צבאותם, ה'. ואם הוא בשבת מחלקים לז'. לבניך עד עולם, א'. כן עשו, ב'. עבדו את ה' כדברכם, ג'. והשאר כדלעיל. למפטיר בס"ת השנייה בסדר פנחס (במדבר כח, טז) ובחדש הראשון. ומפטיר בספר יהושע (ג, ה) ויאמר יהושע.

תורא: ביום שני בסדר אמור (ויקרא כב, כו) שור או כשב. אני ה', א'. עבודה לא תעשו, ב'. אני ה' אלהיכם, ג'. תשבתו שבתכם, ד'. אל בני ישראל, ה'. למפטיר כדאתמול. ומפטיר במלכים (ב', כג) וישלח המלך.

קדש: בשלישי שהוא חול המועד בסדר בא (שמות יג) קדש לי בכור. בחדש האביב, א'. מימים ימימה, ב'. ה' ממצרים, ג'. לרביעי בס"ת שנייה והקרבתם בפ' המפטיר דאתמול.

בכספא: ביום רביעי בסדר משפטים (שמות כב, כד) אם כסף תלוה. כי חנון אני, א'. תעזוב עמו, ב'. בחלב אמו, ג'. לרביעי כדאתמול.

פסל: ביום חמישי בסדר תשא (שמות לד) פסל לך. עושה עמך, א'. מסכה לא תעשה לך, ב'. בחלב אמו, ג'. לרביעי כדאתמול.

במדברא: בסדר בהעלותך (במדבר ט) וידבר ה' אל משה במדבר סיני. בני ישראל, א'. מה יצוה ה' לכם, ב'. ולאזרח הארץ, ג'. לרביעי כדאתמול.

שלח: הוא שביעי שהוא יום טוב מתחיל סדר בשלח (שמות יג, יז). לפני העם, א'. ביד רמה, ב'. ואתם תחרישון, ג'. נלחם לכם במצרים, ד'. ה' רופאך, ה'. ואי בשבת חולקים לז'. עצמותי מזה אתכם, א'. לפני העם, ב'. ויעשו כן, ג'. ביד רמה, ד'. והשאר כדלעיל. למפטיר כדאתמול. ומפטיר בשמואל (ב' כב) וידבר דוד דג"כ שירה הוא.

בוכרא: יום טוב האחרון בסדר ראה (דברים טו, יט) כל הבכור. תשפכנו כמים, א'. כל ימי חייך, ב'. לא תעשה מלאכה, ג'. את החקים האלה, ד'. אשר נתן לך, ה'. ואם שבת מקדים ומתחיל (שם יד, כב) עשר תעשר. ובא הלוי, א'. לא יקשה בעיניך, ב'. תשפכנו כמים, ג'. והשאר כדלעיל. למפטיר כדאתמול. ומפטיר בישעיה (י, לב) עוד היום. בשבת חולו של מועד אומרים יוצר "אהבוך" ומתחילין הגבור. ומנגן כל הניגונים כמו שמנגנין ביום טוב עד תפלת י"ח וכופלין לעילא ולעילא. וכשחל יום טוב האחרון בשבת אומרים גם כן יוצר הזה.

[יג] כללא הוא כל יום טוב האחרון שברגלים קורין כל הבכור. ומברכין הציבור ליתן מתנת יד. וכך היה רגיל מהר"י סג"ל שנטל חומש קטן בידו והיה מסבב מאיש לאיש כדי שכשיקום האיש נגדו יהי' לכבוד התורה שבידו, והיה מברך בעבור שיתנו מתנת יד לכבוד התורה ולכבוד הרגל וכן היה מברך ג"כ כל נער שהוא בר מצוה. וכשהגיע אל ש"צ וברכו, ואח"כ א"ל תברך גם אותי. וכשסיים לברך את כל הציבור נטל ס"ת מן ש"צ וביר כל הקהל הם נשיהם ובניהם וכל אשר להם. והחזיר ס"ת לש"צ והוא ישב מן הצד וש"צ אומר אשרי. א"א אל נא בימים אחרונים של פסח, וא"א אופן באלו ב' ימים, וסימנך ויסר [את] אופן (שמות יד, כה).

[יד] אסרו חג אין תחינה, ולא למנצח. ואם ב' או ה' אומרים אל ארך אפים.

סדר הלכות העומר

[**טו**] ספירת העומר מתחילין אחר תפלת ערבית יום שני דפסח. והיה מנהג במגנצא ששמש העיר היה מקבץ אליו בבית הכנסת כל הנערים אחר סיום התפלה, והיה מברך עמהם בקול רם. בא"י אמ"ה אקב"ו על ספירת העומר שהיום יום אחד. והולך ומונה כן כל מנחה עד סוף השבוע. אמר שהיום שבעה ימים שהם שבוע אחד. י"ד ימים שהן שני שבועות. כ"א שהן שלשה שבועות. כ"ח שהן ארבעה שבועות. ל"ה שהן חמשה שבועות. מ"ב שהן ששה שבועות. מ"ט שהן שבעה שבועות. ולמחרתו הוא ערב שבועות. וכל בעלי בתים חוזרין ומספרין אחר הסעודה בביתם. ובכל פעם אחר שספרו אומרים יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך.

[**טז**] מהרא"ק: מאי דאין מברכין שהחיינו על ספירת העומר, דאינו אלא כמכשירי מצוה, דעיקר מנינא משום רגל דשבועות, ועדיין לא הגיע סוף שבעה שבועות. והשוכח פעם א' לא יספור עוד משום דכתיב (ויקרא כג, טו) תמימות תהיינה, עכ"ל. ונשאל את פי מהר"י סג"ל על דין שכח. והשיב שאם זכר לבקרו ביום יברך ויספור דעדיין יומי' הוא. ואם שוב שכח עוד בליל שני בזה פליגי ביה רבוותא. דספר א"ז כתב שאין לו לברך שוב בשום לילה, אך יעמוד אצל המברכים ויענה אמן אחריהם ויספור עמהן. ושאר רבותינו כתבו שלא הפסיד מידי, אך יברך ויספור כל פעם שזוכר אחר שכחו. והיה המורה אל השואל לקיים מאמר הא"ז, כי הוא היה מתייחס אחריו, והיה בחור נחמד נושא חן בעיני מהר"י סג"ל מתוך חריפתו והיה שמו יצחק א"ז. [והא דאין אומר שהחיינו משום דאין בו מעשה - רק דיבורא בעלמא - ודוגמת זה אין מברכין זמן על הלל].

דיני הימים שבין פסח לשבועות

ממנהגי מהרא"ק.

בימים שבין פסח לשבועות

[**א**] בשבת שלאחר פסח אומרים אב הרחמים לאחר ברכת החודש. ובמנחה מתחילין לומר פרקים. פרקים מתחילין לעולם במנחה שבת הראשון דלאחר פסח. ובכל שבת אומרים אחד. ובסיומם חוזרים לומר שנים יחד. וחוזרין ומשלשין עוד שנים יחד ומסיימין קודם י"ז בתמוז. ויש מקומות סימן אב"ג דבשלישית אומר ג' יחד. ויש ארצות כמו באושטרייך אומר פרקים רוב ימי הקיץ וסימן שלהן נפ"ש ר"ל פ' נשא סיום ראשון. פנחס סיום שני. שופטים סיום שלישי. ואומר פרקים בשבת ערב שבועות אכן שבועות בשבת הנהיג מהר"י סג"ל במגנצא שלא לומר פרקים, ולא חש אם

מסיים אחר י"ז בתמוז. ואמר בפעם שלישית ג' יחד. ואומר יש מקומות שאומר ג"כ בשבת שחל בו שבועות. ובכל שבתות שבין פסח לשבועות אומרים אב הרחמים. וברכי נפשי מתחילין מיד בשבת שאחר סוכות ואפילו קודם ר"ח.

[**ב**] שבת שמברכין בו ראש חודש אין מזכירין בו נשמות ואין מזכירין בו התענית של בה"ב, משום שנ' בו ביום טובה היה בטוב (קהלת ז, יד). ובשבת שאחר ראש חדש מזכירין תענית בה"ב לאחר אשרי קודם יהללו. ובשבת שמברכין ר"ח א"א אב הרחמים.

[**ג**] זולת דר"ח נדחה מפני זולת שבין פסח לעצרת. ובין זו וזו זולת דברית מילה נדחה מפניהם. ואומר שתי גאולים יום ליבשה אומר קודם שירה חדשה וגאולה דשבת אומרים במקום הקבוע לו. ואם אירע מילה בשביעי או בשמיני דפסח שא"א רק "יום ליבשה" ואין משנין אפילו אופנים אף על פי שהחזן אומר אותם וכן בשבת דהפסקה. מיהו יש אומרים לשנות האופנים. זולתות שבין פסח לשבועות אין מתחילין רק אחר ר"ח אייר א', "אזכרך דודי". ב', "אלהים אל דמי". ג', "אתה אלהים". ד', "אחרי נמכר". ה', "אלהים באזננו שמענו". ובכלם אומרים אמת ויציב דחול.

מילה וחתונה יחד. יש אומרים שהמילה עיקר ואומר יוצר וזולת של מילה, ואופן דחתונה. ויש אומרים דחתונה עיקר. וכשהיה מילה וחתונה בשבת אחד אז החזן מתחיל נשמת ויוצר של חתונה ואופן של מילה וזולת של חתונה וגאולה של מילה, ע"כ הג"ה. הג"ה: ראש חדש וחתונה נוהגים לומר יוצר ואופן דראש חדש וזולת דחתונה.

מילה שחל באלו ד' שבתות שבין פסח לעצרת אומר יוצר ואופן וגאולה של מילה, והשאר השייך לאותו שבת. ראש חודש ומילה נוהגין לומר יוצר ואופן דר"ח. פעם אחת מעשה בווינא בר"ח אייר חל בשבת וגם מילה היתה באותה שבת ואמר ש"צ יוצר ואופן דר"ח והשאר ששייך לאותו שבת. ואמר שתי גאולות גאולה דמילה וגאולה דשבת וכך נוהגים בווינא, עכ"ל.

ראש חדש שחל באלו שבתות שבין פסח לעצרת אומר יוצר ואופן של ר"ח והשאר השייך לאותו שבת.

נהגו בכל המקומות שלא לישא אשה בין פסח לעצרת. והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי דר' עקיבא. וכתב הר"י בן גיאת דוקא נישואין שהוא עיקר שמחה, אבל ליארס ולקדש שפיר דמי, א"ח במהרא"ק.

[**ד**] אייר לעולם ר"ח שלו שני ימים. והשני דמונין מיניה לא חל רק באחד דימי בגה"ז.

סדר שני וחמישי ושני

[ה] באייר מתענין את התעניות בה"ב השייכין אחר חג הפסח. וכן מתענין אחר חג הסוכות. וסמכו משום שנאמר עבדו את ה' בשמחה וגילו ברעדה, ר"ל במקום שמחה שם תהא רעדה תענית, מדרש. ועוד סמכו על איוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבוקר והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני (איוב א, ה). ויש להתענות אותם קודם ל"ג בעומר. ע"כ אם חל ר"ח אייר בשבת אין מקבלין את התענית עד שבת שאחריו שהוא א' אייר, ומסיימין אז בערב ל"ג בעומר שהוא י"ז אייר. ובשבת שמברכין ר"ח אין להזכיר התענית שנאמר ביום טובה היה בטוב (קהלת ז, יד). מכ"ש בשבת והוא ר"ח.

[ו] בתענית בה"ב אומר בתפלת י"ח סליחות כמנהג. כשמגיע ש"ץ בברכת סלח לנו עד וסולח אתה אומר סלח לנו אבינו כי ברוב אולתנו וכו' אל ארך אפים אתה כו'. ג' סליחות פזמון חטאנו וידוי פעם אחת ומסיים משיח וכו' ואל יעכב כו' וחותם בא"י המרבה לסלוח. עננו בין גואל לרופא. ושומר ישראל וסידורו בסיום ה' אלהי ישראל דלאחר תחינה. וכן הסדר לש"צ ובכל ת"צ. ונהג מהר"י סג"ל לומר אל ארך אפים בכל תענית צבור. גם אם לא ב' או ה', וכן איתא במנהגים דר' מאיר ש"צ. וקורין גם בתענית בה"ב בקר וערב ויחל ומפטיר במנחה דרשו. סדר הסליחות ביום ראשון: תבא לפניך, ישראל עמך, אזון תחן, ה' ה' אל רחום, יושב בגובה. בשני: אין מי יקרא, אין כמדת, אם עונינו, ישראל נושע, אדון בינה. בשלישי: אלהים בישראל גדול, איה כל נפלאותיך, מלאכי רחמים, אל נא רפא.

[ז] ל"ג בעומר לעולם הוא י"ח באייר. ובשחרית א"א תחינה. במגנצא ובוורמיישא אומרים תחינה בל"ג בעומר, בפראנקפורט אין אומרים תחינה אבל אומרים למנצח. אמר מהר"י סג"ל אף על גב דאיתא בגמרא דתלמידי ר"ע מתו מן פסח עד עצרת, מכל מקום עושין ביום ל"ג בעומר יום שמחה, משום דמתו רק הימים שאומרים בהן תחינה בשבעה שבועות העומר, וכל יום שא"א תחנה לא מתו, והשתא דל מן המ"ט יום של הספירה, ז' ימי החג, וג' ימים דחל בהן ר"ח, שנים לאייר ואחד לסיון, וז' שבתות, פשו להו ל"ב, נמצא דלא מתו רק ל"ב ימים, לכן כשכלו אותן ל"ב ימים שמתו עושין למחרתן שמחה לזכר.

[ח] מהר"י סג"ל הנהיג לבחוריו איסור גילוח מפסח עד ל"ג. ויש נוהגין בהחבא היתר קודם ר"ח אייר. וכן ראיתי נוהג מהר"ז שט"ן שישב באופנהיים ג' פרסאות מק"ק דמגנצא והיה מגלח זקנו קודם ר"ח אייר טרם הלך למתיבתא דמהר"י סג"ל למגנצא, ואמר לא ירגיש בי אמ"ץ הרב מתי גלחתי. אמנם מהר"י סג"ל הוא נהג בעצמו שלא גלח זקנו עד

ערב רגל השבועות. וגם אם חל ל"ג בעומר ביום א' לא התיר לגלח בערב שבת דלפניו, דוגמת אבל שאם חל שלשים שלו בשבת מגלח בערב שבת ואם כלו הל' באחד בשבת אסור (לרחוץ) [לגלח] בערב שבת. הכי נמי לא שנא, ושניהם שוים דשניהם רק מנהגא.

הלכות שבועות

[**א**] סיון מלך הוא מפני חג שבועות שבו. ואין ראש חדש שלו רק יום אחד מימי אגד"ו. לפעמים מוקדמת תקופת תמוז להיות בחדש סיון. והוא בשנת ח' י"א י"ט למחזור קטן. **לעולם** קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת. וסי' מנ"ו ועצרו, ר"ל דפקודי' נמנו באותו סדר. א"א תחינה מר"ח סיון עד אחר אסרו חג של שבועות. במגנצא אומרים תחינה עד ג' סיון כי ג' בסיון מתענין שם בכל שנה על גזירה שהיתה שם באותו יום, לכן אומרים תחינה עד יעבור התענית. והסימן היו נכונים ליום השלישי (שמות יט, יא). הג"ה במהרא"ק: א"א צו"ץ דמר"ח מצות הגבלה. בשבת דלפני חג השבועות נוהגין באשכנז להזכיר כל מדינות וקהלות ויישובים שהיה בהן גזירת תתנ"ו. ואומר אותך לאהבה. זולת אלהי' באזנו. אב הרחמים במקומו. בכל מדינת ריינוס א"א אב הרחמים אלא בשבת דלפני שבועות דמזכירין את הקדושים גזירת תתנ"ו. ובשבת חזון ישעיהו מזכירין ג"כ אותן הקדושים ואומר אב הרחמים. וכן הנהיג מהר"ז ייענט בטערוויז. ובערב שבועות וכן באסרו חג א"א ג"כ למנצח. ואם חל ביום שני או חמישי אז אומרים אל ארך אפים.

[**ב**] שבועות לעולם יום ראשון ו' בסיון. ואינו חל באחד דימי גה"ז וסימנך חרב על הגז"ה. **מעריב** ליל ראשון "וירד אביר יעקב". ליל שני "אל אלהי השם דבר". ויש מקומות מעריב בליל שני "אלהים ביתה". זמן מתן תורתנו, שהחיינו שתי הלילות. נוהגין להשטיח רצפת ב"ה בבשמים של עשבים ובשושנים לשמחת הרגל. ומתי שחל שבועות ביום א' הנהיג מהר"י סג"ל להשטיח העשבים בהכנסת שבת. ופורסין פרוכת של יום טוב לפני ארון הקודש במוצאי שבת. כשחל שבועות להיות ביום ו' ז' אומרים במגן אבות יום שבת להשמיע לעם שיש חילוק בין י"ט לשבת, כך הוא המנהג בפראנקפורט.

[**ג**] ש"צ מתחיל בשחרית האל בתעצומות וחוזר אל ההודאות. וכן חוזר לעלם עלמי עלמיא וכופל לעילא בקדיש. יוצר ביום ראשון "אדון אמנני". ביום שני "אילת אהבים" בניגון "אתי מלבנון כלה" שהוא יוצר דשבת הגדול. יוצר יום ראשון, אדון אמנני, אופן ועתה בנים, קרובץ אח"כ, מוסף אתה הנחלת זולת אנכי שמעת, ביום ב' יוצר אילת אהבים, אופן אורחות אראלים, זולת אנכי גדול בנועדם, קרובץ ארץ מטה, מוסף אזהרת, ואומרים אל נא בשני ימים. במגנצא ביום ראשון יוצר "אילת אהבים" בשני "אדון אמנני" וקרובץ ביום ראשון "ארץ מטה" עד "ה' קנני ראשית דרכו" ואז מוסיפין שם קרובץ "או טרם". ואח"כ "אלה העדות". במגנצא א"א שום דיברא רק יום

ראשון אקדמות מילין בסיום פסוק בחדש השלישי. למוסף "אתה הנחלת" ביום שני "אזהרת ראשית". מגילת רות אומרים ביום שני וכל אחד מברך לפניה על מקרא מגילה.

[ד] מהרא"ק: בשבועות אומרים הדיברא אקדמות מילין אחר סיום פסוק ראשון דקריאת התורה שהוא בחדש השלישי. וכן ארכין אחר שקראו פסוק וידבר אלהים. וכן ביום שני אתא ודוגמא, או יציב פתגם אחר פסוק ראשון של הפטרה, אבל בין ברכה לקריאה א"א דהוי הפסק. י"א שנוהגין בווינא שא"א אל נא לעולם תוערץ ביום ראשון דשבועות אלא בשני אחר כאשר נגלתה. וא"א פרקים בשבת שחל בו שבועות, עכ"ל מהרא"ק.

[ה] קורין ביום ראשון דשבועות בסדר יתרו (שמות יט) בחדש השלישי עד תדבר אל בני ישראל, א'. יעננו בקול, ב'. ויאמר אלהים, ג'. אשר לרעך, ד'. סוף הסדר, ה'. למפטיר קורין בפנחס (במדבר כח, כו) וביום הבכורים. ומפטיר ביחזקאל (א) ויהי בשלשים שנה עד ברוך כבוד ה' ממקומו. בים שני קורין בסדר ראה (דברים טו, יט) כל הבכור. ודינו מבואר לעיל הן בחול הן בשבת בהלכות פסח. למפטיר כדאתמול, ומפטיר בתרי עשר תפלה לחבקוק (ג) עד למנצח בנגינותי.

[ו] מהר"י סג"ל היה מורה היתר לאכול החלב שנתחלבה ביום ראשון של שבועות, או בשבת שלפניו ה' סיון על ידי גוי לאוכלה ביום שני של שבועות. ואמר דהכי איתא בהג"ה באשר"י מספר אז"ג דאין לדמותו לביצה. והטעם משום דיש היתר גבי חלב אמירת גוי משום צער בעל חיים דבהמה לא אסח דעתיה מיניה מה שאין כן גבי ביצה. וחלב שנחלב בי"ט אפילו ממילא אסור בי"ט, ל"ש נחלב לתוך הקערה ל"ש נחלב לתוך הקדירה משום נולד, וכן אם נחלב בשבת שהוא סמוך לי"ט אסור בי"ט משום הכנה, וההיא דחולב אדם עז לתוך הקדירה אבל לא לתוך הקערה, איירי בבהמה שלא הקצוה לחליבה ועומדת לאכילה דאם שחיט לה לא חשיב נולד, ואפ"ה לתוך הקערה אסור משום נולד דמעיקרא אוכל והשתא משקה, אבל לתוך הקדירה מעיקרא אוכל והשתא אוכל וליכא נולד ושרי, ודוקא בי"ט אבל בשבת בכל ענין אסור, מא"ז. הג"ה אשר"י פ"ק דביצה וכ"כ המרדכי פ' חביות וכתב שכן הוא דעת הלכות גדולות. אכן הר"ן כתב פ' חביות שיש מתירין אפי' בשבת וכתב שכן הוא דעת הרמב"ן.

[ז] מהר"י סג"ל לא היה מקדש הלבנה בשום יום טוב שחל במוצאי שבת כגון חג השבועות כי חל א"ב. ויהיב טעמא כשם שיש תחומין למטה כך יש תחומין למעלה, ואין להקביל פני השכינה ביום טוב חוץ לתחום. ועוד דנראה ברכת הלבנה כעין תחינה ואין לומר ביום טוב. אמנם העיד על רבו המובהק מהר"ש דלא היה מקפיד והיה מקדש גם ביום טוב מוצאי שבת.

הלכות יום טוב

[א] מאחר דרגל השבועות זוטרי בדינא משא"כ רגל פסח וסוכות ויו"ט דר"ה דנפישין דינייהו מאד. ע"כ אסדר הלכות יום טוב וכל דיני יום טוב סמוך להלכות שבועות דפנויין אז לעסוק בדינין הללו. גם אם הם שייכים לכל יום טוב ורגל.

כל ערב יום טוב א"א לא תחנה ולא למנצח.

אמר מהר"ש ארז"ל כל העושה מלאכה בע"ש ובעיו"ט, אינו רואה סימן ברכה לעולם. אך ערב פסח יש לו דין אחר שאסור לספר וגם לא ליטול צפורנים מחצי יום ואילך ודינו ככל דין חול המועד.

[ב] נשאל ממהר"י סג"ל על סעודה שלישית בשבת שהוא ערב יום טוב דשכחה עד אחר מנחה קטנה. אם מותר או מצוה לעשותה בפת, או אם צריך לעשות במיני תרגימא בלי פת. והיה הדעת נוטה לעשות בפת, אף על גב דאמר הלכה כר' יוסי בע"ש, היינו דוקא היכא דהתחיל שאז לא יפסיק אבל לאתחולי אסור. שמא הני מילי ערב שבת או ערב יום טוב שחל בחול, אבל עיו"ט שחל בשבת יבא עשה דחובת ג' סעודות למאן דמחייב פת וידחה סברת דלתיאבון שהיא דרבנן, דאי הוי דאורייתא הוי ליה להפסיק אפילו התחיל בערב פסח.

והשיב בתשובה, מה שנסתפקת אי יש לעשות שלש סעודות בפת בערב יום טוב אחר מנחה קטנה, וכתב דג' סעודות לידחי תיאבון דרבנן. דע דג' סעודות נמי דרבנן וקרא דג' היום אסמכתא, וראיה מדפסק ר"ת דנשים חייבות בשלש סעודות דאף הן היו באותו הנס. והך סברא לא מהניא אלא למצוה דרבנן כגון מגילה וחנוכה וארבע כוסות, דאם לא כן מצה וסוכה נמי נילף מהאי טעמא כדפי' התו'. וכתבת דהלכה כר' יוסי בערב שבת, היינו דוקא שלא יפסיק אבל אתחולי אסור. הא נמי ליתא אלא לדברי ה"ג, אבל רובא דרבוותא פסקי דמותר להתחיל בע"ש ועיו"ט כדפסק רשב"ם, אלא המרדכי מיישב ה"ג ומסיק דלהכי ראוי להחמיר שלא להתחיל. והיכא דאישתלי ולא עבד ג' סעודות קודם מנחה קטנה, כדאי הם יתר רבוותא לסמוך עלייהו בשעת הדחק ולעשות השתא בפת ולאכול מעט כזית מלמיעבד במיני תרגימא. דמיני תרגימא היינו מעשה קדירה כדמוכיח התו' מתוספתא, ודלא כרשב"ם דפירוש פירות ובשר בלא לחם או לסמוך על השורטוב"ל דקודם חצות. וכל זה התירו על ידי הדחק בערב פסח שחל בשבת. אבל שאר עיו"ט נראה דפת עדיף. ועוד רגילין להמתין הרבה במוצאי שבת ליום טוב אחר חשיכה קודם שיאכלו ויקדשו כי אינו מוכן לכל דבר. מה שאין כן בליל פסח שצריך למהר בשביל התינוקות ואפיקומן.

נוסח הקידוש

[**ג**] הא לך קידוש הכוס מכל ימים הטובים
אומר בשבת ויכלו עד לעשות
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון (את יום השבת הזה ו) את יום חג המצות הזה, (השבועות הזה), (הסוכות הזה), (שמיני חג העצרת הזה), זמן חירותנו, (זמן מתן תורתינו), (זמן שמחתנו), מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים, (ושבת) ומועדי קדשך (באהבה וברצון) בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה ה' מקדש (השבת ו) ישראל והזמנים.
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. כלל לשהחיינו, בכל ליל יום טוב גם בליל שני, אפילו בראש השנה ובד' לילות של סוכות אומרים אותו, דגם לילות האחרונים רגל בפני עצמם הם, מלבד שתי לילות האחרונים של פסח א"א שהחיינו דכולהו חג הפסח הם.
קידוש של ראש השנה
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו, ותתן לנו ה' אלהינו באהבה (את יום השבת הזה ו) את יום הזכרון הזה, יום (זכרון) תרועה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, בא"י מלך על כל הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הזכרון. שהחיינו גם בליל שנייה.
אם חל יום טוב במוצאי שבת סימן יקנה"ז פי' יין וקידוש כדפי' לעיל ואח"כ נה"ז פי'.
ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש. בא"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת, הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. בא"י המבדיל בין קדש לקדש. שהחיינו, והיינו נ"ר הבדל"ה זמ"ן.

[**ד**] דרש מהר"ש מאושטרייך מצות עשה הוא שלא לעשות מלאכה כדכתיב כל מלאכת עבודה לא תעשו. ואלו הן הימים שאסורים מן התורה, יום ראשון של פסח ושביעי שלו, ויום ראשון של שבועות, ויום א' של סוכות ושמיני שלו, וראשון של ר"ה. אכן מדרבנן אסורים כל השניים ממחרת מן הנזכרים. וצורך אוכל נפש מותר אף בראשונים שנא' אך

אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם (שמות יב, טז). וכל שאר מלאכות אסורות חוץ מהבערה והוצאה.

ונר של אבטלא, פי' שאינו לצורך אסור להדליק אף על פי שר' יוחנן מתיר מ"מ נוהגין שלא להדליק. אכן נרות של בית הכנסת מאחר דלמצות הש"י מדליקין חשיבי צורך היום ומותרין להדליק, וכן נר ללמוד לאורו או גם לילך לאורו, כל אלו צורך הן ומדליקין. הוצאה נמי צריך להיות בה צורך היום כגון ספר תורה לקרות בה או לולב לצאת בו ושלא לצורך אסור. אכן להוציא תינוק לטייל משום שמחת יום טוב מותר דאם לא כן הוי כחבוש בביתו וליתא שמחה.

[ה] אמר מהר"י סג"ל שכתב בא"ז שאסור ביום טוב לדבק נר שעוה באמצעיתו לכותל כדי שיכבה כשיגיע לשם דחייב משום מכבה. אכן אם מעמיד את הנר במקום ששולט הרוח אין בזה גרם כיבוי. אך לא יעמידנו שם בשעה שמנשב הרוח כדי שיכבה דאז הוי כמכבה בידים. ואמר דאסור ביום טוב ליטול פתילה מנר זה בעוד שהיא דולקת וליתן לחברתה, דמתי דפוחת טיפת שמן ממנה חייב משום מכבה. לכן שמש בית הכנסת אי אפשר לו לתקן פמוטי' של ב"ה בעוד הן דולקין דבנגיעתו יפחות מהן השמן, ודוקא כשכבו יחזור ויתקנם וידליקם. אכן מותר לילך ונר שרגא של שמן דולק בידו גם אם מנענע ושמא ימשך השמן מן הפתילה, דלא הוי פסיק רישיה. אכן לנטות השרגא לצד א' לימשך השמן מן הפתילה הוי פסיק רישיה ואסור כמכבה בידים. ואסור ביום טוב ליטול קיסם מן המדורה לילך לאורו דהוי גרם כיבוי, אכן עץ שקורין קניא שגדל בו הזפת ודולק כמו נר מותר לילך לאורו ביום טוב.

[ו] אמר מהר"ש כל מה שאסור בשבת אסור נמי ביום טוב. אך לצורך אוכל נפש שרי. וכל דבר אוכל נפש נמי שאינו מפיג טעמו אסור לעשות ביום טוב דאפשר לעשותו מערב יום טוב גזרוהו רבנן, כדי שלא ילך אדם לשדהו ולכרמו בערב יום טוב ויניח כל תבשילו עד ליו"ט, נמצא שנטרד ביום טוב במלאכתו וליכא שמחה. אבל דבר המפיג טעמו מותר לכתחלה ביום טוב. ושאינו מפיג טעמו קיימא לן אם לא עשאו בעיו"ט אסור לעשותו ביום טוב.

[ז] ואמר מהר"י סג"ל שכ"כ בספר סמ"ק שיש ללוש עיסת ורימזילש מעיו"ט לצורך יום טוב, דאפשר ואדרבה הישנים טובים יותר מהחדשים. ואמר לנו מהר"י סג"ל ששאל מרבו מהר"ש אם לדוך שקדים ביום טוב כדי להוציא המרק מהן שדומה לחלב. ולא רצה להתיר, דאמר אפשר לעשות מעיו"ט גם אם קצת מפיג טעמו בלינה.

אמר מהר"ש לדוך פלפלין ביום טוב יש מתירין משום דמפיג טעמו בלינה. ויש אוסרין שמא ידוך יותר מכדי צרכו כסמ"ק, לכך נהגו לדוך ביום טוב בהטיית המדוכה דהוי על ידי שינוי ומותר. אכן לדוך מלח ביום טוב ליכא מאן דפליג דבעי שנוי לכותשו ביום טוב.

[**ח**] ולדוך מצה ביום טוב של פסח מותר דקי"ל דאין טחינה אחר טחינה, אך יזהר שלא יברור פירורין הגדולים מתוך הקטנים, כי איסור בורר יש נמי באוכלין. ומהאי טעמא אפי' למאן דשרי לקנות פת האפויה בשבת מן הגוי, ביום טוב אסור לקנותו משום איסור הרקדה דשמא היום נרקד להפריד הסובין מתוך הקמח שקורין בייטלין. מה שאין לגזור אפי' משום רואה בשבת דיודע בודאי אסור, וסבור אולי ביום טוב שרי הרקדה.

[**ט**] ואמר מהר"ש אף על גב דאסור לקנות פת מן הגוי ביום טוב משום חשש ההרקדה דהיא עיקר תיקונו להבדיל בין סובין וקמח דלא אפשר לאוכלן במעורבין. אבל היכא דרוצה לאכלן אם מעורב בו פתיתין אינו אסור לרקד אותן פתיתין שנתערבו בו אחר הרקדה הראשונה. אך דגזרו עליה רבנן משום עובדא דחול, לכך מותר לומר לגוי לעשותם ביום טוב. מידי דהוה אשונין קמח ביום טוב מאחר דכבר נרקד מותר גם לישראל ע"י שינוי או ע"י גוי. אך שסמ"ק ס"ל שנוי וע"י גוי נמי לא, ולא נהגינן הכי דחומרא יתירא היא. וכן התיר מהר"ש לשנות קמח של מצות שקורין וואנין ע"י גוי ביום טוב.

[**י**] וכן אסור לקנות קמח מן הגוי ביום טוב משום איסור הרקדה. ומהר"ם היה נוהג לחתום קמח של גוי מעיו"ט שרצו לקחת פת ממנו ביום טוב. ולמחר ביום טוב ילך ישראל ויראה שלא נתקלקל החותם טרם ילוש הגוי אז ידוע שאינו אופה רק מקמח שנחתם ומדאתמול נטחן. והישראל ג"כ מכשיר את התנור בהשלכת קיסם. וכן העצים שאופה עמהם יהיו מוכנים ומיוחדים מערב יום טוב שלא יחטבם ביום טוב. וכן הנהיג מהר"י סג"ל בכל רגלים בשכונתו. ופעם אחת מצאו שנתקלקל ולא רצה מהרי"ל להתיר לקנות מפת הנאפה בו ביום.

[**יא**] אמר מהר"ש טחינת קמח ודאי אסור ביום טוב מדכתיב ושמרתם את המצות (שמות יב, יז), והשמירה משעת טחינה ואילך. והקשה מהר"ש מאי שנא דטחינה אסורה אפי' ברחיים של יד ופלפלין מותרין לדוך במדוכה בלי שינוי נמי, רק בסמ"ק בעי שינוי וצ"ע.

[**יב**] אמר מהר"ש מליחת בשר ביום טוב נוהגין בו היתר לפי כשנמלח היום מוטעם יותר מאשר נמלח אתמול וחשוב מפיג טעמו. ואמר דאפ"ה כתב במרדכי היכא דאפשר למולחו מעיו"ט אסור להשהותו למולחו ביום טוב. אכן ניקור הבשר ודאי אסור ביום

טוב הואיל דאפשר מעיו"ט. וכן הוא בספר אגודה בשם הגאונים במסכת ביצה בסימן י"א. ומהר"י סג"ל אמר נמי דבשר הנשחט מעיו"ט ימלחו ג"כ קודם יום טוב כדברי המרדכי והגאונים.

ושאלו את פיו אם מותר לנקר ביום טוב האחוריים של הבהמה כי לא היה לו די בחלק הלפנים, ואמר אילו היה הלפנים שהן הצלעות מחוסרין ניקור היה מותר לנקרם ביום טוב ע"י שינוי כגון בקופיץ או בקרדום וכה"ג בשעת הדחק, אכן האחוריים שצריכים ניקור גדול לחטט אחר החלב והגידין ולקלוף בכמה מקומות אין נראה להתיר ע"י שינוי דלא מצי לנקר יפה כתקנה.

[יג] אמר מהר"ש אותן מפתחות שסוגר בהן אוכל נפש להשמר הן לבדן מותרין להוציאן ביום טוב מחוץ לעירוב. וכן הוא בעצמו הוציא עמו מפתח מן הכיפה שלו ביום טוב לפני שער העיר, כי אמר שהדגים שלו שהכינם ליום טוב עומדים תוך הכיפה שלו להשמר. [וכן השיב מהר"י סג"ל בתשובה דיש פוסקים לאסור להוציא ביום טוב רק מפתח של אוכלין, אף על גב דאין עירוב והוצאה ליו"ט רק משום חומרא אמרינן דיש עירוב והוצאה, ואפ"ה מוציאין ונושאין בתוך העירוב בלי עירוב חצירות ובלי שיתוף].

[יד] אמר מהר"ש דרשינן לכם ולא לכלבים לכם ולא לעכו"ם, ולכך אסור להזמין עכו"ם לסעוד עמו ביום טוב על שולחנו שמא ירבה בשבילו. ואם באקראי נזדמן אליו הגוי מותר להאכילו עמו. וכן בשבת רשאי להזמינו דאסור אז גם לישראל בהכנת אוכל נפש. אמנם עבדים ושפחות המצויים ורגילים בבית ישראל ויכול לסלקם כרצונו מותר להאכילם ביום טוב ממה שהכין וליכא למיחש דירבה בשבילם.

[טו] אמר מהר"י סג"ל גדולה המצוה להזמין לסעוד עמו ביום טוב את העניים ויתומים ואלמנות שנאמר ושמחת בחגך אתה ובנך וכו' והגר והיתום (דברים טז, יד), כלומר אם אתה משמח העניים שלי גם אני משמח את שלך.

אמר מהר"ש מצוה לשמוח ברגלים הנשים בבגדי צבעונים בא"י, ובבגדי פשתן מגוהצין בבבל, והאנשים ישמחו בבשר ויין, והתינוקות בקליות בפירות ובביצים. עיקר שמחת הרגל לשמח את העניים וליתן להם צדקה. ואם אין יד האדם משגת לשמוח בבגדים כל כך יקנה לפחות זוג מנעלים חדשים לכבוד הרגל, ואת בניו ישמח בקליות ואגוזים.

[טז] אמר מהר"ש אסור לעשות ביום טוב שום מקח קצוב בדמים. והלוקח בהמה מקצב לא יקצוב ביום טוב עמו סך המעות, אך יקח אחת משתים ששוין במקחן ואחר יום טוב ילך ויעריך הנשארת וידע ערך הנשחט.

[**יז**] ואמר מהר"י סג"ל השוחט ביום טוב יזהר לבדוק סכינו קודם יום טוב ויניחנו כך במקום מוצנע שלא יפגם, דביו"ט אין מתירין בדיקת סכין קודם השחיטה דחיישינן פן יבא להשחיזו. אכן בדיקת סכין דלאחר שחיטה צריכין להכשיר הבשר והוי צורך אוכל נפש ואם נפגם לא בעי השחזה.

ואמר דטוב לשחוט ככל הצריך קודם יום טוב. ואם צריך לשחוט ביום טוב יזהר שלא יתלוש הצמר מבהמה או הנוצות מעוף.

וצריך לייחד עפר מקודם יום טוב דרוצה לכסות בה ביום טוב. ואם אין לו מוכנת יטול מאפר הנשרפה ביום טוב רק שהוא עדיין חמה.

[**יח**] אמר מהר"י סג"ל מותר לכסות האש להשמר מכיבוי בלילה לצורך מחר ובשחר לצורך צהרים, אך לא יכסה ביום לצורך הלילה דבתריה. והמכסה יזהר ליקח רמץ חם דראויה ליצלות בה ביצה ואם אין לו אז יטול קיטמא נשרפת קודם יום טוב אבל הנשרפת היום ונצטננה אסורה לטלטל משום נולד. ואמר שבספר אגודה כתב בסתם שמותר לכסות האש, ביום טוב ובאשר"י כתב בסתם שאסור לכסות האש ביום טוב. ואמר שהוא חילק מימים קדמונים כאן ברמץ חם הנולדת היום מותר וכאן כשנצטננה אסור. אי נמי ברמץ מותר דלא מכבה ובפסכתר אסור דמכבה. אכן עכשיו נראה אליו לתרץ דמשום אוכל נפש אין לחוש למוקצה כי כן ראה בהג"ה באשר"י דמשום אוכל נפש התירו את המוקצה, וז"ל: מכאן נהגו לסלק אפר הכירה ביום טוב דמשום אוכל נפש התירו את המוקצה א"כ מ"ש באשר"י אסור לכסות אין ליישב כי אם ע"י פסכתר דאז מכבה כדפי' לעיל, אבל בכל אפר מותר לכסות לצורך.

[**אמר** מהרי"ל כשחל יום טוב ה"ו ואז טומנין לשבת, אין לטוח התנור כי אם בטיט המוכן לו מעיו"ט, וטוב לומר לגוי ויעשה. מהרי"ל דרש דמותר לישראל לשרות המכבד במים תחילה ולגרוף התנור, אכן אם המכבד נדלק בתנור אחר שכיבה אסור להחזירו למים ולכבותו דהוי כיבוי שלא לצורך י"ט].

[**יט**] אמר מהר"י סג"ל אין לכתוב לסמן את הבשר ביום טוב. ואמר מהר"ש שכן לא ינקב בית יד עם הסכין תוך הבשר לשאת בו, אך באצבעו יכול לנקבו, וכן דרש מהר"י סג"ל נמי, וכן איתא בהדי' בגמ' ביצה שילהי פרק אין צדין.

[**כ**] דורון שהובא מחוץ לתחום לישראל ביום טוב, אמר מהר"ש אם הוא דבר תלוש שאין לחוש שהיה מחובר היום כגון כל מיני פירות ברגל דפסח, ואין בו איסור רק הובא מחוץ לתחום אז אסור לזה שהובא בשבילו, וכן לכל בני ביתו, אכן לישראל אחר מותר, וגם לזה ולבני ביתו מותר ביום טוב שני. אכן אם לא הובא לעיר בשביל שום ישראל, רק

בשביל הגוים, מותר לכל ישראל לאכול ממנו ביום ההבאה מיד ובהאי ליכא מאן דפליג. אבל אם הוא דבר שבמינו מחובר ויש לחוש שמא היום נתלש, כגון מיני פירות וענבים ביום טוב דסוכות, או שאר פירות ברגל דשבועות, או דגים שניצדין בכל זמן, והובאו בשביל ישראל אסור לזה שהובא בשבילו עד מוצאי יום טוב שני ובכדי שיעשו. ולישראל אחר שלא הובא בשבילו מותר ביום טוב שני מיד. ואם הביא גוי לעיר דבר הנתלש או ניצד ולא הביאם בשביל שום יהודי, מותר לכל ישראל ליטול ממנו כדי לאוכלו ביום טוב שני.

[**כא**] ואמר מהר"י סג"ל כשחל אחד מן הרגלים ביום ה"ו והובא דורון לישראל ביום ראשון ויש גם במינו במחובר או חששת צידה, מותר במוצאי יום טוב שני בכדי שיעשו דהיינו בליל שבת. אכן אם הוא יום טוב של ר"ה אז המובא בראשון אסור עד מוצאי שבת דכיומא אריכא הן, וכן הדין בביצה שנולדה בראשון. ואמר מהר"י סג"ל מאחר דכולי רבוותא סוברים הדורון המובא לישראל ביום טוב אסור לו ולכל בני ביתו ג"כ, דמסתמא אדעתא דכולא ביתה אייתינהו. והכי איתא בפרק בכל מערבין המובא לבי ריש גלותא אדעתיה דכולי רבנן אתא. ומתוך כך אמר דנראה לו ספיקא בדינא אם הזמין אותו בעל הבית את חבירו אולי הנזמן נמי אסור משום דאייתי ליה ולכל דמתהני מיניה, או דוקא לבני הבית בלבד.

[**כב**] פעם אחת דרש מהר"ש דדבר הניצד או נתלש אסור גם לישראל אחר שלא הובא בשבילו בסמ"ק, ועד מוצאי יום טוב שני בכדי שיעשו. דוקא דבר שאין נתלש או אין ניצד לשם ישראל, אך ממילא אתא בשביל גוי מותר לישראל אחר ביום שני. ולא נהגינן כמו הרא"ש דכתב דגם הניצד ונתלש בשביל ישראל זה מותר לאחר ביום טוב שני.

אמר מהר"ש דורון שהובא מחוץ לתחום לישראל בעיר שאין לה חומה, אם הגוי הניח הדורון על הקרקע בר"ה אסור לישראל לטלטלו רק ד' אמות, או יניח גוי להכניסו לביתו. ואם לכתחלה הכניסו המביא אל תוך הבית, רשאי הישראל לטלטלו בכולא ביתא. וכן אם העיר מוקפת חומה, כשהכניס הגוי הדורון לפנים מן החומה קונה שביתה בכל העיר, ורשאי ישראל לטלטלו בכל מקום שירצה.

[**כג**] אמר מהר"ש פירות הנושרים מותרין לאוכלן ביום טוב ולא בעינן בכדי שיעשו וכר"י נהגינן. ביצה שנולדה ביום טוב ראשון מותרת בשני לבד מיו"ט שחל אחר השבת דהנולדה בשבת אסורה ביום טוב דבתרי', או שני י"ט של ר"ה דנולדה בזה אסורה בזה דיומא אריכתא הוא. ואם נתערבה הביצה באלף כולן לבו ביום אסורים. ואמר שבמרדכי הקשה מ"ש לגבי עצים שנשרו מדקל דמרבה עליהן עצים מוכנים ומסיקן, ואמאי נימא

גם שם דיהא כדבר שיש לו מתירין ולא יבטל אף באלף כדאמרינן גבי ביצה. ותירץ שאני עצים דכ(ו)לה איסורא ונשרף לגמרי משא"כ בביצה דנהנה מגופה.

אמר מהר"ש מותר לקנות ביצים מן הגוי ביום טוב אם אמר שמאתמול נולדו. ושאלו אם נמי מותר לקנות ביום טוב שני. ואמר שבליל יום טוב שני מותר אך ביום טוב שאחר השבת אסור לקנותם גם בליל יום טוב שני.

[**כד**] בשמחת תורה לקחו ביצים מן הגוי ומילאום בתרנגולת וגם עשו בהן שאר מאכלים, ואסר מהר"ש את התרנגולת וכל הנעשה עם הביצים עד מוצאי יום טוב בכדי שיעשו, דדינא הוי הכי דספק נולד ביומא אסור.

אמר מהר"י סג"ל דכתב במרדכי בשם אבי"ה אם ליבנו מאכל בביצה שנולדה וכו' עד דהוי דבר שיש לו מתירין ולא בטיל. ומקשין העולם, וכן הקשה בטור, והא לר"ת מין בשאינו מינו בטיל אפי' ביש מתירין. ותי' מהר"י סג"ל דאבי"ה תפס הא דר' א"מ עיקר לפי שהוא רבו, ואיהו כתב בהדי' דאפי' בשאינו מינו לא בטיל ביש לו מתירין.

[**כה**] מהר"ש הקשה הא דקיי"ל עגל הנולד ביום טוב מותר לשוחטו ואמאי ביצה אסורה, ואי משום דעגל שרי אגב אמו ביצה נמי תשתרי אגב אמה. וי"ל היינו טעמא דעגל הנולד לא נשתנה בשום ענין דלתקרי הכנה רק כמו שהוא עכשיו כך היה ראוי במעי אמו, דאפילו בן פקוח היה ראוי לגדל וולדות ולכל מילתא, משא"כ בביצה כשנולדה אז ראויה לגדל אפרוח והנמצאת בתרנגולת שחוטה גם אם נגמרה בקליפתה אין ראויה לגדל אפרוח, ואסורה ביום טוב לאו משום נולד אלא משום הכנה שהיא מוכנת ומשובחת כשנולדה יותר מבראשונה, וגזירה משום יום טוב שחל אחר השבת דאז אית בה איסור דאורייתא אם נולדה אתמול בשבת משום דאין שבת מכין ליו"ט, ואמר שכן הוא באשר"י.

ונראה עוד טעם אחר מאחר דאין שבת מכין ליו"ט, ואם גם נולדה ביום טוב מ"מ מאתמול בשבת נגמרה והוכנה משבת ליו"ט, וגזרינן משום האי כל שאר יום טוב, משא"כ בעגל שצריך להיות כלו לו חדשיו דאל"כ היה אסור לאכול תוך שמנה נמצא שכלו לו חדשיו היום באותו יום טוב שנולד וליכא למיחש למידי. ואמר מהר"ש עדיין נימא ג"כ כלו לו חדשיו אתמול בשבת ואיתרמי דאישתהי מהולד עד היום. וכן אשכחן בגמרא זימנין איתרמי גם לידת אשה דאשתהי. וכן העיד שמה"ר שלומיל מעיר ענש הלך פעם אחת ללמוד למרחקים, ויהי לתקופת י"א חדשים ליציאתו ילדה אשתו והכל מעידין מרוב חסידותה ברור שלא זינתה תחתיו. ובכן בדקו ומצאו בפוסקים ובספר

המצות דמיתרמי ומשתהי. א"כ הדר קשיא לדוכתא מ"ש עגל מביצה אלא מחוורתא כדשני מעיקרא.

[**כו**] מהר"ש היה מורה על גדי שהובא לישראל בשביעי של פסח שיתן אל השוחט את הכבד ממנו ואז רשאי לשוחטו, והבשר מותר לעיו"ט שני האחרון. אכן הפשטת העור נראה לעשות באותו יום לאלתר אחר שחיטתו, דהוי אפשר לעשות קודם יום טוב שני. ובמה שנותנין ממנו מעט בשר אל השוחט והוא בעי הפשטה מותר להפשיטו לגמרי, ואין אסור לזה שהובא בשבילו לטלטלו דלא חשיב מוקצה לו הואיל וראוי לחבירו.

מהר"י סג"ל דרש אף על פי שיש מתירין לשחוט ביום טוב אחר סעודת שחרית ע"י אכילת הכבד או שאר מעט בשר כה"ג מן הכבש או גדיים או תרנגולים ששוחט, אמנם יש אוסרים משום הערמה דמנכרא שכבר מילא כריסו שוב אין שמחת יום טוב במיעוט שאוכל ופשיטא דאסור. ואמר מהר"ש שנכון הוא וכן נוהגין שאין שוחטין שום דבר אחר סעודת יום טוב ראשון לצורך יום טוב שני ע"י היתר אכילת דבר מועט.

[**כז**] אמר מהר"ש הני נשי דצולין ביום טוב הרבה חתיכות יותר מצורך יום טוב לא שפיר עבדי דדוקא קדירה ממלאה אשה אמרינן מפני שיפה לה.

אמר מהר"י סג"ל כשם שאין לבשל מיו"ט לצורך מחר וכן לא משחר לליל שני, כן לא ידיח הקערות מזה לזה, וכן אמר מהר"ש.

בשמיני שהוא יום טוב האחרון של פסח בשעת המנחה אכלו עם מהר"ש, והכינה הרבנית ביצים מטוגנים במחבת. ואמר מהר"ש שהיתר פשוט הוא לתקן אז האש ולתקן כל אוכל נפש שירצה, ולא כיש טועים להחמיר שלא להבעיר אש במנחה יום טוב שני עד הלילה.

[**כח**] אמר מהר"ש נשים הטובלות בליל שני של יום טוב הן מותרין להחם מים באותו הלילה לרחוץ בהן ידיה ורגלי' ובית הקמטי' והסתרי' אבל לא כל גופן גם אם החזיקו חמין שהוחמו מעיו"ט. ואמר דאי' במיימון בהל' יום טוב דחמין שהוחמו מעיו"ט רוחץ בהן ביום טוב כל גופו שלא גזרו בכה"ג רק בשבת בלבד. אכן שאר פוסקים לא פסקו כן רק הסמ"ג, ומאחר דרוב רבוותא לא סבירא להו וגם התוס' לא נהגינן היתר כל הגוף כדפי' לעיל.

[**כט**] אמר מהר"ש פתילה שלא הבהבה מע"ש ודולקת בשבת אין להדליק מותר הפתילה ביום טוב דלאחריו דמאחר שלא הבהבה בראשונה הדלקתה עושה אותה כלי, ואין שבת מכין ליו"ט.

מהר"ש התיר להסיר הפחם בוערת מראש הנר להצהיר האור ביום טוב, ואמר דוקא ביד מותר להסירה אך בכלי אסור. וכן בהדיא בסמ"ג. וראיה להסיר הפחם ממוחטין דזה מותר לכ"ע. ופלוגתא היינו בהסרתה משנכבית דאז הוי כמתקן מאני. ואמר מהר"ש גם אם כבתה מותר להסיר להדליק הנר מיד.

[**ל**] אמר מהר"ש הני בני אדם ההולכים ביום טוב לטייל אצל נהרות ויאורים לראות את הדגים ששטין שם ונושאים עמהם אוכל להשליך אל הדגים לראותם כשנתאספו לבלוע המאכל תרתי ריעותא הן עושין. חדא דמוציאין חוץ לעירוב, ועוד דגם אם נזדמן להם גוי אצל המים, אסור לישראל ליקח ממנו אוכל ולהשליך אל הדגים, דמאחר דמחוסרין צידה הוי מוקצה ולא מתקרי לכם. וכללא הוא כל שנאסר במגע משום מוקצה אסור ליתן לו מזון. והני דגים שמחזיקים בבית ליטול מהן מתי שירצה אם יכול לתופשן בידיו אין בהן איסור צידה ומותר ליקח מהן ביום טוב ולתת להן מזון. ואם אינו יכול לצודם ביד רק ע"י כלי אסור ליטול מהן ביום טוב וגם אסור להאכילם מזון. לכן אם נתונים בבאר מחוסרים צידה ואסור להשליך להם מזון.

[**לא**] אמר מהר"ש שכתב אבי העזרי שלא יצוד ביום טוב הרבה תרנגולים לברור השמנים מתוכן, דאותן שאינו חפץ בהן הוי איסור טירחא משום צידה וכל כה"ג. וגם תרנגולת אשר עומדת לגדל ביצים מותר לשוחטה ולאוכלה ביום טוב ולא חשיבה מוקצה.

[**לב**] ואמר מהר"י סג"ל שפסק באלפס בשם מהר"ם גם פרה ועז שאין עומדין לאכילה מותר לחלוב אותן ביום טוב תוך הקדירה.

[**לג**] אמר מהר"ש כופין כלי על גבי ביצה ביום טוב כדי שלא תשבר ודלא כר' יצחק דאמר אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל, וכן פסק דין זה במיימוני לעשות נמי בשבת.

[**לד**] נשים הקונות פירות מן הגוי בשמחת תורה כדי לזרוק לשמחת הנערים כמנהג, מן הדין היה אסור בעיני מהר"ש דדבר שיש להן מתירין ואינן בטלין, אך קורא אני עליהן מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין דאין מקשיבין מאוסרים האי.

[**לה**] מהר"ש מלח צנון ביום טוב והניח חתיכה אצל חבירתה ואכל שאר אוכלים בתר מליחתם ואח"כ אכל הצנון. ואמר לנו מהר"י סג"ל שכן הוא בא"ז אך הוא היה נוהג שלא לשהות הצנון במלח ביום טוב ולא בשבת אך טבל ואכל מיד.

[**לו**] גוי היה תפוס ליהודי בשביל חוב ברשות השופט, וביו"ט באו גוים אחרים להיות ערב בעד התפוס לפוטרו ולא רצה השופט לעשות בלתי רשות היהודי. והתיר מהר"ש אל יהודי לומר לשופט לקבל הערבות ולפטור התפוס.

[**לז**] גוי הביא כתב חתום לישראל ביום טוב ואמר מהר"ש שמותר הישראל להתיר החותם ביום טוב ולשברו. אמר מהר"י סג"ל דאסור לישראל לקבל הכתב מיד גוי המביאו ביום טוב, אך הגוי יניחנו מקודם על גבי שום דבר כדרך שעושין בשבת. גם אין ליתן ביום טוב כתב לגוי להוליכו חוץ לתחום, אך אם אונס גדול שצריך להודיע לחבירו יאמר לגוי שיכתוב ביום טוב וישלחנו, וכן בשבת כדפי' לקמן.

[**לח**] אמר מהר"ש מי שנתן כליו לאומן על דרך בגדים לחייט והביאם לו ביום טוב וספק אם היום נתקנו או מאתמול אסור ללובשן ביום טוב זה.

[**לט**] דרש מהר"י סג"ל כל איסור קלקול שרואה אדם בביתו חייב למחות בידן הן לבניו הן לעבדיו ולשפחות. דאם מעצים עיניו מלמחות, ליומא אוחרא יצאו מביתו לשרת אצל אחרים ועושים גם שם כאשר הורגלו כבר, ואין מקשיבין שוב למוחין, ויאמרו הלא בבית פלוני עשינו ולא מיחה בנו. נמצא שהוא נתפש בעונם שגרם שנתחלל יום טוב כה"ג על ידו. וכן כל ת"ח ימחה בעירו והפרנס במדינה.

[**מ**] אמר מהר"י סג"ל אסור להניח את הגוי שיפיל גורלות בין היהודים ביום טוב גזירה משום שחוק קוביא, וכ"כ מהר"ם.

[**מא**] בשמחת תורה באה שמועה קודם מהר"ש איך שאשת הר"ר איסרלן היתה גוססת. ואמר מהר"ש ח"ו שתעדר יכולים להתעסק לקוברה בו ביום דישראלים יטהרוה ויוציאוה לבית הקברות ויאמרו לגוים לחפור הקבר ולתפור התכריכין. והיה מורה לאישה גם אם נפטרה בשמיני עצרת בערב שהיה יכול לעשות קידוש בליל שמחת תורה דאין אנינות ביום טוב.

[**מב**] אמר מהר"ש שכן נוהגין במת ביום טוב ראשון יתעסקו בו גוים לחפור הקבר לתפור את התכריכין, אבל ישראלים יטהרוהו ויוציאוהו לקברות, אפי' מת בו ביום. אכן ביום טוב שני היכא דאישתהי כגון שמת ביום טוב ראשון, או שעתיד לשהות כגון שחל יום טוב שני בערב שבת, אם יש שם גוים מניחין להם לחפור הקבר ולתפור התכריכין ולעשות הכל.

אמר מהר"י סג"ל שלא שמע מן רבו המובהק מהר"ש רק שישראל יטהרו המת ביום טוב. אבל לו נראה להניח לגוי גם לטהר המת ביום טוב דנמי מלאכה דאורייתא היא בסחיטת

הסדינין שמטהרין עמהן. וכן הוא במרדכי פרק תולין וכל מלאכה שהיא דאורייתא עושין ע"י גוי ביום טוב.

[**מג**] איתא בפ"ק דביצה מת ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. בשנת רס"ד נפטרה פה ק"ק פראנקפורט אשת יצחק עסלינגן ליל ראשונה של סוכות וביום ב' אחר ב"ה הוציאוה ישראלית לבה"ק וטהרוה ע"י ישראלים, אבל הקבר והארון והתכריכים נעשה ע"י גוים, וכן למלאות הקבר בעפר, ולא אמרו צידוק הדין ולא קדיש אבל רחיצות ומעמדות עשו ולא נהגו בעלה ובניה אנינות ואבלות ביום טוב, והיה סוכות ה' ו' ושמחת תורה בליל ו' ביום ז' בכניסת שבת הצריכו הלומדים את האבלים האבלות בעטיפת הראש ובשינוי מקום, ואחר יום טוב השלימו ה' ימים אבילות, כי שמחת תורה עלה לו למנין ז' ולמנות מהקבורה, נמצא שכלו ביום השבת ט"ו חשון. אמר מהר"י סג"ל הא דאיתא בהג"ה במיימוני בהלכות י"כ העושים ב' ימים צום מונין להו מיום שני דראש השנה. וא"כ לדידהו היאך קוברים המת ביום טוב שני של ר"ה, והלא הוא העיקר יום טוב לדידהו ושמא הכא מיירי ביום טוב דגליות.

[**מד**] איתא פ"ק דביצה והלא בדק יפה אימא יצתה רובא וחזרה. אמר מהר"י סג"ל מכאן יש להקשות קצת על הסמ"ק דפסק במצות יום טוב דאי בדק מעיו"ט כו' חיישינן שלא בדק יפה והא מסיק בגמ' והלא בדק יפה, ומשני עיקר הטעם מכח רובא כו' ודוק.

[**מה**] מילה ביום טוב, אמר מהר"י סג"ל מיד כשנימול הנער יסירו כל צרכי המילה מידם דשוב נחשבים מוקצה מאחר דאין עוד צורך בהן. וגם המוהל לא יטול האיזמל מתוך החול שהשליך שם עם הערלה שנחוץ לפרוע.

וראיתי מהר"י סג"ל נעשה סנדק לתינוק ביום טוב להכניסו בברית ולא היה שותה מכוס הברכה כאשר היה רגיל לשתות בחול כשנעשה סנדק ואמר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה ודי שנותנים לתינוקות לשתות מכוס הברכה. והיו מוהלין אחר כל התפלה קודם עלינו לשבח כמו בחול.

[**מו**] אמר ה"ר יעקב כ"ץ מנורטהויז"ן שראה כתוב בספר הגדולה שאין להתענות ביום טוב תענית חלום, דהא דמתענין בשבת גם כי כתיב גביה וקראת לשבת עונג (ישעיה נח, יג), נותנים בו טעם דהיינו עונג דידיה דמתבטל החלום בתעניתא. אכן ברגלים כת' שמחה ושמחת בחגך (דברים טז, יד), ואין שמחה אלא בבשר ויין, לכן אסור להתענות בהן. והא דמתענים בר"ה אינו ניתן לשמחה באשר ספרי החיים נפתחים לדון על כל חי. ודוק כי נ"ל לדחוק לפי אותו פי' דכולא שתא יתב בתעניתא כו', דר"ל תענית חלום אמאי לא חשיב נמי בר מרגלי'.

הלכות תפלת יום טוב

[א] פעם אחת חל יום טוב ו"ז והגיע ש"צ לברכו, ושאל אליו מהר"י סג"ל אם יודע לומר הפיוט יום שבת זכור. וסידרו רבינו יוסף קמחי לומר אותו במגן אבות מתי שחל יום טוב ו"ז. ואמר נכון לאומרו שם בק"ק מגנצא כי מנוחת כבוד המחבר שם בקברות. ואמר מהר"י סג"ל שראה בינקותו המנהג שגדול העיר היה רגיל להתפלל כי איקלע כן. ומנהג לומר שתי חרוזות הראשונות. ומנהג במגנצא לומר דוקא כשחל יום טוב ו"ז אז צריך להשמיע העם דנכנס שבת ואסורים תו אף בתיקון אוכל נפש. וכשיו"ט ה"ו או ז"א ליכא אז למיטעי ואין אומרים, אכן בשאר קהלות אומרים גם כשיו"ט ז"א.

[ב] מהרא"ק: א"א במה מדליקין כשחל יום טוב בשבת, ואין אנו נוהגין כן, אך אם יום טוב בערב שבת אז א"א דלא מצי לומר עשרתם ערבתם. אבל כשחל בשבת והוא עישר ועירב כרצונו ואמר כדיני'. ואין אומרים ויתן לך ביום טוב והוא מוצאי שבת.

אחד מוצאי שבת לחול, או לחול המועד או במוצאי יום טוב לחול בכולן מתפללין אתה חוננתנו. מה שאין מברכין אבשמים במוצאי יום טוב כבר פי' לעיל. אך מוצאי שבת ליו"ט מתפללין ותודיענו. במוצאי שבת וי"כ מברך בהבדלה מאור ובשמים ושאר כל הבדלות לא מאור ולא בשמים.

כל יום טוב שחל בשבת אומרים במנחה ואני תפלתי, וקורין בתורה, עכ"ל מהרא"ק.

[ג] אמר מהר"י סג"ל שכתב הר"ר זנויל ע"ה למהר"ם סג"ל על בני אדם שאינן מזכירין שבת ביעלה ויבא כשחל יום טוב בשבת, ובמרדכי לא כתב כן רק בשבת דחולו של מועד. ואז מסתבר לנהוג כן משום דבשל שבת אנו מתפללין, אך ביום טוב דכולה תפלה של יום טוב רק שמזכירין בתוכה השבת א"כ אמאי לא יזכיר שבת בכל מקום. והשיב לו שמקדם ראה כן הדין בתו' שאין לומר ביעלה ויבא שבת ביום טוב שחל בשבת. ומהר"י סג"ל [אמר] דנראה לו דרבותא נקט המרדכי, דגם אם בשל שבת מתפללין, מכל מקום לא יזכיר שבת בתוך יעלה ויבא בעבודה, אבל יום טוב ושבת שבשל יום טוב מתפללין וכולה חדא מילתא היא מתחילת אתה בחרתנו עד מקדש השבת וישראל והזמנים פשיטא שלא יזכיר שנית ביעלה ויבא, כיון שכבר הזכירו באתה בחרתנו ותתן לנו ה' אלהינו את יום השבת ואת יום כו'. מהר"י סג"ל אמר שמתוך רש"י במסכת ביצה וגם בשאר דוכתין משמע דאין להזכיר שבת ביעלה ויבא ביום טוב שחל בשבת, שלא פירש לשם אלא בהאי לישנא: אומרים ותתן לנו את יום המנוח ולבסוף מקדש השבת וישראל והזמנים, היינו אתה בחרתנו לחודייהו. ואמר מדקרא רש"י יום המנוח, סעד לבני אושטרייך שאומרים בתפלתם את יום המנוח. ופליאה היא שמניחין לשון הקרא

זכור את יום השבת (שמות כ, ח). וכי תימא יום טוב נמי מתקרי שבת, מ"מ יום השבת לא מתקרי.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל מצוה לקרא ביום טוב לעמוד לתורה בעלי הבתים שהן מעמידין הקהלה לפיכך קודמין לכל אם אין ת"ח מופלג שם.

[**ה**] נוהגין לומר ביום טוב ותערב דוקא למוסף ולא ליוצר, וכן בתשב"ץ.

בכל רגלים בפני מהר"י סג"ל הולכים הכהנים לדוכן ליוצר כמו במוסף, ולא ידעתי מאין המנהג ששוב ראיתי באלו ארצות כלל אינן עולין רק במוסף.

[**ו**] שאלו את פי מהר"י סג"ל אם לחפש בשבת הסדר לקרותו למחר ביום טוב, ואמר אין שבת מכין ליו"ט, ויחפשו במוצאי שבת אחר סיום התפלה.

הלכות עירובי תבשילין

[**א**] יום טוב שחל בערב שבת חייב כל בעל הבית לעשות עירוב תבשילין, ובו ניתר להכין אוכל נפש מיו"ט לשבת. וכה יעשה: יטול בעיו"ט בשר מבושל ככזית לפחות, ולחם לפחות בכביצה ויברך עליהן: בא"י אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב. בדין יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולצלויי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא ולמעבד כל צורכנא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת.

אמר מהר"י סג"ל בספר אגודה כתב ליטול לעירוב פת כזית ותבשיל כזית ומייתי ראיה מירושלמי. ואנן קי"ל פת לפחות כביצה והם שני זיתים.

[**ב**] מהרא"ק כתב כיצד עושה ע"ת, נוטל פת מעיו"ט ומניח בשר על גביו או ביצה או דג שהוא מבושל, ומזכה להו לכל בני עירו ע"י אשתו או ע"י בנו ובתו הגדולים. ואומר אליהם: זה התבשיל אני מזכה לך שיהא לך חלקנו וזכה בו שיהא בו חלק לכל ישראל הדרים בעיר הזאת, שעל ידו נוכל לאפות ולבשל ביום טוב לצורך שבת ולעשות כל הדברים שצריכין לנו. והוא מגביהו ומברך ברוך אתה ה' וכו' בדין יהא וכו', עכ"ל מהרא"ק.

[**ג**] וכ"ז נהג מהר"י סג"ל נמי. וקרא אלי פעם א' לסייע לו ולעשות עירובי תבשילין. והיה מוכן בידו גלוסקא יפה שקונין במגנצא בעד הלי"ש כשנים שלהן בעד מארגיט בווינציאה. וחתיכת בשר מבושל היה מונח על גבי טעליר, והיה עומד על הגלוסקא דלא ימאס הבשר את הגלוסקא. ונתן את הכל בידי ואמר לי קח זה וזכה בו לקהל לעשות בשבילם ע"ת, ותגביה קצת למעלה לראיה שתזכה בו בשבילם. וכשעשיתי חזר הרב ונטל את הכל מידי ובירך ברכת עירוב ועניתי אמן. ואמר בדין יהא כו'.

[ד] ועוד באותו הפעם נטל לחם שלם שקונין במגנצא בעד ד' הלי"ש, ושיעור' כקונין בווינציאה בעד ג' מארגיט. ועשה עמו עירובי חצירות ונתן אלי כבתחילה לזכות לבני הקהלה, ולקח מידי ובירך ברכת עירוב. ואמר בדין יהא שרי לנא לטלטולי ולאפוקי ולעיולי מביתא לביתא ומחצירא לביתא ומביתא לחצירא ומרשות לרשות בשבת זו ובשבתות אחרים לנא ולכל ישראל דדיירין בעיר הזאת ובדרא הדין.

[ה] וכן היה מהר"י סג"ל נזהר לעשות עירובי חצירות בכל ע"ש, ולא סמך על השיתוף שעשו בע"פ על כל השנה, דשמא נתקלקל ונתעפש. וכשעקר דירתו מק"ק מגנצא לנטות אהלו בק"ק דוורמיישא צוה אל פרנסי העיר לייחד מאן דנזהר לערב בשבילם בכל ע"ש, או לבדוק בכל ע"ש שיהא השיתוף שעשו בע"פ עדיין קיים לסמוך עליו. ויהי פעם אחת עובדא בפני מהר"י סג"ל שנתקלקל והוא לא עירב כרגיל, ולא נתוודע עד בשבת כאשר אבאר אי"ה בהלכות שבת. דין קידוש לבנה במוצאי שבת והוא יום טוב כבר פי'.

[ו] כתב במהרא"ק, פ"א הניחו ע"ת, וביו"ט מצאו הפת לבד והבשר נאכל, והיו מגידים לרבי בשעת הסעודה ואמר אילו לא אתא אלינו עד למחר לא היה תקנה בדבר ועכשיו נוכל לתקן, דא"ר יצחק מניח אדם עירובי תבשילין מיו"ט לחברו ומתנה ואומר אם היום חול ומחר קדש עירובי עירוב ואם היום קדש ומחר חול א"צ בכך ואין בדברי כלום, בדין יהא שרי כו'.

[ז] הג"ה: מי ששכח לעשות עירוב תבשילין, אם יש שום אדם שעירב אופה עליו ומבשל לו לשובע נפשו ומאכל אחד ולא להרבות תפנוקים כמנהג ביום טוב, ומותר לשגר אליו מיני תפנוקים ואפי' מזיד מלערב דינו כך, רק שאסור לשלוח לו, אבל צולה לו ג"כ דג קטן ומדליק לו הנר, א"ז קטן.

[ח] פעם אחת שכח ר' שמואל מנורבערק ע"ת עד יום טוב שני שהיה ע"ש והיה מורה שיבשלו ביום טוב בהשכמה ויותירו לשבת. ועוד הורה לעשות ע"ת עכשיו ביום טוב מיד, והיה פוסק הלכתא כדברי רבינו אפרים והולך אחר דברי המיקל, והלכה כרבא דאמר כדי שיברור מנה יפה לשבת. ופריך תלמודא ביום טוב נמי ומשני שמא יפשע, משמע הא לא יפשע יכול להניח עירוב תבשילין ביום טוב והאידנא דשכח בלי פשע יניח ביום טוב עצמו, מרדכי עכ"ל, מהרא"ק. מסתמא צריך לומר אם היום חול ואתמול קדש כו' כדלעיל.

[**בפ**"ק דביצה אמרינן דרבה אית ליה הכנה, אמר מהר"י סג"ל דשאל לכל רבותיו ולא שמע מהם פתר אמאי לא יועיל עירוב תבשילין לגבי הכנת ביצה - להיות מותרת הנולדת ביום טוב לשבת -, וכ"ת אין ה"נ והכא איירי בלא עירוב, זה אינו מדאמר בתר הכי

מהו לאטווינהו כו', פי' וע"כ בעירוב איירי דאי בלא עירוב אמאי שואל בביצים הללו כל הביצים נמי, ועוד אמאי שאל והלא בהדיא הוא במשנה דבתר הכי דצריכין עירוב. ותירץ מהר"י סג"ל דלא מהני עירוב בדבר שאסור ביומיה, כגון הך ביצה דלכו"ע ביומיה אסורה, וכ"ת הא דקאמר לאדלוקי שרגא נמי לא צריכנא ליומיה דשרגא בטיהרא מאי אהני, זה לא קשיא דמ"מ שייך לאדלוקי ביום במקום חושך ואפילה].

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל כל היודע יניח ע"ת לעצמו, ואל יסמוך על שחבירו מערב בשבילו. ואם אינו יודע בלשון הקודש יכול לומר בלשון אשכנז. וטוב להותיר מיו"ט לשבת.

[**י**] ורשאי לאכול העירוב בליל שבת לבצוע על הככר. אך הנהיג מהר"י סג"ל להניח ככר העירוב ללחם משנה בליל שבת ובשחריתו, ובסעודה שלישית היה בוצע עליו.

הלכות חול המועד

[**א**] אמר מהר"ש אסרו חכמים מלאכה בחולו של מועד כדי שיהא הכל פנוים לבא לשמוע דרשות שדורשין ברגל בהלכות השנה. והיינו לדידהו שהיו רגילין בדרשות, אכן לדידן נמי אם אין רגילין לדרוש מ"מ יש לסדר צרכי צבור וקיומ' בח"ה, הן האנשים להעמיד גבאים ולמנות פרנסים וכה"ג. גם לברור המתעסקים בגמילות חסדים וביקור חולים וכה"ג. וכן הנשים יתעסקו במה שיש להן צורך. וכן אמר מהר"י סג"ל נמי דאסרו מלאכה כדי שיהיו פנוים לעסוק בתורה, ולכך התירו נמי דבר האבוד כדי שלא יצטער על אבודו ויבטל את למודו.

[**ב**] אמר מהר"ש שאין רשאין למכור תוך המועד רק דבר האבוד ושיש לו צורך בו. והלואה, איכא מ"ד שצריך ליטול הרבית מן שבוע או שתים מקודם ולהוציאו להרבות שמחת יום טוב והמועד. ואם ההלואה מרובה וירע עינו להוציא כ"כ מ"מ יעשה הטוב שיוכל. אסור במועד לקבוע זמן על המשכון, כגון שאם לא יפדנו לזמן הנקבע אז יהיה המשכון חלוט דחשוב פרקמטיא ואסורה במועד.

[**ג**] שכירות, אמר מהר"ש מי ששוכר גוי לעבוד בגנו או שדהו וכרמו והגיע המועד, יש פוסקים אם הוא מחוץ לתחום בשבת ויו"ט מותר, מאחר דאין הישראל יכול לבא שם ולא הוי כעושה מלאכת ישראל. אבל במועד ובימי אבלו אסור כיון שיכול לילך שם הוי כעושה מלאכתו, ונהגו להתיר אם שכרו מקודם. אכן אם בא לשכור מתחילתו במועד או בתוך אבלו לכו"ע אסור. ואמר שהמיימון וסמ"ק פסקו שאסור גם אם שכרו קודם. ופעם אחת שאלו מאתו על ששכרו מקודם והיו עמו שם מה"ר אהרן בלומלין הי"ד ושאר לומדים ויצאו ובדקו בדבר עד שמצאו להם היתר בסמ"ג שהשוה שבת ואבל

יחד. והשתא הואיל ובשבת חוץ לתחום שרי לכו"ע, הכי נמי גבי אבל, נמצא מועד נמי דמועד ואבל דין אחד להן.

[ד] אמר מהר"ש מי שלא היה נראה לו שצריך חביותיו במועד להכניס יינו בימי הסוכות בעת הבציר, ופתאום שעת הבציר הגיע שנתייעצו הכפריים לבצור, מותר להניח חביותיו לתקנם במועד כיון דלא כיון מלאכתו במועד. וכן אמר מהר"י סג"ל נמי, אך לא יכוין מלאכתו במועד ויחשקם מקודם, דרוב פעמים הבציר מגיע בסוכות, דהא מה דארז"ל המבזה המועדים אין לנו חלק לעוה"ב, ר"ל חש"מ.

שאלו ממהר"ש אם למכור חביות בחול המועד דסוכות דשעת הבציר ונמכרין ביוקר, ואם יאחרם הוי דבר האבוד. והשיב אין למוכרם עכשיו אם לא יוציא המותר דשוים עתה מלהלאה לשמחת יום טוב.

[ה] כתיבה במועד, אמר מהר"ש לכתוב אגרות שלום כמו עיגול, וכ"כ בעצמו. ואמר יש משנין באחיזת הקולמוס עם אצבע אחד ואגודל. המחמיר נוהג האותיות חתוכות. וכשהיו כותבין אגרת שלום בשמו צוה לכתוב שורה אחת לצפון ולהפוך את האחרת כנגד(ה) כתיבתה לצד דרום. וכשהיו כותבין הזמנות כפייות לדין וכן תשובות על מחלוקת ודינין, צוה שלא לשנות מאומה, גם החרם מבחוץ לא היו משנין.

ומהר"י סג"ל אמר שאסור במועד לכתוב שום כתיבה אפילו בעיגול דהא מ"מ כל אות ואות נכתב כתיקנה, וכן הוא בספר אגודה. ורבותינו לא התירו לכתוב במועד רק אותיות חתוכות ושבורות. ואות היו"ד מתוך קטנותה אינה סובלת שום חתך ושבר, ועליה אמרו לעשותה כמין עיגול ר"ל כעין סמ"ך שלנו. ובזה טועין המון העם וסבורים שהתירו לכתוב השורות בעיגול ולא היא. ועיקר ההיתר במועד לכתוב על ידי שינוי כלאחר יד, ר"ל שיתפוש הקולמוס ויחזיקנו בין קמיצה ואגודל, ואז רשאי לכתוב שורות ואותיות כתקנן, וכן הוא באגודה ודוקא מעשי"ט. ואמר מהר"י סג"ל שבעצמו נוהג כן.

וכשהוא כותב לבעלי בתים אגרות שלום אז דרכו להתחיל להם חרוזה בתחלה להודיעם שכתב בשינוי ולא יטעו אחריו, כמו: מפני ימי הדיצה, מכתבי רצוצה, בכותבי באגודל וקמיצה, אי נמי: מכתב ידי מדולדל, בקורבי קמיצי לאגודל, אך שלומך יגדל, וכל כה"ג. אכן הכותב לת"ח א"צ להודיעם, כי יודעים הלכות דת ודין.

[ו] אמר מהר"ש חשבונות וכן חובות ומשכונות שמתיירא שישכחם מותר לכותבם במועד, מחר דאין מקפיד בתיקון הכתיבה. וכן אמר נמי מהר"י סג"ל. ושאלו למהר"ש אם רשאין לכתוב במועד דינים המחודשים לו וכה"ג דברי תורה כדי שלא ישכחם עד אחר המועד, והשיב מאחר דצריכים כיון ותיקון ביותר אסור לכותבם במועד

[ז] מהר"ש התיר לנקוב נקב חבית לברזא במועד אל המוכרים יין.

[ח] והתיר לעשות פתילות במועד. ואמר דלא נהגינן כתו' האוסרים במועד. אכן מהר"י סג"ל דרש שפתילות אסורים לעשות במועד, ויזהר לעשותם מקודם לצורך המועד.

[ט] אמר מהר"ש שאין לכבס בגדים במועד, אך מטפחות ילדים אחת אחת. והיה מורה למינקת היהודית של בנו שלא תכבס המטפחות במועד אל הנהר רק אצל הבאר שבחצר. ומהר"י סג"ל אמר אם תתן האשה המטפחות של הילדים לגויה לכבס, אל תמנה אותם לדעת מניינם. ואם היא בעצמה תכבסם לא תכבס רק אחת אחת דהוי שינוי כדלעיל.

[י] אמר מהר"ש אין ליטול צפרנים במועד. ואשה שתטבול תניח כותית לנטלם, או היא עצמה בשיניה, או תסיר הצואה שתחתיהם יפה יפה ודיה.

[יא] מהר"ש היה מורה שלא לעשות יין במועד בשכר, אך לצורך פרנסתו וביתו. ולכך אם היה עושה חבית גדול מלא יין במועד ואינו מפזר כ"כ רק כדי שכר חצי החבית, לא יטול רק שכר חצי החבית.

[יב] אמר מהר"ש שנראה לו שלא לקנות במועד שום דבר סחורה גם אם משתכר הרבה, דבכה"ג לא נידון כדבר האבוד.

התיר מהר"י סג"ל לקנות צלוחית בח"ה, מאחר שהיה רוצה לשתות ממנו במועד.

[יג] אמר מהר"י סג"ל המתענה תענית חלום במועד צריך לישב תענית לתעניתו על שעינה את נפשו במועד, כמו שצריך לעשות לשבת. וכן אם מתענה בר"ח, עיין בהלכות ר"ח.

[יד] מהר"י סג"ל היה נוהג בעצמו ללבוש במועד קטא ומטרון של שבת, והניח תפילין במועד בלא ברכה.

[טו] פעם אחת אירע בר מינן במועד, היה מהר"ש ושאר הקהל יושבים לפני הקברות ולפני בה"כ כבשאר ימים. הג"ה במהרא"ק: א"א צדוק הדין בח"ה, ולא בר"ח וגם לא קדיש דרבנן דאינו בא אלא על הפסוקים דצדוק הדין ומדהא ליתא כנ"ל.

[טז] אמר מהר"ש קורעים על אב ואם במועד ולא על שאר מתים. ופעם אחת לא קרע אחד על אביו ביום מר במועד ואיקלע באותו מועד לעיר מהר"ש והצריכו לקרוע אז. ועל שאר מתים שאין קורעין עליהם במועד הצריך לקרוע עליהן אחר המועד.

הג"ה במיי' בהלכות ח"ה וז"ל: תניא בתו' עד לא יספר כו'. הקשה מהר"ש ממ"ש אח"כ באותה הג"ה במועד לא בעי צנעה מפני כבוד המועד, ודוק.

[יז] כתב במיי' בהלכות ח"ה: ואסור לאדם שיספוד על מתו קודם הרגל ל' יום. אמר מהר"ש שביאר באשר"י שבימיהם לאחר קבורת המת תקופה אחת או חצי שנה אח"כ היו רגילים לעשות הספד לעורר האבלות לכבוד המת, ועל זה אמר שאין לעשותו תוך ל' יום קודם הרגל. אכן מי שמת אליו מת תוך ל' יום קודם הרגל מתי שהוא פשיטא דרשאי להספידו כדינו כל השנה.

[יח] כתוב במיי': מי שלא יכול לספר או לכבס בערב יום טוב הרי זה מכבס ומגלח, כיצד אבל שחל שביעי שלו ביום טוב. אמר מהר"ש דזה טעות כי הרגל אינו יכול לבטל הימנו תורת ז' ול' ופשיטא שאסור לגלח שהרי לא כלו הז' עדיין ואיך יתבטלו השלשים, ודוק. ותירץ מהר"י סג"ל דלא קשה מידי, דהא דנקט שביעי שלו ביום טוב נקט משום כיבוס שהוא מותר לאחר ז' לפי' ריב"א שפירש על הא דאמר אם חל שלישי שלו בערב הרגל אז ממתין עד הערב. והקשה בתוס' למה צריך להמתין להוי כדברים שהן דין ל' יום דאשתרו מחמת הרגל, ומשני דין ז' חמירי. ולכך נקט הכא דז' שלו ביום טוב, דלא מבעיא דג' שלו דהוי אנוס, אבל האי אימא דיכבס קודם לכן קמ"ל דאפ"ה שרי לכבס. ודלא כפי' הראב"ד שפי' טעם אחר משום דאפשר כו' וכוותיה לא סבר המיימ'. אמנם לדידן אין נפקותא בדין זה כי כיבוס נאסר תוך ל' כמו תוך ז' אי ליכא אונס, ואי איכא אונס אף תוך ז' שרי לכבס. ועיין ודוק בלישנא דמיימוני ותמצא דברי מהר"י סג"ל נכונים שלא קאי אגילוח, ומהר"ש לפום חורפיה לא דק.

[יט] שבת דחש"מ המפטיר חותם מקדש השבת, ואין חותם בזמנים דהפטרה בשביל השבת היא.

במוסף בוהשיאנו חותם והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון בשמחה ובששון שבת ומועדי כו', ברוך אתה ה' מקדש השבת ישראל והזמנים.

במגנצא ובוורמיישא לא נוהגים לומר בתפלת מוסף לרגלים פסוקי קרבנות על פי הרוקח, אכן בשבת חש"מ דבלאו הכי אומר פסוק דקרבן של שבת אומרים גם כן פסוקי קרבן מוסף הרגל דאיקרי. וא"א צו"ץ ולא ויהי נועם וסדרו אך אומרים ויתן לך.

באסרו חג לא תחינה לא למנצח. [אך אם ב"ה אומרים א - ל ארך אפים כיון שאין אומרים הלל, מהרא"ק. לבד אסרו חג דר"ה דהוא צום גדליה אומרים תחינה ולמנצח משום תענית. ואם שבת אין אומרים צו"ץ].

הלכות שבת

[א] אמר מהר"י סג"ל גם אם תנן פ"ק דשבת לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא יכנס למרחץ סמוך למנחה בערב שבת, אכן אנו רוחצין ומגלחין סמוך למנחה, משום דסמכינן על מה שיש לנו שעה קבוע לתפלת מנחה בכל יום.

[**נשאל** - בת אחות דמהר"י סג"ל - על אשה דמישתלה - ששכחה ששגגה - ולא הדליקה נר בשבת, והורה לה - ושאלה מדודה והשיב לה - שתהא זהירה כל ימיה להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה - בשיעורם - עד עתה. ומתי שאירע תעניתה ותתודה אז תתודה ג"כ על עבירה זו, ואם רצונה להרבות תענית על ככה - ולסגף עצמה - להתכפר לה, תבא עליה ברכה].

[ב] קידוש

[**ויכולו** השמים והארץ וכל צבאם, ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות. [בא"י אמ"ה בפה"ג]. ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו שבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכר למעשה בראשית, כי הוא יום תחילה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו, ברוך אתה ה' מקדש השבת].

אמר מהר"ש שראה מאביו מה"ר יצחק ז"ל כאשר היה מקדש בליל שבת היה תולה עיניו ומסתכל בנרות הדולקות על גבי השלחן. ואמר טעמא למנהגו, דהדין כך שכל המברך ברכת המזון גם הוא צריך שיתן עיניו בכוסו כדי שיוכל לכוון. ואמר מהר"ש שבשכל טוב כתוב הטעם משום דפסיעה גסה נוטלת אחת מה' מאות ממאור עיניו של אדם, וב"פ נר עולה ת"ק והמסתכל בב' הנרות של שבת יהיה לו לרפואה. עוד כתב שם טעם דבאיש יש בו רמ"ח איברים ובאשה ד' יותר, והיינו ת"ק בגימט' ב"פ נר כנגד היסוד איש ואשה.

[ג] אמר מהר"ש רשאין לקדש לכתחילה על יין חדש מגתו, כדתנן סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום. וכן הוא בעצמו היה מקדש על הנבצר תוך שבועיים, גם אם מוכרים יין ישן בעיר.

[**בת** מהרי"ל - כשהיתה נשואה - פעם אחת איחרה מליטול ידיה בליל שבת עד שהתחיל אביה הרב לקדש על הכוס, וסבורה היתה לצאת - ידי חובתה - בקידוש של אביה, - וגער בה אביה - והצריכה לשמוע קידוש פעם שנית מן אחד הבחורים מאחר דעדיין לא

נטלה ידיה בשעת קידושו. גם ברכת המוציא אשר שמעה מאביה לא יצתה בו הואיל ושמעה קודם קידוש שלה גם אם שמעה אחר נטילה.

אמר מהרי"ל לבחורים שבביתו שהיו להם ב' קופות - או ג' - וחלוקי' חבורה מחבורה - שכל אחת מקדשת בפני עצמה - ולא יעשו קידוש בפעם אחת, דתרי קלי בהדי הדדי לא משתמעי, אך ימתינו זו עד שתגמור חברתה].

[**ד**] המקדש אם טעם מלא לוגמא יצא. וכן לשון הגמרא בפרק חלון במס' עירובין. אמר מהר"י סג"ל דכל פוסקים כתבו דהיינו רביעית פי' רובע של רביעית, כמו כל שתייה בעולם. וראבי"ה פסק דהוי אפילו פחות, מדנקט לשם טעם ולא נקט שתה, כמו שמצינו במקום אחר, כמו בפרק כל מערבין ששתה מלא לוגמא ביום הכפורים.

[**ה**] מהר"י סג"ל לעולם כשהזכיר תיבת השם בברכת המוציא הגביה את הפת בשתי ידיו למעלה עד שסיים הזכרת השם והורידו כבראשונה. בחול הרים הפת ובשבת השתים. ואמר עיקר בציעת המוציא בכזית ויאכל חצייה. ובשבת אין לחוש, כי המרבה אז יותר המצוה ומשובח. וכן איתא בפרק כל כתבי ר' זירא בצע אכולי שירותא, א"ל רבינא לרב אשי מיחזי כרעבתנותא, א"ל כיון דבכל יומא לא עביד והאידנא עביד לא מיחזי כרעבתן.

[**ו**] אמר מהר"י סג"ל טעמא דאוכלין מולייא בליל שבת זכר למן שהיה מונח טל למעלה וטל למטה, ה"נ הבשר מונח בין שני דפי עיסה.

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל הא דאי' בגמ' פ' כל כתבי שני מלאכים באין בערב שבת לראות מה שהתקינו לכבוד שבת האחד טוב ואידך היפוכו כו'. איתא במדרש דהם ב' המזלות עקרב ומאדים והם משמשין בע"ש סמוך לחשיכה אחד לברך ואידך להפך. אם הכין האדם כראוי המברך מברך והולך לו וחבירו יענה אמן בעל כרחו, ואם להפך יהפך.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל המאחר בע"ש לבא לבה"כ עד שכבר אמרו ברכו, ועדיין לא עברה שעת מנחה, יתפלל י"ח ברכות של מנחה דעדיין הוא לא קבל שבת.

אמר מהרי"ל מה שנוהגין בקהלות להכריז כשיוצאין מבה"כ ומודיע לעם שם האיש המוכר יין שידעו ביתו מי שרוצה לקנות, לא יעשו כן בליל שבת דנראה כמקח וממכר. אך יגיד שם האיש מבית לבית קודם שבת כשקורא לבא לבה"כ.

[**אמר** מהר"י סג"ל אין השמש יכריז את מוכרי היין בשבת כמנהג חול לעשות כיוצאין מן בית הכנסת, דנראה כמקח וממכר].

[ט] מהר"י סג"ל לא הסיר המפות מעל השלחן כל השבת. גם בליל שבת חזר וערכם עליו אחר הסעודה. וגם בקיץ במנחה בבאו לפניו לחזור ההלכה לא הסירם, אך פורס עליהם סרבל דלא יתלכלכו עם ספרי הבחורים.

[י] אמר מהר"י סג"ל אין אובסין התרנגולין בשבת, דהיינו כשרוצים לפטמם אז מאכילין אותן בעל כרחם ותוחבים המאכל בגרונם אסור לעשות בשבת, ונ"ל דהיינו דאמר אין אובסין את הגמל.

מהר"י סג"ל כשאכל צנון בשבת עיין מעשיו לעיל.

[יא] מנהג במגנצא ובוורמיישא כל הקיץ אוכלין סעודה שלישית בשבת קודם תפלת המנחה. ומהר"י סג"ל היה אוסר לבחוריו לאכול בין תפלת מנחה למעריב. וכששהה בחזר' ההלכה אם עדיין לא סיימו הצבור תפלת מנחה גם אם התפללו הרוב, מ"מ התיר אל הבחורים לאתחולי לסעוד. אך אם כבר יצאו מבה"כ למנחה אמר להם להשהות סעודתן עד הלילה אחר ערבית.

[יב] פליאה בעיני מהר"י סג"ל איך רשאין לאכול קטניות או פולין מתוך השרביטין שלהן שקורין שאוטן, דיהא אסור משום מפרק. וכן איתא פ"ק דביצה מלילות של חטין כו' וא"ר אלעזר וכן לשבת, מפרש בתוס' שאיירי שכבר נדשו אך עדיין מעורבין בסובין. ואמר מהר"י סג"ל דשמא האי הותרה הואיל וכל אחת דבוקה אל השרביט. אכן לוזים שקורין הזילנוס ודאי אסור ליטלם בשבת מתוך השומר חיצונה שלהן שקורין לייפון דודאי מפרק הוא. ואמר דבספר הפרנס כתב דמותר לקלוף בשבת.

[יג] מהר"י סג"ל לא היה נוטל לחם משנה בסעודה שלישית בשבת. רק היה בוצע על ככר אחד שלם אותו שעירב בו עירובי חצרות בע"ש כאשר היה רגיל לעשותו בכל ע"ש, כדפי' לעיל בע"ת, ולקמן בהלכות עירובין.

[יד] אמר מהר"י סג"ל חרדל שלשו מערב שבת ונתן כל המשקה לתוכו מע"ש, מותר אז לערבו בשבת אם לא ערבו מקודם. ומהר"ש התיר להוסיף בשבת חומץ לתוך המורייס שכמעט לגמרי נתייבשה.

שאלו ממהר"י סג"ל אם בשבת מותר לתת קידה לתוך חומץ להעשות טיבול במקום מורייס. ואמר דאין נראה בעיניו שום היתר לעשותו. וכן מה שנוהגין במדינות ריינוס בימות החמה בסעודה שלישית בשבת לאכול ביצים מבושלים קשים עם פיטר[זי]לין בחומץ, דומה בעיניו להילמי שאסורה לעשות בשבת.

[טו] סעודה שלישית בשבת שהוא ערב יום טוב, עיין לעיל בהלכות יום טוב.

אמר מהר"י סג"ל שאין יוצאין בשלש סעודות במיני תרגימא כ"א בלחם. וכן עיין לעיל דדוקא בשעת הדחק התירו כגון בע"פ בשבת כדפירש לעיל.

[טז] אמר מהר"י סג"ל יש נוהגין בימות החמה בשבת שחרית כשהוציאו הטמונין מן התנור ובא עסק לידו שמתאחרין לסעוד, אז כורכין הקדרות בסודרין וסמרטוטין כדי שלא יצטנן, איסורא קא עבידו דמיחשב הטמנה חדשה ואסורה בשבת. וכן פסק מהר"ם. ובחורף נמי אסור להניח הקדרות בשבת קרוב אצל תנור בית החורף דחוזרי' ונתחממו ביותר. ובדוחק התיר בספר אגודה בשם מהר"ם להניח חתיכת עץ תחתיהם להעמידם כן ע"ג התנור בבית החורף, ולא להעמידם בעצמם להדיא ע"ג התנור. או יכול להניחם מן הצד נגד התנור לשמור חומם.

ואני ראיתי שמהר"י סג"ל בעצמו הניח קערה של בדיל ע"ג טעליר והיו בה חיתוכי עור של אווזא שקורין גריבן ונקרשו בקור והניחם עם הקערה שעל הטעליר בשבת ע"ג התנור בבית החורף ולא חש גם שנפשרו ונמחו מקרישתן. ושוב ראיתי בתו' האלפסי וז"ל: אסור לתת פשטידא כנגד האש בימי החורף לפי ששמנונית' נקרש ונקפה ועתה נעשה צלול. וסיים בו אמנם הרוקח התיר. נמצא שמהר"י סג"ל שתה מבאר הרוקח.

[יז] אמר מהר"י סג"ל דלא נראה בעיני היתר גמור מה שנוהגין לנישואין לבשל בע"ש בקדרות ומרחשות ושוהין כן ע"ג האש והגוי מחממן כן כל הלילה לצורך סעודת שחרית. דלית בו צד היתר רק במה שמחזיק התבשיל בחום הראשון בלי הפסק. אבל רוב פעמים ישן הגוי ונתקרר התבשיל לגמרי וכשינער חוזר ומדליק האור ונתבשל מחדש. ומה שהתיר ספר תרומה לעשות כן היה דוקא בשעת הדחק בימים קדמונים בהתאספו רוב עם לבא לנישואין ולא היה אפשר להטמין בתנור לצורך סעודה גדולה וכה"ג. אבל האידנא בעו"ה נתמעטו קהלות ויושביהן והיה נראה היתר יותר להטמין בתנורים ככל השנה להשמר ממכשול. ואמר שיש חסידים אנשי מעשה שרגילין להשמר מלאכול מן התבשילין שנתחממו בכה"ג ע"י גוי.

ואמר מהר"י סג"ל אלינו אם יזכהו השם להשיא את בניו רוצה להטריח ולהטמין בתנורים לצורך סעודת שבת שחרית. ושוב ראיתי בהשיא את בתו בונכין לינשא להה"ר קאפמן פסא"ן יצ"ו נתאספו כ"כ עם רב לכבוד הר' ז"ל, שהיה צריך לשמור התבשילין ג"כ ע"י גוי להעמידם בחום הראשון. ואמר שגם להטמין בתנורים שלנו אין יודע היתר גמור חדא דהא מצטמק ויפה לו, ועוד דתנור הוא ואינו גרוף וקטום. אך מהר"ם כתב דנהגינן היתר בהם משום דטוחין בטיט סביבות אבן דסותם פי התנור. ויש אין טוחין. ויש משהין על הכירה שמבשלין שם בתוך הגחלים ורמץ ממש.

[**יח**] אמר מהר"י סג"ל הכונס אלמנה ואירע ליל טבילתה ראשונה לבעל זה בליל שבת אסורה לטבול, דלאו טבילת מצוה היא לדחות שבת, לפי שהחתן אסור לקרוב אליה באותו הלילה, מתוך שאין קנין חופה אצל אלמנה ולא קונה אותה רק בביאה ואסור לקנות בשבת. אך אם טבלה מקודם מייחדין חתן וכלה מבעוד יום בע"ש ואז מותרין בליל שבת אח"כ.

ואמר מהר"י סג"ל ששאל מרבו המובהק מהר"ש הייחוד שעושין להן מבעוד יום אם צריך לבא אצלה לעשות בה לפחות הערה כדי לקנותה, או ייחוד בלבד מועיל דכיון דנתייחד עמה חשוב' אשתו לכל טענות בפני ב"ד גם אם לא עשה בה מעשה. וגבי סוטה אמרינן הן הן עידי סתירה הן הן עידי ביאה אלמא ייחוד חשוב כמו ביאה, והשיב לו מהר"ש דצריך לעשות בה דוקא בעילה גמורה.

ואמר לנו מהר"י סג"ל אם חל אותה טבילה בליל שבת דלא תטבול גם במוצאי אותו שבת ותמתין עד ליל ב'. וסיפר לנו מעשה שהוא נשאל פעם אחת על ככה, והיה מורה איסור טבילה באותן הלילות כדפרישית. והיתה שם אשת מה"ר זלמן רונקי"ל, והיא העידה אל הזוג היתר שראתה שנהג בעלה היתר בכה"ג לטבול בשבת. והקשיב הזוג אליה וטבלה האלמנה בליל שבת ושכב הבעל אצלה. והעיד בפנינו אמ"ץ מהר"י סג"ל שמאותו לילה ואילך נחלש החתן ולא בא עליה עוד ומת בחצי שנה אח"כ. ושוב אמר מהר"י סג"ל למהר"ז הנ"ל הוראת אשתו בשמו והראה לו הדין בתשב"ץ. וכמדומה לי שאמר שכן כתב באגודה פרק ד' אחין.

[**יט**] מהר"י סג"ל התיר להעמיד תוך המים בשבת ענפי האילנות אשר קוצצין בימות החמה לשמוח בהן בבית, רק שלא יהיו בהן פרחים ושושנים דהן מתגדלין ונפתחין מיניקת לחלוחית המים, והוי מגדל בשבת. ועיין כן הדין גבי לולב.

[**כ**] אמר מהר"י סג"ל מותר לומר לגוי בשבת שילך למקום פלוני אך אין לתת לו כתב בשבת או ביום טוב להוליכה חוץ לתחום. ואם ח"ו יפול שום אונס וסכנה שצריך להודיע לחבירו ויש בו צורך גדול מותר לומר בשבת לגוי שיכתוב כתב ולשלחו ג"כ בשבת. ואמר שאין ליטול כתב מיד הגוי המביאו בשבת אך יניחנו מידו על שום מקום ומשם יטלנו יהודי, וכן הדין ביום טוב.

[**כא**] אמר מהר"י סג"ל מה שנוהגין בשבת נישואין שהחתן נושא את טליתו מחוץ לעירוב מבה"כ אין בו איסור הוצאה, וכ"כ במרדכי פרק במה אשה מאבי"ה. ואחיו של מהר"י סג"ל היה רוצה להניח את בנו לצאת בו כמו שהיה מעוטף, וא"ל הרב שנהגינן להסירו ולשאת תחת הסרבל שלו ולהוציא ממנו מעט למעלה דרך בית הצואר. ויש

רוצים להחמיר ולחגור אותו אל גופו, למען יהיה כמלבוש ולא ידמה כמשוי, וחומרא יתירא היא, וכן באגודה בשם ראבי"ה היתר גמור.

[**כב**] אמר מהר"י סג"ל מנורה שנפלה על השלחן בשבת, כתב בהג' באשר"י אף על גב דהוי לצורך גופה ומקומה אסור לטלטלה משם. והא דאיתא פרק כל הכלים נר שע"ג טבלא בשבת מנער את הטבלא והיא נופלת ואם כבתה כבתה. כתבו רז"ל דהיינו דוקא נר של שעוה דאפשר שלא יכבה ולא הוי פסיק רישיה, אבל שרגא של שמן הדולק אי אפשר לנער בלי איסור, דאם ינטה לחוץ הפתילה הוי מבעיר, ואם ימשך בפנים הוי מכבה.

וכן ראיתי נר של שעוה נפל על דף כתבי הקדש שהיה מונח על מעמד עץ בליל שבת. ואמר מהר"י סג"ל מי יתן והיה גוי כאן לנער וליפול, ועתה לילה ושעת הדחק לקרות הגוי ולהמתין עד שיבא. ואמר לקטן יהודי לנער את הדף בנחת עד שיפול הנר לארץ.

ואמר לנו מהר"י סג"ל ח"ו שאם יארע שיראים שיתגבר האש וישרף הבית, וגם אם הוא ספק ספיקא ולא אפשר לכבות ע"י גוים, רשאי ישראל לכבות בידים משום דסכנת נפשות היא לנו, כאשר הם רודפים בעלילות על צוארינו והוי פקוח נפש. גם ביום הכפורים שחל בשבת דחמיר טפי. וכן דרש מהר"י סג"ל ברבים כאשר ביארתי בהלכות י"כ. וכן דרש מה"ר אברהם כ"ץ מעיר האלא ברבים.

[**כג**] אמר מהר"י סג"ל הני נשים שבגדיהם ארוכים וכשהולכין במקום טיט וצואה מפשילין ומקפלין בגדיהן תחת זרועותיהן להגביהם שלא יטנפו שוליהן, אסורים לעשות כן בשבת, דאי' במס' שבת בפרק חבית אסור לעשות מרזב בבגדיו בשבת. והאי כשקופלין תחת זרועותיהן נעשי' באמצע כמרזב, אך יכולין להגביהן בידיו בלי שום קיפול.

[**כד**] פעם אחת הטמינו בתנור לצורך שבת ונכבה האש, וקראו לגוי בליל שבת והוציא הקדרות והדליק האש והטמין שנית. והורצה לאזני מהר"י סג"ל והתיר החמין לאותו שבת, והזהיר מלעשות עוד דאיסורא קעביד.

[**כה**] אמר מהר"ש עצמות וקליפי אגוזים אסור להגביהם בשבת בפני המסובים. רק כשמסיר המפה יכול לטלטלם ע"י פירורי הפת. אבל קליפי פירות דתפוחים ואגסים ופרורי הפת מותר לסלקם מפני המסובין דאינן מוקצי' כי ראוי להאכיל לבהמות ולעופות.

אמר מהר"י סג"ל דלא ידע דעת מהר"ש דבשבת אחר שהוציאו הקערות מבית החורף אחר הסעודה אסר לטלטלם שוב למקומם, מאחר דמתחילה רשאי להוציאם משום

מיאוס יהיה מותר גם להוליכם לאיזה מקום שירצה, הואיל דיש בהן שיורי מאכל הראוי לכלב ולחתול, וצ"ע.

[**כו**] כשרקק מהר"י סג"ל בשבת על הקרקע ורצה למוחקו משום מיאוס, לא היה משפשף ברגל ממקום למקום לימחק כמו שעשה בחול, רק הציג רגלו על הרוק והגביהו בלי שום שפשוף. והיה מקנח את מנעליו מטינופת באותו ברזל העשוי לפני בהכ"נ לקנח בו טרם נכנסים, כמו שהיה רגיל בחול.

אמר מהר"י סג"ל שכתוב בספר א"ז והרוקק בשבת בתוך הרוח והרוח מפזר את הרוק חייב משום זורה.

[**כז**] מהר"ש היה אוסר בשבת לשטוף כלי זכוכית עם שיבולת שועל להצהירו. ואמר מהרי"ל פעם ראה רבו מהר"ש אחר סעודה שלישית בשבת בימות החמה חזר שטף צנצנת שלו, וא"ל מהר"י סג"ל והלא איתא פ' כל כתבי קערות שאכל בהן בערבית מדיחין לשחר בשחר מדיחין למנחה ותו לא, אבל צלוחיות וכוסות מדיחין והולך כל היום דאין קבע לשתייה. ועכשיו נלך לבה"כ וברור לך שלא תשתה בו היום עוד, והיכי מותר בהדחה. ונענע לו ראש והיה מודה לדבריו, ואמר לא נתכוונתי לשתייה עוד רק להצהירו משיור היין שלא יושחר ונכון להחמיר.

[**כח**] מהר"י סג"ל התיר לשאת אצלו בשבת מטבע זהובים מנוקבין בכל שהו בשעת הסכנה, אך לא יוציאם חוץ לעירוב. ויש אומרים שהתירן בכה"ג גם בשאין מנוקבין.

אמר מהר"ש בשעת הזעם שמתייראין שעבדי המושל יבאו ויחטפו את אשר לו, מותר לישראל לטלטל מעותיו ואפילו מחוץ לעירוב, דכל מבואות שלנו אינן רשות הרבים גמורה. ודוקא בכה"ג בדבר שהוא כבר שלו אמרינן אדם בהול על ממונו ושרינן איסור קטן טרם יעשה הגדול, אבל המוצא ארנקי מלא מעות ברחוב העיר שלא היה שלו מעיקרא איתא בתו' שאסור לטלטלו ולישאנו בשבת.

אשרי הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו לכוף יצרו לעזוב בשביל לא תסור מן התורה אשר יורוך.

שאלו מקודם מהר"י סג"ל אם מותר ללמוד בשבת על השולחן שמעות מונחין עליו מצד אחד. והשיב אף על גב דדרך לנענעו עם לימודו אין לאסור דלא הוי פסיק רישיה. וכן מהר"ם התיר להשתמש בשבת בתיבה שמעות מונחין בה מצד אחר.

[**כט**] אמר מהר"י סג"ל מה שרגילין הנשים לשאת בשבת חתיכת בגד פשתן על הצעיף כשיורדין גשמים להציל הצעיף מטינוף המטר. גם לעשירות מותר להוציא לרשות הרבים, כיון דלעניות חזי חשוב גם לעשירות מלבוש ולא משאוי.

ונשים הלובשות בגד להציל שלא יפול הזיבה על בשרם וישרט', אמר מהר"י סג"ל דשרי לצאת בו בשבת דכל משום תענוג מלבוש הוא לאדם.
מהר"ש אמר שמותר לצאת בשבת בסמרטוט קשור על חבורתו.
[**ל**] מהר"י סג"ל אמר אסור לכבד הבית בשבת גם בסמרטוט בגד, דמ"מ עם הכיבוד משוה גומות דחשוב בנין בבית כמו חורש בשדה.
אמר מהר"י סג"ל מה ששוחקין נערים ובתולות בשבת לגלגל אגוזים מן הדף והנוגע את שלו בגלגולה את של חבירו הרויח כולם, נכון לאסור בשבת, דיש לגזור שיבא למשוה גומא המעכבת גלגול האגוז. אך מי ימחה, קורא אני עליהן מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין. וכן בא"ח שלהי הלכות שבת.
[**לא**] אמר מהר"ש כל פירות שיודע שאינן במחובר באותו זמן, כמו כל מיני פירות בחורף מותר ליקח בשבת מן הגוי עבור הל"ש א' או ב' וכה"ג. ואמר כשהיה בשווידניץ ראה שקנו בשבת מלחם האפוי בשבת. וכן התיר מהר"י סג"ל כדפי' לעיל בהלכות יום טוב.
[**לב**] אמר מהר"י סג"ל שכתוב באגודה אותם יהודים המתקנים גבינות עדרי הגוים ששכרו כל העדר, אז מותר להניח את הגוי לתקן הגבינות בשבת דמלאכה דידיה קא מתעסק.
מעשה ורצו לתפוש יהודי א' בליל שבת ולא ידע שום עול בידו, מ"מ כאשר נגלה לו עמד וברח מחוץ לתחום, ואח"כ שאל תשובה ממהר"י סג"ל על שחילל שבת, וא"ל פיקוח נפש היה לך ומותר.
אמר מהר"י סג"ל אסור לישראלים להניח את הגוי להטיל גורל ביניהן לא בשבת ולא ביום טוב, גזירה משום שחוק קוביא וכ"כ מהר"ם.
מהר"ש התיר לשלוח בשבת יין ע"י גוי ליהודים שבאו תפושים ביום השבת, כי אמר הלא מתירין חימום בית החורף משום צער הילדים, מכ"ש הכא דאיכא ילדים ברעב ובצמא.
[**לג**] בן מהר"ש שאל מאתו על חלון בחדרו שהיה סגור מפני הרוח שלא יכבה הנר ועדיין הדף שם, ומתיירא מרוח סערה יכנס דרך הסדק ויכבה הנר, אם רשאי לפרוס בגד בשבת בפניו, ואסר לו.
אמר הח"ר מורקיל שהק' באבי העזרי לפי מאי דאמרי' שנים מותרין לקרוא בשבת לאור הנר, א"כ שנים יהיו ג"כ מותרין לרכוב על סוס דג"כ ידכרו אהדדי ולא אתו לקצץ זמורה, וצ"ע.

[**לד**] פ' המוצא תפילין סיאנא פירש"י כובע של לבד שקורין פילץ הוט כי מיהדק, פי' שקשור לאדם תחת צווארו, שרי לצאת בו בשבת לרשות הרבים. אמר מהר"י סג"ל דהלכתא כך, ולית בו משום איסור אהל גם אם יש לו שפה רחב טפח, ואין איסורא רק דלמא מפיל הרוח מראשו ואתא לאתויי ד' אמות ברשות הרבים, וכי מיהדק ליה כדפרישית שוב אין לחוש.

[**לה**] בפ' כל גגות איתא שמואל לצניעותא עביד, וקאי התם על מחיצה בין ב' חצרות שנפל' בשבת והתיר לפרוס סדינין בשבת. אמר מהר"י סג"ל מכאן פסק באבי"ה שנהגו להתיר בשבת בשעת הדרשה לפרוש טליתות לחצוץ בין אנשים ונשים לצניעותא.

[**לו**] אמר מהר"י סג"ל סכין דשחיטה אסור לטלטלו בשבת גם אם הוא מתוקן לו בתיק שאר הסכינים, אין מתירין מוקצה מתוך הואיל.

[**לז**] אמר מהר"י סג"ל פעם אחת בשבת נחמו סיימו הצבור תפלתם בבה"כ טרם סיים מהר"ש עם הבחורים בביתו. ויהי בבוא הצבור לקבל פני הרב אמרו הפרנסים אליו, מר מ"ש היום שכ"כ הארכת בתפלה, אמר להם מה אעשה אשר מנהג שלכם להפך, דכל שבת משכימין אתם לבה"כ יותר מבחול וביום השבת אני מאריך בשינת שחרית. ואמר שכך קבלה בידו מרבו מה"ר יצחק נורטהויזן אשר הוא הראה לו סמך לזה מעבודת הכהנים, דביום השבת לא היו משכימין להקריב תמיד השחר כבשאר הימים, כדי שלא לבטל שינת שחרית דהוא עונג שבת, וראיה דבסדר פנחס (במדבר כח, י) לא כתיב גבי שבת עולת הבקר, כמו שכתוב סמוך לו גבי פסח (שם, כג), וקאי אז על כל תמידים של שאר רגלים הנזכרים משם והלאה, והיינו משום דבשבת לא השכימו כ"כ.

[**לח**] במגנצא מנהג דבפייט בפי ישרים אומר תתהלל, תתברך, תתקדש, ומסיים תתרומם. קדושה ליוצר מתחילין שם גם כן נעריצך ונקדישך, ובמנחה א"א שם מי שבירך לנער שקורא בתורה, וא"א שם שים שלום בשבת במנחה.

פעם אחת איחר מהר"י סג"ל במנחה בשבת לבא לבה"כ עד שסיימו קריאת התורה וקידם עצמו והיה מתפלל עם הצבור ואחר כך קרא הפרשה.

כלל לצדקתך במנחה, כל שעה שאם היתה אותה מנחה חול ואז לא היו אומרים תחינה, גם עכשיו באותו מנחה א"א צדקתך.

[**לט**] מהר"ש היה אוסר לבחורים להביא בשבת יין לצורך מוצאי שבת, אם לא רוצה לשתות מעט ממנה בשבת ולהותיר למ"ש.

[**מ**] הג"ה במהרא"ק: אני הקטן שמעתי שר' אליעזר בר משולם הגדול הוא היה שליח צבור ובמ"ש היה מושך ברכו בכל כחו. וכן מצינו בתפלת רבינו במשך גדול מפני שהנשמות חוזרות לגיהנם בסיום ברכו מיד. ועוד מפני לוויית שבת המלכה לכבוד מושכין ועוד לאחר משבת לחול.

כל שבוע שאין אחריה ו' ימי חול כגון שחל יום טוב באחד הימים, א"א ויהי נועם במ"ש, וגם לא סדר קדושה, רק אומר ויתן לך. כל מ"ש שאינו יום טוב אומרים ויתן לך גם במוצאי י"כ בשבת.

מהר"י סג"ל היה לו טלית מיוחד לשבת והיה כופלו בכל מ"ש, כי אמר יש להתעסק במצוה בהתחלת ימי החול.

מהר"ש אמר מה שנוהגין לומר פסוקי דאליהו וזמירות המיוסדים על שמו במ"ש, היינו משום דא' בתוס' דבמ"ש יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים וכותב זכיות של שומרי שבת.

סדר הבדלה

[**מא**] בשם אשר לו הגדולה, אבאר לך סדר הבדלה

מהרא"**ק**: כל מצוה יאחוז בימין, וכן כוס הבדלה בימין ומברך ב"פ הגפן, ויתפוס הכוס בשמאל והדס בימין ויברך על בשמים, ואח"כ יחזיר הכוס לימינו ומברך בורא מאורי האש והבדלה, מרדכי.

נוהגים לומר בניגון כשעומדין להבדיל. הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה, ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. ואותו המבדיל מתחיל ואומר: ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. בא"י אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. בא"י אלהינו מלך העולם בורא מיני בשמים. בא"י אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש. בא"י אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה, בא"י המבדיל בין קודש לחול.

כל מוצאי שבת מברך על המאור ועל הבשמים, לבד מוצאי שבת והוא יום טוב אין מברכין אבשמים. וכן מוצאי י"כ שאינו מוצאי שבת מ"מ מברך אמאור, אף על גב דלא מברך אבשמים. וכל מוצאי יום טוב מבדיל בלא בשמים ולא מברך על המאור.

הלכות עירובי חצרות

בשם יוצר המאורות, אתחיל לבאר עירובי חצירות

בפרק כל כתבי ר' חמי ור' אסי כי איקלע להו ריפתא דעירובא שרו עליה אמרי הואיל ואיתעבד בה מצוה חדא זימנא נעבד ביה מצוה אחריתי.

[**א**] תניא במסכת עירובין בפרק חלון בית שבין שתי חצירות ומלאו תבן מערבין שנים ואין מערבין א'. פירש"י מערבין שנים שני עירובין אלו לעצמן ואלו לעצמן ואסורי' זה עם זה, ואין מערבין א' שיתנו עירובן באחרת ויערבו עמהן ויהיו אחד. ואם נתמעט התבן פחות מי' טפחים שניהם אסורים. כיצד הוא עושה נועל את ביתו ומבטל את רשותו. הוא אסור וחבירו מותר, ופרי' למה לי תרתי נעילה וביטול. אמר לנו מהר"י סג"ל דהכי פי' הגמ' ודאי אנועל פשיטא ליה לתלמודא דסגי לחוד גם אם לא ביטל, רק פרי' על ביטול דמשמע דצריך נמי לנעול ולא סגי לחוד בביטול ולמה לי תרתי, ומשני בגמ' בתר הכי ואיבעית אימא לעולם תרתי ר"ל אם ביטל צריך ג"כ נעילה. אבל לעולם נעילה לא בעי ביטול.

ואמר מהר"י סג"ל דכן הביא הרא"ש מכאן ראיה דגם אם ביטל רשותו מ"מ לא מועיל עד שיהא ג"כ נועל. ועוד ראי' ממה שאמר התם לעיל מיניה וז"ל: פנו מאני מבי גברי לבי נשי דמשמע דלא סגי בביטול לחוד מדמצריך ג"כ פינוי כלים, או לנעול הפתח ובכל פעם שיוצא ונכנס צריך לנעול הדלת אחריו שלא תשאר רגע פתוח. ואמר מהרי"ל מאחר דביטול רשות אינו מועיל כ"כ אינו נוהג להתיר שום רשות רק ע"י נעילה.

[**ב**] וספר לנו מעשה שאירע אליו במגנצא שהוא נחלש בחולי פעם אחד בע"ש, ומתוך כך שכח שלא הניח עירובי חצירות באותו פעם, כאשר היה רגיל להניח בכל ע"ש וע"ש, דלא היה סומך לכתחילה על השתוף שנעשה אל הצבור בע"פ אולי נתקלקל ואתא לידי תקלה. ויהי בערב כשאמר במה מדליקין והגיע לומר עשרתם ערבתם זכר אחריתו שלא עירב בו ביום. ומיד שלח לשמש העיר לראות אם מצת השיתוף שעשו בע"פ על השנה עדיין קיימת לסמוך עליה, ונמצאת מעופשת וכלה דלא היתה ראויה לסמוך עליה. ואמר הרב מזה יגורתי ויראתי כל השנה בע"ש והיום נאנסתי ולא זכרתי.

ושלח אחד הלומדים תופסי הישיבה לישא וליתן עמהם שלא יכשלו הציבור בטלטולא ובהוצאת מרשות לרשות בלי עירוב, והיאך יעשו בתוך בה"כ דכל העם שותפין בה. בתחילה סבר הרב לומר כשיבאו לקרא בתורה בשבת שחרית אל יטלטלו אותה עד המגדל, אך יקראו בה על העמוד שהוא מעמד החזן פני התיבה דהוי תוך ד"א. ואח"כ היה מסכים הלכה למעשה שמותר לטלטל בכולה בה"כ משום דהוו כלים ששבתו בתוכה שמותרין לטלטל בכלם. אך מן בה"כ לחוץ אל חצרה אסור לטלטל, אף על פי שהחצר שייך אליה, מ"מ הדיורין שסביב החצר אשר פתחיהן נכנסין לחצר בה"כ הן אוסרין עליו מלהתיר מטעם שבתו בתוכו. ובאותו הפעם לא רצה להתיר ע"י שיבטלו הדיורין את רשותם אל הציבור מלאסור עליהם, משום דבעינן נמי נעילת פתח או פינוי

כלים כדפי' לעיל. ואמר מהר"י סג"ל דגם ע"י נעילה או פינוי כלים לא היה רוצה להתיר באותו הפעם כי הדור פרוץ וילגלגו על דברי חכמים וכמצחק הוא בעיניהם.

הכוס כסף שהיו מקדשין בו בכל שבת בבה"כ היה מופקד בבית השמש. אמר מהר"י סג"ל להביאו ע"י גוי. ואמר שהגידו לו איך שאביו מה"ר מולן סג"ל ז"ל היה מתיר פעם אחת ע"י ביטול רשות בלבד, ולא הצריך נעילה או פינוי כלים. ואמר מהר"י סג"ל אולי באותו פעם עדיין לא היה מצוי ספר האשיר"י האוסר במדינת ריינוס, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות, והוא סמך אשאר פוסקים המתירים ע"י ביטול רשות בלבד.

[**ג**] פעם אחת עשה בחור אחד נישואין בבית מהר"י סג"ל, וכל צרכי סעודה הכינו בבית אחר, והוצרכו להביאם בשבת לסעוד בבית הרב, ושכחו שלא עירבו יחד מע"ש מהר"י סג"ל ואותו בעל הבית שהכינו שם המאכלים. ואמר מהר"י סג"ל בשבת יבא אלי הבעל הבית ההוא ואני אבטל לו רשותי ויטלטלו לביתי בהיתר, וכן איתא הדין במיימון בהלכות עירובין בפ"ב בהג"ה. ואמרו לפניו אם גם בעל הבית יבטל אל הרב רשותו. ואמר מהר"י סג"ל אליהם א"כ מה הועיל דאז נמצא שלו שלי ושלי שלו והיו שתי רשויות כבראשונה.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל כשמניחין עירובי חצירות או שיתוף מבואות אל יערבו עם פרוסות כגון שכל אחד נותן חתיכת פת, אולי יקפיד דאחד יראה לו פתו גדולה מפיתת חבירו. ואיתא בפרק מי שהוציאוהו א"ר יהודה אמר שמואל המקפיד על עירובו אין עירובו עירוב. ואמר אפילו יחיד המערב לעצמו דליכא שם הקפדה, מ"מ לא יערב בפרוסה רק בלחם שלם משום לא פלוג.

ואמר אלינו דהוא רגיל ליטול לחם שלם אשר מקחו במגנצא בעד ד' הלי"ש, והוא כשיעור שקונין בוינציאה בעד ג' מארגיט, דקים ליה דאית ביה לפחות ב' סעודות שהן ו' ביצים, דאליבא מאן דמיקל בעירוב בעי ו' ביצים לשתי סעודות גם אם יש המצריך ח' ביצים קי"ל כדברי המיקל. ואמר שאביו היה רגיל בגלוסקא א' דקונין במגנצא בעד הלי"ש כשנים בוינציאה במארגיט, אך נראה לו שאין בה שיעור ו' ביצים לכך היה הוא רגיל בלחם גדול כדלעיל. אבל לעירוב תבשילין לא בעינן פת רק כביצה כדפי' לעיל, וגם שם כתבתי בדין יהא שרי לנא כו' השייך לעירוב חצירות.

ואמר שפעם אחת שגג ושכח ועירב על הפרוסה, וכשגמר בדין יהא שרי לנא כו' זכר הדין וחזר ונטל שלימה ואמר עליה שנית בדין יהא שרי כו', אך סמך על ברכה ראשונה שלא תהא לבטלה.

[**ואמר** מהר"י סג"ל גם כל פוסקים [רבותינו] - ספרים - פסקו [כתבו] האחד העושה עירוב ומזכה לאחרים [לרבים] - לבני עירו - יכול ליטול - לערב - פרוסה דליכא שם הקפדה - איבה - וכן כתב מהר"ם, מ"מ כתב בתשב"ץ בשם מהר"ם דלא סמך לערב בפרוסה וחזר ונטל - לערב - שלימה כדי שלא יאמרו - לטעות אחרים אחריו - מערבין על הפרוסה, ע"כ גם הוא מתי שמזכה לבני עירו - בכל ערב שבת - נוטל שלימה - משום לא פלוג ומשום הרואין].

[**ה**] שאלו לפני מהר"י סג"ל מתי שאוכל ריפתא דעירוב והשיב מנהגי להניח עירובי חצירות ושתוף מבואות בכל ע"ש וע"ש. ובליל שבת ובשחריתו אני מניחו ללחם משנה תחת הפת שאני בוצע עליו. ואמר דגם בליל שבת יכולין לאוכלו דהא קנה בין השמשות רק חביב עליו להרבות בו מצוה. ושאל לפניו שארי הח"ר משה יפה ז"ל והא אמר גבי עירובי תחומין נתנו באילן מהו. משמע דבעינן ראוי לשבת כולו, ואי רשאי לאוכלו בליל שבת אמאי לא יהא עירוב מדקנה בין השמשות. וא"ל ודאי פת הראוי לכל השבת בעינן גם אם קנה בין השמשות וראיה דאמר נמי ונוטלו ובא לו ואוכלו. א"ל וכל זה בעירובי תחומין נאמר, א"ל מכל ספרים פסקו ה"ה בעירוב חצירות.

[**ו**] שאלו קודם מהר"י סג"ל המערב על לחם שלם כדין, והכלב אכל ממנו בע"ש טרם שקנה בין השמשות מאי דינו. והשיב מאחר דבשעת עשיית העירוב הי' שלם אין לחוש אם נעשה פרוסה אח"כ.

[**ז**] בפ' כיצד משתתפין תנן אין מניחין עירוב תחומין רק לסמוך עליו לילך לדבר מצוה כגון לבית האבל או לבית המשתה. אמר מהר"י סג"ל דלא ראה בשום פוסק שמותר לערב תחומין לילך לבה"כ כדי להתפלל בעשרה רק בסמ"ק ובספר אגודה. א"ל הר"ר איקא ולא יהא פחות מבית המשתה, א"ל הרב להתפלל בעשרה אינה כ"כ מצוה דיכול לכוון תפלתו בביתו, דלא אשכחן אשר הצריכו חכמים להתפלל בי'. אבל בית המשתה מצוה הוא, ודוקא סעודת נישואין ולא סעודת הרשות. והראיה דבנישואין התירו חכמים שבותם באמירה לגוי בשבת לנגן בכלי שיר כדאי' במרדכי, וכן בא"ח בסוף הלכות שבת. ולבה"כ לא התירו שבות כדאי' בתו' פרק הדר, דלא התירו להביא בשבת ספר תורה לקרוא בה או חומש להפטרה דרך כרמלית, אף על גב דאינה רק שבות מדבריהם דמן התורה מותר לטלטל דרך כרמלית.

וספר לנו מעשה שאירע לפניו אשר מתה מושלת המדינה ולכבודה צוה המושל שלא לנגן בכל המדינה אותה השנה בשום כלי שיר. ואירע להיות נישואין בישוב א' תחת ממשלתו תוך אותה השנה, ושאלו ממהר"י סג"ל אם לעשות נישואין בלי כלי זמר. והי'

הרב מורה להם שלא יעשו הנישואין בלי כלי זמר דהוא עיקר השמחה של חתן וכלה, וכן עיין בתוס' בסוף מסכת ביצה באלפס. ואם אי אפשר במקומם ילכו למקום שאפשר. וכן עשו שהלכו ג' פרסאות מעיר עייפינשטיין לק"ק דמגנצא ועשו שם הנשואין בכלי זמר.

[ח] ואמר אלינו אמ"ץ מהר"י סג"ל איך שפעם א' התיר להק' ה"ר יוזביל הי"ד מאומת ברובענדר בהלכו על בני חושים הרגוהו במצאו אותו ברודשהיים על נהר ריינוס, והיה מיושב בכפר הערלשהיים. והתיר לו מהר"י סג"ל להניח עירובי תחומין לילך עליו לק"ק דוורמיישא בשבת שהיא היתה קרובה אליו פחות מב' תחומין, ואילו היה יכולין לילך דרך ישר לא היה רק תחום אחד, אך שנתרבה הדרך שצריכין לסבב מפני הרים וגבעות. וזה נתברר להם במה שמדדו בפסיעות כדאי' בעירובין דפסיעת אדם בינוני היא מדת אמה אחת. והיה כפר אשר שמו נוייהוזן יושב בתוך אלפיים דהערלשהיים. וצוה להניח את עירובו (בתוך) [באותו] כפר. והיה לוקח שם פת מן אופה גוי שהיה יושב שם, כדי שלא יחשדוהו בכשפים. ועשה העירוב על אותו הפת והניחו שם בתיבה המיוחדת לו בבית האופה. ועשה העירוב פעם אחת על כמה שבתות שיוכל הפת להתקיים. וצוה אליו הרב שבכל שבת כשיגיע שם ילך לבית האופה ויראה שעדיין עירובו קיים, אולי נאבד או נתקלקל ואז היה אסור לילך להלאה. וגם כשיגיע לוורמיישא בשבת בסמיכת העירוב אל ירבה לילך אחורי בה"כ לצד האחר לטייל בעיר, דשמא כלה תחומו בבה"כ. וכי ילך אחוריה ימשך חוץ לעירובי תחומו, וגם אחורי ישובו אל ילך אפי' פסיעה אחת, דכיון דקנה לו ערובו לצד הקהלה הנז' הפסיד את האלפיים שכנגדו מכל וכל.

[ט] איתא פרק חלון אשתו של אדם מערבת עליו שלא מדעתו. אמר מהר"י סג"ל שבאלפס פסק מכאן שה"ה נמי האי דצריכין לשכור מן הגוי את רשותן שלא יאסרו על פני המבוי, מצי לשכור ג"כ מאשתו של גוי גם אם לא מדעת הגוי.

[י] אמר מהר"י סג"ל אסור לישראל לצאת בשבת מחוץ לספינה הבאה לספר משחשיכה בליל שבת, אבל אם גוים יהדפוהו לחוצה מותר. וכן היא משנה שלימה פרק מי שהוציאוהו, אך אל יאמר אליהם שיהדפוהו. ואמר אם שני קצי העיר נמשכין אל תוך המים כגון עיר מגנצא שמגדל העליון מן המכס עומד בנהר ריינוס, וכן מגדל התחתון אשר נקרא שמו בל"א דער גרין טארן, גם הוא עומד בתוך נהר ריינוס, והעיר בנויה לאורכ' ביניהן כעין קשת, אז מותר לילך מתוך הספינה בעצמה כשבאתה אל הספר תוך הקשת, דהוא חשוב כמו תוך העיר. וכן איתא בהדיא בגמ' פרק מי שהוציאוהו.

[**יא**] אמר מהר"י סג"ל קי"ל כר"ש דאמר גגות וחצרות רשות א' להן. פירש"י ולית ליה לר' שמעון עירובי חצרות רק להתיר הוצאת כלי הבית, אבל כלים ששבתו בא' מן אלו מטלטלין אותן ומוציאין מזה לזה. ואפי' לרבנן סבירי להו דמותר להשתמש מחצר לאותו שבאותו חצר.

[**יב**] אמר הר"ר איקא לפני מהר"י סג"ל שבינקותו מיחו בידו שלא לשפוך מאומה בשבת דרך חלון אף על פי שהיה בעירוב, ואמר הרב איני יודע שום איסור בדבר, א"ל שמא משום שהנשפך יזל מחוץ לעירוב. א"ל גם אם יש נוהגין חומרא כך כגון ביב שנוזלין מימיו חוץ לעירוב מ"מ מהר"ם התיר, וכן עמא דבר.

ואמר לפניו חתנו קאפמן פסאן שראה בוינציאה אשר האנטלין בבית החורף קבועין בכותל ונוזלים מים שלהם תוך הים, והתיר מה"ר ענשכין ליטול הידים מהן גם בשבת, ואמר מהר"י סג"ל שאין דרכו להתיר אך השופכין בקרקעות העיר דהוי לה דין חצר שלא עירבו, אבל אל הים שהוא כרמלית אינו יודע שום היתר. אך שמא מה שהתיר הרב הנזכר בכה"ג אז היו האנטלין למעלה מעשרה והיו שופכין מימיהן מרשות היחיד אל כרמלית דרך מקום פטור, דזה מותר כדאי' פ"ק דעירובין דגרסי' שופכין מים.

[**יג**] אמר מהר"י סג"ל בתי כסאות העשוין ע"ג המים צריכין שיהיו עשויין לשם מחיצה אם רוצה לעשות עליהן צרכיו בשבת.

[**אמר** מהר"י סג"ל לחי - תחת הקורה של - מבוי אין לצייר אותו בנתר או בשום שאר צבע משום דבעינן שיהא עוביו לפחות כחוט הסרבל, לכן עושין בטרכסיד להיות בולטין מן הכותל. אכן בסיד התיר לצבוע היכא דאי אפשר בטרכסיד. וכשנמחק הסיד למטה סמוך לקרקע בגובה מפני עוברי דרכים וחיכוך עגלות צוה לשמש לסיידו פעם שנית שיגיע לעולם - הלחי - עד הקרקע].

[**ישראל** אחד היה דר בכפר קשטיל היושב מעבר נהר ריינוס נגד ק"ק מגנצא - ורוצה לשכור רשות מהמושל כדרך שנוהגין לעשות - והיה אוסר לו מהר"י סג"ל לטלטל באותו כפר בשבת - גם אם אין שם עוד יהודי האוסר עליו - כיון - שאין לו חומה וגם אין נהר הריינוס נחשב לו חומת מים מאחר - שהיה מרוחק מנהר ריינוס כמלא זריקת אבן ביד אדם ויותר].

[**יד**] שאל מה"ר מיישטרלין יצ"ו ממהר"י סג"ל ע"ה מבואות שלנו בעיר מוקף חומה שנפלו קורה ולחיים בשבת אם אמרינן שבת הואיל והותרה הותרה. כי הח"ר זעליקמן יצ"ו העיד משמיה דמר הלכה למעשה לאסור, ואמרתי לו שמא היו פרצות בחומה, והשיב איני יודע. ונ"ל אשר שמעתי שהתירו פעם אחת בארץ אושטרייך, גם נ"ל קצת ראיה להתיר מתוס' פ"ק דעירובין דמתיר בחצירות. וא"כ אותן עיירות שלנו המוקפות

חומה ומחיצה החיצונה קיימא נחשבים כחצירות של רבים. וראיה מיהודי הדר לבד בכרך שהגאונים קראום חצירות ואם נתיר בחצירות נתיר כמו כן כאן.

והשיב בתשובה: תיקוני מבואות שנשברו בשבת בעיר מוקפת חומה כבר איפלגו בה קמא דקמן, מהר"א קדוש הי"ד היה נראה לו להתיר מטעם דחשיב דהיהודים הבאים בשבת ומחיצות חיצונות קיימים כמו שכתב. ואמר לנו מורי הש"ר שכך רצה ג"כ מה"ר הלל בהיותו באותה מדינה יוצק מים ע"י מהר"ם סג"ל, אבל מורי הש"ר לא הודה לדבריהם וראיה ברורה לא הגיד לי. ואני הבאתי ראיה מסמ"ק דמספקא ליה בהג"ה. ועוד הבאתי להם ממה שקרא כרמלית חצר שישראל וגוים דרים בה באחד מחיבורים או בתו'. ועוד הבאתי ראיה מספר פרנס שכתב שם כשהיו הגוים משברין התיקונים ברוטנבורג והתיר מהר"ם שהגויות היו מביאות כו'. וידוע שרוטנבורג עיר מוקפת חומה דלתים ובריח מימות מהר"ם. וטעמא נ"ל כדלעיל דיהבו ליה רבנן דין כרמלית כשיש ב' יהודים אוסרים זה על זה דאפי' לטלטל בתוכו כלים ששבתו בתוכו טפי מד' אמות אסרו, כי היכי דליפוק ישראל ולא ילמוד ממעשיו. ועוד נ"ל כיון שיש לגוים דריסת הרגל במבוי, לא דמי לכותל שבין שתי חצירות דאין להם דריסת הרגל זה על זה, ולהכי צריך שני פסים או צורת הפתח לסלק דריסת הרגל. תדע דמנהגנו בסוף מבואותינו צורת הפתח ולא סגי בלחי כמו כלה לרשות היחיד אחר.

ושוב מוכיח מהר"י סג"ל עוד דכל העיר ככרמלית דהא יש רבוותא אוסרים להוציא ביום טוב רק מפתח של אוכלין אף על גב דאין עירוב והוצאה ליו"ט רק משום חומרא, ואפ"ה מוציאים ונושאים ונותנים בתוך העירוב בלא עירובי חצירות ובלא שיתוף, אלא אמרינן דמה שמחוץ למחיצה קורה ולחי שלנו הוי דינו ככרמלית, ומעתה בשבת אם ניטלו קורותיו בטלו מחיצות והוי כפרוץ לכרמלית ואסור, ושלום.

הלכות שבעה עשר בתמוז ותשעה באב

[א] תמוז לעולם ראש חודש שלו ב' ימים, והשני שהוא ראש מניינו אינו חל רק באחד דימי אגה"ז. ובו תפול התקופה, ולפעמים מוקדמת לסיון והיא בשנת ח', י"א, י"ט, למחזור הקטן של י"ט שנה. ותענית שבעה עשר בתמוז. סליחות לי"ז בתמוז בתפלת י"ח אלו הן: אתאנו לך יוצר, אפפונו מצוקו', אדאג מחטאתי, פזמון שעה נאסר, חטאנו אז קשתי. וידוי פעם אחת. במגנצא אומר ש"ץ אחר ואתה צדיק איך מכל אומות. תחנון. ברוב מקומות גרוני ניחר. שומר ישראל, אל ארך אפים. גם אם לא ב' וה' קורין בקר וערב ויחל. במנחה מפטיר דרשו. הוא הנקרא בלשון חכמים בלשון הקרא צום הרביעי (זכריה ח, יט), לפי שהוא רביעי לניסן אשר

הוא ראשון לחדשי השנה. ואין יום התענית חל רק ביום שני של ר"ח באחד דימי אגה"ז ואל בימי בד"ו. ובאותו יום גם כן חל ט' באב. ופורענות אין מקדימין, ע"כ כי יפול י"ז בתמוז או ט' באב או י' בטבת להיות בשבת מאחרין ומתענין באחד בשבת. מה שאין כן תענית אסתר דשעת גאולה היתה, כי יחול פורים ביום א' ואין להתענות ביום ו' משום כבוד שבת מקדימין ליום ה'.

[ב] וביז"ז בתמוז נשתברו לוחות הברית ממעשה העגל, ובטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל. ומי"ז בתמוז והלאה מתחילין הימים שנקראו בין המצרים ודין הימים ההם כלולים לקמן בהלכות תשעה באב. [ויש שאין אוכלין בשר ולא שותין יין מאותו יום עד ט' באב, וברייונוס פוסקין מלומר פרקים. ומונעין שלא להכות תלמידים אפילו ברצועה כל ימי בין המצרים].

[ג] לפרשת פנחס מתחילין סימני הפטרות דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש. מלבד שנת ה"ש או ה"ח מעוברת דאז מחלקים מטות ומסעי, וחל תענית י"ז בתמוז אחר פנחס, מה שאין כן שאר השנים. ומתחילין אז סימני סליחות ההפטרות הנ"ל לפר' מטות, ומפטירין לפנחס במלכים (א' יח, מו) ויד ה' עד אחרי אליהו וישרתו. ומפני איזה הפטרה נדחו הסימנים עיין לקמן. יש מקומות שאומר שבת הראשון לאחר י"ז בתמוז אל אל חי ארנן, ושבת שני אריות הדיחו. במגנצא א"א כלום עד שבת חזון ישעיהו. אז אומרים שם כמו בשאר מקומות אותך כל היום לאהבה, וזולת אריות הדיחו. ובשאר מקומות זולת אלהים באזנינו שמענו, ומזכירין קדושים תתנ"ו.

[ד] אב מלך הוא ואין ראש חדש שלו אך באחד מימי בדו"ז, והוא מלך משום שבו היו קוצצין, וירחמנו האב, ממה שמתענין ט' באב. ואינו חל רק באחד מימי אגה"ז. והוא נקרא בלשון חכמים כלשון הקרא צום החמישי (זכריה ח, יט), שהוא החמישי לניסן שהוא ראשון. ובט' באב נגזרה גזרה על דור המדבר שלא יכנסו לארץ, ונחרב בית ראשון ושני. בעיגול דרב נחשון איתא דבשנת קע"ב לחורבן בית שני שם נשלמו ד' אלפים לבריאת עולם.

[ה] מהרא"ק: משנכנס אב ממעטין בשמחה. לפיכך יש שאין אוכלין בשר ואין שותין יין מן א' אב עד י' באב, כדאמר בירושלמי, א"ר זעירא דנהגינן דלא לשתות יין מן א' אב על מנהג התורה שנפסקה אבן שתייה, מ"ט כי השתות יהרסון (תהלים יא, ג). א"ר חנינא כל אלו הדברים מנהג רבותינו, וכיון שנהגו כן אל תטוש תורת אמך שהם רבותינו נוחי נפש. אבל בשר משמע במסכת תענית דאין אסור אלא בסעודה המפסקת.

הג"ה: יש אנשי מעשה שמונעין מלאכול בשר ומלשתות יין מי"ז בתמוז עד ט' באב, וכן בליל מוצאי ט' באב, לפי שאז היה עיקר החורבן, כדא"ר יוחנן אי הוינא תמן קבעינא

תשיעי ועשירי. הג"ה: ואנו נוהגין איסור בשר ויין מן ר"ח עד מוצאי ט' באב. ור"ח גופי' אסור. ותיקון בגדים חדשים נמי בכלל מיעוט שמחה וכן עמא דבר, מרדכי. וכל זה נהג מהר"י סג"ל אל כל בני ריינוס ועוד היום נוהגים. וטעם מניעת בשר ויין דאין שמחה אלא בבשר, דכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו' (דברים כז, ז). וביין כתיב המשמח אלהים ואנשים (שופטים ט, יג). מכל מקום אינה חובה כי אם ערב תשעה באב ממש משש ולמעלה.

[ו] ולפי זה שאין חובה, אם אירע מילה או פדיון הבן או סיום מסכתא דהן סעודת מצוה משנכנס אב, אז מותר לקרואין שם לאכול בשר וגם לשתות יין. ודוקא קרובים משום קורבא, אי נמי ריעות, אבל ההולכים שם רק לשתות, ובלאו הכי לא היו הולכים הוי להו מצוה הבאה בעבירה. ומיהו שבת שחל ט' באב בתוכה נכון למעט שמחות שלא יאכלו שם אלא בני מצוה ומנין רק בצמצום וכן נכון, ויש מקילין.

ומהר"י סג"ל על מילה בשבוע שחל בה ט' באב אמר כל השייכים לברית מותרין ביין שנא' שש אנכי על אמרתך (תהלים קיט, קסב). ומילה בערב ט' באב לא התיר להזמין יותר מעשרה. ולא ישתו יין רק בעל הברית והמוהל והאב ישתו כל הסעודה, והאחרים ישתו רק לברכת המזון. וכמדומה שהחמיר להם דאנשים קלים היו ויבאו לקלות ראש, דהא מהר"ם כתב להדיא במרדכי גדול לכל הקרואים בשר ויין, והכא במהרא"ק הנ"ל לא החמיר כ"א למעט קרואים.

פעם אחת חל ר"ח אב ביום ו' ומילה אח"כ ביום ג', והלבישו בעל הברית והמוהל בגדי שבת. בשבת היה ט' באב ומילה, ואומר יוצר ואופן וזולת של ברית.

[ז] שבת, פי' שבוע שחל ט' באב בתוכה, מיום א' עד ו' אסור לספר ולכבס בין מלפניו בין מלאחריו של ט' באב, ובחמישי לאחריו מותר משום כבוד השבת.

הג"ה: יראה שאסור לספר מר"ח אב עד אחר התענית לעולם, וגם לא לכבס ולא לרחוץ. וכן מנהג שלא ללמוד תורה בערב ט' באב, וכן שלא לומר פרקים אם חל ט' באב בשבת, עכ"ל. וכן אסר מהרי"ל ליתן בגדים לכובס גם בר"ח אב וכן איתא בא"ח ובער"ח התיר. וכן תמצא לענין רחיצה בספר רוקח שר"ח באיסור רחיצה כלאחריו וערב ר"ח מותר.

ואשר שאלת היכא דנדחה ט' באב משבת לאחריו אותו שבוע שלפניו מותר לספר ולכבס או לא. כן נראה כיון שנדחה לאחד בשבת אין עליה דין ט' באב אלא כאילו איקלע קביעותא בא' בשבת דמי, וכל הימים שלפניו מותר לספר ולכבס בהן.

הג"ה: וכן אנו נוהגין בשבת שלפני חזון ישעיהו אין נוהגין לכבס בגדים. ובסוף מסכת תענית פוסק דמותר לספר ולכבס אחר ט' באב. קטן או אשה בימי ליבונה מותרים לכבס שבוע שחל ט' באב בתוכה.

ונדה יכולה לטבול ולרחוץ במים חמין לפי שגדולה המצוה, כדאמר גדול פריה ורביה בפני הקדוש ברוך הוא יותר מבנין ב"ה שנא' חדש יהיה בלבנון ושני חדשים בביתו (מלכים א' ב, כח), לבד בתשעה באב עצמו אסור.

בגדי שבת נהגו רבותינו לשנות קצת בשבת של חזון ישעיהו. ואין מחליפין כל הבגדים כשאר שבתות להראות קצת סימני אבילות עכ"ל, מהרא"ק. בספר אגודה כתב בשבת חזון ישעיהו לא ילבשו לבנים אך כתונת.

[**ח**] מהר"י סג"ל הנהיג בביתו שלא לבשל דגים עם יין בשבוע של ט' באב, אבל עם חומץ התיר שאין בו הנאת יין, וכן הוא באגודה מסכת תענית.

אמר מהר"י סג"ל טוב למנוע מלברך זמן על שום פרי חדש כל בין המצרים כדי למעט שמחה, וכן ראיתי הג"ה באגודה מספר כל בו. ואגב גררא הגיד לנו אמ"ץ מהר"י סג"ל שחייבין לברך זמן על כל מין ומין של פרי, אף על פי דשם אחד לכלם דכמה מיני אגסים הן, וכן תפוחים וגודגדניות וכן לוזים ואגוזים כל אחד מין לעצמו לברכת זמן.

שבוע שחל ט' באב בתוכה היה מהר"י סג"ל מזמן ברכת המזון בלי כוס, גם שלא להשקותו לקטנים. ואם שתה שכר שעורים שקורין ביר אחר ברכת המזון, היה מברך עליו שהכל נהיה בדברו.

אמר מהר"י סג"ל שלא לבנות ושלא לנטוע בשבוע של ט' באב. והסרסורים לא ישאו כלי כסף וזהב לסבב ולסרסר בעיר, כמו שרגילין, דשמחה הוא להם ברואים הכלים והתכשיטין. ומעשה בא' שקצב עם גוי לצייר ביתו, וטרם שגמר חל ר"ח אב, ושאל פי מהר"י סג"ל, וא"ל לא נכון לצייר כל בין המצרים, והואיל דקייץ עמו והתחיל יגמור, ואם יכול לפייסו בדבר מועט להמתין עד אחר ט' באב תע"ב.

אמר מהר"י סג"ל שלא לתקן שום בגדים חדשים בשבוע של ט' באב ואף לא מנעלים חדשים, וכן ברוקח, וכן באגודה דיש נוהגין.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל מותר לחפוף הראש בערב שבת דחזון ישעיהו, ודוקא במימי חפיפת הראש צוננין ולא חמין, ובקושי מותר גם כה"ג. וכן הנהיג לבחורים וגם הוא בעצמו עשה כן, דאמר מאחר דהוא רגיל לחוף ראשו בכל ערב שבת מתקרי חולי אצלו.

מהר"י סג"ל לא שינה שום בגדים בשבת דחזון ישעיהו. גם טלית המיוחד לו לשבת לא עיטף אלא בשל חול. ולא היו מאריכין ביוצר הכל יודך, אך במהירות עונים זה את זה.

ושאלו לפניו איך נוהגים אבילות בשבת שלא לשנות בגדים, והשיב דלא מנכרי בזה אבילות דהרואה אומר בגדי שבת אין לו. אבל דברים שבצנעה מותר בו דאם לא כן מתחזי כאבל גמור, לבד כשחל ט' באב בשבת ונדחה, אותו שבת נוהג איסור בדברים

שבצנעה דהוא תשמיש המטה, וכן הוא במרדכי בשם מהר"ם. ומתי שאירע כן הנהיג מהר"י סג"ל את שמש העיר להגיד מבית לבית לנהוג איסור בדברים שבצנעה כל אותו השבת בשעה שקרא ללכת לבה"כ.

מהר"י סג"ל עשה שפינהולץ לבנו הר"ר שמעון בעודנו נער בשבת ו' אב, והיה האב לבוש קטא של שבת לבד לכבוד בנו, והחתן היה לבוש כל בגדי שבת. וכל הקהל הלכו אצלו ושמחו עמו אחר הסעודה ביין ובפירות, כמנהג בכל ליל שבת דקודם שבת הנשואין.

אמר מהר"י סג"ל מנהג אושטרייך בשבת חזון ישעיהו היו פורסין פרוכת של שבת לפני התיבה. בשבת חזון מזכירין נשמות של כל הקהלות ואומרים אב הרחמים. ואם חל ט' באב בשבת ונדחה היו פורסין אותו המיוחד לחול וכן הנהיג גם הוא במגנצא. בפראנקפורט פורסין בשבת שלפני ט' באב פרוכת של שבת כמו שאר שבתות וכן מפות ומכסאות, אבל בשומו בגדים איש הישר בעיניו יעשה. במגנצא בשבת חזון ישעיהו אומר אותך כל היום לאהבה, וזולת אריות הדיחו, ומזכירין קדושים תתנ"ו, אב הרחמים.

במוצאי שבת חזון ישעיהו לא היה מהר"י סג"ל מקדש הלבנה ואיחר למוצאי שבת נחמו. ויהיב טעמא מאחר דנחשב לדידן קבלת פני שכינה ואין מקבלין אותה אלא מתוך שמחה, והאידנא אסורים בשמחה. ודוגמא זה בחדש תשרי לא היה מקדש אותה עד מוצאי י"כ, דמקודם לכן מאויימים מיום הדין וליכא שמחה.

[י] אשה קבלה עליה להתענות השנה כל יום שני וחמישי, וחל תשעה באב בשלישי, ושאלה ממהר"י סג"ל איך תנהוג ביום ב' בסעודה המפסקת שצריכין להפסיק מבעוד יום, ואמר שתתענה עד שעת סעודה מפסקת ותאכל אז ותפסיק עם בני הבית. וכן היה מורה על תענית חלום בערב יום כפור למאן דרוצה להחמיר ולהתענות אז.

והי לך לשון מהרא"ק: ט' באב ביום ג', ויחיד קבל עליו תענית שני וחמישי כל השנה, לסעוד פעמיים א"א מתוך נדרו, סועד פעם א' דקי"ל כמ"ד מתענין לשעות, והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, וצריך להתפלל מנחה ואחר כך סועד, ואף על גב דכל תענית שלא שקעה עליו חמה לא שמיה תענית, הני מילי בשאר תעניות אבל בערב ט' באב ובערב יום כפור שאי אפשר להשלים, מתענה לשעות ואחר כך סועד.

[יא] על שהיה חסר דעת ונתרפא מיום אל יום, שאלו ממהר"י סג"ל איך ינהוג בשבוע של ט' באב ובט' באב. והיה מורה לאכול בשר ולשתות יין כל השבוע, וגם לא להתענות בט' באב. ואמר האוכל בט' באב מחמת אונס או שגג ואכל, יאמר נחם בברכת המזון. וכן האוכל ביום הכפורים מחמת אונס, כתב בא"ח בהלכות יום הכפור דיאמר יעלה ויבא בברכת המזון.

ואמר היולדת ביום א' קודם ט' באב מותרת לאכול בט' באב אם צריכה. [יב] ממנהגי מהרא"ק: כל המצות הנוהגות באבל נוהגים בט' באב, אסור באכילה ושתייה רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. הג"ה: כל מקום בטלים ת"ח מלימודם בט' באב. ולא ילך אדם לטייל בשוק, הרי התורה בטלה מתוך שכתוב בה פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים יט, ט), ומי יקל ראשו אז לשמוח עצמו בטיולים.

כשאירע אבל בט' באב ראיתי שלא היה נכנס בליל ט' באב לבהכ"נ עד למחר, הלך וישב בבית הכנסת עד שהשלימו קינות, ולאחר התפלה הלך לביתו וישב. מהר"י סג"ל הנהיג האבל לילך לב"ה בליל ט' באב עד סיום כל תפלה. ובשחר עד סיום קינות, וכן במרדכי ורוקח. ואין מונין את האבל למנין עשרה ביום ראשון בלבד ולא יותר, שעיקר אבילות רק ביום ראשון שנאמר עליו ואחריתה כיום מר (עמוס ח, י). אבל מכאן ואילך מונין אותו במנין עשרה להתפלל עמו, וכן הורה הר"ר יקותיאל. וא"צ אדם לשנות מקומו בבית הכנסת משום איבול אך יתפלל במקום המיוחד לו.

[יג] סועדים אחר מנחה סעודה מפסקת על הארץ ביצים או עדשים ופירות כי פירות לא אתקרי תבשיל. כתב באגודה שלא לשתות שכר בסעודה המפסקת. בהג"ה במיי' דאין מזמנין יחד אך כ"א יאמר ברכת המזון בפני עצמו. מהר"י סג"ל אכל בערב ט' באב עדשים לאיבול. הג"ה: ר"י היה אומר תבשיל של תפוחים וכן כל דבר מבושל הנאכל אף על פי שאין בו משום בשולי גוים, כיון דמערבין בו עירובי תבשילין מקרי תבשיל, סמ"ק. נמצא כשעדיין חיין אינן נחשבין לשני תבשילין לאסור לאוכלן אחר תבשיל אחד.

אמרו (עליו) על רבי יודא בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכירים והיו מביאים לו ביצה אחת וקיתון של מים. ושורין מפה במים ומנגבה ולמחר מעבירה על ידיו ופטור, דאסור להושיט ידיו במים משום תענוג. וכן נהג מהרי"ל בשריית המפה בערב ט' באב, וכן ברוקח. הג"ה: אבל ביום הכפורים אסור לשרות המפה במים פן יבא לסחיטה. מותר להושיט את אצבעותיו במים משום נקיות ולא הוי בזה איסור תענוג, סדר רש"י.

[יד] מה אשר יש משימין אבן מראשותיהן בליל ט' באב, היינו טעמא דכתיב אין זה כי אם בית אלהים (בראשית כח, יז), ודרשינן שראה יעקב חורבן הבית ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו (שם, יא), משום אבל.

מנהג יפה הוא לילך על קברי מתים בט' באב, כדאיתא באיכה רבתי הצדיקים גם בקבר מתאבלים על ירושלים, עכ"ל מנהגי מהרא"ק.

אמר מהר"י סג"ל שכתב במרדכי מעשה ברבי יעב"ץ בט' באב שהיה חל בשבת ונדחה, ואותו היום נעשה בעל ברית, והתענה חצי היום ואחר כך סעד, כי אמר שיום טוב שלו הוא.

מהר"י סג"ל היה אוסר לשחוט בט' באב עד אחר חצות, וכשהגיע חצות התיר לשחוט גם אם עדיין לא סיימו איוב וירמיה, וכן במהרא"ק. וכן כתב במרדכי דאין לשחוט או להכין סעודת מוצאי ט' באב עד אחר חצות מכשינטו צללי ערב.

מהר"י סג"ל היה מוחה שלא לקנות עץ בט' באב כדרך שאסור גם כן במועד, דדינם שוה ליאסר במלאכה.

[טו] איתא במרדכי בהלכות שמחות נהגינן שלא להדליק נר בבה"כ בט' באב כי אם נר אחד לחזן וכו', וראיה דכתיב שמש וירח קדרו (יואל ד, טו). ומהר"י סג"ל היה נוהג כשאירע מילה בערב ט' באב הניחו דולק את הנר שהדליקו שם בשביל הנער הנימול כדי להדליק ממנו אם יכבה נר של חזן. וכ"כ באגודה: בליל ט' באב מכבין כל הנרות בבה"כ מלבד נר החזן ועוד נר אחד להדליק בו נר של החזן אם יכבה. ואחריו נהג מהר"י סג"ל כן בכל שנה.

[טז] ט' באב שחל ביום א' או נדחה לשם, אמר מהר"י סג"ל דאז במוצאי שבת כל אחד בבא לביתו מיד כשרואים את הנר מברך בפני עצמו בורא מאורי האש, כן ברוקח. ובמוצאי ט' באב כשהחשיך בטרם הסעודה מבדיל בעל הבית על הכוס בפה"ג וברכת הבדלה, ובשמים אין מברכין דתענוג הוא בריחן. וכן יש במרדכי פ' ע"פ, וכן ברוקח. לשון המרדכי הגדול: ואין מברכין על האש במוצאי התענית משום שאין מברכין על האש אלא במ"ש, עכ"ל במסכת ברכות פרק אלו דברים.

וז"ל מהרא"ק: ט' באב ביום א' מבדילין במוצאי ט' באב, ואין מברכין לא אש ולא בשמים. וא"ת הבערה ובישול איך מותרים בו, התירו הבדלה דבתפלה במ"ש. ורש"י היה מברך בורא מאורי האש במ"ש בצאתו מבה"כ, ובמוצאי ט' באב היה מברך המבדיל, וכן ברך הר' יהודה משאנ"ץ.

הג"ה: אבל על כוס לא מברך במ"ש דלמחר ט' באב משום שאי אפשר לטעום. וגם לינוקא אין למיהב דילמא אתי למסרך לשנה אחרת כדאיתא בעירובין. ובמוצאי ט' באב אז יבדיל על הכוס, כדאמר בע"פ מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת עד יום רביעי. ויש מי שאומר לברך גם אבשמים במוצאי ט' באב, ולא נהירא ולא נהגו רז"ל כן, עכ"ל מהרא"ק.

סדר התפילה

[יז] מנהג הוא באשכנז שכל ימות השנה כל ימות החמה מתפללין תפלת מנחה וגם של ערבית קודם סעודת הלילה, אבל בערב תשעה באב אוכלין סעודת הלילה קודם תפלת המנחה אחר מנחה גדולה. ואח"כ מתפללין רק תפלת המנחה לבד וחוזרין לבתיהם ואוכלין סעודה המפסקת על הארץ. ומנהג ריינוס שבימות החמה בכל שבת סועדין סעודה שלישית דשל הלילה טרם תפלת מנחה. וכשחל ט' באב ביום א' או נדחה משבת, היה נוהג מהרי"ל להתפלל מנחה מקודם ואח"כ סועדין סעודה שלישית, כדי לצאת סעודה המפסקת עם אותה סעודה. ויהי בישב מהר"י כ"ץ ז"ל שם בראש לא ידע המנהג של הרב ז"ל הנזכר, וצוה לשמש העיר לקרא אל העם לסעוד מעיקרא כשאר שבתות, ואמרתי לו המנהג שהנהיג אמ"ץ מהר"י סג"ל כדלעיל, והיה קשה בעיניו להקשיב אל דברי, וחרה אפי לשנות מנהג האר"י נוח נפש, ובדקתי להחזיק אמריו טהורות ומצאתי בספר הרוקח כי ההוא עובדא וז"ל: ט' באב שחל במוצאי שבת או בשבת היה רבינו יצחק בר יהודה נ"ע בין מנחה למעריב בסעודה המפסקת בוצע על ב' ככרות ומיסב על השלחן כשאר שבתות וכו' עכ"ל. ושמחתי שזכיתי למצא את הבאר ששתה ממנו פי הטהור מהרי"ל, וכן הוא נמי במהרא"ק. גם בפ"פ אין משנין משאר ימות השנה אך אוכלין קודם מנחה.

[יח] מנחה בערב ט' באב א"א תחינה. ואם ט' באב ביום א' א"א צו"ץ בשבת במנחה, וכן הוא במרדכי מאבי"ה משום דמיתקרי מועד וכן ברוקח. הג"ה במהרא"ק: כשחל ט' באב ביום א' אומרים צו"ץ בשבת להצדיק על הרע והטוב. אבל כשחל בשבת עצמו א"א צו"ץ דאיקרי מועד, וכן ברוקח עכ"ל. אכן מהר"י סג"ל לא שינה כדפי' לעיל, דגם כי חל ביום א' לא אמר צו"צ במנחה דשבת. בפ"פ א"א צו"צ אפי' כשחל ביום א'.

[יט] חולצין המנעלים אחר סעודה המפסקת טרם הולכים לבה"כ. ואם חל ביום א' אין חולצין עד לאחר ברכו, לבד ש"צ חולץ ביורד לפני התיבה מפני טירוף התפלה, וכן במיימ' וברוקח. וכן ראיתי מהר"י סג"ל נוהג כאשר רגיל להיות ש"צ בכל שנה.

[כ] משהחשיך אין מדליקין הנרות כדפי' לעיל. ויורד ש"ץ לפני התיבה ואומר והוא רחום עד חמתו בנחת דרך אבל וכן כל התפלה. אם הוא מוצאי שבת אומר אתה חוננתנו בתפלה, וא"א ויהי נועם. אך סדר ואתה קדוש כדאפרש אי"ה לקמן.

אחר סיום תפלת י"ח אומר חצי קדיש עד דאמירן, וכן הוא בספר הפרנס, וכן העיד האגודה על סדר הרוקח חצי קדיש. מהרא"ק: יש אומרים גם תתקבל, וי"א שלם בלא

תתקבל, וכן בא"ח. ואם מוצאי שבת מרים ש"צ אצבעותיו נגד נר הדולק לפניו ומברך בנחת בורא מאורי האש, ושאר העם בבואו איש לביתו כדפי' לעיל.

[**כא**] ויושב לארץ. מהר"י סג"ל ישב להדיא על הרצפה ולא על גבי המעלה דלפני תיבה. ומברך על מקרא מגילה טרם מתחיל איכה, וכן במרדכי מאבי"ה. וכשקרא קינות איכה שתק מעט בסיום כל פסוק דלא מתקרי אגרת כמגילת אסתר דצריך שם לחבר הפסוקים יחד, והפסיק מעט יותר ממה שעושין בקריאת התורה. ובין כל איכה לחבירו הפסיק מעט יותר מבין הפסוקים, וכל פסוק האחרון אומר בקול רם להודיע סיומו. וכן כל פסוקים של רחמנות אומרים בקול רם. ואיכה הראשון אומר בקול נמוך ובשני מרים קולו מעט יותר. ואני הגבר יותר קול רם משניהם. ואיכה יועם כראשונים וכן זכור ה'. וכשחוזר וכופל זכור ה' לחלקו באוי כדלקמן, אומר בקול רם ונעים באריכות. כשהגיע ש"צ בפעם ראשון לסיום פסוק לאורך ימים מתחילין הצבור בקול רם השיבנו ה' אליך וגו'. וש"צ כופלו גם כן בקול רם והוא מסיים בקול נמוך פסוק כי אם מאס כו'. והציבור כופלין אחריו השיבנו. וש"צ כופל אחריהם. וחוזר הש"ץ ומתחיל בקול נעים ובמתון זכור ה' מה היה לנו אוי הביטה וראה את חרפתינו אוי מה היה לנו. וכן הולך וחולק כל פסוק אמצעיתו באוי וסופו באוי מה היה לנו עד הפסוק אתה ה' וכו' אומר ש"צ וציבור כבראשונה. ואז אומר ש"צ קינות בקול רם ונעים ומתחיל על אלה כו'. בפראנקפורט א"א רק על אלה, ואז בחטאינו אפי' במ"ש. תסתר לאלם כו' ש"צ אומר בקול רם ונעים עד אנה בכיה כו' וצבור כופלין וש"צ אומר בליל זה יבכיון כו'. ואם במוצאי שבת מוסיף חרוז אחד בליל זה סר נגהי כו' וש"צ אומר אז בחטאינו כו' ובסיומו פותחין צבור מאליהן תרחם ציון כו' וש"צ כופלו.

ועומד ש"צ לפני התיבה בין בחול בין במוצאי שבת ואומר ואתה קדוש ואין מתחיל ובא לציון וכן במרדכי משם אבי"ה, משא"כ ברוקח ובמיימון. וא"א ויהי נועם אם הוא מוצאי שבת. וכן מרדכי מאבי"ה, לפי שמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בט' באב אין עושין ותו דאיקרי מועד. וכן ברוקח. קדיש בלא תתקבל. וכן ברוקח ומהרא"ק. אם מוצאי שבת א"א ויתן לך, וכן ברוקח. קדיש יתום במקום שנהגו אחר עלינו בפרנקפורט א"א לא ויתן לך ולא קדיש יתום. והולכים כאבלים ואין מברכין בניהם בלילה.

[**כב**] שחרית אין השמש קורא לבא בה"כ, אך מעצמן משכימין כעלות השחר ובאין לבה"כ. ואומרים פסוקי דזמרה כשאר ימות השנה, אך בנחת דרך אבל כל אחד בפני עצמו, ואין מדליקין שום נר. מהר"י סג"ל היה לובש בשחר טלית קטן, וכן הוא בהג"ה במיי' בהלכות תשעה באב, והוא במרדכי וא"ח.

מהרא"ק: אין מתעטפין בציצית דאמר באיכה רבתי בצע אמרתו בזע פופירי' דידיה, ונ"ל חפ"ת דטעות הוא דמנלן דהא אטלית דציצית נאמר, ועוד א"כ לא נתפלל משום שנא' סתם תפלתי (איכה ג, ח), ועוד לא יהא אלא כאבל ביום ראשון דחייב בכל המצות. מהר"ם אמר דאין להניח תפילין כדמסקי' פ"ק דברכות אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מתפילין שנא' בהן פאר גבי יחזקאל פארך חבוש עליך (יחזקאל כד, יז), עכ"ל מהרא"ק. ואנו נוהגין דאין מתעטפין בציצית ואין מניחין תפילין בט' באב עד המנחה. מהר"י סג"ל היה לובש בט' באב סרבל רע וגרוע ולא הטוב המיוחד לו לבה"כ שלא להפסידו בישיבת הקרקע, ובמנחה החליף מן הגרוע אל הטוב.

[**כג**] מתפללין י"ח, ואין הצבור מוסיפין כלום בתוכו. ש"צ כשחוזר התפלה אומרים הציבור קרובץ אאביך, וש"צ חוזר לאיכה דבסוף כל חרוז. וש"צ אומר ענינו בין גואל לרופא, כמו בכל תענית צבור. מהרא"ק: ליוצר אומר ענינו לפי שהוא צום חמישי. ור"י הנהיג שלא לומר דסתם תפלתי כתיב (איכה ג, ח), גם נקרא מועד דמהאי טעמא אין בו תחינה. ולא אומר נחם בשחר, וכן ברוקח. מצאתי מה שלא אומרים נחם בשחרית בתשעה באב לפי שאין מנחמים אבל בשעה שמתו מוטל לפניו, והא נמי להא דמי.

אחר תפלת י"ח קדיש עד דאמירן וא"א תחינה אם הוא יום ה', אך אומר אל ארך אפים גם אם לא יום ה' ככל תענית ציבור. וכן בפ"פ אומרים אל ארך אפים, אף כשחל בשאר ימי השבוע. מוציאין ס"ת ש"צ אומר גדלו וצבור רוממו. קורין בסדר ואתחנן כי תוליד בנים (דברים ד', כה - מ) עד נשבע להם א'. וא"א מי שבירך להנקרא. אין עוד מלבדו, ב'. לשלישי קורא יעמוד מפטיר וקורא עד כל הימים. חצי קדיש. מהרא"ק: משונה קדיש זה מכל שאר קדישי הקריאה שכולם לפני המפטיר וזה אחריו, משום דהוא עולה למנין הקרואים בתורה דלא פוחתין משלשה. וגם מיד אחר הכנסת התורה יושב לקינות, וסומכין על קדיש זה. מפטיר בספר ירמיה אסוף אסיפם בניגון המקרא ולא בניגון אחר הפטרות. ואומר ברכות הפטרה עד מגן דוד. ש"צ יהללו צבור הודו, ומכניסין התורה וא"א קדיש כדפי' לעיל.

[**כד**] ויושב לארץ לומר קינות. והי לך הסדר שנהג מהר"י סג"ל לש"צ: שבת סורו. איכה אצת. אאדה עד חוג. איכה תפארתי. איכה אשפתו איכה יושבת חבצלת. איכה תאכלנה נשים. איכה אלי קוננו. אהלי אשר תאבת. אחור וקדם. איכה אמר כדת. זכור את אלה. אתה אמרת היטב. לך ה' הצדקה. הטה [אלקי] אזנך. אז במלאות ספק. אז בהלוך ירמיהו. הרי לך י"ז קינות שתקנם הקליר. ולבסוף אומר הלילו הה. אז בחטאינו. ואתמול בלילה אמר ש"צ שלשה הרי הן כ"א נגד ימים דבין המצרים. כ"א קינות כנגד כ"א

יום שבין י"ז לתשעה באב. יש מקומות דאומרים הציבור אז בהלוך, ואז במלואות. כשמסיים ש"צ אז התחיל המופלא שבצבור, וכן נהג מהר"י סג"ל, הקינה אמרתי שעו. ומרבין כל העם בקינות. ובסיומם הקינות מתחיל המופלא, וכן עשה מהר"י סג"ל, ואומר ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך וגו', וכל העם מרבים ציונים. וגם ש"צ אם ירצה מרבה קנות וציונים. פעם אחת סיימו העם קינות וסבר אחד שפסקו לומר עוד קינות מאחר שאיחרו וקפץ בראש, ואמר ציון אחד ובסיומו לא הקפיד מהר"י סג"ל והוסיף לומר קינות, וכל העם הרבו עוד קינות אחריו. אחר שמסיימין ציונים מתחיל ש"צ קינות הלילו הה ליום כו', ואח"כ עד אנה בכיה, ואז בחטאינו כסדר שאמרו בלילה.

ועומד ש"צ לפני התיבה ואומר אשרי יושבי. ואין אומרים למנצח. וכן במרדכי מאבי"ה, וכן ברוקח. ומתחיל ובא לציון גואל ואתה קדוש. ומדלג ואני זאת בריתי וכו', וכן במרדכי משום שאסור בת"ת, וכן במהרא"ק. הג"ה מהרא"ק: אם אירע מילה בט' באב אומרים ואני זאת בריתי כשאר ימות השנה. קדיש בלא תתקבל. וכל מי שנדבה לבו מן הצבור אומר איוב שלם, ומקצת ירמיהו שהן דברים הרעים מתחילה עד ה' צדקנו. ואח"כ אומר קרבו גוים והוא באמצע ספר ישעיה עד ונסו יגון ואנחה. עלינו לשבח. קדיש יתום במקום שנהגו. בפראנקפורט אומרים קרבו גוים וקדיש יתום ויושבים על האצטבאות מיד אחר הקינות.

[**כה**] מילה שחל בט' באב, היה נוהג מהר"י סג"ל כשסיימו הקינות טרם שהיו מתחילין לומר איוב וירמיה הולכים אבי הבן ובעל ברית והמוהל לביתם ומחליפין בגדיהם לבגדי שבת אך לא לבשו לבנים. וחזרו לבה"כ והיו מדליקין הנרות, וכן הוא בספר פרנס, ומביאין הנער ומוהלין ואחר המילה פושטין הנ"ל בגדיהן אשר החליפו, וכן בספר פרנס. ואומר' איוב וירמיה. וכל זה הורה מהר"י סג"ל למעשה, ואמר שכתוב באבי העזרי דיש למול אחר חצות דמקודם לכן חל עליהם אבילות וגבי מילה כתיב שש אנכי (תהלים קיט, קסב). וכן העידו זקני מגנצא. אך רא"ם חלק שלא לבטל מצות זריזין כ"כ. ובמהרא"ק כתב מוהלין אחר איוב וירמיה מטעם שש אנכי. ובתשובת הגאונים שאין למול אך במנחה שאז יש נחמות, אכן שותים הכל את מי באר מהר"י סג"ל כדלעיל.

[**כו**] במנחה לא הקפיד מהר"י סג"ל והחליף סרבל הגרוע שלבש בבקר ולבש הטוב. אך הולכין יחפין לבה"כ, ויושבים על האצטבאות, ומתעטפין טלית, ומניחין תפילין, ואומר אשרי. וקורין ויחל, ואומר מי שברך לנקרא, ומפטירין דרשו. גם מדליקין הנרות. במנחה מתפללים עננו ציבור וש"צ כל אחד כרגיל במקומו. ונחם לשניהם בבונה ירושלים, וכן ברוקח, ודוקא בתפלת מנחה. מהר"י סג"ל היה חולץ תפילין שלו מיד אחר קדושה

למנחה. וא"א תחינה, וכן ברוקח. מנחה אין נופלין על פניהם. בערבית אין משנין מאומה והולכין יחפין עד חשיכה. ואם הוא יום א' מבדיל בכוס ברכת הבדלה כדפי' לעיל.

[**כז**] שבת נחמו הוא השבת הסמוך אחר ט' באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל. ואומר יוצר ארוממך אל חי, אופן שאו מנחה, אמת ויציב של יום טוב, זולת אמת משל. חתן בשבת נחמו יוצר ואופן של נחמו וכן הזולת, ובסוף כל אחד אומר חרוזה אחרונה מפיוטי דחתן, ובזולת נוהגין לעולם להתחיל כראות חתן. ויש מקומות שאומר אלהיכם בקדושה למוסף. הפטרת נחמו גם בחתונה.

[**כח**] חמשה עשר באב ברוב מקומות א"א תחנה בבקר. במגנצא ובוורמיישא אומר תחינה בט"ו באב ובשבט. ויש לזה טעמא וגם בו הותרו השבטים לבא זה לזה, פי' להסב נחלה לשבט אחר, דרשאין הבנות היורשות לינשא לאיזה שבט שחפצה גם אם לא היה שבט אביה, דבאותו יום פסקו כל אותו דור של באי הארץ. דגבי אותה מצוה לא נתפקדו מחמת בנות צלפחד אלא אלו, דכתיב זה הדבר (במדבר לו, ו), משמע דבר זה לא צוה אלא לאותו הדור. רבי ורב יוסף דאמרי תרווייהו שבו פוסקים מלכרות עוד עצי המערכה דכורתי' אותם כל השנה טרם תש כח החמה המייבשת עצים הקצוצים והיו מייבשים לצורך המערכה. בט"ו באב כלו מתי מדבר ובו נתבטל אותן פרוזדאות וכו', עיין פירש"י פ' בתרא דתענית דף ל"א, וכן איתא בפתיחתא של איכא רבתי דף נ"ז ותמצאנו באר היטב.

הלכות ימים הנוראים

[**א**] אלול לעולם ר"ח שני ימים והוא ראש מניינו מן השני. מתחילין לתקוע ביום ראשון של ר"ח אלול בשחרית. לא חל רק באחד דימי אבד"ו. ודרש מהר"י סג"ל כתיב נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים (ירמיה ד, ג), על כן צריך כל אדם להסיר השרשים הרעים ורוע מעלליו מן לבו קודם יום הדין של ראש השנה. וירגיל את עצמו כל ימי אלול להיות רגיל בהן בעשרת ימי התשובה. ואמר שכתב בא"ח דכל ימי אלול ישב כל אדם קודם סעודותיו וקודם שינתו, וישתומם על עצמו ויפשפש במעשיו להתוודות עליהן בימי תשובה העולין לקראתו.

[**ב**] בכל שנה ושנה בסוף חדש אלול ימי סליחות של ימים הנוראים מתחילין ביום ראשון כדפי' לקמן. וביום ראשון של סליחות פוסקין מלומר פסוקי דזמרה במתון. וכן יוצר הכל יודוך פוסקין מלומר במתון בשבת הראשון של סליחות. אך במגנצא אומר היוצר במתון עד שבת חולו של מועד דסוכות.

[**ג**] אמר מהר"ש משנכנס אלול כשכותב אדם אגרת שלום לחבירו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו להשיבו לטוב השנה הע"ל, על דרך בשנה טובה תכתב ותחתם, או תולה ארץ על בלימה, יטיב לך כתיבה וחתימה, וכה"ג. וכן נהג מהר"י סג"ל. ואגב גררא מורה מהר"ש דלא לכתוב תיבת שלום שלם באגרת, אך נקודה על הוי"ו. וכן הוא בתשב"ץ דהוא אחד מן השמות הקדש.

[**ד**] מהרא"ק: כשמשכימין לסליחות בתחילה מתעטף ש"צ בציצית, אף על פי שאין זמן ציצית, כדאי' התם הקדוש ברוך הוא נתעטף בציצית כש"צ והרגיל למרע"ה י"ג מדות. אלמא כשאומר י"ג מדות יתעטף בציצית. ואמר מהר"א שיש לברך עליו. וכ"פ ר"ח פ' התכלת. ואמר בספרי א"ל לרבי ישמעאל אי אתה מודה בכסות המיוחד ליום שחייב אף בלילה ומה דציצית זמן גרמא היינו המיוחד ללילה, לכן גם בי"כ צריך לברך בלילה, חיים פלטיאל תולעת. אכן מהר"ם פסק להתעטף אז בלא ברכה וכשיגיע זמן ציצית ביום ימשמש בו ויברך. וכן בליל י"כ יברך מבעוד יום וכן נהג מהר"י סג"ל.

[**ה**] מנהג הוא בכל תפוצת ישראל לאתחולי בתקיעת שופר משנכנס אלול. מהרא"ק: מנהג כשר לתקוע מר"ח אלול כדי לערבב השטן, ואין יודע מתי הדין ויקטרג. לכן אין תוקעין בערב ראש השנה כי אז יהיה סבור השטן שיום הדין עבר. מנהג הוא שפוסקים מלתקוע שלשה ימים קודם ר"ה. וכן מה שמתחילין התורה בבראשית בשמחת התורה מטעם זה שלא יכוין מתי תחילת השנה ולא ידע לקטרג. ומה שמשכימין לסליחות קודם עמוד השחר, משום דאמרי' פ"ק דע"ז אשר הקדוש ברוך הוא שט בי"ח עולמות בלילה ובשלש שעות אחרונות בבוקר שט בעולם הזה, שנא' אליך ה' שועתי ובבקר תפלתי תקדמך (תהילים פח, יד), עכ"ל.

ודרש מהר"י סג"ל דאז אין מתחילין לתקוע בהכנסת ראש חדש בערב, אך בשחרית יום ראשון של ר"ח משום דמאותו יום עד יום הכפורים מ' יום, כנגד מ' יום ששהה מרע"ה בהר לקבל לוחות האחרונות. ומרע"ה בהשכמת הבקר עלה, כמו שנאמר בסדר כי תשא ועלית בבקר (שמות לד, ב), והוא היה ר"ח אלול, וכן פרש"י שם ג"כ וירד ביום הכפורים להודיע לישראל שנתכפר עון העגל. וע"ד זה בא"ח. ודרש מהר"י סג"ל טעם התקיעה משנכנס אלול, כדאמרינן משנכנס אלול מרבין בתשובה. וסמך לדבר ומל ה' א"ת ל'בבך ו'את ל'בב זרעך (דברים ל, ו) ר"ת אלול. ולכך תוקעין להזהיר ולהזריז העם לתשובה. משל למלך כשבא לצור על עיר, וכן הצופה על המגדל כשרואה חיילות באים על עיר דרכם להריע לתקוע להזהיר העם שיהו עומדים על משמרתם, וכן בא"ח.

[**ו**] שאלו מקמי מהר"ש על חבורה הדרים בעיר ישוב אם יכולין לכוף זה את זה להשאר במקומו כדי להשלים מנין עשרה להתפלל בציבור או להעמיד אחר תחתיו, ומ"ש

מהר"ם ע"ה דכופין בראש השנה אם בשאר השנה נמי כופין. והשיב מהר"ש דדוקא בימים הנוראים בלבד כופין דאז אורח כל ארעא להתפלל במנין עשרה. אבל בשאר ימות השנה רגילים להתפלל יחידים אין כופין לא להשאר ולא להעמיד אחר תחתיו.

[**ז**] מאחר דאמרי' הכל כמנהג המדינה ונהרא ונהרא ופשטיה. איזה מקום יספיק לקבץ שם כל הנהרות דים הגדול [אין] מספיקן ולבאר כל מנהגי מדינה ומדינה. לכן עזבתי' ופוק חזי מאי עמא דבר, ובפרט הימים האלו משתנין במקצת, וקל למצא בכל מקום הסדר. (סדר הסליחות מנעתי מלכתוב דהכל כסדר המדינה משנין).

[**כל** הימים דלפני ר"ה אומרים בכל יום בהשכמה ג' סליחות ופזמון וחטאנו, וביום הראשון נוהגין להתענות כל הקהל, בשאר ימים יתענה מי שירצה. ואין קורין כל ימי הסליחות ויחל רק בצום גדליה דההוא נקרא תענית ציבור. ובערב ר"ה נוהגין ג"כ כל הקהל להתענות].

[**בסוף** ימי אלול משכימין שחרית קודם השחר לסליחות נגד ימים נוראים. ואסדר ההלכות בסיעתא האל ההודאות אשר אליו נאים].

[אשר בכח מריק החנית, ישמחני מהלכות תענית].

[**ח**] מהר"י סג"ל דרש טעם הימים דמתענין קודם ראש השנה, משום דלעולם אנו מחוייבין להתענות לכל הפחות עשרת ימי תשובה קודם יום כפור. ומן ראש השנה ואילך לא תמצא דמתענין כי אם ששה, דהסר מינייהו ב' ימי ר"ה, ועי"כ ושבת, להכי תיקנו להתענות קודם ר"ה להשלים. ולעולם אין פוחתין מן ארבע ימים תחת ארבע הנז'. לכן כדאיקלע ר"ה ביום ב"ג או ג"ד, אז מקדימין להתענות ביום א' בשבוע שקודם השבוע שחל ר"ה בתוכה, וכן בא"ח.

[**ט**] דרש מהר"י סג"ל כשמתענין יזהרו שלא יאכלו ולא ישתו הלילה דקודם התענית כ"א בהשכמה כל כך שברור לו שעדיין עמוד השחר לא עלה. וכן בערב ר"ה שדרך הנערים והבתולות לאכול קודם עלות השחר יזהרו במאד שיהא עדיין לילה. אכן שבוע ראשונה דסליחות דימים הנוראים אין נכון שיאכלו כדרך אשר זקנים וזקנות שהתענית קשה עליהם עושים. כי רוב פעמים כשמשכימים באותה שבוע לסליחות כבר עמוד השחר עלה, דהא רגע קטנה הוא ומי יוכל לעמוד עליו. והרוצה לאכול בהשכמה טוב הוא שיתנה מקודם, כי איתא דיעות בדין זה אם מותר אם לאו, ובתנאי זה מוציא נפשיה מפלוגתא.

[**י**] אמר מהר"י סג"ל דאין להתענות בשבת דתוך עשרת ימי תשובה ובשני ימים דראש השנה, ואית ביה פלוגתא דרבוותא, מכל מקום המסקנא דאין צורך הואיל ואיתקש לט"ו

דשבט בארבע ראשי השנים. ואמרינן ט"ו דשבט שחל ביום ב"ה שקבעו בהן ציבור תענית נדחה התענית מפניו. ואף על פי שהמסקנא דאין מתענין בר"ה, מכל מקום כ' בספר אגודה שאין למלאות גרונו ביותר שלא יבא לידי קלות ראש. וכשחל ר"ה בשבת כ"ע לא פליגי דאין מתענין אז שלא לבטל עונג שבת. מהר"י סג"ל היה מתענה ביום שני דר"ה בכל שנה ושנה, כי פעם אחת התענה בו תענית חלום. ואמר שכן קבלה בידו מרבותיו, שכל מי שמתענה חלום פעם אחת בר"ה צריך להתענות אותו היום כל ימיו.

אמר מהר"י סג"ל דאין חייבים להשלים התענית בערב ראש השנה. וכ"כ תשובת רב האי גאון דגם תענית דעשרת ימי תשובה אין חייבים להשלים ה"נ לא שנא, עיין ג"כ לעיל. אמר מהר"י סג"ל שכן רגיל הוא להורות על תענית חלום בע"ש משלימין מק"ו, דהא שבת עצמו מתענין בו תענית חלום. וכן כל תעניות הכתובים הקרוים קריאת תעניות נמי צריך להשלים, ודלא כמהר"ם אשר פסק דיש להשלים עד אחר יציאת ב"ה.

שאלו למהר"י סג"ל אם צורך לקבל התענית בימים הנוראים מבעוד יום בשאר תעניות, והשיב שמהר"ם כתב שאין צורך.

שאלו (לפני) [קודם] מהר"י סג"ל אותם בני אדם שמתענין מ' יום קודם יום הכפורים היאך מותרין להתענות בשבתות ובר"ה. והשיב שלא כדין עושין שמתחילין בר"ח אלול כדרך שעלה מרע"ה בפעם שלישית לקבל לוחות האחרונות. אך יקדימו להתחיל מט"ו באב ואילך ואל יתענו לא בשבתות ולא יום טוב של ר"ה. ואין להקפיד אם אין כל הימים תוך מ' יום של מרע"ה.

שאלו קמי מהר"י סג"ל איך עושין בתענית חלום בערב י"כ. ואמר דיכול לאכול ויניח להיטיב לו חלומו. וכן איתא בגמרא בר בריה דרבינא כולי שתא יתיב בתעניתא בר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי, ופי' ראבי"ה דבתענית חלום מיירי. ואמר מהר"י סג"ל הרוצה להחמיר ולהתענות יאכל סעודה המפסקת עם בני הבית. ודוגמא תענית חלום בערב ט' באב דצריך נמי לאכול סעודה המפסקת כדפי' שם. ואמר מהר"י סג"ל דמגמרא דלעיל נמי משמע דאין להתענות תענית חלום לא בפורים ולא בשבועות.

הלכות תענית

[יא] תענית הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא.

שאלו לפני מהר"י סג"ל אם מותר לשפשף פיו בקם ממטתו ביום התענית. והשיב דהוא אינו מונע מלעשות אף כופף צוארו שלא יזובו המים לגרון, וח"ו לעשות כן ביום הכפורים.

אמר מהר"י סג"ל גם אותם שלא שמעו שקבלו הצבור עליהן תענית בד"ב יכולין להכניס עצמן להתענות עמהן.
אמר מהר"ש יחיד המתענה מתפלל עננו, אפילו בכור בערב פסח, ולא סבירא לן כמ"ד אין היחיד מתפלל עננו כ"א בתענית צבור. אמר מהר"ש על אחד שאכל אגוז לוז שקורין העזיל - ניס בתעניתו שא"צ להתענות יום אחר, כשאומר יום זה. על אחד שטעה ואכל בעשרה בטבת, הורה אליו מהר"י סג"ל להתענות בה"ב.
אמר מהר"י סג"ל בתענית ציבור אומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו, וכן מי שלא התענה יאמר ג"כ. ואמר מי שבירך לקהל.
פעם אחת גזר מהר"י סג"ל שלא לאכול בשר בכל יום ב' עד ימים נוראים, וחל ט"ו דאב ביום ב' ולא רצה מהר"י סג"ל לאכול בשר אף על גב דמתקרי יום טוב, דהא הוא במנין ארבעה ראשי שנים.
[**במגנצא** מתענין גזירת ק"ט לפרט בכל שנה בח' אלול, ופעם אחת חל בע"ש והיו מתענין ואומרים סליחות בבוקר, ובערב במנחה מזכירין נשמות הקדושים - ההרוגים - אחר שקראו ויחל והפטירו דרשו - מי שברך לקהל - אב הרחמים. והורה מהר"י סג"ל שלא היו צריכין להשלים התענית ויאכלו אחר סיום תפילת ערבית מבעוד יום - בצאתם מבית הכנסת -].
[**יב**] גמ' פ' בכל מערבין, שבת אין מתענין בו שעות, פירש"י שאסור להתענות בו קצת לשם תענית. ואמר שארי הח"ר משה ז"ל לפני מהר"י סג"ל מכאן משמע מה ששוהין בריות סעודתן במקצת היום בשבת שחל בהן תענית מיתת אב ואם, שלא כדין הם עושים. והודה אליו הרב, וכן הורה אלי מהר"י סג"ל נמי שלא לשהות סעודת שבת על תענית אמי שחל פעמים בשבת. וכן הורה מהר"ש.
[**יג**] ממנהגי מהרא"ק: תענית שקיבל עליו היחיד צריך שיקבל עליו מבעוד יום ולומר בתפלת מנחה אהא בתענית יחיד למחר. אדכרי' רב יהודה לרב נחמן בריה יחיד שקיבל עליו תענית קובע ברכה לעצמו. מתקיף לה רב יצחק נפחא וכי יחיד קובע ברכה לעצמו, אלא א"ר יצחק בשומע תפלה. אי שכח ולא אידכר אומר קמי יהיו לרצון דאלהי נצור. ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפלה, אומר עננו בסוף התפלה באלהי נצור כשמגיע ליהיו לרצון, מסתמא הואיל והתירו להתענות התירו נמי לומר עננו, דומיא דיום הכיפורים שהוא יום הדין, בשם החסיד ז"ל.

[**יד**] ובערב יום כיפורים מותר לישב תענית חלום, ובלבד שיאכל סעודה המפסקת מבעוד יום. אדם שהתענה בשבת לא יתענה באחד בשבת בחנוכה אלא ימתין עד לאחר חנוכה ויתענה. אבל המתענה ביום טוב משום חלום יתענה ביום טוב שני.

הג"ה: ראבי"ה כתב דאין להתענות תענית חלום בזמן הזה בשבת, משום דאין אנו בקיאין בפתרון חלומות בזמן הזה. מרדכי פ"ק דשבת ובו ביום אפילו בשבת. פי' מוטב שיתענה אז לא יהא לבו דואג ויש לו יותר עונג מבאכילתו. והר"ם פי' שלא להתענות על חלום אא"כ רואהו תלתא זימנין. ובברכות מסיק ליתב תענית לתעניתו, עכ"ה. אמר מהר"י סג"ל המתענה חלום בחולו של מועד או בר"ח חייב להתענות יום אחר לכפר על שעינה נפשו בימים האלו כדרך המתענה חלום בשבת צריך נמי להתענות באחד בשבת להתכפר שביטל עונג שבת.

[**טו**] הג"ה: ש"צ אומר עננו בין גואל לרופא, ויחיד אומר שמע קולנו עד ריקם אל תשיבנו, ואומר עננו עד בכל עת צרה וצוקה, ואז אומר כי אתה שומע תפלת עמך ברחמים ברוך אתה י"י שומע תפלה. ואז לא תבטל מעין פתיחה סמוך לחתימה. וכן אמר מהר"י סג"ל נמי.

[**טז**] מהר"ם: מחנכין התינוקות להתענות ביום כיפור בן ח' בריא בן ט' שאין בריא. כיצד היה רגיל לאכול בב' שעות אוכל בג', בג' שעות אוכל בד'. בן עשר כשאינו בריא משלים מדרבנן. בן י"ב משלים מדאורייתא, עכ"ל סדר עולם. וכן דרש מהר"ש דנוהגין לחנך הקטנים כגון אם היה רגיל לאכול בג' שעות מאכילו בד'. ודוקא בן ט' בבריא או בן י' בחלש, אבל פחות מבן ט' לא, לפי שהוא מחלישו ביותר. ואמר שכן איתא במיימון.

[**יז**] מצאתי במנהגים בער"ה אף על גב דנתפשט בתפוצת אשכנז להתענות בו אין קורין ויחל לא בבקר ולא בערב. אך בשאר תענית דשני וחמישי ושני שמתענים אחר החג קורין בקר וערב ויחל. אבל הסכימו קהל להתענות בה"ב או יותר או פחות, לא קורין בבקר כי אם פרשה דשבוע ולערב קורין ויחל. אבל קהל שהסכימו להתענות בימי אגד"ו קורין ויחל ג"כ בשחר. וצום הרביעי וצום השביעי וצום העשירי פשיטא דקורין ויחל בקר וערב וכן בתענית אסתר. אכן צום החמישי הוא ט' באב מיוחד לו קריאה כי תוליד בנים בפרשת ואתחנן.

[**יח**] אמר מהר"י סג"ל מה שרגילין ללכת לבית הקברות בתעניות, יש כמה טעמים בגמ', לומר שאם אין אתה מרחם עלינו לראות בעינוי תעניתנו הרינו מתים ח"ו. ואמר דנראה לו טעם אחר משום דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קדש. והמשתטח על קברי הצדיקים

ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם, אך יבקש מאת השם יתברך שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה.

[**יט**] דרך להתענות יום שמת בו אביו ולא היום שנקבר בו, כי יש בני אדם המתענין יום קבורה ולא יום המיתה, והבל הוא כיום שנהרג בו גדליה בן אחיקם, אגודה פ"ג דשבועות, וכן הורה מהר"י סג"ל, אם מת לו אב או אם באדר ונתעברה השנה, השיב מהר"י סג"ל בתשובה דמנהג שלו להתענות באדר הראשון. וראיה מפטירת מרע"ה דאותו יום נהוג בעלמא באדר הראשון, ופטירתו סמוך לניסן כדמוכח ספ"ק דקידושין.

[**כ**] מילה בתענית ציבור, הנהיג מהר"י סג"ל ואל תפ"ר מיוסד על המילה היתה אחד מן השלשה בניגון עקידה. ופזמון אלהינו אל שדי בניגון כי הנה כחומר. זכור ברית בפסוק זכור לנו, וא"א תחנה, רק אומרים אל ארך אפים ולמנצח, ומטעימים כוס הברכה לקטנים.

הלכות ראש השנה

מדרשות מהר"י סגל בהלכות ראש השנה

[**א**] בערב ראש השנה בהשכמה לסליחות נופלים לתחנון, ובתפלת יוצר אין נופלים. במגנצא היו אומרים למנצח בערב ר"ה דשייך יום צרה משום התענית. ואם יום ב' אומר אל ארך אפים. הג"ה: וא"ת לא יפלו אפילו בסליחות בערב ר"ה דמאי שנא מעי"כ ושאר ערב יום טוב, ושמא אותם שנוהגים ליפול משום שרגילים לסיים סליחות קודם עלות השחר.

[**ב**] דרש מהר"י סג"ל כל אדם ירגיל את עצמו תוך קרובץ דראש השנה ויתפלל בפני עצמו בכוונה ואל יסמוך על הש"צ, כי הוא אינו מוציא רק עמי הארצות ובני הכפרים וישובים שאינם יודעים להתפלל, או חולים שאינם יכולים להתפלל מרוב חוליים. וגם אם יאמר אדם לכוון ולשמוע לשליח ציבור אי אפשר בימים ההם דמאריכין בפיוטים, ופעמים יפסיק שלא יאזין וישמע לשליח ציבור, ואין יוצאים עם ש"צ אא"כ המכוון לכל מלה ומלה, וכן בא"ח.

וכל אדם יחזור וילמוד התפלה והקרובץ מקודם להיות שגורים בפיו בר"ה בשעת התפלה. וכן ילמוד בניו ובני ביתו סדר התפלה, ויריצם סדר הברכות ומלכיות זכרונות ושופרות, כדי שלא יצטרך בר"ה להפסיק בין גאולה לתפלה להראות להם אז הסדר, כי צריכנא לסמוך גם ביום טוב גאולה לתפלה. [וכשחל ר"ה בשבת כל שכן - דצריך אדם לסדר להרגיל התפילה להראות לבני ביתו בתחילה - דאז משנין בכמה מקומות התפילה - והקרובץ -].

ושאל הר"ר זעלמלין מערפורט ז"ל את פי מהר"י סג"ל לפי מדרש דבתו' דברכות דיליף מצורי וגואלי (תהלים יט, טו) וסמי' ליה יענך ה' ביום צרה (שם כ, ב), ביום טוב נמי ליכא צרה. והשיב לו דבאשר"י משמע דבעי לסמוך גם ביום טוב, גבי משיב הרוח דאין לש"צ לקודמו בין גאולה לתפלה. והטעם דאין סומכין ידוע לבעלי קבלה ושייך דוקא בשבת ולא ביום טוב, או שמא דוקא שבת ליכא צרה דלא ירד בו מן משא"כ ביום טוב למ"ד. מיהו הך דאשר"י אין כ"כ ראיה דשמא אית ליה דנמי בשבת יש לסמוך לפי מה שבמדרש משל לעבד שהפליג בשער המלך כו'. [וכל אדם - יהא נזהר ל - יכוון בתפילתו בר"ה, משל לאדם שיש לו לדון לפני מלך בשר ודם - אז היה חוזר - ומסדר טענותיו ודבריו מעיקרא, וירוצם פעמיים ושלוש שלא יכשל בהן כשעומד לפני המלך, כ"ש ובן בנו דכ"ש כשבא לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שופט כל הארץ, אשר הוא קוצב לכל אדם - צורכו ומאריך לו - ימיו ושנותיו ובידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש - שיסדר דבריו -].

[ג] דרש מהר"י סג"ל מנהגא הוא בישראל לרחוץ ולגלח וליטול הצפרנים בערב ראש השנה להטהר נגד יום הדין. שכן איתא במדרש שאנו מראים את עצמנו שאנו מובטחים באל רחום שמכפר וסולח לעונותינו. לכן מראים את עצמנו שמחים בנקיות ובטהרה ולא עצבים ומנוולים כאבלים.

ודרש שכל אדם ילך לבית הקברות להשתטח על קברי צדיקים בערב ר"ה, ובמקום סכנה אין צורך.

ודרש כל מה שיתן צדקה לעניים בער"ה יתן בעין יפה. וכן כל צדקה. והנותנין מעשר שלהן לעשות נרות להדליקם בשעת התפלה שלא כדין עושין, כי המעשר שייך לעניים. ויתן להם הצדקה בשחר כדי שיוכל לקנות צורכו ליו"ט. ואם העני מורגל להרבות סעודה, אל יאמר אדם מה לי לסייע לפזרן הזה, דכ"ש שמצווה אתה להרבות אליו לסייעו, דכתיב די מחסורו (דברים טו, ח), ועובדא דרבא גבי פטומי ויין ישן. והי לך גופא דעובדא במסכת כתובות פ' מציאת האשה, גבי רבא דעני א' היה רגיל בתרנגולת מפוטמת כל יומא, א"ל רבא לא חיישת לדוחקא דציבורא א"ל אטו מדידהו קאכילנא מדרחמנא קאכילנא דתנינא עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו, בעתם לא נאמר אלא בעתו מלמד שכל אחד וא' נותן לו הקדוש ברוך הוא פרנסתו בעתו, אדהכי אתאי אחתיה דרבא דלא חזי' ליה תליסר שני, ואתי' לי' תרנגולת פטומא ויין ישן אמר מאי דקמא, א"ל נעניתי לך קום אכול, עכ"ל הגמ'.

[ד] זמן שמברכין בליל שני דר"ה, דרש מהר"י סג"ל דאית בו פלוגתא דרבוותא, יש פוסקים שיעשה כל הקידוש אכוס יין ישן ולא אתירוש, דהא התירוש אינו מוציא את

הישן מברכתו, כדאי' בירושלמי בא לו יין ישן בתוך הסעודה יברך שנית אף על פי שכבר בירך על החדש. וכיון דיין הישן קובע ברכה לעצמו חשוב הוא ומוקדם לקידוש. וכשמגיע לומר זמן אז יתפוס כוס יין חדש בידו, ולא נהירא מנהג זה. אך יניח כוס יין החדש לפניו על השלחן ויתן עיניו בו באומרו זמן, וכן פירות חדשים שרוצה לברך עליהם זמן יהיו מונחין לפניו ויצא עליהן בשהחיינו אחד, וכן בסימני אשר"י במסכת ר"ה. וראיה דלא צריך להחזיק דבר החדש בידו כשאומר זמן, דהא כולי רבוותא פסקי דבעי לומר זמן בליל ב' דר"ה גם אם אין לו שום דבר חדש. וגם הוי בזוי מצוה להסיר כוס הראשון מידו ליטול השני, ואם יתפוס כוס יין החדש בידו השנית אין להקפיד.

וכן איתא בהג"ה במנהגי מהרא"ק וז"ל: כשלוקחין תירוש בליל שני של ראש השנה בשביל שהחיינו אז שייך הקידוש וב"פ הגפן לברך על היין ישן, וכשיגיע לומר זמן אז לוקח יין חדש בידו השני ומברך כך על שניהם, ונראה ראיה לדבריו דביוה"כ אנו מברכין זמן בלא כוס, והיינו משום דזמן אומר על כל דבר אפי' בשוק עכ"ל. וכן דרש נמי מהר"ש. אכן מהר"י סג"ל הסכים בדרשתו ליתן עיניו בו ודיו כדפי' לעיל. ואמר דאין כל אדם חייב לשתות משתים, אך יין החדש יתן לבני ביתו שלא תבטל ברכתו.

[ה] מעשה שאמר מהר"י סג"ל בליל שני דר"ה להביא יין חדש לבה"כ והיו מקדשין על יין חדש. ושמש העיר היה עומד אצלו וכוס יין ישן בידו ונתן המקדש עיניו בו. ושאלו את פי מהר"י סג"ל מאי שנא דבבית יעשו להפך כדפי' לעיל. והשיב מהר"י סג"ל דשאני הכא דיין החדש עיקר משום התינוקות דלבם נגרר אחריו, אבל בסעודה יין ישן דעתם נוחה הימנו לכן מיומן הוא שם לברכה. אמר מהר"י סג"ל אין זמן של קידוש מצי פוטר מזמן דשופר, משום דקידוש דרבנן ושופר דאורייתא ואין דרבנן פוטר דאורייתא.

[ו] מנהגא הוא לאכול אחר הקידוש בליל ר"ה תפוחים מתוקים בדבש. ומהר"י סג"ל היה מברך בורא פרי העץ על התפוח ולא יותר ואמר איכא דעות אם הדבש עיקר או התפוח, והסכים בדעתו שהתפוח הוא עיקר, משום שבכל מקום שהזכירו רבותינו טיבול זה תפשו בלשונם "נוטלים התפוח וטובלים בדבש", ולא מישתמיט שום אחד מהן לומר "אוכלים דבש עם תפוח", משמע שהתפוח הוא עיקר. דוגמא טיבול דמרור בחרוסת דפסח, דגם כן המרור עיקר, ע"כ לא צריך כי אם בורא פרי העץ על התפוח, ולא שהכל נהיה בדברו דדבש.

[ז] וטעם דאוכלין דברים מתוקים לומר שיגזור הקדוש ברוך הוא עלינו שנה טובה ומתוקה. וכן בלשון א"ח באשכנז רגילין בתחילת הסעודה לאכול תפוח מתוק בדבש לומר תתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה. ומהר"י סג"ל דרש דטעמא כתוב בתורה ושנוי

בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה שם שם לו חק ומשפט (שמות טו, כה), ור"ה הוא יום המשפט וסמיך ליה וימתקו המים. ר"ל ביום המשפט יאכלו מתוקים. בנביאים שנוי גבי אביגיל כתיב ויהי בעשרת הימים וימת נבל (שמואל א' כה, לח), וכתיב בתריה ונבל יין ומתוקים, ועשרת הימים היו עשרת ימי תשובה. אי נמי מהכא דכתיב על יום טוב באנו (שם, ח), וארז"ל דהוי ראש השנה, וסמיך ליה דהביאה לדוד דבילה וצימוקים שהם מיני מתיקה. משולש בכתובים בספר תהלים כתיב משפטי ה' אמת צדקו יחדיו (יט, י - יא), וסמיך ליה ומתוקים מדבש ונופת צופים, משפט ר"ל יום דין דר"ה. אי נמי מהכא דכתיב תקעו בחדש שופר וגו' (תהלים פא, ד), וסמיך ליה ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך (שם יז), וכתיב גבי' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (שם פב, א). כל זה מורה על ר"ה יום המשפט. וכן בספר עזרא כתיב בחדש השביעי אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדונינו. ואמר מהר"י סג"ל שאין טעם אחד המבואר לעיל מספיק לבדו דעדיין מ"ט למיכל תפוח הא איכא כמה מיני מתוקים טפי. ויש ליתן טעם דרומז לשדה של תפוחים הידוע למקובלים ויאמר ראה ריח בני כריח שדה (בראשית כז, כז).

[**ח**] דרש מהר"י סג"ל דמצוה לאכול בליל ר"ה ראש של איל זכר לעקידה, ולמען שנהיה לראש ולא לזנב. והוא נהג לאכול בשר הראש עם דבש. ונוהגין לאכול כרתי שקורין לאו"ך. ומהר"י סג"ל נהג לאכול קישואין כי הוא מקרר ומונע מהרגל דבר, והיה מברך עליו שהחיינו ולא ב"פ האדמה דדבר הבא תוך הסעודה הוא.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל מה שנוהגין לילך בר"ה אחר סעודה אצל ימים ונהרות להשליך במצולות ים כל חטאותינו, משום דאיתא במדרש זכר לעקדה שעבר אברהם אבינו בנהר עד צוארו, ואמר הושיעה ה' כי באו מים עד נפש. והוא השטן שנעשה כמו נהר לעכב אותו מן העקדה. ומהר"י סג"ל נהג ג"כ להלוך אצל הנהרות. ואמר כשהולכין אל הנהרות ביום טוב אל יוליכו עמהם שום מזון כדי לזרוק אל הדגים שבנהרות להראות להם לשמוח בהן דאית ביה חילול יום טוב. גם אם יזדמן לו גוי אצל הנהר אל יקח ממנו לחם להשליך אל הדגים משום דמוקצים הם לישראל משום דמחוסרין צידה, ואין מאכילין ביום טוב אלא לדבר הראוי לו. א"כ הנושא מזון עמו תרתי ריעותא עביד דנושא חוץ לעירוב ומאכיל את המוקצה. וכ"ש כשחל ר"ה בשבת דאין להעשות וכבר כתוב ג"כ לעיל.

[**י**] ר"ה שחל ה"ו והובא דורון לישראל ביום ה' והוי חשש מחובר או צידה וכן ביצה הנולדת בראשון, אמר מהר"י סג"ל אותו דורון אסור עד מוצאי שבת, דר"ה כיומא

אריכתא דמי. ודוקא לחומרא עבדינן יומא אריכתא ולא לקולא, שלא יאמר הואיל והן קדושה אחת אעסוק היום לצורך מחר דאז הוי מיקל, אך יהא דבר יום ביומו כשאר ימים טובים דגליות לחומרא.

[**יא**] תשרי ראש חדש שלו הוא ראש השנה. ואין ראשון שלו רק באחד דימי בגה"ז דלא אד"ו ר"ה, וסימן שלו זה או"ד מצל. ואין מברכין חדש שלו בבה"כ דכתיב גבי' בכסה ליום חגנו (תהלים פא, ד), והוא מלך שבו המועדים. ושני הימים כחד יומא אריכתא נחשבים דוקא לחומרא כדאפרש לקמן בעז"ה. ולעולם קורין פרשת נצבים קודם ר"ה וסי' קומ"ו ותקע"ו. ותקופה נופלת בתשרי.

[**יב**] בשחרית דר"ה היה רגיל מהר"י סג"ל לאכול כרתי שקורין לאו"ך, ולא בירך עליו דמחמת הסעודה בא, וכן נהג לאכול קישואין, ואם חדשים הן לו היה מברך שהחיינו ותו לא מידי, ושמא משום דקישואין מקררין ביותר ורגילים לאכול בר"ה דמונעין מהרגל דבר.

[**יג**] אמר מהר"י סג"ל דיש רבותינו אומרים שיורי עצי אש מיום ראשון אסורים להבעיר בשני כמו ביצה שנולדה בזה אסורה בזה.

והקשה מהר"י סג"ל מאחר דביו"ט של גליות הנשאר מהבערה שחרית מותר בצהרים באותו יום, א"כ הכי נמי ממה נפשך יהא מותר בשני אם הן קדושה אחת, ואם שתי קדושות מכל שכן יהא מותר.

[**והקשה** מהרי"ל בשלמא ביצה משום הכנה אלא לפידין מ"ט, אי סבירא ליה יומא אריכתא היא יהא מותרת בשני כמו שכתבו רבותינו אודין שהובערו ביום טוב מותר להדליקם - באותו - ביום טוב, ואי ס"ל שני ימים הן יהא מותר כמו שני יום טוב של גליות דספוקי מספקי להו, ודו"ק].

סדר תפילות של ראש השנה

תפלת ראש השנה מפי מהר"י סגל בכל מלה, דקדוק הלכות תפלה

[**א**] במגנצא ב' ימי ראש השנה ויום הכפורים אומר קדיש ראשון בניגון כל קדיש ראשון דיו"ט. מהר"י סג"ל היה רגיל להיות בכל שנה ש"צ ראשון של ר"ה וי"כ כל היום, והיה מעמיד חשובים אחד מימינו ואחד משמאלו בר"ה ויום כפורים, כדאיתא באורח חיים בהלכות י"כ דוקא. וכן רגיל להיות ש"צ בליל ט' באב וכן בהושענא רבה. ופעם אחת נטל הס"ת מיד הש"צ בשמיני עצרת לתת מי שבירך לקהל על מתנת יד, ואיחרו הס"ת בידו והצבור בקשו ממנו שהוא יכניסנו ויתפלל תפלת הגשם, וכן עשה. בר"ה מתחיל המלך היושב. ואמר מהר"י סג"ל יתחיל בחשאי וילך וירים קולו במתון כדי שישמע במורא ובאימה וש"צ יחזור ברוך אתה דישתבח, וכן לעלם ולעלמי עלמיא דיהא שלמא, וכופל לעילא בקדיש.

[ב] מלך תר תי"ו בקמ"ץ ולא בפת"ח. בכל מה יפעל ב' בפת"ח ולא בשו"א. המליכוהו ה' בחיר"ק ולא בפתח. אראלי ל' בדג"ש וא' בפת"ח ולא בציר"י. מדין גמור הג' בקמ"ץ ולא בשו"א, המ"ם בשור"ק ולא בפת"ח. אלהים חיים ומלך מ"ם סגו"ל. נפקדה ק' בשו"א ולא קמ"ץ וכן נזכרה. בשבת אומר בזכרון שופר אפתנו. וכשחל ראשון בשבת אז מדלגין תעיר ותריע, ואדרת ממלכה, מלך ממלט מרעה, ואאפיד נזר. ומתחילין ביום שני שמו מפארים וכל אותן חרוזות, ואדר והוד. וכשמגיע לחרוזה עמוסך מדלג עד קרית משוש. ישפוט תבל והוא באחד, אתן לפועלי צדק עד אדון אם מעשים. דכל אלו הפיוטים דוגמת אידך דמדלגין. וממחרת ביום ב' אומר במקומ' מה שדילג היום עד אדירי איומה. אאפיד א' פת"ח ולא בסגו"ל, הפ"א בחיר"ק ולא בחול"ם. אדירי איומה יו"ד בשור"ק ולא מלאפו"ם. ותפלתם באהבה ולא אמר מהרה. שבכל יום ערב ובקר ולא אמר עת. באהבה רבה היה אומר הגדול הנורא ולא אמר הגבור. והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו בתורתך. [מהר"י סג"ל לא אמר והחיות ישוררו רק והאופנים, וגם לא ובראשי חדשיכם בפסוקי דזמרה, משום דבתפילת מוסף אומר ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' וזכרון אחד עולה לשניהם. אכן במוסף אומר מלבד עולת החדש וכו' ואומר אז את מוספי משום ר"ח, ואם שבת אומר ג"כ מוספין]. ואם שבת א"א אבינו מלכנו. וכן אם ר"ה ה"ו א"א אבינו מלכנו בע"ש מנחה, ולא במה מדליקין ובמגן אבות אומר המלך הקדוש שאין כמוהו.

[ג] אמר מהר"י סג"ל שיש לומר ותודיענו בליל ר"ה שחל במוצאי שבת, אף על גב דכתיב בו מועד וחגיגת הרגל, מ"מ מנהגנו לאומרו הכל בלי שום דילוג. וכ"כ בא"ח כי היכי דאמר במוצאי יום טוב בהבדלה בין יום השביעי לששת ימי המעשה דאמרי' כי סדר הבדלות הוא מונה, הכי נמי סדר התיקון הוא אומר. אין אומרים בר"ה ובראשי חדשיכם ולא והשיאנו.

[ד] בק"ק וורמיישא נוהגין לומר מעריבים בלילות דר"ה משא"כ בכמה קהילות. ואמר מהר"י סג"ל דתלי באשלי רברבי דוורמיישא נוהגין אחר הרוקח אשר שם מנוחת כבודו ז"ל. ואזיל לטעמיה דבערב ר"ה מתענין ומשלימין, וע"כ מאריכין במעריבים עד חשיכה. ובשאר מקומות נוהגין ע"פ שאר רבותינו דאין משלימין. ואגב שמאריכין בליל ראשון ג"כ עושין בליל שני דיש מתענין נמי בר"ה אם אירע לו תענית חלום. ועוד שלא יבשלו הנשים מבעוד יום ראשון על השני דלא אמרי' דקדושה אחת הן כי אם לחומרא. לכן צריכים גם בר"ה להמתין עד הלילה. וכן אמר מהר"ט ולא כמהרא"ק דאמר דאין צריך להמתין עד הלילה דוקא ביום טוב דגליות.

[ה] מנהג הוא לפתוח התיבה כשמתחיל שליח ציבור תפלת י"ח וכשמגיע לקדושה נועלין, וטרם שאומר לדור ודור פותחין. והכהנים כשעולין לדוכן נועלין, וכשיורדין מדוכנן פותחין לומר אבינו מלכנו ובסיומם נועלין עד שיוציא ס"ת לקרוא, וכן בתפלת מוסף.

[ו] מהר"י סג"ל היה עומד בתפלתו בכפיפת הראש, אף כשהתפלל ביחיד בינו לעצמו, מה שלא עשה כן בכל השנה, והיה שוחה בכל פעם שמזכיר ירושלים. כי מקדישך בקדושתך ולא כקדושתך. תגיד ליעקב דבר חק הד' בקמ"ץ ולא בשו"א. כל תיבה שמסיימת לך מך לך תך היה אומרו בסגו"ל. אגודה אחת א' פת"ח ולא סגו"ל. כעשן תכלה בכ"ף ולא בעשן בבי"ת. היה מאריך בזכרנו בו לטובה, ופקדנו בו לברכה ביעלה ויבא. וכן היה מאריך מאד כשאומר אתה, ולפי הנראה היה מכוין למדת אתה הידוע למקובלים. במגנצא אומרים מסוד חכמים ומסיים פני מלך מלכי המלכים ואדוני האדונים. בוורמיישא מסיים מלך מלכי המלכים מלא רחמים.

[ז] מנהגי מהרא"ק: מה שלא יסד הפייט לומר חי וקים בקרובץ דר"ה, משום שבסדר ואתחנן כתוב אחד אומר השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת (דברים ד, לג), ובסוף הסדר כתוב כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי (שם ה, כג). ובפסוק ראשון לא נאמר אלהים חיים, אלא כך הטעם לפי שבאותו פסוק שנאמר בו אלהים חיים מסיים נמי כמונו ויחי. כלומר מתי שקראת אותנו חיים ג"כ אנו קוראים אותך אלהים חיים, ובר"ה אנו תלוים ועומדים עד י"כ. וזה לחד טעמא שא"א הלל בר"ה לפי שנא' בו כי הצלת נפשי ממות (תהלים נו, יד), ואין יכול לומר כן בר"ה. אך קשה עדיין יאמרו אותו בדילוג כמו בר"ח, ואז יהיה אותו פסוק מדולג. אלא טעמא אחרת איתא בגמרא שמשיב הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת אפשר אשר המלך יושב על כסא דין וספרי חיים ומתים לפניו פתוחים וישראל יאמרו שירה. **מה** שאנו אומרים בר"ה עושה השלום ובשאר ימות השנה [ה]מברך את עמו ישראל בשלום, לפי שעושה בגימט' ספרא"ל והוא מלאך הממונה על הכתיבה, ואנו מזכירין אותו עתה שיכתוב אותנו לחיים טובים ולשלום.

מפני מה אין אומרים זולת בר"ה, לפי שכל העולם עומדים בדין ואנו מזכירין מדת הרחמים. ובאמת ויציב תיקנו אמת שנרמז בבראשית ביום ראשון ברא' אלהים' לעשות'. בשני ויברא' אלהים' את'. וכן בכל הששה ימים, לכן אין להפסיק ביניהם ביום זה כי אנו מזכירין כל יום ר"ה מעשה בראשית. טעם אחר קרובץ חסר, ל' 'קול 'רנה 'וישועה 'באהלי 'צדיקים ואין שמחה בר"ה, עכ"ל מהרא"ק.

[ח] אמר מהר"ש מאושטרייך בקידוש ליל שני בר"ה אף על פי שהוא בחול אומר זכרון תרועה מקרא קדש, וגם באתה בחרתנו אומר כן. ואמר מהר"ש כי לא תמצא בענין אחר בקרא דאמור דסמיך גבי מקרא קדש אלא זכרון תרועה. ומה שיסד הפייט "אם בחול יבואכם יום תרועה יהיה לכם", הוא קרא דפנחס, והכי פי' אם יבא בחול אז יש לתקוע. אבל אין הפי' שיאמר יום תרועה. וראיה לדבר כי בכל המחזורים תמצא כתוב באתה בחרתנו זכרון תרועה. ושמעתי שכן הוא בספר אמרכל. כן ראיתי בספר אגודה במס' סופרים דבחול אומר יום, ובשבת זכרון. וכן היה נוהג מהר"י סג"ל.

[ט] מילה בר"ה, דרש מהר"י סג"ל אין למול אחר כל התפלה כמו בשאר השנה, רק אחר קריאת התורה קודם תקיעת שופר. וכן העיד במנהגי מהרא"ק שכן בא"ז, וזכר לדבר זכור ברית אברהם ועקידת יצחק. וכן בעצמי ראיתי בימי מהר"י סג"ל מעשה במגנצא, ואח"כ בתפלת מוסף בפסוקי הזכרונות כשאמר כי אתה זוכר כל הנשכחות כו' עד החתימה, היה אומר הפזמון זכור ברית, ואח"כ סיים בא"י זוכר הברית. וכן במרדכי גדול וספר א"ז.

[י] קורין בר"ה בסדר וירא וה' פקד (בראשית כא, כב). כאשר צוה אותו אלהים, א'. הגמל את יצחק, ב'. באשר הוא שם, ג'. אשה מארץ מצרים, ד'. ימים רבים, ה'. ואם הוא שבת מחלקין עוד, יקרא לך זרע, ד'. ויכרתו שניהם ברית, ו'. והשאר כדלעיל. למפטיר בפנחס ובחדש השביעי (במדבר כט, א - ו). מפטיר בתחלת שמואל ויהי איש אחד (שמואל א' א).

הלכות שופר

דרשות אמרי שפר ממהר"י סג"ל בהלכות שופר

[א] דרש מהר"י סג"ל הכל חייבין בשופר בין קטנים בין גדולים. אכן נשים פטורות דמצות עשה דזמן גרמא הוא. אך שמכניסין את עצמן לחיוב. והואיל שמחייבין את עצמן צריכין להזדרז לתקן צרכיהן הן בתכשיטין הן בתבשילין להיות פנויות לבא בית הכנסת ולהיות שם לשמוע קול שופר, ואל יטריחו את הציבור להמתין אחריהם. ואמר שבמדינת אושטרייך היו נוהגות הנשים לבשל בערב ר"ה על ראש השנה ויהיו בר"ה פנויות בבהכ"נ, וביוצאם מבהכ"נ החמו המאכל. ויכוונו כולם שיהיו בבית הכנסת הנשים והבתולות לשמוע התפלה והתקיעות מראש ועד סוף, וכן נהגינן עתה.

והואיל והנשים הכניסו את עצמם בחיוב התקיעה נכון הדבר אם יכולין בשום צד שיניחו התינוקות בבית כדי שלא יפסיקום משמוע קול שופר דאין יוצאין אא"כ במכוונו לשמוע קול שופר מראשו ועד סוף וכן בא"ח. ולפיכך גם אם התוקע מאריך בתקיעות יותר מן השיעור, אל יאמר אדם כבר שמעתי את השיעור מה לי באריכות קול, אך חייב

לשמוע את הכל. אכן האנשים אשר מחוייבין בדאורייתא בתקיעת שופר לא יחזיקו כלל התינוקות אצלם בעודן התקיעות שמא יבטלום משמיעת קול בראותם תחבולות התינוקות. ואמר מהר"י סג"ל שנשגבה פליאה בעיניו מאין בא שנהגו המנהג הרע הזה להוליך התינוקות לבית הכנסת לשמוע הם קול שופר, בשלמא בקריאת המגילה עבדינן משום שמחה והכא מאי, תינוקות קטנים שהגיעו לחינוך מצוה לחנכם. ואם אי אפשר לאשה להניח את בנה בביתה אז יותר טוב להחזיקו אצלה בבהכ"נ הנשים, דאינהו אינן חייבים כ"כ כאנשים. אכן המנחת בנה בביתה הרי זו משובחת דהכניסה את עצמה לחיוב וגם אנו מברכינן למעניהם על תקיעת שופר.

[**ב**] דרש מהר"י סג"ל יזהרו כל העם שלא להקיא בשעת התקיעה, וכן בנהירנא שקו' ראוישפרין, למען ישמעו את הקול שלם ולא יפסיק כמלא נימא. ואיכא בזה דיעות אם תחילת הקול עיקר או סופה. ע"כ כל דבר המביא לידי כיחה וניעה אסור לאכול בר"ה, ומטעם זה יש נזהרין מלאכול אגוזים בר"ה קודם התקיעה, משום דמרבים ליחות. וכן יזהרו שלא ישיחו שיחת חולין מתחילת התקיעות דמיושב עד סוף תקיעות דמעומד, כדי לצרפם להדדי, וכן בא"ח. אכן דבר השייך לתקיעות ולתפלה רשאין לישא וליתן איש עם רעהו, דלא מתקרי הפסק.

[**ג**] דרש מהר"י סג"ל התוקע יזהר בעצמו שאל ישען את עצמו בשעת התקיעה דהא צריכה להיות מעומד דכתיב גבי תקיעת שופר לכם (במדבר כט, א) כמו בספירת העומר. ואם יסמוך על זרועו להחזיק כח הקול, מ"מ יזהר שלא יסמוך כל כך כי אם שאילו ינטל משענתו שלא יפול מעמידתו. וכן הדין לתפלה ולחליצה, ובכל מקום שצריך להיות מעומד. וצריך להפוך פי השופר למעלה משום שנא' עלה אלהים בתרועה (תהלים מז, ו). אמר מהר"י סג"ל יכוון התוקע להוציא את כל השומעים קול השופר, גם אם יש אליו אויב או שונא בצבור יכוון את לבו להוציא את ידי חובתו, דבעינן את כוונת שומע ומשמיע, וכן בא"ח.

[**ד**] דרש מהר"י סג"ל מצוה הוא לתקוע בשופר של איל לעורר את זכות העקידה ולרחם בשבילה עלינו, וכן בא"ח.

ואמר מהר"י סג"ל ע"ה הא דאמרי' ציפהו זהב אסור לתקוע בו, היינו טעמא דאין קטיגור של זהב שעשו ממנו העגל נעשה סניגור, והשופר נכנס לפני ולפנים כדרך כ"ג ביום הכפורים.

[**ה**] מהרא"ק: צריך להפוך פי השופר לצד ימין ששם השטן, דכתיב והשטן על ימינו (זכריה ג, א), והתפילין דבצד שמאל מגינין שם. והשופר מערבב את השטן שנאמר אין

'שטן 'ואין 'פגע 'רע (מלכים א' ה, יח), ר"ת שופר כלומר מתי שתוקעין בשופר אין שטן ואין פגע רע. תקיעת שופר אין צריך מנין כי זה הכלל כל דבר דאורייתא א"צ מנין. בקו"ל שופר בגימ' בקר"ן של אי"ל והקריאה במקום א' שחסר, מכאן ראיה ששופר של מין אחר פסול. מברכינן על תקיעת שופר. ול"נ דצריך לברך לשמוע בקול שופר, וי"א קול שופר. וכן המנהג דאי על תקיעת שופר א"כ היה משמע מצוה, כדאמרי' פרק במה מדליקין דמברכין להדליק נר ש"מ הדלקה מצוה, והכא ליכא מצוה בתקיעה רק בשמיעה, כדאמר התוקע לתוך הבור או תוך הדות אם קול שופר שמע יצא ואם לאו לא יצא, חפ"ת.

[ו] מהר"י סג"ל היה מברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע בקול שופר. זמן.

וכדאיקלע יום ראשון בשבת מברכינן זמן בשני, הואיל ואין תוקעין בראשון. אכן כששניהם בחול מברכין זמן בראשון ולא בשני, גם לא יברך בשני זמן אפי' בלחש בשעה שעונין הציבור אמן דדוקא במגילה עבדינן הכי, וכן באגודה פ' אחרון דר"ה ופ"ק דמגילה.

זה הסדר מן השלשים קולות

תקיעה שברים תרועה תקיעה

תקיעה שברים תרועה תקיעה

תקיעה שברים תרועה תקיעה

שב

תקיעה שברים תקיעה

תקיעה שברים תקיעה

תקיעה שברים תקיעה

שב

תקיעה תרועה תקיעה

תקיעה תרועה תקיעה

תקיעה תרועה תקיעה גדולה

אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון (תהלים ט, טז). בשבת דאין תוקעין א"א אשרי העם. אשרי יושבי וכו'.

[ז] כתב ברוקח מאי שנא שופר דעבדינן מכח ספיקא אי גנוחי גנח אי ילולי יליל, מה שאין כן בשאר המצות. הקשה מהר"י סג"ל והלא כמה מצות עבדינן הכי, כמו תרי ימים טובים מכח ספיקא וכה"ג הרבה. ואמר דנראה לו ליישב כמו שאמר רב האי בתשובה

באשר"י דהכי פי', מאי שנא דעבדינן תרועה ושברים מכח ספיקא, והלא אם האחד אמת אין האידך כלום, ואפ"ה עקרינן שבות יום טוב ועושין את תרווייהו.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל שפסק בא"ז שופר הבא מחוץ לתחום בר"ה מותר לתקוע בו באותו היום, ודוק נמי כן בא"ח. ואמר מהר"י סג"ל שדין זה לא נמצא בשום פוסק יותר, אך שאר פוסקים דברו מלולב ואתרוג דאתי מחוץ לתחום. וכן ראיתי מעשה במהר"י סג"ל שהוא בעצמו תקע במגנצא בשופר של איל שהובא בו ביום מאירפורט מחוץ לתחום.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל הא דאמר' כל שנה שאין תוקעים בתחלתה מריעים לה בסופה, היינו דוקא שאם מזידין שלא לתקוע, אבל אם נתבטל התקיעה מחמת אונס לא יאונה להם כל און. אמר מהר"י סג"ל מה שתוקעין ומאריכין בתרועה יותר מאשר פסקו רז"ל, אין בזה נפקותא דלא נתנו חכמים שיעור רק שלא לפחות מיניה, וכן בא"ח. והיה מהר"י סג"ל מתמי' אמאי לא רגילין לעשות נמי שברים יותר מג' שברים כאשר עושין בתרועה, ודוק.

[**י**] ספר לנו מהר"י סג"ל מעשה שהוא בא ליישוב אחד והיה בי' ימי תשובה ולא היו שם עשרה למנין שרובם ברחו מהתרגשות הדבר ב"מ. ושאל הרב את פי הנותרים היאך שנהגו בתקיעות בר"ה, והשיבו היינו מתפללין תפלת מוסף ומתי שהגענו במקום שתוקעים בצבור מעומד אמרנו לתוקע שיתקע. ואמר מהר"י סג"ל דשלא כדין עשו, דאיכא בהדיא במסכת ר"ה שאין ליחיד לתקוע אלא שלשים קולות דאנו תוקעים מיושב כסדר בלי הפסק. וכ"פ באלפס דאסור ליחיד לשמוע הקולות דמעומד בהפסק על סדר התפלה דאין תוקעים אותם כי אם בצבור.

[**יא**] אמר מהר"י סג"ל דכתב באשר"י בשם הרמב"ן חידוש אשר אין נמצא בשום חיבור יותר וז"ל: שופר שנסדק לארכו פסול, כי מאחר שנסדק לארכו מעט כשתוקעין בו נתקרע לגמרי מחמת חוזק הקול. וכן ראיתי במהר"י סג"ל שפסל שופר נסדק לארכו מעט.

אמר מהר"י סג"ל מה שהפוקרין הם הפוקרין על הפסוק ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז, יג), מאי שופר גדול. ונראה לו ליישב דר"ל בקרן של ימין של איל יתקע בו הקדוש ברוך הוא לעתיד, והוא גדול יותר מדבשמאל.

[**יב**] אם לא היה שם תוקע אלא מהר"י סג"ל אז היה תוקע בעצמו, אף על גב שהיה באותה שעה ש"צ, וגם על סדר דברכות דמעומד, ואמר מה שאמרו חכמים שאין לש"צ לתקוע שמא יטרף בתפלתו, אכן הוא מובטח בעצמו לחזור לתפלתו ולא יטרף. והיה נשאר עומד במקומו קודם העמוד והיה תוקע קולות דמעומד, ולא הלך על המגדל כשאר תוקעים כשתוקעין על סדר ברכות דמעומד.

[יג] אמר מהר"י סג"ל דלהכי מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה, למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו אשרי העם יודעי תרועה. והראיה בפסוק במשוך היובל המה יעלו בהר (שמות יט, יג). נמצא שמשיכת הקול סי' סילוק שכינה ורשאין לעלות ההר, ה"נ לא שנא.

[יד] אמר מהר"ש שמהר"ם פסק וכ"כ בהג"ה במיימון שכ"כ רא"ם וכ"כ בתשובת גאונים שברוקח, שלא לתקוע לנשים יולדות אחר שיצא כבר מבה"כ כי דומה קצת למלאכה עכ"ל. אכן אנו נוהגים כספר המצות וכאשר"י שמתירין. וכן הורה מהר"ש לעשות מעשה ולתקוע אחר שיצא מבית הכנסת כמו שפסק האשר"י ודלא כהג"ה במיי'. וכן דרש מהר"י סג"ל, ואמר דאין לתמוה מפני מה עבדינן ומברכין עוד, דהא עיקר תקיעת יחיד לא נתקבלת לרצון רק אחר חצות היום, אבל בתלת שעות קמייתא אז הקדוש ברוך הוא יושב ודן את העולם ואם בא היחיד לתקוע אז פן ח"ו מיפק דינא עליה ונטרד דלא דמי יחיד לצבור. וכן איתא בפ"ק דע"ז יחיד המתפלל מוסף בג' שעות ראשונות תפלתו נדחית ה"נ בתקיעה, אכן הציבור נתקבלה בכל קראנו אליו, וכן בא"ח. ואם קשה על היולדות להמתין עד שיצאו מבית הכנסת אז מותר לתקוע לה מיד אחר שתקעו בבית הכנסת. אמר מהר"י סג"ל אם יודעת האשה לברך תברך היא בעצמה ואי לא יברך התוקע בשבילה.

[טו] מהר"י סג"ל היה אומר באבינו מלכנו סלח ומחל לכל עונותינו, ולא אמר מחל וסלח. משל כותי מתחילה מעט והולך ומוסיף, כך סליחה קטן ממחילה. אכן אומר כתבנו בספר מחילה וסליחה, ואמר דהספר נקרא בשמים מחילה.

סדר מוסף של ר"ה

[א] מוסף. כשאמר שבח מגדל עוז שם הגדול, הי' מרים קולו ביותר ואמר "שם הגדול" בכל כחו. שוע אערוך ולא שבח. מלכות ועוז ולא כבוד ועוז. דרך ענותו בקמץ הוי"ו ולא בשו"א. במגנצא היו אומרים כל שנאני קודם מלך עליון, וקודם מלך עליון לא אמר ובכן ה' ימלוך לעולם ועד. לשליש ש' בקמ"ץ ולא בשו"א. תשיב לנדן ל' בשו"א ונ' בציר"י ולא בחירי"ק ושו"א. גלה בזכרון הגימ"ל בשו"א ולא בפת"ח. אסומה טלולה גשומה. לפתותו בשופר זה ר"ה. כמה יעברון. מי יושקט מי יושלו. י"א מי ינוע, מי יורם מי ישפל. ותשובה ותפלה וצדקה ודלא כסדר קראי. ואמר ותשובה ותפלה ר"ל ע"י תשובה הקדומה לתפלה וצדקה על דרך נירו לכם ניר (ירמיה ד, ג). חמש מאות חמש עשרה. אמר מהר"ש כף רגל חמש מאות הכף היינו עובי הרגל. מטת שכם אחד.

[ב] סדר הפסוקים דקודם האוחז בתפלת מוסף היה מסדר מהר"י סג"ל בהאי סדר, בראשונה כי מקדישך עד פאר מקדושים, ואז מתחיל ובכן יתקדש כו', ואחר כך עוד יזכור לנו כו'. יוציא היום לצדק דיננו כי קדוש היום לאדונינו. ואח"כ באין מליץ יושר עד המלך המשפט. ואז אמר תיבות האוחז בנשימת המשפט נשימה אחת לשתי התיבות. הדן יחידי באי עולם. הודאי שמו. הקצר בזעם. לרעים ולטובים. הלן בסתר בצל שדי. וכוללם. הנוהג חסדו בכל דור. ועינו אל יראיו, פסוק הוא עין ה' אל יראיו (תהילים לג, יח). לדופקי בתשובה. הצופה לרשע. הרחום. ומתמם.

[ג] לאחר סיום האוחז היה מהר"י סג"ל שוחה ביותר והזכיר מה שהזכיר. ושמעתי מעיד על מהר"ז שט"ן ז"ל שבקש ממהר"י סג"ל למסור לו ההזכרה ההוא דאחר האוחז, כדי שיוכל ג"כ הוא להזכיר בהיותו ש"ץ ולא רצה לגלות לו. אגדה אחת. שהשלטן.

[ד] דרש מהר"י סג"ל שיש לומר בתפלת מוסף בר"ה ומנחתם ונסכיהם כו' עד ושעיר לכפר, ואז יאמר מלבד עולת החדש ומנחתו ושעיר לחטאת ונסכיהם כמשפטם ושני תמידין כהלכתן. וכן הוא אות באות בתשובת מהר"ם סימן מ"ח. אך לא כתוב שם ונסכיהם כמשפטם. וכן ביום הכפורים בתפלת מוסף יאמר ג"כ ומנחתם כו' עד ושעיר לכפר, ואז יאמר מלבד חטאת הכפורים ושני תמידין כהלכתן, אף על גב דאומרים ביום הכפורים ובעשור לחדש וכו'. וכן בראש השנה ובחדש השביעי דהיינו הקרבנות דבסדר פנחס, מ"מ צריך להזכיר ג"כ חטאת הכפורים דבסדר אחרי. וגם באותן מקומות שנוהגין על פי הרוקח שלא לומר פסוקים דקרבנות בתפלת המוספין, כגון בק"ק מגנצא ובוורמיישא, מ"מ בר"ה וביום הכפורים מצוה לומר משום דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג).

[ה] הוא אלהינו ואין אחר. בשעה שהצבור אומר הוא אלהינו, היה מהר"י סג"ל אומר אלה הפסוקים בלחש. אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו (דברים ד, לה). אמר מהר"ש שראה כתוב שאין לומר בעלינו לשבח ואין עוד אלא אין עוד בלא ו' וכן אפס זולתו, ולא ואפס זולתו. כי אם היה אומר ואין ואפס היה משמע כאלו עושה שתי רשויות שהיה אחר שהיה שמו אין או אפס והיה מחרף ומגדף. וכן אמר מהר"ש שיש להפסיק בין אמת ובין מלכנו, כי אם היה מחברו פעמים היה מבליע הא' מאמת והיה מחרף ומגדף. וכן דוגמא זה יש להפסיק בסיום ק"ש בין ה' אלהיכם ובין אמת. ואמר מהר"ש ג"כ כשמברכין ברכת המזון יש שאין אומרים ממרום ילמדו בשביל שכתוב בו ונשא ברכה מאת ה', ואם ח"ו היה מבליע האל"ף מן מאת היה מחרף, ואמר שראה מרבותיו שהיו ממדינת ריינוס שלא היו אומרים בגלל זה. וי"א מעם השם. וידעת היום והשבות אל לבבך וגו' עד ועל הארץ מתחת אין עוד (שם, לט). שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (שם ו, ד). הן

לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה (שם י, יד). כי ה' אלהיך הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (שם, יז). כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (שם לב, ג). יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם (תהילים קיג, ב). וקבלה כן היא מר"א מגרמייזא. ככתוב בתורתו, ואנו כורעים. והיה כורע על ברכיו והיה משתחוה ונופל על פניו. [אמר לאל לא יושיע, והפסיק מעט כשאמר להבל וריק, והיה מקיא - פעם אחת -, ומושב יקרו]. כשאמר מהר"י סג"ל כי לך תכרע כל ברך וכן כשאמר יכרעו ויפולו, לא היה כורע. הורם מה יאמרו הבינם מה ידברו. עיני עמך בך תלויות. גשים מול ארון באימה. כשמגיעים עד תמלוך בכבוד, אז מתחילין אנסיכה מלכי. [כשחל בשבת אומר כי אתה שומע בקול שופר ובזכרונו, וגם אין תוקעין מ"מ אומרים היום הרת עולם וארשת שפתינו - ואומר' זכרון תרועתינו וכן זכרון תקיעתינו בארשת]. איום קדוש.

[**ו**] לקשר"ק היה אומר לקול תרועתינו דודאי אית שם תרועה הן שהיא שברים הן שהיא תרועה, אבל לקש"ק וקר"ק אומר לקול תקיעתינו דשמא האידך היא תרועה. כל יצורי עולמים. אתה זוכר עד ואתה דורש מעשה כולם, ואז אומרים זכר תחילת כל. אבל ביום שני אומר עד כחול הים, כי אותם מסיימין עד בא קיצם צאת לזכרון, ושייך לומר אחריהם ויזכור אלהים את נח וגו'.

[**בראשון** סדר מלכויותינו, בשני סדר זכרונותינו, בשלישי סדר שופרותינו. ומקשיב לקול תרועתינו במלכויות, ובזכרונות ובשופרות אומר לקול תקיעתינו, וכן בתשב"ץ, ושם פירש הטעם משום דבמלכויות תוקעין קשר"ק ובודאי יש שם תרועה או שברים או תרועה, משא"כ בזכרונות ושופרות דתוקעין קש"ק קר"ק, לכך אומרים בשניהם לקול תקיעתינו - דאינו יודע איזהו תרועה -].

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל וכתוב לחיים כל בני בריתך, ודלא כתשב"ץ וא"ז לפי משל דכותי ואמר שמקובל מרבותיו לומר כן. אבל ביום הכפורים בתפלת נעילה אמר וחתום לחיים טובים בני בריתך. ואז לא אמר "כל" כי לעולם חמשה תיבות נגד קרא מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב, לב). מהר"ש היה אומר וכתוב לחיים וכן בספר, ולא אמר טובים בשניהם. אם ראשון של ר"ה בשבת, אז היו מהפכין השלש תקיעות של מחר היום ודהיום למחר, משום דשל יום שני אין נזכר בהן שופר רק קול ואין תוקעין בשבת, וכן במהרא"ק.

[**ח**] יום שני של ראש השנה אומר ש"צ אתיתי לחננך כולו בניגון יפה ונעים. ציבור אומר סילוק עד והיום, וש"צ חוזר ואומר ותזכיר למו עד והיום, והצבור עד ועזרתך סלה. וש"צ חוזר תשבע למו עד סלה, וצבור גומרין. וקורין בסדר וירא (בראשית כב) והאלהים

נסה עד אמר לו האלהים, א'. שניהם יחדיו, ב'. בהר ה', ג'. בבאר שבע, ד' סוף סדר ה'. למפטיר קורין כדאתמול. ומפטיר בירמיה (פרק לא) כה אמר ה' מצא חן.

[**ט**] מוסף דיום שני א"א מסוד. אך ש"צ אומר בא"י בניגון זכרנו וגו' כולו עד מחיה המתים. ואז אומר הצבור ונתנה תוקף וכל אותו הסדר דיום ראשון עד תמלוך בכבוד, ואז אומרים התקיעות. וביום שני היה אומר אתה זוכר עד כחול הים. ואומר אז תקיעות כי הם מסיימין עד בא קצם לזכרון, ושייך לומר עליו ככתוב ויזכור אלהים את נח וגו' (בראשית ח, א). גביר לאחיו א' בקמ"ץ וח' בחירי"ק ולא בסגו"ל וקמ"ץ. הוד המלוכה ולא הדר. מדבר מ"ם בשו"א ד' פת"ח ולא בחיר"ק ושו"א.

[**י**] שאל הר"ר זעלמלין מאירפורט את פי מהר"י סג"ל מפני מה יסד הפייט בקרובץ דיום שני פסוקי מלכויות ושופרות וזכרונות אחרים ממה שאומר הציבור בלחש. והשיב שהוא שאל ג"כ למהר"ש והשיב לו דאתא לאשמועינן דאם אומר אדם פסוקי מלכויות זכרונות אחרים נמי יצא. ואתי נמי שפיר דאתא לאשמועינן דנמי יצא אם אמר פסוק אחד של מלכויות ואחד זכרונות ואחד שופרות וכן ג"פ. ואני שוב מצאתי כן בפירוש א' ישן וז"ל: אל תתמה שתפס לו מקראות שאין אנו קורין בר"ה, שחכמים הכשירו כל המקראות שיש בהן מלכויות לצאת בהן ידי חובתן שעשרה פסוקי מלכות כולם כשרים להזכירם ובכולם יוצא אדם ידי חובתו ובלבד שלא יהיו של פורענות, עכ"ל.

[**יא**] דרש מהר"י סג"ל שמצוה להאריך בתפלה בראש השנה עד חצות היום לכל הפחות. וכן היה מנהג קדמונים חצי לה' וחצי לכם. ע"כ לא יהא לבו של אדם נוקפו אם מאריך ש"צ בתפלה, רק כל מגמתו יהא לשם שמים. אם היה מהר"י סג"ל מסופק בא' מקולות השופר אם נתקע בשיעור תיקונו, היה אומר לתקוע ביוצא מבית הכנסת טרם שיצא, לתקוע לו אותו סדר פעם אחרת. וכל אדם לא יאכל קודם הקידוש אף ביום כל שכן בלילה.

[**יב**] מהרא"ק: ביום טוב ראשון של ר"ה במנחה קודם ערבית א"צ להמתין עד חשיכה, אלא מתפללין מיד ערבית משום דקדושה אחת הן. אבל בב' ימים טובים של גליות צריך להשהות שאין יום טוב מכין לחבירו. ומהר"ט אמר שצריך נמי בר"ה להשהות עד חשיכה דמה שאומר קדושה אחת הן לחומרא אמרינן ולא לקולא. הג"ה: צריך נמי בר"ה להמתין עד לילה דשתי קדושות נהגינן בהן מספק דהא גם בשני מברכין זמן משום ספק, ע"כ הג"ה. וכן אמר מהר"י סג"ל לעיל.

[**יג**] אני המחבר שמעתי מפי הטהור מהר"י סג"ל בעסקי לפניו במסכת יומא, והיא היתה שנת קפ"ו לפרט השנה טרם שנתבקש הרב ע"ה לישיבה של מעלה. ואמר אם יחייהו הש"י עוד להתפלל ימי הנוראים, אז היה רוצה לשנות הרבה מלות בתפלת ראש

השנה ויום כפור ממה שרגיל עד עתה. לכן חזרתי עליהם לדעת אותם וכתבתים בין בר"ה בין בי"כ כאשר שמעם הר"ר זעלמלין מאירפורט ומסרם ג"כ אלי להעתיקם לזכר. ואל יכחישנו שום אדם אשר העתיק הספר הזה קודם זמן הנזכר.

הלכות עשרת ימי תשובה

הלכות עשרת ימי תשובה בנחת ושובה, עשרת ימי תשובה

[א] צום גדליה הוא לעולם ג' תשרי שהוא אסרו חג דר"ה. ואם חל בשבת נדחה ליום א'. והוא קרוי תענית צבור אשר נקרא צום השביעי. [מפני שהוא בחדש השביעי. ובו נהרג גדליה בן אחיקם - והיהודים אשר עמו במצפה - וגדולה מיתת צדיקים לפני הקדוש ברוך הוא כיום חורבן הבית, - לכן החמירו להתענות בו, ונכבית בו גחלת ישראל הנשארת וסיבב בו להם גלות וצרה גדולה. - ומאז והלאה עשי"ת]. ומתענין בו גדולים וקטנים שהתחילו להתענות ואומרים סליחות כמנהג המקום. במגנצא פתיחה איך נפתח. סליחות אמנת מאז אבלה נפשי. את צום השביעי. שלישית אורך ואמתך. שלמנית אור' צדקה. עקדה אל הר מור. פזמון הורית דרך. חטאנו כסא כונן. ותמצא באדון מש' בקרבך תחנון תורה הקדושה. ליוצר אחר תחינת גרוני ניחר. וכל הימים שבין כסה לעשור אומר בסדר זה פתיחה וג' סליחות שלישית שלמנית. עקדה. פזמון. חטאנו. תחנון. וכן בוורמיישא מנהג זה. ובמקום אחר פוק חזי מאי עמא דבר. יום אחד לפני ערב יום כפורים אומר תא שמע לפני מחי ומסי ה' שומרי לפני מכניסי רחמים.

בימי סליחות דקודם ר"ה, וכן ימים שבין ר"ה ליה"כ אין מתפללין עננו ואין קורין ויחל רק בצום גדליה. מהרא"ק: קורין ויחל בשחרית צום גדליה ובמנחה. אך במנחה אומר דרשו. והחזן אומר עננו וברכנו בברכה, וכן בכל תענית ציבור, עכ"ל.

בכל הימים דקודם ר"ה אין אומרים בפסוקים הלבן חטאינו, רק בערב ר"ה מתחילין לומר ואומרים אותו כל עשרת ימי תשובה. אמר מהר"י סג"ל מה שאומר עקדות בימי התשובה כי כך איתא במדרש שנא' בי נשבעתי וגו' (בראשית כב, טז), אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם מבטיח אני לבניך כשמזכירין עקידת יצחק, מעלה אני עליהם כאלו נעקדים לפני ואזכור להם זכות הנעקד.

[ב] דרש מהר"י סג"ל מה שתקנו רבותינו לומר בתפלה זכרנו, מי כמוך, וכתוב לחיים, בספר, כתב ר"י וכן מהר"ם אם שכחו מלומר שאז יחזרו לראש, אבל שאר גאונים פסקו שאין צריך לחזור. רק יכוין עצמו אל ש"צ לשמוע בכוונה כל התפלה מראש ועד סוף, ולא יאמר לכוין ולשמוע הדילוג לחוד, ועל זה נאמר תכין לבם תקשיב אזנך (תהילים י, יז). ואמר שנראה לו לנהוג כשאר גאונים שא"צ לחזור, אכן הבא להחמיר ולחזור

כאשר פסקו ר"י ומהר"ם אין גוערים בו דהא מימיהם אנו שותין. אכן מה שתיקנו לומר המלך הקדוש והמלך המשפט כ"ע לא פליגי שצריך לחזור אם שכח. [כל הימים ההם - דתשובה - אומרים אחר תפילת י"ח שחרית ומנחה אבינו מלכנו. - ש"צ מקרא כל אחד ואחד וציבור כופלין אחריו כל אחד ואחד. - מלבד מנחה ע"ש א"א א"מ].

[ג] הפטרת שובה היא בתרי עשר סוף הושע (יד, ב), ומסיים אותו נביא ומדלגין אז לנבואת יואל ומתחילין תקעו שופר בציון קדשו צום עד ולא יבשו עמי לעולם (ב, טו - כז). ונראה משום דשובה דסוף הושע הן רק תשעה פסוקים ואין פוחתין בנביא מכ"א פסוקים לכן צריך למלאות בה מנבואת יואל כדפירשתי. ונוהגים שאין נער אומר אותה הפטרה. ואין מזכירין נשמות, בק"ק פראנקפורט מזכירין נשמות. ואין אומרים אב הרחמים. וכללא הוא כל יום שאומר בו יוצר אין מזכירין בו נשמות. במגנצא אומרים יוצר אור עולם קראו, אופן כי ה' אדיר, אמת ויציב דחול, זולת אל לבבנו. ובוורמיישא אלהי ישענו, אופן אור ישראל וקדושו, זולת אדני. ואם אין ששת ימי המעשה עד יום כפור א"א ויהי נועם וסדרו רק אומר ויתן לך.

[ד] שבת תשובה בכניסתו במנחה א"א אבינו מלכנו, ולא כל אותו השבת, זולתי יום כפור שחל בשבת, וכ"כ בא"ז והביאו במהרא"ק. ואומר המלך הקדוש שאין כמוהו במגן אבות. א"א צו"צ בשבת תשובה. והטעם משום שכתוב בו משפטיך תהום רבה (תהילים לו, ז). והאידנא אין שייך משפט דהא מבקשינן אל תבא במשפט עמנו, אך לפנים משורת הדין יעשה לנו. וכן נהג בפראנקפורט שלא לומר צו"ץ.

[ה] פעם אחת בעשרת ימי תשובה, שאלו בב"ה אח' אבידה בחרם, ויחר אף מהר"י סג"ל באיש ההוא ואמר אין שייך לחקור בחרם בימים האלו אשר חיינו תלואים. וגם אם אדם חייב בב"ד שבועה לחבירו ממתין עד אחר ימים נוראים להשביעו אז.

[ו] הלבנה לא היה מהר"י סג"ל מקדשה עד מוצאי יו"כ, ויהיב טעמא למילתיה דברכת הלבנה היא לדידן קבלת פני שכינה, ואין מקבלין פני שכינה אלא מתוך שמחה, ובימים אלו אין שמחין דמתפחדין מאימת הדין. וכן הדין בחדש אב דאין בו שמחה אין מקדשין אותו עד מ"ש נחמו.

[ז] מהר"י סג"ל דרש בימי הסליחות יהיה כל אדם מפשפש במעשיו וכל מה שחטא בזה השנה יכלול בוידויו ויתודה ויתחרט על כל חטאיו. בכל יום יעשה אדם תשובה דכתיב שוב יום אחד לפני מיתתך כל יום ישוב בו וידאג שמא ימות למחר. ועוד ראיה שחייב אדם לשוב בכל יום משום דלימות המשיח אין מקבלין בתשובה. ודוגמת זה אין מקבלין גרים אז, דהמתגייר אז אין עושה מאהבת הש"י רק לשמוח בשמחת ישראל,

ומאחר דאנו מצפין לישועה בכל יום מי שאינו שב ויבא משיח במהרה בימינו שוב לא מצי שב וישאר ח"ו בחטאיו. ומתי שיבקש אדם לשוב מקרב הגאולה שנא' ובא לציון גואל ולשבי פשע (ישעיה נט, כ).

ועוד משל למלך שזימן את עמו לסעוד אצלו. אז החכמים שבעם הם מזרזין ומקשטין את עצמם לבא אל המלך מתי שיקראו בלבוש וכסות נקייה לכבוד מלכות. והטפשים שבהם לא נתנו דבר המלך אל לבם ונשארו בבגדיהם מזולזלים ולא שתו עדיים עליהם, ובפתאום מהירים עבדי המלך לקרא העם לבא שער המלך. ואומר המלך לסמוך אצלו המקושטים לכבודו ולהרחיק המזולזלים. כך כשהצדיק נפטר מן העולם נכנס שמח לראות בנועם ה' לרוב טוב הצפון. והרשעים אשר ימקו בעונם פתאום בלא תשובה לא יראו בשובע שמחות ההוא, נמצא כל ימי האדם בתשובה כי לא ידע יום מותו.

[**ח**] פתח מהר"י סג"ל ודרש פעם אחת בשבת תשובה ע"פ טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך (תהילים כה, ח), זה הפסוק נדרש על רוצחים ר"ל משום דטוב וישר ה' צוה להבדיל ערי מקלט לנוס שם. והיו כותבין ערי מקלט על פרשת הדרכים למען הראות לרוצחים הדרך ילכו בם לנוס. דבר אחר נדרש על התשובה. טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך לשוב, וכתיב דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב (ישעיה נה, ו). ר"ל היינו בעשרת ימי תשובה שאז מקרב השם עצמו לקבל התשובה, ועל זה נאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך (הושע יד, ב). ר"ל שובו בעוד שהשכינה במדת ה' שהיא מדת רחמים, ועזבו מעשיכם הרעים טרם שיבא ויאחוז במשפט ידו ויעלה למדת אלהים שהיא מדת הדין. וכן נדרש בפסיקתא דלהכי נקט קרא תרי שמות הללו.

[**ט**] והתשובה היא אחת משבעה דברים אשר נבראו קודם שנברא העולם, שנאמר בטרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותבל (תהילים צ, ב), וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (שם שם, ג), כדאיתא פ' מקום שנהגו. משל למלך כשרוצה לבנות פלטין אז בונה את היסוד קודם שיתן עליו הבנין. כך הקדוש ב"ה הקדים רפואה למכה לולי נבראת התשובה מקודם לא נתקיים העולם. וכן מרע"ה צוה להבדיל מעבר הירדן מזרחה ערי מקלט אף על פי דעדיין לא קלטו עד בואו לארץ, רק משום להקדים הרפואה מקודם.

[**י**] גדולה התשובה שמגעת עד כסא הכבוד. כאשר מצינו במסכת סנהדרין פרק חלק גבי מנשה בן חזקיה שהיה רשע גמור ותפשו מלך אשור וענו אותו בכמה מיני ייסורין והעמידוהו בכלי ברזל מנוקב והציתו את האור מסביבו. ויהי במוצאו צער הגדול ההוא היה קורא לכל ע"א שבעולם להושיע לו ולא נענה, דקרא לאילמים עורים וחרשים אשר פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו. לבסוף זכר אחריתם

ואמר זכרני בהיותי נער למדני אבי בחומש פסוק אחד בצר לך ומצאוך וגו', (וקראת אל אלהיך וגו') (דברים ד, ל), ותפתח האתון את פיה ויאמר אלהי ישראל היום הזה הראני נא את ידך ואת גדלך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך והצילני ואדע שאתה הוא אלהי השמים ואלהי הארץ ואפס זולתך. ואם לא תצילני כביכול הרי אתה חשוב כשאר אלהות. ועלתה מדת הדין וקטרגה שלא להציל הרשע ההוא, השיבה מדת רחמים אדרבה יצילו אותו שלא לנעול דלת בפני שבים שיאמרו איך נשוב ולא תתקבל תשובותינו. מיד התקין הקדוש ברוך הוא מקום תחת כסא הכבוד להכניס תשובתו. וכן איתא פ' חלק א"ר יוחנן מאי דכתיב וישמע אליו ויעתר לו ויחתר לו מלמד שעשה הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע לקבלו בתשובה מפני מדת הדין, עכ"ל.

[יא] ואל יהא פונה האדם אל יצרו הרע אם מסיתו לומר אדם נאה ויפה תואר אני ומעשי מהוגנים ואהיה גס רוח להתגאות על המכוערים, לא יאמר כן. אך יאמר אל לבו אהיה שפל רוח, שנאמר תשב אנוש עד דכא (תהילים צ, ג). ואומר מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נז, טו), ר"ל שמקרב הקדוש ברוך הוא את השפלים והנדכאים לשכון אצלו. וכן אל יגיס לבו בתלמוד תורה, לומר אני משכים ומעריב נשף ושחר לבית המדרש אמאי לא אגיס דעתי יותר מאחרים. לא יאמר כל אלה רק יאמר מאד מאד אהיה שפל ונדכא בפני כל, דהא מרע"ה לא הגדילה התורה אותו מבשאר אדם אלא במדת הענוה דכתיב והאיש משה ענו מאד (במדבר יב, ג), ומתוך ענותנותו זכה לגדולה יתירה שכתוב עליו, בכל ביתי נאמן הוא (שם, ז).

ומעשה באדם אחד שהיה שער ראשו כחוטי זהב מפז ומפנינים, הלך והזיר את עצמו (על) [מן] היין כדי לגלח שער ראשו. הלך לפני שמעון הצדיק והודיע את נזרו. א"ל בני מה מלאך לבך להיות נזיר להפיל שער היפה שלך. א"ל היא הנותנת דפעם אחת עברתי אצל באר מים והסתכלתי את צורתי במים וכשראיתי שער ראשי שיפה כל כך נזרתי בנדר למען הפילו טרם שאכניס גאוה בלבי עלוהי. א"ל מפני מה לא גלחת ראשך בלי נזירות. א"ל נוח לי לגלחו למצות הש"י. עמד שמעון הצדיק ונשקו על ראשו ואמר עליך אמר קרא כי יפליא לנדור נדר להזיר לה' (במדבר ו, ב), ואתה הוא אשר הנזרת עצמך לשם שמים.

[יב] וכן העשיר לא יתגאה על העני במה שמרבה צדקות ומעשרות יותר מן העני. שמא פרוטת העני שנותן לצדקה מקובלת מכפל כפלים שנותן העשיר. ושמא עדיין לא פטר העשיר את נפשו בכל מה שנתן. וראיה מנקדימון בן גוריון שהיה עשיר מופלג כדאי' במס' כתובות פרק מציאת האשה, היה פוסק לנדוניית בתו אלף אלפי דינרי זהב חוץ

משל חמיה. והיה פורס בגדי צבעונים ושראים לדרוס עליהן תלמידים ההולכין לבית המדרש ואח"כ נתנם לעניים וכה"ג היה מרבה צדקה, לבסוף חזרו בניו על הפתחים. ולימים הלך ר' יוחנן בן זכאי ומצא אותה הבת שהיתה מלקטת שעורין מבין רגלי בהמתן דערביים מחמת רוב עוני. אלא ודאי משום שעדיין לא מלא ממונו בצדקה כראוי כדמסיק שם לפום גמלא שחנא.

[יג] פתח מהר"י סג"ל פעם אחת בשבת דקודם ראש השנה לפרשת נצבים ודרש, כתיב בסדר נצבים והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה וגו' (דברים ל, א). וכתיב בתריה ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' (שם שם, ג). והבטחה דאלו פסוקים לא היו ולא נעשו עדיין מעולם, לכן אל יהא אדם מסופק הלא הבטחה היא מפי הקדוש ברוך הוא להביא ולמהר את הגאולה כשעושים תשובה ועוזבים מעשים הרעים. לכן כל אדם יתחרט על חטאיו הן קטן הן גדול ויעשה תשובה ואל יתרשל ויאמר עדיין יש לי פנאי פן ח"ו יטרף לו השעה. וכן אל יאמר עונותי הן מרובין או גדול התשובה לא יכולתי נשוא את כל התלאה. לכן כתיב בההוא פרשה הנזכרת כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וגו' (שם, יא - יד). כל הפסוקים עד כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ר"ל היא התשובה. ולכן כתב בה המצוה הזאת משא"כ בשאר מקומות כתיב הזה אלא ר"ל מצוה מבוארת דהיינו תשובה. קרוב בפיך ר"ל בוידוי פה על העבירות, ובלבבך ר"ל להרהר תשובה בלב, והיא עיקר תשובה. וכן איתא התם דהרהור תשובה מועיל דאם רשע גמור קידש אשה כו' חוששין לקידושין, שמא הרהר תשובה בלבו, אלמא דהרהור תשובה מועיל.

[יד] וע"כ במאד מאד יזהר האדם בלשון הרע שלא לספר, הלא עבירה גדולה היא כאחד ראשי עבירות דע"א וגילוי עריות וש"ד. ויש בה לאו ועשה דכתיב השמר בנגע צרעת (דברים כד, ח), ר"ל השמר מלשון הרע המביא לידי צרעת. בסמ"ק מוכיח במצוה לא תלך רכיל דלשון הרע גדול משלשתן דבכולן כתיב גדול, ובלשון הרע כתוב לשון מדברת גדולות. וכ"ת מנלן דהזהיר כאן על לשון הרע. הלא על שבע עבירות נגעים באים, י"ל משום דסמיך ליה זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים וגו' (שם, ט), והיא לקתה בצרעת על שספרה לשון הרע באחיה מרע"ה, ובעי התם יכול בלב כשהוא אומר השמר בנגע צרעת הלא בלב אמור. ר"ל דהשמר לאו הוא וכל אדם יכול לומר בלבו שלא לעשות דבר ובזה קיים הלאו, הא מה אני מקיים זכור הוי אומר בפה שלא לספר לשון הרע. והדברים ק"ו, ומה מרים אחות משה שעשתה לו כמה טובות שעמדה עליו להעלותו כשהיו משליכין אותו היאור. [שנ' ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו (שמות ב, ד), ושאר הרבה טובות

עשתה לו]. ורבות כאלה כדרך אחות לאח, מ"מ על שספרה לה"ר עליו פרחה בת צרעת, המספר לה"ר על חבירו עאכ"ו.

[**טו**] וכן יזהר כל אדם שלא לגזול אפילו אבק גזל שנראה בעיניו שאין בו שום גזילה. על דרך בעלי בתים שגובין מסים ועולים ביניהם שאומר אחד חבירי יתן יותר ממני ולא נראה בעיניו דגזל הוא, והלא אבק גזל מיתקרי וטוב להרחיק ממנה, הלא עבירה גדולה היא. לכן ייחד הפייט זאת העבירה בתפלת נעילה ביום הכפורים באתה הבדלת, וז"ל: מציל מעושק ידינו והוא לשון עשוק וגזול.

[**טז**] וכן יזהר כל אדם בחנופה שלא להחניף לחבירו לומר אדם יפה אתה במעשים ובלימוד ובתואר וכה"ג, הלא עבירה גדולה היא.

[**יז**] וכן ישמר שלא להתלוצץ לומר אעשה ליצנות בפני הבריות למען יאמרו עלי שאדם נחמד אני וארבה בתחבולות בפניהם ויחכו שקורין לאכין הלא עבירה גדולה היא. דכל המתלוצץ תחילתו יסורים וסופו כלייה ויורש גיהנם. אך לשמח חתן וכלה מצוה להתלוצץ בפניהם לשמחם. וכן להחניף לכלה ולשבחה מצוה לומר עליה כלה נאה וחסודה וכל כה"ג. לכן כל אדם אם עשה א' מן העבירות האלו או אחת משאר כל העבירות יפשפש במעשיו להרחיקם ושלא לעשותם עוד, ולא יהא כטובל ושרץ בידו.

[**יח**] ואם ח"ו באים לאדם יסורין יקבלם באהבה, ואל יבעט בהם לומר מפני מה אדם עני ואביון אני ובאין יסורין בי יותר מן כמה בריות, אל יאמר כך, אך יאמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי ואת הרע בעיניו עשיתי ע"כ לא נהניתי. [וגם אם נהפך [משנה] אדם כותנתו - הפנימי לחוץ - בלבשו בקומו ממטתו בשחר וכה"ג, מיחשב ייסורין, דילמא עשה עבירה קטנה ומתכפר בזה].

[**יט**] כל אדם יתודה על חטאיו, וכשאומר ואתה צדיק אחר הוידוי יאמר בכוונת לבו. ואז אומר הקדוש ברוך הוא למלאכים באו וראו כמה חביבין ישראל אשר מצדיקין עליהם את הדין. ויעמוד כל אדם בפרץ נגד יצרו הרע מלהאזין אחר מסיתים. משל למלך דאית ליה אויבים ומתיירא המלך מפניהם והולך ובודק את מבצריו ומחזק בדקו כל היכא שיוכל האויב לבא שם אליו, ואומר המלך שמא בכאן יעלה בהחבא ונבנה כאן ברניות ומגדל להנצל. כן יצה"ר הוא האויב והאורב וצר על אדם יום ולילה ומסיתו לדבר עבירה להלכד במצודתו כי לכך הוא נוצר ומוכרח הוא לעשותו ואומן הוא בכך. לכן יזדרז האדם להזהר לעמוד בפרץ נגדו ויהא חופש וחוקר בדעתו לדעת היאך שהיצר מסית העבירה לידו והיאך שאומר לו לעשותה. ויאמר האדם אתקן דרכי בפרץ למען שלא יאזין אליו ואבנה בדעתי בניינים נגדו שלא ילכדני במצודתו. ואז מתוך שמרגיל האדם את עצמו

לעמוד נגדו שוב מואס הוא בעבירות יותר מהתאוה להם בראשונה וגם היצה"ר עוזב ממנו כשרואה שפונה עורף משמוע אליו.

[**כ**] וכשישוב האדם ישוב במעשה לעשות טוב ולהשיב גזילות, ואל יאמר כדיי לי במה שלא אעשה עוד. וראיה מאנשי נינוה דכתיב וירא האלהים את מעשיהם (יונה ג, י), ולא כתיב וירא את לבישת שקם ותעניתם, אלא ר"ל ראה במעשיהם ששיברו את ביתם וחפרו אחר העצים והאבנים אשר גזלו והשיבום לבעליהם וזה עיקר תשובה.

[**כא**] בסוף הדרשה חזר הרב הנזכר ז"ל לכוונת הפרשה ודרש, ובא לציון גואל וגו', שנתפלל אל ה' למהר הגאולה. וע"ז אמר קרא הנסתרות לה' אלהינו (דברים כט, כח), ר"ל הקיצים הם נסתרות עם הש"י שאין אדם יודע מתי קץ הגאולה והנגלות לנו פי' מ"מ הקיצים גלויים לנו. ר"ל שנהיה מתפללים בעדם ונעסוק בתורה ובמע"ט למען ימהרם ברחמיו כמו שמסיים הקרא לעשות את כל דברי התורה הזאת (שם).

הלכות יום כיפור

הלכות ערב יום כפור

ממהר"י סג"ל הופל הפור, בהלכות יום כפור

[**א**] ערב יום כפורים אינו חל אלא באחד דימי אגד"ו.

בבקר בהשכמה לסליחות יש מקומות מרבין סליחות בעי"כ דוגמת ערב ר"ה. ויש מקומות שאומרים רק ג' סליחות בעי"כ, פוק חזי מאי עמא דבר. א"א וידוי כי אם פעם אחת, וא"א תחנון וגם לא אל רחום שמך וסדרו, אבל אם חל ערב יום כפור בע"ש אומרים אל רחום עד השתא בעגלא ובזמן קריב, ואומרים ג"כ אז בשחרית א"מ, בפראנקפורט א"א אבינו מלכנו. וביוצר ג"כ לא תחינה ולא למנצח. ואומר אבינו מלכנו, וכן באגודה. מהרא"ק: א"א תחנון בעי"כ, אבל אומר אבינו מלכנו, ואומר למנצח לבד מעיו"ט של פסח. ומשם גדול שמעתי שאין לומר למנצח בערב יה"כ.

[**ב**] מהרא"ק: בערב יו"כ כשאוחז התרנגול בידו להתכפר בו נכון לומר זה 'חליפתי, העולם נוהגין כמו סדר מהרא"ק על עצמו זה חליפתי כו', ועל אחר זה חליפתך וכו', ועל אשה זה חליפתך וכו'. ואומרי' פסוקים כאשר בא"ח. זה 'תחתי, זה 'תמורתי, זה 'כפרתי. לפי שר"ת שלו חת"ך, והוא שמו של מלאך הממונה על זה ויוצא מפסוק באשרי פותח' את' ידך' (תהילים קמה, טז), ס"ת חת"ך, והוא השם הנז' בהאוחז החות"ך חיים לכל חי. וז"ל א"ח: כך רגילין שליח אוחז תרנגול ומחזירו על ראשו ונוטלו ומניחו על ראש המתכפר ואומר: זה תחת זה, זה חילוף זה, זה מחול על זה, ומחזירו עליו פעם אחת ואומר: בני אדם יושבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל, יוציאם מחשך וצלמות ומוסרותיהם ינתק,

אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו, ויזעקו אל ה' בצר להם ממצוקותיהם יושיעם, ישלח דבריו וירפאם וימלט משחיתותם, יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם, נפש תחת נפש.

כל אלו מלקוטי פסוקי דבספר תהלים מזמור סימן ק"ז, ורובא דעלמא מוסיפין לומר גם פסוק זה מספר איוב (לג, כג - ד) וז"ל, אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר.

ועושה כסדר הזה ג"פ. ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה. אמר מהר"י סג"ל אשה מעוברת תקח שתי כפרות והאחד בשביל העובר.

מהר"י סג"ל נהג ליטול תרנגול לבן לכפרה דחטאים אדומים הם, ויתקיים ביה אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א, יח). דרש מהר"י סג"ל יש מקומות שנותנים הכפרות גופן לעניים, והוכשר מנהג ריינוס שנותנים מעות שוים לעניים דאז לא מתבייש העני מלקבלם. אבל כשנותנים את התרנגול גופי' אומר העני זה השליך עונותיו על תרנגול זה ונבזה אני לו ששלחו אלי.

[ג] טבילת ערב יום כפור אמר מהר"י סג"ל יש פוסקים לטבול אחר סעודת המפסקת בערב, כי עיקר הטבילה משום תשובה היא ויותר שיקרבנה לעצומו של יום יפה הדבר. אמר מהר"י סג"ל דנראה לו להביא ראיה דמשום תשובה היא דהא נוהגין אז לטבול אנשים ונשים נערים ובתולות בר מצוה ובת מצוה, בשלמא אנשים טובלים משום טומאת קרי או שמא נגעו בשום טומאה, אך נשים אמאי טובלות הא (אינן) פולטות. וכן הזקנות וכן נערים ובתולות שברור להן שנקי גופם מטומאה, אלא ודאי משום תשובה היא. וכן בירושלמי איתא מעשה בריבה אחת שנשבית בין העכו"ם וכשפדאוה הטבילוה על מה שהאכילוה איסורין. וכן טבילת גר כשנתגייר טובלין אותו משום תשובה. וכיון דטבילה זו משום תשובה היא גם אם טבל בערב ראש השנה ולא ראה שום קרי אח"כ ולא נטמא, מ"מ יחזור ויטבול האידנא לטהר לתשובה. ויש דעות נוטים שיש לטבול קודם מנחה, וכן נוהגים כדי שתפלת מנחה וגם וידוי תעשה בטהרה ובנקיות. ואותו הוידוי שקודם סעודה המפסקת היינו משום דחיישינן פן ח"ו יהיה שכור מסעודתו או יחנק בסעודתו וימות בלא וידוי פשע, וכן בא"ח.

[ד] ויש מפרשים דטבילת ערב יום כפורים משום טהרה היא, כדאיתא במדרש ישראל נקיים הם כמלאכים. ואמר מהר"י סג"ל דלפי זה נראה אשה ששמשה תוך ג' ימים קודם יום כפור צריכה לכבד ביתה בחמין שלא תפלוט שכבת זרע ואח"כ תטבול, כמו במתן

תורה שפרשו ג"כ ג' ימים דכתיב היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות יט, טו), ודוקא שלא בשעת סמוך לטבילתה או שלא בשעת סמוך לווסתה דבאותן שעות אל תכבד שמא תשחית זרע ההריון, דאין אשה מתעברת כי אם סמוך לטבילתה או סמוך לווסתה. ויש נוהגים לטבול לאחר מנחה סמוך לחשיכה דחיישינן דילמא יטמאו בקרי אחר טבילה אם יקדימו. ואמר מהר"י סג"ל שראה מרבותיו שהיו טובלין קודם מנחה כדפי' לעיל. וכן היה נוהג הוא בעצמו. והיה טובל ג"פ בין בער"ה בין בערב יה"כ, וכן איתא ברוקח משום שנאמר מקוה ישראל שלש פעמים בקרא. וגם אותם שטובלים משום תשובה מודים שיהו טובלים קודם מנחה כדי להתפלל בנקיות ובטהרה. והא דאשכחן דמהר"ם היה נוהג לשפוך תשעה קבין על ראשו, שהוא סבר הטעם דמשום טהרה היא כי כמה בעלי קריין די להן בהכי, אף על פי דקי"ל כר' יהודה בן בתירא דבעלי קריים בזמן הזה אין צריכין טבילה מכל מקום משום טהרת ראש השנה ויום הכפורים בעי.

[ה] במנחה בערב יו"כ מתפללין עד עושה השלום, ואומר וידוי ועל חטא. וש"צ חוזר ומתפלל י"ח ואין מתודה ולא אומר על חטא באותה תפלה. מנהגא באשכנז שכל הקהל לוקין מלקות ארבעים בבה"כ אחר תפלת מנחה, שמתוך כך יתן אל לבו לשוב מעבירות שבידו, ל' א"ח. מהרא"ק: ערב יו"כ נהגו העם ללקות, והלוקה לא יושב אלא מוטה, ואומר בשעת ההלקאה וידוי אשמנו. והמכה הוא אומר והוא רחום. וברצועה של עגל מכהו שנא' ארבעים יכנו לא יוסיף (דברים כה, ג) וסמיך ליה לא תחסום שור בדישו. אמר מהר"ש שיכולים להלקו' ולטבול בעי"כ מתי שירצה רק שיהא קודם לילה. מהר"י סג"ל היה רגיל בעצמו הולך על המגדל ומטה פניו כלפי צפון, וקורא לר' זלמן המכונה שלפרמול להלקות אותו.

[ו] סעודה מפסקת אשר סועדין לאחר תפלת מנחה, אמר מהר"י סג"ל דכל אדם ימהר בה שיגמור טרם שקיעת החמה, ולא משום שמא יאכל בין השמשות שהוא ספק לילה, אלא משום דצריך להוסיף מחול על הקודש, וכן בא"ח משום שנא' מערב עד ערב תשבתו שבתכם (ויקרא כג, לב). ולהכי נמי במוצאי יו"כ יוסיף להמשיך תעניתו תוך הלילה. לכן שגגה ביד ההמון שטורח עליהם כשש"צ מושך בתפלת מוצאי יום כפורים תוך הלילה דהא צריך להוסיף ג"כ ביציאתו. מדפריך פ"ק דר"ה אין לי הוספה אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל מערב עד ערב עד ועד בכלל, ובכניסה ילפינן מדכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש (שם כז) משמע דיש להוסיף עינוי קצת מן התשיעי על העשירי.

[ז] ומצוה להרבות בסעודת ערב יום כפור שיוכל לסבול את התענית של מחר. וכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש (שם, שם), וכי בט' מתענין והלא בעשירי מתענין,

אלא מעלה על מי שאוכל בתשיעי כאלו התענה ט' וי'. משל למלך שצוה על בנו שיתענה פעם א' בשנה אז מצוה להאכילו ולהעניגו כדי שיוכל לסבול התענית, וכן בא"ח. ואמר מהר"י סג"ל שבהדיא פרש"י פ"ק דר"ה על זה שמשום הכי אסור להתענות בעי"כ, וכן הוא בתוס' בר"ה שאסור להתענות בעי"כ. ואיסור גדול ביד המתענה פן ח"ו אתא לידי כרת למיכל ביום הכפורים דקשה עליו להתענות ב' ימים רצופים. לכן ירבה סעודה להקל עליו. וכן במוצאי י"כ ירבה סעודה שנאמר מערב עד ערב.

[**ח**] כל אדם יזהר שלא יאכל בסעודה המפסקת דברים המחממין כגון מיני בשמים, וכן מוריקא שקורין זאפרן, ויין טוב וביצים, פן ח"ו אם יראה קרי אין מתירין לו לטבול, כי יום הוא שאסור להושיט אפילו אצבע קטנה במים. ואמר מהר"י סג"ל שכן ראה ברבותיו ששתו מים ואכלו פרי שקורין ערד עפיל כדי להתקרר להשמר בנקיות. ואומר שכן ראה מרבו המובהק מהר"ש שהיה נוטל הפרי הנזכר ושורהו במים להצטנן במאד ואכל ונתן לכל בני ביתו. וכן ראה שעשו אפילו זקנים גם אם פסק תאותם שתופר האביונה, שמא עשו ללמוד לאחרים להזהר. ולא יאכל יותר מדאי פן ח"ו יבא לידי קלות ראש. אמר מהר"י סג"ל שכן אסור לאכול מיני מאכלי חלב בערב יו"כ דהוא מרבה קרי כדאיתא התם בפ"ק דיומא, ת"ר זב תולה בכל מיני מאכל והולך ומונה ג"כ חלב. ואמר מהר"י סג"ל דגם אם מקרר הוא מ"מ מרבה את הזרע. ואמר שמנהג פשוט היה באושטרייך שבעי"כ בשחרית אכלו כל העם מאכלי חלב, וכן במדינת אשכנז. ושאל הרב הנז' את פי מהר"ש וסתר המנהג מהגמ' הנזכר. והיה מודה מהר"ש לדבריו וטעם המנהג לא נתפרש.

[**ט**] שאלו למהר"י סג"ל על שנדרה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין רק בשבתות וימים טובים מה דינה בעי"כ. והשיב שמותרת לאכול בכל רצונה ולשמח לבה ביום זה דנמי מתקרי יום טוב. דין תענית חלום בעי"כ עיין לעיל.

[**י**] דרש מהר"י סג"ל מתי שפוסק אדם סעודתו שוב אסור לו לאכול ולשתות עוד גם אם עוד היום גדול. אכן נשים וקטנים שאין יודעים איסורא זו אם חוזרים ואוכלין או שותין אין מוחין בידם, כיון שהם רגילין בכך שמא אינם מקשיבים מוטב יהיו שוגגין ואל יהו מזידים. אכן היודע האיסור אסור לו הואיל שפסק.

[**יא**] בערב טרם הולכין לבה"כ יערוך כל אדם שלחנו כבשאר יום טוב וידליק הנר. ואמר מהר"י סג"ל שלא יברך על אותו הנר, אלא אם כן כדאירע י"כ בשבת, וכן הוא במרדכי תחילת הלכות י"כ. ולא נהגינן כא"ח אשר העיד בשם הרא"ש לברך אף דלאו שבת הוא. שאלו מקדם מהר"י סג"ל אם מותר להטמין כשחל י"כ בשבת כדי לאכול במוצאי שבת, והשיב שאין להטמין דוקא לשבת ושם מותר משום דאוכלים בשבת.

[יב] ואת הנר אשר מדליק אדם לשלום ביתו נהגינן האידנא כלישנא דפרק מקום שנהגו דקאמר מקום שנהגו להדליק מדליקין, ומדליקין בחדר משכבו. ואז הוא מונע את עצמו מלקרב לאשתו. דישראל קדושים הם ואינם משמשין מטותיהן לאור הנר. והשתא אי מדליק את הנר בביתו ולא בחדר משכבו עושה תרי קולי, חדא שמסתכל בה בבית שהיא מקושטת ומתאוה לה, וכשנכנס לחדר אין לו שום היכר ויבא עליה באיסור לכן ידליקנו בחדר משכבו. ויתרחק מן אשתו כל אותו הלילה ולמחר ביום כבימי נידותה שלא יגע בה אפילו באצבע קטנה, ולא ירבה דברים עמה כדי להרחיק את עצמו מהרגל דבר עבירה, וק"ו מנדה, ומה נדה שבעלה מותר עמה בחדר בלא נר אפ"ה צריך להרחיק מעליה, ביום כפורים שצריך נר בחדרו כמו שפי' אינו דין שצריך להרחיק את עצמו ממנה, וכן הוא בספר אגודה במסכת פסחים סי' נ"ב.

[יג] אמר מהר"י סג"ל שידליקו הנרות מבעוד יום גדול כדי להוסיף מחול על הקודש. וכן בזמן שהימים קצרים ימהרו הנשים להיות נכונות מבעוד יום גדול דגם הם חייבות כדילפינן מן האזרח. וגם המדליק הנרות בבה"כ ידליקם מבעוד יום כי רבים הם וצריך להדליקם מבעו"י.

אמר מהר"י סג"ל טעם הנרות שמדליקין ביה"כ, משום שכתב המרדכי מי שרוצה לידע אם יעלה לו שנתו יקח נר וידליק מן ר"ה עד יו"כ. והא דמדליקין ביום כפורים משום דיום דין הוא להגמר. וכתיב נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ, כז). ואמר משם חמיו מה"ר אברהם ז"ל דלהכי לוקחים אנשים ונערים נרות ולא הנשים, משום דנר שקול נגד איבריו של אדם לכפר עליהם. והם רמ"ח איברים ורוח ונשמה הרי ר"ן כמנין נר, ר"ל שירחם המקום על כולן. אבל הנשים יש להן איברים יתרות כגון דלת ומפתח, לפיכך נשים אין נוהגות בנרות הללו. מה"ר זלמן קיצינגן דרש דנראה אליו דלהכי נשים פטורות מן נרות האלו, משום דאנשים חייבין רמ"ח מצות עשה שבתורה ועוד שני לאוין שחשובין כמו עשה והן לאו הניתק לעשה ולאו הבא מכלל עשה היינו ר"ן, ומכל אלו הנשים פטורות דאינן חייבות כ"א בלאוין. ואמר דבאשר"י כתב טעמא אשר מדליקין הנרות ביה"כ משום דכתיב על כן באורים כבדו ה' (ישעיה כד, טו), ר"ל בנרות. וכן בא"ח באורים כבדו ה' מתרגמינן בפנסין.

הלכות ליל יום כפור

[א] אמר מהר"י סג"ל כללא הוא כל מלאכה דאסורה בשבת אסורה ביו"כ וכן בא"ח. וי"כ הוא יום שאסור בחמשה דברים נגד חמשה ענויים הנזכרים בו באמור ובפנחס. ואלו הן חמשה דברים האסורים: רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה, אכילה ושתייה.

ואמר מהר"י סג"ל כשרוצה אדם לילך לבה"כ ליל כל נדרי ישלוף מנעליו ויניחם בביתו, ולא יוליכם לבה"כ משום טינוף. ויום זה הוא יום שחייבים לכבדו בכסות נקייה ובכל דבר טהרה. ואמר דבימי אביו מהר"ם סג"ל בהיות עם רב במגנצא היה נוהג ששמש העיר היה מכריז בערב להניח מנעליהם בביתם.

ואמר שיש מקומות שפורסים בגדי צבעונים בבה"כ לכבוד היום. ויש מקומות שמשטיחין עשבים על הרצפה משום דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה (ויקרא כו, א), ובי"כ אנו מרבים בהשתחוואות יותר מבשאר כל השנה. ומסיק פ' הקורא תניינא דהשתחוואה הוא פישוט ידים ורגלים ואנו עבדינן הכי ביום הכפורים דוקא. ומהאי טעמא נותנים מחצלת לפני העמוד אל פני ש"צ כל השנה. וכן הוא באלפס בתוס' דמגילה פרק הקורא תניינא.

ואם הוא אדם מפונק וקשה עליו לילך יחף עד לבה"כ רשאי לילך במנעליו עד פתח בה"כ, ויתנם לבני ביתו להחזירם הבית או יצניעם במקום מוצנע שלא יראו. והתינוקות גם הם בכלל איסור נעילת סנדל, וכן בא"ח ובמיימון. ואם יש להם כאב ברגליהם שקשה להם קרירות הרצפה, מכל מקום לא ינעלו מנעלים רק רשאים באנפליאות שקו' זאקין. וכן איסטניס אשר צער לו לעמוד יחף על הרצפה מותר לו באנפליאות דוקא בשל בגד ולא בשל עור. והכי משמע בא"ח דגם לבריא מותר. ומותר לעמוד על כרים וכסתות להנצל מן קור הרצפה. וגם אם הכרים עשוין מעור הואיל והרגל מגולה מלמעלה, מידי דהוה אמנעל מרופט פי' קרוע מלמעלה שגם הוא מותר לנעול.

[**ב**] ואמר מהר"י סג"ל אם ירדו גשמים בי"כ וכי הולך לצורכו יטנפו רגליו מותר לשפשף מקום הטינוף, ולית ביה משום רחיצה של תענוג. אך ישמור עצמו בהליכתו שלא יציג רגליו במי הגשמים דאסור להושיט אפי' אצבע קטנה במים משום תענוג. ואם מפונק הוא מותר לילך עם נעליו נעולים לביתו. ובני אדם העומדין כל היום הם רשאין לעמוד על ספסל או על כל דבר שירצו רק כשמתפללין י"ח ברכות יעמדו על הקרקע לקיים ממעמקים קראתיך. ואם חלש דעת העומד רשאי לישען ולסמוך מתי שירצה. ואמר ענין סיכה לא מנהג בינינו לכך אין להאריך עליו בדרשה.

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל מי שרואה קרי ביוה"כ אין להאריך עליו בדרשה, אך מי שיארע לו ח"ו מקרה יבא וישאל ואגיד לו. פעם אחת שאלו אליו עלוהי והיה מורה לקנח יפה ולרחוץ יפה את פי האמה והמקום שנדבק שם הקרי. פעם אחת שאלו למהר"ש על הרואה קרי ביום כיפור ונצטער על זה במאד עד כי לא יוכל ללמוד ולעשות שום דבר, לכן הי' מבקש לידע פי' הגמ' דהרואה קרי בי"כ ומה דינו. והשיב מהר"ש שיהא מפשפש במעשיו, ואי תעלה לו השנה אז

מובטח כו', ואל יצער עצמו ואל יבטל את למודו מחמת זה כי ראה כמה גדולים אנשי מעשה שראו קרי בי"כ וחיו אחרי כן כמה שנים, ויעסוק בתלמוד תורה דהיא מכפרת.

[ד] דרש מהר"י סג"ל דכל אדם יבקש מחילה מאת חבירו אם עשה לו מאומה, הן בדיבור או במעשה. ואם אין מוחל בינו לבינו, יביא ג' בני אדם ויבקשהו בפניהם, ואם אין רוצה בפעם ראשון, ישנה או ישלש. ואם עדיין העיז פניו מלכפר לו יביא עשרה בני אדם ויעמידם שורה אחת לפניו ויאמר בפניהם חטאתי אל פלוני ואין רוצה למחול לי, וילך לו. אז הקדוש ברוך הוא רואה שהוא השפיל עצמו לפניו ומרחם ומוחל וסולח לו.

ובשלש מיני רצויין ירצנו כדאשכחן גבי יוסף דאמרו אנא שא נא (בראשית נ, יז). והיבוקש למחול לא יהא אכזרי מלמחול, כי איך יעיז את פניו מלמחול, הלא הוא עמד ומבקש כל היום מאת אדון כל למחול לו עונותיו. כ"ש וכ"ש ובן בנו דכ"ש דהוא ימחול לחבירו באשר הוא אנוש רימה ותולעה. וידע אדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקדוש ברוך הוא אינו מוחל לו, דכתיב נושא עון ועובר פשע (מיכה ז, יח). למי הוא נושא עון, למי שעובר על פשע.

[ה] אמר מהר"י סג"ל כשבאים בב"ה בליל כל נדרי טוב הוא לאתחולי כל נדרי מבעוד יום משום דהתרת נדר הוא. ואין מתירין נדרים לא בשבת ולא בי"ט כי אם לצורך שבת ויו"ט, לפיכך יתחיל ש"צ כל נדרי טרם שיקדש היום. אכן יאריך בו בניגונים להמשך עד הלילה. ולהכי נמי יקדים כל אדם את עצמו לבוא לב"ה כדי שיבקשו זה את זה מחילה טרם ירד ש"צ פני התיבה. נהג מהר"י סג"ל טרם ירד ש"צ בליל כל נדרי לפני התיבה היה עומד הוא לפני התיבה ואמר בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, על דעת המקום ועל דעת הקהל, אנו מתירין להתפלל עם העבריינין. וכן עמא דבר לומר הגדול שבכל עיר ועיר. [מהרי"ל לא היה ש"צ ליל כל נדרי רק ביום הכפורים מתפלל כל היום].

[ו] ואמר מהר"י סג"ל דקי"ל כר"ת דאמר מיום כפורים זה עד יום כפורים הבא עלינו לטובה, וכן בא"ח. משום דאנו מתירין הנדרים שעדיין לפניו על השנה הבאה לקראתנו. ויזהר כל אדם לומר כל נדרי עם ש"צ, דניחא למ"ד דמתירין הנדרים דלשעבר ודאי אז צריכין לומר עמו דאין אדם יכול בעצמו להתיר את נדרו שעבר, אלא אף למ"ד דמתירין את הנדרים דלהבא כדקי"ל, מ"מ יאמר כל אדם עם ש"צ כדי שיהיו לכל הפחות שלשה מתירין. בראשונה אומר כל נדרי בלחש, ובשנייה מרים קולו יותר. ועוד יותר בשלישית משום דאז נשמע באימה וברעד. ואומר ג"פ משום דלשון חכמים כך הוא אתרום אתרום אתרום מגל זו מגל זו מגל זו. טעם אחר משום דהתרת נדרים הוא נגד ג"פ שאמר החכם מותר לך מותר לך מותר לך בשעת התרת הנדר.

[ז] וכל אדם יתוודה גם בליל כל נדרי בתפלת ערבית אם עדיין מיושב בדעה הוא שלא נשתכר בסעודה, כי עיקר הוידוי בעיצומו של יום. ומה שמתודין בתפלת מנחה אינה אלא גזירה שמא יארע לו אונס ולא מצי שוב להתודות, וכן בא"ח.

וכל אדם יזהר לעמוד עם ש"צ מתי שאומר הש"ץ את הוידוי, וכן בא"ח. ועשרה וידוין הן ביום הכפורים, ב' בליל כיפור, א' לצבור ואחד לש"צ, וביום ד' לצבור וד' שליח צבור, וכן בא"ח. נגד עשרה קידושין שקידש כ"ג עצמו במקדש בי"כ וכנגד אלו יכוין כל אדם להשלים העשרה וידויין בין בינו בין עם ש"צ. וכל אדם יזהר לעמוד כשיתודה שליח צבור ויתודה ג"כ עמו ואף על פי שיושב בשאר התפלה. וכן אי' בגמ' דאמר בר המדורא אנא קאימנא קמי' דשמואל והוא הוה יתיב כי מטא ש"צ לומר אבל אנחנו חטאנו היה שמואל קם. וכן מנהג מהר"י סג"ל כשהיה מתוודה היה עומד בכפיפת הראש כדרך שהיה שוחה באמרו מודים, ולא כאשר עושין רוב העולם שמשתטחין על הקרקע דאז לא הוי מעומד.

[ח] מהר"י סג"ל הקשה אמרי' בגמ' מאן דלא בעי שיהא קיים נדרו יאמר בראש השנה כו', א"כ קשה והא אמרינן כל נדרי ביה"כ לא בר"ה. בשלמא למ"ד שאומר מי"כ שעבר מצי למימר דקאי אר"ה אלא למ"ד להבא קשה. ותירץ מהר"י סג"ל די"כ מתקרי נמי ר"ה כדכתיב ביחזקאל בעשרים וחמש שנה לגלותינו בר"ה בעשור לחדש (מ, א), ואיזה ר"ה שהוא בעשור לחדש הוי אומר הוא יה"כ. וכ"ת עדיין מ"ש ר"ה מן י"כ, אלא לפי שביום כפורים איכא רוב עם הואיל והן בטלין ממלאכתם אף מלתקן אוכל נפש. וכן אני ראיתי בפרישה אחת מפיוט כל נדרי.

[ט] כשמסיים ש"צ בפעם שלישית כל נדרי פותח בקול רם ונסלח לכל עדת כו', וא"א ככתוב בתורתך כו'. מנהג מגנצא: בליל כל נדרי וביומו עונין הצבור קול רם ואתה צדיק, אחר שהתוודו עם ש"צ, וש"צ כופל אחריהם. ומברך בקול רם ונעים שהחיינו, דקי"ל דברכת זמן אומרים אפי' בשוק. ואי אפשר האידנא לומר אותו על הכוס דאין כאן מי שיטעום, דאף לתינוק לא יהבינן דילמא אתי למסרך וסבור שמותר לשתות, דדבר קבוע הוא בכל שנה וגזרינן.

[י] ומתפללין תפלת ערבית. וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בק"ש אומר כל הצבור בקול רם. אם שבת אומר ש"צ ויכלו המלך הקדוש במגן אבות.

ואח"כ פותח ש"צ בנעימות יעלה תחנונינו כו', ונוהגין לומר ד' תחנונינו, קולינו, עתירתנו, אנקתנו. ואח"כ פותח פסוקים דשומע תפלה עדיך כל בשר יבאו. ברייניוס אומר בקול רם כל פסוק ש"צ וצבור יחד ויש מקומות עונים פסוק אחד וש"צ אחד.

ואח"כ אמר פתיחה ה' אלהי הצבאות יושב הכרובים גם בסדרו, וכן כי על רחמיך כו', ובסדר הזה סליחה סלח נא אשמות כו', וכן סליחה דתומת כו', ש"צ אומר בקול רם דרכך אלהינו כו' וצבור כופלין וכן למענך אלהינו כו'. צבור אומר אמנם אשמנו כו' חרוזה ראשונה. ומתחילין חרוזה האחרונה תעלה ארוכה כו' קול רם. ושליח צבור כופל תעלה כו'. וצבור אומר אל מלך יושב כו' וש"צ אומר פסוקים ואומר בקול רם חטאנו צורנו כו'. וצבור כופלין ואומר הצבור אותך אדרוש שתי חרוזות הראשונות וש"צ חוזר הן אתה כו'. וכן כל שתי חרוזות לצבור ש"צ חוזר הן וכו' עד כי עמך מקור חיים, ואומר אז צבור אל מלך יושב כו', ש"צ פסוקים. ואומר חיים חון כו' כסדר הראשון עד כי יודע דרך עמדי. ואז מפסיקין ג"כ באל מלך וגו' ופסוקים. וגומרין את כולו כסדר הראשון, כן סדר מגנצא. בפראנקפורט אומרים החטאנו אותך, ואמרים עד הן אליך, והקהל אומרים אותו ב' חרוזות, וכן כל החטאנו עד גמירא. ויש מקומות שאומר חטאנו דאדברה תחנונים בכל סדר זה שפירשתי. ש"צ גומר הכל עד מנגד עיניך ואז אומר צבור אתה מבין חרוזה ראשונה ופותחין בקול רם חרוזה האחרונה שמך מעולם כו' וש"צ כופלו. וגומר ש"צ התפלה והפסוקים. אם הוא ליל שבת אומרים אל רחום שמך. ואם אין שבת אומר אבינו מלכנו. ואם שבת א"א במה מדליקין דאין לומר וטומנין כדפי' לעיל. קדיש, עלינו, קדיש יתום, שיר היחוד.

[**יא**] אמר מהר"י סג"ל מנהגא הוא ששוכרין גוי לשמור הנרות בליל כל נדרי בב"ה, אז יזהר כל אדם שלא יאמר לגוי שום אמירה כגון אם כבה הנר אל יאמר להדליקו שנית או נפל אל יאמר להקימו או אפי' לסלק השעוה שנטף כבר אל יאמר לגוי וכה"ג. דאמירה לגוי שבות והרבה קלקולין אתו מזה. וכי מאי איכפת לישראל מעתה הואיל ויצא ידי חובתו שהדליקו לכבוד היום בראשונה מה לו שוב לחוש בקלקול הנר. וכן ראיתי שכבתה נר של מהר"י סג"ל פעם אחת ביום כפור ולא אמר להדליקו שנית. ועוד אמר דאמירה לגוי אסור בו מאחר דצריך להבדיל לאורו כמו שאפרש לקמן אי"ה. ואם אמר לגוי לעשות הוי מצוה הבאה בעבירה. ואמר מהר"י סג"ל שאם ח"ו נופל הנר ביום כפור במקום סכנה כיון דאנו בעו"ה כפויים ביניהם ועומדים עלינו מותר גם ליהודי לכבות בידים אף ביום כפורים שחל בשבת דחמיר טפי. וגם אם הוא ספק או אפי' ס"ס אם ישרף הכירה מ"מ יצילנה ואית ביה פיקוח נפש הואיל ורודפים על צווארינו בעו"ה והוא הדין בכל שבתות השנה. וכן דרש נמי מה"ר אברהם כ"ץ ז"ל.

[**יב**] דרש מהר"י סג"ל מנהג הוא שילינו העם בליל כל נדרי בבה"כ כדי להרבות בשבחות וברננים. וכתב א"ח שנוהגים כן ממה דאי' שילהי פ"ק דיומא מיקירי ירושלים ר"ל חשובים שבירושלים לא היו ישנים כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה

ולא תהא שינה חוטפתו שלא יבא לידי קרי. אמר מהר"י סג"ל שקבלה הוא וכן הרגיש בעצמו, כשאדם ניעור כל הלילה בלי שום שינה, אז מזה נעכר ונתעמם קולו יותר מכל דבר שבעולם. ע"כ מי שיהיה ש"צ יזהר מלהקיץ כל הלילה.

ואותם נערים הקטנים שמרבים אכילה גסה ומרבים באכילת פירות והם מרבים רוחות בגופם נכון שלא ילינו בבית הכנסת, פן ח"ו יהיו מזלזלין בנפיחות. וראיה תפילין צריכין גוף נקי, ה"נ בית קודש. וקורא אני עליהם מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי (ישעיה א, יב). והבא לישן ירחיק את עצמו ממקום תפלה לצד מערב, או בבה"כ הנשים מתי שאין נשים שם, וכן במיי'. צריך לקרא ק"ש טרם ילין כבשאר לילות גם אם לן במקום הקודש, וכן עשה מהר"י סג"ל.

[**יג**] לאחר שגמרו לומר עם מהר"י סג"ל שיר היחוד היו אומרים קדיש יתום. ואח"כ התחיל ואמר אנעים זמירות בקול נעים. ואח"כ אדון עולם. אם אין שבת אומר אבינו מלכנו בליל כל נדרי. וכן אמר מהר"י סג"ל שאין לומר במה מדליקין משום דלא מצי לומר בו וטומנין את החמין דהא אין טומנין אז כדפי' לעיל.

מהרא"ק כתב שאם הוא שבת אומ' אפ"ה אבינו מלכנו וא"א במה מדליקין.

הלכות יום כפור

[**א**] יום כפור אינו חל אלא באחד דימי בדה"ז בעשירי לחדש תשרי.

בשחרית יום הכפורים כשאדם עומד ממטתו מותר כל אדם ליטול ידיו עד הפרק דהיינו חבור היד אל הזרוע כן דרש מהר"י סג"ל, וכן בא"ח. אבל יזהר שלא ירחוץ פניו ועיניו כלל. וגם אם הוא איסטניס שאין מיושב דעתו כל היום אם לא רוחץ בבקר, מ"מ אסור לו לעשות כן ביום הכפורים, ולא נהגינן כמ"ד שכתב ביה היתר בא"ח. ואמר שכן שמע הדין מרבו מובהק מהר"ש מאושטרייך, וכן אסור לשפשף פיו בי"כ עיין כן לעיל. והנצרך לנקביו בין גדולים בין קטנים יטול ידיו עד קשרי אצבעותיו ודיו, וכן בא"ח.

והכהנים כשהן עולים לדוכן אז יטלו ידם נטילה גמורה עד הפרק, וכן היה קידוש כהנים במקדש. וכל פעם כשעולין לדוכן יחזרו ויטלו את ידיהם מקודם. ואמר מהר"י סג"ל דדבר תימה הוא מאחר דכל היום הולכין יחפין ובשום טומאה אין נוגעין בין נטילה לנטילה אמאי נוטלין בכל פעם ופעם. אכן לא ישנו המנהג ויחזרו ויטלו. מהרא"ק: ואין שורין מפה במים דחיישינן דלמא אתי לידי סחיטה. אבל למחר נוטל ידיו כדרכו לשם נקיות אבל לא פניו, וכן הי' נוהג מהר"ם. הג"ה: טוב ליזהר שלא לרחוץ עיניו ביום כפורים דלא הוי רפואה שלימה. הולכים יחפים לב"ה ומוחלין זה לזה בלב שלם, עכ"ל. ודרש מהר"י סג"ל שאם יש לאדם שכבת זרע דבק בבשרו חשוב כצואה ואסור להתפלל עד שיטהרנו גם בשאר ימות השנה וגם

ביה"כ. אם עדיין לח הוא יקנחנו היטב ואם יבש יגררנו, וכן בא"ח. ואם אין יכול לגרר מותר לשפשף אותו במים ואין זה רחיצת תענוג ליאסר ביום כפורים.

[**ב**] דרש מהר"י סג"ל יולדת תוך ג' מאכילין אותה בי"כ. אחר שלשה ותוך ז' מעמידין לפניה המאכל ואומר לה יום הכפורים היום, ואם השיבה מ"מ צריכה אני מאכילין אותה. וכן חולה אפילו אם הרופא אומר אינו צריך והוא אומר צריך אני. וגם אם לא אמר חייש אני שמא אמות אם איני אוכל, שומעין לחולה ומאכילין אותו. וכן אם אמרו מקצת הרופאים אינו צריך ומקצת אומרים צריך הולכים להקל, משום פיקוח נפש דכתיב וחי בהם (ויקרא יח, ה), דניחא להקב"ה להחיות כל נשמה. הג"ה מהרא"ק: יולדת תוך ג' ימים לא תתענה כלל, מג' ימים עד ז' ימים אם אמרה צריכה אני נותנים לה כמו לחולה, מכאן והלאה הוי כשאר אדם, א"ח.

[**ג**] אמר מהר"ש יולדת תוך ג' ללידתה בין אמרה צריכה אני בין אמרה לא צריכה אני נותנין לה לאכול. אבל אחר ג' אם אמרה צריכה אף על פי שהרופא אומר לא צריכה נותנים לפניה, ואומר לה יום כפורים הוא, ואם אכלה אכלה כי היא מבחנת בעצמה יותר משום רופא. והוא הדין נמי אי חולה אומר הוא צריך יהבינן ליה אף על פי שלא אומר שימות אם לא נותנים לו, דזה הוי פשיטא דהוי פיקוח נפש. רק שאומר שחוליו מתגבר עליו אם אין נותנים לו, נותנים לו. ואיכא מ"ד דצריך לומר שימות אם אין נותנים לו. ולא נהגינן הכי, וכי החולה נביא הוא ומנין ידע אם יחיה או ימות. ועוד אמר מהר"ש אם חולה אומר א"צ ורופא אומר צריך, נותנים. וי"א שאין נותנים לו רבע בפעם אחת אבל לא נהגינן הכי ואמרינן ספק נפשות להקל ונותנים לפניו ואומר י"כ הוא, ואם יאכל אז הרשות בידו.

ואמר מהר"ש דוקא שרופא מומחה אומר צריך, אבל שאין מומחה או נשים לא מהימנא להו. אכן גבי יולדת מהימנא להו משום דאינהו בקיאות בהן. ומשונה איסור אכילת יום כפור מכל אכילות שבתורה דהם בכזית וזאת ככותבת, והיינו משום דהכא לא כתיב אכילה. ואכילה ושתיה אין מצטרפין מאחר דשיעורייהו אינם שוים, דאכילה הוא ככותבת ושתייה היא ברביעית. אבל אכילה לאכילה מצטרפין אף על גב דתרי מינין הם דהא אית להו חד שיעורא, עכ"ל מהר"ש.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל אם מאכילין חולה מחמת אונס אז מאכילין אותו חשובים גדולי העיר, וכן הוא בא"ח. משום דאינם בקיאין הכל דילמא יפשעו בנפש וסבורים שאינו צריך וימות. ואל יאכילוהו כ"א מעט מעט לכל פעם כדי שלא יאכל שיעור איסור אכילה דהיינו ככותבת בפעם אחת בכדי אכילת פרס, דהיינו מזון חצי סעודה והם ב' ביצים

אז לא יצטרף להיות שיעור האיסור. אמר מהר"י סג"ל מתי שמאכילין החולה אז צריך להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון שלו כיון דיו"ט הוא גבי דידי' וקורין בו מקרא קודש וכן בא"ח. ואמר מהר"י סג"ל שאכילה כל דהו אסור מן התורה, אך אינו חייב כרת רק על אכילת כותבת. כזית היא חצי ביצת תרנגולת, כותבת פחות מכביצה. ואי' התם דכביצה משביע וכותבת מיהא מישבת דעתא.

[**בכריתות** פרק אמרו לו איתא דכותבת אית בה שני זיתים, ובהג"ה במיימון וכן בא"ח איתא דכותבת הגסה פחות מכביצה].

[**ה**] ואמר מהר"י סג"ל עוברה ומניקה שהריחו מאומה והתאוו לזה ואומרים להו יום כפורים היום ומשיבין מ"מ צריכין אנו, נותנין להן דאין דבר עומד בפני פיקוח נפש. וכתב במהרא"ק, והוא הדין כל אדם שהריח את המאכל ונשתנה פניו ומסוכן הוא אם לא יתנו נותנים לו, עכ"ל. אמר מהר"י סג"ל יותר מצוה שנותנין ליולדת לאכול ביום ראשון ממה שתתענה, ומצוה לומר לה אכלי כי אין דבר עומד בפני פ"נ, וכן לחולה. והעיד שראה ממהר"ש שהיה מצוה לחולה לאכול ולא רצה וממחרת הבריא החולה וחי.

[**ו**] דרש מהר"י סג"ל דכל אדם ירחיק את עצמו שלא יגע בשום מאכל ביום כפור מאחר דלא בדילי כל השנה פן ח"ו אתא למיכל מיניה, דכה"ג חיישינן גבי חמץ. וגם האשה אל תאכיל בניה בידיה רק תעמוד בפניהם והם יקחו מאליהם. אכן אם התינוק קטן כל כך שאינו יודע ליטול מעצמו מותר ליתן. ונכון יותר לומר לנער או לנערה אשר עדיין לא התחילו להתענות ויאכילו את התינוק. והראיי' מלחם הפנים שהיו חולקים בכל שבת ושבת, ואם חל י"כ בשבת לא היו חולקים עד מוצאי י"כ, אף על פי שהיה קשה להם להשהות כ"כ עד שיחלקו, דהא היו טרודים בתעניתם והיו עיפים, מ"מ לא עשו בי"כ עצמו משום דילמא אתו למיכל מיניה. הג"ה במהרא"ק: איתתא דאית לה ינוקא שרי למימשא חדא ידא ומיתן ריפתא לינוקא משום שיבתא פי' משום רוח רעה דתנא דבי מנשה אשה מדיחה ידה אחת ונותנת לבנה הקטן. בא"ז, עכ"ל.

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל מה שנוהגין הנערים לשחוק באגוזים בי"כ היינו לעגמת נפש ולעינוי שמיצר להם בשחוק עמהם ואינו רשאי לאכול ויתקיים תענו את נפשותיכם. ודוגמא זה אמרי' ס"פ אלו קשרים במסכת שבת דמנהג קדמונים בקניבת הירק בי"כ מן המנחה ולמעלה, ר"ל שהיו מלקטין העלין מן הקלחים התלושים להיות מוכנים בערב לחותכן דק דק ולבשלם, ואף על גב דכתיב בי' שבת שבתון (ויקרא כג, לב), מ"מ לענות נפש התירו שיהו עוסקים באוכלים וכן במיימון. ודוקא מן המנחה ולמעלה דאז יושב ומצפה שיגיע זמן אכילה ואיכא עינוי טפי. ואמר מהר"י סג"ל לפי זה נראה שאל ישחקו

עם האגוזים בי"כ כי אם מן המנחה ולמעלה, ומסיק התם כיון דחזי רבה באנשי ביתיה דקא מחרפי, פי' שהיו מקדימין לפני המנחה דלא הוה כ"כ עינוי, אמר להו אתא איגרתא ממערבא משם ר' יוחנן ליאסר כל היום כמנהגא דר' יוחנן עכ"ל הגמ'. ומזה הטעם עוד הנהיגו כדלעיל. אבל בט' באב בלאו הכי מותר לבשל ולתקן תבשיל מן המנחה ולמעלה, ואיכא בלאו הכי עגמת נפש טפי.

[ח] שליח ציבור מתחיל המלך היושב, וחוזר ברוך אתה דישתבח, וכופל לעילא בקדיש, וחוזר לעלם ולעלמי עלמיא דיהא שמיה. ש"צ אומר ברכה הפותח בקול נעים, ואומר סלח לגוי קדוש כו'. וציבור כופלים וכן חטאנו צורנו כו' ש"צ וציבור. ציבור אומר יוצר אז ביום כפור כו' עד בבית הוועדות, וש"צ חוזר בסולחך כו'. ציבור אומרים גברו חטאים כו' עד אור וסלח וש"צ חוזר דובבו בתחנון כו' (וכ"ה) [וכן הכל]. מסוד חכמים ומסיים פני (מ"מ) [מלך מוחל] וסולח לעוני'. ש"צ אומר אימך נשאתי כו' בניגון אתיתי לחננך עד גמירא. ש"צ אומר אדרת יקר כולו בניגון אאפיד נזר איום. האדרת והאמונה אומר ש"צ בנעימות ביראה ובכוונה גדולה בכפיפת ראש ובהשתחואה כי הרבה שמות וסודות כלולים בו. ואמר מהר"י סג"ל דאין ציבור רשאים לאומרו בשאר השנה רק בי"כ, אבל יחיד יכול לאומרו מתי שירצה במקום תחינה. ליושב תהלות לרוכב ערבות. הפסוקים מי לא יראך לא אמר רק פעם אחת קודם הרהיטי'.

[ט] יוצר. אמר מהר"י סג"ל כל שליח ציבור יזהר למהר בתפלתו כל כך שיתפלל ג"כ תפלת מוסף טרם שתגיע זמן מנחה גדולה, דהיינו חצי שעה אחר חצות. ומהר"ם מתי שהאריך ביוצר יותר מדאי הי' ממהר והיה מתפלל תפלת מוסף ביחידי כדי למהר לתפלת מנחה ולפעמים כשהיה צורך היה מדלג אבינו מלכנו עד לתפלת מוסף. וכן א"מ דמנחה לפעמים היה מדלג עד נעילה כדי לאתחולי נעילה ביום. והממהר ומתכוין להתפלל הד' תפלות כתיקונם הרי זה משובח. וכן ראיתי במהר"י סג"ל כמה וכמה שנים שהוא כיון להיות כל תפלה בעונתה.

[י] ואם ימשך נעילה תוך הלילה מ"מ עולים הכהנים לדוכן. ונשגבה פליאה בעיני מהר"י סג"ל, מאחר דכתיב ביום צותו (ויקרא ז, לח), והדוכן היא עבודה, ג"כ תהיה ביום. ואמר ששוב מצא טעם לדבר, הואיל ועיקר הקרבנות נקרבות ביום יכולין האימורין להקרב בלילה. וכן איתא פרק תפלת השחר איברים של עולות ופדרים של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קרבין כל הלילה, וכנגדה תיקנו תפלת ערבית, ה"נ גבי דוכן לא שנא.

[**יא**] מנהגי מהר"י סג"ל להעמיד שני אנשים חשובים מן צידיו כשהיה ש"צ בי"כ, וכן עשה בתפלת ר"ה. וכן איתא בא"ח בסדר י"כ דוקא.

אמר מהר"י סג"ל אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים שאין מורגלים שם. וסיפר לנו מעשה בעצמו שהיה שליח ציבור פעם אחת בקהלת רעגנשפורג בימים הנוראים, והיה מנגן כל התפלה כמנהג מדינת אושטרייך כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהיו אומרים הפטרה בניגון בני ריינוס. ואמר שבאותו פעם היה הוא אומר סליחה אני אני המדבר אשר יסד רבינו אפרים לומר לתפלת מוסף, וסבר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו אפרים המחבר אשר מנוחת כבודו שם. ואמרו המנהיגים אליו שאין מנהגם לומר אותה הסליחה ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל. לימים מתה בת הרב ביום כפור והצדיק הרב הנזכר עליו הדין שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום.

אמר מהר"י סג"ל שבאותו פעם היו מכבדין אותו והיו מביאין לו מחזורים נאים להתפלל בהן, ולא רצה להתפלל בצבור כי אם מתוך מחזור וסדרים המיוחדים לצבור, וגם אם זקנים הם ושחורים ומוטעים. ואמר דכך כתב רוקח שאין להתפלל אך בסדרים של הצבור משום דסתמא לשם מצוה נכתבים שמא שאר סדרים לא נתכוין הסופר לשם מצוה כי אם להתפאר, וח"ו שמא לא נתקבל התפלה מתוכם. ואמר מהר"י סג"ל שגגה הוא ביד המגיהים את הספרים של הצבור שמא המסדר היה גדול יותר מהמגיה. וגם אם מלא את לבו להגיה שום סדר או רוצה להגיה כל הספר מראש ועד סוף. ודוקא דברים פשוטים וידועים לכל טעיותם, אבל דברים דאית בהן פלוגתא חלילה ליה להגיה אליביה שום אחד מהם, אך היה מרגיל על לשונו לומר מבחוץ לפי הנראה לו ולא לכותבו בספר.

[**יב**] דרש מהר"י סג"ל כל מה שאדם חטא כל השנה יהא כולל תוך וידוייו ויתודה עליו. כגון אם ח"ו אכל דבר איסור יאמר על חטא שחטאתי לפניך באכילת איסור וכל כה"ג. ואם חטא אדם בינו ובין קונו שאין שום אדם יודע את חטאיו אסור לו לגלות לרבים ולהודיע במה שחטא, רק אם יאמר לרבים חטאתי בסתם הרשות בידו רק שלא יודע במה חטא. משל לאדם שמרד במלך וזלזל את כבודו אז יותר שאותו המורד מתפאר במרידתו נתרבה קלון המלך שכ"כ זלזל זה בכבודו, ה"נ המבדיל בין קודש לחול כשחטא נגד הקדוש ברוך הוא. ואף על פי שאומרים בכלל כל העבירות במה שאומר חטאתי עויתי פשעתי מ"מ קי"ל כראב"י דאמר צריכים לפרט החטא בהדיא כמו שרגילים לומר על חטא ונפרטים בו כל חטא וחטא בפני עצמה, וסמך לדבר מחטאת העגל כתיב ביה חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב (שמות לב, לא).

וכל היום של יום כפור יעסוק בתשובה. ואל יאמר כבר פסקו הרחמים כי מקבלין בתשובה עד חשיכה. וגם אם מתודה אדם על חטאיו בי"כ זה יחזור ויתודה עליהם ביום כפורים אחר. וכן יעשה כל ימיו אף אם לא חזר לאותה עבירה עוד, כמ"ש דוד המלך ע"ה כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד (תהילים נא, ה).

[יג] אמר מהר"י סג"ל דלהכי אומר סליחות ביום כפורים שיש בהן שמות ויש בהן משפט, דכתב מהר"ם שיש במסורת ב"פ ספר כתיב כאן ספר שמי בכל הארץ (שמות ט, טז), וכתיב התם נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק (ישעיה מג, כו), מה להלן משפט אף כאן משפט, ומה כאן שמי אף כאן שמי, ר"ל ביום שנגמר המשפט יאמרו סליחות דאית בהן משפט ושמות.

דרש מהר"י סג"ל דאומר אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה ופוסק ואינו חותם, ואומר אלהי עד שלא נוצרתי ואל יחתום ברוך אתה ה' האל הסולחן, דהממעט בברכות לא הפסיד. וכשיסיים אלהי עד שלא נוצרתי עד ע"י וחלאים רעים יאמר ג"כ אלהי נצור לשוני. וכ"כ מהר"ם הואיל דאומר כל השנה לא יפסיד את מקומו.

מהר"י סג"ל היה אומר כי כל מעשיהם תוהו ולא אמר רוב. ומותר האדם מן הבהמה אין בקמ"ץ, והאריך בו ויש רוצים לומר שכיון לאותה ספירה. סוף דבר כל התפלה אמר ע"פ כוונת שערי צדק. זה מסר לי הר"ר זעלמלין מאירפורט כדפי' לעיל בהג"ה.

[יד] מהרא"ק: כל ד' הקדושות די"כ אומרים קדושה רבה והוא כבודו מלא עולם, וכן נוהגין. וכהנים נושאין כפיהן ביוצר. ואי עדיין שהות ביום לאתחולי גם מוסף קודם מנחה גדולה אומר אבינו מלכנו. ואם הוא שבת א"א אותו כל היום, רק אחר נעילה לומר בו חתמנו בספר כו'. מהרא"ק דאומר אבינו מלכנו גם אם שבת.

קורין ליוצר בסדר אחרי מות מתחילתו עד בעדו ובעד ביתו, א'. החטאת אשר לו, ב'. כל קהל ישראל, ג'. ובעד העם, ד'. יכפר עליכם, ה'. צוה ה' את משה, ו'. ובשבת מחלקין הראשונים לשנים בזאת יבא אהרן, א'. בעדו ובעד ביתו, ב'. למפטיר בפנחס ובעשור לחדש. ומפטיר בישעי' סלו סלו פנו דרך. בשעת ההפטרה מזכירין נשמות. מהרא"ק: המפטיר בי"כ אין לחתום מלך מוחל וסולח אתה, אלא אומר ודברך מלכנו כו' כי מה טיבה של מחילה אצל ס"ת, אך חותם בא"י מקדש השבת וישראל ויום הכפורים. וא"א לששון ולשמחה. ומזכירים נוחי נפש לחיי עד. ואם שבת אומר יקום פורקן. במיימ' כתב כל יום טוב שחל בשבת אומרים יקום פורקן מלבד י"כ. ואב הרחמים. א"א אבינו מלכנו אלא ליוצר ולמנחה. אמר מהר"י סג"ל שמנהג הוא שכל אחד ואחד מזכיר נשמות אבותיו ביום כפור בשעה שאומר ההפטרה ומניח צדקה בשבילם, והוא נהג גם להזכיר כל רבותיו שלמד בפניהן. עיין בהג"ה דלעיל.

[טו] מילה בי"כ פעם אחת, והיו מוהלין בשעה שפוסקין צדקה אחר קריאת התורה ליוצר, ואמרנו זכור ברית בשחרית, והטעימו מן הכוס לתינוק הנימול, וכן בכל פעם שחל מילה בסליחות או בשאר תעניות נוהגין לומר זכור ברית וסליחה אל תפר ופזמון יה איום, עכ"ה מהרא"ק. ואני מצאתי שמלין אחר שכנסו הספר תורה ליוצר, ואחר המילה אומר חצי קדיש ומתפללין מוסף, ומסתבר האי ושמא היא היא ודוק. בסיום ההפטרה אומר ש"צ אשרי יהללו חצי קדיש ומתפללין מוסף.

[טז] פסוקי קרבנות דמוסף של י"כ עיין לעיל. במוסף אומרים מסוד ומסיים ג"כ פני מלך מוחל וסולח לעונות. שושן עמק אומרים כשאר כל קרובץ. ש"צ אומר אין ערוך אליך הכל בניגון של אאפיד נזר. ליושב תהלות לרוכב ערבות. מסטין בכבל אסור בפ"ה. קדושה דמוסף א"א בה שום קרובץ עד לבסוף להיות לכם לאלהים אומר אליך תלויות עינינו דבקדושה של יוצר. במוסף אומר וגם תערב כמו לנעילה.

[יז] מהר"י סג"ל היה אומר אנא השם חטאתי כו', אנא בשם כפר נא כו', דכשהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים אז היה מזכיר את השם בכנויו וכשהיה מתפלל אנא כפר נא מזכירו ככתבו. ולכך נהגו החזנים לומר אנא בשם כפר נא בבי"ת ר"ל בשם המפורש, ואנא השם חטאתי בכינוייו, וכ"כ מהר"ם.

מהר"י סג"ל אומר די"ל אנא בשם כפר נא לעונות כו', ואין לומר סלח נא מחל נא, דמשנה שלימה היא פרק אמר להם הממונה אנא בשם כפר נא ולא יותר. רש"י פ"ק דיומא אנא השם חטאתי וכו'. אמר מהר"י סג"ל דיש אומר עויתי כו' וסי' חע"ף כחכמים דר' מאיר, וכן קודם על חטא אומר חטאתינו עונותינו פשעינו ודוגמת זה בא"ח. סדר וידוי דכ"ג היה חטאתי עויתי פשעתי כחכמים ופסק רב כוותיה פרק הממונה, וטעם דפשעים אלו המרדים ובתחלה יש להתוודות על השגגות ואח"כ על המזידות. וכן בדוד אמר בסדר הזה חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו, וכן בשלמה המלך ע"ה חטאנו והעוינו רשענו. ומשה רבינו ע"ה דנקט בסדרו נושא עון ופשע וחטאה בקש שיעשה להם לישראל מזידות כשגגות, ודוק. ליושב תהלות לרוכב ערבות, ולא אמר הפסוקים דקודם הרהיטים רק פעם אחת מי לא יראך מלך הגוים וגו'. [הרהיטים שבמוסף היה מהר"י סג"ל אומר - נהגינן לומר - רק - ב' - חרוזה ראשונה - וב' - אחרונה של כל אחת, רק באחרונה שהיא אופל מאלמנה תאיר אומר כולה כתיקנה מתחילה ועד סוף. ובסיום אומר הציבור א - ל מלך וש"צ אומר ויעבור וסליחות]. בסליחה דאיך אשא ראש, היה אומר מהרי"ל טרייתא חיצון וכפור. לשון המשנה שעיר הנעשה בחוץ וי"כ מכפר.

[יח] אמר מהר"י סג"ל שכל ימיו פליאה בעיניו מפני מה אנו מאריכין בפיוטים על שעיר הפנימי יותר מעל שעיר המשתלח, והלא הפנימי לא היה מכפר רק על טומאת מקדש וקדשיו, שנאמר וכפר על הקדש מטמאת בני ישראל (ויקרא טז, טז), ואותו עון לא נמצא האידנא דמקדש בעו"ה אינו, ושעיר המשתלח הוא המכפר על כל עבירות שנא' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל (שם, כא). ואמר מהר"י סג"ל דנראה לו לתרץ דכפרת המשתלח תלויה בשעיר הפנימי דאי לא נעשה עבודת פנימי כתיקנה היתה מעכבת כפרת המשתלח, וכן איתא בהדיא בגמ' במס' יומא. נמצא כל מה שמבקשים על הפנימי הרי הוא כדי להכשיר בו את המשתלח. ועוד תירץ מהר"י סג"ל דקדושת המקדש לא נתבטלה עדיין דכתיב והנשאו פתחי עולם (תהילים כד, ז), ר"ל שקדושתן לעולם, ולפיכך נקרא בית עולמים, נמצא הנכנס עדיין בטומאה במזיד חייב כרת. ובני ח"ל מבקשים להתכפר על בני ארץ ישראל אם טמאו המקדש דכל ישראל ערבים זה לזה. וראיה דאומר כל אדם על חטא כסדרו אף אם ברור לו שלא עשה כמה עבירות הכלולים בו אלא מתפללין זה על זה. אומר בהסליחה מלאכות התבנית.

[יט] אמר מהר"י סג"ל אשר העיד מה"ר משה נואימר"ק על מהר"מ סג"ל כשהיה אומר ביה"כ אנא השם היה משמיע את קולו ברם, וטעמא שילהי פ"ק דיומא כשהיה כהן גדול אומר אנא השם היה קולו נשמע ביריחו. ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מירושלים ליריחו עשרה פרסאות. [מהר"י סג"ל היה מסיים מכל חטאתיכם לפני ה' ואומר להם תטהרו. כשהיה אומר כורעים ומשתחוים ומודים ונופלים על פניהם, היה עושה לכל דיבור מעשיהו, שכרע על ברכיו והיה משתחוה ונופל על פניו, והציבור כולם היו אומרים ג"כ עמו ועושים כמוהו]. אמר ג' פעמים בחרוז הזה וכך היה מונה אחת, אחת ואחת, אחת ושתים, אחת ושלש, אחת וארבע, אחת וחמש, אחת ושש, אחת ושבע. רום מעלה אחת ומטה שבע. וכך היה מונה כו'. ריצה הזיות כמעשה דם פר. וכך היה מונה ריגש ושינה והיזה מדם שעיר, וכך היה מונה, כך היה רגיל רוב ימיו. והשנה טרם נתבקש לישיבה של מעלה אמר וכך היה מונה ד' פעמים ומקום הרביעי לא נתפרש לי, רק לסוף מצאתי בפירוש אחד מקום הרביעי אחר שסיים וצג חוץ לבודלת, ולא אמר החרוזות שביניהם ושתים בנחת וכו'. אמר את השם הנכבד והנורא מפורש ואמר להם תטהרו.

[כ] ואתה בטובך מעורר לעדת ישרון מזריק מקטיר ומטיב להתרגל בעבודה. ואין לומר מקטיר מטיב וזורק משום שזריקה קודמת הוא לכ"ע. ומה שהוקדם במחזורים היינו משום האלפ"א בית"א. והקטרה קודם הטבת הנרות כרבנן ולא כאבא שאול דאמר מטיב

ואח"כ מקטיר, אבל דברי הכל זורק ברישא. ואח"כ סמוך לו יסד הפייט עוד יפיסו לדישון פנימי ומנורה, עקב קטורה. והיינו כאבא שאול דמטיב ומקטיר אח"כ. ותו יסד בסמוך לו פירש הקטיר והטיב והקריב היינו כרבנן דאבא שאול, וכן מוקי בגמ' רישא וסיפא רבנן ואמצעית' אבא שאול, ולא חש לפי שמדקדק לומר שכל העבודות יהיו בו. [בעבודה דסדר "אמיץ כח" אמר מהר"י סג"ל מזין עליו - מי - מחטאות לשון רבים ולא אמר חטאת לשון יחיד וטעמא דאין מזין מן החטאת לבד]. (מזין עליו מחטאות) שהרי מכל חטאות שהיו שם היו מזין עליו, וכן אי' בגמ' ז' ימים קודם י"כ היו מזין עליו מכל חטאת הבא. כשאמר מהרי"ל ויעבור וכן כשאומר חטאנו או כשהזכיר ירושלים היה כופף ראשו ומשתחוה, וכן כשאמר האדרת. אמר מהר"י סג"ל צבור אינו רשאי לומר האדרת כל ימות השנה רק ביוה"כ, אכן היחיד רשאי לומר מתי שירצה. בתפלת מוסף שאומר האוחז היה מהר"י סג"ל מסדר הפסוקים כי מקדישך כו', שהיה שייך לומר המשפט והאוחז שתי תיבות בנשימה אחת כדפי'.

[**כא**] ולהחזיק מנהגיו העתקתי לך הג"ה ממנהגי מהרא"ק דלפניך ודוק ותמצא המנהג כהוגן. הג"ה במהרא"ק: בסדר אמיץ כח. וכך היה מונה י"א ג"פ וגם כתיב כן ביש מחזורים. א', לאחד מעלה אחת ומטה שבע. ב', אחר כמעשה דם פר. ג', לאחר והזה מדם שעיר. אבל מהר"ט היה מקובל ממה"ר מושי"ל שאין לומר אותו וכך היה מונה שהוא בין הזה מדם שעיר ובין ושב ובללם. אך יש לצרף ושב ובללם עם דלעיל מיניה, ואין לומר וכך היה מונה רק ב' פעמים השאר דלעיל וכך קבלה בידו מן הרב הנזכר. ואמר מהר"ט שנ"ל הטעם דהא במשניות מונה ד' פעמים וכך היה מונה כו' דהא אצל כפרת פנים שייך שתים וב' פעמים כפורת, דב' פעמים ז' הזיות היו מבפנים דהני והניח ודם הפר נטול וכו', ומכאן דין פרוכת מבחוץ דגם שם היו ב' פעמים ז' הזיות נמצא בין הכל ד' פעמים. וכך היה מונה שהיה לו לומר מן הדין ולא אשכחן בשום מחזור רק שלשה. לכך אמר מהר"ט דאין לומר וכך היה מונה רק שתי פעמים האחד לאחר ומטה שבע והשני אחר כמעשה דם פר, דזה היו על כרחך הזיות דכפורת דבפנים, ומחרוז רהט והניח כו' מתחיל הזיות פרוכת מבחוץ, ובזה תיקן הפייט לשונו דיסד דקמי פרוכת יז כמשפט כפורת. וכיון דאמר יז כמשפט כפורת משמע שר"ל שאצ"ל וכך היה מונה דגבי פרוכת, או היה לו לומר ד' פעמים כדמפרש במשניות. והפייט אומר זה כמשפט זה כוונתו שאין לומר גבי פרוכת, עכ"ל הג"ה. ומצא מהר"י סג"ל בסוף ימיו ד' פעמים דאמר אליבא סדר המשניות קעביד ומקום הרביעי דגבי פרוכת כאשר מצאתי לעיל בפירוש אחד מקומו, ודוק.

[**כב**] אמרי' פ"ק דיומא חד לחובת היום וחד למוסף, ופירש"י ההוא דסדר אחרי מות אינו קרוי מוסף דלא כתיב גביה מלבד חטאת הכפורים כדכתיב בכל המוספים מלבד עולת הבקר דמשמע זה מוסיף על עולת דבר יום ביומו. אמר מהר"י סג"ל שמכאן נראה בעיניו מה שנוהגין במגנצא שאומרים סליחות בתפלת יוצר שנתייסדו על עבודת יו"כ כגון איך אשא ראש, אפס מזיח, וכיוצא בהן. דלא מיתקרי מוסף אלא חובת היום גופי' ולא כאשר כתב המרדכי שאין לומר ביום כפורים סליחות שנתיסדו על העבודה עד למוסף כי אז היתה עיקר עבודת היום.

בסליחה אכפרה פני מלך רב, וז"ל בהנדויין עט להתייפ'. אמר מהר"י סג"ל בזה טועים העם דלא יודעים פתרונו. ורש"י פי' במס' יומא במשנה אמר להן הממונה הנדויין מפשתן של ארץ הינ"ד והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן היהפוך כושי עורו הינדווא"ה ואמר שהיא ארץ אינדיון. ועוד יסד באותה סליחה הנזכר בכל י"כ בעוד עמנו אל בקרות הגבר נתמלאת העזרה מישראל. אמר מהר"י סג"ל שהקשה לכמה גדולים והא איתא בשלהי פ"ק דיומא אשר בשלשה רגלים נתמלאה העזרה בקרות הגבר. ואמר מהר"י סג"ל דנראה לו ליישב דבשלשה רגלים היו משכימין כל כך לבא שעדיין לא היתה שעת קרות הגבר מגיע עד שנתמלאת העזרה משמע קודם קרות הגבר, אבל הכא יסד בקרות הגבר משמע בשעת קרות הגבר ולא קודם.

[**כג**] אמר מהר"י סג"ל שראה טעם במדרש ילמדנו מפני מה שאין מנהג במגנצא לומר ביה"כ סליחה אבל אנחנו, לפי שנתיסד בה שהכתונת של כהן גדול היה מכפר על עון כלאים דאשכחן בגמרא דהאבנט דהוא היה של כלאים הוא היה מכפר על עון כלאים. בסליחה דאיך אשא ראש יסד הפייט בטלו הפייסות בצום המובחר. ר"ל שאין גורל בין הכהנים רק כ"ג עשה כל העבודות של היום, משא"כ בשאר ימות השנה שהיו מגרילין ביניהם מי שוחט מי זורק כדאמר פ' אמר להן הממונה. ואמר מהר"י סג"ל שקשה לו על הפיוט דאמיץ כח דיסד עלצו תרום דשן בפיוס ראשון, א"כ משמע שתרומת הדשן כשרה בכהן הדיוט מי שנפל עליו הגורל, ואמר דנראה לו דפייט דאיך אשא סבר ליה בגמרא דיומא שאין עבודת היום כשרה כי אם בכ"ג, ופייט דאמיץ כח ס"ל כפי' ריב"א דפי' ריש פ"ק דיומא דתרומת הדשן הוי עבודה בכהן הדיוט. ואין להקשות אמאי נקט הפייט את ג' הפייסות האחרות הלא לא היו כשרות אך בכ"ג אף לריב"א, זה לא קשה דנקט סדר התנא דהתם. ונ"ל דצ"ע שם איך מיישב ריב"א לשון הגמ' דלעיל.

אמרי' פ"ק דיומא שטן ביום הכפורים לית ליה רשותא לאיסטוני ממאי אמר רמי בר חמא השטן בגימט' שס"ד הוי. והני יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביום הכפורים לית

ליה רשותא. אמר מהר"י סג"ל שכתב ברוקח דהיינו דוקא אותן עבירות שנעשו ביה"כ אבל עבירות שנעשו כל השנה מקטרג עליהן נמי ביה"כ.

[**כד**] נשאל למהר"י סג"ל מפני מה א"א אין כאלהינו ביום הכפורים כמו בשאר יום טוב. והשיב דעיקר טעמא של אין כאלהינו משום מאה ברכות דחייבים לומר בכל יום. ובשבתות וביו"ט א"א רק ז' של י"ח דתפלה ונתייסדו באין כאלהינו י"ב אמן. 'אין 'מי 'נודה כל אחד ד' פעמים, ואח"כ ברוך אתה והוי כאילו אמר ברוך אתה 'אל 'מלך 'נאמן י"ב פעמים ואינך ז' הרי י"ח ברכות עם ברכת המינין י"ט, וכן הוא במחזור ויטרי. אכן ביו"כ אומר בלא"ה אהללך בקול רם, ובו איתקנו י"ח ברכות. ועוד דאין כאלהינו נגד קרבנות איתקן וביה"כ מביאין הרבה קרבנות. כשחל י"כ בשבת א"א אבינו מלכנו רק אחר נעילה, ואם בחול אומר ג"כ ליוצר ולמנחה.

[**כה**] לאחר שסיימו קדיש שלם אחר תפלת מוסף מוציאין ס"ת וקורין הפרשה של מנחה. והיה ראוי לומר מקודם אשרי ובא לציון כשאר כל רגלים, אך מאחרין עד סיום תפלת מנחה להפסיק עמו בין מנחה לנעילה.

מהר"י סג"ל היה מנגן הקריאה דשחרית ודמנחה כלמידת הנערים שקורין שטובן טרופא. קורין עריות שבאחרי כמעשה ארץ מצרים כו' עד וחי בהם, א'. הגר בתוככם, ב'. השלישי קורין יעמוד מפטיר עד אני ה' אלהיכם. וכן נוהגין בק"ק פראנקפורט. היה קורא מהר"י סג"ל בפ' תבל הוא מלאפו"ם. וא"א על הכל ולא על התורה, כראב"ן בהג"ה במיימון ולא כרוב גאונים הנזכרים שם. ואמר מהרי"ל מי שבירך לקהל במנחה כמו שעושין במגנצא בכל תענית צבור. א"א קדיש במנחה אחר הקורא דהא אומר מיד קדיש קודם תפלת י"ח. ומפטיר נבואת יונה ויהי דבר ה'. חצי קדיש אחר חזרת התורה תפלת צבור למנחה כמו ליוצר. ש"צ מסוד חכמים ומסיים כמו ביוצר, ומוסיף קרובץ איתן הכיר. כשמסיים ש"צ במנחה יעלה ויבא עונין הצבור אחריו אל מלך יושב וש"צ אומר ויעבור. ואומר סליחות כסדר המקום. במנחה אמר מהר"י סג"ל על חטאים שאח"ע כרת וערירי, ולא בשום תפלה יותר. קרובץ בקדושה אליך עינינו כבמוסף. אין נשיאות כפים במנחה. מימי לא שמעתי מהרי"ל אומר אבינו מלכנו במנחה.

[**כו**] אמר מהר"י סג"ל שהקשה ברוקח על מה שיסד הפייט דאמיץ כח במוסף, טוהר נשם מזבולך, והלא ערבות הוא מקום הנשמות אשר עתיד לבראות. ותירץ דאיתא במקום שהוא כתוב דכל נשמה צריכה לבא בזבול טרם נפיחותה באדם.

אמר מהר"י סג"ל שיש לומר ועקדת יצחק לזרע יעקב, כדאמר קרא כי ביצחק יקרא לך זרע (בראשית כא, יב).

[**כז**] מהרא"ק: במנחה בשבת די"כ א"א ואני תפלתי ואל יאמר שלום רב. וה"מ דאין סמוך לערב וכ"כ בהלכות רב אחאי גאון ודוקא כשהמנחה סמוך לנעילה. אכן אם עוד היום גדול אין לישא רק לומר שים שלום. בכל ד' קדושות אומר קדושה רבה, ואדיר אדירנו, עכ"ל. נוהגין לומר סליחה דרבת צררוני ג' פעמים בי"כ וכן באגודה.

[**כח**] אחר סיום תפלת מנחה קדיש שלם. ואח"כ אשרי ובא לציון, חצי קדיש, ומתפללין צבור כמו ליוצר עד הנסתרות והנגלות אתה יודע, ואז במקום אתה יודע רזי עולם אומר אתה נותן יד לפושעים כו', כי א"א על חטא. וחתמנו בספר החיים. וכן בכל מקום כתיבה אומר חתימה, ואומר הצבור עמו לשון חתימה בקול רם. מסוד כמו בשאר תפלות. קרובץ אב ידעך. קדושה קרובץ אליך נשואות כבמוסף וכמנחה. ותערב בנעילה כמו במוסף ולא בשום תפלה יותר. כהנים נושאין כפיהן גם אם מושך יותר בלילה כדפי' לעיל. וחתום לחיים טובים בני בריתך דוקא בנעילה כדפי'.

דרש מהר"י סג"ל כשחל יום כפור בשבת מזכירין שבת בכל התפלות מלבד בתפלת נעילה. יחיד אינו מזכיר שבת באתה הבדלת הואיל דסיים תפלתו כבר, אבל ש"צ שקובעו תוך תפלתו יזכיר נמי שבת, וכן נהג מהר"י סג"ל. אבינו מלכנו, חתמנו. לנעילה עולין לדוכן ואומרים ותערב, ואומרים אבינו מלכנו אפילו בשבת, ואומר קדיש שלם, ואח"כ ז"פ ה' הוא האלו' ופעם א' שמע ישראל, ואח"כ תוקעין תקיעה פעם א'.

[**כט**] בנעילה אומרים כל הפזמונים חרוזה ראשונה ואם שבת אומר המבדיל בין קדש לחול חרוזה הראשונה, וכן באגודה. אחר הפזמונים בנעילה אומר במגנצא שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ש"צ פעם אחת והצבור עונים ואחריו פעם אחת. ואמר מהר"י סג"ל דמנהג יפה זה לפי הגמרא פ"ג דמגילה הא דאמר מילתא ותני קאי על הא דאמר לעיל מיניה משתקין אותו, היינו כשאומר תיבה אחת וחוזר וכופלה פעם אחרת. ולא נהירא מנהג המקומות שאומרים שמע ישראל ג"פ. והאומרים ג"פ מפרשים לשון הגמרא, דקאי אהא דאמר לעיל מיניה מגונה הוא היינו (באומר) [בכופל] תיבה פעם אחת וכופלה. ואמר מהר"י סג"ל דמ"מ נראה דאין לכפול דנהי דאיסור ליכא מ"מ מגונה איכא. והא די"א ה' הוא האלהים ז"פ אין לחוש דהוא לשון הקרא, ועוד דאין לחוש כדפסק הסמ"ק שהוא סימן לסילוק שכינה שמסתלקת ועולה למעלה מז' רקיעים, שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהילים מז, ו), אלמא אחר השופר עלייה וסילוק. אחר שאמר שמע ישראל אומר ש"צ בקול רם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וצבור אחריו ומשלשין כן. וכן במהרא"ק, דבצרפת אומר ה' הוא האלהים ז' פעמים ושמע ישראל פעם אחת

דהאומר שמע שמע משתקין אותו. ש"צ ה' הוא האלהים וצבור אחריו והולך ומרים בכל פעם קולו יותר מבראשונה עד ז"פ לש"צ וז"פ לצבור וגו' קדיש.

[**ל**] ואח"כ תוקעין תקיעה א' פשוטה, אף על פי שעדיין לא הבדיל בתפלה משום דחכמה היא ואינה מלאכה וכן בא"ח, גם תקיעה פשוטה היא בלא טורח דעדיין גם הוא מורגל בה מתקיעת ראש השנה ובקל יתקע, וכן במהרא"ק.

ואמר מהר"י סג"ל שבתקיעה זו מראה שהוא יום טוב, ולהרבות בסעודה בזה הלילה ונכנסים ימי שמחה שהיו מחנכין המזבח, ועוד בת קול מכרזת ואומר' במוצאי י"כ לך אכול בשמחה לחמך.

[**לא**] במוצאי י"כ אחר התקיעה פותח ש"צ או היורד במקומו ואומר בקול נעים: והוא רחום, וגם מסיים ש"צ בוהוא רחום ה' הושיעה כו'. ונשאל למהר"י סג"ל מ"ש משאר השנה. והשיב משום דכל היום בקשנו שיושיענו ברחמיו וכן מסיים הושיעה כו'. מתפללים ערבית במוצאי י"כ כשאר מוצאי יום טוב לומר אתה חוננתנו. אם הוא מוצאי י"כ בשבת, אומרים ויתן לך וא"א ויהי נועם.

[**לב**] אמר מהר"י סג"ל במוצאי י"כ אחר שסיימו ערבית מוליכין את נרותיהן דלוקים לביתם כדי שיבדילו לאור ששבת. ר"ל דלא נעשה בו מלאכה באותו יום דהיינו נר שדלק לו בבה"כ אותו היום, או אצל חולה או יולדת. ויותר טוב שיהא מבדיל על נר שדלק בבה"כ. וכי תימא אותו הנר לא נדלק להאיר רק לשם מצוה ולכבוד היום. לכן יטול נר של אבדלתא המזומן בביתו וידליק מנר בית הכנסת ויבדיל לאור שניהם וה"ל אור ששבת וגם שנדלק להאיר. ועיין ג"כ בסמ"ק במצות הבדלה ותמצא כה"ג.

נר ששבת פירש"י שהיה שובת בשבת שדלק היום ומ"מ ממלאכת עבירה שבת, כגון של חולה ושל חיה או נר הדולק מעי"כ. מברכין אנר אף במוצאי י"כ דההיא ברכה משום דחידוש הוא לו שלא נהנה מהאור היום, עכ"ל מהרא"ק. י"כ שחל אפי' בחול מברכין על האור לפי שאסור להשתמש בי"כ באור כמו בשבת. ולית הלכתא כר' יוחנן דאמר אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת. ולא מברכין אבשמים דביום כפורים ליכא אבוד נשמה יתירה וגם בי"כ לא מצינו שחוזר ושורף אש של גיהנם ששובת שהוא שובת בשבת וחוזר ושורף במוצאי שבת עכ"ל. אם חל י"כ בשבת מברך במוצאי יה"כ אבשמים, וכן בתשב"ץ סי' ל"ד.

[**לג**] במגנצא ובוורמיישא אומרים למנצח שני הימים דבין אסרו חג די"כ ובין ערב סוכות. כשחל שבת בין י"כ לסוכות אין מזכירין נשמות. ומפטירין וידבר דוד שירה נגד שירת האזינו דקורין באותו שבת. ואין אומרין צו"צ. וא"א ויהי נועם וסדר קדושה. אך

אומרים ויתן לך. מהרא"ק: בין כפור לסוכות אין נופלין, שאותן ד' ימים נתן הקדוש ברוך הוא מתנה לישראל שמוחל עונותיהם כל אותן ד' הימים, ואינו מתחיל למנות עונותיהם אלא מיום ראשון של סוכות, שנא' ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כג, מ), ר"ל ראשון הוא לעבירות, מדרש.

הלכות סוכות

חדת וההלכה, מהלכות סוכות

הלכות סוכה

[**א**] דרש מהר"י סג"ל מיד לאחר יום כפור יעסוק כל אדם לעשות סוכתו, משום שנשלמו ימי תשובה, ויום ראשון שנכנס לחטא ח"ו יקדים את עצמו לאתחולי במצוה כדי לקיים ילכו מחיל אל חיל. וכן העיד שפעם אחת חל יו"כ ביום ה' ולמחרתו בע"ש איקלע מהר"י סג"ל לעיר של מהר"מ סג"ל ומצאו שהיה עוסק בסוכתו והיה מתקנה מכל וכל. ולא רצה להאזין אל מהר"י סג"ל ואל שאר עם שבאו לדון לפניו, ואמר הואיל ואתא מצוה לידך לא תחמץ, וכן לשון א"ח: במוצאי י"כ מתעסקים במצות לולב וסוכה ואין עושין עונות.

[**ב**] דרש מהר"י סג"ל לכך צוה הקדוש ברוך הוא לעשות סוכות בתשרי ולא בניסן, אף על גב דכתיב כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקרא כג, מג), משום דאם עושים בניסן לא הוי היכר המצוה כ"כ דמאן דרואה יושב אז בסוכה יאמר עריבת סוכה עליו דימות החמה נכנסים. אבל בתשרי נכנסים ימות הגשמים וכולן נכנסין לבתיהן וישראל הם קובעים דירתם בסוכה ודאי לעשות רצון אביהם שבשמים. ע"ט צוה מצות סוכה סמוך לי"כ שצריך להיות נע ונד מביתו לסוכה ודומה לגלות שהוא מכפר נמי עונות. ט"ע /ע"ט/ משל לשנים שעמדו בדין ויוצאים הנוצח שמח ביותר והנצוח יוצא בפחי נפש, כך ישראל ואומות עמדו לדין ואין ידוע מי נצח, צוה הקדוש ברוך הוא לישראל לשמוח במצות סוכה ולולב להראות לכל שהם נצחו. והארבעה מיני לולב נוטלין בחג משום דאותם מינין צריכין מים ביותר מכל שאר מינין וסוכות חג הוא שדנין על המים.

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל דיותר טוב שיעשה אדם ג' מחיצות שלימות לסוכה, ממה שיעשה ד' מחיצות רעועות, כשאין לו דפין כל צורכו.

[**ד**] ויעשה הסוכה במקום שיוכל להיות תדיר שם הן לאכול שם הן ללון שם, כגון שלא במקום טינופת וסירחון או במקום סכנת ליסטים וגנבים. דאז אפילו ידי חובת אכילת סוכה לא יצא מאחר דאין יכול ללון שם. וכ"פ רא"ם בהג"ה במיימ' בהלכות סוכה.

אמר מהר"י סג"ל עיקר המצוה לישן אשתו עמו בסוכה, וכן אמר שהוא נהג כן בימי בחורותיו.

אמר מהר"י סג"ל כל אדם יעשה סוכתו קבע ודירתו עראי, שאם ח"ו שנגזר עליו גלות נתכפר בזה כדפי' לעיל. וחייב לנאותה. ויפה מנהג אשכנז שפורסי' יריעות לנוי ומעלין את כליהם שם. וכן מטעם זה נמי עושים עטרה מעוטר בפירות ותולין אל תוך הסוכה ונקרא בלשון חכמים נוי סוכה.

[**ה**] ויעשה את הגג בענין זה שלא יפלו העלין ושלא יהיו ענפי הערבה יגיעו למטה, וע"כ רגילין להניח בדים מתחת הערבה ומסכך על גביהן כדי שלא ירדו הענפים ולא ינשרו עלין.

[**ו**] ונוהגים לעשות ד' מחיצות כתיקונה ואף אם די בשתים וטפח. ומטעם זה עושין עיגול בתוך הפתח כשאר פתחי' דאם לא היתה עגולה מבפנים הוי ליה צורת הפתח דמן הצד דרוב בני אדם מחברין אותו הנסר שיהיה המשקוף מן הצד, ואיכא מ"ד לא שמיה פתח. ועושין מחיצות שלימות מדפין ואין לסמוך על היריעות המצויירין שתולין אצל המחיצות לנוי דאז הוי מצוה הבאה בעבירה דהיריעות מתנתקות וברוח מצויה אין עומדין ולא שמה מחיצה. ועוד דרוב פעמים מסככין הסכך ואח"כ תולין היריעות והוי מן העשוי. ומותר לתלות בה יריעות שעטנז רק שיהו תולין למעלה מתשמיש אדם, ואם מצילין למעלה מן החמה והרוח אין לחוש. וראיה מאבידה דהיא מותרת להשתמש בה בכה"ג. ומותר לעשות מחיצות שיהא בין כל דף ודף פחות מג' טפחים דאמרי' לבוד, ויתלה שם יריעות להציל מן הרוח. והיריעות אין יכולין להתיר הרחקת הדפין ביותר מג' טפחים. אמר מהר"י סג"ל שראה שרבו מהר"ש היה מסמן הדפין למחיצת הסוכה אב"ג, כדי לראות סדר עמידתם שלא לשנותם משנה לשנה.

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל כל דבר המקבל טומאה אסור לסכך בו, לכן יזהר כל אדם שלא להניח סולם או שברי כלים של ספסלים וקתדראות על הסכך להחזיק את הערבה דחיישינן שמא נטמאו במדרס. ופעם אחת ראה מהר"י סג"ל על הסוכה עץ והיה בראשו מחושק בברזל, וצוה הרב להסירו דשברי כלי הוא ושמא נטמא.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל שגוים הם יקצצו את הערבה לסוכה דאם יקצצה ישראל הוי מצוה הבאה בעבירה דהוי גזולה. וז"ל סמ"ג אמר רבא להנהו דזבני אסא מגוי לא תגיזון אתון אלא לגזוו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים בידי' דידהו ושינוי רשות בידי' דידכון ושרי, ואף אם אין קרקע נגזלת יש יאוש לקרקע עכ"ל. והיהודים המביאין בעצמם יתנו לגוי פרוטה טרם שנוטלין הערבה ואז הוי מותרת לו בשינוי רשות.

[ט] שאלו למהר"י סג"ל אמאי אין מסככין באגודות שלימות, והשיב דלא הוי היכר למצוה דהרואה אומר ליבש עצים על השנה הוא מעלה, ואמר שאם שכח והעלה אגד שלם או יתיר האגד ולא די בזה, רק יגביהנו וינענע ויסכך אותו שנית. במתני' במסכת סוכה חבילי קש וחבילי עצים אין מסככין בהן ואם היו מותרין כשרות. והקשה מהר"י סג"ל פשיטא כשהן מותרין דכשרות, ותי' דקמ"ל דגם אם הביאם קשורות לגג הסוכה והתירן אח"כ דכשרות, דה"א אסור להעלותם קשורות משום מראית העין, קמ"ל.

[י] אמר הח"ר איקא בפני מהר"י סג"ל שמעתי שדרש מהר"א בלומלין הי"ד על אותן סוכות שנעשה גגיהן כל השנה כמין צריף, ובחג מסלקין הגג לצדדין ומסככין שם הסוכה, דאז אסור לסכך הסוכה כי אם דסילקו את גג הצריף מתחילה, דאם סיכך הסוכה בראשונה ואח"כ סילק את הגג הוי מן העשוי. ונשגבה פליאה בעיני מהר"י סג"ל ואמר הלא בספר א"ז כתב סיכך בבית ואח"כ פיחת גג הבית שעליו כשרה, ועוד והלא אותן צריפין עשויין כך כדי להורידן בחג להנצל מגשמים אם צריך, ולדבריך כשחוזר למחר ומסירן והעלם מן הסכך הוי מן העשוי. והשיב האומר דילמא החמיר הרב ההוא הי"ד, וגער בו מהר"י סג"ל ואמר היאך שייך להחמיר על הרבים בשלמא כל יחיד יכול להחמיר לעצמו. ואמר מהר"י סג"ל שתמוה לו היאך מותרים אותם גגים העשוים כמין צריף להוריד ולהעלות ביום טוב, והא יש אוסרים להניח את הטבלא על רגליה ולפרק מעליהן אחר שאכלו בשבת דדומה לבנין וסתירה.

[יא] אמר מהר"י סג"ל כשמסככין הסוכה על הלטי"ש של בית אין לחוש אי רחב בנתים פחות מג' טפחים דלא אמרינן כה"ג לבוד להאסר משום דסכך כשר מתרבה עליו ומבטלו. אמר אחד לפני מהר"י סג"ל איך שהיה לו מדלית דגפנים בחצרו והסיר את הגפנים לצדדין מן המדלית, ונשארו בדי המדלית קשורים במחיצות ועשה סוכתו תחת בדי המדלות וזקף ערבה מן סכך הסוכה עד בתי המדלית לערבבם יחד להיות נחשב כא', כ"כ בסמ"ק בשם ה"ר יחיאל מפריז על מי שסיכך תחת גגו. ואמר מהר"י סג"ל דלא היה צריך כ"כ דדוקא גבי לטי"ש העשוין לשם בית הצריך לערבב, אבל האי לא נקשרו הבדים כ"א להעמיד את הגפנים.

[יב] אמר מהר"י סג"ל הפירות שתולין בעטרה לנויי סוכה לא מהני בהן שום תנאי ליהנות מהן בחג משום דאין אנו בקיאים להתנות כראוי. ואם נפל מהן בחג אם יכול להחזירם למקומם בחול המועד אז יחזיר, ואם לאו ישמרם עד אחר החג ואז מותרין לאכול. ואותו תנאי שאמרו חכמים דצ"ל איני בודל מהן כל בין השמשות, אמר מהר"י סג"ל דה"פ דיעמוד אדם בשעה בין השמשות בהכנסת קדושת יום טוב ויאמר כל בין

השמשות הללו איני בודל מהן, ואז נמצא בהכנסת יום טוב לא חל קדושת יום טוב עליהם ליאסר בהנאה, וכיון דבשעת הכנסת יום טוב לא חל שוב לא חל כל הימים.

[**יג**] איתמר נויי סוכה המופלגים ממנו פרש"י ר"ל מרוחק מן הגג ארבעה טפחים, רב נחמן אמר כשרה רב חסדא אמר פסולה. אמר מהר"י סג"ל דהוא נזהר בדין זה לתלות הנוי סמוך לגג הסכך למען שלא יהא נדון משום סכך תחת סכך ויפסל. ורוב העולם מרחיקין את הנוי מן הסכך. יש דעות שמכשירין משום שאותה עטרה שעושים לנוי חמתה מרובה מצלתה ולא מצי פוסל דלא מיתקרי סכך אלא אם כן צלתה מרובה. ויש בני אדם שוגים ומרבים לתלות כמה מיני פירות בעטרה לנוי עד שיהא צלתה מרובה להכי מוטב יותר לקרבו סמוך לסכך דאז לא קרוי סכך בפני עצמו גם אם צלתה מרובה.

[**יד**] ומעצי סוכה על כרחיך יבדל מהם משום סתירת אהל ואסורים ליהנות מהן. ויזהר שלא יהנה מהן מאומה בחג אפילו ליטול קיסם כדי לחצות בו שיניו, או להפוך בו בביצה, וכ"כ מהר"ם וכן הוא בדרשות מה"ר חיים מווינא, ואפילו מדפנות משום דאיתקצאי למצות השם כל שבעה.

[**אמר** מהר"י סג"ל - מאחר דחייבין לנאות הסוכה - דמעלין לתוכה דווקא כלים נאים, כגון מנורת נחושת וכה"ג שאינה נמאסת בהדלקתה משמן, אך לא של כלי חרס כגון שרגא משום דמוקצים ומאוסים הם. אכן כלי חרס דקוניא המחופין - שקורין גלאזויר - יכול להכניסם דאינו נמאס בהדלקת שמן, דהא מהר"ם התירו משום כך לנר חנוכה. ואם - עני הוא [ו]אין לו מנורה דנחושת או דקוניא - א"נ במקום שאין מצויין מאני דקוניא - מ"מ לא יכניס שרגא דחרס אל תוך הסוכה רק יעמידנו מבחוץ להאיר אל תוכה. ודוגמת זה מאני מיכלא בר ממטללתא משום מיאוס].

[**באגודה** פרק הישן מחלק בין סוכה גדולה לקטנה, דהדלקת נר - חרס - בקטנה איכא היכרא לפוסלה].

נשאל אצל מהר"י סג"ל על תפוח שנפל מנוי סוכה. והשיב בשבת וביו"ט אסור לטלטלו ובח"ה יחזירנו לעטרה כבראשונה. ואם נפל באיסרו חג שחל בשבת אסור לטלטל כמו בשבת של סוכות.

[**טו**] אמר מהר"י סג"ל מה שאומר העולם שצריך לסכך הסוכה עד שיהו כוכבים נראין דרך הסכך, ודאי יש פוסקים כן. אכן שמע מרבו מהר"ש ז"ל שהיה מסכך הסכך עב ביותר [משום] דאי איפשר לסכך כ"כ שלא יהא נראה מתוכו דרך הגג בשום מקום. גם אם אין רואים בלילה מכל מקום ביום רואים כמה חורין וסדקין בכמה מקומות.

[טז] אמר מהר"י סג"ל יהודים שעושין יין בחג בין הגוים ואין להם סוכה, שמע מרבו מהר"ש שאז ילכו לאכול תחת הסוכות שעשו הכפריים מפני החמה בחצריהם והם עשויים לצל, ויש להם לכל הפחות שתי מחיצות וטפח. אכן אם יוכל לעכב אכילתו עד שיבא לסוכה כשרה הרי זה משובח.

[יז] אמרינן במסכת סוכה שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך את ר' אלעזר כגון אני שיש לי שתי נשים אחת בטבריא ואחת בציפורי מהו שאצא מסוכה לסוכה, א"ל לא שאני אומר היוצא מסוכה לסוכה ביטל מצוה הראשונה. ואמרתי לפני מהר"י סג"ל והיאך אדם רשאי לאכול בסוכת חבירו ומניח את שלו שמא הא דאמרינן ביטל מצוה הראשונה דוקא במי שיש לו ב' סוכות. ואמר מהר"י סג"ל האוכל עם חבירו בחג יכול לקיים ג"כ מצות סוכתו לאכול בה כזית.

שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה, אמר מהר"י סג"ל זהו דוקא אי לא איפשר למיעבד תרווייהו, ואי יכול לקיים ג"כ מצות סוכה יעשה. דכה"ג בעי התם אטו אם מעוטף בטליתו ותפילין בראשו וקורא ק"ש ורבו עובר לפניו לא יחלוק לו כבוד ומסיק ודאי יעמוד לכבודו משום דמצי לקיים תרווייהו.

[יח] בליל ראשון של סוכות צריך שיהא לילה טרם יאכל בסוכה, דילפינן ט"ו מט"ו דחג המצות, והתם כתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב, יח). ומטעם זה צריך לאכול כזית בסוכה אפילו בירדו גשמים בליל ראשון, דומיא דמצה דלא מצי להפטר נמי ממנה בשום ענין. וצריך נמי בליל ראשון דסוכות לאכול קודם חצות דומיא דמצה. וכן לא יאכל אדם בערב סוכות משש ולמעלה דומיא דערב פסח.

[יט] ואם ירדו גשמים בשאר ימי חג כללא הוא שידמה עליו סוכה כביתו. דאם גשמים כי האי ירדו עליו בביתו במקום אכילתו או במטתו ואז יקום ויפנה למקום אחר, אף כאן יקום מאכילתו או ממטתו, וכ"פ רא"ם במיימ' פ"ו דהלכות סוכה. ומאחר דיהא סוכתו עליו כדירתו אם רוצה לספר שמועות עם חבירו יעלו לסוכה. ומה שנתנו חכמים שיעור לגשמים משתסרח המקפה אין אנו בקיאין באותו השיעור. ע"כ נכון לנהוג כדפי' לעיל. ואמר מהר"י סג"ל מקפה פי' כל דבר שהוא לא עב ולא דק אך בינוני כדרך הציר שעושין בדגים שקורין גלרייא.

[כ] ופעם אחד אמר מהר"י סג"ל אם ירדו גשמים בלילה ימתין עם סעודתו עד שיכלו גשמים ואף אם ימשך עד חצות מכל מקום ימתין אולי יעצרו. ואז גם הוא יוצא חובת היום שעבר, מידי דהוה אשלמים שנאכלים עד חצות. ושוב ראיתי בתשובת מהר"י סג"ל שנשאל מאתו אם לנהוג כן כי כן נמצא במרדכי שחיבר ה"ר שמואל שליצשטט. והשיב

שתשובות מהר"ם היא אבל לא ראיתי נוהגים כן אלא בעת האוכל אולי בתר ההיא שעתא כדמשמע לשון שאר רבותינו דישער אדם בעצמו אם היה יוצא מביתו מפני צער כזה, כדאיתא בהג"ה במיימ', עכ"ל מהר"י סג"ל בתשובתו.

[**כא**] ואמר מהר"י סג"ל היוצא מסוכה משום גשמים א"צ לחזור בתוכה כשפסקו אך יגמור סעודתו ושינתו בביתו. וכשיצא יזהר שאל יבעט במצוה לומר מה לי לישב כאן, רק יצא בהכנעה ובכובד ראש ובאימה ופחד כאילו הוא עבד ורבו מבזה בעבודתו. ומתוך כך יש לו להקב"ה לדון את (העכו"ם) [האומות] לעתיד שישאלם מפני מה לא קיימתם את תורתי, ומשיבין לו והלא לא ניתנה אלינו ואם ניתנה לנו קיימנוה. אף על פי שיש להקב"ה להשיב אינו משיב, אך אומר להם מצוה קלה יש לי וסוכה שמה צאו וקיימוה. מיד יוצאין כולם ועושין סוכות בראש גגותיהן והקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ויתחמם היום, מיד יוצאין ועוזבין הסוכות ומבעטין במצוה. על כן (אנו) [בר ישראל] לא נעשה ככה, ונשא ברכה מאת שוכן דכא.

הלכות חג הסוכות

הלכות החג

סדר הקידוש עיין לעיל בהלכות יום טוב.

[**א**] בליל ראשון של סוכות יברך לישב אחר קידוש ואח"כ זמן. למען שיהא קאי זמן אתרווייהו על היו"ט ועל הסוכה, וכן יעשה נמי בליל שני זמן לבסוף. וכ"כ ראבי"ה דיקנה"ז מוכיח שאין אומרים זמן אהבדלה ואף על פי כן מברכין זמן אחריה וכ"פ המיימון, וכן נראה עיקר שלא מצינו חילוק בין שני ימים הראשונים. וכן בשבת שיש לו כוס יברך סוכה על הכוס אחר ב"פ הגפן דבשחר, דקידושא רבה הוא וכיבוד היום. וכן בליל שבת אחר הקידוש על הכוס ובחה"מ אחר ברכת המוציא.

מנהגי מהרא"ק: נ"ל דבליל שני דסוכות צריך לברך זמן ואח"כ לישב בסוכה, מידי הוא טעמא דסוכה ואח"כ זמן לקידוש והלא תדיר קודם אלא משום דצריך שהחיינו לקידוש ושהחיינו לסוכה, כדאמרינן העושה סוכה לעצמו מברך זמן. להכי מברך סוכה ואח"כ זמן כדי שיפטור שניהם בשהחיינו אחד. ובליל שני בקידוש צריך זמן שמא אתמול היה חול, אבל סוכה אפילו היה חול יצא דעיקר זמן בשעת עשייתה, ואם יאמר סוכות בינתים נמצא מפסיק בברכה. מיהו נ"ל דאין קפידא אפילו למ"ד מצות אין צריכות כוונה. מיהו מתכוין שלא לצאת בסוכה בזה אם לא על ידי קידוש. ואם אתמול היה חול ואז בקידוש לא היה גם הזמן לא היה, לפיכך נהגו לברך בליל שני כמו בליל ראשון מתחילה לישב,

ואח"כ זמן. ועוד אין קפידא בהפסקת ברכות וראיה לדבר יקנה"ז. אך נ"ל דבליל ימים הראשונים צריך לברך זמן על סוכה קודם נטילה כדי שלא יהא הפסק בין נטילה לאכילה והיא אין צריכה קידוש, דהא אפילו עיכוב שינה צריך לברך דהוא עיקר דאין ישנים עראי חוץ לסוכה, אלא דסמכוה לאכילה דקרוי' ישיבה וישבו לאכל לחם (בראשית לז, כה), חיים פלטיאל.

[**ב**] ויש נוהגין לקום עד שיברכו לישב להחשב עובר לעשייתה. אמר מהרי"ל דזה מיתחזי כיוהרא ואין לעשות. ושיבוש הוא דלישב אינו לשון ישיבה רק לשון עכבה, כמו ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א, מו), וכן בא"ח.

נשאל ממהר"י סג"ל מפני מה בליל שמיני אסור לישן בסוכה וביום שמיני מצה לא מברכינן רק בליל ראשון. והשיב משום דכשאוכל מצה אינו עושה מצוה ולא מקיים עשה, כי אם שלא אוכל חמץ. דאין חייבים במצה אך בלילה הראשון, דכתיב בערב תאכלו מצות (שמות יב, יח). אבל גבי סוכה כל שעה שהוא יושב מקיים בסוכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כג, מב).

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל שאסור לישן ליל שמיני עצרת בסוכה דנראה כמוסיף. אכן אם יבא לאכול ביום שמיני עצרת בין השמשות חייב אז לאכול בסוכה. וכן אם שמיני עצרת בא' בשבת חייב לעשות ג' סעודות בסוכה, ובשחרית כשגמר סעודתו יזמן ויקום וילך וימתין מעט כדי להחשב שתי סעודות באשר מסיח דעתו מסעודה ראשונה. ויחזור ויטול את ידיו ויברך המוציא ולישב בסוכה, ויסעוד סעודה שלישית, ויזמן פעם שנית. לאפוקי מאותם אשר מזמנין על סעודה ראשונה ונשארים שם במקומם וחוזרין וסועדין שנית לסעודה שלישית, ולא הסיחו את דעתם מסעודה ראשונה ונחשב כסעודה אחת.

בליל שמיני עצרת אף על פי שאין מברכין לישב בסוכה מברכין זמן דרגל בפני עצמו הוא, וכן בלילי שמחת תורה מברכין זמן.

נשאל ממהר"י סג"ל מפני מה בליל שמיני אסור לישן בסוכה וביום שמיני אוכלין שם, ואמר דמה שאוכל שם משום ספיקא הוא ויתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן ואית ליה היכר, אבל בליל שמיני אין בו היכר דעל השינה לעולם אין מברכין ונראה כמוסיף.

[**אך** לא יברך לישב בסוכה לא בלילה ולא ביום, דיתובי כו'. ואכילה לית ביה היכר תוספת דהרואה אוכל בסוכה אומר עריבת סוכה עליו לאכול בה, וגם לא שמעינן מיניה עוד ברכה לישב בסוכה. אבל לינת סוכה דלית ביה הנאה וגם לא בירך על השינה עד כאן נראה כמוסיף].

[ד] [מהר"י סג"ל נהג בעצמו ג"כ לשאת - לטלטל - כליו ושולחניו מן הסוכה ביום שמיני עצרת שחרית אחר הסעודה לבית, ואמר] מהר"י סג"ל (דרש) מה שנוהגין העולם ביום שמיני אחר סעודה ממהרין לצאת מן הסוכה, דחיישי שמא יוסיפו שאם יאחרו ויספרו שמועות איש לרעהו נראה כמוסיף, דהא גם טיול וסיפור שמועות בעי סוכה כדפי' לעיל. ואם נושא מן הסוכה טבלא המעריכים על רגליה ומסירין מתי שירצו, אסור להעריכה בבית מיד על רגליה דהוי מכין מיו"ט לחבירו דאסור רק יניחנה בפרקונה עד הלילה ואז יעריכנה.

[ה] נשאל למהר"י סג"ל מפני מה אומר בשמיני עצרת ביום שמיני חג העצרת הזה יאמר חג שמיני ודיו. והשיב דבכל המצות מברכינן על המצוה כגון חג המצות חג השבועות חג הסוכות, ואי אמר הכי שמיני לחוד לא נדע מאיזה שמיני היא, לכן אומר נמי העצרת. ואי אומר העצרת לחוד ה"א שבועות הוא דנמי מתקרי עצרת דשבועותיכם מתרגמינן בעצרותיכון לכך אומר שמיני. ושוב מצאתי וז"ל אם בא לומר חג יאמר את יום שמיני חג העצרת הזה דאז משמע שהוא טפל לחג ולא חג בפני עצמו, כדאמרינן בריש יומא מי איכא מידי דעיקר רגל לא בעי פרישה טפל דידיה בעי פרישה ואפילו למ"ד שמיני רגל בפני עצמו הוא ה"מ לענין פז"ר קש"ב אבל לענין תשלומין תשלומי ראשון הוא. הילכך האומר את יום שמיני עצרת הזה טעות הוא בידו שמשמע שהוא חג בפני עצמו כשאר חגים, עכ"ל.

נשאל למהר"י סג"ל מ"ש סוכה דאומר שמחתנו יותר משאר רגלים. ואמר דהיתה בה שמחה יתירה שמדליקין ד' מנורות שהיו מאירין בכל ירושלים.

[ו] נשאל למהר"י סג"ל אם לאכול פירות חוץ לסוכה ואמר שלא כדין לאוכלם חוץ לסוכה. ויש להחמיר בכל דבר אכילה ושתייה להיות בסוכה חוץ משתיית מים. שאלתי את פי מהר"י סג"ל מאי שנא דאתרוג מותר בשמחת תורה ונוי סוכה אסור עד מוצאו. והשיב לי הואיל דבליל שמיני אוכלים בסוכה ואז איתקצאי לכולי יומא. ואם חל אסרו חג בשבת אסור עד מוצאו דאין יום טוב מכין לשבת. אכן אתרוג לא איתקצאי למצוה בשמיני דהא לא מברכינן עליו לפיכך מותר בשמחת תורה.

[ז] אמר מהר"י סג"ל אימא טעמא אמאי מסכת סוכה ה' פרקים נגד ד' מיני לולב ומצות סוכה. אמר מהר"י סג"ל דהוא שאל מגדול אחד אמאי האריך רש"י ושאר פוסקים במסכת סוכה ועירובין יותר מבשום מסכתא. והשיב לו לפי שדיניהם רחוקים מדעת הבריות, כגון גודא אסיק גודא אחית ודין לבוד ודופן עקומה ולחי וקורה שמתירין את

המבוי, והרבה כה"ג אשר קשה לדעת סברתם, להכי חזרו הפרשנים להבינם ולהשכילם לכל.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל מה שנוטלים הנערים רבה ומבעירין אש בשמחת תורה מנהג יפה הוא לשמחת יום טוב, ולית ביה משום סתירת אהל אם סותרין בנין הסוכה דלא מתקרי סתירה לחייב אך הסותר על מנת לבנות, וגם ההבערה אינה אסורה אף על פי דלא לצורך היא דאין בה איסור דאורייתא משום דאנו בקיאים בקביעות ירחא ויו"ט ראשון בלבד דאורייתא, ומנהג אבותינו בידינו לעשות יום טוב שני. ועוד דאין עושין זאת כי אם הקטנים ואין אנו מצווין להפרישן כמו קטן האוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישן. וכן התיר מהר"ם לקטנים לשתות יין של קידוש בבה"כ אף על גב דאין קידוש אלא במקום סעודה. אבל בני מצוה שלא כדין שעושין זאת לסתור ולהבעיר האש וכן אמר שאביו מהר"ם סג"ל היה מוחה בימי בחורותיו בידו שלא יסתור שום סוכה ולא יבעיר האש בשמחת תורה. [ואני - המלקט באומרים - ראיתי אמ"ץ מהר"י סג"ל מאד היה שמח והיה נהנה כשרואה הנערים רצין בשמחת תורה מבית לבית לסתור - לגזול - עצי הסוכה ולהביא עצים ולעשות מדורה, והוא בעצמו הניחם לקחת מסוכתו והסיתם לגזול מהעצרנים שלא רצו לתת להם ברצון].

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל שכתב רא"ם שאין לצלות תפוחים בהושענא רבה עם ערבת ההושענות שנטלו בשעה שאמרו הושענות בתפלה דאיתקצאי למצוה. אכן מחזיקי' אותם וגם ערבות הלולבין להסיק בהן התנור שאופין המצות בע"פ, דהואיל ואיתעביד בהן חד מצוה נעביד בה עוד אחרת. ואינם איתקצאי למצוה מליהנות בהן רק באותו יום לחוד. ואמר אף על גב דנזרקי' ערבות של ההושענות אסור לזלזל בהן כגון לדרוס עליהם, אך שומרים אותם לעשות בהן עוד מצוה כדפי' לעיל.

[**י**] נשאל למהר"י סג"ל אמאי קונין מצות בשמחת תורה והלא יום טוב הוא, והשיב מצוה מותר לקנות ביום טוב. וכ"ת מ"ש מס"ת ותפילין דאין קונין ביום טוב, שאני התם דעדיין הם לפניו כל שעה לקנותם והמצות האידנא הן שעתן, ועוד צורכי רבים הם שקונין המצות ומתירין ביום טוב. [מנהג - היה - במגנצא שכל נכרי שאינו מיושבי - מבני - העיר לא היה רשאי לקנות שום מצוה של בית הכנסת, - אפילו להיות חתן תורה ובראשית].

[**יא**] דרש מהר"י סג"ל הא דאמרי' המבזה המועדות אין לו חלק לעה"ב, מיירי בעושה מלאכה אפי' בח"ה אף על פי שיש מלאכה מותרת היינו דוקא דבר האבוד. ומטעם זה מותר לקנות יין בח"ה דסוכות או ליקח מן הגוים בחובות משום דהוי כמציל מידם.

ומטעם זה יזהר כל אדם לתקן את חביותיהם קודם יום טוב דבמדינת ריינוס רוב פעמים עת הבציר בימי הסוכות. וגם חכמים לא התירו לקנות יין במועד כ"א צורך בני ביתו לשתיית השנה. אבל ליקח יין להרויח בו למכור ולמזוג לא התירו דהוי כפרקמטיא שהיא אסורה במועד. אכן הקונה כל יינן קודם המועד הרי זה משובח.

ואם השנה היא שהכל סבורים שיתאחר הבציר עד אחר מועד ומתוך כך לא תיקן את חביותיו קודם המועד, ופתאום נתרבו הגשמים ונתבשלו, הענבים ובוצרים במועד רשאי לתקן חביותיו. אבל אם כיון מלאכתו במועד אין מתירין לו בשום פנים. מהר"י סג"ל היה אוסר ליתן חבית ע"י גוי ביום טוב להוליכו לכפר.

סדר תפילות חג הסוכות

הלכות תפלה. לשם ולתהלה, סדר הלכות תפלה

[א] לעולם יום ראשון של סוכות הוא ט"ו תשרי ולא חל באחד דימי אד"ו כמו ראש השנה. ויום שהוא ראשון של ראש השנה הוא ראשון של סוכות. בערב סוכות כשם שאין אומרים תחינה כך אין בו למנצח. ואם הוא ביום שני אומרים אל ארך אפים.

מעריבים של סוכות בליל א' אומרים "אוחזי בידם". בליל ב' "חג האסיף". ואם חל יום ראשון בשבת מחליפים. בליל שמיני עצרת אומרים "שמיני אותותיו". בשמחת תורה אומרים "ארחמך השם" ויש מקומות "את יום השמיני".

[ב] בסוכות ובשמיני עצרת מתחיל הש"צ הגדול, וכן בשמחת תורה, כן נוהגין בק"ק פראנקפורט ואומרים אל נא בב' ימים, א"א זמן אלולב ביום ב' אא"כ כשחל ביום ראשון בשבת, אז אומרים זמן אלולב ביום ב'.אכן בק"ק דמגנצא מתחיל בשמחת תורה האל בתעצומות כמו בשבועות שנתנה התורה וחוזר אל ההודאות וכן לעלם ולעלמי עלמיא וכופל לעילא. קרובץ ביום ראשון "ארחץ" ובשני "אוימתי". בשבת דחולו של מועד יוצר "את השם הנכבד" ולא אומר אופן ולא זולת. וא"א צו"ץ ולא ויהי נועם ואומר ויתן לך. קהלת אומר בשבת דח"ה ומברכין עליו על מקרא מגילה. ואם אין שבת בח"ה אומר אותו בשמיני עצרת שחל בשבת. סדר ההושענות סימן אותיות שניות שלהן על"ו ב"ד. יום ראשון "אערוך שועי". ב' "אל למושעות". ג' "אום אני חומה". ד' "אבן שתיה". ה' "אדמה מארר". במגנצא א"א פסוקי קרבנות בתפלת המוספין, וכן בוורמיישא. אכן בשבת דח"ה דבלאו הכי אומרים וביום השבת שני כבשים כו' גומרין ואומר נמי פסוקי דיומי דרגל.

[ג] בשבת ח"ה דסוכות מוציאין ב' ס"ת וקורין בסדר תשא ראה אתה אומר לז' גוברין עד על פני האדמה א'. אשר ארחם ב'. ופני לא יראו ג'. ההר ההוא ד'. עושה עמך ה'. לא

תעשה לך ו'. בחלב אמו ז'. למפטיר בס"ת שנייה בפנחס ענין היום דהוא ספיקא אתמול והיום, ומפטיר ביחזקאל ביום בא גוג.

אמר מהר"י סג"ל שמה"ר גרשון ז"ל אמר שכתב במנהגים של הר"ר חיים פלטיאל שבשבת ח"ה דסוכות אז המפטיר מזכיר של יום טוב בעל התורה מה שלא צריך בפסח בשבת דחש"מ. ואמר לו הטעם בשם מה"ר וייבש ז"ל, לפי שבשבת ח"ה דסוכות מוציאין ב' ס"ת מה שאין עושין כן כל שאר יומי ח"ה דסוכות דאין מוציאין רק אחת. ובפסח אינן מוציאין בשבת דח"ה יותר מבשאר הימים דמוציאין כל יום ב' ספרי תורות. ומהר"י סג"ל השיב הטעם לפי שסוכות חלוק בקרבן משא"כ בפסח. והיינו נמי טעמא שבסוכות גומרין את ההלל כל תשעה, ובפסח אין גומרין כי אם ב' ימים הראשונים, אלא לפי שחג הסוכות חלוק עם קרבנותיו דמוסף שקרב היום אינו נקרב למחר, אבל חג המצות אין חלוק ככה. אין נוטלין הלולב בשבת, ואין (מכסכסין) [מסבבין] להושענות ואומר הושענא אום נצורה.

[ד] ביום טוב ב' דסוכות קורין ובחמשה עשר יום. נשאל למהר"י סג"ל מפני מה לא קורין וביום השני, והשיב משום ספיקא עבדינן שמא היום יום טוב, ואי קורין וביום השני סבורין העולם דחול המועד הוא, ואתי למיעבד מלאכה. פעם אחת שכח ש"צ לעשות הפרשה לרביעי כתיקנה והיינו תשבתו שבתכם, ואמר מהר"י סג"ל לסיים לרביעי כל הפרשה עד שלשה פסוקים ואותם שלשה פסוקים יקרא לחמישי.

[ה] הושענא רבה שהוא לעולם כ"א תשרי ואינו חל אך באחד דימי אבד"ו, והוא ערב יום טוב דשמיני עצרת. ומשכימין לבה"כ כעלות השחר, ומדליקין שיורי נרות של יום כפור. ומתקנין כל אחד ואחד ערבה אל הושענות כל זמן שאומר פסוקי דזמרה. ואותו שחר היה מהר"י סג"ל ש"צ כדרך שעשה בר"ה וביה"כ והיה לובש את שרגניז כדרך בר"ה ויה"כ, והשאר בגדים לא שינה חוץ מקטא ומטרון של שבת שלבש כל ימי ח"ה דאפילו טלית של חול לבש ולא המיוחד לו לשבת. והיה מתקן אליו לולב חדש והיה מתיר אגד של הפולמא עד חציה. ובשאר הימים היתה פתוחה למעלה רק טפח. וההדס הניח קשור כמו מעיקרא אל הפולמא בעלין של הפולמא. ונטל שלשה בדי ערבה להושענות. ובשעה שאומר הושענות החזיקם אצל הלולב ולא תוחבם תוך הלולב. וכשהוא היה ש"צ היה מנענע את הלולב רק ביאמר נא, ולא בשני יאמרו נא. אכן כשאמר ש"צ היה אז הוא מנענע גם בהודו שעונה אחר שני יאמרו. וכשאמר הודו דבסוף הלל היה מנענע ל"ו כחות פעמיים משום דכופלין אותו. והיה מפסיק קצת בין ל"ו כוחות הראשונות לשניות. ביש מקומות בהושענא רבה אומרים גדלו בניגון של יום טוב. על הכל, קדושה

רבה במוסף, אדיר אדירנו אין כאלהינו בקול רם כמו ביום טוב, קדיש האחרון בניגון יום טוב. במגנצא אין משנין רק קדיש האחרון ביום טוב. בק"ק פראנקפורט משימין פרוכת ומכסאות לבן כמו בי"כ, בק"ק פראנקפורט א"א פסוקי דזמרה של שבת ולא נעריצך ואין משנים שום דבר כלל רק קדיש האחרון מנגנים בניגון יו"ט, וניגון אדון עולם מנגנים כמו בי"כ.

[ו] בכל יום מסבבין להושענות ס"ת ובהושענא רבה מסבב ז' ספר תורות באשר סובבין ז' פעמים. בק"ק פראנקפורט מוציאין ג' ס"ת בהושענה רבה כשמקיפין. ולכל סיבוב מכניסין ספר תורה אחת, עד הכניסו כולם. וסדר הושענות שמסבבין בהן. "למען אמיתך. אדון המושיע. אום אני חומה. אבן שתייה. אדם ובהמה. למען איתן. תתננו. כהושעת אלים כו'". ופותח ש"צ בקול "אנא הושיעה נא". וצבור עונין ואומר ג"כ "אנא אזון" חרוזה אחת ומסיימין "בערבי נחל" כו'. וש"צ חוזר ואומר "בערבי" כו', ובסדר הזה "אל נא תעינו", וכן "למען תמים", "אך תענה אמונים", וכן "אז כעיני", וכן "אומץ ישעך". אלו שלשה אומר הצבור כולן. וש"צ אומר כל חרוזה אחרונה שלהן. לסוף עונין צבור "קול מבשר". וש"צ כופל וצבור משלשין. הושיעה את עמך קדיש.

במרדכי הגדול כתב אם מילה חל בהושענא רבה יש נוהגין כשמגיע ש"צ בהושענות בסוף חרוזה "אנא הבט לברית" אז אומר פזמון "זכור ברית" כסדרו שנוהגים בכל זמן ואח"כ מסיים חרוזה דאנא הבט. כשאירע מילה בהושענה רבה אומרים זכור ברית באנא אזון, לפני אנא הבט לברית טבעך.

[ז] מהר"י סג"ל היה נוהג ליטול האתרוג להפך פטמתו למטה ועיקרו למעלה עד שבירך כדי להחשב הברכה עובר לעשייתה. וכן אשכחן דעבד הכי מהר"ם. ולאחר שסיים הברכות הפך האתרוג כדינו פטמתו למעלה ועיקרו למטה כדרך גדילתו והתחיל לנענע. **וכך** היה סדר הנענועין דמהר"י סג"ל: הוליך והביא ג"פ לפניו כלפי מזרח ואח"כ ג"פ לימינו לצד דרום ואז נשאר עומד במקומו ופניו למזרח, והרים את הלולב על כתיפו מאחוריו נגד מערב ג"פ, ואח"כ לשמאלו לצד צפון ג"פ, ואז היה דוחפו לפניו ג"פ, ואח"כ היה משפיל ידיו עם הלולב למטה ג"פ. ולא דחף ראש הלולב נגד הקרקע אך השפיל ידיו עם הלולב, סך הכל ל"ו כחות בהולכה ובהובאה. ובכל נענועים פניו כלפי מזרח. אך הפך ידיו עם הלולב נגד הרוחות. ולא פירד יד ימינו שבה הלולב מיד שמאל שבה האתרוג, וכן באמרו הושענות לא פירד את הלולב מן האתרוג ואז היה מנענע נענוע אחד לה' רוחות ולא למטה.

[ח] מעשה במגנצא בהושענא רבא השכימו הצבור ובראשם מהר"י סג"ל והיו סבורין שעמוד השחר עלה ושגגו שעדיין היתה הלבנה זורחת בתקפה. והיו מעטפין טלית

והניחו תפילין וסיימו את פסוקי דזמרה, ואח"כ החשיך והמתינו כמעט שעה עד שעלה עמוד השחר. וערב ר"ח מרחשון אח"כ צוה וגזר מהר"י סג"ל לכל הקהל שיתענו על שאמרו פסוקי דזמרה והניחו טלית ותפילין בלילה, ואמרו ג' סליחות וקרו ויחל כדין כל תענית צבור.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל מה שש"צ פונה לשמאלו מארון הקודש לסבב המגדל וכן עושין אחריו כל העם והלא אמרי' כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין, הכא שאני דחשבינן אחר ספר תורה שמחזיקין על המגדל בשעה שמסבבין ונמצא דצד ימין הוא, דאם בא לעלות למגדל והיה פונה אז מלעלות היה פונה ימין כדרך שמסבבין, ודוק.

[**י**] מנהגי מהרא"ק: יום טוב בשבת א"א במה מדליקין גזירה משום יום טוב שחל בע"ש דאין מעשרין ואין מערבין ביום טוב. ונ"ל משום זה אין להניח מלומר שלא תחלוק בין זאת לשאר שבתות, והרי תקון תפלה כך היא דפריך בירו' והרי אמרי' אסור לשאל צרכיו בשבת ומשני טופס ברכה כך היא. ועוד ברכה מעין שבע תוכיח שלא נתקנה אלא משום עם שבשדות, ועוד הרי בשאר ימות השנה כשאומר במה מדליקין כבר חל שבת ואסור לעשר ולערב אפ"ה אמרינן. ועי"ל משום דאין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב. ועוד שייך עירוב כגון עירובי חצירות כדאמר תלמודא שאין אתה אוסרו בדבר המותר, וגם תורם ונותן עיניו בצד זה. ומטבילין כלי אגב מימיו לטהרו, חיים פלטיאל. והכי נהגינן דוקא כי חל יום טוב בע"ש לא אמרינן וכי חל יום טוב בשבת אמרינן.

[**יא**] הכי אמר רב פלטיאל שצריך לברך על נטילתו של לולב שכל מצוה מברך עובר לעשייתה חוץ מן הטבילה, ועיקר מצות לולב הוא הנענוע. קודם שיתפוס הלולב יברך, כדאמרי' בירושלמי האי דמברך מקמי דמטי לידי' צריך לברך תניינות, ונ"ל אדרבא צריך לברך טרם שיתפוס הלולב דזהו עובר לעשייתה. וההיא דירושלמי מיירי דלא אתי אותו דבר לידו כל עיקר דעלי' מייתי האי מאן דנסיב ענולא גנפא ונפל מידו דהא פריך עלה מאמת המים, חיים פלטיאל.

ויקיף המגדל פעם אחת כדאי' בירושלמי בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת. ועכשיו החזן עומד כמלאך השם צבאות וספר תורה בידו והעם מקיפין אותו דוגמת המזבח והוא סמך על מנהג שלנו. אם ראשון של יום טוב בשבת א"א ויתן לך. א"א בשני זמן על הלולב. אם חל יום ראשון של סוכות בשבת, אומרים זמן בשני.

[**יב**] ראשון של סוכות וכן בשני קורין בחד ענין בסדר אמור שור או כשב כו'. לאלהים אני ה' א'. עבודה לא תעשו ב'. אני ה' אלהיכם ג'. תשבתו שבתכם ד'. ואל בני ישראל ה'. ואם הראשון בשבת חולקין לז'. המוציא אתכם א'. עבודה לא תעשו ב'. מושבותיכם ג'.

אני ה' אלהיכם ד'. שבתכם ה'. תתנו לה' ו'. אל בני ישראל ז'. למפטיר קורין ובחמשה עשר שני הימים. בראשון מפטיר בתרי עשר הנה יום בא לה', ביום שני מפטיר במלכים ויקהלו על המלך שלמה.

בח"ה ראשון של סוכות אין מוציאין רק ס"ת אחת וקורין בפנחס כהן וביום ב'. לוי וביום ג'. ישראל וביום ד'. לרביעי חוזר למעלה וביום השני וביום השלישי. וזה הכלל לעולם ספיקא דיומא והיינו דאתמול ודהיום קורין עם האחרון. בהושענא רבא ראשון יום ה'. שני יום ו'. שלישי יום ז'. לרביעי חוזר וקורא ביום ו' וז'.

הג"ה: מצאתי כתוב שבהושענא רבא אחרון קורא ביום ו' וז' שכן ספיקות היום בח"ה ואי אפשר שמתחיל לקרות וביום הששי כהילוך ימים הראשונים שא"כ נמצא לוי קורא ביום שמיני שהוא קודש, היאך ראוי לקרוא קודש ביום שהוא חול, אלא מוטב לנו לדלג הסדר שיתחיל כהן פרשה אחת למעלה ויכוין שלישי לקרא וביום השביעי ולא לעשות על ידי קריאתו את הקודש חול וכל המשנה ידו על התחתונה.

שמיני עצרת ושמחת תורה

[יג] שמיני עצרת הוא לעולם כ"ב תשרי ואינו חל אלא באחד דימי בגה"ז. יוצר אום כאישון, ואין בו לא אופן ולא זולת וקורין בסדר ראה כל הבכור והפרשיות עיין לעיל בתפלה של פסח. למפטיר קורין ביום השמיני עצרת, ומפטיר במלכים ויהי ככלות שלמה. כללא הוא כל יום טוב שקורין בו איש כמתנת ידו מזכירין נשמות ואומר אב הרחמים.

בפסקי' בשם ר' חננאל בשמיני עצרת לאחר קריאת התורה וקדיש מיד אומר ש"צ בקול רם משיב הרוח ומוריד הגשם ושוב פותחים כולם ומתפללין גשם והכי נהגינן.

[יד] שמחת תורה לעולם כ"ג תשרי, ואינו חל אלא בא' דימי אגד"ו. יוצר "אשרי העם שלו ככה" בניגון "אור ישע", אופן וזולת ולא שום קרובץ. קודם הוצאת ס"ת אומר ש"צ אתה הראת, וצבור עונים אחריו כל פסוק פסוק. כשמגיע כי מציון תצא כו' מוציאין כל הס"ת, ואת שיקראו בראשונה וזאת הברכה מחזיק ש"צ בידיו ואומר גדלו. וציבור רוממו. אנא ה' הושיעה כו'. וגומר הפסוקים בראשונה ופותח ש"צ קול רם על הכל. ברוב מקומות קורין כל הציבור בסדר וזאת הברכה וכופל ומשלש עד מעונה אלהי קדם להספיק לכולן. ולבסוף קורין כל הנערים. אכן מהר"י סג"ל היה נוהג לקרא רק לששה גוברין וזאת הברכה עד ועזר מצריו תהיה א'. כתפיו שכן ב'. אלפי מנשה ג'. עם ישראל ד'. ובגאותו שחקים ה'. ואז אומר רשות לחתן תורה ומסיים אליו מעונה אלהי קדם. ואח"כ רשות לחתן בראשית, וקורין לו בס"ת שנייה מבראשית עד ברא אלהים לעשות.

ואומר חצי קדיש. כללא הוא דא"א קדיש לס"ת עד דקראו וסיימו מנין חובת היום. למפטיר קורא בס"ת שלישית בפנחס כדאתמול, ומפטיר בריש יהושע ויהי אחרי מות משה עד רק חזק ואמץ.

[טו] וז"ל מהרא"ק: בליל שמחת תורה פונין מן הסוכה. אבל ביום אין לאדם לצאת מן הסוכה. באשכנז פונין מסוכה בשמיני עצרת אחר הסעודה דשחרית כדפי' לעיל. לקריאת חתן תורה אומר מרשות וקורין מעונה אלהי קדם. גם החתן בעצמו קורא ולכל היד החזקה עד סוף סידרא. ואז מביאין ס"ת שנייה לחתן בראשית ואומר מרשות אחר והחתן מתחיל בראשית וגו' וקורא עם הקהל ויכלו. ושם מתחיל ש"צ בקול רם עד אלהים לעשות. קדיש. ומביאין ס"ת שלישית וקורין למפטיר כדאתמול. ויפטיר אחרי מות משה.

הג"ה: ואי ליכא אלא שני ספרי תורות קורין בראשונה וזאת הברכה ובשנייה בראשית למפטיר חוזרין וקורין בראשונה. וכן יעשה לעולם כל אימת דבעי ג' ספרי תורות וליכא אלא שנים. במחזור ויטרי כתב שיש לומר קדיש אחר ס"ת ראשונה וקדיש אחר ס"ת שנייה. ואנו נוהגין שמוציאין ג' ספרי תורות ואומר קדיש אחר השנייה. כשקורין שני ס"ת כשנותנין לו השנייה לקרות אינם פותחין אותה ואין נוטל המפה עד שגללו הראשונה במפה. והנוטל ספר תורה נוטה על זרועו דימין שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג, ב), עכ"ל.

[טז] הג"ה: שאלו לרש"י מי שאין לו לולב להקיף בו צריך להקיף או לא. והשיב א"צ להקיף דהא שבת אין מקיפין דאין נוטלין הלולב, ה"נ לא שנא. שוב מצאתי וז"ל יחיד צריך ליטול ערבה ויאמר הושענות כו' ויוצא ידי חובתו וא"צ להקיף לפי שאין מוציאין ס"ת בפחות מעשרה כי לדוגמת המזבח אנו מקיפין לס"ת, עכ"ל מהרא"ק.

[יז] נשאל למהר"י סג"ל אם יכולין כהן או לוי להיות חתן תורה או חתן בראשית. והשיב דכל פוסקים התירו לבד הג"ה מרבי' פרץ בתשב"ץ, ומי יכניס ראשו לפלוגתא. אכן העיד על אביו מהרמ"ו סג"ל שהיה בכל שנה אחד מן החתנים. באסרו חג אין אומרים למנצח ואין נופלין לתחינה. מתנת יד כמנהג בכל רגל האחרון. עיין לעיל בסדר תפלת של פסח. בפראנקפורט א"א תחנון מאסרו חג עד אחר ר"ח חשון, הג"ה: באשר"י בפ' ואלו מגלחין דף מ"ד, ובניסן כל החודש מערב י"כ עד ר"ח חשון מצדיקין דרך הליכה.

הלכות לולב

תאיר הלב בהלכות לולב

[א] מנהג מהר"י סג"ל בנענועות לולב מפורש לעיל.

אמר מהר"י סג"ל בעוסקנו לפניו במסכת סוכה, נקיטו האי כללא בידכם כל היכא דקאמר בגמ' לולב ר"ל כפות תמרים שקורין פולמא, לבד היכא דקאמר הושענות ר"ל כל הארבע מינין דלולב. והספר קראם הושענות משום שמנענעין אותם בשעה שאומר הושענות.

[**ב**] נשאל למהר"י סג"ל אמאי נוטלין ס"ח גבעולי דערבי נחל ללולב, והשיב כמנין לולב ס"ח. ורומז כל המקיים מצות לולב כאילו קיים כל התורה, שנרמז תחילתה וסופה לולב, ב' דבראשית ל' דלעיני כל ישראל ו' תחילת ויקרא ל' דלבסוף ספר דברי הימים שהוא סיום כ"ד ספרים הרי לולב, וכן איתא נמי במהרא"ק. וג' אגודות שבלולב נגד ג' אבות. ע"א, ס"ח גבעולים של לולב וג' אגודות הרי הן ע"א כנגד ע"א סנהדרין.

עוד במהרא"ק, לולב ס"ח קנה כמנין לולב. ונ"ל דוקא שתים ואם עשה יותר איכא בל תוסיף. וכן יסד הפייט שתים. אם יש דבר כרוך על ההדס יסירנו ויזרקנו.

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל אם ניתר אגד הלולב ביום טוב אין לאגדו שנית, אך יכרוך האגד סביב סביב בלי קשר ויתחוב בנתים כאשר אוגדין את הירק. צריך להחזיק הד' מינין דרך גדילתן, לכך יזהר בההדס להתיר אגודתו לראות אם מונח כתיקנה, כי הגוים לפעמים נותנין עוקצו של זה לצד עיקרו של זה. ולפעמים גם כופפין ראשם לתווך כדי שלא ינשרו העלין ואז לא מונח כדרך גדילתו, אך יזקוף ויפשוט ראשי הגבעול ויניח' כולן כדרך גדילתן. בימי מהר"י סג"ל במדינת ריינוס דלא שכיח שם שום הדס אך אותן שמביאים הסוחרים באגודות עם האתרוגים שמביאין לשם ממדינת צרפת. מימי לא שמעתי שהקפיד הרב הנז' להתיר אגודת ההדס לסלק מתוכו הדס שוטה שאסרו חכמים שלא יהיו רק ג' עלין בקן אחד והן משולשין. אך נטלו האגודה כמו שהיא רק אמר להתירו ולראות שיהיו מונחין כולן כדרך גדילתן וגם לא כפופים כדפי' בפנים, גם אי אפשר לבדוק כל האגודה אחר הכשר העלין מאחר דיבש כ"כ ינשרו כל העלין.

[**ד**] נושאים אתרוג ביד שמאל והלולב בימין, ואמר מהר"י סג"ל איטר יד ימינו יטול הלולב ביד שמאלו דהיא נחשבת ימינו, וכ"כ באגודה, וכן יש בא"ח. ואמר מהר"י סג"ל האי סימנא נקוט בידך שיהא דומה לך כאילו תפילין ולולב בורחין זה בפני זה ולא לחברם יחד, והאיטר מניח את התפילין בימין של כל אדם דהיא שמאלו והלולב בשמאלו דהיא ימינו.

[**ה**] צריך לברך מעומד משום דילפינן דכוותיה תלתא לכם אינון. לולב ציצית עומר. סימן ועצת ה' היא תקום. בלולב כתיב ולקחתם לכם (ויקרא כג, מ), בציצית כתיב והיה לכם (במדבר טו, לט), בעומר וספרתם לכם (ויקרא כג, טו), מה עומר מעומד אף כולם

מעומד. ועומר גופיה דכתיב מהחל חרמש בקמה (דברים טז, ט'), אל תקרי בקמה אלא בקומה. וקושרין ד' מינין מדבר שהוא מינן. ואין לקטום ראש הערבה ויקשרם כדרך גדילתן.

לולב שנקטם ראשו כל שהו מהר"ש ז"ל רוצה לפוסלו. אבל הר"י אמר שכתב הרא"ש שהוא כשר דאי פסול א"כ מה צ"ל נטל התיומת פסול, תפשוט ליה משום נקטם ראשו, הר"ם. ויש רבותינו ריש פרק לולב הגזול מתרצים דס"ד דניטל התיומת הוי הדר טפי, אי נמי כשנטלה פסול אפילו לא נטלה אלא אחד מהתיומת, וכשנקטם בעינן תרווייהו. נראה כשיש שם ג' תיומת אחת באמצע אז היא יותר טוב משנים וארבע דכשיש ארבע אז השנים האמצעיים היינו נחלקה התיומת הר"ם, עכ"ה. כל דבר שבמצוה ולברכה ראוי לאחוז בימין. וכן כוס הבדלה בימין ומברך ב"פ הגפן. ונוטל ההדס בימין והכוס בשמאל, ואח"כ כוס לימינו מרדכי, עכ"ל מהרא"ק.

אמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל מ"ט האי תלתא מינין והאי חדא, א"ל רבי לר' זריקא מ"ט לא מברכינן אלא על נטילת לולב, א"ל הואיל וגבוה מכולן. ולגבהיה לאתרוג ויברך, א"ל הכי קאמינא הואיל ובמיניה גבוה מכולן ר"ל בגידולו, עכ"ל הגמ'.

[ו] אמר לנו מהר"י סג"ל דאיקלע הוא פעם אחת לסוכת מה"ר מאיר מאיגר"א, ובליל שמיני ספק שביעי הלך מה"ר מאיר הנז' וסעד בבית החורף, כאשר עוד היום נוהגין משפחת לומברדיא"ה שפונין מן הסוכה ליל ח' ספק ז' ובשחרית דיום ח' חוזרין וסועדין בסוכה. ובליל ח' אחר שגמר מהר"י סג"ל סעודתו בסוכה הלך אצל מהר"ם לבית החורף לשמח עמו, ומהר"ם היה מסביר לו פנים שוחקות לפתותו ללמוד בישיבתו. ופתח ואמר אל מהר"י סג"ל הקשיתי קשיא אמאי מברכין ע"נ לולב והא כל המוקדם בקרא מוקדם לברכה כדאי' בז' מינין שנשתבח בהן א"י, א"כ ה"נ לברך על האתרוג דהוא מוקדם בקרא דכתיב פרי עץ הדר וכפות תמרים וגו' (ויקרא כג, מ). הוא מותיב לה והוא מפרק לה, משום דבלולב אית ביה ג' מינין לפי' מזומן הוא לברכה. וכ"ת א"כ מאי פריך ר' וליגבהיה לאתרוג ויברך והלא עדיין לולב חשוב עם תלתא מינין, י"ל דהכי פריך וליגבהיה לאתרוג ואז אית ליה תרי טעמים להקדים חדא דמוקדם בקרא ואידך דבהגבהתו השתא. וראיה דהכי דעת הפרכן דאמאי לא קאמר וליגבהיה להדס או לערבה, אלא לא פריך אאתרוג אלא לאחשוביה משום הקדמת קרא, ומשני ר' זריקא הואיל ובמיניה גבוה מכולן ר"ל שגידולו גבוה ואין בהגבהת יד שום עילוי, ודוק.

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל יקריב האתרוג אל הג' מינין לחברם יחד בשעה שיוצא. ויזהר גם ביום ראשון שמברכין שתים להיות השתי ברכות עובר לעשייתן שלא ינענע עד סיום הברכות.

נשאל למהר"י סג"ל על לשון המיי' שכתב בהלכות ברכות דמברכין על נטילת לולב משום דבעידנא דאגביה נפק ביה, אבל אי מברך קודם נטילה אז מברך ליטול לולב. ובהלכות לולב כתב שקודם נטילה יברך על נטילת לולב. ואמר מהר"י סג"ל הא דקאמר שיברך ליטול היינו אם מברך קודם שיטלנו בידו, והא דקאמר שיברך על נטילת (ידים) [לולב] קודם, היינו קודם שיטלם כדין. ר"ל לולב בימין ואתרוג בשמאל אך נטל להפך והוי קצת עובר לעשייתן שהרי צריך ליטול לולב בימין ואתרוג בשמאל מ"מ בעידנא דאגביה נפק ביה, דהמיימון הולך לשטתו שפי' אח"כ אפילו אם נטל לולב בשמאל ואתרוג בימין יצא. ואמר ראיה לדבר שכן דעת המיימון שהרי לא כתב כל הברכה כמו בסוכה ושאר ברכות, אלא משום שדעתו שיברך על נטילה כמו שפירשה במקום אחר בהלכות ברכות, וע"ז קאמר כו'. אבל רשב"א כתב שאין לברך כלל קודם שיטלנו אפי' כשנוטלו להפך, ודוק.

[**ח**] מהר"י סג"ל סילק רצועות התפילין מקשרי אצבעותיו וקשרם אחורי הפרק שלא יהו חוצצין בתפיסת האתרוג, ובסיים הלל חזר וכרך הרצועות בין קשרי אצבעותיו, וכשהגיע לומר הושענות חזר וסילקם כבראשונה.

[**ט**] שאלו למהר"י סג"ל איך נוהגין עם המים שמעמידין בו ערבה של הלולב שלא תהא כמוש ויבש אם להחליפם כשמסריחין. ואמר בשבת ויו"ט אסור להחליפם, בח"ה מותר. וגם להרבות על המים הראשונים אסור בשבת, וביו"ט שרי כ"ש בח"ה. ואם לא נתן הערבה במים קודם יום טוב מותר ליתנן שם ביום טוב. ז"ל אגודה במסכת סוכה סימן ל"ה: ר' יהודה אומר בשבת מחזירין הלולב במים בזמן שהיו נוטלין בשבת, ביום טוב מוסיפין, בח"ה מחליפין.

[**י**] הדס שהיו ענביו מרובין מן עליו פסול. אמר מהר"י סג"ל ענביו ר"ל הגרעינין שתולין בו וכמעט דומין לגרעיני פלפלין, ולשון ענביו כמו ענבי גפן. לכן טעות הוא בכל ספרים שכתוב בהן ענפיו בפ"א, ואמר שראה כמה ספרים בטעות זה. אך לשון ענפיו אשכחן במקום אחר ענפיו חופין את בדיו.

לולב בגימ' חיים רמז למי שקונה אתרוג עם לולב יפים זוכה לחיי עולם הזה והבא.

[**יא**] נשאל למהר"י סג"ל תינוקות שלא ידעו לברך מה דינם. ואמר שינענעו את הלולב ודים.

[**יב**] על לולב שהיו עליו למעלה דבוקין ואח"כ נתפרדו והאמצעי שלם, ושאל הח"ר מורקי"ל למהר"ש אם מיתקרי בכה"ג נחלקה התיומת, ואמר לא להקפיד על זה כי דרכן של לולבין כשהן רכים נדבקים יחד וכשמתייבשין הם מתפרדין. מהר"ש התיר הושענות שהיו בהם ענפים, ופסל הערבה שקורין וועלוויר אף להושענות.

[**יג**] מהרא"ק: אדם אחד היה לו לולב והדס א' מיוחד לעצמו בכל שנה ושנה. פעם אחת שלחו לו אנשי עיר אחרת שלא היה להן לא אתרוג ולא לולב ובקשו ממנו לשלוח להן את שלו. אמר מוטב שאני יוצא עם אותן של הקהל והרבים ג"כ יצאו ידי חובתן בשלי, עכ"ל.

הלכות אתרוג

אשנן כאיל תערוג, בדרשות הלכות אתרוג

[**יד**] אמר מהר"י סג"ל כל אדם חייב להתחזק להיות לו אתרוג אל עצמו, ואל יסמוך על של קהל, שמא אין הכל בקיאין להקנות בקנין גמור עד שיצא, ואנן בעינן לכם משלכם. וגם אם יוצא בשעת הנטילה, אכן כשאומר הלל אז עיקר נענוע דל"ו כחות, אין לו לולב. וגם אם חל ראשון של סוכות בשבת דאז אין נוטלין, אל יאמר מאחר דנתבטל ולקחתם לכם ביום הראשון אין לי לחוש שוב מעתה. אכן מאחר דאנן נוהגין לעשות שני ימים דין השני כדין הראשון לכל חומרות. ברוך המקום המשלם וממלא שכר לכל מהדרי מצוה. **ולא** יתנו לולב ואתרוג ביד הקטן להחזיקו בלבדן משום דהוא קונה ואינו מקנה, אך יחזיק הגדול עם אחיזת הקטן.

[**טו**] דרש מהר"י סג"ל דאסור ביום טוב להניח האתרוג ע"ג שום בגד משום דמוליד בו ריח, כדאמר התם פ"ב דביצה כסא אשיראי, ואמר שכן הוא בספר פרדס. וא"ל ה"ר יוסף אושטרייכר א"כ יהא אסור ג"כ להשימו על הנעורת פשתן המוכנים להן, א"ל שאני התם דכבר קלטו הריח.

[**טז**] מהר"י סג"ל היה פוסל לקנות האתרוגים הירוקים כלם ככרתי שקורין גרינא, דשמא ישאר באותה צבע ואתרוג הירוק ככרתי פסול. רק אם במקצת התחיל להיות מוריקא ככרכום שקורין געלפליכט התירה. נקב מפולש האוסר את האתרוג, אמר מהר"י סג"ל דר"ל שמנוקב שרואים דרך הנקב מעבר לעבר. אתרוג הבוסר אמר מהר"י סג"ל דהוא כפול הלבן, ור"ל קטנית שקורין ערביז. עלתה חזזית על פני רובו פסול.

[**אבל** פעמים רבות נמצאים באתרוג כתמים [חברבורות] לבנים והן שוין לגוף האתרוג - או שקועים ממנו - [לא גבוהין ולא עמוקין מגופו] אינן פוסלין כי הם באו במה ששכב האתרוג על עלי האילן או על ענפיו. וכן לשון סימני אשר"י, חזזית שפוסל הוא כעין

אבעבועות דיש בהן ממש שמקומן ניכר במישמוש היד שהוא גבוה מן האתרוג, אפילו במקום אחד פסול כל ז' ימים שאינו הידור, עכ"ל].

אמר מהר"י סג"ל היינו הכתמים לבנים דנראו באתרוג. ויש מהן שבאין מן העלין או מענפי האילן ואינן פוסלין. אך סימן חזזית דפסול היינו שהן גבוהין והאתרוג שקוע ביניהן. מהר"י סג"ל היה אוסר בהושענא רבה אתרוג שנשכו עכברים, ובדוחק היו ניכרים בו שיני העכברים.

הלכות שבת בראשית

[**א**] שבת בראשית הוא סמוך בכל שנה אחר הסוכות, ונקרא כן על שמתחילין לקרא בו בראשית. ומנהג ברריינוס כשמגיעין בנשמת עד מי ידמה לך עומד ש"צ לפני התיבה ואומר פיוט "מי אדר והוד" ב' חרוזות ראשונות וב' האחרונות, ומסיים "מי ידמה לך ומי יערוך" כו', וקודם "שבח נותנים" אומר, פיוט "אשיתת שלוחתו", ב' חרוזות ראשונות וב' האחרונות בניגון "איך מכל אומות". ליוצר, "אל נשא ארנן". אופן, "לבעל התפארת". אמת ויציב דיו"ט. זולת, "אחשבה לדעת". יש מקומות אומר אלהיכם בקדושה למוסף.

[**ב**] מרחשון ר"ח לעולם ב' ימים, והשני דמונין מיניה ימי החדש אינו חל רק באחד דימי בדה"ז. ומתענין בו תענית בה"ב דימי החג. ומאחרין להתענות אותם בסוף החדש רק לסיימם קודם ר"ח כסליו להקל על הצבור בימים הקצרים. ומטעם זה מקדימין את תעניתם דלאחר פסח בחדש אייר קודם ל"ג בעומר דעדיין הימים קצרים. טעם אותן הימים וסדרן פרשתי לעיל בימים שבין פסח לשבועות.

[**ג**] כסליו לפעמים ר"ח ב' ימים והוא ששנת ב"ש ז"ש ה"ש הן פשוטה הן עיבור. ויום השני שמונין ימי החדש ממנו אינו חל רק באחד ימי אבגד"ו. ולפעמים הוא יום אחד והוא שנת ב"ח ג"כ ז"ח הן פשוטה או מעוברת. וכן בשנת ה"כ פשוטה או ה"ח מעוברת. וכן רק בימי אבגד"ו.

[**ד**] שאלה הוא זמן שמתחילין לשאל ותן טל ומטר בברכת י"ח. ולעולם הוא חל בחדש כסליו. ואנו נוהגים להתחיל הזכרתו בתפלת ערבית השייך ליום ששים מתקופת תשרי עד כאן. וכללא לזמן שאלה הוא דכמה ימים תפול התקופה אותה השנה בתשרי, כך סך ימים חל שאלה בכסליו אח"כ. והיינו כשחדשי מרחשון וכסליו כסדרן או חסרין וסימן כ"ח ר"ל אז כחן שוה. אך כשהן שלמים אז תקדים שאלה יום אחד ממנין התקופה. סימן אחר וא"ד יעלה מן הארץ פי' לעולם יום שאלה ד' ימים אחר יום התקופה כגון אם יום

התקופה ביום א' יהא שאלה ביום ד', ואם תקופה ב' יהיה שאלה ה'. סימן אחר לעולם שאלה כ"ב נוימרי חדש הגוים, והסי' ב"ך יברך ישראל.

הלכות חנוכה

[**א**] חנוכה הוא לעולם כ"ה כסליו ר"ל חנו כה. ויום ראשון חל בכל אחד דימי שבוע מלבד ביום ג'.

מנהג מהר"י סג"ל שהדליק נרותיו מיד כשיצא מבה"כ כי אמר מצות נר חנוכה משתשקע החמה. ועוד הואיל דבני ביתי דרים בבית אחד אם אני מאחר שוב לא יהיו אצלי ועכשיו הם באים אצלי לשמוע הברכה ולראות הדלקתי. כי הרב הנז' היה דר בבית לבד עם הבחורים אצל בית אשתו הרבנית ובניה עמה בביתה. ולא היה נהנה מנכסי אשתו בחייה פרוטה ולא היה סועד עמה. רק פרנסי המדינה היו מספיקין לו נכסים להספיק בהן לומדי ישיבתו. ומחיית הרב לגופו הרוב היה שכר שדכנות שהיה כותב ושולח מכתב ידו בכל המדינה לזווג בתולות ונערים, כי כל הארץ היו מקשיבים לו ונתקיים בו התפארותו של איוב (איוב כט, כא - ב) לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי, אחרי דברי לא שינו ועלימו תטוף מלתי.

[**ב**] והתחיל בהדלקתו בצד שמאל, והיה פונה ומסיים בצד ימין, לקיים כל פנות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין. ואמר שהקשה אליו דודו מה"ר יעקב גלהויזין מנין דין זה. דהא דאמר בגמרא כל פנות כו' נאמר על שעשה המצוה דרך הילוכו. כגון גבי זריקת הדם שהיה כ"ג עולה בכבש בדרום ופונה לו לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית צפונית כו', דאחוריו היה לצד הפתח ופניו כלפי שכינה במערב. אבל העומד במקומו ועושה מצוה מנלן דיפנה לימין. ואמר דתירץ לו ג"כ מעבודת כ"ג במסכת יומא ס"פ הוציאו לו דאשכחן דעמד במקומו וזרק דרך ימינו.

[**ג**] היה תוחב השמש למעלה מכל הנרות, וסימן לשום שפלים למעלה. עוד סימן שרפים עומדים ממעל לו, ר"ל ל"ו נרות חנוכה מלבד השמשים שמדליקין בהן הם השרפים יעמדו ממעל הל"ו. הנרות של חנוכה עם השמשים הם מ"ד כמנין ל"ב ח"ד ר"ל בשעת ההדלקה צריך שיכוין ל"ב ח"ד לא"ל אח"ד, ר"ת ח'יוב ד'ליקה ל'כבוד ב'ורא. הדליק על שמן זית. והניחם למטה מעשרה מצד השמאל לכניסת חדרו דהיה לו מזוזה בימין דכולן מצוה מן המובחר. ולא התחיל בהדלקה עד שסיים כל הברכות.

[**ומדליקין** לילה ראשונה בהכנסת יום כ"ה שני נרות ומוסיפין בכל לילה נר אחד עד בליל אחרון מדליקין ט' נרות. ומברכין בא"ה אמ"ה אקב"ו להדליק נר של חנוכה. בא"י

אמ"ה שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. שהחיינו. ואחר ההדלקה אומר: הנרות הללו אנו מדליקין על התשועות ועל הנסים ועל הנפלאות - אשר - שעשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים, הנרות הללו קדש - הם - ואין לנו רשות להשתמש - לאורן - בהן זולתי לראותם - בלבד - כדי להודות - ולהלל - לשמך על נפלאותיך - ועל נסיך - ועל ישועתיך. ויש בו ל"ו תיבות כמניין כל הנרות של חנוכה לבד השמשים ועם השמשים הם מ"ד, וסימנך נ"ח מ"ד למראה, ר"ל נ"ח נר חנוכה הם מ"ד וכולם יהיו למראה נס דווקא].

[ד] ש"צ מדליק נר חנוכה בבה"כ (בעוד) ביום טרם שאמר והוא רחום דערבית. ובערב שבת שמש העיר הדליק' טרם באו העם לבה"כ, אולי ש"צ קיבל השבת בביתו. ובמ"ש מדליק ש"צ בסיום כל התפלה טרם הבדיל בבה"כ על הכוס. אמר שיעור הנר לדלוק חצי שעה. נשאל למהר"י סג"ל מי ששכח ולא הדליק נר חנוכה מאי דיניה, והשיב יכול להדליק כל הלילה עד עלות השחר. ותו אין לו תקנה דביום אין להדליק דשרגא בטיהרא מאי אהני ולא הוי פירסום נס.

[ה] מתפללין על הנסים בהכנסת חנוכה בתפלת ערבית וכן במהרא"ק. נשאל למהר"י סג"ל מי ששכח על הנסים מאי דינו, והשיב אף על פי שראבי"ה כתב דחייב לחזור שאר רבותינו פסקו שלא לחזור אא"כ שזוכר קודם סיום הברכה, כגון בתפלה שנזכר קודם ולך נאה להודות, בברכת המזון טרם שיסיים על הארץ ועל המזון. בא"ח מסיק גם אם אמר ברוך אתה ועדיין לא אמר ה' ונזכר צריך לחזור. ואמר מהר"י סג"ל דנראה לו אף אם נזכר אחר סיום הברכה רק שעדיין לא התחיל ברכה שלאחריה צריך לחזור.

[ו] ראיתי נרות חנוכה דב"ה לא היו תחובים כסדר אך אחד היה נכנס ואחד יוצא. ואמר מהר"י סג"ל לשמש העיר לזוקפם ולתוחבם בשוה שלא יהו נראים כמדורה. וכשהרבו הנרות שצריך ש"צ להעכב בהן טרם הדליקם אז לקח שמש העיר את השורף מיד ש"צ והדליק היתרות וש"צ חוזר למקומו ומתפלל.

[ז] בערב חנוכה שחרית נופלין. ערבית אין נופלין. ממנהגי מהרא"ק: גומרין הלל כל שמונת ימים ימי חנוכה וא"א בהן לא תחינה ולא למנצח ולא אל ארך אפים. בשבת מדליקין נר חנוכה ואח"כ דשבת דאם מדליק של שבת ברישא לא מצי לאדלוקי דחנוכה אח"כ מאחר שיקבל שבת. במ"ש מדליקין נר חנוכה וא"א צו"צ, ואומר ויהי נועם ויתן לך. ומדליקין נר חנוכה ואח"כ מבדיל ואפילו בבית, דאפוקי שבת' כמה דמאחר טפי עדיף, כך פסק הר"ר דוד. הרואה מברך שתים. בשם רבינו יקר שזו הברכה לא נתקנה אלא למי שלא הדליק בביתו.

[**ח**] הג"ה: בחורים מלמדים ושמשים צריכין להדליק, ואם נשיהם מדליקין בשבילם אינם צריכים, עכ"ה. מהר"י סג"ל השיב בתשובה וז"ל: נר חנוכה נוהגים בכל דוכתין שכל אורחים ובחורים מדליקין אף על גב דמדליקין בודאי עליהם כל אחד בביתו. דעתה היכירא לבני הבית מי מפיס להכיר אם הוא נשוי או לא. ולמאי דנהיג האידנא להדליק כל א' וא'. ודלא כמו שפסק ר"י דיותר חידוש בנר איש וביתו, אם כן אתו למיחשדיה. ומשום ברכה לבטלה ליתא, דאינו רוצה לצאת בשל אשתו ממילא חל חיובא עליה.

[**ט**] בחנוכה א"א לא תחנה ולא למנצח ולא אל ארך אפים. ביום שמיני קורין כהן ולוי בגמליאל, וישראל באבידן ובאחיעזר ופ' בהעלותך עד עשה את המנורה.

הג"ה: הכי עיקר לקרות שני בחובת היום ולא כיש נוהגים כהן בגמליאל, לוי באבידן, ישראל באחיעזר, עכ"ל.

סדר קריאת התורה בחנוכה קורין כל הימים בחד ס"ת בסדר נשא, ביום ראשון ויהי ביום כלות משה עד לפני המשכן א'. לחנוכת המזבח ב'. בן עמינדב ג'. ביום השני מלאה קטרת א' בן צוער ב', לג' אליאב בן חלון כו'. יום ג' ב' בקרבן אליאב, וחד בקרבן אליצור. וכן להלאה עד יום הששי בו חל לעולם ר"ח טבת. אז מוציאין ב' ס"ת וקורין פר' החדש דהיא תדירה לג' גוברין. רביעית ההין א'. שבת בשבתו ב'. ובראשי חדשיכם לשלישי. לד' ביום הששי לבד. קדיש. ואם הוא בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' מענייא של יום. לז' בס"ת שנייה. וביום השבת ובראשי חדשיכם, קדיש. למפטיר בס"ת שלישי' קרבן דיומא שהוא ביום הששי כו'. ומפטיר רני ושמחי דבהעלותך. ביום ז' ב' בקרבן אלישמע וחד בקרבן גמליאל. ביום ח' שהוא חנוכת המזבח אם בחול קורין כהן ביום ח' וט'. לוי י' וי"א. ישראל י"ב עד סוף הסדר, כן נהג מהרי"ל. ויש מקומות הולכין וקורין גם מסדר בהעלותך עד עשה את המנורה. בחנוכת מזבח: כהן ולוי קוראים ביום א' וישראל עד גמירא. וכן הוא בסמ"ג. ואם חנוכת המזבח בשבת קורין למפטיר ביום הח' עד וידבר אליו. ומפטיר ויעש חירום הפטרה דויקהל, וקורא למפטיר בשבת הראשון ויהי ביום עד עמינדב ומפטיר רני ושמחי.

[**י**] שבת בחנוכה ציבור אומר יוצר "אודך כי אנפת", קודם חתימה יוצר המאורות אומר ש"צ "שני זתים", אמת ויציב של יום טוב. זולת "אין צור חלף" ואם שני שבתות בחנוכה אומר בשני "אודך כי עניתני" ליוצר, וש"צ אומר אותו אמת ויציב דשל יום טוב. ביש מקומות אומר זולת "אין מושיע וגואל". בימי מהר"י סג"ל לא שמעתי לומר בשבת שני בחנוכה שום דבר. במגנצא ביום ראשון דחנוכה אומרים קרובץ "אעדיף".

[**יא**] הולכים אצל האבל ביום שקורין הלל להתפלל כגון חנוכה ור"ח, ואין אומרים אותו אצל האבל. ובשבת במנחה כשהולכין להתפלל אצל חתן א"א צו"צ. והסימן במקום נוץ א"א צו"ץ, נישואין קריי' נוץ בלע"ז. אבל באלמנה ואלמן אומרים אותו. מצאתי במנהגי ריינוס, עכ"ה.

הג"ה: קבלה היא בידינו שאין לאדם לעשות מלאכה בשעה שנרות דולקים בחנוכה. וי"א גם ביום ראשון ובאחרון מנהג רבותינו נוחי נפש לאסור מלאכה, עכ"ה ממנהגי ריינוס.

[**יב**] הג"ה: כשחל ר"ח טבת בשבת אומר יוצר ומאורות וזולת של חנוכה, ואופן ר"ח. כך מנהג ווינא, עכ"ה.

כשחל ר"ח טבת בשבת מוציאין ג' ס"ת וקורין ו' בענייני דיום, ובשנייה דר"ח ומתחיל וביום השבת וגם ובראשי חדשיכם, וקדיש. למפטיר קורא בדחנוכה.

מעשה בא לפני רבינו ששכח החזן וקרא ארבע בדר"ח טבת שחל בחול דחנוכה כדרך שרגילין בשאר ר"ח ושכח של חנוכה. ואמר ר' אם לא היתה ס"ת של חנוכה מוצאת מן הארון לא היה צריך לקרות, דהא אין משגיחין בדחנוכה ודפורים כל עיקר, כלומר אם לא קורין פרשיות שלהם אין לחוש. אמנם עכשיו שהספר תורה שנייה כבר מוצאת, משום פגמה של ס"ת השנייה יקרא חמישי בשל חנוכה שלא יאמרו ס"ת שנייה פגומה היא לכן החזירוה בלי קריאה. ואין לומר שהרביעי יקרא בשל חנוכה נמי קודם שיחתום בס"ת ראשון, דהוי ליה מדלג ואין מדלגין בתורה בשני עניינים. אך מאחר שהרביעי היה רגיל לקרות בר"ח יחתום וירד, והחמישי יקרא בשל חנוכה. מוטב שיבטל הא דאמר בחנוכה ופורים אין פוחתין ואין מוסיפין ואל יכנס ס"ת. ואחר שיקרא בס"ת אסור לקרות בו פעם שנייה באותה מעמד משום ברכה לבטלה, לכך מברך מאחר שקרא. ובירך עוד עומד ומברך במקום לוי דאמר מר אין שם לוי קורא אדם במקומו, וקדיש.

ואם יום שמיני חל בשבת קורין בגמליאל עד עשה את המנורה. ומפטיר רני ושמחי, וכן מנהג הר"ר יצחק במידבורק לעולם נגד מה שקורין המפטיר מפטירין. וה"ר אליעזר אומר דמפטיר השמים כסאי ואין משגיחין בדחנוכה. אף על פי כשחל ר"ח אדר מפטירין כבן שבע שנים, היינו משום דמיניה קא סליק משקלי' לכך משקלי' מפטירין דדמי ליה. לפרשת שבת ולפרשת ר"ח דכתיב מידי חדש בחדשו ומידי שבת בשבתו. הכי אמרי' במסכת סופרים, שאל ר' יצחק לר' יצחק נפחא ר"ח טבת שחל בשבת במאי קורין. א"ל ויהי ככלות משה ומפטיר בר"ח והיינו מידי חדש בחדשו. ואם שני שבתות בחנוכה בראשון מפטירין רני ושמחי, בשני ויעש חירום. ומזכירין של חנוכה במוסף בין בשבת

בין בר"ח. אם חלו ב' שבתות אומרים בשנייה אודך כי עניתני, הפטרה ויעש חירום מסדר ויקהל, א"ח.

[**יג**] הג"ה: פעם אחת חל חתונה באותו שבת שהיה שבת של זאת חנכת המזבח, ואמרו פה בווינא יוצר ומאורות של חנוכה ואופן של חתונה. וגם ברית מילה היתה באותו שבת, ואמרו זולת של ברית מילה. ולא אמרו הפטרה של חתן אלא ויעש חירום את הכיורות לבדו, וכן צוה מהר"ט. ונ"ל סברא לומר הפטרה של חתן, וכ"כ בספר של אז"ק. ונראה טעמא של מהר"ט משום דקריאה מחנוכה, עכ"ל מהרא"ק.

[**יד**] הג"ה במהרא"ק: אבילות נוהג בר"ח בחנוכה ובפורים, ובדבר זה שוין רבינו גרשון ומיימון ס"ה. שלא מנו חכמים ימים שאין בהן אבילות נוהג אלא שבת ורגלים ור"ה ויום כפור, אבל ר"ח וחנוכה ופורים לא מנו. ימי חנוכה אסור להתענות בהן עכ"ה. דין הלל בבית האבל עיין לעיל.

הלכות טבת, שבט, אדר

[**א**] טבת, לפעמים ר"ח שני ימים, והוא בשנת ב"ש ג"ב ה"ש ז"ש הן פשוטות הן מעוברות, וכן בשנת ה"ב פשוטה. ולפעמים הוא יום אחד, והוא בשנת ב"ח ז"ח הן פשוטות הן עיבור, וכן בשנת ה"ח מעוברת. ור"ח שלו, שמונין ממנו אינו חל רק באחד דימי אבגד"ו. והתקופה נופלת בו, ולפעמים מאחרת עד חדש שבט, והוא בשנת ששי י"ז למחזור קטן.

בעשרה ימים לטבת מתענין תענית ציבור. והוא צום עשירי דקרא (זכריה ח, יט) שהוא בחדש העשירי לניסן. כי בו סמך מלך בבל אל ירושלים להחריבה. ואומר ש"צ סליחות בשמונה עשרה, אלו הן: אבן הראשה, אדברה וירוח לי, אום קרואה חבצלת, פזמון: אבותי כי בטחו, חטאנו. אודה על פשעי. במגנצא: חטאנו, אבותינו כי רבו, ואחר ואתה צדיק אומר איך מכל אומות, תחנון, כנסת ישראל. וקורין בקר וערב ויחל (שמות לב, ג), ומפטיר דרשו (ישעיה נח, ו) במנחה. בשחר, שומר ישראל, א - ל ארך אפים גם אם לא יום שני וחמישי.

[**ב**] שבט הוא מלך, משום דבחמשה עשר בו הוא ראש השנה לאילנות. והוא חל בכל יום מאחד ימי השבוע, מלבד א' ו'. ובחמשה עשר בו אין אומרים תחינה. במגנצא ובורמייש אומר תחינה. בק"ק פראנקפורט א"א תחינות בחמשה עשר בשבט, אבל אומרים למנצח ובערב אומרים תחינה, ואם חל בשבת אין מזכירין נשמות. במגנצא ולפעמים בו התקופה כדפי' לעיל.

[ג] אדר, לעולם הוא שני ימים, ואין השני אשר הוא ראש מניינו אינו חל אלא באחד ימי בדהו"ז, הן בשנת פשוטה הן בעיבור. ובכל שנת פשוטה עושין פורים באדר. ושתי פרשיות שהן שקלים וזכור לעולם קודם פורים. ושתי פרשיות שהן פרה והחדש לאחר פורים. ואומר בכל פרשה יוצר וזולת וקרובץ. במגנצא גם אופן בכל פרשה.

לפעמים מפסיקין בין פרשה לפרשה פעם אחת, פירוש שבאותו שבת מדלגין הפרשה עד שבת הבא, ולפעמים מפסיקין פעמיים.

דע לך שאין ר"ח אדר הסמוך לניסן לא חל שני שלו אלא באחד מימי זבד"ו, לפיכך סימן ההפסקות: ז' ט"ו, ב' ו', ד' ד', ו' בי"ו. פירוש אם חל יום שני דר"ח הנז' ביום ז', אז ט"ו בו הוי הפסקה, ואם ביום ב' ו' בו הוי הפסקה, ואם ביום ד' ד' בו הוי הפסקה, ואם ביום ו' אז הוי שני הפסקות אחת ב' בו ואחת י"ו בו. וכן אמר רב אחא בר חנינא, אין מפסיקין בין פ' פרה לפ' החדש, רק בין ראשונה לשנייה ובין השנייה לשלישית. וסימן בין כוסות הללו ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה, עכ"ה. ואם השנה מעוברת עושין סדר הפרשיות בחדש אדר השני, וכן פורים. ובאדר הראשון עושין פורים קטן המבואר דינו לקמן. ודיני הד' פרשיות כבר כתוב (לעיל) [לקמן].

דיני ד' פרשיות

מנהגים שרשיות, מארבע פרשיות

[ד] כל הארבע פרשיות אומר במגנצא קדיש שלפני ברכו בניגון קדיש של יום טוב.

פרשת שקלים במגנצא ובוורמיישא מתחילין לומר הכל יודוך באורך במשך ניגון, והולכין לומר כן כל ימי הקיץ עד שבת חול המועד דסוכות. ובשאר מקומות מתחילין למשוך בשבת הגדול, ופוסקין שבת הראשון דסליחות ימי הנוראים.

פרשת שקלים חל כ"ט אדר הראשון, וממחרת היה ר"ח, והיו מפטירין בן שבע שנים (מלכים ב' יב, א - יז) ולא מחר חדש (שמואל א' כ, יח - מב). והא לך סדר קריאת התורה לד' פרשיות: פרשת שקלים קורין למפטיר בס"ת שנייה מריש סדר כי תשא (שמות ל, יא) עד על נפשותיכם (שם, טז). ואם הוא ר"ח מוציאין ג' ס"ת וקורין בחד ו' מענייני דיום, לשביעי בס"ת שנייה: וביום השבת ובראשי חדשיכם (במדבר כח, ט - טו), קדיש. למפטיר בשלישית מסדר כי תשא כדלעיל. ומפטיר דשקלים דסליק קריאתה לבסוף והוא: בן שבע שנים.

ואומרים יוצר וזולת דפרשה ואופן דר"ח. ואם חתונה באחת הפרשיות אומר פיוט יחדיו קודם ברכו, יוצר דפרשה אופן דחתונה דהיינו שביבי שלהבת, זולת הפרשה ובסיומא כראות חתן כו' בזולת דחתונה. מנהג בק"ק פראנקפורט כשחל חתונה בהפסקה אומרים של

הפסקה. חילוקי הפטרות בחתונה באחת הפרשיות, עיין (לעיל) [לקמן]. הג"ה מהרא"ק: מילה שחל באלו הפרשיות, פר' שקלים או פר' זכור או פר' החדש, אז אומר אופן וזולת וגאולה של מילה והשאר אשר שייך לאותו שבא מענייני הפרשיות. עיין במגילה פר' בני העיר במרדכי ובא"ז ובמיי' בהלכות תפלה פי"ג. אם בא פ' שקלים או פ' החדש בשבת דר"ח, אומר יוצר של פ' ואופן לך אלים דשבת ור"ח. לעולם שבת של הפסקה אומר יוצר אור זרוע, ובהפסקה שנייה אומר יוצר אורות מאופל. וכשאין שני הפסקות אומר בשבת דלפני שבת הגדול, עכ"ה. כל ארבע פרשיות אין מזכירין נשמות ואומרים צו"צ. כל ימי ניסן א"א תחינה, אך אומרים אא"א. ובשבת אין מזכירין נשמות ואין אומרים צו"צ.

[ה] כתב רש"י למה קורין פ' שקלים סמוך לר"ח אדר, היינו כמו ששנינו באחד באדר משמיעין על השקלים. ולמה קורין פרשת זכור קודם פורים, כדי להקדים זכירה לעשייה ותהא זכור סמוך למפלתו של המן. ומנין שצריכין לקרות, שכן ארז"ל זכור יכול בלב, ת"ל לא תשכח הרי בלב אמור, מה אני מקיים זכור, ר"ל בפה. למה קורין בג' פרה אדומה, שכך אמרו חכמים שואלין בהלכות פסח קודם הפסח ל' יום. ולדידהו שום אדם לא היה עושה הפסח עד שיזה ויטהר, לפיכך קורין פרה אדומה בשבת שלישי שהוא הל' טהרות והזיות מטומאה לטהרה, ומתוכה למדו ישראל לטהר עצמם לפני הפסח כדי שיעשו פסח בטהרה. ברביעי פ' החדש ור"ח ניסן עניינו של יום הוא. א"ר לוי בשם ר' ירמיה ב"ח בדין היה שיקדים פר' החדש לפר' פרה אדומה, שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשנייה בו נשרפה הפרה, אלא קודמין טהרתן של ישראל, דתניא בנבלתם לא תגעו, ר"ל ברגל שכל ישראל חייבין לטהר עצמן ברגל.

אמר מהר"ש שאומר' ויעש חירום לפ' אלה פקודי לשבת (שפרשת) [ש]בין פ' שקלים לפ' זכור ושני פסוקים מן ותשלם, משום דהוי גמר מלאכות. ולא אמרינן כל ותשלם ולא ויעש חירום, דא"כ לא משכחת לה שאומרים ויעש חירום, אבל ותשלם אפילו אם אין אומרים אותה בכאן תמצא שאומרים אותה בסוכות בסוף.

[ו] פרשת זכור, קורין למפטיר בשנייה בשלהי סדר תצא (דברים כה, יז - ט) זכור את אשר עשה לך עמלק. ומפטיר בשמואל (א טו, ב - לד) כה אמר ה' צבאות פקדתי. פרשת פרה, קורין למפטיר בס"ת שנייה סדר חקת (במדבר יט, א - כב) מתחילה עד תטמא עד הערב. ומפטיר ביחזקאל (לו, טז - לח) בן אדם. פרשת החדש, קורין למפטיר בס"ת שנייה בסדר בא (שמות יב, א - כ) החדש הזה לכם עד תאכלו מצות. ומפטיר ביחזקאל (מה, טז - מו, יח) ולעם הארץ. ואם הוא ר"ח בראשון באחד לחדש (יחזקאל מה, יח). הסדר כמו שפירשתי לעיל בפ' שקלים כשהיא בר"ח, הכא נמי לא שנא.

כשחל שבת בין פרשת חדש לשבת הגדול, אומר אורות מאופל ליוצר. והיינו מתי שאין שני הפסקות דוקא. פרשת החדש ור"ח ביחד, אומר יוצר דפרשת החדש וזולת דשבת ור"ח. ומוציאין ג' ס"ת, בראשונה קורין ו' לעניינא דיומא, לשביעי בשנייה וביום השבת ובראשי חדשיכם (במדבר כח, ט - טו), אומר קדיש למפטיר, בשלישית החדש הזה לכם, ומפטיר בראשון באחד לחדש.

חלוקי הפטרות

[ז] מהרא"ק: אין מזיזין ארבע הפרשיות בהפטרתן ממקומן כי הם מפורשין בגמרא דידן. ומהאי טעמא אם חל חתן באלו ד', אין להפטיר של חתן כי אם אלו. ואלו הן: בן שבע, פקדתי, בית ישראל, בראשון בא' לחדש. וכן אם חל חתן ור"ח אז מפטיר בדר"ח דהוא כתוב בפסיקתא, וכן מחר חדש ושל חתן אינו מפורש בשום מקום. הג"ה: זה הכלל שוש אשיש דחתן דוחה כל הפטרות, חוץ מדר"ח ומחר חדש וחנוכה וד' פרשיות נו"ע אר"ק שד"ש, שאין שום הפטרה דוחה אותם. ואם ר"ח אלול אירע בשבת פ' ראה אז מפטירין השמים כסאי וכן מחר חדש, וא"צ (להצטרף) [לצרף] עניה סוערה עם רני עקרה לפרשת תצא. הג"ה: אבל השמים כסאי ומחר חדש אינה כתובה בגמרא (מהא) [והא] דאמר סוף פרק בתרא דמגילה ר"ח אב שחל בשבת מפטיר חדשיכם ומועדיכם, כתב המרדכי והרא"ש וס"ה דאנן לא נהגינן הכי, אלא נוהגין להפטיר [שמעו] דבר ה' שהיא מסימן דש"ח, דתלתא דפורענותא ע"פ הפסיקתא. וכן משמע קצת בא"ז דפריש תרין ותלתא טעמא כשחל ר"ח אלול בשבת שמפטיר השמים כסאי, וכאן ליתא הני טעמי. וכ"כ בהג"ה מיי' פ"ג דהלכות תפלה משום ס"ה דמפטיר שמעו דבר ה'. מיהו בסוף הג"ה כתב וז"ל: אמנם אנו נוהגין להפטיר השמים כסאי כמו שאר ר"ח. אכן באגודה פסק להפטיר שמעו כמו רוב רבותינו. וכן הנהיג מהר"י סג"ל נמי.

מעשה פעם אחת חל חתן בפ' שקלים ור"ח באותו שבת, והורה ר' יעקב להפטיר בן שבע שנים כנגד שקלים ממה שקרא המפטיר. בשבת הגדול מפטיר וערבה לה' מנחת (מלאכי ג, ד - כד). ויש רוצים שאין להפטיר וערבה אלא בשבת שחל שבת הגדול בערב פסח. [- **ואני** המלקט בתר ליקוטי - בימי מהר"י סג"ל לא ראיתי שום חילוק, כי לעולם היו מפטירין בשבת הגדול רק מסדר הפרשה שחל בה].

אם חל חתונה בשבת שירה מפטירין ודבורה אשה נביאה (שופטים ד') ולא שוש אשיש, וכן נוהגין בווינא, ועיין הטעם במרדכי הגדול פ' בני העיר. לעולם אם הפטרה של חתן ושל פרשה בחד נביא, מפטיר של פ' ומקצת שוש אשיש. מתי ששני פרשיות מחוברות מפטירין בשל שנייה, (לבד) [חוץ מ]אחרי וקדושים דאז מפטירין בשל אחרי הלא כבני

כושיים, [ולא] דהפטרה קדושים ויהי דבר ה' [כי] היא מדברת מתועבת ירושלים, מרדכי ואגודה.

הג"ה במהרא"ק: אמר רב הונא ר"ח שחל באחד בשבת אז מפטיר מחר חדש. וא"ת מ"ש דר"ח אדר ור"ח ניסן דחל בא' בשבת דאין מפטירין מחר חדש. וי"ל מפטירין בשקלים דיהוידע דמוכחת דבאותו שבוע יהיה ר"ח אדר, וכן הפטרה בראשון באחד לחדש מוכחת דבאותו שבוע יהיה ר"ח ניסן, עכ"ל מרדכי פ"ג דמגילה. הג"ה: וכ"כ התוס' ס"פ כל שעה בד"ה אבל עושה אותו תכריכין למת וז"ל: ואנו מפטירין השמים כסאי וכן בפסיקתא, עכ"ל. דהפסיקתא לא איירי בר"ח שחל בשבת, אלא בהא פליגי על תלמוד דידן דלא מפטיר חזון ישעיהו אלא בשבת שלפני ט' באב, ודו"ק.

ר"ח אב שחל בשבת, מנהג הוא באשכנז אז [ש]מפטירין סימן דש"ח ושל השמים כסאי בטילה. ר"ח אלול באחד בשבת אין מפטירין מחר חדש, ועיין בא"ז פרק בני העיר ותבין טעמא דכולהו, הטעם דוקא שבת ור"ח אז מדלגין ענייה סוערה ומפטיר השמים כסאי, לפי שהוא בנחמות ישעיה, אבל מחר חדש בספר שמואל דאין בה שום נחמות אין לנו לשנות הסדר, וכ"כ במרדכי הגדול שראה כן הלכה למעשה, כן ראיתי בתוס'. וכתב בא"ז פ' בני העיר דאין דוחין אחד מאלו הפטרות דש"ח נו"ע אר"ק מפני חתן, ע"כ [לשונו מהר"א קלויזנר]. וז"ל מרדכי: נהגו רבותינו שבוורמיישא ושבמגנצא דשבת שיש בו נישואין דחל בשבת של אחת הפרשיות [או שבת ר"ח או שבת ערב ר"ח, אגודה] דוחין הפטרה דחתן ומפטיר בפרשיות, וכן בשבת דנחמתא והם נו"ע אר"ק שד"ש, וכן באגודה מפטיר דנחמות משום דכולהו שמחה הן מנחמו ואילך, ועוד דסדרן כתוב בפסיקתא כדפי' לעיל. וכן נהג מהר"י סג"ל.

אמר מהר"י סג"ל כשידוע שנקבע נישואין להיות על שבת פ' כי תצא, אז יהיו נזהרין מקודם לכן לשבת [פ'] ראה לחבר עניה סוערה עם רני עקרה, כדי שיהיה שבת דסדר תצא פנוי להפטיר שוש אשיש לנישואין, ודוק בו במרדכי פ' בני העיר. חתונה בשבת דחנוכה, עיין לעיל במאי מפטירין.

הלכות פורים

קול בשיר נרים, לסדר הלכות פורים

[א] פורים קטן שחל במעוברת בט"ו באדר הראשון חל פעם אחת בששי בשבת, ובמנחה יום ה' שאל ש"צ את מהר"י סג"ל אם לומר תחינה, ואמר שמן הדין אין לומר תחנה. אך זכור הוא לו שנוהגין לומר תחנה במגנצא וכן עשו. ואמר מ"מ ישובים שאגפיה אין

לומר תחנה באותה לילה. ובששי שחרית לא היו אומרים תחנה ולא למנצח. ובשבת שהוא שושן פורים קטן אין מזכירין נשמות וא"א צו"צ. פעם אחת חל פורים קטן ביום א' ובשבת היו אומרים צו"צ. וביום שני בשבת דשושן פורים קטן לא היו אומרים תחנה, כי אם אל ארך אפים.

הג"ה ממהרא"ק: פורים קטן באדר ראשון מעוברת י"ל למנצח ואין נופלין בתחינה. ואף בפורים שושן קטן אין נופלין, ואין אומרים צו"צ. וראיתי כתוב שפעם אחת חזן היה בווינא בפורים קטן ולא אמר למנצח בב' ימים, והזכיר גדול שהיה באותו פעם בבה"כ. וגם באותו קובץ ישן ראיתי כתוב שפעם א' היה בקרימז"א וכמו כן לא אמרו למנצח בשני ימים הללו. ויש טעם כמ"ש לקמן על ט"ו דאדר השני, עכ"ה.

[**ב**] תענית אסתר הוא ערב פורים י"ג ימים לאותו אדר שחל בו פורים. ואם פורים ביום א' מקדימין התענית דלא פורענותא הוא. ובע"ש אין קובעין לכתחלה תענית כדי שלא להרבות תחנונים מפני כבוד שבת. לכן מקדימין עוד ליום חמישי שהוא י"א אדר ההוא. ואומר סליחות בתפלת י"ח ואלו הן: "אתה האל עושה פלא", "אתה האל עושה פלאות", "אדם בקום עלינו", פזמון "במתי מספר". חטאנו "האר פניך" והוא תמצא באמצע "אוילים מדרך". במגנצא אומר תחנון "עינינו לך תלינו" אחר שנפלו לתחנה, שומר ישראל. אל ארך אפים גם אם לא ביום שני וחמישי. וקורין בוקר וערב ויחל הפטרה דרשו במנחה. פעם אחת חל פורים ביום א' והיה חתונה בפ' זכור, אז היו אומרים סליחות בתענית אסתר אבל לא תחינות. בק"ק פראנקפורט אומרים אופן ואלהיכם דמילה.

[**ג**] אמר מהר"י סג"ל אין להגיד ההלכה אל הבחורים בתענית אסתר וסמך לדבר אין אסתר מגדת. וכשתענית אסתר מוקדם לה' לא חש והגיד. וכן כשאירע ביום ד' הגיד בו ביום משום דביום ו' אין להגיד דהוא שושן פורים וע"ש ואין פנאי. ואמר דהוא סבר טעמא דאין מגידים מתוך שטרודים לעשות בצורכי פורים, כדרך שאין הולכים בישיבה בערב שבת משום טורח לכבוד שבת. והיכא דישנן בחורים פנויים דאית להון מטריחים אחרים לצורכן אין להקפיד שמגידין ההלכה בתענית אסתר.

[**ד**] במנחה כשהולכים לבה"כ נותנין מחצית השקל ומעות פורים. ואמר מהר"י סג"ל דכל בן עשרים שנה ומעלה חייב במחצית השקל, והוא ל"ד הלי"ש וסימן והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שמות ל, טו). במגנצא הוא עולה לשוה ג' פהמוש. והנותן שקלו צריך ג"כ ליתן מעות פורים שהם ג' מחציות המדינה. וראיתי שם שבעלי כיסים ויש מן הבינונים נתנו מחצית השקל. ואת מחצית השקל החזיקו לסייע בו אל העולים לארץ

הצבי לשם שמים, ומעות פורים היו חולקים מיד באותו פורים לעניים כשאר צדקה. ובמקום שאין מנין יכול להחזיק מעות פורים לתת לאיזה מקום שירצה.

[ה] ומתפללין מנחה וערבית מבעוד יום כמו בשאר לילות, ואין אומרים תחנה. ואומר בערבית על הנסים אף טרם שקראו מגילה. וממתינים עד הלילה, ועומד הקורא ומברך לפניה ג' ברכות מש"ז, ולאחריה האל הרב כו'. לאחר קריאת המגילה אומר הציבור אשר הניא עד בכל דור ודור. וחוזר הקורא ומתחיל בקול רם שושנת יעקב עד גמירא ומסיים הקורא להודיע שכל קויך כו' עד חרבונה זכור לטוב, ואתה קדוש. ואם מוצאי שבת אומר קדיש שלם לפני המגילה ע"פ הרוקח ואחריה ויהי נועם. וכן השיב מהר"י סג"ל בתשוב' וז"ל: נהגינן כסדר רוקח דגומר קדיש שלם קודם קריאת מגילה במוצאי שבת כשאר השנים, ואחר הקריאה מתחיל ויהי נועם וסדר קדושה ויתן לך, ודלא כראב"ן שכתב שלא לומר ויהי נועם אף על גב דבס' אגודה כתב כוותי', עכ"ל.

[ו] הג"ה מהרא"ק: כשחל פורים באחד בשבת מקדימין ומתענין ביום ה' שלפניו משום דמתענין ומרבין סליחות, ואם עושין בששי לא היו יכולים להרבות תחנונים מפני טורח כבוד שבת, והואיל ונדחה עד יום ששי ידחה עד חמישי. אנו ממתינים עד הלילה לקרא המגילה.

מעות פורים כל מקום שיש שם מטבע קבוע נוטלין ג' מחצית מאותה מטבע ונותנים אותה למעות פורים ולא מחצית של מטבע אחרת. ובמקום שאין שם מנין יכול לעכב מעות פורים דשלו לעצמו וליתן במקום שירצה, עכ"ה.

[ז] בלילה אחר אשר הניא יאמר ש"צ ואתה קדוש, א"א ובא לציון שאין גאולה בלילה. ואם חל פורים באחד בשבת לאחר י"ח קדיש שלם וקורא מגילה ואומר ויהי נועם, עכ"ה. יש בהג"ה, שמעתי בשם ה"ר אליעזר אין זיי"ן בויהי נועם לפי שז' שבתות בשנה אין אומרים אותו, לכך כשחל פורים במוצ"ש אומר ויהי נועם ויתן לך כבימי חנוכה דמאי שנא האי מהאי. י"א שגם ביום מברך על המגילה אחריה. ביום א"א אשר הניא וא"א למנצח. זה הכלל כל יום חול שקורין בו הלל א"א למנצח חוץ מפורים שחרית, אף על פי שא"א הלל א"א למנצח משום שבמקום הלל קורין המגילה.

הג"ה: אם חל פורים ביום א' א"א צדקתך בשבת בערבו כ"ש אם חל י"ד של אדר הראשון בשבת שא"א צו"ץ וכן אם ר"ח ביום א' א"א צו"ץ, עכ"ה. ביום שני אומר על הנסים. אנו לא נוהגין לומר על הנסים רק ג"פ ערבית שחרית מנחה, ואין נופלין, ואפי' רש"י כתב דא"א למנצח ואל ארך אפים לפי שנא' את שני הימים האלה (אסתר ט, כז), וכתיב ימי משתה ושמחה (שם, שם כב).

[**ח**] הג"ה: מי שקורא לחולה וליולדת צריך לברך לפניה ולאחריה אף על פי שיצא כבר ידי חובתו בב"ה, דאמר בר"ה כל הברכות אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת יין והלחם שהן ברכת הנהנין. ואפי' במקום שאין שם מנין יכול אחד לפטור כולן אפילו את היודעים אותם, מכ"ש אם אחד יודע והשאר אין יודעין שאז קורא להם והם יוצאין, כדאמרינן סופר מברך ובור יוצא. ואם ירצו כולם קוראין לעצמם אם יודעים, עכ"ל במהרא"ק.

[**ט**] פורים הוא י"ד אדר ואינו חל רק באחד דימי אגה"ו, ואומרים קרובץ ויאהב. אחר י"ח חצי קדיש ומוציאין ס"ת וקורין בסוף בשלח ויבא עמלק לשלשה לכל אחד ג' פסוקים. וגם אם אין פוחתים בתורה לקרא מעשרה פסוקים הכא כיון דסליק עניינא אין לחוש, וכ"כ באגודה. ואחר תפלת י"ח אומר חצי קדיש וקורין בס"ת פרשת עמלק ומחזירין. ועומד הקורא למגילה ומברך שתים לפניה.

אמר מהר"י סג"ל דמהר"ם כתב דהקורא יברך ג"כ בשחר זמן בחשאי בשעה שהציבור עונין אמן. וא"א אשר הניא ביום רק ברכת האל הרב ולהודיע, ואח"כ פותחים אשרי יושבי ובא לציון. מהר"י סג"ל היה לובש בפורים את קטא ומטרונו שרגיל בהן ללבוש בשבת.

[**י**] אמר רבא חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ופירש"י לבסומי כלומר להשתכר. ושאלתי את פי מהר"י סג"ל אם כן צריך להשתכר ביותר, והשיב אלי דהכי פי' דברוך מרדכי וארור המן הם עולין בגימ' בשוה. ובקל ישתכר אדם דטועה לכוון מניינם, ואמר שכן הוא בספר אגודה. ואמר מהר"ש שכתב באבי העזרי דוקא מצוה לבסומי ולא חיובא.

[**יא**] מילה אירע בפורים ואמר מהר"י סג"ל למול אחר קריאת התורה קודם המגילה, ואמר שכן הוא במנהגות מהרא"ק למול בפורים לאחר קריאת התורה ולא זכר לו סמך. ואמר חתנו הח"ר קאפמן סמך דבמגילה נאמר ליהודים היתה אורה וגו' (אסתר ח, ט), להכי מלין מעיקרא להיות גם התינוק בכלל יהודי. ואמר מהר"י סג"ל סמך משום דכתיב אורה ושמחה וששון, ואורה זו תורה שנא' כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו, כג). שמחה וששון זו מילה שנאמר בה שש אנכי על אמרתך (תהלים קיט, קסב). נמצא דנסמך המילה לתורה. בק"ק פראנקפורט מלין אחר קריאת מגילה לפי שאין דבר מצוה דוחה מקרא מגילה, אלא מת מצוה בלבד. והיו קורין שם הנער מרדכי. ומהרי"ל היה סנדק לתינוק, וכשהיה נימול לא היה שם מפה ללפף בה רגלי התינוק כמו שרגיל אחר המילה שלא יתקלקל. וצוה מהר"י סג"ל ליטול מפה שגוללין בה ס"ת, ואמר שגם יריעה דס"ת גופה מותר ללפף

בה מפני פיקוח נפש אם לא היה שם דבר אחר, ואמר דיטהרו המפה אח"כ ולהחזירה לב"ה דלא פקע בזה קדושתה ויתנו דבר להקדש שלא ליהנות מיניה בחנם.

[**יב**] מנהג הוא לפתוח איגרת המגילה ולכפול יריעה על יריעה לקיים בה האיגרת הזאת. וכן השיב מהר"י סג"ל בתשובה. וכשהיתה מגילה לפניו לעיין בה אחר החזן לא הקפיד והניחה כרוכה. וכן הבנתי בו שלא היה מקפיד להכות המן כמנהג. פעם אחת פתח הקורא ברכת האל הרב אחר הקריאה טרם שכרכו איגרת המגילה, וגער בו מהר"י סג"ל והשתיקו עד שכרכו איגרת המגילה לכרך אחד והניחו לפניו ואז חזר והתחיל ובירך. וכן הלשון בסמ"ג חוזר וכורכה ומברך.

אמר מהר"י סג"ל נוהגים נוסח ברכת האל על פי הרוקח: בא"י אמ"ה הרב את ריבנו וכו' עד החתימה בא"י הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע. ומה שכתוב בסידורים עוד פעמים האל לא נהגינן רק פעם אחת בסיום הברכה כדפרישי'. ובסימני א"ז ובסימני אשר"י כתב האל בכל פעם ופעם.

[**יג**] אמר מהר"י סג"ל דברוקח אמר טעמא דחמש מאות איש צריכין להיות בנשימה אחת עם שמות הרשעים משום דעשרת בני המן היו שרי חמשים על אותן חמש מאות איש. אמר מהר"י סג"ל מעשה במגנצא פעם אחת שהפסיק הקורא שלא הספיק לומר שמות הרשעים בנשימה אחת. והצריכוהו חכמי העיר לחזור לראש המגילה, וזה היה טורח ציבור בחנם דהיה די לו לחזור לחמש מאות איש.

אמר מהר"י סג"ל שמקובל היה בעיניו מנהג של הר"ר שלום כ"ץ ש"צ כשהיה מגיע לומר בלילה הוא נדדה, אז היה מרים קול קריאתו ביותר ממה שעשה עד עתה, ומסתבר מנהגו משום דשם התחלת גאולת אסתר.

[**יד**] בפ"ק דמגילה צריך למימתחי' וי"ו דויזתא. אמר מהר"י סג"ל יש מפרשים להאריכה בכתיבתה. והאשר"י פסק להאריך בנגינתה, וכן מהר"י סג"ל היה נוהג להאריך בנשימה וי"ו דויזתא כשהיה קורא. גמ' פרק הקורא למפרע אסור לכתוב אות אחת שלא מן הכתב, ואמר מהר"י סג"ל דהלכתא הכי והכותב איגרת המגילה צריך להוציא מפיו כל אותיות שהוא כותב.

שאלו למהר"י סג"ל אמאי אין שום שם במגילת אסתר, והשיב משום דנתנה ליכתב למלכי מדי ופרס והם יכתבו לשם אלהותם. אמר מהר"י סג"ל חרבונא הוא היה אליהו, לפיכך אנו אומרים חרבונא זכור לטוב משום דזכור לטוב הוא אליהו.

[**טו**] אמר מהר"י סג"ל שמנהג אושטרייך שבפורים מתפללים מנחה גדולה ואוכלין סעודת פורים אחר חצות היום והולכין ואוכלין כל הלילה, דאם סועדין מקודם היה להן

שעת מנחה שעת שכרות ותפלת שכור תועבה. וכן ראיתי באיגרא ממהר"ר נתן ובנו הר"ר ליזר ושאר לומדים שהיו מתפללין מנחה מעיקרא וערבית אחר סעודה בחצות הלילה. [**ופסק** מהר"י סג"ל דהמושך סעודתו לתוך הלילה מ"מ יאמר על הנסים בברכת המזון שלו, אף על גב דכתב הרא"ש דאין צריך אז להזכיר על הנסים. וכן מי שמושך סעודה שלישית בשבת תוך הלילה יאמר רצה והחליצנו בברכת המזון שלו, כל זמן שלא התפלל ערבית שהבדיל בה].

אמר מהר"י סג"ל שטוב לשלוח מנות פורים דוקא מיני מאכל או משתה, ודוקא בשר או דגים מבושלין, שכן משמע פ"ק דביצה דלבית שמאי לא מתקרי מנות בענין אחר.

[**טז**] אמר מהר"י סג"ל שכתב במיי' שעושין למגילה עמוד אחד לכורכה עליו כדרך שעושין שנים לס"ת, משום דס"ת גוללין לאמצעיתא צריכה שנים ומגילה נגללת מראשה לסופה די לה באחד. והעיד על חמיו מה"ר משה נאוימרק שהיה לו עמוד אחד למגילה שלו. ואמר מהר"י סג"ל יש לישב המנהג שאין נוהגין כן, משום דאית למ"ד מגילת אסתר לא נתנה לכתוב ע"י הנבואה ולא מיתקרי ספר, וראיה דאין אנו נזהרים מליגע בה ערום כמו בס"ת, דכל הנוגע בה ערום נקבר ערום בלא מצוה, ר"ל בלא אותה מצוה.

[**יז**] אבל בפורים היה מה"ר שלומיל ז"ל והלך מהר"ש אצלו, והגיד אליו מה"ר שלומיל איך שמה"ר יונה הורה לו לילך ולשמוע קריאת המגילה ולחזור אח"כ לאבילתו. ושלוח מנות הי' מקיים מה"ר שלומיל באבילתו, עיין במיימון ותמצא דעות. וכן הורה מהר"י סג"ל אך אמר אם יוכל האבל לקבץ אליו עשרה להתפלל לו ולקרא לו המגילה הרי זה משובח. אמר מהר"י סג"ל על המת בפורים או בשושן פורים א"א צדוק הדין ולא קדיש דרבנן.

הג"ה במהרא"ק: אבילות נוהג בר"ח בחנוכה ובפורים ובדבר זה שוין רבי' גרשום ומיימון וס"ה. שלא מנו חכמים ימים שאין אבילות נוהג בהן אלא שבת ורגלים ור"ה וי"כ אבל ר"ח וחנוכה ופורים לא מנו. ומהר"ם הנהיג ברוטנבורק לאבל שינעול מנעליו וילך לב"ה לשמוע מגילה ערבית ושחרית, ובצאתו יחזור לאבילתו. אבל הוא חייב לשלוח מנות לב' או לג' בני אדם כי הוא חייב בכל המצות. וכן העיד עליו בספר פרנס, ולא כא"ח שהעיד על מהר"ם שאמר שלא לנהוג אבילות בפורים. מי שמת לו אביו בפורים לשנה הבאה לא יניח מלשלוח מנות, ובאותו פורים שולח לעניים בשר או מעות רק לא תפנוקין שהם עשויין לשמחה. וכל דבר שמחה לא ישלח וגם לא ישלחו לו אחרים, ע"כ הג"ה במהרא"ק. ראיתי בק"ק פראנקפורט באחד שמת לו מת ג' ימים קודם פורים, והורו לו הגדולים לנהוג

כל דין ז' בפורים רק בעת קריאת המגילה הלך לבה"כ, ולאחר הקריאה חזר לאבילתו, וכן פסק ר"ג מ"ה בהלכות שמחות במרדכי ובפ"ב דמגילה.

[יח] אמר מהר"ש למ"ד שלא לעשות מלאכה בפורים אסור ג"כ לכתוב בשני ימי פורים דהוי נמי מלאכה. ומהר"י סג"ל היה כותב תשובות על שנשאל אליו וכותבם על הסעודה של פורים כשישב בשלחן.

אמר מהר"ש שכתב בשכל טוב הא דלא עבדי' פורים באדר הראשון דהיינו חדש שנים עשר כאשר כתב במגילה, היינו כדי לקרב גאולת אסתר לגאולת מצרים. ואתא כמ"ד פ"ק דמגילה קורין אותה באדר השני ואמרי' מסמיך גאולה לגאולה טפי עדיף. כתב בשכל טוב אסתר היה בת ע"ה שנה במעשה דפורים, כי הדסה בגי' ע"ד ושנה אחת יליף ג"כ התם מקרא. ואומר שמעולם לא היה אדם שהיה בו חן וחסד רק אסתר. ולכך אומרים בפיוט האדרת החן והחסד לחי עולמים, ואף על פי שהיה באסתר זה היה לפי שעה.

בפורים נתן מהר"ש חלת דבש שקורין לעקו"ך קודם סעודה, ואמר לברך עליו שהכל דדובשא עיקר כמחזור ויטרי.

תמיה נשגבה בעיני מהר"ש מאין ההיתר לקרא ליולדת ולחולה המגילה בי"ג באדר, דדוקא לבני הכפרים מקדימין ולא בעיירות. נ"ל שאמר לקמן דלדידן ליכא שום הקדמה אפי' לבני הכפרים. ותירץ מהר"ש שהיה כיוצא לדרך שקורא אפי' מתחילת החדש. ואמר מהר"ש היכא שאפשר לקרות בלילה שאין לקרות כלל ביום. וממה נפשך אי חולה שיש בו סכנה רשאי לאכול בתענית אסתר מה איכפת ליה להמתין בקריאת המגילה בזמנה בלילה, ואי לית ליה סכנה אך בכה"ג שיוכל לסבול התענית נמי אין נפקותא כ"כ בהקדמה לכך יאחרנה, עכ"ל.

[יט] ואדר (ב') הוא החדש י"ג והוא הסמוך לניסן בשנת עיבור והוא ז' פעמים במחזור קטן דלבנה, והן שנת גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט. ואינו רק שני ימים ר"ח לעולם, ויום שני שלו רק באחד דימי בדו"ז. ומתי שיהא השנה שיחול עושים פורים קטן בי"ד ימים לאדר הראשון ודינו לעיל דאין שינוי בו רק משתה ושמחה. וסדר ארבע פרשיות מתחילין באדר שני. וכן פורים ומגילה וכל דיני פורים. וכשמברכין אלו שני חדשים אותה השנה בבית הכנסת קורין לראשון אדר הראשון ולשני אדר השני, וכן כותבין בגיטין כתובות ושטרות. ולפעמים תקופת ניסן מוקדמת להיות באדר הב' הסמוך לניסן, והוא בשנת ג"ח י"א י"ט למ"ק.

עד כאן מסודר ספר זה לפי חדשי השנה. דבכל חדש מבואר מנהגיו איש על דגלו באותות. הי לך המנה מכאן ואילך שאר הלכות.

הלכות תפילה

הא לך המנה, הלכות תפלה, מכל ימות השנה

[א] הנהגת מהר"י סג"ל בבה"כ בסוף ימיו. היה משכים לבה"כ ואמר פסוקי דזמרה. כשאמר בשחר שמע ישראל דגבי לפיכך אנחנו היה מסיים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, משום שבאותו זמן היה מכוון לקבלת עול מלכות שמים, דרוב פעמים נמשך זמן קריאת שמע שלא בעונתה. לא היה עומד כשאמר הפסוקים לך ה' הגדולה וכו' דויברך דוד. וכשאמר מודים אנחנו לך דבסוף אותן פסוקים היה משתחוה מיושב בפנים נגד מזרח.

כשאמר מהר"י סג"ל שמע ישראל דקריאת שמע הניח ידו על עיניו וכיסם עד סיום כוונת אחד.

בשחר עמד לתפלת י"ח מתי שהתחיל ש"צ תהלה לאל עליון, במנחה כשירד ש"צ לפני התיבה ובערבית כשהתחיל ש"צ קדיש.

חתיכת עץ היה מונח מתחת רגליו בבה"כ להשמר מקור הרצפה. וכשעמד לתפילת י"ח סילקו לצדדין והתפלל י"ח להדיא על עמידת הקרקע גופיה.

[ב] כל סדר התפלה היה מתפלל על פה מלבד תפלת י"ח. החזיק סידור בידו הימין שהי' מתפלל מתוכו ושמאלו היתה תחת הסרבל נתון אל לבו. והיה מנענע גופו מאחוריו לפניו, והיה מכוון ביותר באבות ובמודים. כשהיה אומר ולירושלים וכן בונה ירושלים היה משתחוה למזרח. לא היה מונע לעמוד לתפילת י"ח כששהה לבא לב"ה גם אם היה ברור לו שלא יגיע עם ש"צ למודים. ואם הוא היה מחזיק באלהי נצור וש"צ אמר קדושה או אמן יש"ר, היה עונה עם הצבור ואח"כ סיים אלהי נצור, וכן הוא במרדכי פרק לולב הגזול ובא"ח. אם היה מסיים שמונה עשרה שלו תיכף שיושב ש"צ לתחינה, וכן במוצאי שבת אם פתח ש"צ ויהי נועם ותכף לו סיים מהר"י סג"ל פסיעותיו דאחר י"ח, אז היה נשאר עומד במקומו שפסע שם וכיסה פניו ואמר תחינה. או במוצאי שבת ויהי נועם טרם חזר לישב במקומו כדי שלא יהא נדמה לכלב שב אל קיאו. היה רוקד ג"פ באומרו קק"ק בקדושה, וכשאמר ברוך כבוד היה כורע וזוקף בשם, וכן באמר ימלוך היה כורע וזוקף בשם. לא היה מדבר עם שום אדם כל שעת הקדושה עד שענה אמן בסיום חתימת לדור ודור נגיד. לא היה אומר יהי רצון שעונין על ברכת כהנים ולא אמן על וישם לך שלום.

ביום שני וחמישי גם אם הוא סיים והוא רחום וישב על מקומו, מ"מ המתין עד שנפל ש"צ בתחינה ואז נפל עמו.

[**ג**] אמר שכתוב ברוקח שאל יגע אדם בשעת תפלה בצואת חוטמו או בצואת אזנו הואיל ומיתקרו אותן הליחות צואה בפרק המקבל. והוא היה נזהר בכך והיה לו סמרטוט בגד פשתן מוכן בסדק החומה בבית הכנסת במקומו ליטול בו ליחות חוטמו ולא נגע בה יד להשליכו ארצה כמנהג. ולפעמים נטלו בכנף סרבלו וניערו ארצה ושפשפה ברגליו.
היה נזהר מאד לומר קרובץ, והיה כועס על הבחורים שהיו לומדין בבה"כ תוס' או שאר דברים בשעה שאמרו הצבור קרובץ, והם לא שמו לבם לומר אותם. היה רגיל לשאת עמו ספר ארבעה טורים לבה"כ, והיה לומד בו כל זמן שמאריך ש"צ בניגונין, או בשעת קדושה וקדיש. אמנם כשאמרו ציבור קרובץ היה נזהר לומר ג"כ עמהם. וכן בשעת קריאת התורה בשבת היה לו חומש שעיין מתוכו אחר הקורא, ולא היה לומד אפילו בין גברא לגברא.
כשהגביהו התורה לגלול היה משתחוה נגד הכתב ואמר וזאת התורה וגו'. וכשהכניסה לתיבה הלך ממקומו שהיה יושב בצד דרום של מנורה והלך אחריה ללותה עד אצל המנורה. [כשהיה אומר בעלינו לשבח להבל וריק היה מקיא - פעם אחת כמו שנוהגין העולם -].
כשיצא מבה"כ היה הולך ועומד אצל המנורה. ומשתחוה למזרח ואמר מה שאמר והלך עד פתח בה"כ בפנים והיה משתחוה ויצא כמי שנוטל רשות מרבו ויצא. לא היה עומד לא לקדיש לא לברכו, אך כל קדיש שתפשו מעומד נשאר עומד עד שסיים אמן יש"ר.
[**ד**] היה רגיל להיות לו נר שעוה דולק בכל יום בבה"כ בשעת תפלה. וגם היה לו נר שעוה מיוחד לשבת. ואם נשאר לו חתיכה מנר שבת במוצאו היה מחזיקו והיה מדבקו על גבי נר החול כשצריך לכך. [ולא היה מספיק את עצמו - בסליחות דימים נוראים - מן הנרות הקטנים של בית הכנסת, רק היו מיוחדים משלו כשהיה צריך להם].
מנהג ריינוס שמקדשין ומבדילין על היין בבה"כ והוא היה רגיל לקנות אותה המצוה לתת אותו היין לבית הכנסת.
[**ה**] כשהיה מתפלל עם בחורים בחדרו אחר חזרת ההלכה היה מדליק שם נר אחד קטן של שעוה. ואם שהה עם החזרה סמוך לצאת הכוכבים מ"מ היה מתפלל תפלת המנחה. ומייתי ראיה מפרק כל כתבי א"ר יוסי יהי חלקי עם מכניסי שבת בטבריא, ר"ל מתוך שישבו בין ההרים ומחשכי להו מבעוד יום. וממוצאי שבת עם יושבי צפורי, ר"ל שישבו בראש ההרים. אלמא בני טבריא אם גם החשיך להם בין ההרים מ"מ אחורי ההרים עוד היום גדול ועדיין לא עבר שעת מנחה. ואמר שקבלה היה בידו מרבו המובהק מהר"ש. וש"צ שהיה להם אז התפלל י"ח דמנחה בקול רם, וכלם התפללו עמו. רק צוה לאחד מהן

שהוא לא יתפלל עדיין כדי שיענה אמן אחר ש"צ, או יקרא אחד מבני העיר שהתפלל כבר והוא יענה. פעם אחת בערב ר"ח האריך עם החזרה סמוך לשקיעת החמה, ואמר אל הבחורים אל תאריכו במשא ובמתן ולמהר להתפלל ולומר יעלה ויבא ולקבל ר"ח כי כבר קיבלו הציבור בבה"כ, ואם נאחר ביותר נראה כעשינו עצמנו אגודות. פעם אחת איחר לבא לבה"כ במנחה בשבת עד שכבר קראו בתורה, וקידם את עצמו והתפלל י"ח עם הצבור ואח"כ קרא הפרשה.

[ו] אמר דמנהג דיליה כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר וכן בימי סליחות דימים הנוראים, אז היה אומר ברכת נטילת ידים, ואשר יצר, ואלהי נשמה, דכולהו כברכה אחת ולכך אין פותח אלהי נשמה בברכה משום דסמוכה לחברתה. וברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא, ואשר בחר בנו, ואח"כ יברכך ה' כו', ואלו דברים שאין להם שיעור כו' כי יש בכל אלו מדרש, מקרא, משנה, ותלמוד. ואח"כ רשאי ללמוד כל חשקת נפשו. אבל בני אדם העומדים ממטתם כשיאיר היום ונכנסין מיד לבה"כ לא יאמרו בבית כלום. ע"כ מנהגי מהר"י סג"ל בבה"כ.

[ז] מהר"י סג"ל היה מצוה לש"צ גם אם לפעמים אשר סיימו פסוקי דזמרה ולא היה שם תיכף מנין עשרה, אז יהא הוא יושב במקומו ולא ישיח שיחה בטלה, וגם אם ישתהה חצי שעה ויותר מ"מ יאמר ישתבח. וטעות הוא ביד המתחילין קדיש ומבטלין ישתבח בשהייה מועטת.

[... **ונשתהה** אח"כ ביותר טרם יצטרף [יתוסף] מנין עשרה, ואח"כ כשיצטרפו ירד לפני התיבה, מ"מ יתחיל ויאמר ישתבח. וטעות הוא ביד ההמון שמדלגין ישתבח - בשהיה מועטת - ומתחילין קדיש אם אין שם מנין בתיכף - אחר סיום פסוקי דזמרה, - אך יזהר ש"צ בעצמו שאל ישיח דעתו בשיחת חולין - אחר סיום ויושע עד בהורידו פני התיבה - וישאר יושב במקומו ולא יזיק ההפסק גם חצי שעה או יותר].

אמר מהר"ש דכל התפלה לדידן קרויה אחת מן ישתבח עד סיום ובא לציון, לפיכך כשהתחילו אפי' ישתבח במנין והלך אחד מהן ופיחת המנין יכולין לגמור ולומר קדיש וברכו והכל. ועל היוצא ופיחת המנין נאמר ועוזבי ה' יכלו (ישעיה א, כח). ואמר מעשה בעיר עניי"ש שהתחילו במנין ונפחת ולא רצו לסיים בלא מנין וטעות הוא בידם. וכן הוא בסמ"ג ובמיי' על כל דבר שצריך עשרה.

[ח] אמר מהר"י סג"ל ששאלוהו על נער הנעשה בן י"ג שנה בשבת אם רשאי להיות ש"צ בליל אותו שבת. והשיב גם אם מהר"ם עשה סניף את שלא הגיע למצוה עדיין לזמן ברכת המזון עמהם לא קיימא לן הכי. ואף אם מוסיפין בע"ש מחול על הקדש, הני מילי

על קדושת היום מוסיפין אבל לא שייך להוסיף על ימי הנער, ומאחר דאנו מתפללין בע"ש מבעוד יום לא יהא הוא ש"צ. ואמרו לפניו שנוהגין במדינת זקסן שהנערים נעשין ש"צ חדש אחד קודם שנעשו בני י"ג שנה, ואמר דלא נהגינן הכי.

[ט] אמר מהר"י סג"ל דלכך כופלין כל הנשמה כו' משום דאיתמר יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ר"ל שמסיימין ספר תהלים שנתייסד בהללויה. והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים, וכן במחזור ויטרי. ומטעם זה נמי כופלין ה' ימלוך לעולם ועד אחר סיום ויושע. עוד טעם אחר דכופלין ה' ימלוך משום דבסדר בשלח מן פ' קריעת ים סוף מפסוק ויהי באשמורת הבקר עד ה' ימלוך יש שם י"ח אזכרות של שם ארבע אותיות והם עולין במנין בין הכל ע"ב אותיות נגד ה' שבעים ושתים. ובפסוקי דזמרה מתחילין מויושע ונחסר ארבע שמות מן הפסוקים דקודם ויושע. ולכך כופלין ה' ימלוך ומוסיפין עוד פסוק כי לה' המלוכה כו' שיש בה שמות להשלים המנין, והחמישי אינו מן המנין רק מפרש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, וכן במחזור ויטרי.

[י] אמר מהר"י סג"ל גם העומד מלימודו לתפלה צריך לטהר ידיו טרם יתפלל. [פרק קמא דשבת איתא רמי פוזמקא ומצלי, אמר מהר"י סג"ל האידנא אין אנו חוששין לכך ויורדין פני התיבה - בשוקיים - יחיפים בלתי בתי שוקיים, דסמכינן על שאנו מלובשין סרבלין - ומלבושין - ארוכין לכסות הרגליים, אבל בימיהם היו הולכין ערטלאין - בלא סרבלין - ובגדים קצרים וחששו - והיו צריכים לכסויי רגליהם -]. [נשאל מהר"י סג"ל אמאי אין חוזר ש"צ תפילת י"ח דערבית בציבור כמו שאר כל י"ח - למנחה, - והשיב משום דתפילת ערבית רשות כדאיתא בברכות - ולא חוזרין מפני טורח הציבור].

מה שאנו מזכירין בתפלה שעירי ר"ח ודרגלים והא אינן באים רק לכפר על טומאת מקדש וקדשיו ואינו נמצא בגלותינו. עיין לעיל בהלכות יום כיפורים ותמצא.

שכח יעלה ויבא הן בתפלה הן בברכת המזון, אמר מהר"י סג"ל דצריך לחזור בכל פעם מלבד בערבית לפי שאין מקדשין החדש בלילה.

[**אמר** מהר"י סג"ל תיקנו לומר אתה חוננתנו - הבדלה - בתפילה באתה חונן סמוך לתיבת "בינה" ולא סמוך לחתימה שהוא לאחר תיבת "והשכל", וסמכו דבריהם משום דבינה ר"ת בשמים יין נר הבדלה].

אמר הא דאמר לא ישב בטל תוך ד' אמות של תפלה היינו דוקא יושב אבל עומד רשאי.

[יא] אמר מהר"י סג"ל מי שאיחר לבא לבה"כ שכבר התחיל שליח צבור תפלת י"ח והוא עומד לתפלת י"ח שלו והגיע ש"צ למודים והוא עדיין לא הגיע, אז אם הוא מחזיק באמצע אחד מן הברכות ישחה עצמו עם הצבור כדי שלא יהא נראה ככופר אך לא יאמר

מאומה דדי לו בשחייה לחוד. אך אם הוא מחזיק בסוף אחד מן הברכות אז לא ישחה, דלא תיקנו לשחות בסוף הברכות רק באבות והודאה, רק שם יפסוק וישתוק כל זמן שצבור עונין מודים כו'.

מי שאיחר בערב שבת במנחה לבא בה"כ עד שאומר ש"צ ברכו, מ"מ הוא יתפלל י"ח דחול למנחה דאם הצבור קבלו שבת הוא לא קבל.

אמר מהר"י סג"ל דרש"י גורס השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש, ורקח גורס במקדש. ואמר שכן הוא עצמו הגיה בסידור שלו כרקח.

[**יב**] אמר מהר"י סג"ל כשש"צ יושב ליפול בתחנה יהא אחוריו לצד דרום ופניו לצפון, ויהא סומך ונופל על צד ימין. וכן במיי', דאז נמצא כפיפת ראשו לצד התיבה. ואם יושב להפך ומיסב על הימין צריך להיות נוטה מן התיבה ולא מיסתבר, ואמר במיימון סימן וימינו תחבקני.

ואמר המתפלל בחצר בה"כ כל זמן שפתח בה"כ פתוחה נופל ומכסה פניו כשאומר תחנה. ואם הפתח נעולה יאמר תחנה בלתי כסוי עינים דאז לא מצי לקיים ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה'.

[**יג**] אמר מהר"ש דכך נוהגין דעד אחר ד' שעות ביום אנו קורין ק"ש בברכותיה ואפי' אם הזיד ולא קרא מקודם. אבל אחר מכאן אם הזיד ועבר ולא קרא אז יאמר פסוקי דזמרה וישתבח ותפלת י"ח אבל ק"ש בברכותיה לא יאמר. (אף) [אבל] אם נאנס שלא קרא יכול לקרוא בברכותיה אף לאחר ד' שעות כל היום כולו. לפיכך הקוברים מתים נוהגים לקרוא ק"ש בברכותיה לאחר ד' שעות כל היום משום דמחמת אונס העבירו.

[**יד**] שאלו למהר"י סג"ל על קדיש יתום שהיו שם שלשה אחין ואחר. ושאל האחר אם יפיל גורל נגד כולן או כנגד אחד מהן ויפטר מכולן, והשיב דצריך להגריל נגד כל אחד ואחד דזכות אביהן עומד לו שזכה לבנים הרבה.

ואם אבלים ח"ו בעיר ואירע למי שהוא לומר קדיש יתום יום שמת אביו, יכול לומר פעם אחת ואין האבל יכול למחות ואפי' הן הרבה. ואם אין שם אבלים אומר כל ג' קדישים של אותו שבת על אב או אם. והנכרי יש לו דין בקדיש יתום כמו בן העיר והעני כעשיר, קטן כגדול, ע"ה כתלמיד חכם. ואם היתום קטן מקרין לו מלה במלה. והעומד תוך ל' יאמר כל הל' שלו, ושעברו לו ל' שלו אינו יכול למחות ולומר אפי' פעם אחת. ואם יש שהגיע יום פטירת אביו יאמר פעם אחת גם בתוך שלשים של זה.

הלכות נשיאות כפים

השם אל ארך אפים, יחננו בברכת נשיאות כפים

[טו] אמר מהר"י סג"ל שראה בחמיו מה"ר משה נויאמרק כ"ץ שהי' עושה כאשר כתב הג"ה במיי' דכהן הנושא כפיו יגביה הימנית ע"ג השמאלית וע"פ הקבלה כן הוא. ואמר שנראה לו שגם חמיו לא עשה הדבר כתקנה דהיה מגביה יד ימינו כ"כ עד שנתפרדה לגמרי מיד שמאלו וכן לא יעשה. רק יניח אצבעות הימין על אצבעות השמאל כדי שלא ישבר החלון דבעינן ה' כוים, דכתיב מציץ מן החרכים (שיר השירים ב, ט) ר"ל ה' חרכים. **ואמר** דיזהרו הכהנים שלא לדבר מאומה עד ירדו מדוכנן, גם אם הורידו כפיהם. ויזהרו ליטול ידיהם אחר שנעלו מנעליהם טרם יאמרו הלל מפני הטינוף, עיין לעיל בהל' יום כפורים. אמר כהן אבל לא ישא כפיו.

[טז] [שאלו ממהר"י סג"ל מי שאיחר תפילת ערבית סמוך למטתו, ואם עומד מק"ש ומתפלל אם צריך לחזור ולקרא ק"ש שנית לפני מטתו. והשיב לפרש"י פשיטא דלא צריך, ואף לפר"ת לא צריך דק"ש דקודם תפילה עולה לכאן ולכאן. ואמר דחייב אדם לקרא ק"ש קודם מטתו גם כשישן בצהריים ביום. וכן מסיק פ"ב דשבועות ר' יושע סדר וגני ופרש"י בהלך לישן ביום. אך לא יברך ברכת המפיל חבלי וכו' ולא ויהי נועם, רק ק"ש ושאר דברים הסדורים שם בשבועות].

[יז] [אמר מהר"י סג"ל אין פורסין פעמיים בשחר על שמע בפתח ב"ה, והבא לפרוס שנית גוערין בו. והפורס יאמר חצי קדיש - וברכו - וברכת יוצר עד חתימת יוצר המאורות, וכן במיימון. אבל במנחה יכולין לומר חצי קדיש בפתח ב"ה כמה פעמים שירצו רק שיהא בכל פעם אחד שלא שמע קדיש עדיין - מעיקרא. - ואמר דכתב באורח חיים דנוהגים שעומד הפורס - על שמע - מבחוץ אצל פתח ב"ה כדי שלא להטעות ש"צ. ואמר דתמוה לו השתא כשאין מנין עשרה בחוץ אצל הפורס היאך יצטרפו העומדים בפנים אליהן, וגם אפילו - אם - עומד הפורס תוך הפתח תחת המשקוף מ"מ איכא גיפופים ממנו מבפנים ומבחוץ, והיאך יצטרפו אליו, ודו"ק].

הלכות קריאת התורה

בשם יוצר המאורות, דין קריאה וספר תורות

[א] אמר מהר"י סג"ל נראה מה שנוהגין ליכנס כל העם לראות הוצאת ס"ת והכנסה גם אם הם בשאר כל התפלה הולכין בחצר ביה"כ משום דברוב עם הדרת מלך, ונכנסין לכבוד התורה להאדירה בתפארה. ואמר דבא"ח הביא תשובה אחת דמטעם ברוב עם הדרת מלך נוהגין ביש מקומות לקנות הוצאת התורה והכנסה. והק' דבמסכת יומא פרק בראשונה אליבא דר' אליעזר בן יעקב מר סבר במקום שכינה לאו ארח ארעא, פירש"י דמתחזי כמאן דטריחא ליה מילתא. ולית ליה האי סברא ברוב עם הדרת מלך וקי"ל

בכל מקום דברי ר"א בן יעקב קב ונקי ר"ל דבריו הן מועטין אבל נקיים הם דהלכתא כוותיה, נמצא דנוהגין נגד ההילכתא. ותירץ דלא קשה כ"כ, דהאי דקאמר ראב"י לאו אורח ארעה ברייתא היא, ולשם לית הילכתא כוותיה נגד מתני' דתנא הוא דאמר ברוב עם הדרת מלך.

[**ב**] אמר מהר"י סג"ל צריך ליטול ס"ת בזרוע הימין שנא' מימינו אש דת למו (דברים לג, ב). מעשה במגנצא שהוציא ש"צ ס"ת אחר שלא היו רגילין לקרות בה וכבר אמר עליה ותגלה ותראה כו' עד הכל הבו, והרגיש מהר"י סג"ל בס"ת והשתיק את ש"צ, ואמר יודע אני בס"ת זו שאין מוגה וכמה טעות אית בה והצריך להחזירה ולהוציא אחרת, ושתק שליח צבור ונשאר עומד שם עד הובא לו האחרת וגמר הכל הבו כו'.

[**ג**] נשאל למהר"י סג"ל במקום שאין כהן ויש לוי אם קורין לוי במקום כהן. והשיב אם הלוי מופלג מישראל שבעיר קורין לוי במקום כהן ואם לאו נתפרדה החבילה. ומה שארז"ל היכא דאין כהן דלא קורין לוי, ר"ל דלא יקרא בתורה הלוי לשני כדינו אבל בראשון במקום כהן רשאי לקרות.

[**אמר** מהר"ש על הא דאיתא פר' האשה שנתארמלה או בחזקת שהוא גדול, דהוא לא ראה שקרא גדול לפני כהן, אך שמע שמה"ר עוזר ז"ל במדינת פאולן היו רגילין בעירו שקראוהו לס"ת בפני כהן אחר שהיה באותו פעם בבית הכנסת.

הוגד למהר"ש איך שפעם אחת קראו אותו לס"ת במקום כהן אף על פי שהיה לוי בב"ה, א"ל שעשו שלא כדין.

אמר מהר"ש שבתו' בברכות כתב שמתי שקורין בתורה אז שאר כל הציבור בלתי אותו שקורא לספר תורה אין לקרא בנחת עם החזן אלא ישתקו וישמעו הקריאה מן החזן. מה שנוהגין העולם לכסות הס"ת בשעת הברכה הראשונה והאחרונה, וכן מהר"י סג"ל נוהג נמי, וכן הניחה מכוסה כשירד ממנה. וברדתו כיסה את פניו בטליתו מעט, וסמך לדבר כתב בפענח רזא ויתן על פניו מסוה, ברדתו מן ההר.

איתמר א"ר יהודה פותח רואה ומברך וקורא, אמר מהר"ש לאחר שקרא יש לו לגלול ואח"כ יברך, והר"ר אנשיל אמר שכתב בתו' שר"י היה נוהג לאחר הקריאה היה מניח טליתו על מקום כתיבת הש' והיה מנשק עליו].

אמר מהר"י סג"ל אבל קורין לתורה בחול אבל לא בשבת דאז נראה כאילו היה לו מעמד קבוע וצריך לנהוג בו דברים שבצינעא. אמר מהר"י סג"ל קורין לתורה אפי' עם הארץ. וכן הסומא, ולא נהגינן כהרא"ש דפסק דהסומא לא יקרא.

פעם אחת טעה הקורא ובירך אשר נתן לנו תורת אמת כו' בתחלה, וגערו בו וחזר והתחיל אשר בחר בנו. וגער בו מהר"י סג"ל שנית והצריכו לחזור ולהתחיל ברוך אתה תחלת הברכה.

[**ד**] בהפטרה של פרשת החודש כתוב הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב. אמר מהר"ש מכאן נהגו קדמונינו כשקראוהו לס"ת כשעולים על המגדל דרך פתח אחת יורדים דרך האחרת, ויש יורדים דרך אחוריהם.

אמר מהר"י סג"ל אין להוריד מפה שקורין עליה על המגדל לתת אותה על העמוד שמתפללין עליו פני התיבה. אבל איפכא רשאי דמעלין בקדש ואין מורידין.

[**אמר** מהר"י סג"ל המפות הקרועין ובלואין שקו' ווימפילש שגוללין בהן ס"ת, אין נכון לגלול בהן עוד, אך יגנזון או יעשו מהן תכריכין למת או יתקנו בהן תכריכין - מפות - אחרים הקרועין. ואמר מהר"י סג"ל שמיחה ביד הנשים שלא - יעשו תפירות פתוחות לנוי באותן המפות, דבמקום התפירה יתגלה הספר - יתפרו הווימפילש פתוחות תפירה מסורגת שקורין אופן נייט, כי מתי שגוללין הס"ת בהן נשאר חלק מקום התפירה. ואמר מהרי"ל - כל ימי תמהתי - שנשגבה פליאה בעיני אמאי אין - מתקנין - מנדבין העם מפות משי לגלול בהן הספר הלא מדובקין לגוף הס"ת יותר משאר המפות העליונות, - שתלויות על הס"ת - ואם משום דחייש שמא יתלכלכו בידי הגולל מאי קפידא הא יכולין לטהרם ולכבסם].

[**ה**] מהר"י סג"ל הקפיד על העומד למפטיר בשבת ואחיו כבר קרא בתורה משום עינא בישא. ומהר"י סג"ל הוא עמד למפטיר גם אם הוא בעצמו קרא כבר ללוי. וכן היה מורה על שעמד וקרא שביעי שרשאי ג"כ לעמוד למפטיר גם אם לא הפסיק שום קורא אחר בינו.

מהר"י סג"ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני מענשו של זה. וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות.

[**ו**] אמר מהר"י סג"ל מי שהיה לו חולי שקורין גיכט או חולי קדחת ונתרפא וקורא בתורה חייב להודות ברכת הגומל חסדים וגו'. ופעם אחת נחלה מהר"י סג"ל ונתרפא וקרא בתורה ושכח לברך הגומל וכבר סיים עליו החזן מי שבירך. וזכר הרב אחריתו וחזר על המגדל אצל הס"ת והיה מברך הגומל בקול רם.

[**מהר"י** סג"ל מימיו לא נטל עטרה אפילו הרי"ש, רק היו קורין לו עמוד יעקב בן מורינו הרב ר' משה הלוי. אך לבנו הניח העטרה לברכו בן מורינו הרב ר' יעקב הלוי. וכן נהגו החשובים שבעיר אצלו דלא להקראות החבר והניחו לבניהם לומר עליהם בן החבר].

בתוכחות דבסדר בחוקותי קרא ש"צ יעמוד מי שירצה. וגער בו מהר"י סג"ל לקרא אחד מיוחד ככל שאר הפרשיות, דדוקא לתוכחות דבמשנה תורה קורין מי שירצה משום דאינהו נאמרו בלשון יחיד. וראיתי פעם אחת דעלה עני ואביון אחד לקרא באותן תוכחות דבמשנה תורה, וא"ל מהר"י סג"ל מה לך ולצערך הלא כבר בעו"ה נגעו בך התוכחות וכעס עליו שעלה. והיה מנהג במגנצא שהיו מתנים עם שמש ב"ה כששוכרין אותו שאם לא ימצא שום עומד לקרא אל התוכחות שאז הוא יקרא בהן, דמאחר שהוא מושכר לכך אין להקפיד כ"כ.

[ז] מהרא"ק: סוף פרק תמיד נשחט מסיק מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. מכאן אמרינן שליח צבור צריך ליטול ס"ת השנייה אשר לא קרא בה עדיין טרם נוטלין מפניו הראשונה לגוללה כדי שלא יהיו ידיו פנויות מן המצוה. ומכאן נמי פסקו במרדכי הגדול שלא ירד הקורא כבר עד יעמוד שם אצל התורה הנקרא לעלות אחריו. כל אימת שצריכין ג' ס"ת כגון ר"ח בשבת בחנוכה וכה"ג וליכא שם רק שנים קורין קריאה השלישית בראשונה שנגללת כבר, ולא קורא באותה שלפניו.

וכתב מחזור ויטרי שיש לומר קדיש אחר ראשונה וקדיש אחר שנייה. ואנו נוהגין כשצריך ג' ס"ת דאין לומר קדיש רק אחר השנייה דהיא משלמת מנין הקוראים. וכ"כ מהר"ם דבכל שחר שקורין בתורה י"ל קדיש לאחר חשבון הקוראין, אבל במנחה בשבת ובמנחה תעניות א"א קדיש רק אחר הכנסת התורה.

כמה הם הקוראין, כתב סמ"ג: בשבת קורין שבעה. ביום כפור ו'. ברגלים ה'. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. בראשי חדשים ובחש"מ ד'. במנחה של שבת ושל יום כפור, ובשני וחמישי, ובחנוכה ובפורים בשחרית, ובימי התעניות בשחרית ומנחה, קורין ג', ואין פוחתין ואין מוסיפין עליהן, עכ"ל מהרא"ק.

הלכות נטילת ידים, סעודה וברכות

בשם אלהים ברא ארץ ושמים, צונו רבותינו ז"ל הלכות נטילת ידים, מקצת התעודה מהלכות סעודה, מקצת נערכות משאר ברכות

[א] אמר מהר"י סג"ל מי שהשתין יטול ידיו ויברך אשר יצר לחוד. ואם עשה צרכיו דגדולים צריך לברך ענט"י ואשר יצר. אם עשה צרכיו קודם אכילה יטול ידיו פעמיים. על הראשונה יברך אשר יצר, ואשניה ענט"י. כתב בא"ז קטן גבי נט"י וז"ל: אין לברך עד לאחר ניגוב. אמר מהר"י סג"ל דהקשה למהר"ש ז"ל דאיתא בתו' פ"ק דפסחים דמברכין

קודם ניגוב. ומשום הכי הוי עובר לעשייתן, ותירץ לו דאיתא באז"ג דקאי על מים אחרונים. ואין לברך ר"ל אין לברך ברכת המזון, ודוק.

מליקוטי מהר"י ווייל"א. אין ליטול הידים ממי שלא נטל כדאיתא בערבי פסחים משום דקשה לרוח רעה. מהר"ם כתב דאסור ליטול מים מעכו"ם, דתנן כל המטמא במשא אין נוטלין ממנו לידים. מותר ליטול הידים לאכילה אפילו במים חמין, רק שלא תהא היד סולדת בהן. ולא בעינן רביעית רק לאכילה. הנוטל מן הנהר מברך על שטיפת ידים. [וכן הנהיג מהר"ר יודא לנדא].

[**ב**] אמר מהר"י סג"ל שצריך לחתוך חתיכת הבציעה תוך הלחם קודם ברכת המוציא, דאי מברך בראשונה ואח"כ חותך הוי החיתוך הפסק, וצריך להיות דבוק עדיין כ"כ שאם יתפוס בחתיכת הביצוע להגביה שיעלה אז כל הלחם עמו, דאז לא מיחשב כפרוסה, וכן בא"ח. אבל בשבת צריך לברך קודם שיחתוך לגמרי דילמא אתי לאשתמוטי ידיו ונחתך לגמרי ותו אין לו לחם משנה, במרדכי. והיה נוהג בכל ע"ש ויו"ט לעשות עוגה סלת לבצוע עליה, ומאחר דהיתה דקה לא היה צריך חיתוך מקודם, אך הניח ח' אצבעותיו למעלה על גבה והשני אגודלי' למטה ובירך המוציא, ובסיום הברכה כפפה מלמטה נגד מעלה עד תשבר, ואכל חצי זית ונתן כן לכלם. וכשהיה חותך הככר בחול לבצוע הי' מסבב החתך כמין טבעת ובאמצע הניחו מחובר, והיה בוצע החתיכה מלמטה נגד מעלה. עיין לעיל בהלכות שבת ותמצא שיעור חתיכת הבציעה ויותר דינים.

[**ג**] כשהיו הבחורים אוכלים אצלו לסיום שעשה בכל שנה בחהמ"ס לשני מסכתות שלמדו בקיץ. וכן בח"ה דפסח לשני מסכתות שלמדו בחורף, או בל"ג בעומר, והיה הרב בוצע והגיע לאחד המסובין על השלחן השני לחלק ג"כ לחבריו והוא חלק לחבריו שאצלו. ואם לא הספיק לכולן שאל מן החתיכה האחרת אם נשאר. כי היא עיקר הבציעה ולא נטל מן הלחם שנשאר שם בידו שבצע ממנו בציעת המוציא.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל שאביו למדהו בינקותו על הגלוסקאות הנושכות זו את זו ונתחברו הרבה יחד בעת אפייתן, הבוצע מאחד מהן אל יבצע במקום שנשכה בחברתה כי חשוב כאלו כבר נחתך שם, רק יבצע מצד החיצון שלשם הוא שלם. ומסתברא מפ' חלק גבי רב אשי אוקי ג' מלכים כו', ועשה שאלת חלום על איזה צד מלחם ראוי לבצוע והראה לו בחלום מהיכא דקדים בישולא בריפתא. ופירש"י דהיינו שנקרמו פניו היינו בכל צדדין מלבד בין לחם לחבירו.

[**ה**] אמר לנו מהר"י סג"ל שהלך פעם אחת עם מהר"ר אהרן בלומלין הי"ד בדרך ויהי במלון בבית (הכותי שברכו) [הגוי כשרצו] לזמן ברכת המזון, היה לאחד מן הבחורים

כלי אחד שנפגם ונשבר קצת בשפתו. וירע בעיני מהר"י סג"ל לזמן עליו דיש מפקין איסורו מהא דאמרי' כוס של ברכה צריך להיות חי ומפרשים דר"ל חי בלי שבירה דשבירת כלים היא מיתתן. נמצא האי דנפגם איתקצי לברכה. והביאו להן כלי בית שהיה שבור בסיס שלמטה, ואמר מאי אולמי' האי מהאי. א"ל מהר"א וכי צריכים אנו לכלי כסף במקום הדחק. ס"ד הסכימו לברך על אותו שגופו שלם ואין לחוש אם שבור בתחתיתו במקום הדחק.

[**ו**] נשאל למהר"י סג"ל על שני בני אדם הא' חרש ושוטה ואידך הוא חרש אם הם מצטרפין לזימון. ואמר מאחר שמבינים ומכוונין לזה אין לחוש אם אינם שומעין הברכה. **נשאל** למהר"י סג"ל אם לזמן עם נער בן י"ב שנה וי"ג שבועות ולא התיר, שלא נהגינן לעשות קטנים סניף כדפי' לעיל בהלכות תפלה.

[**ז**] אמר מהר"ש פת שנפל ביין תוך הסעודה יש לברך עליו ב"פ הגפן. כן ראיתי שכתב אחד משמו. ואני המלקט באומרים הבאתי סמך לזה דגבי נזיר כתיב וכל משרת ענבים לא ישתה (במדבר ו, ג). ש"מ דגם השרוי ביין האוכלו הוי בכלל שתייה. ואמרו לי שלא הבנתי הפשט דהי' ר"ל שיש לברך על היין פרי הגפן ולא נפסל במה שנפל בו הפת. והשבתי א"כ ה"ל לכתוב יין שנפל לתוכו פת מ"מ מברך עליו פרי הגפן. וכן עיין הדין עמי לעיל בהלכות סדר הפסח דפסק מהר"ש ג"כ על שריית מצה ביין לזקן.

מהר"ש כשאכל הוא ואחד עמו, היה נותן לבנו או אחר שלא אכלו לשתות רביעית יין לצרף עמהם לברכת זימון.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל שכתוב בנחמוני רבים טעו בדין זה שאמרו מעשר זתים וענבים מן התורה ואינו כן. ומייתי ראיה לדבריו דאין חיוב לעשר מדאורייתא אך תירוש ויצהר. אמר מהר"י סג"ל דאיפשר דנפקא מינה לענין ברכת שהחיינו דאף אם בירך זמן על פרי של זתים וענבים מ"מ צריך לברך זמן שנית על התירוש ויצהר. ואמר שדין זה רפיא בידיה.

אמר מהר"י סג"ל שיש לברך שהחיינו על כל מין פרי גם אם שם אחד להן מ"מ מחולקים לכמה מינין לברכת זמן. וכן עיין לעיל בהלכות ט' באב.

[**ט**] אמר מהר"י סג"ל היו לפניו כמה מיני פירות מיני העץ ובירך על אחד פוטר את כולן. ואם הובאו עוד אח"כ צריך לחזור לברך עליהן.

נשאל למהר"י סג"ל מה מברכין על היין מבושל, והשיב י"א כה וי"א כה. והוא ודודו מה"ר יעקב לוי ג'יילנהויזן איקלעו לבית אחותו והביאה להן יין מבושל. דודו היה מברך פרי הגפן והוא אמר שיש לברך שהכל נ"ב.

[**י**] שאל הר"ר גומפרעכט מאחיו מהר"י סג"ל מי שיושב ואוכל רק פירות או כה"ג, מהו שיצא בברכת המזון ששומע מפי אחרים ולא צריך ברכה אחרונה על הפירות שאכל. והשיב מי שאכל פירות אפילו הן מן ז' המינין דטעונים ברכה מעין ג' כתב מה"ר מנחם ז"ל בתשובה בהג"ה באגודה דלא נפיק בברכת המזון ששמע מפי אחרים, והביא ראיה לדבריו ולא פירש הראיה. ולע"ד נראה ראיה מדברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה דטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם ואין ברכת המזון פוטרתן. ואפי' הבאין בתוך הסעודה שלא מחמת הסעודה דטעונים ברכה אי לאו דגרירה בתר פת לא היו נפטרים בברכת המזון לפי' התוס'.

נשאל למהר"י סג"ל אם בירך אדם על יין וכשטועם נמצא מים אם צריך לחזור ולברך על היין וגם היה דעתו להוציא אחרים בברכתו. והשיב שא"צ לחזור ולברך פה"ג שנית. מאחר שמתחלה היה דעתו לשתות יין. וגם לאחרים שהיה דעתו להוציאם יש להם יין לפניהם או הם טועמים יין אח"כ.

הלכות נישואין

בכאן נתנה, הלכות חתונה

מעשה אירע בק"ק פראנקפורט שהיתה חתונה ביום ה' ובו ביום מת אביו של חתן והוליכו החתן למאן, ואח"כ לבה"כ, ואח"כ לחופה, ואח"כ לסעודת נשואין, אח"כ עסקו בצרכי המת ובקבורה והחתן לא הלך אחר המיטה ולא היה בבית הקברות ולא קרע, ולא נהג שום אבילות עד אחר ז' ימי המשתה, והיה האב"ד מהרר"ל טרוי"ש ומהר"א לינך ומה"ר פייטל תמ"ך ושאר כל ב"י יצ"ו, חשון שט"ו לפ"ק.

[**א**] כשהיה נשואין במגנצא בימות החמה היו נוהגין ביום חמישי להתפלל מנחה ג' שעות אחר הצהרים שכבר הגיע מנחה גדולה בשש ומחצה. והיו אומרים תחינה וסועדים סעודת הנישואין ואח"כ היו מתפללין ערבית.

כשהיה חתונת בן מהר"ש ביום חמישי קודם יז בתמוז שהיה אחריו ביום א', צוה לילך לבה"כ כשקשקש ד' שעות אחר חצות והתפללו הרב עם הציבור מנחה וערבית, ואח"כ היתה סעודה. בימות החורף סועדים בלילה ומתפללין מנחה וערבית יחד כשאר ימים, ואומרים תחנה אם אין החתן בבה"כ. בק"ק פראנקפורט ביום ה' שחרית וערבית בהיות החתן בב"ה א"א תחינה.

[**ב**] כעלות השחר ביום הששי היה קורא השמש לבא לבה"כ, והיה קורא אגב לבא אל המאן. ואז הוליך הרב החתן לפניו, יש מקומות שמנגנין אז מחול המצוה, מה שעושים במוצאי שבת אחר הבדלה. וכל העם אחריהן לאור אבוקות עם כלי זמר לחצר בה"כ, וחוזרים עם האבוקות והכלי זמר ומביאים הכלה וחברותיה. וכאשר תבא עד פתח חצר בה"כ

הלך הרב והחשובים והיו מוליכין את החתן לקראת הכלה. והחתן תופש אותה בידו, ובחיבורן יחד זורקין כל העם על גבי ראשן חטין ואומרים פרו ורבו ג"פ. והולכין יחד עד אצל פתח בה"כ ויושבין שם מעט ומוליכין הכלה לביתה. והיתה מלובשת שרגנז למעלה בכל בגדיה והינומא על פניה וקורזין במקום סרבל. ואת החתן מוליכין לבה"כ מלובש בגדי שבת, והמטרון שלו תחובה לו דרך צוארו כמנהג בריינוס זכר לחורבן להעלותו על לב בראש שמחתו. ומושיבין אותו מצד התיבה במזרחית צפונית. ופותחין אדון עולם ופסוקי דזמרה. מנהג במגנצא כל שעה שאומרים פסוקי דזמרה מקלעין את הכלה, ונותנין לה הטבעות. וא"א תחינה רק אומר למנצח. [ופעם אחת - שמעתי - אמר החר"ש [שלום] כ"ץ ש"צ למנצח - תחינה - ולא מיחה בו הרב מהר"י סג"ל].

[ג] במגנצא עושין הברכה מיד אחר התפלה בשחר. וכל קרובי חתן וכלה לובשין בגדי שבת. ומהר"י סג"ל היה עושה הברכה, מתוך כך היה לובש ג"כ בגדי שבת לכבודם. אך טלית המיוחד לו לחול לבש, אכן בהלולת בתו היה לובש ג"כ טלית המיוחד לו לשבת. ומביאין הכלה עם כלי זמר עד פתח בה"כ. וממתנת שם עד שמוליך הרב את החתן על המגדל בה"כ. והיה מניח לו אפר קיטמא שרופת אש תחת מטרון על ראשו במקום הנחת תפילין זכר לחרבן, וכן במימוני הלכות ט' באב פ' חמישי. ואח"כ הולכין הרב וחשובים עמו ומביאין הכלה. והרב היה תופס אותה בבגדיה והוליכה והעמידה לימין החתן על שם נצבה שגל לימינך (תהלים מה, י), והעמידן אחוריהן לצפון ופניהם לדרום. [והרב היה עומד בצד מערב ופניו נגד המזרח]. ואמו של חתן ושל הכלה היו הולכות ועומדות אצלה על המגדל בשעת הברכה או שאר קרובים במקומה. אם היו שם אבלים צוה מהר"י סג"ל שיצאו חוץ לב"ה בשעת הברכה.

מנהג שנוטלין את הציפל מן המטרון של חתן ומניחין על ראש הכלה להיות להן לחופה. אכן מהר"י סג"ל בהלולת בתו נטל שפת צעיפין שקורין ענד והניח עליהן לחופה, ואמר דזכור לו מקדם המנהג כך על שם ותקח הצעיף ותתכס (בראשית כד, סה), ונשכח ולקחו הציפל. ואם הכלה אינה טהורה לבעלה מסירין מעל ראשה מיד אחר ברכת אירוסין.

ומזומנים שני כוסות אחד לברכת אירוסין ואחד לברכת נישואין. לבתולה נוטלין צנצנת שפיה צר לומר עדיין בתולה היא.

[ד] לאלמן ולאלמנה עושין הברכה בחמישי בשבת בחצר בה"כ אצל פתח בה"כ. והיו נוטלין מקידה של חרס פתוחה שקורין קרויז לומר פתחה פתוח. גם לא יקח צלוחית פתוחה שמא יעבור אדם אח"כ ורואה שברי הכלי וסובר שהיה צנצנת והיתה בתולה, ולאחר זמן יעיד כך עליה ואולי יבא לידי תקלה. ואומרים תחינה. אך אם הוא בחור והיא

אלמנה או אלמן נשא בתולה יש להן כל דין בחור ובתולה. אך לאלמנה הברכה בחצר בה"כ ובמקידה דחרס.

[ה] אמר: ואסר לנו הארוסות והתיר לנו את הנשואות וכו'. אחר ברכת אירוסין היה קורא לשני עדים והראה להם טבעת הקידושין אי הוה שוה פרוטה. ואמר הרב להן ראו זה הטבעת מסתמא הוא שוה פרוטה, ואמרו הן. ואם היתה קטנה היה שואל עליה כמה ימי שנותיה לדעת אם ראויה היא לקבל קדושיה. שאלו למהר"י סג"ל קטנה יתומה שאין לה אב או אח מי יקבל קידושיה, ואמר דהיא בעצמה תקבלה. ואמר לעדים שיראו שיקדשה וגם שיאמר כדין, הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל. והיה תוחב לה הטבעת באצבע שאצל האגודל. ואם אינה טהורה אינו נוגע בה אך הניח ליפול מעצמו לאצבעה. ואז קרא לשני עדים אחרים להעיד על הכתובה והתנאים. ולא היה מקפיד לקרא לה הכתובה ולא התנאים רק קבלו קנין שהעדים יתקנום כדין. היה הרב עומד במערב ופניו למזרח, וכשאמר שמח תשמח רעים האהובים הפך פניו לקראת החתן והכלה, כשגמר הברכה נתן לחתן לשתות ואח"כ לכלה. והרב החזיק בידו הכוס, ואח"כ נתן את הכוס ביד החתן והפך החתן את פניו לאחוריו ועמד נגד צפון וזרק את הכוס אל הכותל לישבר. ומיד ממהרין עם החתן דרך שמחה להכניסו לבית חתונה קודם הכלה.

[ו] אמר מהר"י סג"ל מנהג שאחר הברכה שאוכלין חתן וכלה יחד ביצה ותרנגולת. והיה מנהג קדמונים לייחדם בחדר אחד בזמן אותה הסעודה ויצאו כל העם. ועושין זה כדי שיהא לבו גס בה. ואין שם רק אשה אחת מקרוביה המשרתת להם, ואח"כ נכנסין כל הקרובים ומי שירצה ואוכלים ג"כ עמהם כדי לשמחם. והאידנא נשכח המנהג ונכנסין הכל בראשונה ואין שם שום יחוד, ולא נכון הוא. ומברכין גם באותה סעודה שבע ברכות.

[ז] במדינת ריינוס אין מברכין שבע ברכות בסעודת העם עם החתונה רק בליל שבת ובשחריתו, דאין לנו פנים חדשות רק יום השבת. ובסעודה שלישית שהשמחה במעונו ואשר ברא. ומהר"י סג"ל היה אומר ג"כ דוי הסר בסעודה שלישית בהלולת בתו. [ואמר דלא ידע היאך נתפשט טעות ההמון דלא נהגו לומר דוי הסר באותה סעודה - כי כל ימיו ראה ברבותיו שברכו אותו. -]. ובימות החורף דסועדים במוצאי שבת עם החתנים אומר ג"כ שהשמחה ואשר ברא. ותו לא בשום סעודה אחר כך כל השבעה. ביש מקומות כל שבעת הימים אחר נישואין כי יבא אדם נכרי בבית החתן והכלה שלא היה בהלולא מברכין שהשמחה ואשר ברא.

[ח] מנהג שמתפללין הנערים בליל שבת בבית החתונה אצל הכלה והחתן, ואינן נכנסין לבה"כ עד בשחרית בשבת.

שבת שחרית כשיסיימו פסוקי דזמרה הולכין חשובי העיר ומביאין החתן לבה"כ ומטרונו על ראשו כמנהג ואינה תחובה דרך צוארו, ומושיבין אותו במזרחית צפונית מצד התיבה. והולכין אבי החתן והכלה ובוררין לו שושבינין ומושיבין אותם אצל החתן. ואמר מהר"י סג"ל שיש לסדר קודם שבת לכמה בני אדם מספיק הסדר ג' פסוקים לפחות לפרשה, לפי אותו סך בוררין שושבינין כי אין לחזור בסדר אחוריו כדי לקרא כמה שירצה. וכן ראיתי בהלולא דבת מהר"י סג"ל ביררו שושבינין דלא הספיק הסדר לכולם ונשארו הרבה אחר סיום הסדר ויצאו חפשי.

[**ט**] ש"צ אומר פיוט יחדיו בשיר המעלות קודם ברכו. יוצר אייחד, אופן שביבי שלהבות, אמת ויציב של יום טוב זולת אמהות. אלהיכם בקדושה למוסף. מרשות לחתן, ועולה החתן וכל שושביניו. ובסיום הקריאה יאמר ש"צ ושוביניו "אתניה" "שבחיה", "שדי פתח ידך" אומר ש"צ לבד, והפסוקים מקרא ותרגום "יה בשר ואתה חתן" כו'. ומסיים אותה חרוזה וחוזר החתן למקומו. ואין פוחתין אל סתם חתנים פחות מג' פעמים מי שבירך, מי שבירך כו' בשביל שנדר שעוה למאור, מי שבירך בשביל שנדר מפה לס"ת, מי שבירך בעבור שנדר צדקה ללמוד נערים או לצדקה להשיא בתולות וכה"ג. [ושאלו למהר"י סג"ל אם רשאי ליתן המפה - כשהנישואין בקהילה אם יכול לשנות לשלם - לאיזה קהילה [ב"ה] - אחרת - שירצה. ואמר אין לשנות - צריך לשלם - לאותה קהילה [ב"ה] שהנישואין שם].

כללא הוא נישואין שחל בשבת שיש בו בלא"ה יוצר ואופן וזולת אומר של השבת. ובסוף כולן מקצת דחתן ליוצר חרוזה האחרונה. וכן לאופן ובזולת מתחילין בראות חתן כו'. ואיזה הפטרה דשל חתן דוחה אותה או שהיא נדחת מפני אחרת עי"ל.

במנחה אם אין החתן בב"ה אומר צו"ץ. אמנם רוב פעמים מונעין אותו מליכנס. וכן הסימן במקום נו"ץ א"א צו"ץ והלולא בלע"ז נו"ץ. וכן במהרא"ק. [מהר"ז [זלמן] שטין העיד על מהרי"ל בהלולא בריה שמעון בעיר ורנקנורט אחרו בסעודה שלישית במנחה בשבתה בימות הקיץ כל כך עד שהחשיך כ"כ של /שלא/ יכלו לקרוא בתורה בלא נר, ואז הניח מהרי"ל - לומר - לגוי להחזיק נר בידו להאיר כדי לקרות בתורה].

[**י**] בדידי הוה עובדא שבחור הייתי ונשאתי גרושה, ותקנתי טלית חדש לנישואין ונתעטפתי בו מקודם הנישואין בשבועות לכבוד הרגל, כי אמרתי מאחר שהורגלתי במדינות אחרים ללבוש ציצית מיום שנעשיתי בר מצוה ולא נהגתי בארץ מולדתי ברייגוס שנוהגין שגם נערים גדולים אין מתעטפין בציצית עד נושאין אשה וסמכוה להא דכתיב גדילים תעשה לך וסמיך ליה כי יקח איש אשה, ואני שניתי כשאר ארצות

ואמרתי כבוד רגל עדיף. ואחר הרגל אמר אלי אמ"ץ מהר"י סג"ל דשלא כדין עשיתי דיום חתונה עדיף לגבי בחור מכל רגל וכל כלי חדשים יחזיק לנישואין.

וצוה עלי לעשות הברכה בששי בשבת ולעשות שושבינין כדין בחור שנשא בתולה, ואין לשנות מידי רק לעשות הברכה בחצר ב"ה על מקידה של חרס כדלעיל. וכן עשה לי אמ"ץ מה"ר זלמן שט"ן ע"ה באופנהיים במעמד הרבה חשובים ובחורים שהלכו עמי בספינה ג' פרסאות מק"ק דמגנצא עד לשם.

[**יא**] מה שהכלות הבתולות פרועות ראשן וסותרין קליעת שערן מפני שצריכין טבילה וחפיפת הראש, ומטעם זה חברותיה סועדות עמה בשחר מאכלי חלב ודגים שאין חוצצין בין השינים. והמנהג שגם שאר הבתולות פורעות ראשן וסותרות קליעתן כדי לחפות עליה לצניעות שאין לגלות שמיוחדת היא לטבילה.

[**יב**] אמר מהר"י סג"ל במרדכי פ' החולץ איתא דמהר"ם כתב בתשובה דכ"ד חדש מלאים בעינן שתמתין מינקת טרם תינשא, ואם השנה מעוברת נתעברה לתינוק

[**יג**] אמר מהר"י סג"ל מה שנוהגין במדינת קלוני"א כתובת בתולה מאתים, ובמדינת מגנצא שש מאות, היינו משום שבני גליל העליון יותר מיוחסים מבגליל התחתון ולמיוחסים מעלין כתובה כדאיתא בריש מסכת כתובות.

פעם אחת תפס הסופר שטר הכתובה אפשיטא דספרא, וא"ל אבי הכלה תניח לחתום העדים ואח"כ תחזיקו עד שיתן החתן שכרך. אמר מהר"י סג"ל דאז היה החתן באיסור אצלה מאחר דאין כתובתה ברשותה כאילו אין לה כתובה, ואסור להיות אצל אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה.

[**יד**] אמר מהר"י סג"ל מתי שמקיימין טעיות בשטר כתובה או שאר שטרות אם נמחק תיבה שלימה וכתב אחרת צריך לכתוב בקיום תיבה פלו' דעל הגרד בדלת לשון להתגרד בו דאיוב, ולא הגרר בשני רישין. והיכא דמקצת תיבה נמחק וכתב אותיות אחרות אז יכתוב בקיום אותיות פלונית דעל המחק ולא יכתוב דעל הגרד.

[**אמר** מהרי"ל מה שנוהגין בני ריינוס שיחתום החתן על הכתובה פב"פ החתן ואין חוששין שיכתוב החתן אחר האב, מ"מ קאי אריש. וראייה מקרא - ומייתיהו ריש פ"ב דיומא - שאול בן קיש מלך ישראל, נמצא אף על פי ששאול הוא המלך כתב מלך ישראל לבסוף. אבל לענין גיטין אינו כן, עי' לקמן הלכות גיטין. אבל בני אושטרייך [ארץ הדמים] נהגו גם בכתובה לחתום פלוני החתן בן פלוני, וראייתם מפסוק שנא' נחמיה התרשתא בן חכליה (נחמיה י, ב).

[טו] כתובת בתולה הראוה למהר"י סג"ל לראות אם נכתבת כתיקנה, ומצא כתוב בה: אמר לה להדא פלונית בת פלונית בתולתא דא, ואמר דהיה לו לכתוב להדא בתולתא פלונית בת פלוני. אך מאחר דבדיעבד כתבוה אין לפוסלה בכך. וראה גליון שטר הכתובה בסבוב מכל צד יותר מרוחב ב' אצבעות לנוי, וצוה לקצר גליון דבצד ימין עד לרוחב אצבע אחד בצמצום. דחיישינן אולי יזייף שום אדם ויכתוב על שום אדם חוב אחר נגד חתימת העדים ויגבה בהן משום דמעידין על כל שלפני חתימתן, וכן למעלה נמי יקצר מטעם זה. ואגב שמקצר אלו שני צדדין יקצר ג"כ צד שמאל לנוי השטר. וה"ה כל שטרות. ואמר דהחתן יחתום בצד שמאל בסוף השורה כנגד העדים, ולא אצל העדים דהוא קרוב אצל עצמו ואסור להעיד. ואם חושש שמא יזייף אדם דלא מעלי נגד חתימת ידיו מאי דבעי, ימשוך חוט עם דיו מסוף חתימת העדים עד התחלת חתימתו. ויהיבנא בין ה' לב' יהא מלא יו"ד. ואם דלג צריך לתלות' ביני חטי ולקיימה לסוף.

[טז] כתובה דאלמנה דארכס' מצא מהר"ש כתוב בה דחזי ליכי מדאורייתא, והצריך להעביר קולמוס על תיבת מדאורייתא ולקיים לבסוף משום דכתובת אלמנה ליתא דאורייתא. ואמר מהר"ש כתב בתוס' דכתובות אף על פי דפליגי תנאים ואיכא מ"ד דכתובת בתולה דרבנן מכל מקום נהגו לכתוב דחזי ליכי מדאורייתא, עכ"ל. ואמר ה"ר זלמן שהיה בנוישטט ולא היה כותב גם לבתולה רק בסתם דחזי ליכי, ואמר שכך קבלה בידו ממה"ר מענלין מאובערלינגן דנהי נמי דהתוס' כתבו ונהגו, מ"מ מה לנו להכנס בספק.

[יז] הי לך טופס שטר כתובת בתולה אלמנה וגרושה כמנהג מהר"י סג"ל ע"ה.

בששי בשבת בשני ימים לחדש אייר שנת חמשת אלפים ומאתים וארבע עשרה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצא איך פב"פ אמר לה להדא בתולתא. ארמלתא. מתרכתא לבתולה כותבין בכל מקום מרת, מלבד בראשונה דכותבים בתולתא פלונית. מרת פלונית בת ר' פלוני הוי לי לאנתו כדת משה וישראל. ואנא אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס יתיכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין ומפרנסין לנשיהון בקושט' ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי. ארמלותיכי. מתרכתיכי. כסף זוזי מאתן (מאה) דחזו ליכי מדאוריתא (מדרבנן). ומזוניתיכי. וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לוותיכי כארח כל ארעא. וצביאת מרת פלונית בתולתא. ארמלתא. מתרכתא. דא והות ליה לאנתו ודן נדוניא דהנעלת ליה בתולה ויש לה אב אז כותבין מבית אבוה בין, ואם בתולה ואין לה אב כותבין מבי נשא בין, ולאלמנה או גרושה כותבין סתם דהנעלת ליה בין. בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין במאני דלבושא ובשמוש ערסא חמשין. עשרין וחמשא. לטרין וצבי ר' פלוני חתן דנן והוסיף לה מדיליה

חמשין. עשרין וחמשא לטרין סך הכל מאה. חמשין לטרין דכסף. וכך אמר פלוני חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא קיבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מן כל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למיקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ואפי' מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמות מן יומא דנן ולעלם. ואחריות שטר כתובתא דא קבל עליו ר' פלוני חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות העשויין בישראל כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן ר' פלוני חתן דנן בר פלוני למרת פלונית בתולתא ארמלתא. מתרכתא. דא בת ר' פלוני ככל מה דכתוב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה הכל שריר וקיים.

הי לך לשון תוספות פרק במה מדליקין בי נשא דרב שיזבי, אר"ת דכבר נפטר אביו לכך אמר בהאי לישנא, דאי מחיים הל"ל דבי אבוה. ואר"ת בשם רבינו שמואל מתי שכותב כתובה אם אבי הכלה בחיים כותבין דהנעלת ליה מבי אבוה, ואם כבר מת כותבין מבי נשא. ולרשב"א נראה דאפילו מחיים דאשכחן דקאמר מבי נשא פרק מי שהחשיך לוי בריה דרב הונא בר חייא אשכחי' לגבלא דבי נשיא דקגביל וספי ליה לתוריה בטש ביה אתא אבוה ואשכחיה. ויכול לכתוב בכתובה כאשר ירצה. ובמרדכי שקיצר מה"ר שמשון כתב דאין הפרש דיכול לכתוב אף לאחר מיתה מבית אבוה, שנאמר שבי אלמנה בית אביך (בראשית לח, יא) וכבר נפטר שם אביה.

הלכות מילה

[א] מהר"י סג"ל כשנעשה הוא בעל ברית והוא קרוי סנדיק /סנדק/ בלשון חכמים, היה נוהג לרחוץ ולטבול עצמו להכניס התינוק בטהרה לברית. ואמר גדול מצות בעל הברית ממצות המוהל, מפני שרגליו נדמו למזבח כאילו מקטיר קטרת לשמים. ומאותו טעם כתב רבינו פרץ ע"ה מה שאין כופלין לתת בניו לבעל ברית אחד פעמים ושלש רק לכל בן בורר בעל ברית אחר, משום דאיתמר פ"ק דיומא כהן שהקטיר קטרת פעם אחת לא שינה עוד לעולם מפני שהקטרת היה מעשיר. דכתיב ישימו קטורה באפך וסמיך ליה ברך ה' חילו (דברים לג, י - יא), לפיכך בכל פעם היו מעשרין כהן אחר, ה"נ ל"ש. ומטעם זה דגדול בעל ברית יותר ממוהל אמר מהר"י סג"ל דמקדימין אותו בקריאת התורה קודם המוהל.

[ב] ממנהגי מהרא"ק: מנהג פשוט שמהדרין אחר מנין עשרה לברית. הג"ה: משום דאיתא בפרקי דר"א דאין שום עדות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל לא היה אלא

בעשרה, והנה נמי יעידו עדה העשרה על האב שהכניס בנו בבריתו של אברהם, ע"כ הג"ה.

[ג] מנהג בישראל שהאחד שנעשה בעל ברית לתינוק לתופסו על ירכו להמול, וסמך לאותו מנהג דאמר בשוחר טוב דכתיב החזק מגן וצנה (תהלים לה, ב), אמר להקב"ה מה שאתה עושה לי אני משבחך בכל אברי, בראשי אני קורא בתפילין בשערי לא תקיפו בירכי אני עושה סנדקים לילדים הנימולים.

[ד] צריך לחפש אחר יהודי כשר לעשותו סנדיק דהוא הבעל הברית, כדי שיבא אליהו ז"ל וישב על הקתדרא מכוסה במעיל אצל בעל הברית. ומשום כבודו מושיבין לו כסא אחד כמו שכתב רב שמריה גאון ז"ל דאליהו הוא מלאך הברית, וכן יסד הפייט ביוצר דשבת דחל בו ברית.

[ה] צריך ג"כ לחזור בתר אדם כשר למול כדאיתא במדרש המול ימול יבא טהור ויטפל עם טהור. ולא יקח מוהל באהבת אדם רק אומן ומוחזק לכך. א"ר אבא בשם ר' אלעזר אלמלא מקרא זה אי אפשר לאומרו שהקב"ה נעשה שושבין של אברהם במילה שנאמר (נחמיה ט, ח) וכרות עמו הברית.

[ו] אומרים קיים את הילד הזה לאביו ולאמו וגו' עד הודו לה' כי טוב כל"ח. נראה בעיני הטעם משום דאיתא בגמרא אמרו לו אשתו ילדה זכר מברך הטוב והמטיב. וי"מ משום ארבעה צריכין להודות ואחד מהם היוצא מבית האסורים וכן התינוק יצא כן מאסורי מעי אמו.

[ז] מנהג שמטפטפין מן היין טיפין לפי לתינוק. וגם משקין אמו מן הכוס שמברכין עליו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו. פי' רבינו שמואל שראה הטעם כדאמר בירושלמי שהיו מתפללין על הכוס והיו אומר תשלח אסותא דחיי מרחמי מוקמיה ממרא דשמיא לאסיה לריבא הדין והוא צריך אסא ואתסא כמו דאסיאה מכוי (דמרים) דזמרי על ידי משה ומכוי דיריחו על ידי אלישע, כן אסיא ריבא הדין בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן. ועוד תשלח אסותא דחיי דרחמי מוקמי שמיא ואסאה לאימיה דריבא הדין דהא צריכא אסותא ותתסי וכן מתפללין עליהן. הכוס נהגו להשקות ממנו את התינוק ואת האם. ומיהו לדידן דלא אמרי' הכי אין ראיה משם.

[ח] הגהות: וביום השמיני ימול בשר ערלתו וביום אפילו בשבת, משל לשתי מטרונות שפגעו אהדדי, ואין אתה יודע איזו גדולה מחברתה זו שהיא יורדת מפני חברתה אתה

יודע שחברתה גדולה ממנה, כך שבת נדחית מפני המילה כך נדרש בירושלמי במס' נדרים שהרי שבת נדחית מפני מילה.

וכתיב ומלתה אותו אז יאכל בו (שמות יב, מד), ומלתה ה' מצוינין עליו, רמז שהמילה היא חשובה כנגד ה' חומשי תורה, וזהו א"ז יאכל ב"ו כמנין א"ז יום המילה וכמנין ב"ו.

ואם נולד בערב שבת אפילו התפלל ערבית ועדיין יום שלא נראו כוכבים, מלין אותו בערב שבת. ואם נולד ביום השבת בבין השמשות ור"ה חל ביום ה' או ביום ו' נמול ביום א' שהוא ספק ט' שלו.

[ט] מצות מילה שני דברים מילה ופריעה, וזהו ושוב מול את בני ישראל שנית (יהושע ה, ב), מהו שנית דראשונה היא המילה שנית היא הפריעה שנית בגי' פריע"ת.

כשמלין התינוק דין להיות צבור בעמידה דכתיב ויעמוד כל העם בברית (מלכים ב' כג, ג).

ביום המילה אל יאמרו עלינו עד אחר המילה שמסיים המוהל הברכה.

[י] שני או חמישי שחל בהן מילה גם אם א"א בהן תחינה מ"מ אומר בהן אל ארך אפים, וכן כל ערב יום טוב ואסרו חג וט' באב. מילה בתענית, נהג מהר"י סג"ל לומר סליחות, ואל תפר הי' אחת מהן בניגון עקידה, פזמון אלהינו אל שדי בניגון כי הנה כחומר, אל נא רפא, זכור ברית, וא"א תחינה, אך אומר אל ארך אפים ולמנצח. ואין טועמים כוס הברכה, אך יתן לנערים שלא מתענין.

אין מלין אלא ביום ומצוה משעת הנץ החמה, ואם עשה מעמוד השחר כשר.

[יא] מילה (שלא) בזמנה כגון שנולד בין השמשות, וכן יוצא דופן וכן אנדרוגינוס ולמי שיש לו שתי ערלות וכן נולד מהול, מתוך שאנו מסופקים אם אנו צריכין להטיף ממנו דם ברית כל אלו אינן דוחין שבת או יום טוב. [אמר מהר"י סג"ל דאיתא בתשובה באשר"י מילה שלא בזמנה אינה דוחה גם יום טוב שני].

אמר מהר"י סג"ל שרבו מהר"ש שאל ממהר"ם סג"ל על בנו שנולד מהול אם צריך לברך בשעת המילה, והשיב שאינו צריך ברכה. ואמר מהר"י סג"ל שר' מנקו"ט ז"ל היה חותך מעט בצפורן את הנולד מהול כדי להטיף ממנו דם ברית ותו לא מידי.

[יב] מנהג לכסות את הדם וערלת המילה בעפר. והטעם דאיתא בפרקי ר"א היו נוטלין הערלה והדם והיו טומנין בעפרה של מדבר. וכיון שבא בלעם וראה כל המדבר מלא מאותן מטמונים, אמר מי יוכל לעמוד מפני זכות דם וערלות אלו הטמונים בעפר זו, שנאמר מי מנה עפר יעקב (במדבר כג, י). מכאן תיקנו רז"ל עוד היום להטמין הערלה בעפר חול דהיא עפר המדבר, וישראל נמשלו לעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כח, יד).

[יג] ביום שמקיימין בו מצות מילה אין הצבור נופלין בתחינה, שאין תחינה אלא ביום צרה, ומה שאומרים למנצח אחר תהלה משום צערא דינוקא, שהרי תירגם יהונתן יענך ה' ביום צרה (תהלים כ, א) יקבל השם צלותא ביממא דמהולתא.

וביום שמקיימין מילה שמחה היא שנאמר שש אנכי על אמרתך (שם קיט, קסב), ואיזו היא אמירה שאמורה לבדה ושקולה כנגד כל המצות הוי אומר זו המילה, שנאמרה לבדה לאברהם אבינו וכתיב בה ברית לפי ששקולה היא כנגד כל המצות שהן תרי"ג, בגי' ברית והיא עצמה כנגד האחד שחסר.

ולפי שאין תחינה אלא מתוך צרה אין תחינה ג"כ בשבת או יום טוב ור"ח לפי שהן ימי שמחה.

כללא הוא כל יום שא"א בו הלל אף על גב דאין נופלין בתחינה, מ"מ אומר בהן למנצח ואל ארך אפים וגם צו"צ, כגון יום המילה ודוגמתו.

[יד] אבל מותר להיות בעל ברית ויתפלל בביתו, וכשמביאין התינוק לבה"כ גם הוא ילך ולסעודת המילה לא יבא. מוהל אבל תוך ל' יום מותר לתקן צפורניו, קודם הפריעה משום דמצות פריעה דאורייתא ותספורת דרבנן, א"ז. וזה לשון אגודה אבל אחר ג' ימול ואם אין שם אומן אלא הוא ימול אף ביום ראשון ולעולם ילך יחף לבה"כ. וז"ל ספר הפרנס סימן קנ"ח: אבל מותר להיות בעל ברית בכל יום, רוקח. מהר"ם היה בעל ברית תוך ל' יום של אביו ורחץ בלילה שלפני המילה דלדידי' הוי כרגל. והאבל הוא ואשתו תוך ל' לובשים בגדי שבת כשהן בעלי ברית עד לאחר יציאת בה"כ, עכ"ל מהרא"ק.

[טו] אמר מהר"י סג"ל נוהגין באושטרייך לזרוק מפיו גם המציצה בחול כמו הערלה, מה שאין כן ברינוס ששם מחזיר המציצה עם פיו אל היין שנטל ממנו למצוץ, רק הערלה בלבד משליכין תוך החול ונוהגין לשפוך כוס יין המציצה תחת ארון הקודש בבית הכנסת.

[טז] שאל ה"ר ליזר בן אהרן מאיגרא ז"ל ממהר"י סג"ל, על המל ולא פרע דכאילו לא מל, אם חוזר ומברך בשעת פריעה או לא. והשיב הא לך לשון אגודה: מל ולא פרע כאילו לא מל, כה"ג או היאך שהוא שצריך למול פעם אחרת, צריך לברך פעם אחרת לפניה ולאחריה אשר קידש, ולא יאמר קיים את הילד, עכ"ל.

[יז] מעשה במגנצא שאירע תאומים למול, וצוה מהר"י סג"ל לעשות לכל אחד כדינו לתקן נרות כפליים שנוהגין להדליק נרות קטנים י"ב כנגד י"ב שבטים ונר תמיד להדליק ג' ימים ועשו כ"ד קטנים ושני גדולים. והיו שני מוהלין והביאו הילדים בפעם אחת לבה"כ. והמוהל הראשון בירך על המילה והמוהל השני הקשיב אליו וענה אמן ומל על

הברכה ההיא. ומוהל השני בירך על השני אשר קידש וכו' וחבירו הראשון הקשיב אליו. באגודה כתב אף על גב דליכא תינוק השני בב"ה בשעת מילת הראשון, ודמי להא דאי' בפרק כסוי הדם שחט חיה יכסנה ואח"כ ישחוט עוף, ומודה לענין ברכה דאין מברך רק אחת. וכן במהרא"ק. ואמר את הכל לשון רבים קיים את הילדים לאביהם ולאמם כו'. ואמר מהר"י סג"ל שהאב יברך להכניסם בבריתו של אברהם אבינו, וכן הוא באגודה. פעם אחרת אמר שיש לברך להכניס בני כו', וכן הוא במרדכי.

[**יח**] פעם אחת מל האב את בנו הבכור, והאם היתה כהנת, וצוה מהר"י סג"ל שיברך ג"כ אקב"ו על המילה. ואין לומר למול. ולאלתר תיכף יברך ברכת להכניס ואחר כן ימול. ושאלו אל הרב הנ"ל אם צריך לברך ג"כ שהחיינו מאחר דהאם כהנת והפקיעה את בנה מן הפדיון נתבטל ברכת זמן דשל פדיון, ולכך אם יברך עתה הזמן בשעת המילה. ואמר שלא יברך זמן, ולא היה משנה בברכה אשר קידש מאומה. ואמר פלוני בר פלוני. וכן ראיתי מעשה שמהר"י סג"ל היה באותו הפעם הסנדיק.

כתב באגודה אבי הבן לא יברך שהחיינו משום צערא דינוקא. ואם אבי הבן מל בעצמו מברך שהחיינו כדאי' במנחות היה עומד ומקריב מנחות בראשונה היה מברך שהחיינו. [אמר מהרי"ל בספר אגודה איתא כשחוזרין על הציצין המעכבין את המילה צריך לברך שנית. - וכמדומה לי שאמר לבד מברכת אשר קידש ידיד].

[**יט**] פנויה ילדה בן ונתנו לפלוני ואמרה שהוא אביו. והוא אמר אינו בני והיו רוצים לקרא הבן בשם הפלוני לומר פלוני בר פלוני. והתרה מהר"י סג"ל שלא לביישו בכך מאחר שאינו מודה בדבר. והבעל ברית בירך להכניסו. ויהי כשהגיע המוהל לברכה אשר קידש כו' לומר הודו לה' כי טוב היה אומר הודו לה' כי לעולם חסדו והיה מדלג כי טוב, כי אמר שלא להזכירו בטוב מאחר דנולד בזנות. וגער בו מהר"י סג"ל והחזירו והצריכו לומר אותו כי דינו ככל הנולד בקידושין.

[**כ**] מעשה ראיתי, וגם אח"כ כמה שנים סיפר לנו אמ"ן מהר"י סג"ל בשעת הגדת ההלכה שאירע לפניו מילת ממזר נולד מאשת איש. ואיקלע יום המילה בשבת והתיר מהר"י סג"ל ליטול חמין מבית הנחתום גוי בליל שבת לרחוץ בו את הילד. והר"ר גומפרכט אחיו של מהר"י סג"ל היה המוהל והיו מלין אותו בחצר ב"ה אצל פתח ב"ה, משא"כ בכשרים שמוהלין בפנים אצל הפתח. וצוה הרב לאחיו לברך אשר קידש ידיד עד כורת הברית ותו לא, דמשם והלאה הכל בקשה לקיים הילד ולהחיותו על דם הברית שהוציא. וכל זה אין לבקש על הממזר דלא ניחא להו לישראל הקדושים לקיים ממזרים שביניהן. ואמר דמטעם זה נמי העומדים שם אל יאמרו אחר שנימול כשם שנכנס לברית

כו', כמו שרגילין לבקש אכשרים. וצוה לקרא שמו כידור על שם הפסוק כי דור תהפוכות המה (דברים לב, כ), וכן איתא פרק בתרא דיומא. וצוה הרב לשמש העיר להכריז אחר המילה לציבור קול רם תדעו הכל שהילד הנימול הוא ממזר למען לא יתערב זרעו בזרענו. ואמר אלינו מהר"י סג"ל שנתגדל הנער ההוא לבן עשר שנים ומת. וכתבו למהרי"ל לבשורה טובה שנסתלק ונאסף מתוכנו.

[**כא**] מילה בשבת אומר יוצר אפוני אימיו, אופן אזורי אימה, אמת ויציב של יום טוב, זולת אות ברית, אלהיכם אני זוכר הברית בקדושה למוסף. כתב הג"ה במהרא"ק מילה ור"ח, מילה עיקר בפיוטים. מילה וחתונה, י"א מילה עיקר וי"א חתונה עיקר. וצוה מהר"י סג"ל שתכף אחר המילה יסירו מידם כל צורכי המילה דחשובים מוקצה להלאה שאין צורך בהן עוד. וגם המוהל לא יחזור ליטול האיזמל מן החול שהטיל שם עם הערלה בהיותו בהול על הפריעה. ולא ישתה הסנדיק ברכה מן הכוס דאין קידוש אלא במקום סעודה, וכן הדין ביום טוב.

איתא בטור דאבי הבן אין רשאי למול בנו בשבת דהוי פסיק רישיה דניחא ליה בההיא חבלה, אבל גבי אחר הוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה, וכ"כ הרא"ם.

[**כב**] אמר מהר"י סג"ל דכתב מהר"ם האשה שהיא בעלת ברית ליטול הילד מהיולדת להוליכו לב"ה להמול תוליכנו עד פתח ב"ה. ולא תכנס אל תוכו להיות ג"כ סנדיק לשם להמול הילד על ברכיה משום פריצות שתלך אשה בין אנשים. ואמר דיש אנשים כשנעשו סנדיקין ואין נשותיהן עמהם, הולכים בעצמם ומביאין הילד מן היולדת. אך הוא נזהר בכך, דפעם אחת הוא נעשה סנדיק ולא היתה אשתו עמו, וצוה להביא אליו הילד לב"ה. כי הנכנס אצל היולדת להביאו, דרך הנשים לתפוש בכנף הנושא כשמוליכו למצוה. ואמר מסתמא מדהקפיד מהר"ם שלא תכנס האשה בעזרה בין האנשים, מסתמא ג"כ לא יכנס איש בין הנשים דכל המרבה להתרחק מהן הרי זה משובח.

[**כג**] אמר מהר"י סג"ל שמנהג היה באושטרייך שכל מוהל היו לו שני איזמלין מוכנים ביד המחזיק צורכי המילה, משום דלפעמים ימצא הגיד מכוסה בשתי ערלות. וכי ישליך מידו האיזמל עם הערלה הראשונה, ואחר כך מרגיש בערלה שנייה, וטרם שיטהר האיזמל הראשון לחתוך בו שנית פן ח"ו יסתכן הילד לפיכך יהא מוכן לו השני. ואמר שראה מעשה כן לכן טוב הדבר ונכון לנהוג.

מעשה קדם מהר"י סג"ל בנער בן שנה, שנחזרה העור של הפריעה וכסה את רוב הגיד, והראוהו למהר"י סג"ל ואמר מתירא אני להפריעו שנית. וחפשו כמה צדדין להחזיר הפריעה אחורנית למקומה ולא יכולו, עד שאיקלע שם מהר"ר זמלין ס"ל שהיה מוהל אומן ומובהק והיה ממשמש בגיד ופתאום חזרה הפריעה למקומה. ואמר מהר"י סג"ל

לכך יש להזהיר הנשים שמרחיצין הנערים אחר המילה, יהיו מהדקין בכל פעם ופעם הפריעה אחוריה עד שתתרפא המילה כדי שלא תחזור לפניה ותכסה הגיד.

[**כד**] פעם אחת היה מהר"י סג"ל סנדיק ולא היה שם מפה ללפף בה רגלי הילד אחר המילה שלא יתקלקל המילה. וצוה הרב הנ"ל להוציא מפה שגוללין בה הס"ת וללפף בה רגלי הילד, ואמר שגם יריעה של ס"ת מותר ללפף בגופה בכה"ג משום סכנת נפשות. ואמר דלא נפגם קדושת המפה בכך, אך יטהרנה אח"כ מן הדם ויחזירנה לס"ת ויתן דבר לצדקה שלא ליהנות מן ההקדש בחנם.

הלכות פדיון הבן

אבאר ואלבן, הלכות פדיון הבן

[**א**] מעשה במגנצא בית מהר"י סג"ל, שהיה שם בחור מעיר אירפורט שהמליטה לו אשתו בכור במדינתו, והיה פודה את בנו שם במגנצא בפני הרב בעל הבית הנ"ל. והי לך גופא דעובדא. מתחילה הניח האב המעות כנגד זהב אחד ורביע ריינוס בכלי כסף, ושאל הרב על מניין המעות והשיב אחד מן הבחורים הלא הכלי שוה יותר מחמשת סלעים שעור הפדיון. ואמר הרב הכלי מושאל לו ואין רשותו ליתן לכהן. וצוה הרב להוסיף סך המעות לשוה לב' זהוב ריינוס, כי אמר דנראה לו שהן שיעור ה' סלעים דנראה לו דסלע הוא ארבע גדולים ממטבע פראנקפורט שקורין אלט טורנש ועולין עשרין מהן לב' זהוב ריינוס, וכן המסקנא בסמ"ק.

[**ב**] והיה כאשר ישבו לסעוד וברכו ברכת המוציא, הביא אבי הבן הכלי עם המעות ועמד לפני הכהן וא"ל פלוני. אשתי פלונית ילדה לי בן פלוני בכור ואתנהו לך. א"ל הכהן תתנהו לי בכל מקום שהוא שם. א"ל הן. אמר לו הכהן אם תרצה לפדות ממני בנך הבכור. א"ל הן והי לך שוה חמשה סלעים בפדיון בני פלוני הבכור. וקיבל הכהן המעות. ובשעת נתינתם לידו היה האב מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון הבן והיה מברך ג"כ שהחיינו. והכהן נטל כוס יין בידו והיה מברך בורא פרי הגפן ושתה, ונתן ג"כ לאבי הבן, וכן בי"ד. ואכלו ושתו שמחים וטובי לב. ופודין מעיקרא ואח"כ סועדין דהסעודה אינה באה אלא בשביל הפדיון.

[**ג**] פעם אחת איקלא פדיון הבן באחד מימי תענית מבשר ויין שגזרו צבור, והתיר מהר"י סג"ל בשר ויין לכל הסועדים לפדיון הבן.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל שכתב בספר פרנס שמברכין על סעודת פדיון הבן שהשמחה במעונו. ואין נוהגין כן, דבתו' איכא טעם משום דאיכא מ"ד דחייב לפדות את בנו הבכור

אם מת לאחר ל', ומאחר שאין שם לברך שהשמחה לא פלוג רבנן בכל פדיון. כתב במרדכי הגדול פדיון הבן שחל ל"א שלו בשבת פודין בל"ב.

[**ה**] אמר מהר"י סג"ל בכור שאין אביו קיים א"צ פדיון עד שיגדל, ואז יפדה את עצמו מכהן אחר. ואין האשה חייבת לפדות את בנה. וכן ראיתי באיגרא מעשה שנהרג האב במלחמת בני חושים קודם פדיון בנו הבכור, וצוה מה"ר נתן ע"ה ליטול טס כסף ולכתוב עליו בן כהן ולתלות בצואר הילד, לכשיגדל ידע דעדיין הוא קרוי בן כהן עד שיפדה את עצמו.

הנולד אחר הנפל, אמר מהר"י סג"ל שהוא בכור לנחלה ואינו בכור לכהן.

[**ו**] איתא בספר רוקח בתשובה על שנתן כלי לכהן בפדיון בנו והכהן קבלה בשוה חמשת סלעים. ואח"כ נמצא מזוייף דלא שוה כל כך. ואבי הבן אמר לכהן לחזור לו הכלי והוא יתן לו חמשה סלעים, ואמר לו הכהן כבר זכיתי בכלי ואתה תוסיף לי החסרון. ומסיק שם דהדין עם הכהן ומייתי ראיה מפרק יש בכור. ואמר מהר"י סג"ל דלא מצא ראיה ברורה ושמא דעתיה מעובדא דשלח ליה רב אשי י"ז פשיטי', ודוק להשוות.

אמר מהר"י סג"ל אסור להתנות עם הכהן שיקח פחות מחמשת סלעים, ואם התנה עמו מעיקרא אין בנו פדוי, וצריך לפדותו שנייה. אך צריך ליתן לו חמשה סלעים במתנה גמורה לפדיון בנו. ואם החזיר לו הכהן אח"כ מאליו רשאי לקבלו ובנו פדוי.

הלכות גיטין

השם יחזיק ידי מטין, לנהוג כדין הלכות גיטין

[**א**] מנהג קהילות שו"ם במדינת ריינוס שהם שפייאר וורמיישא מגנצא תקנת רבותינו ז"ל הקדמונים, כשיתנו גט באחת מהן, שישלחו מקודם לכן לשתים האחרות להסכים עמהם להנתן הגט בהסכמתם בהיתר. ופעם אחת היתה וועד להקהילות במגנצא ישובו דמהר"י סג"ל, ואיקלע להנתן גט שמה ולא רצה מהר"י סג"ל להקל על הזוג שיסכימו אותם שהיו שם בשליחות אחיהם משני הקהילות על הוועד, אך הצריך את הזוג לשלוח שליח מיוחד להביא ההסכמות ממקום הקהילות. כי אמר עיקר התקנה לא נתקנה מעיקרא רק להחמיר על הזוג להרבות הוצאה אולי רע בעיניהם להוציא ויבטל הגט. ע"כ הצריכו לתת בכל קהילה ג' גדולים ישנים שקורין אלט טורנש שכל א' שוה ב' גדולים מרגיטן לג' פרנסי העיר שיחתמו ההסכמה, וכן בעיר ששם הגט. וכן ראיתי שפעם אחת נתחרט הזוג באשר הרע עינם על ההוצאה ונתפייסו לישאר יחד.

וראיתי דגם לגט המומר הצריך מהר"י סג"ל להמתין אחר ההסכמות. ויהי פעם א' שהאיש שלח גט לאשתו שזנתה תחתיו, ואמר מהר"י סג"ל הלואי שהיו לו ההסכמות, אך עתה שאינן אין צורך להמתין אחריה מאחר דגט מצוה הוא.

[**ב**] אני המלקט באומרים אכתוב כאן מנהג מהר"י סג"ל אשר ראיתיו נוהג באשר הייתי כל פעם אחד מן העדים.

ביום שינתן בו הגט היה נוהג מהר"י סג"ל לאחר שיצאו בשחר מבה"כ צוה אל הסופר להביא אל בית הרב הקלף והדיו והקולמוס הנצרכין לכתוב בהן הגט. ושמש העיר היה שכרו חצי זהב ריינוס לטרוח לקרא הבעל ושני העדים בכל פעם שיהא צורך, ושכר הסופר היה א' זהב ריינוס. ולכל עד רביעית זהב בכל פעם שחתם. והאמנה מימי לא שמעתי על מהר"י סג"ל שבטל אף פרוטה אחת מחמת (מן) הנתינה.

[**ג**] ויהי במעמד הבעל והעדים, שאל הרב את הסופר בפניהם, אם אותו הקלף והדיו והקולמוס משלו, וא"ל הן. ואז שאל את הבעל אם תרצה ליתן גט לאשתך, הן. תתנו ברצון, הן. אם נדרת שום נדר או שבועה שתתן גט, לא. אם אמרת מעולם שום דבר שיזיק בגט זה שנראה שלא יהא ברצונך שיהא גט, לא. ואם אמרת מעולם שום דבר שנראה שאין הגט ברצונך כל זה אתה מבטל בפני העדים הללו שלא יהא באותו הדבר שום כח, הן. ואז שאל הרב את הבעל אם היה לו שום שם אחר מעולם רק אותו שקרוי בו עתה כגון שלא נתחלף מחמת חולי. וכן שאלו על אשתו ואביה. ואם נתחלף היה כותב את שני השמות בגט כגון פלוני פלוני בן פלוני, ושם שמובהק בו עתה היה כותב לבסוף. ואז אמר הרב לסופר שיתן הקלף והדיו והקולמוס אל הבעל במתנה גמורה שיהא הכל שלו. וקבל הבעל מידו. וא"ל הרב להגביהו בהרמת יד כדי להקנות, וכן עשה. וא"ל הרב להחזיר הכל לסופר. ואמור לו בשעת החזרה כאשר אני אקרא לך. ואמר הבעל בכל פעם אחריו הי לך פלוני הקלף והדיו והקולמוסין, ותכתוב גט לשמי פלוני בן פלוני המכונה פלוני כדי לגרש בו אשתי פלונית בת פלוני המכונה פלונית, ותכתוב אותו לשמי ולשמה לשם גירושין, ותכתוב כל כך גיטין עד שיקובל א' מהן אל מהר"ר פלוני, ולכל מי שהוא מראה להם, ותכתוב את כולם לשמי ולשמה לשם גירושין. ואח"כ א"ל הרב תאמר ג"כ אל העדים. ובגדול החל ואמר פלוני ופלוני תחתמו את הגט אשר יכתוב פלוני. ותחתמו אותו לשמי פב"פ המכונה פלוני כדי לגרש בו אשתו פלונית בת פלוני המכונה פלונית, ותחתמו אותו לשמי ולשמה לשם גירושין, ותחתמו כל כך גיטין עד שיקובל אחד בהן בעיני מה"ר פלוני ולכל מי שהוא מראה להם, ותחתמו כולם לשמי ולשמה לשם גירושין. ורוב הדברים אומרים בלשון אשכנז.

[ד] ואז אם לא היה הסופר מורגל לכתוב גיטין ולא היה בקי בכך, היה הרב מלמדו. וא"ל תהא נזהר לכתוב הגט במקום הבשר, והי' מדקדק לראות איזה צד מן הקלף היה במקום הבשר. והיה כותב שם "בשר" בשפת היריעה כדי שלא יחליף. ואמר מאד היה ניחא לי שיניחו העבדנין מקצת שער בשפת העור לצאת מידי ספק. וראיתי פעם אחת בשעת הנתינה שפסל הרב את הגט מפני שכולם הסכימו שנכתב מצד השער. ראיתי שהרב וכל שעמו היו מעיינין בגט אם היה נכתב בצד שער או בצד הבשר ולא יכלו להכירו ופסלו אותו מכח זה. ואמר לסופר שישרטט במקום השער, כדי לכתוב מעבר על בליטת השירטוט בצד הבשר. וישרטט דוקא עם עץ קשה ולא בשום דבר אחר שעושה רושם. וישרטט י"ב שורות. וישרטט עוד מצד השמאל שתי חצי שורות לצורך העדים, דכשמהפך היו התחלתן בצד ימין, ולקרב אותן יחד יותר מרוחב שאר השורות. וכן העליונה יותר קרוב לשורות סוף הגט. וכן ישרטט שתי שורות משני צידי הגט אחת מימין ואחת משמאל. ויניח את גליון הגט מימין ומשמאל מעט יותר מחצי אצבע בכל צד. והעליון כשיעור רוחב אצבע. ולמטה כדי תפיסת יד. ויתחיל הכתב סמוך לשורת צד ימין ולא יגע הכתב על גבי השירטוט. וכן בסוף השורה יפסיק סמוך לשירטוט צד שמאל ולא ע"ג השירטוט. ויזהר להיות ארכו של הגט יותר מרחבו. ופעם אחת ראיתי שלא היה ניכר לעין איזה מהן היה יותר והיה מהרי"ל מודד לדעת. ולא יחתוך ממנו כלום אחר שנכתב דכתיב וכתב ונתן. אך יתקנו כתיקון טרם שיכתוב. ויכוון לכתוב די תיהוייין, וכן די תיצבייין, כל אחד להיות בשורה אחת ר"ל שלא לכתוב די בסוף שורה זו ותיהוייין בתחילת שיטה שנייה. ויחלק די להיות תיבה בפני עצמו. וכן יכוין להיות והרי את מותרת אותן שלש תיבות בשורה אחת.

[ה] אל העדים אומר שיהיו אצל הסופר עד שיגמור לכתוב שורה ראשונה. ויטלו סימן בלבם שיכירו זה הגט כשיראוהו שנית. ורשאין אז לילך לעסקם עד שירצו לחתום. בכל פעם שיתחיל הסופר לכתוב גט אחר כגון אם נתקלקל במכתב תחת ידו, צריכין העדים להיות עמו עד שגומר שורה ראשונה.

[ו] הסופר קודם שמתחיל לכתוב יאמר במעמד העדים שישמעו הדברים מפיו. גט זה אני כותב לשם פב"פ המכונה פלוני. כדי לגרש בו אשתו פלונית בת פלונית המכונה פלונית. ואני כותב אותו לשמו ולשמה לשם גירושין. וכן כל אחד מן העדים יאמר במעמד חבירו וישמעו אומר: גט זה אני חותם לשם פב"פ המכונה פלוני כו'.

פעם אחת שאל הסופר אם רשאי לשפוך מן הדיו של הבעל לקסת המיוחד לו. ואמר מהרי"ל שיערה דיו שלו מקודם ולא יכתוב רק בדיו של הבעל.

[ז] בשעת הנתינה התאספו כל הציבור בחצר ב"ה. וראיתי ממהרי"ל בשעת הנתינה אם היה רואה בגט שום אות שלא היה נוגע כתיקנה היה אומר לסופר שילך אל ביתו ויתקנו ולא צריכין העדים להיות עמו. פעם אחת בשעת הנתינה שכבר מסר הרב הגט ליד הבעל לתת ליד אשתו. פתאום אמר אחד מן הציבור אני זוכר אחריתו שאבי האשה היה לוי ולא נכתב בגט, ונפסל הגט ונתבטל כל המלאכה. וממחרת הצריך את הסופר להביא את הקלף והדיו והקולמוסין, וכל הדברים הראשונים כולם יפלו דלא היה מועיל אחד מהן.

[ח] ויהי בהתאספו בכנופיא עמד הרב אצל פתח בה"כ ופניו למזרח ועד הגדול מימינו והקטן משמאלו והסופר והזוג לפניו. ואמר הרב אל הבעל: פלוני תתן הגט ברצון ובנפש חפצה בלי אונס, הן. אם קבלת עליך שום חרם או שבועה או נדר ליתן הגט, לא. אם יש עליך שום חרם או שבעוה או נדר אתיר לך אותם, א"ל לא נשבעתי ולא נדרתי ולא החרמתי. שמא נטלת קנין על הגט אם נתחרטת חזור בך ונמצא תיקון, לא נתחרטתי. אם אמרת מעולם שום דבר שיזיק בזה הגט שלא ברצונך שיהא גט, לא. ואם אמרת שום דבר שיזיק בו שנראה שלא ברצונך הוא תבטל אותו דבר שלא יהא בו כח, הן. ואז קרא הרב את הגט והעדים קראו עמו. וקראו ג"כ חתימת שני העדים.

ואז אמר אל הסופר: פלוני כתבת זה הגט, הן. כתבת על קלף הבעל ועם דיו שלו וקולמוסו, הן. כתבת אותו לשמו ולשמה, הן. אמר לך הבעל שתכתוב אותו לשמו ולשמה, הן. אמר לך כל הדברים בפני העדים, הן. תכיר זה הגט שהוא אותו אשר כתבת, הן. אמרת שתכתוב אותו לשמו ולשמה טרם התחלתו לכתוב, הן.

ואז שאל הרב אל העד החתום בראשונה: פלוני נתן הבעל זה הקלף והדיו והקולמוס לסופר וצוה לו לכתוב הגט לשמו ולשמה, הן. גם היה חברך החתום עמך ושמע הדברים שאמר לסופר כתוב על קלף זה גט לשמו ולשמה, הן. גם צוה לכם לחתום לשמו ולשמה, הן. היית אצל שורה ראשונה כשכתב, הן. שמעת שאמר אכתוב אותו לשמו ולשמה, הן. חתמת חתימתך לשמו ולשמה. הן. אמרת בראשונה אחתום לשמו ולשמה, הן. היה חברך החתום עמך כשחתמת, הן. היית גם אתה עמו כשחתם הוא ואמר שחותם לשמו ולשמה, הן. זאת היא חתימתך, הן. וזהו חתימת חברך, הן. ואז חזר ושאל אל העד השני בכל השאלות ששאל את הראשון: פלוני נתן הבעל זה הקלף כו'.

ואז שאל את האשה: תקבלי זה הגט ברצון, הן. ואמר אליה פשוט שתי ידיך ותחברם למטה ותרחיבם למעלה לעשות כחפנים לקבל בה דבר, ותחזיקם כך עד שאומר ליך להחזירם אצלך. ואם היו לה בידיה טבעות אמר לה להוציאם. והרב היה מכפל את הגט

והיה מכניס ראש אחד לחברו כמו שכופלין איגרת השלום. והיה נותן אותו ביד הבעל וא"ל: החזק אותו בידך עד שאומר לך ליתן לה.

ובכל עת כשמהר"י סג"ל נותן גט היה אומר לעדים החתומים בגט: הסתכלו על הנתינה ותהיו גם כן עדי מסירה. ומעולם לא ראיתיו לוקח עדים אחרים על המסירה רק אותם החתומים בגט כדפרישית.

והיה מקרא את הבעל. והבעל אמר אחריו מלה במלה בהפרש כאשר כתבתי כאן. הרי זה גיטך. והתקבלי גיטך זה. ובו תהא מגורשת ממני. מעכשיו. והרי את מותרת לכל אדם. ורמז אליו לתתו לידה. ואמר אליה לסגור כפיה להחזיק הגט ולהכניסו אליה תחת הסרבל שלה. וחזר הרב ולקחו מידה וקרא אותו הוא והעדים עמו שנית, וקראו גם החתימות כבראשונה. ואמר אל העד: זו חתימה שלך, הן. וכן לשני אמר: זו חתימה שלך, הן. ושאל את שניהם בבת אחת: זהו הגט ואתם יודעים בו סימן שהוא הנכתב והנחתם לשמו ולשמה ככל משפטו שאמרנו. ואמרו הן. ואז אמר הרב אל כל העם העומדים שם: הנה ר"ת ושאר גאונים גזרו, וכן אני גוזר שלא להוציא לעז על גט. ואם שום גמגום יש למי יבא ויגיד לי. והיה קורע את הגט קרע ב"ד. וצוה אל האשה שלא תינשא בג' חדשים. ע"כ סדר הגט.

[**ט**] מהר"י סג"ל היה נוהג שהנשבע ליתן גט לאשתו, גם אם עדיין נתרצה ליתן ועומד בשבועתו וגם היא מרוצה לקבל גיטה, מ"מ התיר לו השבועה בפני שלשה טרם כל דבר. דחיישינן שמא לימים יאמר לא נתרציתי לגרש רק בשביל השבועה, ואז לא הוי בדלא אניסנא אלא הוי גט מעושה. וכן ראיתי גם כן על התקע כפו לגרש היה מתיר לו מקודם דתקיעת כף מיחשב שבועה.

[**י**] לפעמים היה אומר אל האשה שתמחול על כתובתה, ואל הבעל אמר שהוא ימחול על תביעותיו. ואמר ודאי מחילה אינה צריכה קנין, אבל אם כותבין שטר מחילה אז אין לכתוב בו איך אמר פלוני כו' וקנו ממני, דהא לא קנו.

[**יא**] גט מומר הייתי עד עליו בפני מהר"י סג"ל ולא שינה הרב בכלום מאילו היה ישראל כשר. ושאלו איך היה שמו בהיותו יהודי, ואמר שהיה שמו ואלק. והאשה היתה שמה בילא בת שלמה בן יצחק המכונה זלמן הלוי. כמדומה לי מפני שהיה קרובתי אחת בעיר שהיה שמה ג"כ בילא בת שלמה, לכן השליש שם הגרושה. ועלתה ספיקא ביד מהר"י סג"ל להיכן יכתבו הלוי. אם לכתוב שלמה בן יצחק הלוי המכונה זלמן, או שלמה בן יצחק המכונה זלמן הלוי. והיה מחפש בכל טופסי גיטין שהיו בידו ולא מצא דוגמתו. ס"ד הוסכם לכתוב שלמה בן יצחק הלוי המכונה זלמן, משום דלוי לאו כינוי הוא לכן אין להזכירו

אחר המכונה. ואמר לכתוב ואלק. וא"צ א' לבסוף רק בשמות דגושים, על דרך בילא יוטא וכה"ג. וצוה אל הסופר ליזהר שאל ישכח מלשאול מן המומר לחזור אליו במתנה גמורה שיור הקלף והדיו והקולמוס. אולי יכתב עליו גט לאחר והיה פסול מאחר דאינו שלו לא מצי לתת לאחר הבא. וה"ה לכל ישראל נמי צריך אך זה מיד הולך לדראון והיכן ימצאנו אח"כ לישאל ממנו.

[**יב**] והראה לנו מהר"י סג"ל גט שנתן מהר"ם סג"ל במדינת אושטרייך, והיה כתוב בו נהר דונאו וי"ו בסוף. ומהר"י סג"ל היה במעמד ונשתלח גט מק"ק רעגנשפורג לפראגא ליד מה"ר ליפמן מולהויזן ז"ל שהוא יתנו לאשה בעירו, והיה כתוב בו נהר דונאיי שני יודי"ן לסוף. ושלח לבני רעגנשפורג ראיתי מגדולי אושטרייך שהיו כותבין דונאו מה תהא על הגט ששלחתם לידי. שלחו ליה מצאנו בטופסי גיטין דקהלתינו משם גדולים לכתוב בכאן דונאיי בשני יודי"ן לסוף כאשר כתבנו. ואמר לנו מהר"י סג"ל דשמא השינוי ההוא מכח דבני רעגנשפורג לשונם יותר צח מבני אושטרייך. ואמר שזכור לו מעשה באותו גט שנתן מהר"מ סג"ל הנ"ל לבטל מודעות של הבעל דקודם הנתינה, והזכירו לו הזוכרים אחר הנתינה ואמר האמת אתכם כי שכחתי. ועכשיו אין קפידא בדבר כי ידוע אלי שהגט ניתן ברצון.

[**יג**] שלחו גט מטערויז ליד מהר"י סג"ל ליתן במגנצא, ומצא כתוב בו משולם בן אורי המכונה וייבש ופסל אותו, דהל"ל משולם המכונה וייבש בן אורי, דאז הוי המכונה קאי כתקנו על משולם דכינויו היה וייבש. ואמר לנו כמה ראיות ואחת מהן לא ידעתי כי אחר השכחה כתבתי. רק מקצת ראיה אחת דהא קמן דאם היו לשניהם כנויים היה לו לכתוב על האב והבן. הכא נמי על הבן ברישא גם אם אין כינוי לאב. שוב הוחזר הגט לידו ומצא כתוב בו שנכתב ביום שני של ראש חדש, ולא רצה לתתו, משום דבמרדכי כתב שיש למנוע ב' הימים מלכתוב בהן גט. ובבואי אח"כ לטערויז שמעתי שמתוך שהטריחו על הבעל כ"כ שהועכב הגט פעמיים, אמר נגזר עלי לישאר אצל אשתי, ושלח אחריה והכניסה אל תוך ביתה וישב עמה כל ימיו.

[**יד**] גט נכתב במגנצא ומצא מהר"י סג"ל כתוב בו "די" בסוף השיטה, "תיהוייין" בראש שיטה שנייה ופסלו. ואמר שמדקדקין כן מלשון המרדכי דכתב די תיהוייין חמשה יודי"ן. ומגמגמין עליו העולם הלא שני תיבות הן דהא די פי' אשר והל"ל תיהוייין ד' יודי"ן. ומה ענין יו"ד של די להזכיר כאן, אלא על כרחך אתא לאשמועינן להיות חמשתן כתובים בשיטה אחת וכן די תיצביין כדפי' לעיל.

[**טו**] ראיתי שפסל מהר"י סג"ל גט שכתוב בו שאנו מונין בו כאן. ואמר שהוא נוהג לכתוב שאנו מונין כאן. והראה לנו ג' טופסי גיטין מגדולי הדור מהר"מ סג"ל ומהרא"ק ומאחיו מה"ר זלמן ז"ל, ולא היה כתוב תיבת בו הנ"ל בשום אחד מהן. ועוד פסלו משום דהיו מדולגין בו שתי תיבות כאן העומד היום, וכן העומדת היום. ואמר לולי יתור תיבת "בו", על חסרון שתי התיבות "כאן" הנ"ל לא הייתי מקפיד כולי האי, מאחר דבדיעבד נכתב. והראה לנו טופסי גיטין ממהר"מ סג"ל ומהר"ש ולא היה כתוב בהן התרי "כאן". אך מ"מ לכתחילה היה מצריך מהרי"ל לכותבם.

[**טז**] אמר לנו מהר"י סג"ל שפשוט היה לו אשר שם זלמן כותבין בגיטין רק שלמה ולא בעי לכתוב המכונה. אך על שם קלונימוס היה מסופק אם לכתוב המכונה קלמן. ושאל ממה"ר זוסקינט מקלוניא ז"ל, והשיב לו אדרבא איפכא מסתברא משום דקלמן בכלל קלונימוס ולא בעי לכתוב כינוי שלו, אבל כל שם של זלמן צריך לכתוב כמו הכינוי, דאין לך שום שם יותר משונה מההוא דיש מהן שלמה, משולם, שמריה, אלעזר, לכן בעי אחר כולן לכתוב המכונה זלמן.

ראיתי כתוב בגיטין שנתן מהר"י סג"ל שועל המכונה פוכש. שמואל המכונה בישוף. שמואל המכונה זוולין. יחיאל המכונה מיכל. נחמיה המכונה טרוסטלין. מאיר בן זוסלין, בסמ"ך. קלורא. שרה המכונה וועכלין. אייר בשני יודי"ן. כסלו בלא יו"ד.

במדינת מגנצא דיתבא על נהר ריינוס ועל נהר מוין. במדינת וורמיישא דיתבא על נהר ריינוס ועל נהר פרימא ועל נהר איזנא.

שלח מהר"י ווילא גט מעיר אוגשפורק דיתבא על נהר לעך ועל נהר וערטיך.

מי יתנני היות זוכה, שהייתי סוכה, שינוים יותר, הייתי פותר.

[**יז**] פעם אחת איקלעו שני גיטין בבת אחת. ואמר מהר"י סג"ל אפשר שאתנם תרווייהו ביום אחד, וכשיותן האחד יכתוב סופר אחר השני. ואמר יכול להיות שאקח גם העדים של ראשון על השני, רק צריך לסופר אחר. ואין רשאין שני הסופרים לכתוב בפעם אחת שיראו העדים שורה ראשונה של סופר זה וילכו לראות מיד שורה ראשונה מסופר השני. רק כשינתן האחד ישמעו אז ביטול מודעות מבעל השני ויכתוב. ולא איתרחש, הראשון ניתן ושני נפסל.

[**יח**] אמר להקריב שורות העדים להיות כחצי רוחב שורות הגט כדפי' לעיל, למען לא יז(ד)ייף איניש דלא מעלי שום חוב על אדם ע"ג העדים ויגבה בהן. לפיכך מאריכין ראשי למדי"ן ורגלי נו"ן וכ"ף פשוטה בגיטין, כדי לערבב השורות יחד מלהזדייף ביני חטי. [לא הקפיד מהר"י סג"ל אם היה נקב בגט בין שיטה לשיטה או בין תיבה לתיבה].

[**יט**] מסכת יומא ס"פ הוציאו לו, ת"ר א' וא', אחת ושתים כו' דברי ר' מאיר, ר' יהודא אומר אחת אחת ואחת שתים ואחת כו', ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה. פירש"י כאן מונין כלל ואח"כ פרט כגון עשרים ואחת עשרים ושתים וכאן להפך אחת ועשרים, שתים ועשרים. ואמר מהר"י סג"ל דבירושלמי מייתי קרא לסיוע אליבא כל אחד. לפיכך נראה לו על שנהגינן לכתוב אחד ועשרים יום שנים ועשרים יום אליבא הסמ"ק ושאר פוסקים, אם שינה הסופר וכתב בעשרים ואחד בעשרים ושנים ונתן הגט בדיעבד, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד הואיל דמסייע קרא לתרווייהו.

[**כ**] הי לך הרשאה לשליח גט להולכה אשר ראיתי מהר"י סג"ל היה מטריח את עצמו לתקנו על פי רוב הפוסקים, על כן שמרתיו לבתראי הדורות, להבין להורות.

בפנינו חתומי מטה בששי בשבת בשמנה עשר יום לירח סיון שנת חמשת אלפים ומאה ושמנים ושלש לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצא מסר משה בן שמרי' המכונה זלמן גט ביד אברהם בן שמחה להוליך אותו לאשתו יוטא בת דוד. וכך אמר בפנינו משה בן שמריה המכונה זלמן הבעל לשלוחו אברהם בן שמחה הולך גט זה לאשתי יוטא בת דוד ותהא ידך כידי ופיך כפי ועשייתך כעשייתי ונותן אני לך רשות לעשות שליח ושליח שליח עד מאה שלוחים וליתן גט זה לאשתי יוטא בת דוד בכל מקום שתמצאנה אתה או שלוחך או שליח שלוחך. והגט שנעשה עליו אברהם בן שמחה שליח להוליכו ככל הכתוב למעלה נכתב ונחתם במדינת מגנצא בששי בשבת בשמנה עשר יום לירח סיון שנת חמשת אלפים ומאה ושמנים ושלש לבריאת עולם ועדיו החתומים בו נתן בן אלעזר. ואברהם בן שמואל. ובפנינו בטל משה בן שמריה המכונה זלמן הבעל כל מודעות שמסר על גט זה. וגם בפנינו קבל עליו בחרם ובשבועה משה בן שמריה המכונה זלמן הבעל שלא לבטל לא את הגט ולא את השליח ומה שראינו ונעשה בפנינו כתבנו וחתמנו. והכל שריר וקיים. אלעזר בן יעקב מכונה זלמן בן משוטיגווערא.

[**כא**] טופס הגט כמנהג מהר"י סג"ל.

בשלישי בשבת בשני ימים לירח אייר שנת חמשת אלפים ומאה ושמונים לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במדינת מגנצא דיתבא על נהר ריינוס ועל נהר מוין ועל מי מעינות אנא משה בן צדוק המכונה ויבלמן העומד היום כאן במדינת מגנצא דיתבא על נהר ריינוס ועל נהר מוין ועל מי מעינות וכל שום וחניכה דאית לי ולאבהתי ולמקומי ולמקום אבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי ליכי אנת אנתתי ריכלין בת יעקב הכהן העומדת היום כאן במדינת מגנצא דיתבא על נהר ריינוס ועל נהר מוין ועל מי מעינות וכל שום וחניכה דאית ליכי ולאבהתיכי ולמקומיכי ולמקום

אבהתיכי דהוית אנתתי מן קדמות דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי די תיהוייין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר די תיצבייין ואנש לא ימחא בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין כדת משה וישראל. אליעזר בן יעקב עד זלמן בן משוטיגווערא עד גם אם היה העד בן רב לא היה חותם רק פלוני בן פלוני.

הלכות חליצה

זאת המליצה מסדר חליצה

[א] באשר איקלע לקבוע היום שתהיה בו החליצה, אז ביום שלפניו אחר תפלת המנחה בירר אליו מהר"י סג"ל שנים מחשובי העיר ששלשתן יהיו הב"ד. ואמר להם בואו עמי ונלך ונקבע מקום שתהיה שם החליצה למחר והלכו וישבו שם מעט. משום דכתיב (דברים כה, ז) ועלתה יבמתו השערה משמע שער המבורר. וכתב ראבי"ה שקובעים בערב דלפניו ולא ביום גופי'. וחזרו לבה"כ והתפללו ערבית.

[ב] בשחר כשיצאו מבה"כ אמר הרב אל שני חבריו הדיינים באו ונלך אל מקום שקבענו אתמול. וכל הקהל הלכו עם היבם אחריהם. ובבואו שם היו הנשים מביאות את היבמה. ואז היה בורר מהר"י סג"ל שנים להיות עדים. וישבו הדיינים יחד הרב באמצע והגדול מימינו וחברו משמאלו. והעדים ישבו יחד על איצטבא אחרת מן הצד. והיבם ומימינו היבמה עמדו בפני הדיינים. והעדים והדיינים לא היו קרובים זה לזה.

[ג] פתח הרב ואמר ושאל כמה ימים שמת בעל היבמה, והועד ממקצת היודעים בחזקה בעלמא שעברו יותר מג' חדשים. ואח"כ שאל הידוע אם זאת האשה היתה אשת האח המת, הידוע למי שהיבם ואחיו המת היו אחים מן האב. ונחזק בחזקה בעלמא ולא דק לברר בודאי. הידוע אם היבמה בת י"ב שנה, שאל את הנשים שנתייחדו לכך ובדקו את היבמה אם יש עליה סימנין כשאר נשים בשערות ארוכות ובריבוי בפנים שלמטה. כללא דמילתא כל מה ששאל לא חש להעיד עליו עדות ברורה רק חזקה בעלמא. וגם אם העידו קרובי יבם ויבמה. רק עדות סימני גדלות היה באנשים ונשים מיוחדים ליבם וליבמה. מה"ר קופילמן ע"ה שידך את בנו לבת אשתו. ונחלה הרב והיה חש שמא יתבטל השידוך והניח את בנו לקדש את הבתולה. והנער הלך לעולמו טרם הכניסה ונפלה לפני אחיו. ושאל מהר"י סג"ל הידוע שקידשה האח המת והועד בחזקה בעלמא. וכן אם היבם קטן בלי חתימת זקן, היה שואל האנשים שנתייחדו לבדקו שהיו אליו שערות למטה. אך נתמלא לו זקנו או היו לו בנים, אמר הרב אל

חבריו מסתמא סימנין ניכרים בו, ואין צריכין לישאל עליו. ואמר מהר"י סג"ל פעם אחת בנוישטאט לא היו רוצים לסמוך על המעידים על יבם אחד שניטלו סימניו במספריים.

[ד] ואחר כך שאל הרב את היבם: פלוני זאת יבמתך העומדת אצלך אם תרצה ליבמה, גם אם יש לך אשה אחרת רשאי אתה לקחתה דלא נתקן על זה תקנת רבינו גרשון. והשיב היבם לא חפצתי לקחתה. אם דעתך לחלוץ אותה, הן. אם אמרת לשום אדם שלא ברצון אתה חולץ, לא. ואם אמרת מעולם שום דבר שנראה שלא ברצון אתה חולץ, לא. ואם אמרת מעולם דבר שהיה נראה שלא ברצון אתה חולץ כל זה אתה מבטל בפנינו ובפני העדים שלא יהא לאותו דבר שום כח, הן. ותרצה לחלוץ בנפש חפצה, הן.

ואח"כ שאל את היבמה: אם אכלה שום דבר אותו היום עדיין, לא. אם גם לא שתית, לא. דבעינן מניעת אכילה ושתייה שלא תרבה מהן הרוק. וראיתי חליצה ביום התענית צבור, ולא חש לישאל אם אכלה או שתתה מאחר שברור לכל שגם היא תתענה.

והוציא הרב המנעל, ושאל מי קנאו, והמעשה היה שהיבמה קנאו. ואמר אליה הרב: אם תתנהו ליבם במתנה גמורה, הן. ונתן אותו בידו ואמר לו: תגביהו בהרמת יד על מנת לקנותו. ואם היה אצל הרב מנעל מכוון לרגל היבם היה נותן אליו במתנה גמורה, וא"ל לקנות בהגבהה. אמר אל היבם שיכוין דעתו להתיר יבמתו בחליצה זאת לינשא לכל ולפוטרה ממה שהיתה אגודה בו עד הנה. וכן אמר ליבמה שתכוון בדעתה להפטר מזקיקתה. ויכוונו שניהם להתרת החליצה. וחזר ושאל את היבם פעם שנית: אם עשה שום מודעא לשום אדם על חליצה זו שלא ברצונו היא, לא. ואם עשה מודעא בכל צד שנראה שלא ברצונו היא שיבטלנו עכשיו, [וא"ל: כבר אמרת לחלוץ לה אם עדיין אתה רוצה לחלוץ, ואמר כן] הן. ואמר ליבמה שתחזיק רוק פיה ולא תרוק מאומה עד שיגיד לה לרוק. ואמר לשמש העיר להוליך את היבם עמו ויחלוץ נעלו הימין, וירחץ לו הרגל יפה גם בין קשרי אצבעות שלא ישאר שום דבר חוצץ, כדי שתהא חליצה אלימתא, וינגב את הרגל יפה במפה ולכרוך המפה סביב כף הרגל ולחזור כך אצל הב"ד שלא יטנף בהלוכו. וכשבא אצל הרב השיבו אצלו והסיר המפה והנעילו מנעל החליצה.

[ה] המנעל נעשה מעור נשחר בחרתא דאושכפי שחור ולא נמשח עם חלב. והיה תפור מבחוץ ברצועות לבנים ולא בשום חוטין, וכן היו כל התפירות שבו רצועות לבנים. ושני רצועות לבנים ארוכים היו תלויין בו אחד בכל ראש המנעל. והמנעל היה פתוח מלפניו ולא היה לו לשון עור לפניו, כרגילין להיות על הרגל תחת הקשרים. והיה לו בפניו ג' לולאות, ר"ל רצועות עור קטנים מנוקבים במקום טבעות להכניס לתוכן ג' קשרים שלעומתם בצד אחר של מנעל. ומאחוריו ממעל העקב היה נחקק שני חריצין מעבר

לעבר מקבילות לעומת ב' האוירים שבין הג' לולאות שלפניו, והכניס בראשונה ג' קשרים לג' הלולאות. ואח"כ נטל שני הרצועות הארוכי' וכרכן מלפנים לאחור, ומאחור לפנים תוך האוירים שבין הלולאות שלפנים, ואל תוך החריצים שכנגדם מאחוריו. ואח"כ כרך אותם למעלה מעל המנעל על בשר הרגל, וקשרם מלפניו קשירה ע"ג קשירה ועניבה אחת על גביהן. ולא קשרם בחוזק, רק קצת רפוי, כדי להקל על היבמה להתירם ביד ימינה לבד. ואחר כך אמר אל היבם לקום ולילך ולשוב ד' אמות לראות שמכוון המנעל לרגלו.

[ו] ובשובו אליו העמיד את היבם אחוריו אל הכותל או אצל עמוד להשען במקצת כדי שלא יפול בחליצת המנעל. ואל ישען כ"כ אך שאם ינטל משענתו מאחוריו מכל מקום ישאר עומד, ואי לאו הוי חליצה פסולה דצריכה להיות מעומד. ואמר אל היבם להשען במקצת ולהציג הרגל בשוה לארץ. ואחר כך הקרא את היבמה, ואמרה אחריו תיבה בתיבה: מאן, יבמי, לקים, לאחיו, שם, בישראל. ואלו השלשה יחד: לא אבה יבמי. ויהי פעם אחת שכח להקרות להקים, וחזר לראש. ואז הקרא אל היבם אלו שלשה תיבות יחד: לא חפצתי לקחתה. ואז שאל את היבם והיבמה אם איטר יד ימינם. ואמר שנית אל היבם להשוות רגלו בשוה לארץ אך ברפוי קצת. ואמר ליבמה שתשחה את עצמה לארץ כאילו יושבת רק לא תשב לגמרי. ותתיר בראשונה את העניבה והקשרים, והכל ביד הימנית לבד, ותסלק כריכות הרצועות הארוכים לגמרי, ותתיר ג' הקשרים מתוך הלולאות. ואח"כ אמר לה שתשמיט רגל הימין של היבם מן הרצפה ויעמוד על השמאלי לבד. ותשלוף המנעל מאחוריו להשמט מן העקב. ותאחוז מלפניו לשלוף לגמרי מכף הרגל. ותגביה המנעל להיות קונה אותו בהגבהה, ואחר כך תניחנו ליפול מידה ארצה. ואז אמר אליה לאסוף רוק פיה להתקבץ רוק גדול. ואמר אל הדיינים חבריו ואל העדים תסתכלו בפניה שתוציא הרוק מפיה ותראו ברוק עד הגיע מפיה לארץ. ואמר אליה תקיאי רוק גדול בפעם אחת במתון. פעם אחת רקקה ולא ראו הב' דיינים והצריכה הרב לרוק שנית. ואח"כ הקרא אותה ואמרה אחריו כל תיבה ותיבה בפני עצמה: ככה, יעשה לאיש, אשר, לא, יבנה, את, בית, אחיו, ונקרא שמו, בישראל, בית, חלוץ, הנעל, בית, חלוץ, הנעל, בית, חלוץ, הנעל. וענו כל העם: חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, שהן ג"פ. ואמר הרב אל היבם שיתן לו מנעל החליצה במתנה גמורה. ע"כ הסדר.

[ז] אמר לנו מהר"י סג"ל שראה כתוב שיש ליבם לברך על מצות חליצה. ושאלו מלפניו א"כ לדידהו שהיו מיבמין נמי יברך על מצות יבום. וא"ת אין הכי נמי. ושאלו א"כ המגרש בגט נמי יברך. ואמר הכי השתא, התם גזירה משמים דאחיו מת וזקוקה לו. וגבי גט

איהו דאפסיד אנפשיה להתקוטט שאין זווגם עולה יפה ויתפרדו. האמנם לא היה נוהג לברך גם בחליצה.

[ח] אמר מהר"י סג"ל לדידן דמצות חליצה קודמת חשובה יבמתו לו כאחת מן העריות ואין לו בה זיקה, רשאי להניח קנס להזדווג לאחרת טרם חולץ ליבמתו. ואם קדם אח הקטן וחלץ, אף על פי שמצוה בגדול, מה שעשה עשוי ומותרת בחליצתו לינשא לשוק.

[ט] אמר מהר"י סג"ל מה שתופרין מנעל החליצה מבחוץ משום דצריך להיות כעין סנדל דתרסיותיו מבחוץ ר"ל הוא העור שמחובר מבחוץ על גבי העץ להיות דפוס לכף הרגל. בכה"ג תופרין המנעל מבחוץ. ואין ראיה לזה בכל התלמוד רק בפרק במה אשה אמר רב אשי תפרו מבפנים הוי ליה מנעל ולא סנדל. וכן אני המלקט בתר לקוטי מצאתי כן באגודה במס' שבת סי' צ"א. ואמר מהר"י סג"ל אף על פי דכתיב קרא נעל, מ"מ עבדינן כעין סנדל דידהו, ואף אם יבא אליהו ז"ל ויאמר לעשותו כמנעל שלנו אין אנו משגיחין בו.

הלכות איסור והיתר

הי לך מסור, הלכות היתר ואסור

[א] מהר"י סג"ל הנהיג בביתו, ואמר שכן נכון לנהוג, לשפוך מן הקדירה כל הליפתן בבת אחת לתוך התמחוי, ולחלק אח"כ לקערות הקטנים לפני המסובין. דאם אז ימצא שום איסור זבוב או תולע יותר יש להתיר דהתמחוי כלי שני הוא. ואם יחלק מקדירה גופה הוי כלי ראשון ובקל יאסר. עיין לקמן בדין תולעים.

[ב] ועוד הנהיג בביתו וכן הנהיג לבחורים ע"פ רז"ל, כשמעבירין ביצים מבושלין מן האש ישפוך עליהן צוננין טרם הוציאם מן הכלי שבשלו בו, דאם אז נמצא דם ואפרוח באחת מהן השאר מותרין. אף אם נגעו בביצה האסורה, כיון דנצטננו גם אם עירה מקצתן שאין בכלי עוד ס' כנגדה, וכשבישלו יחד לא נאסרו מאחר דהיו ס' כנגדה. וכ"כ ראבי"ה לנהוג ג"כ בפירות או דגים.

[ג] אמר מהר"י סג"ל מיא דחפיפת הראש שעושין מאפר כירה שבשלו שם מאכלי בשר וחלב, אין לעשותם בשום כלי כשר כי לפעמים קדרות חלב וכן קדרות בשר נשפכין או זבין אל תוך האפר נמצא דיש בהן איסור בשר בחלב. ופעם אחת חימם השמש בבית הרב הנ"ל מיא דחפיפה באותו מרחשת ברזל לבן שהיה רגיל הרב לקרר בו יינו בימות החמה, ויחר אפו במאד והצריך להגעיל הכלי. וכן קדירה נחשת גדולה היתה מיוחדת לקהל לבשל בה לנישואין ושמש העיר ייחדה למיא דחפיפ' בבית המרחץ, והצריכה

הרב הגעלה כשבאו להשתמש בה לנישואין. [- והיה גדול כ"כ שאין להכניסו לשום יורה להגעיל - והצריך להגעיל ע"י גדפנא - העשוי לו למעלה משפתו - כדרך שמגעילין היורה לפסח].

[ד] נתבשלו לפתות שקורין רובא"ן ונמצא תולע בא' מהן, ואמר מהר"י סג"ל מאחר דיש באותה לפת ס' נגד התולע גם היא עצמה מותרת בקולף מקום התולע.

[ה] בתרנגולת שחוטה מצאו כל בני המעיים נתגדלו יחד כצרור, וכולן היו מסריחין מלבד הכבד היתה בריאה, וטרם הובאה למהר"י סג"ל להורות אכלו הכלבים את בני המעיים. אמר הרב לפי דבריכם אין בידי להתיר התרנגולת. הובא לפני מהר"ש בפסח תרנגולת שהיה רגלה שבורה במקום צומת הגידין ונתרפא, והתיר ע"פ הרא"ש שהורה כשחזר ונתרפא יש להתיר בשעת הדחק כגון ער"ש בין השמשות וכה"ג.

[ו] הורה מהר"י סג"ל ע"פ המרדכי בשר שהודח מדמו וחתך אח"כ חתיכה א' לשנים להדיח מקום החתך טרם שמולחין. ואמר דאין לחתוך בשר לח מלוח קודם הדחתו בסכין שאוכלין עמו דשואב מליחת הדם שהוא רותח, אך בשר יבש מותר לחתוך בכל סכין קודם הדחתו.

[ז] אמר מהר"י סג"ל קשה לישב לשון השערים שכתבו שנהגו לבשל הלב עם הבשר, ואי נמי כן בתו' פ' כל הבשר.

[ח] פלאדי"ן חמין נחתכו בסכין של בשר, אמר מהרי"ל לקלוף הפלאדי"ן במקום החתך דאי אפשר להדיחו. ואת הסכין לטהר הגומות שבו ולנעצו בקרקע בתולה י' פעמים. סכין שחתך בו צנון וחילק בו התולע שהיה בתוך הצנון, היה מורה לנעוץ הסכין י' פעמים בקרקע. וכן אם נחתך בו אינו מינו צונן צריך נעיצה י"פ בקרקע. ואם נחתך עם סכין שאינו מינו דבר חם שהיד סולדת בו, יקלוף מקום החתך, ואת הסכין ינקר הרושם היטב וינעץ י"פ בקרקע. וישפשף את הקתא בעפר קשה כגון חול וכה"ג.

[ט] דופן כבש הובא מבית הטבח ומצא בה מהר"י סג"ל י"ג צלעות, ואמר לחתוך הצלע העליונה כי היא צריכה ניקור כמו האחוריים דאין שייך לפנים רק י"ב צלעות. ואמר יש להזהר בזה למנות בכל פעם, דהטבחים שוגגים מחמת מהירות.

[י] בשר שהותלע אמר מהר"י סג"ל גם התולעים מותרים כמו תולעים מגבינה, אכן אניני דעת זורקין התולעים והבשר מותר.

[**יא**] שלפוחית מדג נפלה לקדירת בשר ונתבשל שם, ואסר מהר"י סג"ל את הכל משום סכנה. [עכבר הנמצא בקדירה מלא חרדל - עם חומץ - שתיקנו לטיבול על כל השנה, ואסר מהר"י סג"ל כל החרדל והתיר הקדירה - אף על גב דדבר כבוש הוא -].

[**יב**] ציר דגים שקורין גלרייא ומצאו בה לאחר שנקרשה סממית מתה והתיר הדגים.

[**יג**] שאלו למהר"י סג"ל היאך אוכלים הבחורים הנכרים מבדיקת הקולות שמקילין להתיר במגנצא תוך חומת העיר ומחוצה לה אסורה. והשיב דאין לחוש ע"פ המרדכי דכתב דבזמן הזה אין אנו בקיאין בחומרי המקום שהלך לשם וחומרי המקום שיצא משם. ושוב אמר דאיתא בתוס' פ"ק דפסחים שתי פרות היו חורשות וכו' עד כיון שמתקבצים שם כו', ומכאן נהג מהר"י סג"ל בביתו שלא להניח לאכול מאותן פאנצין שנפל עליהן מחלוקת הגדולים, לפי שמתקבצים שם בחורים מאותן גלילות שנוהגים שם איסור חלב בהן. ונהמתי מלשאל פיו מאי שנא מהבדיקה דלעיל, ושמא משום דאיסור חלב דאורייתא וכרת החמיר יותר.

[**יד**] חלות הנילושין בביצים ואפו גוים התיר מהר"י סג"ל ולית בהן משום בישולי גוים.

[**טו**] תולע שצדו בו הדג נמצא עדיין בדג מלוח תחוב בחכה, והורה מהר"י סג"ל לקלוף מקומו דטעמו נתבטל בס'. גם אם נתבשל עמו נתבטל טעמא אם בחתיכה שנמצא בו ס' נגדו. וכן היה מורה על חתיכת קרעווש שנמצא בראש דג מבושל להתבטל טעמו דהיה בראש הדג ס' כנגדו.

[**טז**] דגים נתבשלו בכלי חלב, ונתנו לתוכן חמאה וקלטו זוהמן עם כף בשר שלא היה בן יומו, והתיר את הדגים ואסר את הכף משום בשר בחלב וישרף. ושוב בישלו דגים בכלי חולבת ולא שמו בהן חמאה וקלטו הזוהמא בכף בשר ספק ב"י, והתיר הכל. הוצגו הקערות של בשר לפני המסובין ונמצא לאחד קערה חולבת ולא ידעו אם נשטפו יחד, ואסר רק אותה הקערה דתלינן דתינוק עירבבה שם.

[**יז**] ראש גדי נצלה ונשאר בו קצת מן הקנה ונצרר דם בתוכו, ואמר להשליך חתיכת הקנה. ואמר שגגה היא ביד הנשים שמניחין הקנה שלם וכן הוושט בראשי גדיים וטלאים ואווזות ותרנגולים, ואיסורא בידם דצריכין להבדילם ולמלוח מתוכם כדרך בני מעיים וכל דבר חלול.

[**יח**] לב שלם נמצא בתרנגולת שלמה ונמלח ונתבשל עמה ומלאו התרנגולת ביצים. ואסר מהר"י סג"ל את הכל, משום דאין בשום עוף ס' נגד לבו אלא דוקא כשהוא שלם ברגליו והראש עם הצואר על פי המרדכי. וצוה להכשיר הכלים ואם של חרס ישברו.

והביצים שמלאו בו אינן מצטרפין לס' לבטל דהוי כתכשיט אחר והעוף נעשה כולה חתיכה דאיסורא. עיין לקמן בדין לב דדוקא ע"י בישול אוסרין הכל, אבל אם נמלח או נצלה הלב עם העוף אינו אוסר כ"א כדי קליפ'.

[**יט**] בשר נשלח לבחור בלא חותם ואסרו משום בשר שנתעלם מן העין. אך יחזירו לששלחו אם מכירו בטביעת עין מותר.

[**כ**] רגלי שור נתייבשו בעשן ונמצאו עדיין הטלפים מחוברים בהן, רק נתקצצו מלפניהם ונתבקעו כמו שרגילין בשעת מליחתן והתירם.

[**כא**] אמר מהר"י כהן שאחד מן הגדולים שאל למהר"מ סג"ל על מה נוהגין שלא לאכול בשר לונבי"ל כי אם צלי אש. והשיב משום שמוטעם כך ביותר. ואמר (מהרי"ל) מהר"י הנ"ל שהוא ראה שכתב בעל העיטור לפי שהוא חלק ושיע אין המלח מוציא דמו כ"כ וטוב שלא לבשלה. שוב אמר מהר"י דאחד מן הגדולים השיג על בעל העיטור והלא כמה חתיכות מבשר אחוריים שהם ג"כ חלוקין ושעועים מכל מקום מבשלינן. ע"כ נראה להתירה אם נתבשלה בדיעבד. ואני הלוקט בתר לקוטים ראיתי במרדכי הגדול פ' כל הבשר דכתב בסתם לונבי"ל מותר לבשל.

[**כב**] איתמר פ"ק דביצה איתסרא עדות איתסרא ביצה. אמר מהר"י סג"ל מה"ט נמי איתא בסמ"ק דאסורי' גבינות של גוים משום גילוי, ולא הותר גילוי. וממים גלוים ממש לא חיישינן לגילוי משום דלא שכיחי נחשים בינינו. וכי תימא מ"ש. ואמר מהר"י סג"ל דטעמא משום דמים גלוים יודעין הכל דאין איסורם היה רק משום גילוי אישתרי גילוי מחמת שאין נחשים שכיחי אישתרי מים גלוים, אבל גבינות של גוים לא ידוע לכל דאיסורן משום גילוי, דסבורין מטעם חלב בהמה טמאה ועדיין איסורן במקומן עומדת.

[**כג**] בשר שנמלח אחר שרייתו, וסבורין היו שלא נשרה ולא נמלח עדיין ונתנוהו בכלי ששורין בו הבשר מדמו ונתנו עליו מים ונשתהה שם כשיעור שרייה ומלחו אותו שנית ונתיידע שכבר הושרה ונמלח כדין, והתירו מהר"ש.

בשר הודח אחר מליחתו וחתכוהו בסכין חולבת, ונעצו הסכין בקרקע ונשתהה שם יותר מג' ימים. והתיר מהר"ש את הבשר בלי קליפה דנתבטל טעם הסכין בס'. ואת הסכין התיר בלי שום תיקון אם אין בו גומות. ואי יש בו גומות צריך לשרוט את הגומות בסכין אחר.

מעשה בא לפני מהר"ש על חתיכות בשר שנמלחו והודחו ונפלו בין חתיכות בשר שעדיין שרוי במים ששורין בו הבשר להוציא דמו. ואמר מהר"ש מתוך שעתה ערב שבת אתיר אותו משום שעת הדחק לכן הזהרו להלאה דכי יבא עוד לידי אאסרנו.

[**כד**] שאלו למהר"ש זאב שדרס כבש בין העדר ולא נתיידע איזהו איך נוהגין. והשיב דמחמירין על פי השערים מדוירין דאפילו הן מאה כלן אסורין. וה"ר אנשיל אמר הטעם יען דחשיב לא בטיל ברוב.

שאלו למהר"ש על תרנגולת שנתנבלה בשחיטה ונתערבה בין השחוטות ועדיין כולן היו בנוצתן וכה"ג כבשים שנתערב הנבילה ביניהם, אם מבטלינן ברוב. והשיב שזכור לו מעשה במהר"ר ליאבמן ששחטו לו הרבה כבשים והניחום בי טבחא ונתערבה הנבילה ביניהן. והרצו לפני מה"ר יונה, ורצה להביא ראיה מהרא"ש לאסור. ואמר לפניו מה"ר ליאבמן הרי תרנגולים בנוצתם בכה"ג אסר ג"כ בהרא"ש ואדם לא מבטלינן לה ברוב. ובהא לא נהגינן הכי דדבר פשוט להתיר ולבטל ברוב, ומדהכא לא נהגינן כוותיה אך מתירין כאשר פסקו השערים, בהך נמי אין לאסור כמו הרא"ש אך בטל ברוב.

הלכות איסור והיתר משערי דורא

[**א**] הנה אסדר לך כאן דיני איסור והיתר בקוצר הדין בלתי ראייה והן כל דיני השערים מדוירין, ואינן משם מהר"י סג"ל רק גדולים אחרים קצרו הם כדי לרוץ בו הקורא, בשעה שצריך מורה. וחלקתי הדינים איש איש על דגלו לבית אבותם.

שריית הבשר מליחה והדחה

[**ב**] שריית הבשר ומליחתו והדחתו בכל צד

בשר שנמלח כדינו אחר שרייתו, אך לא הודח מדמו באחרונה ונתבשל, אם יש ס' בתבשיל ובמים ובחתיכה נגד דם ומלח שעליה הכל מותר, אף החתיכה עצמה, ככל איסור שבטל בס'. מלבד חמץ בפסח שהוא במשהו בין בבישול או צלי בין במליחה. וכ"ש בשר יבש שנתבשל בדיעבד בלי הדחה דמותר בששים. מ"מ לא ידיח בשר יבש לכתחלה במים שהיד סולדת בהן.

בשר שהודח בשרייתו מדמו הראשון ולא נמלח ונתבשל, אם יש בתבשיל ס' נגד החתיכה תבשיל מותר. אכן החתיכה נתבשל בדמה ואסורה. וה"ה אם נתבשל חתיכת חזיר עם תבשיל, התבשיל מותר בס' נגדו. ואם שמוהו בקדירה אצל האש ועדיין לא נתחמם כ"א במקצת אם החום שהיד סולדת בה אסור, ואם לאו ידיחנו וימלחנו ומותר.

בשר שלא נשרה במים להדיח מדמו הראשון ונמלח, אסור לכתחילה אף לצלות, ואם נצלה בדיעבד מותר, והמחמיר תע"ב. ואם הודח ולא נמלחה מותר לצלות לכתחילה. וכן שומן אווז או הכנתא שקורין מטייר יש בהן דם דינן כמו בשר בהדחתן ובמליחתן.

בשר ששרו במים ונשתהה שם מעת לעת אסור לבשל ובצלי מותר, וגם אחר הצלי אסור לבשלו. ואם שהה רק לילה אחת ומקצת היום גם לבשלו מותר.

וכן אם לא נמלח הבשר תוך ג' ימים לשחיטתו אין מותר רק בצלי, וגם אחר הצלי אסור לבשלו. ובשר שלא נינקר תוך ג' ימים אסור גם לצלי דדם הגידין מתקשה במאד. אכן במרדכי מתירו בצלי. ויש אומר היינו כשלא נשרה במים תוך הג' ימים, אכן אם נשרה במים אז נתרכך הדם ויצא על ידי מלח גם לאחר ג' ימים.

בשר לצלי א"צ מליחה כלל, אכן נוהגין כרש"י דגם לצלי צריך מליחה מועטת. אך נהגו העולם להדיחו לאחר צלייה מן הדם אם נצלה בלי מליחה. וכן מותר לאכול בשר חי בלי מליחה כלל. ובמקום שאין מלח אסור לבשל בשר. אך יצלהו מעיקרא שיזוב דמו דנורא מישאב שאיב, וידיחנו אח"כ מדמו ואז מותר לבשלו.

ואווזות ותרנגולים וכל דבר חלול אם רוצה לצלותם בלי מליחה, צריך להבדילם מעיקרא לשני חתיכות שלא ישאר בהן חלל כלל, ואז יכול לצלותם בלי מליחה דנורא שולט בכל צדדין להוציא הדם. אכן אם רוצה לצלותם כמו שהן שלמין צריך למולחם ולהשהותם כשיעור ולהדיחם קודם הצליה. ואם לא מלח עופות או דבר חלול בפנים ונתבשל אסור וכן ראש כבש. אכן בצלי מותר.

בשר שנמלח לפי שעה מותר לצלותו לפי שעה. ואם שהה במלחו צריך להדיחו קודם צלייה.

בשר יבש כשמדיחו ממלחו יזהר שלא יהיו המים רותחין, ובדיעבד יש מתירין. ואין לשרות בשר יבש במים ולשהות שם כדי להמתיקו ממלחו אלא א"כ הדיחו תחילה, ובדיעבד יש מתירין.

שיעור שהיית בשר במלחו כשיעור צלייתו והוא כשיעור מהלך מיל. ונוהגין לשהותו שעה אחת שלימה.

שורין הבשר מתחילה כשמביאין אותו מבי טבחא ומדיחין יפה וא"צ לשהותו במים. וכשנטף המים מן הבשר מולחו על דף במדרון או בכלי מנוקב שלא יסתמו נקביו כדי שיזוב הדם בטוב ממנו. וקי"ל כשמואל דקערה שמלח בה אסור לאכול בה רותח.

וכל דבר חלול ימלח גם מבפנים כמו בחוץ, ויזקוף אותו להשען לעמוד בזקיפה כדי שיזוב ממנו הדם, ולא מושכב דאז מתאסף הדם ונשאר תוכו.

כשמדיחין הבשר אחר המליחה צריך ליתן המים תחילה בכלי ואח"כ הבשר. ואם נתן הבשר תחילה הואיל ובדיעבד נעשה רגילין להתיר על פי רש"י בזמן מועט כשיעור מהלך מיל. ונוהגין להדיח הבשר ממלח ג"פ. ולהדיח הכלי שמדיחין בו והידים בין כל הדחה והדחה. ואם לא הודח הבשר רק פעם אחת היטב ונתבשל אין לאוסרו בכך.

לכתחילה אין למלוח כבד או לב עם בשר. ובדיעבד שרי הבשר ע"י הדחה מעליא.
חתיכה שנמלחה עם גידי הצואר והראש, או עם קרום של מוח או עם גידי הזרוע דכל אלו אסורין משום דם, אז יסירם אחר המליחה ומותרין. וכן הדין אם נצלו יחד. מלבד קרום של מוח שאז אסור המוח ושאר בשר הראש מותר. ויש מחמירים לאסור כל הראש.
כשרוצה להחזיק בשר במלחו זמן רב, אז אחר ששהה כשיעור במלחו תחילה ידיחנו אח"כ כמו שמדיחין לקדירה, וחוזרין ומולחין לאלתר גם אם לא נטפו עדיין ממנו המים ומניחו בכלי שאינו מנוקב. והציר הנעשה אז אין בו שום איסור דם ועולה על גבי הבשר ומעמידו זמן רב.
חתיכה תפל שלא נמלחה עדיין ונתערבה בין מלוחות ונשתהה ביניהן אותה חתיכה אסורה ולא מועיל למולחה שנית. אמנם אם הודחה טרם שנתערבה יחזור וידיחנה וימלחנה. חתיכה שנמלחה ופלטה ציר שלה ונפל אח"כ עליה ציר מבשר מלוח אסור.
לכתחילה מותר למלוח בשר היום ע"ג הבשר הנמלח אתמול אבל אין למלוח בשר היום ולתתו על הנמלח קודם שבוע. ובדיעבד אין לאוסרו.
בשר המוגלד בחורף בקרח אין למולחו עד שנמס הקרח, דהקרח מונע מליכנס המלח להוציא הדם.
טבחיים והמעיים העגולים דהן הדורא דכנתא והקיבה, והדקין, וכרכשא לכתחילה אין למולחם עם שאר בשר רק לבדנה. טבחייא מולחין בצד החיצון שהשומן שם דבוק ושם מחזיקים דם.
המולח הרבה חתיכות להניחם ולהשהותם יחד בכלי מנוקב. יזהר להקדים הנמלח באחרונה להניחו בראשונה לכלי, א"כ צריך למולחם כולם ולהניחם על הדף עד גמר מליחת כולם, ואז יקדים להניח בכלי את הנמלח באחרונה, וכן חוזר חלילה עד יסיים להכניס באחרונה הנמלח בראשונה.
חתיכת בשר שחתכה לשנים אחר שרייתו, צריך לחזור ולהדיח מקום החתך קודם מליחה.
רגלים שלא נתקצצו ראשי הטלפיים ונמלחו, אם שכבו על צדן כל זמן שהייתן במליחה לא נאסר רק שבתוך הטלפיים. ואם נזקפו נאסרו כולן. הרגלים נוהגין לקצץ ראשי הטלפיים וגם לחתוך להפרידם מהדדי, ואח"כ להשרותן במים כמו שהן עדיין בשערן ולמולחן אח"כ ולשהות שיעור מליחה, ואח"כ מדיחן יפה טרם מהבהבן באש להסיר השער והטלפיים. והשתא חצצו הטלפיים והשער במליחה הראשונה, לכן נוהגין לחזור

אחר ההבהוב להדיחם ולמולחם שנית. מיהו אם לא נמלחו באחרונה מותרים. וכן אם לא קצץ ראשי הטלפיים קודם ההבהוב אין לאוסרן בכך.
בימי מהר"י סג"ל לא ראיתי שום מליגה לא בעופות ולא בראשים ולא ברגלים. וכן לא חירוך בראשים, רק בתלשו נוצות מראשי התרנגולין הבהבום עם התרנגולים להסיר הנוצות שנשארו.
הג"ה מי"ד: המהבהב אווזות ותרנגולין באור לחרוך הנוצה מהן צריך לרחוץ בית השחיטה בראשונה שלא יבלע הדם בהן. ולא ישהה אותה הרבה שלא יבלע הדם ע"י החום ותו לא יצא ע"י מליחה. נמלח בכלי נסדק הוי כמנוקב ומותר.

דיני דם

[**ג**] כל דיני איסור דם
דם רותח שנשפך על גבי צלי או דם צונן, אוסר את הצלי כדי קליפה. כל חתיכה הנאסרת משום דם או מחמת כלי שאין מנוקב, שוב אין לה תקנה להתירה. בשר הנמלח כדין בכלי מנוקב ונמצא ציר עומד בתוכו הבשר מותר, אך נהגו העולם קליפה והדחה. אך אם נפל חתיכה או תולה מקצתה למטה משאר הבשר תוך הציר העומד בשולי הכלי, אסור כל מה שבציר. וצריך לחתוך מעט יותר מן הבשר שלמעלה מה שלא נגע בציר.
חתיכת בשר שנצרר בה הדם מחמת שהכה את הבהמה מחיים חותכו ומולחו, ומותר גם לבשל. ולצלי בעי מליחה מועטת כשאר כל בשר.
בשר שלא נמלח ונפל עליו ציר מן בשר מלוח או נפל כולו לתוך הציר חוזר ומדיחו ומולחו.
כבד אין לצלות עם בשר בשפוד אחד. ואם אין גומות בבשר להתעכב בהן הדם מותר הבשר בדיעבד דדם שנטף עליו מן הכבד מישרק שריק אסור לעשות כן לכבד בשעת צלייתו, ובדיעבד אין לאסור הסכין דוגמת בשר הנמלח בכלי שאין מנוקב, כל הבשר אסור גם מה שחוץ לציר. ובס"ה כתב שיש לאסור אפי' לא שהה שם שיעור מליחה ואין לו תקנה אפי' במליחה אחרת. וגם הכלי הוא אסור, משום דציר בשר תוך שעה אחר מליחה אוסר כל דבר שהוא נופל עליו. ואי נפל אכלי חרס ישבר, ועל כלי עץ וכלי מתכות צריך הגעלה. אבל שהה כבר שיעור מליחה אין צירו אוסר אח"כ בדיעבד. אבל אסור ליתן בשר מלוח לתוכו לרחוץ עד שיתן מים הרבה מתחילה לתוך הכלי.
הרוצה לצלות עוף או גדי שלם צריך לשרותו במים ולמולחו ולשהותו כשיעור ולהדיחו אח"כ, כדין כל בשר לבשל צריך לעשות לצלי זה מתוך שהוא חלול. אין להניח כלי תחת צלי לקבל שומנו אם לא שהה מתחילה שיעור מליחה במלחו.

ראש הכבש ואווז וכל דבר חלול שנמלח מבחוץ ולא מבפנים אין מותרין רק בצלי. ויש מתירין ראש אווז אם נתבשל בדיעבד שאין כזית בדמו. הג"ה: תרנגולת שנמלחה עם ראשה בלא חתיכה יחתוך הראש וימלח וגם אם היא נצלית עם הראש לא תיאסר התרנגולת, ע"כ.

בשר שנשתהה במלחו כשיעור וניתן בכלי ונתרבה עליו הציר אין אוסר את הבשר גם אם נשתהה בו כי מוהל בעלמא הוא.

בני מעיים כגון הדורא דכנתא והקיבה והכרכשתא והדקים גם אם אין בהן דם אין למולחם לכתחילה רק בכלי מנוקב כשאר בשר. אבל הכנתא דהוא השומן עצמו שקורין מטייר ושאר בני מעיים כגון הכרס והלב והכבד והריאה, אם מלחן בכלי שאינו מנוקב אסורים הם והכלי דדינן ככל בשר. אין חוששין למלוח בשר ובני מעיים יחד, אבל עופות ודגים אסורין למלוח יחד. אסור לחתוך בסכין שאוכלין עמו מבשר מלוח טרם שמדיחין אותו.

יש להסיר ווריד דם ששוכבין בשומן הכנתא שקו' מטייר. הרוצה לצלות ראש טלה שלם ולצאת ידי חובתו, יסיר עצם שעל גבי המוח וינקוב הקרום שהמוח מונח בתוכו. וגידין שתחת הלשון ושבתוך הלחיים יטול או יחתכם שיזוב דמן בשעת צלייתו.

שפוד שצלו בו בשר שלא נמלח ילבנו באור טרם צולין בו שנית. ואם צלו בדיעבד הכל מותר בין הבשר בין השפוד הן של עץ הן של ברזל, משום דנורא מישאב שאיב. נכון שלא לשהות צלי על השפוד כשמסירין אותו מן האש. וכן שלא לחתוך צלי רותח בסכין לראות אם נגמר צלייתו. וכן אסור לעשות כן לכבד בשעת צלייתו, ובדיעבד אין לאסור הסכין דוגמת השפוד.

נכון שלא לחתוך בסכין דשחיטה אפילו דבר צונן, ואם חתך בעי להדיח מקום החתך. ואם חתך בו דבר רותח או חריף בעי קליפה. אין להשתמש מי מליגת תרנגולים במאומה.

דיני כבד

[**ד**] דין כבד וטחול

כבד שצולין על האסכלא צריך לחתוך הסימפון שלו ולהסיר דם שבו ולהפוך החתך למטה. ואם לא חתך יחתכנו אחר הצלי'. ולבשלה אחר הצלי' אסור אם לא חתך מקודם שצולין אותו. ונכון לנוקבו בסכין מקודם או עם קסם בשעת הצלי', כדי שיזוב הדם יפה. ובשפוד סומכין על נקיבת השפוד. והרוצה לבשל את הכבד אחר הצלי' נכון לנוקבו שתי וערב. ומדיחין אותו אחר הצלי' קודם שמבשלין. ואם שכח ובשלה בלא הדחה מותרת. נוהגין שלא לבשל כבד כלל אלא צלוייה מעיקרא, דאסור להשהותו במלח

מעיקרא כשיעור כדי לבשלו. לכתחילה אין צולין בשר וכבד יחד, ובדיעבד אין אוסרין, וה"ה במליחה.

זה לשון התוספות: עוף עם כבדא בין דבוק בו בין אין דבוק בו ונמלחו יחד מותרין דדמו מישרק שריק וכבולעו כך פולטו. נתבשל עוף שלם עם הכבד שלימה צריך ס' ברוטב ושאר התבשיל כנגד כל העוף, וזורק את העוף דהוא נעשה חתיכה דאיסורא והשאר מותר. אבל חכמי מגנצא ושפירא הורו דלא צריך לבטל רק הכבד עם צירוף הרוטב לבשר העוף, מאחר דאין בשום עוף לבד ס' נגד כבד שלו. ואז גם העוף מותר והכבד לבד אסורה, וכן בי"ד דדין כבד כדין הלב, דבצלי העוף מותר ובקדירה צריך ס' נגד הלב. נצלה כבד עם העוף אפי' עדיין דבוקה לו, צריך לקלוף העוף מבפנים והשאר הכל מותר גם הכבד עצמו. כבד בפשטידא צריך ס' לבטלה, ואם דבק בחתיכה צריך ס' נגד אותה החתיכה ויזרקנה והשאר מותר. מנהג הוא להדיח הכבד ולמולחו בשעת צלייתו, ואין להשהותו במלח כלל בלא צלי. צלי.

טחול דינה כשאר בשר אף לקדירה, דשומנא בעלמא הוא שקורין שום"א, ואין בה איסור דם. רק צריך ליטול החלב עם הקרום שעליה ועם הגיד שבתוכה.

ועל הנצלה בלא נטילת הקרום והגידין, השיב מהר"י סג"ל דצריך ס' דעל הדם חייב עליו כרת. וצריך נמי כדי נטילה דילמא לא מפעפע.

דיני הלב

[**ה**] דין הלב ודין הכוליא

הלב קורעין ומוציאין הדם טרם מולחין או מבשלין. ומה שנוהגין לחתוך ערלת הלב כדי שיזוב דמו. אבל לאחר חיתוכו ומליחתו הרי הוא כשאר בשר גם לקדירה. ואם מלחו בלא קריעה קורעו בתר הכי. ואם נתבשל בדמו הוי דינו כמו חתיכת בשר שלא נמלח ונתבשל, ואסור הכל אם אין ס' נגד הלב.

נתבשל העוף שלם כמו שהוא עם הראש וצואר והרגלים ונמצא הלב עדיין דבוק בו קולף את מקום הלב. והלב אסור וכל השאר מותר, דבכל עוף כשהוא שלם יש בו ס' נגד לבו.

ואם נצלה או נמלח העוף עם הלב יזרוק הלב וקולף מקומו והשאר מותר אף אם אין ס' נגד הלב. וי"א דקורעי' הלב אח"כ וגם הוא עצמו מותר. ואם הלב היה דבוק בחתיכה קטנה ובשלה עם שאר חתיכות צריך ס' נגד החתיכה כול'. לב הנמצא בפשטידא דינו כדין כבד דפרישית לעיל. לב בהמה יש בו להחמיר יותר משל עוף דאין בשום דם של לב עוף כזית.

כוליא אסור לבשלה בקדירה משום אל תטוש תורת אמך וחכמים נהגו שלא לבשלה. אמנם אחר צלייתה מותרת לבשל כמו הכבד. ואם נתבשלה הכוליא אחר שניקר מחלבה עם שאר בשר התבשיל כולה מותר, גם אם אין בו ס' נגד הכוליא, והכוליא אסורה. אכן אם הכוליא עדיין בחלבה הכל אסור גם התבשיל אם אין בו ס' נגד הכוליא. כוליא שהקטינה בדקה עד כפול, בגסה כעינבה בינונית (אסורה הבהמה).
נהגו העולם להשליך את הענוניתא דוורדא מן הריאה, ואין בו רק מנהג ולא איסור.

דיני ביצים

[**ו**] כל דיני ביצים
ביצים צלויות או מבושלות בקליפתן אין חוששין לבודקם מן הדם ולאסור, רק הנמצא בהן פתאום. דאזלינן בתר הרוב דלית בהן דם, רק הטרופין בקערה מתוך קליפתן מאחר דאפשר לבודקם אין הולכין אחר הרוב וצריך לבודקם.
המבשל הרבה ביצים או פירות יצננם במים טרם שינערם מן הכלי שבשלם בו. עיין הטעם לעיל. ואם ניערם בלי צונן ונמצא דם או אפרוח באחת מהן כולן אסורין אם אין בהן ס' כנגדה, ויש מצריכין ס"א.
ואם נמצא בטרופות צריך ס' לבטל כל הביצה שבה האיסור. וכתב בספר אגודה בפרק אלו טרפות ואם הביצים עדיין בקערה ולא טרופות ונמצא דם באחת מהן יגביה חלמון הכשר וכל חלבון העולה עמו כשר. וכן יעשה לכל אחת הכשרות. ומה שישאר אצל אותה שיש בה דם אסור. שאם יגביה את האסורה אולי ישאר מחלבונה אצל הכשרות.
ביצים של עוף טמא או של עוף טהור ונמצא בה אפרוח, כל זמן שהאפרוח בקליפתה יש בו איסור משום שרץ השורץ על הארץ. או דם במקום האסור ונתבשל עם ביצים אחרים או עם דבר אחר בין בקליפתו בין בלא קליפתו. הכל אסור עד שיהא ס' בהיתר. ואפילו אם נמצא דם בביצה צריך ס' בלא אותה ביצה האסורה.
ביצים הנמצאים בתרנגולת נבילה אסורים. אם ספק מנבילה או משחוטה כשרים. תרנגולת שהיא ספק טריפה אם ילדה ביצים, שיחלא קמא אסור. דהיינו הביצים שהן במעים בשעת הטרפות אבל אותן ביצים שבאו לה מחמת שנזקק לה זכר אחר שאירע לה הספק כשרים הביצים וגם התרנגולת. דאם היתה טריפה לא היתה מתעברת וילדה.
אין לוקחין מן הגוים ביצים טרופות בקערה דיש לחוש שטרפם כדי שלא יכיר היהודי. מ"מ אותן קוכלי"ן בל"א המגובלין עם ביצים מותר ליקח מהן ולאוכלן. דרוב עיסות נילושים מביצים שלימות ורובן אין בהן דם. דאנן נמי אין בודקין הצלויות דאזלינן בתר רוב. והנשים רגילות לבדוק כשטורפין למאכל חומרא יתירא היא, ועוד משום דאיפשר

כדפי' לעיל. וכל מי שאין נזהר מפת של גוים אוכל אותן קוכלי"ן דקימחא עיקר דהיינו העיסה ומברך המוציא. ועל האובל"ט מיני מזונות ועיין לקמן.

ויש נוהגין לבדוק הדם שיהא דוקא במקום האוסר כל הביצה ואם לאו מסירין טיפת הדם ושאר הביצה מותרת. והסימן להם זה החרוז: דם הנמצא חוץ לקשר, יזרוק הדם והשאר כשר. ואם על הקשר נמצא, נתפשט חוץ לא ירצה. אך אם הדם עליו יעמוד, ולא נתפשט רק שם יצמוד. לחכמים ככה הוא מסור, חלבון מותר וחלמון אסור. האמנה אני המלקט באומרים מימי לא ראיתי ולא שמעתי בשכונת מהר"י סג"ל וכן בכל מדינת ריינוס לבדוק אחר הדם ולהתיר הביצה, רק אוסרי' תמיד כל הביצה.

דין תולעים

[ז] תולע הנמצא באחת משרביטי קטנית או פולין שנתבשלו יחד, זורק אותה השרביט. ושאר השרביטין אם יש בהן ס' נגד השרביט התולע מותרין. קטניות או פולין שנטלין משרביטיהן ונתבשלו כשעדיין לחין נמצא בהן תולע שקו' מאדי"ן, צריך ששים לבטל טעם התולע. והיבשים אם נמצא בהן תולע שקורין ויב"ל, אף שבודאי בתלוש שרצו בהן צריך ששים לבטל טעם התולע. כללא דמילתא הרוצה לבשל קטניות או פולין ורוצה להחמיר נותן אותן למים רותחין כדי שימותו התולעים מיד. דבמים צוננים אולי יצאו מיד ונאסרין ואח"כ כשמבשלים ימותו, והוי כאילו אוכלם בקערה.

פירות שנתבשלו ונמצא תולע באחת מהן. אם באותו פרי שנמצא בו התולע ס' כנגדו, זורק מעט קליפה מן הפרי עם התולע, ואותו הפרי גם הוא מותר. ואם אין ס' באותו הפרי נגדו, אז הפרי ההוא חתיכה דאיסורא וצריך בשאר הפירות ס' נגד כל הפרי שבו התולע. וכתב במרדכי דמשערינן ס' לבטל התולע, דוקא במים אשר נתבשלו בהן הפירות, והפירות גופייהו לא מסייעי' לבטל מפני שהן מינו. כתב באגודה אין לך פרי שהוא פחות מס' נגד תולעו, ודוקא בלא פירש. המבשל פירות לא יערם מן הכלי עד שיצננם כדפי'.

תולעים שבבשר או בגבינה יש מתירין כשהן עדיין בפנים. וכשיצאו לחוץ אסורים. ואם נתבשלו עם הבשר או הגבינה מותר התבשיל גם אם אין בו ס' נגדו. והיינו תולעים הגדילים מחמת סירחון. אבל תולעים שנמצאין בבשר ובכבד ובדגים דלא באו מחמת סירחון אותן אסורים אפילו נמצאו בחתיכת דג, וכ"ש בבני מעיים.

אם נמצאו תולעים בתוך הקליפה של הירקות הדחוקים בפנים שאין חלל במקומו שהיה יכול לדחוק ולצאת. וכן מבשלין קליות חטין שמוצאין תולעים בין קליפה לחטה, שניהם התיר מהר"ם.

תולעים הנמצאים בבשר ודגים, כתב ראבי"ה אפילו פירשו לגמרי מותרים. תולע שנמצא במוח ולא חזינן קורט דם מבחוץ ולא רושם מותר. שרץ מותר לשרוף ולאוכלו משום רפואה.

זבוב הנמצא בתוך קדירה אם נפל בכלי ראשון צריך ס' נגד הזבוב. ואם הסירה בכף והחזיר הכף בקדירה צריך ס' נגד הכף. ודוקא כשהסירה בכף ריקנית אבל אם הכף מלא מן הרוטב שיש ס' נגד הזבוב מותר. ואם שפך הזבוב מן הקדירה מותר הכל, דכל זמן שהיא בקדירה בטל בס' וכשנפלה תוך הקערה הוי כלי שני. ואם נפל הזבוב קודם נפילת הרוטב אוסר את הקערה בכדי קליפה, אך אין דרך שתפול קודם הרוטב ומספיקא יש להתיר. ואם היה הזבוב תוך הקערה תחילה ושפך הרוטב עליה הכל מותר. ואם נמצא הזבוב בתמחוי אמרינן שם נפלה וכלי שני הוא ואין מבשל והכל מותר בין מה שחילק כבר בין מה שעדיין בתמחוי, גם אם אין בו [ס'] נגד הזבוב. לכן צוה מהר"י סג"ל שלעולם ישפוך הלפתן לתמחוי טרם חולקים כדפי' לעיל.

תולעים הגדילין במים בכלים או במכונסין בקרקע הן מותרין כל זמן שלא פירשו ואפילו מתים. יבחושין קטנים הגדילים ביין ובשכר מותרין לשתותן בעודן בתוכם, ואם סיננן ופירשו אסורים. לכן אין לסנן בלילה דילמא פירשו ויחזרו ואין רואה.

תולעים שבקמח שהותלעו מחמת חום שקו' מילוואו"ן מחמירין לאסור כל הקמח, דחיישינן שמא פירשו לדופן הכלי וחזרו. ולא דמי לתולעים שבמשקין כדלעיל, דהתם רביתייהו כל זמן שהם בפנים הכלי או הבור.

בשר בחלב

[ח] כל דיני בשר בחלב

בשר תפל שנפל לחלב צונן ג"כ תפל, ר"ל שאין אחד מהן מלוח אין לאסור רק שנשתהה שם יום שלם. וכן אם נפל הבשר לשום איסור אחר צלול שאין מלוח שום א' מהן שניהם מותרין אך הבשר צריך הדחה במים. ואם הבשר מלוח שניהם אסורים. אבל אם צלוי או מבושל אפילו אין מלוח ואפילו צונן, הבשר אסור והחלב מותר ומיהו הבשר סגי בקליפה. ואי אית ביה פילי פי' בקעים אפילו חי לא סגי בקליפה. וכן אם מתובל בתבלין אסור. ובשר שלא נמלח רק קצת לצורך צלי וציר נוטף ממנו על גבינה אסור.

ובשר שנמלח או הגבינה ונתייבשו מבחוץ ושוכבין זה אצל זה מותר, אך צריכין הדחה. וכן אם הודחו כשהן צריכין ועדיין לחין אין אוסר עד שיהו לחין מחמת מלח. וכן הדין בבשר כשרה ונבילה כשהן נוגעים יחד. בשר וגבינה שניהם מלוחים ושוכבים יחד

שניהם אסורים. הא' תפל והשני מלוח, התפל אסור. וידיח המלוח במקום שנגע בשני והוא מותר.

קיבה ששהתה עם העור במים, אין לאסור רק כי שהה שם יום שלם. נמלגה תרנגולת בקערה חולבת שניהם מותרים, דכלי שני לא מבשל. חתיכת בשר הבלוע ונאסרה מחלב שאין בה לבטלה ונתערבה אף באלף לא בטלה. מי חלב שנשפכו לתבשיל ואין בו ס' לבטל, מותר להוסיף עליו מים כדי לבטלו. וכן חלב שנפל לתבשיל דעוף ויש בחלב נותן טעם מרבה עליו מים ומבטל הטעם, דאיסורי דרבנן הן.

טיפת חלב שנפלה על דופן הקדירה של בשר שלא כנגד הרוטב, אם הוא כנגד האש הכל מותר גם הכלי. ושלא כנגד האש הכלי אסור. ומה שבתוכו מותר ויערה התבשיל במקום אחר שלא כנגד הטיפה. ואם נגד הרוטב נפלה ויש ס' נגד הטיפה אפילו שלא כנגד האש הכל מותר. ואם נשפך רוב חלב אין להתיר אפילו שכנגד האש ואפילו נגד הרוטב אא"כ בביטול בס'. ואם הפסד מרובה או שעת הדחק כגון ע"ש ועיו"ט מתירין ע"י ס' אף שלא כנגד האש ואף שלא כנגד הרוטב. ויוציא התבשיל דרך שולי הקדירה ולא דרך פיה, וטוב יותר להמתין עד שתצטנן הקדירה.

טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר שבקדירה והיא יבשה שוכבת למעלה ולא נגעה לרוטב, נתבטל הטיפה בס' של החתיכה. אכן אם מקצת החתיכה בתוך הרוטב, כל הרוטב ושאר התבשיל מסייע לבטל בס'.

טיפת חלב שנפלה על כיסוי קדירה של בשר, יש לו דין כמו הקדירה כנגד הרוטב והתבשיל מותר וילבן הכיסוי, ואם של חרס ישבר. טיפת חלב רותח שנפל על כלי או סכין צונן א"צ כי אם לגרר במקום שנפל הטיפה, כי החום פסק בנפילה. והא דאמרינן עירוי ככלי ראשון לחומרא היינו שפיכת הקילוח אבל כה"ג לא. ודוקא שנפלה על הקתא, אבל נפלה על הברזל נועצה בקרקע י' פעמים.

נתיישבה קדירה של חלב ברוטב חם של בשר שנשפך בקרקע או איפכא מהר"ם מתיר. ורבינו יחיאל מצריך ס' נגד מה שאומדין שהיה עדיין מן הרוטב בעין שלא נבלע עדיין בקרקע. נתבשל בשר בקדירה חולבת ובצידה עוד קדירה של חלב והגיס שניהן בכף אחד אסורים במשהו ולא מהני ביטול, דטרם שאוסר הוי בשר בחלב.

מחבת חולבת תחת מרחשת של בשר או איפכא הזיעה עולה ונבלע בעליון ואוסר את הכל. אין להניח כד כותח וכד מלח לנגוע יחד, שהמלח הוא שואב. וכד חומץ מותר שאינו שואב ועל כל פנים יש להרחיק מליפול מזה תוך זה. מעשה בכל יום שנותנין מלח בקערה חולבת ומולחין בו בשר או איפכא דאין מליחה לעץ.

דגים שעלו בדיעבד בקערה של בשר או נתבשלו בכלי שהודח יפה שלא נשאר בו שום ממשות בשר אותן דגים מותרים ליאכל בכותח. וכן הדין בביצים או ירקות וקטניות שנתבשלו בכלי של בשר בדיעבד גם אם הכלי בן יומו, מותרים למאכלי חלב, או איפכא. וכן אם הוחמו מים בכלי בשר מותר ללוש בהן עיסה לאכול הפת בכותח, או איפכא. אבל בכלי גוים גם אם אינו בן יומו אסור ללוש לכתחילה עיסה עם המים שחימם בהן, ובדיעבד שרי.

קערות בשר שהודחו בכלי חולבת או איפכא אפילו במים רותחין. אם אין אחד מהן בן יומו גם אם אכל היום רוטב חם של בשר רותח, רק שהמחבת אינה בן יומו ואין שום אחד מהן מלוכלך בשיור מאכל מותר הכל. קערה שנמצאת אצל שאינה מינה והאחד ידוע שהיא בת יומא והשני ספק ב"י, וכולם נקיות אין לאוסרם דמחזקינן כל אחת הודחה כדינה ואח"כ נתערבו.

לכתחילה אין לאפות פת צד פשטידא או פלאדין אפילו הם מכוסים. ובדיעבד אם התנור גדול ופיו פתוח וקרקע התנור אינו משופע שידוע שלא זב המרק תחת הפת, אז הפת מותר הן לחלב הן לבשר. וכן דין פת שנאפה עם בשר צלי. אבל אם יכול לזוב המרק לתחת הפת אסור לאוכלו אפילו עם מלח. אבל פשטידא ופלאדין יחד אין נוהגין לאפות כלל.

צנון או כל דבר חריף כגון שומין או בצלים או ראשי כרתין שנחתכו בסכין של בשר אסורים לאכול בכותח או איפכא. ואם נחתכו ונתנם בתוך קדירה רותחת יבטל טעם סכין שהוא מועט אם ס' בקדירה נגדו. צלה דג עם בשר בתנור אסור לאכול דקשה לדבר אחר.

ביצים גמורות בחלבון וחלמון ובקליפה נמצאו בתרנגולת שחוטה, אף אם עדיין מעורות בגידין מותר לאכלן בחלב. אבל בלא קליפה אסור ליאכל בכותח דמיתקרי בשר, וצריך שרייה ומליחה כשאר בשר.

אכל בשר אפילו של עוף לא יאכל גבינה אח"כ עד סעודה אחרת. חסידים הראשונים והאידנא ממתינים ו' שעות, והמנהג להמתין שעה אחת. ונכון להחמיר גם הלועס לתינוק אף על פי שלא אכל, דהא מ"מ מושך טעמא. ודוקא בשר בעין אבל מטוגן בשומן או שלוק אז דינו כבשר אחר גבינה וסגי בקינוח והדחה. אכל גבינה ובעי לאכול בשר מיד, צריך קינוח הפה והדחת ידים. וצריך להסיר פתיתי פת דגבינה ולהביא פת אחרת. **ונכון** ליזהר שלא ישתו מכוס אחד באוכלם בשר וגבינה לאו משום איסור רק הכירא בעלמא. ואם אוכלים שניהם על שלחן אחד צריך מפה מיוחד לכל אחד, או שום היכר אחר שלא ישכחו ויבאו לאכול יחד.

נמצא חתיכות דקין בתוך קיבה שהעמידו ממנה גבינות אם מתחילה היה הקיבה ס' נגד הדקין מותר.

כף שנתחב לשאינו מינו ובא לשער ס' כנגדו להתיר אינו צריך ס' נגד כל הכף רק נגד מה שנתחב מן הכף לתוך הקדירה, אפילו אם הוא של מתכת לא אמרינן חם מקצתו חם כולו והלך בליעותיה בכוליה. אך בס"ה כתב וצ"ע בכף של מתכת אם הכף בן יומו ויש ס' בקדירה כנגד מה שנתחב מן הכף התבשיל והקדירה כשר הכף אסור, ואם אין ס' הכל אסור אפילו בהנאה. אכן הכלי מותר לתת בתוכו צונן או פירות אף על פי שבלוע מאיסור הנאה. ואם אין הכף בן יומו אף אם אין שם ס' התבשיל והקדירה מותרין והכף אסור. נשפך התבשיל אחר שנתחב הכף וספק אם היו בו ס' מעיקרא מחמירין לאסור מספק כר"ת. אם הוסיפו מים לקדירה אף בלא מתכוין אחר שנתחב הכף יש מחמירים שלא יצטרפו להשלים ס' לבטל האיסור.

בן יומו ר"ל אם נשתמש בו תוך מעת לעת. נכסה קדירה בכסוי שאינה מינה צריך ס' נגד כל הכסוי. נאפה פשטידא או פלאדין תחת כיסוי שאין מינו אפילו של חרס ואפילו בן יומו גם לא ליבנה מקודם, התיר ר"י בר שמואל דאין ריח ופיטום בכלי, רק שלא נגע למעלה בכיסוי.

דיני כחל

[**ט**] בכאן אחל דיני כחל

כחל הרוצה לצלותה בעי לקורעה שתי וערב מעיקרא, ואם נצלה בלי קריעה מותר בדיעבד. ולבשלה בעי קריעה שתי וערב ולטוח בכותל. ודוקא לבדה בלא שום שאר בשר עמה. ואם לא נתקרע אסור בבישולה אף בלא שום שאר בשר עמה. מנהג יפה שלא לבשל שום כחל כלל גם אם קרעה שתי וערב וגם טוח בכותל ואפילו נתייבשה.

אין חילוק בין כחל מבהמה חולבת או שאינה חולבת או של מניקה ושאינה מניקה.

נמלח או נצלה כחל עם בשר אין לאסור בדיעבד בכלי מנוקב, אך ידיח הבשר היטב ולכתחילה מחמירין.

שפוד שצלו בו כחל אסור לצלות בו בשר טרם מלבנו.

קורעים הכחל ועושין ממנו פשטידא, ואין אופין אותה במחבת רק בקרקעית התנור. ואם בדיעבד נאפית במחבת והיתה מעיקרא קרוע, גם אם שאר בשר נחתך עם כחל בתוך הפשטידא המחבת והפשטידא מותרי'.

כחל שנצלה חותכין לכתחלה בסכין דבשר ומניחין אותה בכלי בשר גם אם יש בשר שם שנוגע בו דיש לה כל דין בשר וה"ה אם נתבשלה. כחל שנתייבשה ונתבשלה עם בשר אין לאסור בדיעבד. מולייתא בשר חם על גבי מולייתא כחל חם מותר בדיעבד.

דין מליגה

[**י**] דברים לנו בדין מליגה.

מולגין התרנגולים דוקא בכלי שני, ואין מערין עליהן הרותחין מן כלי ראשון. ואם שגג ועירה מכלי ראשון וכרס או רגלי העוף למעלה אסור כדי קליפת העור ולא יותר. ואם להפך הנוצות מגינין מן הרותחין והכל מותר.

נוהגין העם להדיח בית השחיטה קודם המליגה, וגם לקשור בית הצואר שלא יכנס מים לגוף. ואם לא עשה מותר בדיעבד. ואם חוזר פעמיים למי המליגה, אין לאסור בדיעבד.

נמלגו תרנגולים בכלי שני ומצאו אחת נתנבלה ביניהם הכשרים מותרין, דכלי שני אינו מבשל. וה"ה נמלג בכלי חלב.

מהר"י סג"ל לא הנהיג שום מליגה בכל תפוצות ריינוס בכלי שני. ואפילו לנישואין ולברית מילה שהרבו בעופות לא מלגו, אך הרבו נשים לתלוש הנוצות או השליכום לצוננין ומועיל להסרת הנוצות.

דיני ריח

[**יא**] דין איסור הריח

אם ריח מילתא היא או לאו, ואי לכתחילה או גם דיעבד רבו בו הדיעות. לפיכך נקיי הדעת נזהרין כשצולין בשר עם הפת או גבי בשר גוי, או פשטידא או פלאדין עם הפת, אז משימין הפת למעלה אל תוך התנור רחוק מכל הנ"ל, ובענין שלא יזוב שום מרק מהן תחת הפת. ומניחין דברים המריחין לפנים בפי התנור ומניחין פי התנור פתוח, דאז גם אם מפטמין יצא הריח לחוץ ונשאר הפת נקי מכל ריח לאוכלו בהיתר או לבשר או לחלב. ויש לנהוג כן גם בצליית דג עם בשר דקשה לדבר אחר בסמ"ק. חמץ ומצה התיר ר"ת בדיעבד.

בישול עכו"ם

[**יב**] בישולי גוים והיתר חיתויין

פת של ישראל הנאפה בתנור של גוי ולא חיתה ישראל בגחלים ואף קיסם לא השליך לתוכו, הפת אסור אפילו בדיעבד. ואם למכור לגוים אסור בעודו שלם כי אם בחתיכות, אך לפועליו גוים מותר לתת. ואם ספק לו אם חיתה או השליך קיסם מותר דספיקא דרבנן לקולא. ואם סמוך לשבת דלא אפשר בחיתוי עם חשיכה טוב למוכרו בדבר מועט לגוי והוא יאפנו בשבת.

כל זמן שהפת בתנור מועיל כח ישראל בחיתוי, ואפילו היה התנור רק חם והפת משביח מכח החום, אם מחזירו יחזירנו ויחתה, וכל זה משום איסור בישולי גוים. אפה ישראל על ידי חיתוי ואח"כ אפה ישראל באותו תנור בלא חיתוי, תלינן שמועיל חיתוי ראשון כל זמן שקיים חום מאור הראשון, דהיינו כל ימי השבוע עד יום ראשון, אם לא אירע יום טוב שלהם בינתים.

רבים מורי' היתר להנזהר מפת ש"ג כשהולך בדרך ששעת הדחק הוא לו ורשאי בו. הנזהר מפש"ג טוב לבצוע על היפה גם אם היא פת של גוים. ואמר מהר"י סג"ל הואיל והתחיל בהיתר כל הסעודה יכול לאכול מאותו הפת.

עיסה הנילוש ביצים ונאפה מותר לקנות מגוים, דאין בביצים ההם איסור בישולי גוים דקימחא עיקר ומברך המוציא, וכן עיין לעיל. ואמר מהרי"ל מיהו הני אובלט גובלא בעלמא ואית בהון משום בישולי גוים. וישראל שעשאן מברך עליהן שהכל. פשטידא של דגים אסור משום בישולי גוים, ולא דמי לאובלט אף למ"ד דאין בהן משב"ג, דהכא נאפה טרם נבלע בקימחא, ואובלט נאפה בתערובת.

ור"י התיר לאכול הנזהר מפש"ג בקערה עם שאין נזהר, ואין חושש לתערובת הפת.

ולא אסרו פת משום ב"ג אך חמשת המינין שהן חיטין ושעורין כוסמין שיבולת שועל שיפון שקו' ראוקן. אבל של קיטנית ואורז ודוחן אינן בכלל פת סתם.

כל דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי ועולה על שלחן מלכים לאכול בו את הפת, כגון בשר וביצים ודגים ירקות יש בהן משום בישולי גוים. ודוקא שיש בו אלו ב' צדדין עולה ע"ש מלכים ואינו נאכל כמו שהוא חי, אבל בצד אחד אין בו משום ב"ג. קליות וכן דבר מעושן או מלוח אין בו משום ב"ג. והקליות שגוים מבשלין בביתם מותרין, דלא גזרו משום שאין אדם מזמן חבירו עליהן. ומהר"י סג"ל השיב בתשובה דרבו מה"ר אברהם מווינא ז"ל אמר ליה דנוהגין להזהר מהם, והתיר להם שקנה שמש הקופה בשגגה בדיעבד וצוום למנוע מהם להלאה. דגים מלוחים אין בהן משום ב"ג. ואם צלאן בדיעבד על אסכלא של גוי מותר דסתם כלי גוים אינן בני יומן, ולכתחילה אסור. שכר אין בו משב"ג.

קדירה שהניחה השפחה על האש ונתבשלה כמאכל בן דרוסאי, אסור באכילה. והכלים צריכין הגעלה, ואם של חרס ישבר. אף על גב שהדליק ישראל האור לא תתן השפחה ע"ג האש, ומותרת השפחה לנערה כשנתנה יהודית. וכל זמן שהעבירה מן האש טרם נתבשל צריך יהודים להחזיר ע"ג האש, ולא מועיל חיתוי גם בפת. וכן השולח מחבת עם בשר לתנור של גוי לצלות, צריך היהודי לתת המחבת תוך התנור במקום שראוי להתבשל שם ולא מהני חיתוי, וצריך להיות שומר שלא יחליף נבילה תחתיו. ויהיו

נזהרין שלא תשכים השפחה להביא אש מבית גוי לבשל אצלו כמאכל ב"ד טרם חיתוי, אך אם נשאר מאמש קצת אש והוסיפו אין לחוש. גוי או שפחה משרתת בבית יהודי ויודעים מנהג ישראל בהדחת בשר ומליחתו, ודין מליגה וכה"ג, ועוסקין במלאכה, וישראל יוצא ונכנס דיו, דמרתת לאסור. ואי הזהיר אותם שלא לעשות דבר רק בישראל עומד על גבן, והחציפו ועושין בלא רשות אין מועיל יוצא ונכנס, דגילה דעתו דאינו מרתת.

פירות שכובשין גוים בדבש אין בהן משב"ג, אפילו שלקן בכליהם מותר, וכן כשמרתיחין דבש בכליהן להסיר השעוה.

נבלה וטריפה

[**יג**] איסור חלב נבילה וטריפה ואיסור טומאה

בישל היתר בקדירת איסור שהיא בת יומא, כגון בקדירת הגוי כל התבשיל אסור, דדין כל הקדירה חתיכת איסור. ואם אינה בת יומא התבשיל מותר דנ"ט לפגם. אכן לכתחלה גם כן אסור לבשל בה דגזרינן דאינה בת יומא אטו בת יומא. הורה מהר"י סג"ל על כיכר לחם אחת שנמצאת בו חתיכת חזיר שיש להסירו ומעט לחם עמו סביבו ואין לחוש על מה שנבלע בלחם אם יש באותו לחם ס' לבטלו.

חלב חיה מותר היינו דוקא חלב המכסה את הקרב וחלב דכליות. אבל שאר חלבה צריך לנקר כשל בהמה, ויסיר גיד הנשה עם חלבו.

נמלח בשר שחוטה עם בשר נבילה אפילו בכלי מנוקב אסור אפילו מספק. דגים טהורים וטמאים שנמלחו יחד אותם הנוגעים בטמאים אסורין והשאר מותרין.

ברחת המלוכלכת ברוטב אסור להוציא עמה הפת, ואם הוציא עמה בעי קליפה.

קערה מלוח בה טומאה, ואחר שהוסר ממנה שאבו עמה מים חמין ונתנו לקמח ללוש בהן עיסה, ולא היה ס' במים נגד הקערה שהיתה בת יומא, סגי בס' עד כדי קליפה מן הקערה.

עכברא שנמצאת בתוך חומץ או בשאר כל משקין ולא איתמרטט משליכין אותה והמשקה מותר. וכן חלב או נבילה שנפלו ליין משליכין האיסור והיין מותר. ואם נפלה בשומן מהותך של אווזא אם שופכין שומן רותח יום יום לאותו כלי הכל אסור. וכן בימות החמה דהוא נמס ורך ומנענע ממקום למקום אסור כולה אף אם הוא צונן. אבל בימות החורף שהוא קשה יטול כדי נטילה סביב העכבר והשאר מותר. כדי נטילה הוא עובי אצבע. וכתב בי"ד שיעור קליפה הוי בעובי רוחב אצבע.

דבש שלנו שרי גם אם נשרץ מעוף טמא והוא דבש דבורים שאין לו שם לווי רק דבש סתם. אברים של דברים /דבורים/ גם אם רואין אותן בדבש אין אוסרין.

בשר חם שהוא משחוטה למטה ועליו בשר נבילה צונן אפי' חי אפי' אינה מלוח נאסרה הכשירה דתתאה גבר להפליט את העליונה וקולט ממנה. כ"ש אם בשר נבילה חם למטה ושחוטה צוננת למעלה ונאסרה מן התתאה דגבר. ואם הצונן למטה בין שחוטה בין נבילה והעליונה רותחת השחוטה כשירה, דאין התחתונה שהיא צוננת בולע מחם שעליה ומיהו קליפה בעי כשהחם למעלה.

אסור לשפוך מכלי שיש בו שומן כשר לנר הדולק מחלב טריפה.

דג טמא הנמצא מבושל בדגים טהורים משליכו והטעם בטל בס'. ואם ידוע שהיה בו דג טמא ולא יוכל להכירו להוציאו כולן אסורים, דבריה הוא, ואפילו באלף אינה בטילה. ואם הוא מרוסק אין עליו דין בריה ובטל בס', ומ"מ זורק האיסור אם מכירו. שרץ שנתבשל עם הדג הדג נאסר ולא סגי בס' לבטלו. דג טמא במעי דג טהור אסור, ודג טהור הנמצא במעי דג טמא מותר.

גדי שצלאו בחלבו החלב (הוא) מפעפע ואוסר כולו, אבל שומן הגיד אינו מפעפע וקולף מקומו ואוכל השאר.

נבילה טפל והכשרה מלוח ידיח מקום הגעת כשירה בנבילה ומותרת, ואם איפכא הכשרה אסורה.

נתחממו מים בכלי גויים אף על פי שסתמן אינן בני יומן אסור ללוש בהן עיסה לכתחלה. ואם בדיעבד נילש אין לאסור, דהא אוכלין פת של גוים דמחשבינן דיעבד. ישראל הנותן תבשילו בתוך כליו לגוי להוליכו עמו לביתו, יצונו שישייר בכלי שיור התבשיל ויביאו בו ביום.

סכין של גוי וחתך עמו צנון או שומין או בצלים או ראשי כרתין צריך ס' בתבשיל כנגד כל הירק, דירק עצמו נעשית נבילה. ומה שאנו אוכלין שומין או בצלים ודומיהן שזנבותיהן נחתכין בסכין של גוים, לפי שהזנבות אינן חריפין. וי"א גם על ירק דצנון שאינו חריף. אם חתך עמו לפת מתחילה רשאי לחתוך בו צנון שנתבטל טעם הסכין בלפת. אבל קפלוט שקו' קאפוש או ווישקרוט, וכן כל דבר שאינו חריף ונחתך בסכינו של גוי לא בעי רק הדחה.

בהמה הנשחטה ונמצאת טריפה חלבה אסור כחלב בהמה טמאה, וכן ביצי עוף טהור שנטרף אסורין כביצי עוף טמא. לכן הרוצה לשחוט בהמה חולבת יזהר שלא לעשות שום גבינה מחלבה. ושלא לאכול החלב לפחות ג' ימים סמוך קודם שחיטתה, דאי נמצאת טריפה אסורין למפרע כל הבא ממנה תלתא הימים. והנעשה ממנה מקודם לכן

מותר, והיינו דוקא סירכא דאמרי' לתוך ג' ימים נסרכה. אבל אם נמצא טרפות הגוף כגון יתרת שלא בדרא או חסר וחליף וכה"ג, אין להתיר החלב וגבינות אלא על פי חכם.

בכל מדינות ריינוס נוהגין איסור בחמאת הגוים כמו בגבינותיהן, וכן בחלב שלהן שנחלבו בלי ראיית ישראל, וגם שלא לחלוב רק בכלי של ישראל.

שחט גדי או עגל ונמצא טריפה לכתחלה אין להקפות החלב עם קיבתו לעשות גבינה. וכן אין קונין קיבת הגוי מן הבהמה שהרג אותה להרחיק מן הכיעור. אבל אם העמיד בהן בדיעבד הכל מותר. וגדי או טלה שינק מן בהמה, גם אם נמצא הבהמה טריפה קיבת הגדי או הטלה מותר אפילו לכתחלה.

נמלחו גידין האסורין או גיד הנשה עם הבשר אין אוסרין דמליחה היא כרותח דצלי ולא כרותח דמבושל ונוטל את הגידין אח"כ. ואפילו שומן הגיד אינו מפעפע לאסור כחלב.

נחתך או נשבר רגל אחרון של בהמה למטה מן ארכובה כשירה. אבל בתוך הארכובה טריפה, ואפילו לא נשבר רק העצם ולא יצא לחוץ, דחיישינן שמא נפסק אחד או רובו מחוטין של צומת הגידין. ולמעלה מן הארכובה יש לו דין כמו הארכובה עצמה וכדין צומת הגידין עד כדי רוחב אגודל, ובשור גדול ד' אצבעות. אבל משם ולמעלה אם נשבר העצם ולא יצא לחוץ בין בהמה בין עוף כשר, אבל חותכין אותו אבר ומשליכין קודם מליחה, דאסור משום אבר החי. ואם למטה מן הארכובה ויצא לחוץ גם אותו אבר אסור משום אבר מן החי. אבל בידים דהן הרגלים דלפניה, אפי' נחתך או נשבר סמוך לגוף בבהמה כשירה. אבל נשמט או נשבר במקום חיבורו, גם בשל לפנים אסור. ויש מתירין בנשמט רגל דשלפנים ושל אחרונים אסורין, דהיינו דאמרינן בוקא דאטמא דשף מדוכתיה, ואפי' לא ידעינן בעיכול ניביה.

כנף העוף הניטל או נשבר סמוך לגוף טריפה, אבל אם ברחוק רוחב אצבע דאגודל מן הגוף כשירה. ואם נשבר רגל העוף במקום שיש בו קשקשים, דהיינו למטה מארכובתו כשירה, עד שנשבר למעלה מארכובה שאין שם קשקשים, אבל חותכין ומשליכין אותו קודם מליחה.

כל עוף נאכל במסורת הקבלה שהוא ממין הכשר אף על פי שבמדינה אחרת אין מסורה להן הקבלה מ"מ מדינה זו סומכין על מסורת הקבלה ואוכלין שם.

מרה שחסר בכבד הבהמה או נמצאו שתים כשירה. א"ר יצחק מרה שנקבה וכבד סותמתה כשירה, ניקבה שלא כנגד הכבד טריפה. טחול שנטלה כשירה, ניקבה במקום העב טריפה.

המסס ובית הכוסות הם מונחים בבהמה זה אצל זה וצידן הן מדובקין יחד, אם נקבו לצד החלב טריפה, דחלב טמא אינו סותם. אבל חלב טהור סותם, מלבד חלב טהור של הריאה דאם נדבק הריאה לשומן הלב טריפה דרחוק הוא מן הריאה ולא מיהדק.
אותו בשר אשר למעלה מן הקורקבן והוא עשוי כמו אגוז, ספק אם הוא מן הזפק ואם ניקב כשירה, או מן הקורקבן הוא טריפה, כי ההוא בשר מחברן יחד לפיכך מספיקא טריפה.
הדורא דכנתא הן הדקין המסבבין הכנתא שהוא המיטייר נקב סותמין זה לזה, או לצד השומן סותמין יחד, דחלב טהור סותם. רק חלב הטבחיא ושומן הלב אף אם טהורין הן אין סותמין.
יותרת הכבד הוא הבשר החוצץ בין הריאה והכבד ונקרא ג"כ חצר הכבד, אין לאכול את השומן שמעורב בבשר או היותרת מטעם שהבשר חופה אותו דחופה אינו מתיר כ"א בכסלים וכליות דכתיב בהן על, למעט תוך וחלב שעל הכליות. בשר אדום ודק יש בסוף הכסלים [שהוא אסור משום חלב], ותחת אותו בשר יש חלב מה שהבשר חופהו הוא מותר. כשכלה למטה אותו בשר החופה יוצא ממנו להלאה קרום לבן והוא עב, לבד אותו קרום הדק וקלוש המופשט בכל הכסלים, שהוא אסור משום חלב. ותחת אותו קרום העב יש לובן חלב ובאותו חלב נוהגין היתר בכל ארץ אשכנז.
מחט שנמצאת בריאה אם עדיין הריאה שלימה ואין הרוח יוצא כשירה. ואם הריאה נחתכה שאין להעלותה בנפיחה טריפה.
כבד שנמצא בה מחט אם המחט קטנה שמנקבת בשני צידיה אסור. ואם היא עבה מצד א' כמסמר ואין ראוי לנקב באותו צד ואותו צד העב נהפך לתוך הכבד בתוך הסמפון כשירה. ואם צד העב לחוץ וקטן שראוי לנקב נהפך לפנים טריפה. נמצא מחט בסימפון גדול של כבד כשירה.
נמצאת מחט בבית הכוסות והוא במקום שהפאנץ כפולה, או בקורקבן הוא קיבה של העופות, או בהמסס הוא שקורין מנקבלט בבהמה, בכל אלו אם המחט נקבה מבפנים ולא נתחב מבחוץ כשירה. אך אם נמצא קורט דם מבחוץ, אף על גב דאין המחט נוגעת שם טריפה.
נמצא מחט בחלל הגוף של בהמה תחובה בריאה או בכבד או בכל מקום ואין ריעותא נגדה בדופן אסורה, דודאי נקב הוושט ואתא שם. אך אם ריעותא בגופה תלינן בה ששם נכנס וכשר. מחט שנמצאת תחוב בשלל ביצי תרנגולת התרנגולת טריפה. כל נקב שיש

בעוף או בבהמה מבחוץ בגופה, ואין מגיע לחלל הגוף ואין ריעותא בבשר או בעצמות עד חלל הגוף, כולם כשרות מלבד בצואר נגד הסימנים אין להכשיר.
דרוסת זאב נץ וחתול אין להכשיר אפילו בלא נקב אלא על פי חכם.

תערובות

[**יד**] דיני היתר התערובות

שום איסור שנפל בקדירה צריך ס' ברוטב לבטל טעם האיסור, ולא מחשבין לסיוע ולהשלים לס' ממה שנבלע בקדירה, דלא ידעינן כמה בלע רק כל התבשיל שבתוכה משערינן שיהא בו ס' כנגד האיסור. אבל את האיסור עצמו צריך להסיר אם מכירו, והטעם בטל בס' כשאר איסורין.
ואם אינו מכירו להסירו אז הדין כן. אם הוא דבר יבש וגם שאין ראוי להתכבד לפני האורחים וגם אינו מבושל יחד אז חד בתרי בטל. ואם הוא מבושל יחד וגם שהוא מין במינו הואיל ואינו מכיר האיסור צריך ס' נגד האיסור. ואם יודע שיש שם חתיכה דאיסורא דאינה ראויה להתכבד לפני האורחים ואין יודע גודלו של החתיכה דאיסור אז האיסור בטל ברוב אפילו נתבשל יחד, ואין צריך להשליך אחד מהן אבל צריך ס' מן הרוטב ובחתיכות לבטל המיחוי, דאין דבר בטל ברוב אך דבר שהוא בעין ולא דבר הנבלע בהיתר. וכן חלב בחלב או יין ביין נסך צריך ס' דיין נסך נמי בטל בס'. אבל יין שנתנסך ממש לפני ע"א אפי' באלף לא בטיל רק סתם יינם של גוים בזמן הזה הוא בטל בס'. וכן מין בשאינו מינו צריך ס' נגד האיסור.
אבל בריה כמו זבוב או דג טמא שלם או עוף טמא או גיד הנשה כשהוא שלם אי נפל בהיתר אי מכירו יסירנו והטעם בטל בס' היכא דנתבשל עם היתר. ואם אינו מכירו אפילו באלף לא בטיל, דבריה אינה בטילה לעולם. ודוקא כשהן שלמין קרויין בריה. ודוקא מתי דהאיסור מחמת עצמו כגון טומאה או טריפה, אבל בריה דעוף טהור שנאסר מחמת שום איסור, אותה בריה בטיל בס' הואיל דהאיסור לאו מעצמו.
וכן כל דבר שבמנין אשר רגילין למכור במנין כגון ביצים של נבילה וטריפה או פירות גסות של ערלה אפילו באלף לא בטיל. אבל כל דבר שאין האיסור מחמת עצמו הן ראוי להתכבד הן בריה הן דבר שבמנין אם נאסר מחמת דבר אחר בטל בס'.
ואם פירש חתיכה אחת מאותו ענין שאינן בטלים לעולם, ונפל אצל שאר עניינים לא אמרינן כל דפריש מרובה קפריש אלא אותו שפירש הוי האיסור.
ואלו שהן אסורים ואיסורן כל שהו דאפי' באלף לא בטיל. יין נסך ממש, וחתיכת בשר שנתבשל בחלב ונאסר בנ"ט. אז הוי ג"כ הכלי אסור בהנאה.

כל איסורים הנאסרים יחד בבישול אם כבשן יחד הוי כבישול. ואי מלחן יחד כאילו נצלו יחד. בגיד הנשה למ"ד יש בגידים בנ"ט, ובכבד וכחל האוסרים את הבשר בבישול אוסרים נמי בכביש', וכן בשר בחלב דהוי אסור בהנאה. אבל כחל וכבד וגיד הנשה דאין אוסרים בצלי, כדאמר כחל עילוי בשרא דיעבד מותר, במליחה נמי אין אוסרים. אבל חלב או חלב דאוסר בצלי אוסר נמי במליחה. א"כ הדין הכי הוא: חלב הנמלח עם בשר, חתיכה שאין חלב דבוק בה ואין נוגעת בחלב ואותה החתיכה שהחלב דבוק בה אינה גדולה שהחתיכות האחרות הנוגעות בחתיכה זו הוו ס' נגד אותה החתיכה שהחלב דבוק בה אז החתיכות שאין החלב דבוק בהן ולא נגעו בחלב מותרות, ואם לאו שלא היה ס' כולן אסורות. ואם נגעה חתיכה בחלב, ויש באותה חתיכה עצמה הנוגעת בחלב ס' נגד החלב אז שרינן בקליפה במקום שנוגעת בחלב. ואם אין יודע אותו מקום שנגע בחלב יקלוף כולה ושרי. וכן אם בחתיכה עצמה שהחלב דבוק בה ס' כנגד החלב שריא בקליפה במקום החלב. אבל אם חתיכה נוגעת בחתיכה שדבוק בה החלב במקום החלב, צריך ס' נגד אותה חתיכה. וצריך קליפה במקום שנגע בחלב. ואם נגע בה שלא במקום החלב, ויש באותה חתיכה ס' נגד החתיכה שהחלב דבוק בה שרי בלא קליפה, ממה נפשך אי מלוח כמבושל בטל בס', ואם אינה כמבושל אז אין החלב יכול לילך שמה מעבר חתיכה זו אל חתיכה הסמוכה לה, דאיסור הבלוע אינו הולך מחתיכה לחתיכה בלא רוטב.

וכן כל איסור הבלוע שאין האיסור עצמו גוף האיסור רק שהוא אסור מחמת איסור אחר הבלוע בו, ונגע בחתיכה בלא בישול רוטב שרי, כגון שהוציאו מקדירה או מן השפוד ונגע באחרות מקערה, אף על פי שהן חמין מאד אינה אוסרת הכשרות בנגיעתן בלא בישול רוטב.

עצמות של איסור אין מצטרפין אל האיסור, אבל עצמות של היתר מצטרפין להיתר, אבל לא יצטרף עצמות של איסור עם עצמות של היתר לבטל האיסור. מ"מ תלמיד חכם שהורה לצרף לא עבר על דברי חכמים. אבל הרא"ש כתב חתיכה של איסור שנתערבה עם אחרות של היתר, צריך ס' לבטל החתיכה עם העצמות.

הלכות שחיטה

[א] מהר"י סג"ל היה נוהג בכל ממשלתו ששוחטין אחר שחיטות מסקינן הארוכים בהגהות. והנוטל קבלה לשחוט היה מצריך ללמוד אותן השחיטות, וכן הבדיקות של שני קרומים דגם הן ארוכים בהגהות. ומימי לא שמעתי שהוא בעצמו לא חיבר שום

חיבור משום פוסק, ואפילו שחיטות ובדיקות לא קיצר כיש גדולים. אמנם כל התשובות שהוא השיב על שהושאל לו היו עדיין מופקדים אצלו מיום שישב בראש, ואמר אלי להעתיקם לו להיות חיבור מפואר. ובעו"ה הוטרף לי השעה כאשר נתבקש לישיבה של מעלה, ושני בניו חילקו אותם באיגרות. והיו מה שהיו. והי לך שחיטות ובדיקות שחיבר הר"ר יעקב ווילא שהיה תלמיד מובהק של מהר"י סג"ל. ובמקצת מקומות אגיה בהן מקצת חידושים ששמעתי ממהר"י סג"ל.

הלכות שחיטות [שחיבר מהר"י ווילא]

[ב] מסקינן דשחיטה מן הצואר הלכתא גמירא לה. וקרא דושחט למאי אתא דלא לשוויא גיסטרא. גיסטרא פירש"י שני פירושים אחד שלא ידרוס הסימנים בבת אחת בלא הולכה ובלא הובאה, ופירוש אחר שלא יחתוך כל המפרקת לשנים אפילו בהולכה ובהובאה. השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשירה ורובו של אחד כמוהו. רבי יהודה אומר עד שישחוט את הווורידין. ודוקא בעוף צריך לשחוט הווורידין הואיל וצולהו כולו כאחד אבל בהמה דמנתחה אבר אבר א"צ לשחוט הווורידין. ואפילו בעוף דצריך לשחוט את הווורידין דוקא לכתחילה אבל בדיעבד כשר אף על גב דלא שחט הווורידין. שחט רוב אחד בעוף או רוב שנים בבהמה שחיטתו כשירה. ורוב אחד בעוף קנה או וושט. וקנה הוא הקרום שבפנים של הגרגרת המחבר את הטבעות, אבל הטבעות עצמן נקראו גרגרת, ורוב קנה דכשר היינו מתחילת הקרום ולמטה ולא עובי הטבעות בכלל. וצריך לשחוט רוב הנראה לעינים בדיעבד, אבל לכתחלה צריך לשחוט שנים בעוף כמו בבהמה. אמר רב יהודה אמר שמואל כל טבח שאינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו. ואלו הן הלכות שחיטה: שהייה, דרסה, חלדה, הגרמה, ועיקור.

[ג] שהייה היכי דמי, כגון שהתחיל לשחוט ושהה וחזר וגמר השחיטה שחיטתו פסולה. ושיעור השהייה כדי שחיטה אחרת כמותה גסה לגסה ודקה לדקה ועוף לעוף, ושהייות מצטרפות ואנו נוהגין להטריף כל שהייות דאין אנו בקיאין בשיעור שהייה. לפי סברת התלמוד שהייה כשר במיעוט קמא דקנה מידי דהוי אמצא חצי קנה פגום והוסיף עליו כל שהוא כשר. אבל לדידן פסול אפילו במיעוט קמא דקנה, דדוקא בימי חכמי תלמוד היה שהייה במיעוט קמא דקנה כשר, מפני שהיו בקיאין בבדיקת הוושט שהיו בודקין אותו לאחר שחיטת הקנה, אבל אנו אין בקיאין בבדיקתו, וחיישינן שמא בשעה שנפגם הקנה ניקב הוושט ונקיבתו במשהו טריפה. לפיכך שהייה פסולה בין בקנה בין בוושט, בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא.

השוחט עוף ומפרכס כשזורק מידו אל ימיתנו בסכין דנראה כשתי שחיטות. וקרא כתיב "ושחט" (ויקרא א, ה) שחיטה אחת ולא שתי שחיטות אלא ימיתנו בקוץ (בקתא) או במקל.

השוחט וחתך והדם יוצא ופוסק, אף על פי שלא חתך אלא את העור לא יגמור שחיטתו דחיישינן שמא ניקב הוושט, אך ימיתנו וימכרנו לעובד כוכבים ומזלות. ואל ימכרנו כשהוא חי שמא ימכרנו לישראל. וכן השוחט יונה ותלש הנוצה ויצא הדם אל יגמור שחיטתו אלא ימיתנה.

[**ד**] דרסה היכי דמי, כגון שהתיז הסימנים בבת אחת בלא הולכה ובלא הובאה. אבל אם הוליך או הביא אם הסכין ארוך כשני צוארים עם המפרקת והעור שחיטתו כשירה. אבל הוליך והביא אפילו שהסכין כל שהו חוץ לצואר א' כשירה. והא דאמרינן שצריך שיהא הסכין חוץ לצואר כמלא צואר אפילו שהוליך או הביא, היינו דוקא בבהמה שצוארה רחב, אבל בעוף שצוארו דק אפילו בסכין כל שהו חוץ לצואר והוליך או הביא כשירה. דרסה אסורה בין בקנה בין בוושט בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא.

[**ה**] חלדה היכי דמי, כגון שהחליד הסכין בין סימן לסימן ושוחט או תחת העור או תחת צמר מסובך או תחת מטלית הקשורה בצואר בהמה הכל נקרא חלדה. וחלדה אסורה בין בקנה בין בוושט בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא.

[**ו**] הגרמה היכי דמי, כגון ששחט למעלה מטבעת הגדולה, אבל אם שייר מלא חוט על פני כולה כנגד הראש כשירה. ויש מרבותינו מכשירין אפילו למעלה מטבעת הגדולה עד שישחוט בתוך שיפוי כובע, מהר"י סג"ל צוה לשוחטים שלא להכשיר שום הגרמה למעלה מטבעת הגדולה. ולמטה בקנה עד אונא עליונה, דהיינו כשנופחים הריאה עד מקום שאז יגיע אונא העליונה בריאה בקנה. ובוושט למעלה עד תורבץ הוושט, דהיינו כשחותכו ועומד במקומו זהו נקרא תורבץ הוושט, אבל חותכו וכוויץ זהו וושט עצמו. ושיעור זה פירש"י בשור הגדול ד' אצבעות ממקום חיבורו בלחי וגדול לפי גדלו וקטן לפי קטנו. למטה בוושט עד מקום שישעיר הוושט פי' עשוי חריצין בפנים כמו הכרס שקו' פאנץ והיינו סמוך לכרס. בעוף בקנה שיעורו למעלה כמו בבהמה למטה בקנה עד בין האגפיים. דהיינו עד מקום האגפיים כששוכבים על הגוף דהיינו עד הגוף. בוושט למעלה בעוף עד תורבץ הוושט דהיינו עד מקום שחותכים ועומד במקומו. ואם שחט משהו מן התורבץ פסולה. למטה בוושט בעוף עד גגו של זפק דהיינו מקום שמתחיל הזפק להתרחב. והגרמה פסולה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא בין בקנה בין בוושט.

[**ז**] עיקור היכי דמי כגון שחט בסכין פגומה או ששחט אצל הכותל ודוחק רגלו בכותל והוא אוחז הסימנים עד שנעקרו הסימנים פסולה. או שנעקרו ממקום חיבורן בלחי זהו עיקור. ועיקור פסולה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא בין בקנה בין בוושט. וכל ספק שאירע לאדם וספק לו אם אירע קודם השחיטה או בתוך השחיטה או לאחר השחיטה פסולה.

השוחט צריך לבדוק הסימנים לאחר השחיטה, ואם לא בדק לאחר השחיטה בסימנים אם נשחטים כתיקנן פסולים. אמר מהר"י סג"ל יפה ונכון להעביר ידיו תוך חתך שחיטת בהמה להרגיש עם המשמוש ששחט כראוי, דבראיי' אין לבדוק יפה דבית השחיטה מלאה דם, ואי אפשר לראותה.

[**ח**] ג' מדות בסכין אוגרת מסוכסכת עולה ויורד. אוגרת פי' שיש לה פגימה שיש לה שני עוקצים, מסוכסכת שיש לה רק עוקץ א'. עולה ויורד היינו שהיה לה פגימה והשחיז הפגימה ונשאר במקום הפגימה נמוך אבל אין בה שום עוקץ. אוגרת פסולה אף בדיעבד בין שהוליך והביא בין הביא ולא הוליך בין הוליך ולא הביא. מסוכסכת דקיימא אריסא דסכינא ממש והעוקץ כנגד הקתא אז אם הוליך ולא הביא כשר ואם הביא פסול. ואם המסוכסכת עומד אצל הקתא והעוקץ הופך כנגד הראש אז אם הביא כשר ואם הוליך פסול. ומסוכסכת לא ישחוט בה אפי' דקיימא אריסא והוליך ולא הביא או עומד אצל הקתא והביא ולא הוליך. ואם שחט בדיעבד וידע שיש בה מסוכסכת קודם שהתחיל לשחוט בו אז שחיטתו כשירה. אבל לא ידע המסוכסכת ושחט בה פסול, דחיישינן שמא הוליך והביא ולא אדעתיה, דכל מילתא דלא רמי עליה דאיניש לאו אדעתיה. ואם המסוכסכת באמצעות הסכין, בין שהוליך ולא הביא בין שהביא ולא הוליך אף על פי שיודע שהיא מסוכסכת פסולה. ואנו נוהגין להטריף כל מסוכסכת דאין אנו בקיאין ברישא דסכינא.

[**ט**] השוחט צריך שיבדוק הסכין קודם שישחוט באצבעו בבשר בשני צידי הסכין בהולכה ובהובאה ועל חוד הסכין וכן בצפורן בשני צידי הסכין בהולכה ובהובאה ועל חוד הסכין בהולכה ובהובאה, דהיינו בין הכל י"ב בדיקות. וצריך שיבדוק את הסכין אחר שחיטה, אם ימצא פגימה בין אוגרת בין מסוכסכת פסולה. השוחט הרבה בהמות צריך שיבדוק בין כל א' וא', ואם לא בדק בין כל א' וא' ואחר שחיטת כולם בדק הסכין ונמצא פגומה כולם אסורות, שמא בעור הראשון איפגם.

אמר מהר"י סג"ל אותם שאינם בודקין בין כל אחת ואחת, ואומר לבדוק אחר גמר כולם, ואין חוששין בתיקון הראשונים ששחט, שלא כדין עושין שמא מוליכין מן הנשחטים, ומתקני' טרם שבודק בסוף

ויבא לידי מכשול. ויקנח הסכין מדמו בין כל אחד ואחד וגם שיער הבהמה יפה לקינוח מפני שהוא קשה כ"כ הרא"ש, משמע הא אי לא משום דקשה הוא לא. וכן אמר מהר"י סג"ל דאין לבדוק אבישרא ואטופרא בפעם אחת אפי' בין כל אחת ואחת, ואפשר אם בדק כן ונמצאת פגומה לבסוף מ"מ אוסרין כל הראשונים, וכן משמע בהרא"ש דצריך בדיקה עם כל אחד ואחד בפני עצמו.

ואם שיבר בה עצמות אמרי' בעצם איפגם. לא יבדוק שני צידי הסכין בפעם אחד אלא זה אחר זה וכן לא בצפורן ובשר בפעם א'. חיה או עוף יכסה דמן בעפר תיחוח. ובעפר המגדל צמחים ובעפר כירה אבל לא בעפר לח, סליק.

[י] ואמר מהר"י סג"ל הממהרין לכסות הדם טרם יצא דם הנפש לגמרי שלא כדין עושין. ראיתי מעשה בפני מהר"י סג"ל בוורמיישא ששחטו בהמה שקו' פופיל, וצוה מהר"י סג"ל לשוחטה על עפר תיחוח ולכסות הדם דספק הוא אם מין חיה היא או אי מין בהמה. ושוב מצאתי הדין להדיא במרדכי הגדול במסכת חולין. והעיד מהר"ז קיצינגן שגם צוה הרב באותו הפעם לשחוט גם עוף על דם הבהמה ולכסותם יחד להוציא נפשו מפלוגתא מידי ספק.

[יא] אמר מהר"ש היכא דאיכא פלוגתא בדין שחיטה או בדיקה ואין בידך המנהג תלך אחר המחמיר. ואם שעת הדחק כגון בע"ש ועיו"ט יש להקל לפי שיקול הדעת. ואמר השוחט עופות וגמר שחיטת כולן ותו הביאו לפניו עוד טרם שכיסה דם הראשונים, יכסה את דם הראשונים בברכה ויחזור ויברך על שחיטת האחרונים ויכסם בברכה. ואמר שקבלה בידו מן אחיו מה"ר יונה שכל שוחט ובודק כשמתחילים לשחוט ולבדוק, יש להן לחזור השחיטות והבדיק' בכל יום פעם אחת. וכה יעשה ל' יום, ואח"כ תוך שנה בכל חדש פעם אחת. ואחר אותה שנה פעם אחת לכל תקופה ותקופה, וכן כל ימיו להלאה, ואם לא יעשה כן שחיטתו ובדיקתו אסורה.

הלכות בדיקה

הי לך הבדיקות שחיבר מהר"י ווילא

[א] אמר רבא חמש אוני אית לריאה ג' בימין ושני' בשמאל, כשהבהמה תלויה ברגליה ופניה כנגד הבודק, אז ימין הבודק כנגד ימין הבהמה, ושמאל הבודק נגד שמאל הבהמה. הבודק בהמה כשהיא שוכבת אז ימינו לשמאל הבהמה ושמאלו לימין הבהמה, וסי' לאותה דבר אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה. אי חסיר אי יתיר אי חליף טריפה.

חסיר טריפה כגון דאיכא ב' בימין וא' בשמאל, ואין שם שום סדק בין מלמעלה בין מלמטה, אכן אם יש שם היכר סדק להיחשב אונא להשלים המנין, או שיש שם אונא קטנה שאפילו בנפיחה כטרפא דאסא כשירה.

יתיר טריפה, כגון ד' בימין או ג' בשמאל, ואותה יתרת אינה בדרא דאוני טריפה, דכל יתיר כנטיל דמי, לפי שעתיד ליפסק וניקבה הריאה.

[**ב**] אי חסר א' מן האונות בין בצד ימין בין בצד שמאל ויתרת עומדת שלא בדרי אוני טריפה. יש מרבוותא אוסרין יתרת אפילו מקמא ויש מכשירין. ויתרת העומדת בדרא דאוני וכשנופחים הריאה אי היתרת נוטה לצד גבה של ריאה טריפה, אבל לצד קמא של ריאה כשירה. אם יש פיצול ע"ג הריאה וגומא תחתיה וכשנופחין נופלת לתוך הגומא כשירה. ודוקא שממלא כל הגומא ושוה לשאר בשר הריאה שהיתירה אינה רחבה יותר מן הגומא. והא דיתרת שלא בדרי דאוני טריפה היינו שהיתרת יש לה צורת אונא. אבל אם נמצא על גבי הריאה מקום גבוה כמו הר אין זה יתרת וכשירה ונקרא גבשושית. והא דיתרת טריפה שלא בדרי דאוני היינו דוקא שהיתרת גדולה כמו טרפא דאסא אפילו לאחר נפיחה, אבל כשהיא קטנה מטרפא דאסא אחר נפיחה כשירה דאין זה קרוי יתרת. ושיעור טרפא, י"א הוא כצפורן של גודל וי"א כפרק אמצעי של גודל. אונא עליונה של צד ימין דרכה להתפצל אם נמצא בה יתרת אפילו יותר מטרפא דאסא כשר, והיינו דוקא מתי שנמצאת היתרת מחציה ולמעלה לצד חוד של אונא, אבל אם נמצאת היתרת מחציה לצד השורש של אונא טריפה דאין דרכה להתפצל שם. וי"א דאם נמצא יתרת באונא המתפצלת מן החריץ שיש באותה אונא ולצד עיקרה טריפה, ואינה כשר אלא כשנמצא מן החריץ ולצד הראש.

[**ג**] חליף טריפה, פי' שיש ג' בשמאל וב' לצד ימין או ד' בצד שמאל וג' בצד ימין דלעולם צ"ל בצד ימין יותר משמאל. עוד חליף כשהאונא האמצעית גדולה מהאונא תחתיה דהיינו הסמוכה לאומא שהיא התחתונה. עוד יש חליף צורות האונות של ימין אינן דומות לשל שמאל אם נתחלפו זה נקרא חליף וטריפה. ואם הצדדים שוים במספרם שיש בזה כמו זה ביתרות איתא הג"ה במיימ' דכשר.

[**ד**] נמצאו שתי עינוניתא דוורדא, או אין שם עינוניתא דוורדא טריפה. דרכה לעמוד למטה מהאונות ויש לה חריץ, ומתי שנופחין הריאה החריץ מכוון נגד חיתוך שבין אונא לאומא וגבה נגד הלב ופניה כנגד הכליות, אם נהפכה כגון שהחריץ נגד הלב וגבה נגד האונות או למטה מאומא טריפה. הפכה פניה שהראש למטה טריפה. אבדה צורתה פי' שהיא פשוטה כאצבע של אדם טריפה. אם שינתה מקומה אפי' פורתא טריפה. נמצאת

בצד שמאל טריפה, וסי' חולק עם גנב שונא נפשו. שיורה כחלמון ביצה בבהמה דקה ובגדול לפי גודלו. ויש כתבו שאם היא גדולה מעלה של הדס כשירה. ואם היא גדולה יותר מאונא שאצלה היינו אונא התחתונה הסמוכה לאומא טריפה. ואם נחלקה לב' ויש שורש אחד כעובי גודל כשירה. ויש כתבו בבהמה דקה כאצבע אחד, ובגסה ב' אצבעות.

[**ה**] ריאה דמיא לאופתא טריפה, פי' שקשה במשמושה כעץ, אי נמי שהיא לבנה כעץ א"נ שהיא קלה כעץ. א"נ שהיא חלקה כעץ שאין לה חיתוכי האונות, פי' שלגמרי אין נראה בהן חיתוך האונות. אבל יש שם היכר שצדו אחד ארוך יותר מחבירו, כגון האונא שהיא סמוכה לאומא דרכה להיות ארוכה ועבה מאותה אונא האמצעית, אם נמצאת ארוכה ועבה כשירה. ועוד האונא בצד שמאל נמוכה מזו שבצד ימין זה הוי היכר. כשדבוקה האונא בצד ימין לאומא אם יש שם סדק בין מלמעלה בין מלמטה אז היא כשירה, ודוקא שהסדק עומד במקום הראוי להיות אונא אבל שאר סדקין אינן מועילי'.

[**ו**] תרי אוני דסריכי להדדי כשירה, פי' כסדרן, היינו ב' אונות זו לזו שאצלה. ודוקא שנסרכו זו לזו למטה [מחציו] (מאליו) לצד העיקר של האונא, אבל אם נסרכו למעלה מחציים לצד ראשם זהו נקרא שלא כסדרן והוא הקרוי חלון בלשון חכמים, וטריפה. אם הסירכא מחמת בועא אפילו כסדרן טריפה דהוי לקותא בתר לקותא. נסרכה האונא שלישית לראשונה, או מקמא דזו לגבה דזו שאצלה, או אפי' מחוד זו לגב זו, הכל נקרא שלא כסדרן וטריפה. אבל אם הסירכא יוצא מבשר האונא לאותה אונא עצמה במקום אחר כשר. אונא הסרוכה לאומא כסדרן רש"י מכשיר ור"ת מטריף, ושאל אחר המנהג. **במגנצא** מכשירין אונא הסרוכה לאומא כסדרן. ומהר"י סג"ל אמר דאין להתיר שם רק בדליכא חלון, דהיינו דנסרך מחציו ולמטה נגד השורש. גם אם מתירין שם אונא באונא כסדרן אפי' בחלון, רק שיהא היקף בשר למעלה קודם הסירכא. מ"מ אונא דאומא וגם חלון הוו תרתי לריעותא ואסור גם שם. אכן עד חציו מכשירין שם גם אונא באומא. ואמר שברוב מקומות באשכנז מכשירין אונא באומא וחלון עד חציו מאונא לאונא.

עינוניתא דוורדא בכ"מ שנסרכה הוי שלא כסדרן. בין שנסרכה חוץ לכיסה או לכיסה. במגנצא מכשירין היכא דנסרכה לכיסה, ואנן נוהגין לאסור. עינוניתא דוורדא סרוכה לשומן הלב בזה דינה כאונות בניענוע דלקמן, וסימן להם כל איש שורר בביתו.

[**ז**] אונא העליונה אם היא דבוקה כולה לגרגרת בלי הפרש אז היא כשירה דזהו רביתייהו. אבל אינה דבוקה כולה, אם יכול להכניס אצבע בין הגרגרת לאונא אז היא טריפה. ואם נפרד למעלה מעט מן הגרגרת שניכר החיתוך כשר שכן גידולו. אומא דבוקה מעיקרא לסופה לסימפון ושומן הדבוקה בשדרא כשירה, דהיינו רביתייהו.

אבל אינה דבוקה עד לסופה טריפה. האומא למעלה במקום שהיא דבוקה לערוגה נגד הכליות סמוך לחצר הכבד צריכה שתהא נפרדת לשם כעובי גודל, ויש מכשירין בכל שהוא.

ויש מקומות שנוהגין לנענע הריאה ג"פ כשהיא נסרכת לשומן הלב, אם מנתקא הסירכא מחמת הנענוע אז מכשירין, ודווקא בבהמת ישראל ולא בהמת גוים. אבל אם נסרכה האונא לשומן של הגרגרת טריפה ואין בו מנהג לנענע. במגנצא מתירין אם מנתקה הסירכא בג' נענועין בכח גברא בעליה וירידה וכלל לא יותר מג"פ. ודווקא כשמנתקה ונשארת דבוקה בשומן הלב אז מוכח דממנו נתפשט. אבל נשאר בריאה מוכח שמשם יצא וטריפה, ויכול לבודקה בנפיחה.

[**ח**] ריאה הסרוכה לשתי כליות הצלעות הקטנות הסמוכות לצואר טריפה. אבל אם סרוכה מאותן שתי הצלעות עד הצלע החמישית וצלע חמישית בכלל. יש מקומות שנהגו להכשיר אפילו בלא גרירה. ויש מקומות מכשירין דווקא בגרירה. ובאלו ארצות נוהגים להטריף לכן לא הארכתי. במגנצא מכשירין גם בלא גרירה. ריאה סרוכה לחצר הכבד טריפה, וחצר הכבד שנסרך לצלעות כשר, אבל אם ניקב חצר הכבד טריפה. סירכא תלויה ואינה דבוקה למקום אחר כשר. סימן לדבר אם ימצא סביב הנקב חוטי לבנים כמו חלב ודאי נקב ישן הוא וטריפה, ואם לאו השתא ניקב וכשירה. וכן לפעמים נמצא בסוף הריאה בשיפולה דלדולין כעין סירכות גם אלו כשרין, ונקראין דלדולי ריאה. וכן אמר מהרי"ל דכשר בין תלויה באמצע הריאה בין בסופ', ואם יוצאה מן בועא טריפה ואי בועא ההיא טינרא כשירה, ודוקא אחת תלויה כשירה. ובמהרא"ק תמצא הדין אם יהיו יותר וכמה אורכן לאסור או להתיר. ואני המלקט בתר לקוטי לא מצאתי במהרא"ק רק בהג"ה וז"ל: כתב מהר"ט משם הרא"ש דמטעם דנוהגין להתיר רירין נהגינן נמי להתיר סירכא תלויה דאין זה אלא התפשטות ליחה, פי' הבא מזיעתא ולא מחמת נקב כמו סירכא גמורה, עכ"ל. וכל הסירכות שהן טריפות היינו שהן קשין אבל אם נמוחים במשמוש היד אז כשרין ונקראו רירין.

[**ט**] שתי בועות הסמוכות זו לזו טריפה דודאי יש שם נקב, אבל אם יש ביניהם הפרד כקש כשר. סימן לדבר יאכלמו כקש. בועא בשיפולי ריאה ואין חוט בשר מקיף טריפה. ואין חילוק בין בשיפולי אומא בין בשיפולי אונא בכ"מ שיש שם חידוד הכל נקרא שיפולי. ואם שם בועא עומדת ואין חוט בשר מקיף טריפה. ולמעלה במקום שהריאה דבוקה לשדרה נגד האונות אם נמצא שם בועא זה הוי בשיפולה וטריפה. אבל נגד האומות אם נמצאת שם בועא כשר, דלא הוי לשם שיפולי דבאותו מקום הוא רחב. והא

דאסרינן תרי בועי דסמיכי להדדי, וכן בועא בשיפולי הריאה טריפה היינו דוקא בועות שיש בהן מוגלא, אבל אם אין בהם מוגלא אלא קשים כאבן אינם אסורים לא בסמיכי ולא בשיפולי, והן נקראין טינרי. ובמים זכים יש מכשירין בשיפולא ובסמיכי ויש מטריפין, וי"א אפילו במקום שמכשירין מים זכים דוקא שאינם סרוכין. אמר מהר"י סג"ל מאי דמכשירין באושטרייך בועה בשיפולי ריאה בלא היקף בשר במים זכים גם הוא מנהג מגנצא ולא בשאר מקומות ברריינוס. ריאה הובא לפני מהר"י סג"ל שהיה בה בועא ניכר מעבר לעבר במקום הסימפונות, וגם בועא בשיפולה בלא היקף בשר ובשתיהן היו מים זכים. והורה הרב לשפוך מי הבועות בכלי ולטעום בהן אם מלוחים הן טריפה. ואמר שקבלה בידו ממהר"מ סג"ל שאין לטבול אצבעות תוך מי הבועות וללחוך מאצבע משום דבשר האצבע ממרמר, אך ילחוך בלשונו מן המים לנסותם ולטועמם. וגם אמר דאין אנו בקיאין לשפוך המים במאני דקוניא כדי לראות אחר סורייקי הסמפונות אם נמחו, רק הכלל זה לנו אם המים עכורים או סרוחים או מלוחים טריפה ואם לאו כשירה עכ"ל.

כללא הוא גם אם הריאה מליאה בועות שלימות ועמדו אחת אחת לבד ולא קיימי בשיפולי הריאה ולא קיימי מעבר לעבר אפילו בסומכי ויש בהן מוגלא או סרוחים או מלוחים מכל מקום כשירה. וכן הסכמת הרא"ש. אכן באלפס פסק דבעינן דווקא מים זכים ולא עכורים או סרוחים. יורה דיעה: בועא שניקבה טריפה, כתב ראבי"ה אם נקובה [הבועא] במקום מישמוש יד הטבח תלינן בו וכשר כדרך שתולין בריאה. ולדידהו שהיו בקיאין בהקפה גם אם היו מקיפין בריאה, פי' שהיה חותך באותה אומא או אונא לראות אם דומין מכל מקום אין מקיפין אצל בועות דבכל שעה משתנין.

[י] בועא הנכרת מעבר לעבר למעלה במקום הסימפונות שהוא אצבע מן השיפול בבהמה דקה ובגסה ב' אצבעות, וי"א בדקה ובגסה ב' אצבעות, מביאין סכין ומנקבין במקום אחד, אם כל המוגלא יוצא במקום זה אז אחת היא וטריפה דחיישינן שמא נמחו הסימפונות, ואם לאו שתים הן וכשירות.

עינוניתא דוורדא אצל החריץ שלה במקום הדק יש אליה סימפונות, נמצא שם בועא טריפה אפילו אם חוט בשר מקיף שנכרת מעבר לעבר. סירכא היוצאת מתוך הבועא טריפה אפילו אינה נסרכת למקום אחר, אבל יוצאת מתוך טינרי כשר. מורסא של ריאה וקרום הריאה מכסה עליהן ואינה גבוה מבשר הריאה אינה בועא לאסור אם סמוכות. אטום בריאה פי' שיש מקום בריאה שיש לו כל מראה ריאה אבל אינה עולה בנפיחה. מביאין סכין או קוץ ונוקבין בו בנחת כדי שלא ינקוב רק הקרום ולא [לתוך] בשר הריאה, אם יש בו מוגלא מחמת מוגלא היא וכשירה. ואם אין בו מוגלא מביאין שם נוצה או

רוק ונופחין הריאה אי מבצבצה כשירה ואי לאו טריפה. וטוב ליתן בקנה מים חמין בימות הגשמים ומים קרים בימות החמה, ולנענע קצת ולשפוך לחוץ אולי אחר כך יעלה בנפיחה.

[יא] ריאה שיבשה מקצתה עד שתהא נפרכת בצפורן טריפה. ריאה שחסר כמין כף כפופה כזה כ טריפה אם חסירה כמין כף פשוטה כזה ך כשירה. מראות הריאה חמשה דנפסלת בהן, וסימן ד"ם בב"ל. דיו מוריק"א פי' זאפרי"ן או כשותא פי' הופן, והוא בל"א געל. בשר"א פי' בשר. ביעתא פי' חלמון של ביצה שקו' טאטי"ר. לובן ביצה שקורין קלו"ר כל אלו מראות פסולין. סימן אחר למראות הפסולות כל חלב וכל דם לא תאכלו. 'חלמון 'לבן 'בשרא 'ביעותא 'דיו 'מוריקא. הכשרים תאכלנו כצבי וכאיל פי' כבדא אדומה ירוקה לזוי"ר. ואם הם מתלבנים ע"י נפיחה כשהוא ממרס ביד ומשתנין למראה הריאה כשר.

כוחלא פי' לוזייר כשירה, ירוקה כחציר וכעשב השדה כשירה. סימן כירק עשב נתתי לכם. אדומה רש"י מכשיר אפילו ריאה כולה אדומה, ור"ח מטריף אפילו מקצתה אדומה. אבל אם מתלבנת לאחר נפיחה ודומה אל מראה ריאה מודה ר"ח שהיא כשירה. במישמוש היד יכול להרגיש כשנשתנו מראה הריאה. דאז מישמוש מקום מראה קשה יותר מבשר ריאה ולפעמים רך וחלק כמו ריר. וי"א מקום המראה לעולם הוא קר אי נמי נגבה כגיבשושית. ניקבה הריאה ואין אנו יודעין אי היה הנקב קודם השחיטה וטריפה או נעשה אחר השחיטה, אם נמצא הנקב במקום שיש לתלות בבודק, כגון בכל מקום שממשמש שם הבודק בידו, או במקום שיש לתלות שהכניס שם הסכין או שתלש בחוזק מלמטה למעלה, או שקרע בצפורן אז אנו אומרים הבודק עשה הנקב ומכשירין.

ריאה שנשפכה כקיתון, פי' נוד של מים כשירה, ובלבד שלא נימוחו הסימפונות. ואיך אנו יודעים אם נמוחו, מביאין כלי מתכות שהוא חלק או כלי חרס אשר מחופה באבר שחלקים יפה ונוקבין הריאה, אם נמצא בכלי כמה חוטין לבנים אז ודאי נמחו הסימפונות.

הלכות יין נסך

הא לך קצת סך, מהלכות יין נסך

[א] אמר מהר"י סג"ל עכו"ם שנגע ביין לנסכו להכעיס את היהודי היין כשר, וכ"פ כמה רבוותא. וכן מעשה בווינא שהשים עכו"ם ידו תוך יין של יהודי וכיון להכעיסו ולהקניטו, והכשירו מה"ר חנל ז"ל. ואמר מהר"י סג"ל בשעה שרואה היהודי שהעכו"ם ניסך היין

להכעיסו טוב הוא שישתה יהודי מיד מאותו היין לעיני הגוי. אכן אם לא שותה בזה לא הפסיד והיין כשר.

[**ב**] ברזא נפל משולי החבית והניח עכו"ם אצבעו על הנקב ועיכב את היין מלזוב, ואסר מהר"י סג"ל כל היין אף על פי שלא תחב אצבעו לתוך הנקב אך הניחו מבחוץ על הנקב, מ"מ הואיל ודחק אצבעו כ"כ לעכב היין עד שנכנס בשר האצבע לפנים. וכן פלוגתא דרש"י ור"ת אם לאסור ג"כ בהנאה על שהניח עכו"ם אצבעו על הנקב מבחוץ. ואמר דאין חילוק בין עליונה של ברזא או תחתיתו, רק הכל אסור. אכן אם הנקב כ"כ קטן שאע"פ שדחק אצבעו בכח לא נכנס מבשרו לתוכו כגון ניקב תולע וכה"ג הכל מותר.

[**ג**] יין מבושל מילאו עם יין חי, ואוסר מהר"י סג"ל להלאה במגע עכו"ם.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל דשלא כדין (עושין) שמכניסין יין לחביתי עכו"ם אף אם שפשפו במים חמין, לא הוי עירוי שצריכין ג' ימים.

[**נשאל** למהרי"ל על קנקן ששתו בו גוים ולא שטפוהו במים אח"כ ועמדה כך יום או יומים, ומלאוהו יין כשר - מקנקן אחר - ומלאו בו חביות. והתיר את הכל].

[**ה**] פעם אחת החליפו חביתו של מהר"ש לחבית עכו"ם ומלאוהו יין כשר, והרצו הדבר לפני מה"ר ליבל והתירו, וכן איתא במרדכי.

[**ו**] אמר מהר"ש גת שדרך בה עכו"ם יינו וכל כליה, האידנא נהגינן להכשיר הכל בהדחה, וסמכינן אפירוש הקונט' על הברייתא דסוף מסכת ע"ז.

[**ז**] אמר מהר"ש יש נוהגין שלא לאכול גלוסקאות עכו"ם מכניסת הבציר עד חנוכה, משום דמחמיצין אותן בשמרי יין, ולאח"כ אוכלין אותם הואיל וכבר נתייבשו בטיל טעמן. ויש שאינן נמנעין מלאוכלם, דכה"ג אשכחן טובא דתלינן, אף על גב דהאיסור קרוב לודאי.

[**ח**] אמר מהר"ש כחו של עכו"ם הרי הוא כעכו"ם, כגון גוי המגלגל להכביד קורת הגת לדרוך הענבים מורינן לאסור, גם אם איכא פסידא מרובה. ומנהג של מהר"י סג"ל שצוה על המטהר יינו להזהר שתמיד יסבב עם העכו"ם ויסייעו לגלגל להוריד קורת הגת, ואל יניחו לגלגל יחידי כלל וכלל.

[**ט**] וכתב בא"ז בשם ראבי"ה, עכו"ם שנגע במיישא של הגת, ר"ל שעדיין היין מעורב בענבים טרם נמשך מהם, שא"צ להסיר רק הענבים סביבות האשכול, ואפי' משקה טופח עליהן. וראיה מפרק השוכר דאמר הכא מפסקי אשכולות, ולכך סביבותיו טהורין אף על פי אם המשקה מהלך על פני כולו.

[י] ואמר מהר"ש בינקותו פעם אחת טיהר יין ודרכו במנעלו מחמת הקור, ולקחו עכו"ם מן המיישא וזרקוהו ולכלכוהו ובא לפני מה"ר חניש"ל והתיר לו יין.

הלכות ציצית ותפילין

מקצת המילין, מהלכות ציצית ותפילין

[א] אמר מהר"י סג"ל בירך אטלית קטן או גדול ובא עסק לצורך והסירו ובא להתעטף שנית, צריך לברך שנית גם כמה פעמים. וכן אמר מהר"ש לנהוג הן בציצית הן בתפילין, מאחר שכ"כ המיימ', ודלא כמ"ש מהר"ג שא"צ לברך בשנייה.

[ב] אמר מהר"י סג"ל מי שלובש טלית קטן וגם מתעטף אח"כ בגדול. בשחר שהוא לובש הקטן יבדוק ציציותיו, ואין יכול לברך אז בלי נ"י, אך לובש בלא ברכה. וכשמברך אח"כ על הגדול יתפוס כאחד ציציות של הקטן ויצא בברכה אחת לשניהן. ומי שאין לו רק קטן, יברך עליו קודם ברוך שאמר להתלבש בציצית או על מצות ציצית.

[ג] אף על גב דכתב בסמ"ג דאין בציצית קדושה דמותר ליכנס מעוטף לבית הכסא, ואם נפסקו זורקן לאשפה, מ"מ ראיתי בשכונת מהר"י סג"ל נהגו בו כיון דאיתעבד בהו מצוה עשו בה אחרת, והחזיקם שמש העיר לקשור עם הנפסקים את בגדי צבעונים שמכסין בהן כסאות המילה. ויש מסמנין בהן ספרים.

[ד] אמר מהר"י סג"ל במקום שיש איש יודע לתקן ציציות אל תתקנם האשה. ואמר דלא נהירא בעיניו מה שיש נשים מכניסות עצמן לחיוב ציצית. ושאלו לו מפני מה אינו מוחה ביד הרבנית מ' ברונא בעירו שהניחה בכל עת טלית קטן. והשיב שמא אינה מקשבת לי, ועל כה"ג אמר מוטב יהו שוגגין ואל יהו מזידין.

[ה] נקב שהציצית תלוי בו היה נקרע סמוך לאימרא, והורה מהר"ש שכשר לברך עליו כל זמן שלא נקרע לגמרי. דמה שנתנו חכמים שיעור לכנף בפני הציצית היינו לכתחילה, וכן בסמ"ג. ואמר אם רוצה לתקן ולתפור, יתפור בחוט צבוע דילמא ישאר חוט תלוי, ואם הוא לבן נראה כמוסיף על החוטין. ושכחו ותפרו בחוט לבן, וחזרו ושאלו ואמר כמה שיעור שמרוחק הקרע מן השפת, והיה כרחב אצבע, והכשירו בדיעבד.

[ו] מהר"י סג"ל הנהיג בתפילין גם כן שימשוך גידין בין בית לבית בתפילין של ראש ומונחין מתחתן על התיתורא. ומתי שנפסקו מחמת הזיע הצריך לתופרם שנית. [הראה למהרי"ל תפילין של ראש שנפסק חוטי התפירה, ואמר לתפור פעם אחרת דצריך י"ב תפירות נגד שבטי תם].

[**ז**] אמר מהר"י סג"ל רצועות של ראש עשויין לתלות מן הקשר ולהלאה כעין צורת ד. לכן יזהר לעשות הקשר כעין זה, להיות נמשך הרגל לצד ימין מהעומד אחוריו, אחר שהראה הקדוש ברוך הוא למשה רע"ה קשר תפילין. באשר אמר (לז"א) וראית את אחורי (שמות לג, כג), מסתמא הראהו לקרא בכתיבתה. ולא למשוך הרגל לצד שמאל כזה /במקור מופיע שרטוט/.

[**ח**] אמר מהר"י סג"ל דמקום הנחת תפילין בראש היינו על השער. ואמר שראה ממהר"ז ז"ל שהניחם באמצע הראש. ושל זרוע על הקיבורת, פירש"י אבר אמצעי. ואמר אנו לא קי"ל הכי אלא מניחן על הזרוע מקום שיש בו קיבוץ בשר נגד הלב, וקיבורת פי' קוניגלן בל"א.

ואמר שאין מקובל לו מנהג בני אושטרייך דכורכין נמי הרצועה פעם אחת ג"כ על התיתור' שבזרוע כדי להדקה בחוזק על הזרוע ואין נכון, רק יהיו תלויין כעין אלו של ראש, וקשרתם דאמרה תורה נתקיים במה שקשרה עם הרצועה שבתוך המעברתא.

[**ט**] שאלו למהר"י סג"ל אם כריכת הרצועה סביב הזרוע חשוב הפסק להנחת של ראש, ואמר דחשוב עוסק במצוותה כל זמן שלא סליק ידיו ממנה ולא הוי הפסק. ואמר דהרא"ש אחר שהחזיק תפילין של יד בזרוע ברצוע' שבתוך המעברתא הניח הרצועה תלויה והניח לאלתר את של ראש, ואח"כ חזר וכרך רצועה דשל יד סביב הזרוע.

[**י**] אמר מהר"י סג"ל שהוקשה לו על הבחורים שאין נשואין עדיין לנשים שהם מניחין תפילין. וגם הנשוי כבר ועדיין רך בשנים לא ניחא שיניחם מפני שיצרן תקפם עליהן, והתפילין צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו. ותמיהני מאין הרגלים שמניחין כ"כ בינקותן. ואני המלקט בתר לקוטים שוב ראיתי כ"כ בספר תשב"ץ.

[**אמר** מהר"י סג"ל שאין לענות אמן בין תפילין לתפילין, אפילו בדבר שבקדושה, כגון ברכות אמן יש"ר וקדושה, וכן אמר מהר"ש.

אמר מהר"ש שאין לעשות רצועות דתפילין הראש לתפילין של יד דמעלין בקודש ולא מורידין, הא איפכא עושין.

אמר מהר"י סג"ל אדם הגון המורגל לכתוב תפילין ויודע לכתוב על פה בלי ראיית הטופס הרשות בידו - לכתוב מבחוץ על פה -].

הלכות מזוזה

מפי מהר"י סג"ל חוזה הלכות מזוזה

[א] נשאל למהר"י סג"ל אם מיתחזי יוהרא למאן דמרבה מזוזות בפתחי ביתו, כיון דרובא דעלמא לא נהיגי להרבות וגם הוא לא נהג ע"כ. והשיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה ה' כל הימים להסיר מכשול זאת מדרך עמי, כי המכשול הזאת תחת ידי יושבי הארץ הזאת ועוברים אדאורייתא ואדרבנן. וכתב מהר"ם בתשו' שכל החדרים חייבין. וכתב שבביתו היו כ"ד מזוזות בכל הפתחים ובחדרי הבחורים. וכן נוהגין בארץ אושטרייך ואגפי'. ולא נודע מאין הרגלים למעוטי כ"כ במדינות הללו. אולי הואיל וכל בית אין שם אלא בעל בית א', וסומכין בבית החורף אקישוט הנשים וטינוף ילדים, ובחדרי משכבם סומכים אתשב"ץ דאיש ואשתו ישנים שם, ובמרתפות סומכים ארמב"ם דפטר אוצרות וחצרות שלנו אחורי הבתים, חשיבי להו מוקצה דחשיב ליה תלמודא שלא הוקף לדירה פ"ב דעירובין, וחשבי להו אינו רגיל. וכל טעמים הללו לאו דסמכא הוא אלא כולהו חייבים. ויוהרא נמי לית ביה, דכה"ג כתב מהר"ם בתשובה ג"כ אמתנות דהיינו זרוע ולחיים וקיבה, דנהגינן ג"כ שלא ליתנם כר' אלעאי, וכתב דלא הוי יוהרא מאן דיהיב להו. כ"ש לאותן שיש להן הרבה דיורין בבית דכולהו רגילין, כמו כשאר ארצות שיש הרבה דיורין בבית אחד. ואשרי לו הזהיר בה ומקיים מצוה זו כתיקנה, להיות יראת ה' על פניו בשעת צאתו ובואו למען ירבו ימיו וגו'.

[ב] אני המלקט בתר לקוטי ראיתי בבית מהר"י סג"ל יותר מי' מזוזות מלבד חדרי הבחורים, וגם למרתף ולבית החורף וחדר משכבו, ואותה שהיה לו בחצר היה סותם החור בשעוה, וכן הוא בסמ"ג. ואמר דסתימות הדלת אינו מועיל מפני הטינוף, מאחר שתמיד פותחת ונועלת.

[**וגם** לפתח המרתף, אף על פי דאיתא בפ"ק דיומא בית אוצרות פטורין מן המזוזה, היינו כפרש"י שם שאין בהן דיורין בבית האוצרות של יין ושל שמן ושל תבואה פטורין מן המזוזה. ואמר מהר"י סג"ל דהוא קובע מזוזה בפתח [בשער] חצירו גם אם מקום טינופת מימי רגלים וכיו"ב, אך הוא מכסה את המזוזה מכל הצדדין. וגם החור שרגילין להניח פתוח לראות שם תיבת שד"י. ולפעמים גררו הבחורים - העוברים - [הרואים] בצידו ולא ידעו טעם הסתימה ההיא השעוה, וחזר הוא וסותמו. ושאלו לפניו א"כ בכל החדרים הדלת מפסקת בין המזוזה דמבחוץ ולטינופת דבפנים, ואמר...].

[ג] שמעתי מן מהר"י סג"ל דאנו נוהגים להניח המזוזה באלכסון, משום דרש"י ס"ל שתהיה עומד בזקיפה ור"ת ס"ל שתהא שוכבת, ועבדי' חציה עומד וחציה שוכב לצאת ידי שניהם. וסימן בידך דיהא שורת שמע לצד הפתח אויר לפנים, ודוגמא כותבין גוף

האלף. ואמר שראה מזוזות בית מהר"ש שהיתה הפוכה שורת שמע לרשות הרבים וטעמו לא נתברר לו. אכן נהגינן כר"ת דפי' שמע רואה הפתח, כדפי' לעיל.

[ד] אמר לי מהר"י סג"ל דשאירי הח"ר זלמן זאלצפורק ז"ל שאל מאתו אם רשאי למסור מזוזה לגוי, כי ההגמון מעירו בקשו למסור לו אחת ורוצה לקבוע אותה על מזוזת המבצר שלו, ואמר להטיב לו ולגמול לו חסד על זה כל ימיו, והיה מתייראי שאם מחזיר פניו ריקם יארע לו תקלה ח"ו. והשיב לו בתשובה מכמה ראיות שאסור למסור להם, והיה מצטער על שהשליח היה נחוץ לדרכו שלא הספיק להניחני להעתיק את התשובה מקודם.

[ה] אמר מהר"י סג"ל הא דאמר גבי מזוזה צריך להניחה תוך חללה של פתח בטפח הסמוך לר"ה, ר"ל בתוך עובי החומה על המזוזה שתחת המשקוף. אבל מה דאיתמר גבי נר חנוכה דיניח בטפח הסמוך לפתח ביתו, ר"ל מבחוץ בקירות הבית סמוך אצל הפתח טפח להכיר דשייך לאותה פתח.

[ו] מהר"י סג"ל עשה הילולת בתו בבית אחד שלא היה בתוכו דיורין ולא היה שם מזוזה, והיה קובע שם אחת קודם הנישואין.

הלכות נדה

בישועת אל נגילה, לבאר הלכות נדה ודין טבילה

[א] אמר מהר"י סג"ל אף לדידן שאין נשותינו ספק זבות דהא שומרות ז' נקיים, מ"מ כשטובלות ביום ז' לנקיותם לא יטבלו עד שיהא ודאי לילה. ומחמרי' עלייהו לטבול בלילה כאלו היתה זבה דאורייתא שלא שמרה ז' נקיים משום סרך בתה. וגם אם בדיעבד טבלה ביום מחמירין עליה לחזור ולאטבולי שנית בלילה. ואם במקום שאי אפשר לה לטבול בלילה, כגון דבית הטבילה מחוץ לעיר ונועלים השערים מבעוד יום וכה"ג, מ"מ לא תטבול ביום הז' כלל מבע"י רק תאחר עד יום ח' לנקיותה ואז תטבול מבע"י. ואמר ששמע מפי ה"ר יוזפא אושטרייכר בשם מהר"ש שהיה מחמיר גם ביום ח' לטבול בלילה, והוא הראה אליו בספר הטור שרשאין ביום ח' לטבול מבעו"י. ואמר שגם הכלות שאינן טהורות בשעת החופה להיות טובלין אז. וטובלין אחר הנשואין ג"כ אין רשאין לטבול רק בלילה כשאר נשים, וכן הורה הלכה למעשה. אמנם כשטובלות בשעת הנישואין יכולין לטבול מבע"י מאחר דאינן באות אצל החתן באותה הלילה קודם ברכת נישואין.

[ב] מה"ר ליפמן מלהוויז"ן ז"ל כתב ושאל ממהר"ש ז"ל, היאך בודקות הכלות לדידן שאנו מחזיקי' כולן בספק זבות ומצרכינן להו ספירה וטבילה. והשתא מאחר דההלכה

כך כל הנשים מטמאות בבית החיצון, ואמרינן עד מקום שהשמש דש מיתקרי בית החיצון, ומעתה הכלות בתולות מאחר שפתחן עדיין נעול היכי יכולין לבדוק בבית החיצון. והשיב מהר"ש דלא קשה מידי, דהא אמרי' התם בגמרא שאני שמואל דרב גוברי' הוא כו', אלמא אשכחן דמצי למיבעל בעילה גמורה שהאשה מתעברת אף על פי שהיא עדיין בתולה, כ"ש וכ"ש שהאשה בעצמה יכולה לבדוק את עצמה אף על פי שהיא בתולה ואין הבתולין מעכבין כלום בבדיקתה.

[ג] פגע באשה כלב לאחר שטבלה, ושאלו למהר"ש אם תטבול שנית, ואמר מאחר דחבירתה היתה אצלה, מסתמא היא פגעה בה קודם הכלב.

[ד] אמר מהר"י סג"ל הא דאמרו רז"ל חייב אדם לפרוש מאשתו עונה סמוך לווסתה, אותה עונה ר"ל יום שלם דהיינו כ"ד שעות.

[ה] אמר מהר"י סג"ל דהיולדת נקיבה לא תטבול רק עד פ"ב ימים אחר הלידה, דמדאורייתא צריכה פ' ימים וטובלת ביום פ"א. ורז"ל מחזיקים יום פ"א כווסת, ע"כ לא תטבול עד יום פ"ב. וכן שוב שמעתי שנית ממנו דישראל קדושים הם ומרחיקים מנשותיהן משעת לידתן כל הפ"א יום, וכן נכון להחמיר.

[ו] בפרק כיצד מעברין איתמר ארור שוכב עם בהמה, וא"ר יוחנן מפני שמרגישי' זה לזה בטבילה. אמר מהר"י סג"ל מכאן כתב באגודה דמשום כך עוד היום מעלימות הנשים שעת טבילתן.

[ז] מהר"י סג"ל אמר שאסור לשפוך מים חמין בתוך מקוה לפשרו בימי הגשמים בשעת הטבילה, דנראה כאילו טובלת במים שאובין. ואני המלקט בתר לקוטים ראיתי כתב בספר אגודה במסכת יומא סימן ו', אם היה כהן גדול זקן או איסטניס מחמין לו חמין ומטיליין תוך הצונן להפג צינתן, יש מביאין ראיה מכאן לנשים בחורף לעשות כן, עכ"ל.

[ח] אמר מהר"י סג"ל דאיתמר בגמרא שא' היה כופה את אשתו לטבול בכרי של שלג בימות הגשמים. וכן הלכה, רק שיהא כ"כ הרבה לכסות כל הגוף כשתכנוס תוכו. ואפילו הרבה דגים הצבורין ומקובצין בכרי ואין שם שום מים מותר לאטבולי תוכן, דכל גידולי מים הרי הן כמים. (א. ה. עיין ש"ך יו"ד סימן ר"א ס"ק עא).

[ט] אמר מהר"י סג"ל אסור לטבול בעומד על הסולם דלא מצי להרחיב אבריו כדין משום ביעתותא. ואמר אחד בלא"ה שליבת הסולם חוצץ בעומד עליה. ואמרתי א"כ לעולם עמידת הקרקע יחוץ בכל טבילות, והרב נענע לי ראש, ואמר כל היכא דהמים היו קודמין שוב לא חוצץ.

[**י**] אמר מהר"י סג"ל שראה מרבותיו למחות וכן הוא היה אוסר להטביל כלים בבאר, דכמה פעמים מטהרין אותו ושואבין מימיו דלא ישארו בהן מ' סאה דהוא שיעור מקוה, וחוזרין השואבין ונשפכו תוכן והוו כולן שאובין.

[**יא**] בת מהר"י סג"ל העידה לפי תומה, שאביה צוה עליה לברך כשלבשה בגדיה אחר טבילתה.

[**יב**] אלמנה שנישאת ואירע זמן טבילה בליל שבת אסורה לטבול אז. וכן כל טבילה שלא בזמנה אין טובלין בשבת, וכן עיין לעיל בהלכות שבת.

[**יג**] בשם מה"ר זלמן רונקיל ז"ל שאין לברך אקב"ו על טבילת כלים, רק על הטבילה בסתם.

[**יד**] מהר"י סג"ל הצריך טבילה למקדח של יד שמנקבין בו ברזות החבית. וכן לגרזן ישן שלקח מן השוק הצריך טבילה בלא ליבון, רק יחטוב בו דבר שאינו מלוח, ולמלוח בעי ליבון מעיקרא. וכן הצריך טבילה לקערות עץ שנסדקו ונקשרו בחוטי ברזל, וכן לדליים עץ המחושקים בברזל, משום דהברזל מעמיד הכלי ונחשב כאילו כולו של ברזל, אך לא הצריך ברכה.

[**טו**] מהר"ם כתב שיש לאדם ליזהר כשיטבול צלוחית מלא מים ויתנו בדלי, ומשקע הדלי בבור מים לטבול הצלוחית, אז לא יושיב הצלוחית על שוליו, כי כבדתו חוצץ בעומד כך על שולי הדלי, כדאי' פ' חומר בקדש. ואין להקשות מ"ש מפיסת רגלי אדם או רגלי מטה שוקעים בטיט עבה במקוה דמותר משום דקדמו המים. די"ל דוקא במקוה שלם שהיו מחוברים שם המים מועיל הקדמתן, אבל הכא ששואב המים מקודם בדלי אין הקדמתו מיחשב הקדמה, כמו שתירץ מהר"י סג"ל לעיל על שליבת סולם. וכן הוא באגודה מסכת ע"ז סי' ע"ז. ויש ליזהר באשר תנן (פ"ק) [פ"ח] דמקוואות האוחז בכלים ובאדם ומטבילן טמאין.

הלכות שמחות

השם יצלינו מיגון ואנחות, בביאורי הלכות שמחות

[**א**] אמר מהר"ש העומד אצל כל חולה ומתפלל עליו א"צ להזכיר שם החולה, ורא"ה ממרע"ה שאמר (במדבר יב, יג) אל נא רפא נא לה, ולא הזכיר שם מרים. אבל כשמברכין אותו ואין עומדים אצלו יש להזכיר שמו. ואמר שמה"ר זלמן היה בעיר נוישטט, מיחה

שלא לברך על החולה בעיר אחרת, חדא שמא ח"ו כבר נפטר או הבריא, וכן נהג מהר"ש בבן אחיו.

[**ב**] מהר"י סג"ל היה מורה להיות מתאבל על אב ואם י"ב חדש, גם אם השנה מעוברת לא צריך יותר מי"ב חדש. ולא יתפלל ולומר קדיש יתום רק י"א חדש, כדי שלא להחזיקם כפושעים. אך החדש י"ב יהא נוהג שאר כל אבילות שלא ישב במקומו, ולא ילך לסעודת שמחה, ויתעטף מטרונו דרך צוארו, כדרך אבלים בני ריינוס על האב ואם י"ב חדש ושאר מתים ל' יום. בק"ק פראנקפורט אין אבל יורד לפני התיבה ביום שאומרים בו הלל אפילו למנחהשלפני אותו יום, וכן בע"ש אין מתפלל מנחה, הורה מהר"י סג"ל לגדל שערו י"ג שבועות, וכן הוא באגודה. נשאלו גאוני פראנקפורט אבל על אביו ואמו שפגע בו רגל אחר ל' יום הראשונים אם מותר לגלח והורו לאיסור ע"פ האגודה, אבל יוכל לרחוץ במים חמין ולחוף ראשו לאחר שבעה, וכשיבא יום ז' לאחר נץ החמה כל דהו מותר בכל דבר דמקצת היום ככולו, מצאתי כתוב. השיב ה"ר שמחה שמותר לחוף ולסרוק ראשו ואין לאסרו משום תלישת שער, ואור"י שאבל מותר בכל אלו לאחר ז', אע"פ שעושה לתענוג הלכות ח"ה, במרדכי התיר לסרוק אף תוך שבעה.

[**ג**] ואמר דמתענין על האב ואם יום המיתה ולא יום הקבורה. וראייה ממסכת שבועות, דקאמר יום שמת בו אבא יום שנהרג בו גדלי' בן אחיקם, ויום הקבורה לא מוזכר, וכן באגודה במסכת שבועות סי' ט'. [ועל אחד שנהרג או נטבע אביו, הורה מהר"י סג"ל שחייב לומר קדיש - יתום - י"א חודש מיום הקבורה - הן בפשוטה והן במעוברת -].

אם שנה מעוברת מת אביו ואם באדר איזה אדר מתענין. מהר"י סג"ל השיב בתשובה יום שמת בו אבא מנהגא דיליה להתענות באדר הראשון. וראייה מפטירת מרע"ה דאותו יום נהוג עלמא באדר הראשון. ופטירתו סמוך לניסן כדמוכח מל' יום אבל משה ספ"ק דקידושין, וכן פירש לעיל.

[**ד**] אמר מהר"י סג"ל נוהגים להתפלל בעשרה כל שבעה במקום שנפטר שם האדם, והיינו על אדם שלא הניח קרובים ידועים להתאבל עליו, אבל אם יש לו בשום מקום שמתאבלין עליו אין צורך, וכן עיין בספר הפרנס.

[**ה**] אמר מהר"י סג"ל דאיתא בהל' שמחות דמהר"ם ג' חילוקים בענין קריעה וכן נוהגין. העומד אצל כל אדם בצאת נפשו חייב לקרוע עליו. זולתי על הרשעים גמורים, על דרך מומר או מסור. ובין מיתה לקבורה קורע אדם על רבו. ואמר דשאל מרבו המובהק מהר"ש אמאי לא היה קורע כשנפטר הר"ר מושיל מזניים, והשיב לו שאין שגורים בפיו חידושים מאותו הרב ז"ל. אך מי שמופלג וגדול הדור צריך לקרוע עליו גם מי שאין שגורים לו חידושים ממנו. ואמר שראה כתוב, וכמדומה לו על רבינו פרץ ע"ה, שהיה

אליו מלבוש מיוחד שהיה לובשו וקרע בו על אדם חשוב. ויש קורעין למטה בלבושיהן כבסמ"ק.

[ו] נשאל ממהר"י סג"ל על שכתב במועד קטן, וכן איתא בפוסקים, שלא ישב האבל במקומו המיוחד לו בבה"כ עד אחר ג' שבועות, ונוהגין העולם ד' שבועות. ואמר דאיתא בירושלמי דהלכה כר"י דמחמיר, וכן עי' אותה פלוגת' בהג"ה בסמ"ק.

[ז] פ"ב דכתובות: ת"ר מעבירין את המת מפני הכלה. אמר מהר"י סג"ל מכאן פסק באביאסף חתן בעיר וגם יש שום אבל שם תוך ז' ימי האבלות, בשבת כשיוצאין מבה"כ, יצא החתן בראשונה עם שושביניו, וקרובי האבל ילכו עמו לבסוף. ואף על פי שנאמר (קהלת ז, ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, רשאין קרובי האבל לסעוד בנישואין. וכן הורה מהר"י סג"ל למעשה.

[ח] עוד שם: (באביאסף) ת"ר מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. ואמר מהר"י סג"ל שפסק שם שכולם מבטלין ת"ת להוצאת המת מן העיר ובשעת תיקון הארון. והיה הרב מתמיה אמאי לא נזכר בשום פוסק יותר שעת תיקון הארון, ואנן נמי לא נהגינן. והיה מיישב דשמא דוקא הוא מיירי באותן מקומות שמנהגם לתקן הארון בעיר, ומכניסין שם המת בארון ומוציאין כך עם הארון, כאשר ראיתי נוהג בק"ק וורמיישא, אז שם מבטלין ת"ת ומלאכה כל שעה שמתקנין הארון. אמנם רוב מקומות שהן מתקנין הארונות בבה"ק, אין מבטלין רק בשעת ההוצאה.

[ט] עוד שם: א"ר ששת ואיתימא ר"י נטילתה כנתינתה כו' עד והני מילי למאן דקרי ותני. אמר מהר"י סג"ל מכאן פסק הרא"ש, הני נשי ת"ח אשר מצפין יום ולילה לביאת בעליהן מבית המדרש ואז מאכילין ומשקין אותן, דינן כמי שקרו ותנו בעצמן.

[י] אמר מהר"י סג"ל מאי דנהיגי עלמא שלא לקבור רשע אצל הצדיק ילפי' מאלישע, כדאיתא פ' נגמר הדין. וטעמא משום דאל הצדיק מגלין מה שנגזר מאחורי הפרגוד, כדאיתא פ' מי שמתו. ומתי שהרשע סמוך לו מונעין מלגלות לו כדי שלא ישמע ג"כ הרשע.

[יא] אמר מהר"י סג"ל המצוה מחמת מיתה צריך שיזכיר מיתה באיזה צד שהוא, ואם לא יזכיר אין צוואתו כלום.

[יב] אמר מהר"י סג"ל כהן אבל אסור בנשיאות כפים. ואבל קורא בחול בתורה, אבל בשבת לא יקרא בתורה, דנראה כאילו היה לו מעמד קבוע. וצריך לנהוג בה דברים שבצינעא.

[יג] אמר מהר"י סג"ל ברריינוס שהאבל מתעטף במטרונו דרך צוארו, כל שבעה ימי אבלו יהיה יושב מעוטף כן, ויהיה לבוש סרבלו, משום דאסור לאבל לילך בגילוי הראש. ואם לא יתעטף כמנהג שם ה"ל גילוי הראש. וגם בשבת דבשבעה הימים כשסועד אצל בני ביתו מיסב על השלחן יתעטף כך. ודי הוא לו שמנעליו שנועל בשבת מוכיחיו עליו שמיעט אבילתו לכבוד שבת. ובני ריינוס דרכם להתעטף כל ל' יום בהולך לבה"כ כל שעה שהוא בבה"כ על שאר מתים, ועל אב ואם כל י"ב. ובכל שבת יושב בבה"כ כל שהיות שבין מנחה למעריב.

ובמדינת פולנדן לא נוהגין בעטיפת המטרון דרך הצואר כמנהג רוב מקומות שאין מתעטפין כך. ופעם אחת היה בחור ממדינת פולנדן בישיבת מהר"י סג"ל במגנצא, ואירע לו להתאבל על אמו, והורה אליו הרב להתעטף כמנהג ריינוס, ולגדל זקנו כל י"ב חדש כמנהג מדינתו. ולא הקיל עליו להתגלח אחר תקופה א', כמנהג בני ריינוס שאינן מגדלין שער על אב ואם רק י"ג שבועות.

[יד] אמר מהר"י סג"ל שאין דרך בני אושטרייך שהציבור מלוין האבל לביתו בשבת שבז' הימים, ויפה מנהג בני ריינוס שנוהגים כך ע"פ מהר"ם דדרך נחמה הוא. אך גם בני אושטרייך יושבים עמו בחצר בה"כ כמו שעושים ג"כ בני ריינוס. ואמר ששמע מרבו מהר"ש כשנפרד אז מן האבל היה אומר, מי ששיכן שמו בבית הזה הוא ינחמך. ושאלו מה שיכן שמו שייך בבה"כ שלנו, דהא דאיכא במדרש לומר כן היינו בבית המקדש שהיו שם ב' פתחים הא' לחתן וא' לאבל. והשיב לו דבית הכנסת מקדש מעט. ולא נהירא אליו דמיום שחרב בית המקדש לא שורה שכינה במקום אחר דכת' (דברים לג, יב) חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן. ואני המלקט בתר לקוטים שאלתי לאמ"ץ מהר"י סג"ל ואנו היכי נימא, ואמר ששמע מאביו שאמר השם ינחמך עם שאר אבילי ציון, ותו לא.

[טו] איתא במסכת שבת ס"פ אלו קשרים, א"ל ר' ינאי לבניו לקוברו בכלי אולייריין הבאים ממדינת הים שהן סומקי. אמר מהר"י סג"ל מכאן נהגו לעשות תכריכין שהם סומקי, אך רוב פוסקים דעיקר בלבנים ור' ינאי מנהג חסידות נהג בעצמו. ואמר שנוהגין בתכריכי פשתן ולא בצמר, כדאיתא במסכת כתובות בצרדא בר זוזא.

[טז] אמר מהר"י סג"ל מה שנוהגין להלביש המתים מלבוש פשוט כמין סדין למעלה מכל מלבושיו, משום דאיתא בירושלמי ר' בסדין איקבר ואמר לא צדיקים כמו שהן נקברים הם עומדין. וכתב רשב"ם דפליג אתלמוד דידן דיליף דעומדין בלבושיהן ק"ו מחטה. ולפי תלמוד דידן מלבישים למתים כתונת ועוד חלוק עליו. והסדין לובשין למעלה במקום סדין דר' דירושלמי וקורין לו בולטר לקיים דבר שניהם. והר"ר זעלמלין

מאירפורט ז"ל הביא ראייה מפ"ק דביצה דקאמר למיגז ליה גלימא, וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך איברים, והיינו הבולטר, ויש מקומות קורין קאומי.

[**יז**] איתא במס' שבת פרק ר"א דמילה, ינוקא דשכיב בגו תלתין מתאבלין עליו והוא דקים ליה דכלו לו חדשיו, פירש"י שעברו ט' חדשים משמשמשה לבעלה עד שנולד ולא שימשה עמו שוב כל ימי עיבורה, וכן איתא במיימ' פ"ק דהלכות שבת. אמר לנו מהר"י סג"ל שבדידיה הוה עובדא, שהניח אשתו מעוברת במדינת אושטרייך והלך לשאוב מי חיים, וכשחזר למחוז חפצו כלו ימי עיבורה של אשתו והפילה את הוולד. ואמר שמזל אירע לו שהפילה, שאם הוציא העובר את ראשו חי לחוץ ונפטר אח"כ, אז היה חייב להתאבל עליו כדין על כל בר קיימא, דודאי כן דכלו לו חדשיו באשר לא היה אצל אשתו משעה שנתעברה עד הלידה.

[**יח**] אמר מהר"י סג"ל שהוא אינו מורה על יום שני של ראש השנה שיעלה למנין ז' ימי אבילות. אמנם על יום טוב של גליות הוא מורה שיום האחרון משני י"ט האחרונים הוא יעלה למנין ז'. אף על גב דלא מצינו להדיא היכא שקברו תוך המועד שלא הוי יום קבורה ביום טוב האחרון שהוא יעלה למנין ז'. וכן הוא בהג"ה במיימ' בשמחות סימן כ"ז.

[**נשאל** למהרי"ל על הנפטר לו מת ביום טוב אם עולה אותו יום למנין ל' או לא. ואמר למנין ל' עולה ואינו עולה למנין ז'. ונראה דהיינו ביום טוב ראשון דאורייתא הוא - או יום ראשון מימים האחרונים - ודו"ק].

הנפטר בין ר"ה ליו"כ, הורה מהר"י סג"ל לאבל לרחוץ ולטבול בערב יו"כ דאותו היום מבטל הז', ויתאבל עד סוכות כי החג מבטל השלשים.

[**יט**] הג"ה בס' הפרנס: אבל מיום ראשון ואילך חייב בתפילין אבל בשני לא יניחם. כן אמר מהר"י סג"ל דאמרי' שם מקצת היום ככולו, שאם ישב שעה אחת ביום ראשון מותר בשני להניח תפילין לאלתר.

[**כ**] מהר"ש היה מורה על שניים להתאבל ועל שלישים שלא להתאבל. ומהר"י סג"ל לא הנהיג להתאבל רק על הז' מתים שהן אב ואם, אח ואחות, בן ובת, ואשתו, וכן בי"ד. כתב הרמב"ן דלדידן לאו מנהגא להתאבל על השניים משום דמוחלים אבלים על כבודן וכ"כ הרא"ש. ואני המלקט בתר לקוטי ראיתי בתשובת מהר"י סג"ל שהעיד על רבו מהר"ש שלא היה רגיל כ"כ להגות בארבע הטורים.

[**כא**] מהר"ש היה מורה אל הנערה שהיתה משרתת בבית בנו כשנפטר אחיה שתהא עושה כל מלאכתה צורך הבית מיד תוך ז' ימי אבילות כדרך שרגילה כבר.

כשנפטר כלת מהר"ש חלץ בנו הח"ר יונה מנעליו בבית הקברות וישב שם על הקרקע. אח"כ נעל מנעליו והלך בראש כל לעיר לפני חצר בה"כ שנכנס לביתו וישם שם. ואחר כך נכנס לבית ולא עשו הבראה, אך בשעה שאכל הרב אכל גם הוא וזימנו עמו ג' לברכת הזימון.

הח"ר אנשיל בא מווינא ביום שנפטר' בת מהר"ש והלך אליו לנחמו ביום השני. וכשהלך מהר"ש על הישיבה אחר השבעה נתן שלום להח"ר אנשיל.

[**כב**] כשנפטר' אשת מהר"י סג"ל שנאספה ממנו שנה אחת קודם פטירתו, היה הרב בעלה הולך בראש והיה נושא המטה ובנו עמו. וצוה אל הנושאין עמו שילכו בלט ולא ימהרו, והעמידו המת בבית שמטהרין שם על הקרקע עם המטה, ובנו ובתו ישבו אצל אמם והיו מתאוננים לה. והרב הלך להראות לתקן הארון כפי רצונו. והוא היה אומר צידוק הדין בקול רם, ובנו עומד משמאלו ואמר עמו, וכל הציבור במתון עמהם. והאבלים נשאו בראש כבראשונה עד הקבר, והעמידו המת על הקרקע והאבלים עמדו בראש מת. ונטל הרב סכין וחתך למעלה כל בגדיו של בנו מלבד הכתונת. ואמר אליו שהוא בעצמו יקרע כל אחד בידיו עד כנגד לבו, ועשה הקריעה בצד ימין של בית הצואר. פעם אחת ראה מהר"י סג"ל קריעה של אחד ואמר שלא כדין עשה שלא הרחיק הקריעה ג' אצבעות מן התפירה. היה מוחה בבניו שאל יסתכלו אל תוך ארון בשעה שפתחו אותו להשכיב את המת כתיקנו. וכשהורידו המת תוך הקבר והתחילו להשליך עליו העפר הלך הרב ובנו עמו לבית של הקברות, והיה עדיין כנגד ב' שעות קודם הצהרים והיה הרב מתפלל שם י"ח ברכות טרם באו הציבור מהקבר, וכבאו נטלו ידיהם. התחיל בנו ואמר קדיש דרבנן, ולא אמר אביו הרב עמו, ולא ישב הרב עם שאר הציבור, והלכו ועקרו עשבים והשליכו אחוריהם. והרב הלך במנעליו ובנו הלך יחף. וכשהלך לביתו מחצר ב"ה הלווהו כל הציבור, וצוה הרב להתפלל שם כל התפלה כדרך בב"ה.

[**כג**] בליל שבת כשהגיע לומר ברכו הלך השמש של ב"ה לקרא אל הרב. ולא הלך עוד שום אדם נגדו, ולא בירך הרב הנערים ולא את קרוביו באותו השבת. ויצא מב"ה דומם והלך לדרכו ולא נתן שבת טוב לשום אדם כאשר היה נוהג לעמוד כל שבת לפני בית הכנסת מעט, ונתן שלום לנכרים ושבת טוב לכולא ציבורא. בשבת שחרית היה נושא עמו ספר חיבור טורים לבית הכנסת כאשר היה רגיל בכל שבתות, מסתמא היה עוסק בהלכות שמחות, דהא אבל אסור אף בהעברת הסדר כל שבעה. במוצאי שבת הלך הרב ובנו ועמדו פתח בית הכנסת עד סיימו ברכו והלכו לביתם. [ובאותו שבת היה שם בן מה"ר זלמן רונקיל ז"ל אשר הגיע לומר קדיש יתום על פטירת אביו. ומנהג במגנצא שאין

אומרים קדיש יתום בכל יום רק ג' פעמים בשבת. וצוה מהר"י סג"ל את בנו לומר קדיש יתום לאמו בליל שבת ושחריתו, ובן מהר"ז רונקיל יאמר במוצאי שבת - דבלא"ה צריך בנו לילך לביתו אותו פעם. - וכן הנהיג מתי שהיו אבלים בעיר והגיע לאחד לומר קדיש על יום פטירת אב או אם, הוא אומר רק פעם אחת. ואם אין שם אבלים אז הוא אומר כל הג' פעמים].

דין קדיש יתום מי קודם בו מבואר לעיל בהלכות תפלה.

[**כד**] ביום חנוכת המזבח קברו זקן אחד שהיה מקרי דרדקי רוב ימיו והיה שמו נתן גראוקער ז"ל. והיה מהר"י סג"ל מלווהו לכבודו עד בית הקברות מה שלא היה רגיל לעשות רק לחשובים. וישב הרב פנוי ולא עסק כלום בתיקון הארון. וטיהרו המת ולא אמרו צידוק הדין משום חנוכה. לאחר הקבורה נטלו ידיהם. והבנתי בהרב שג"כ שפשף באצבעותיו את עיניו קודם ניגוב, וכן השיב בתשובה שכן קיבל מרבו על שם בלע המות וגו' (ישעיה כה, ח). ולא אמרו קדיש דרבנן, והלכו לישב ג"פ, והרב ישב ג"כ כשאר העם. והלכו ועקרו עשבים, והרב לא חש לעקרו רק בימינו לבד והשליך אחוריו. ושאלו אם תחזור בת המת לעיר בנעילת סנדל כי היה מטונף ממי גשמים, ולא רצה להתיר רק תלך יחף. ובבואו לחצר ב"ה ונטלו שנית, היה הרב מקנח גם עיניו באצבעותיו כבראשונה. וישב גם שם עם הצבור ג"פ.

[**כה**] ההספד הזה הניח מהר"י סג"ל לכתוב על מצבת אשתו שהיה שמה גימכין **יורדה** מים עיני עוללה. על עטרת פ"ז מני נפלה. קמו בנות ויאשרו לה. בשערים גם מהוללה. החזיקני שמה. ליציאת נשמה. ו גויעת תמה. ישרה ונעימה. אשתי החסידה מרת גימכין בת מה"ר אברהם ז"ל מתה עלי ליל ה' ו' מרחשון קפ"ו לאלף הששי, תנצב"ה.

ליקוטים

[**א**] כתיב ועלהו לא יבול. ודרשו רבותינו אף שיחת חולין של ת"ח צריכה תלמוד. על דרשה הזאת דצתי, ובאהבת אמ"ץ מהר"י סג"ל נחלצתי, וכמה דברים ממנו קבצתי, גם בדבר קל לא קצתי, אף אם מאחרים נתלצתי, בידי לזכר לי רשמתים וקרצתי, כי בלבי בהם חפצתי.

מהר"י סג"ל כשהיה מדבר על אשתו עם אחרים היה אומר בלשון אשכנז: מיין הויז פרויא, כדאיתא פרק כל כתבי: אר"י מימי לא קראתי לאשתי אשתי ולשורי שורי אלא לאשתי ביתי. פרש"י שהיתה עיקרו של בית. ולשורי שדי פרש"י שעיקר התבואה מכח

שור. וכשהיה קורא אותה אמר בלשון אשכנז: הערט איר ניט. כדרך העולם שהזוגין אין מזכירין שמותיהן כשקוראין זה את זו או זו את זה. וכשהיה מדבר לעצמה היה מכבדה בדבריו כאילו מדבר אל רבים מפני שאלמנה נשאה.

[**ב**] אמר: מותר לישראל לרכוב על פרדה ואין בה איסור כלאים, וכן מסיק בגמרא. וכן אמר מהר"ש דהא שלמה המלך רכב עליה.

[**ג**] אמר דבן סירא הוא הנולד מזרע ירמיהו, דבת ירמיהו היתה רוחצת אחר אביה באמבטי חמין וקלטה זרע אביה ונתעברה וילדה. והכל מעידין עליה מרוב חסידותה שלא זינתה, אך הסכימו הכל שבאמבטי שרחצה קלטה. והואיל דנולד מקליטת זרע בלא תשמיש קראו בן זרע. וכשיגדל ונתיידע לו היה בוש משמו והפכו שמו לקרא "בן סירא" בגימטריא ירמיהו.

[**ד**] צלצלים, אמר שהוא כלי זמר שמשחקים בו הליצנים, שתולין פעמונים בעצים ומכה זה לזה באצבעות לקשקש הפעמונים, וקורין לו פריצן.

[**ה**] אמר: הנודר שאם יעשה הדבר יהיה בשרו חזיר ויינו נסך, גם אם עובר ועושה מ"מ בשרו ויינו כשרים, וכן איתא במס' נדרים.

[**ו**] אמר: דלכך נקראו סנהדרין, מפני ששונאין הדרת פנים בדין. נוטריקון שלו כך.

[**ז**] אמר: שנים שדנו דיניהן דין אלא שנקראו ב"ד חצוף, דמתי שהן שלשה ומחייבין אחד, ואם אחר כך פוגע בכל אחד, וא"ל למה חייבתני, מצי להשיב: שני חברי חייבוך והוצרכתי לנטות אחר הרוב, משא"כ בשנים דאוקי חד בהדיה חד ובהסכמה אחת חייבוהו.

[**ח**] אמר: שכיר יום היינו כ"ד שעות חייב לעשות במלאכתו.

[**ט**] אמר: נדר שלא לשתות מי פרת, אסור בכל מימות שבעולם, שכולם נמשכים מנהר פרת.

אמר: הנודר שלא לקבל פקדונות, אסור להלוות ישראל על משכון, דהוא נחשב פקדון בידו, מדקאמר פ' שבועת הדיינין: המלווה חבירו על המשכון וכו' ומסיק שמא יוציא זה הפקדון.

אמר: הנודר שלא לשחוק בקובייאות, אסור להטיל גורלות, גזירה משום קוביא, וכן הוא בא"ח בהלכות שבת.

[**י**] אמר: המוציא שטר על חבירו אין הלוה יכול לכוף את המלוה להעתיק לו את השטר, דמצי לטעון: לא ניחא לי שתפקפק בשטרי. וראיה מפרק גט פשוט, דקאמר לא ניחא

לי דתהוי זכותאי גבי זכותך דדמית עלי כאריא ארבא, וכן איתא בספר אגודה, וסיים בו אבל קורא לו השטר פעמים ושלש.

[**יא**] אמר שלא כדין הוא ששוררים במשתאות "אודך כי עניתני" וכה"ג כמה פיוטים לשמחת מריעות, כי אז התורה חוגרת שק ומתאוננת לפני הקדוש ברוך הוא לומר: בני עשאוני כמין זמר. אך בבתי כנסיות לרגלים ולמועדים מצוה לשיר ולנגן שירות ותושבחות לכבוד המלך גדול ונורא יתברך.

[**יב**] מעשה שאחד הפקיד כיסו בע"ש אצל בעל הבית, וביום א' השאיל להחזירו ולא מצאו כי נגנב. ובאו לדון קודם מהר"י סג"ל. אמר המפקיד: חמשים זהובים מזומנים היו בכיסי וגם צמיד של זהב, ובמקום ההוא בביתך אמרתי שתניחנו שם. השיב הנפקד: כנים דבריך ונגנב ואני איני בע"ה להתחייב בגניבה ואבידה ע"פ חכמים, גם אם שומר חנם אנכי, דידוע לכל שכבר עקרתי דירתי מכאן וקבעתי במקום אחר ואינני כאן רק לגבות חובותי. א"ל המפקיד: אי אתה מודה אם יאונה לידך שום מציאה אתה זוכה כאחד מבני עיר. וחייב מהר"י סג"ל את הנפקד לשלם הכל.

[**יג**] אמר: העושה כף מן הפת יאכל בכל פעם הפת עם הלפתן, דחוששין שמא לסוף יניח הכף והוי עובר משום ממאיס באוכלין דאסרו חכמים.

[**יד**] ראיתי בוורמיישא ששמש העיר זרע ירק בגן הקהל, והגפנים הקיפו את הירק מד' רוחותיו, והצריך מהר"י סג"ל לנעוץ ד' קונדסין לד' פאות הירק, ולמתוח חוט או משיחה בראשון מזה לזה להעשות כל צד כצורת הפתח, כדי להפסיק מכלאי הכרם, וכן בהדיא פ"ק דעירובין.

[**טו**] חצר היה כולה לכרם והקיפוהו בצורות הפתח מג' צדדים, והיה שם למטה מן צורת הפתח עץ א' מחובר לרוחב הפתח שהיו גפנים קשורין בו. ושאלו מאחר דאותו העץ קשור מן הצד ולמטה מעשרה אם מבטל צורת הפתח דלמעלה ממנו. והשיב מהר"י סג"ל דקיימא לן דצורת הפתח מועיל גם בפרוץ מרובה בארבע רוחות. והפסקת העץ נראה דאין מבטל, דהא אשכחן דהר"ר שלמה אדרת אסר קורת מבוי שהיתה עבה ביותר שגבוהה מקצתה למעלה מעשרים ומקצתה למטה, ומדמה לה לקורה מכוסה במחצלת דקורה אין כאן ומחיצה אין כאן. והרא"ש דוחה דשאני הכי כ"ש דהוה סתימה טפי, הכי נמי בנידון דידן דע"י העץ המפסיק וקשור שם סותם טפי.

[**טז**] אמר: הא דאמר כרחם אב על בנים ולא נזכר האם, היינו דכתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן, אלמא דרחמנות שלהן אינה עיקר.

[יז] אמר: הא דאין שמיטה נוהגת בשטרות שלנו להשמיט ההלוואה, היינו משום דכתבי' בהו: "הן בדיני ישראל הן בדיני האומות". ועוד דכתוב בהן "ד' אמות בחצירי", והוי קרקע כמשכון ואיכא מ"ד דאין שמיטה משמט חוב שעל המשכון.

[יח] נשאל ממהר"י סג"ל הנודר מן היין אי מותר בתירוש טרם ניתן לגת. ואמר גם אם אין ראוי לגבי מזבח מ"מ לענין נדר שמו יין, כ"ש אם הכניסו לגת.

[יט] אמר: מנהג אושטרייך דכל יום שאין אומרים בו תחינה אין רגילין לאכול בו מיני קטניות, דדמיא לאבילות המגלגל בעולם כאלו שהן מגולגלין, וכן המנהג בתפוצות ריינוס

[כ] גוי אמר ליהודי: ידוע לי שהיין שנתתי לך מן המיטב הוא כי נתגדל בגפנים שלא טענו קודם לכן משעת נטיעתן. ואמר מהר"י סג"ל דאין בו איסור ערלה גם אין בו משום פדיון נטע רבעי, דאמרינן הגוי לאשבוחי מקחו קמכוין, ועוד לאו כל כמיניה לאסור את ישראל.

[כא] אמר: הא דמנהג פשוט דשואל כלי חבירו מביתו בלי ידיעתו ולא חיישינן משום איסור גזילה, היינו דכל אחד דן את חבירו דניחא ליה ליהנות בממוניה.

[כב] אמר: הא דנשא יעקב אשה אל אחותה היינו דלא היו אחיות רק מן האב, ובני נח מתייחסים אחר האם.

[כג] מהר"י סג"ל היה אומר לפרנסי הקהל מתי שיש להם להתוועד בפני העצה אז טרם ילכו יקראו פ' וישלח יעקב עד במאה קשיטה, וכן הוא בספר נחמני שהעיד על רבינו הקדוש מתי שהלך לפני הקיסר היה קורא הפרשה הנזכר מקודם. ויהי פעם אחת שכח ולא קרא וכשבא לחזור זכר אחריתו והיה מבקש את פני הקיסר להניח את עבדיו ללוותו לביתו, ס"ד - סוף דבר - לא הועיל הלויה וקפצו עליו לסטים ונטלו מה שבידו והיה תולה במה שלא קרא הפרשה הנזכר'.

[כד] אמר: התופר בגדיו דצמר אל יתפור בחוטי קנבוס לבן רק בחוטין צבועים שלא יחשדוהו הרואים משום כלאים דסבורים חוטי פשתן הם.

[כה] אמר: מימי תמהתי על המתניתין מערבין בדמאי, אמאי היא נשנית כמה פעמים בתלמוד יותר משום משנה.

[כו] אמר מהר"י סג"ל בשנת ה' ושנת י"ו למחזור הקטן שלנו חל פסח של גויים סמוך לל"ג בעומר או לשבועות, כי אותן השנים מתאחר פסחם ולא חל בניסן כשאר השנים, והסימן: והי"ו כלא היו. ובשנים ההם נזהרין אנשי מעשה החסידים הפרושים וחרדים

על מצות הש"י ביותר, שכל אותה השנה אין אוכלין את הקמח העשוי משיבולת שועל - שקורין האברין מעל - משום איסור חדש שבו. משום דבכל שאר השנים עובדי האדמה זורעים את השעורין ושיבולת שועל אחר פורים כנגד חצי עינוי האומות ונשרשת אותה תבואה קודם הפסח וחל עלייהו זמן הבאת העומר, ולדידן הזמן ההוא פוטר מאיסור חדש. אבל שתי השנים הנ"ל מאחרין לזרוע עד אחר הפסח וכבר עבר זמן העומר ונשארה באיסור חדש.

ואף על גב דיש פוסקים שאין צריך ליזהר בזה הואיל דבלא"ה איסור חדש בחו"ל דרבנן, מ"מ אנשי מעשה מחמירין על עצמן. ואמר לנו דגם הוא נזהר בכך, וכשחל השנים הנ"ל אז הוא נזהר על כל הקמח שדעתו לאכול בחורף היה קונה טרם נכנסין ימי אלול, דודאי אז אין שום קמח ההיא מצויה אלא מן הישן, דתבואה חדשה שבמדינת ריינוס עדיין לא נתמרחה בכרי. אמנם כשיעבור הפסח אח"כ מותר הכל. ואני המלקט בתר לקוטי שוב ראיתי כל הדין הזה בתשובה במרדכי הגדול במסכת קידושין.

[**כז**] "מיחל ושותה מיד", פרש"י מחלל מעשר שני על דבר שבביתו. אמר מהר"י סג"ל התו' פירשו פי' אחר: מיחל כמו סבאך מהול במים, וח' וה' מתחלפות. ואמר דסמך הוא לבני ריינוס ולכמה מדינות שמדברים הברת הח' כמו הה'. ועוד ראייה להם מפ' במה אשה ב' תלמידים המחדדין בהלכה מצליחין דכתיב והדרך צלח, אל תקרא והדרך אלא וחדדך לשון חידוד, אלמא מן הה' דורשין הח'.

[**כח**] ג' אינם רואין פני גהינם: דקדוקי עניות, וחולי מעים והרשות. פרש"י והרשות ר"ל מי שיש לו נושים, כלומר מלוי מעות הדוחקים אותו לפרוע והוא אין לו. ומהר"י סג"ל פי' לנו דקדוקי עניות ר"ל דל שבדלים שאפילו שוה פרוטה אין לו. אבל הרשות שייך גם בעשיר שחייב ממון הרבה ואין לו מזומנים רק חפצים וקרקעות ומצטער למוכרם לפרוע מהן דוחקיו. וזה החילוק יש בין דקדוקי עניות ובין הרשות. ופי' לנו חולי המעים הוא חולי השילשול דאין לך חולי גדול כמותו, דאמר מר רובן של צדיקים מתים מחולי המעיים שנתייסרו ביסורין ועונותיהן מתמרקין.

[**כט**] במס' סנהדרין פ' דיני ממונות משלי כובסין ומשלי שועלים, פרש"י מאזני צדק, ואבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. פי' לנו מהר"י סג"ל דע"י משל פירושם; מאזני צדק: נמשל לזאב ושועל עברו אצל באר המים והיו תלויין עליו ב' דליים כשעלה האחד ירד שכנגדו, נכנס השועל אל תוך האחד וירד עמו למטה בבאר, קרא אל הזאב שיכנס לדלי הא' לירד אליו ולאכול עמו מעדנים שמצא שם. נכנס הזאב תוך הדלי וירד ועלה השועל בדלי שכנגדו והלך לדרכו והניח הזאב בבאר.

אבות אכלו בוסר כו': נמשל ג"כ על ששלח השועל את הזאב לילך אל בית היהודים בע"ש ובעי"ט וימצא לאכול מעדנים מתוקנים. וכשבא שם לאכול מצאוהו והכוהו ופצעוהו ובא אל השועל וא"ל המאורע הרע שמצאו, א"ל משום דאביך היה רגיל בכך ארבו וצדו עליך ומצאוך הרע ההוא, והיינו אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה, הכי מבוארים בסנהדרין.

[**ל**] חמרא שהוא לשון יין קרא מהר"י סג"ל חמרא המ"ם בשב"א כגון כסא דחמרא. וכשהוא לשון חמור קרא חמרא המ"ם בקמ"ץ.

[**לא**] אורז ודוחן, אמר מהר"י סג"ל אורז הוא שקורין הירזן ודוחן שקורין רייז ולא כיש אומר הברת אורז הוא משמע רייז. וכן בפ' כיצד פרש"י: אורז פניץ, דוחן מילייו. ובא"ח כתב אורז רייז, מ"מ קי"ל כראבי"י דפי' אורז הירזן. ונפקא מינה לענין ברכה לברך על דוחן לפירוש שהוא רייז שהכל, ועל אורז שהוא הירזן בורא מיני מזונות. [ואמר מהרי"ל שמנהג שלו לברך על דוחן לפי פירושו שהוא רייז בורא מיני מזונות, ועל אורז שהוא הירז שהכל נהיה בדברו].

וכן הוא במיי': אורז מין דגן ודוחן מין קטנית. וכן א"ר יוחנן בן נורי אורז מין דגן וחייבים על חימוצו כרת, וכן נמי באגודה.

[**לב**] אמר: לפי המסקנא דגמרא פ' חלון דכשעושה מצוה העמידו דבריהם על דין תורה, נראה הדין אדם שנתן מעות על יין בע"ש ליטול היין בשבת, אסור המוכר לחזור בו, מאחר דזה רוצה לעשות מצות קידוש והבדלה באותו היין. גם שם העמידו דבריהם אדין תורה.

[**לג**] ואמר לנו שראה נוהג באושטרייך במוכרי יין והתחילו הבריות להביא מן היין לשתות, שוב לא מצי המוכר לחזור ולהחזיק אותו היין שבאותו חבית לעצמו. ואמר ששמע מרבותיו שאין אותו הדין נמצא בשום פוסק אך סברא הוא לדמותו למיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקל, הכי נמי לא שנא.

[**לד**] אמר: הבועל נדה פסול לעדות מדאורייתא.

וכן ראיתי מהר"י סג"ל מונע מן החשוד לחתום גיטין כאשר היה רגיל בו טרם שנחשד. **משחק** בקוביא פסול לעדות, אמר דהיינו כשמשחק בערבון או בהקפה. אבל כשכל אחד משים המעות לפני המשחק על השלחן לא הוי אסמכתא דהא השלחן קניא ליה, אמנם מה שממירין בני אדם אהדדי שקורין: וועטין לא הוי אסמכתא, דכל אחד אומר בודאי שירויח כמו ההיא דהלל ס"פ חלון.

[**לה**] סוף פרק משתתפין: איתמר רבי מכבד עשירים היה, אמר ששמע ממהר"מ סג"ל דר"ל מתוך שרבי עצמו היה עשיר מופלג, לכך הרגיל את עצמו לכבד העשירים כדי להתלמד העם, שהם ג"כ יכבדוהו בשביל עושרו ולא בשביל תורתו, שלא רצה לשמש בכתרה של תורה ליטול עטרה להתגדל בה, וכן מצינו בר' עקיבא. וראייה מדלא חשיב הכא ר' ישמעאל בר יוסי שגם כן היה מכבד עשירים.

[**לו**] במסכת יומא פ' בראשונה איתא: בן שנה שאול במלכו, אמר רב הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה המלוכלך בטיט ובצואה, והדר מסיק שם שביקש ממנו מחילה. אמר מהר"י סג"ל שמכאן פסק באגודה מי שאומר לחבירו אתה משקר כממזר צריך ליתן עליו הדין. גם אם לא אמר ממזר אתה, דומיא דאמר כבן שנה המלוכלך כו'. ופוסקים אחרים דנין מכאן המגדף שוכני עפר אשר כבר נגנזו צריך ליתן הדין לקרוביו. וראייה דשאול החליף עולמו כבר כמה שנים קודם שחרפו רב נחמן מ"מ ביקש מחילה.

[**לז**] בסדר לך לך כתיב: ואנשי סדום רעים וחטאים וגו', פרש"י מכאן שם רשעים ירקב. הקשה הח"ר שלום כ"ץ מה בא רש"י לפרש "מכאן", והלא מקרא מלא הוא: שם רשעים ירקב. ותירץ מהרי"ל דקרא מתנבא דשם רשעים ירקב, אבל מנין כשמזכירין הרשעים דמזכירין לגנאי, לכך פרש"י "מכאן", הואיל והזכיר אנשי סדום סיים עליהן גנותן רעים וחטאים.

[**לח**] סמ"ק במצוה להיות צנוע קאמר: ולתפלה צריך מקום נקי כמו לק"ש. אמר: שרובא דעלמא טועים דסבורין דר"ל חדר נקי וליתא, אך ר"ל מקום הצואה פי הטבעת צריך להיות מקונח ונקי בטהרה. וכן איתא מס' יומא: צואה במקומה אסור לקרא ק"ש, ושם פרש"י בנקב פי הטבעת. וגם איתא שם בגמרא צואה במקומה, יושב נראית עומד אינה נראית אסור לקרות ק"ש כנגדה, וזהו כוונת הסמ"ק שדמה תפלה לק"ש.

[**לט**] איתמר הממהר לחזור לתפלתו אחר שפסע אחוריו הג' פסיעות דומה לכלב ששב על קיאו. אמר מהר"י סג"ל דנפלה מחלוקת בין ההמון ליישב המשל הזה. ונראה אליו ליישב מהא דאיתא בכמה דוכתי' מי ששב מחטאו יהא נדמה עליו כאילו לא חטא מעולם ויהא בטוח במחילה גמורה, ולא יחשוב אולי לא נתכפרו עונותיו ויגמור בדעתו שלא לחזור לחטוא לעולם. והשתא כשאדם סיים תפלתו ופסע אחוריו ישאר עומד שם וידמה אל לבו שתפלתו נתקבל[ה] ונתכפר ונפטר מכל וכל. ואם חוזר מיד נראה כאילו ממהר לבקש ולהתפלל על שיחזור לחטוא עוד. משל לכלב דכבר קץ ומאס במאכל שבמעיו עד שהקיאו, ושוב חוזר עליהם ומתוקים לו כדבש ואוכלם.

[**מ**] אמר ששמע מפי מהר"ש שהרגיש בכך וגם הוא הרגיש, דהאמת כך: דכל עבירה שאדם הורגל לעשות רוב ימיו דהן ל"ו שנה, כיון דדש בה שוב לא מניחה ומלפפתו כל ימיו. [ואמר מהרי"ל דכן הרגיש הוא דכן הוא שהעבירה מלפפתו ולא עזבו עד יום מותו].

[**מא**] אמר: הא דאמר המניח בגדיו מראשותיו קשה לשכחה, ר"ל כל אחד מבגדיו הן סרבל הן קטא וכתונת, ולא כמו שסבורין דוקא כתונת. ואמר שהוא בעצמו נזהר בכך כשהולך בדרך ואין לו כר או כסת לשים תחת ראשו, טרם שלוקח אחד מבגדיו היה נוטל אוכף הסוס מתחת ראשו.

[**מב**] אמר שפסקו רבותינו בבא מציעא: המערה לחבירו יין מחבית לחבית רשאי לשתות כל חפצו ואין רשות לחבירו למחות גם אם הוא שכיר, משום דפועל הוא ותורא מדישו קאכיל.

[**מג**] אמר לנו מהר"י סג"ל כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד אסור לנסות אותם משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם, וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלגו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במס' שבת ס"פ במה אשה מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין, ר"ל מאותו מין עצם ויניח לו על קדקדו ויאמר הכי: חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד, והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא, לכן אותו לבד התירו ולא שום א' יותר.

[**מד**] מס' יבמות פ' רבן גמליאל איתמר: מנגיד רב למאן דמתפקר שליחותא דרבנן, פרש"י מתפקר לשון חוצפא שמעיז פניו להתריס עם שליח ב"ד. ואמר לנו אמ"ץ מהר"י סג"ל ששמע מפי רבו מובהק מהר"ש שהוא ראה פעם אח' בבית מהר"מ סג"ל שנכבד א' מבחורי הישיבה זרק בחרונו קערה לראש השמש שהיה משרת לבחורים. וכשנשמע הדבר באזני מהר"מ סג"ל אמר להחרים אותו עכ"פ על שהתריס בשמש ההוא שהוא שליחותא דרבנן. וכל החבורה טרחו טורח גדול עד מאד טרם חמת המלך שככה. והצריך את הבחור ההוא להרבות פיוסים שימחול לו המשרת.

ואני המלקט בתר לקוטי ראיתי מעשה שהיה רץ בנו של שמש העיר בל"ג בעומר עם הבחורים לשמוח עמהן, ונפל ריב בינו ובין הח"ר לעמלין בין מה"ר משה נוימרק כ"ץ ז"ל, והיה קורא את הבחור בחרונו בלשון אשכנז: זויא שעלם, ר"ל נבילה דחזיר. ויודע הדבר באזני המלך מהר"י סג"ל והחרים את בן השמש. וא"ל איך אתה רשאי לקרא אל הבחורים שלי דבר אחר - שעלם? והיה יושב כן בחרמו ובנידויו עד יום שני אחר ל"ג בעומר. הטריחו אוהביו של המוחרם כי היה מטובי העיר, שאז כשהלך הרב בבית הישיבה ויותר מחמישים בחורים עמו, עמד שם השמש עם בנו והיו מבקשים מחילה.

הבן בפני עצמו והאב בשביל בנו מאת הרב ומן הבחור ההוא ומכל בני הישיבה. והיו מוחלין להם. ולא נשמע שהחרים מהר"י סג"ל קודם לכן או אח"כ שום אדם יותר בעולם.

[**מה**] אמר: אסור ליטול ריבית מישראל מומר, שעדיין אחיך הוא לענין גיטין וקידושין.

[**מו**] אמר שאינו רגיל לכבס סדינין ששוכב עליהן בכל לילה, רק מפסח לפסח. מ"מ נקיים הם משאר סדיני בני אדם ששכבו בהן שבועיים.

[**מז**] נסיובי חלבא, אמר שהוא מי חלב שקורין מאולקין.

[**מח**] אמר שדרכו למחות לבריות שלא יניחו פיהן על אנטלין לשתות מהם ממים שנוזלין דרך שם לשפשף פיהן, מפני שלרובן עשויין מקום נזילתן פרצוף פנים, ונראה כמנשק לע"ז, כדאי' פ"ק דע"ז.

[**מט**] אמר שפעם אחת בימיו מצאו מצבה אחת בקברות מגנצא והיה כתוב בה שפחה חרופה. והיה הפרט מיום הקמתה עד אותו היום י"א מאות שנה. מכל זה נשמע שק"ק מגנצא וקהילת הלא היתה קהילה חשובה מכמה וכמה שנים. [אמר מהרי"ל שראה בקובץ אחד העתקה מכתב ששלחו - היהודים - לק"ק מגנצא בתחילת מעשה אותו האיש - בזמן ישו - לבקש רחמים בתפוצות ישראל שיתבטל הרשע. והיה כתוב בו קהילת מגנצא קהילת הלא וכפר רעגנשפורק].

[**נ**] פנס, אמר שהוא פמוט על דרך שרגא. חצי הרעב פי' לשון חץ. שם לווי פי' לשון חיבור, כמו וילוו עליך ר"ל שמחברין לו כינוי לשמו הראשון.

שרץ שקורין אורוויבין היה הולך על הספר לפני מהרי"ל ופשט בחור אחד ידו להסירו, וגער בו הרב שלא יגע בו יד משום מיאוס, אך ינער הספר ויפול מאליו.

סיגלי, אמר שהוא עשוי משלשה עלין ומריח ריח טוב שקורין וייאול.

[**נא**] איתמר ספ"ק דעירובין לעתיד ישב אברהם אבינו בפתחו של גיהנם ומעלה משם כל הנימולים, מלבד מי שבא על העכו"ם סותם מילתו בערלה שאין מכירין אותו להעלות וישאר שם עם כל שאר פושעים שאינם עולין. ועל זה פוקרים העבריינים אמאי עבירה זו גדולה יותר משאר ראשי עבירות שעשאן עולין. אמר מהר"י סג"ל ששמע ממה"ר יצחק ווידא לפתור להמון העם. שהכל יודעים הטבע שאמר קשה לפרוש מן הערלה, ר"ל שהאשה נהנית יותר מבעילת ערל מבעילת הנימול, והשתא כשמרגיש הנימול הזוקק עם הגויה שאינה משתוקקת אליו כמו אל העכו"ם ויצרו תקפו לחבב את עצמו אליה כמו הערל, מצייר בדמיונו בשעת התשמיש לחבבה אליו כאילו הוא ערל גמור. לפיכך עונשו גדול עד התכלית שדימה עצמו לעכו"ם גמור.

[**נב**] מה שאומר העולם שכמהין ופטריות שקורין שוואמין פיפרלינג גדילין בלילה אחד, אמר מהר"י סג"ל לאו דוקא שצומחין מעיקר בלילה אחת, אך ר"ל שניכר בהן להדיא בלילה אחד שנתרבו ונתגדלו יותר מאתמול, מה שאין ניכר בשאר גידולין כ"א בכמה ימים.

[**נג**] הפרש בין תכשיט לנוי, אמר כל דבר הנצרך לגוף האדם ואי אפשר לו זולתו על דרך קטא כתונת וסרבל הוא נקרא תכשיט, אבל נוי הוא כל דבר שאיפשר בלעדו ואין עשוי רק להתנאות בו. וכן יש ליישב כל דבר שנאמר בו תכשיט ונוי.

[**נד**] אמר: המהלך בדרך יותר נכון לו שילך בבגדים קצרים כדרך הריקים ויכרוך הבתי רגלים תחת ארכובותיו ויהיו הרצועות ארוכים תלוין סביבם כדרך הרכבים, ממה שילך דרך חשיבות בבגדים ארוכים, פן ח"ו יקרה את הליסטים ויפגעו אותו ומתחייב בנפשו במה שהסיתם בעצמו לבא עליו.

[**נה**] אמר: שיעור כזית חצי ביצת תרנגולת, ושיעור גרוגרת כשליש ביצה.

[**נו**] תקופה הנופלת בלילה היה מונה לה השעות משקיעת החמה בין בימות החמה בין בימות הגשמים, והיה נזהר בה ג' שעות בין מלפניה בין מלאחריה.

[**נז**] שבלול, אמר שהוא שנעק. סממית שפינא.

אמר: נוטריקון היינו דמחלקין אותיות התיבה לכמה תיבות על דרך י'ר'ט הדרך לנגדי, דרשינן: י'ראה ר'אתה נ'טתה וכה"ג. אבל ר"ת ר"ל שעושים מהרבה אותיות תיבה אחת, ע"ד י'שמחו ה'שמים ו'תגל ה'ארץ, ר"ת שם ארבע.

שפופרת של ביצה, אמר שהוא קנה אגם. ביצה פי' ברוכא שגדילין בו קנים.

אמר: כל מקום שנאמר שכר, ר"ל מי דבש שקורין מעד, אבל שכר שעורים שקורין ביר הוא קרוי בלשון חכמים פורזנא, וכן הוא בפ' ערבי פסחים.

[**נח**] אמר דכל אדם יזהר בעצמו שלא ילין יחידי בחדר, וכן הוא היה רגיל ללין נער אחד בחדר משכבו. וכן לא ילכו בלילה דרך חצר הבית בלתי אור הנר משום ח"ו יפיחו בו רוחות רעות. ולא שייך בזה שום זריזות לסמוך עליו. ובכלל זה שלא ילך בשדה יחידי בלילה. שוב כשעסקנו לפניו במס' שבת פ' השואל דאיתמר אל יישן אדם יחידי בבית מפני סכנת לילית שמצוי שם, אמר לנו כל דבר הבנוי מד' מחיצות קרוי בית, ואפילו חדר יחידי ובכל מקום שנאמר בית סתם ר"ל חדר.

[**נט**] אמר: חרוזות ומשקלות שעושין בלשון אשכנז על היחוד ועל ה - י"ג עיקרים הלוואי שלא יעשו, מפני שרוב עמי הארצות סבורים שבזה תלוי כל המצות, ומתייאשין

מכמה מצות עשה ולא תעשה, על דרך ציצית ותפילין ות"ת וכה"ג, וסבורים לצאת ידי חובתם באומרים אותן חרוזות בכוונה. ובאותן חרוזות אינו רמוז רק עיקר אמונת ישראל ולא אחד מתרי"ג המצות שישראל מצווין עליהן.

[**ס**] אמר: כל היכא דנזכר מצות הכנסת אורחים ר"ל דוקא הכנסת עשירים ומכובדים, כשנתאכסנו אצלו שאז יקבלם בסבר פנים יפות לנהוג בהם כבוד ולהכין תפנוקים בשבילם. וראייה מאברהם אבינו שסבר המלאכים היו אורחים, והרבה לשחוט בשבילם ג' שוורים להאכילם הלשונות בחרדל. אבל הכנסת עניים בכלל צדקה היא.

[**סא**] אמר: הבא להתגייר עכשיו בינינו בין האומות והישראל מתיירא שיפרסם ויבא לידי סכנה מותר לדחותו. ואם מחזיק בו מלהניחו עד שיגיירנו מותר לגלות למושל, למען הציל עצמם וכל ישראל מן הסכנה, ודוגמא זה כל מצות מותר להנצל גם אם תתבטל המצוה.

[**סב**] אמר דאיתא בגמרא דלעולם ישהה אדם אחר הסעודה טרם ילך לדרכו, ולא נתנו בו חכמים שיעור השהייה, אלא כך הוא השיעור: כל מין שאכל ישהה אחריו כשיעור ברכה אחרונה שלו. כגון אם אכל פת ישהה כשיעור שיוכל לברך ברכת המזון, אכל מין דבעי ברכה מעין שלש ישהה כשיעורה, אכל מין דבעי בורא נפשות ישהה כשיעורו.

[**סג**] אמר: - גלח - (איש) אחד בא לפדאו והיה גוזר על היהודים שלא יחזיקו שום שפחת עכו"ם לשמשם בביתם. ושלח אחר היהודים ואמר שלא כדין היהודים משתעבדין בהן בגלותינו. והיהודים השיבו ברכת אברהם הוא: ורב יעבוד צעיר. - והגלח - (והאיש) השיב: תנו לי ערב שאין הפירוש ואת הרב יעבוד הצעיר, והיה הכוונה שאתם היהודים תהיו עבדים לנו. והשיב הקורא רעביל: תשובתו בצדו דסוף הענין, דאמר יצחק לעשו: הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, נמצא דר"ל במה שברכו ורב יעבוד צעיר. ואמר מהר"י סג"ל ודאי יש להוכיחם כך ולדחותם, אמנם לפי האמת הפסוק ורב יעבוד צעיר סובל שני הפירושים.

ואני המלקט בתר לקוטי שוב ראיתי בספר הג"ן דלהכי לא כתב ורב יעבוד הצעיר, כדי להופכו לשני פנים ודורש כשנתמלא זו חריבה זו, ור"י בר אברהם אמר דלעולם יש לנו עבדים, עכ"ל הג"ן.

[**סד**] אמר דאין ערלה נוהג בפירות הגדילים באילנות שקו' הינפרן, פרונברן, ערפרן ודומיהן. ושאלנו לפניו מתי כלין שני ערלה דשאר אילנות. ואמר דמנינן ג' שנים משעת הנטיעה, גם אם לא טענה פרי כל אותן ג' שנים וטוען ברביעי מותר ע"י פדיון.

[**סה**] אשת מה"ר זלמן שטיין ז"ל נדרה שלא לסעוד שום סעודה חוץ לביתה, ואירע נשואין קרוביה בעיר ותתחרט על נדרה. ובעלה הנזכר היה מסופק אם החריש לה ביום שמעו או הניא אותה. ושלח ושאל ממהר"י סג"ל מאחר דספק בידו אם הקים או הפר אם יוכל להפר האידנא. והשיב שנראה לו לפי הפוסקים דלא הוי קיום, ועכשיו כשיראה תשובתו ואז יפר לה לאלתר. וממחרת איקלע מהר"י סג"ל בלא"ה שם וחזר והתיר לה הנדר ג"כ במעמד שלשה.

[**סו**] כשבא מהר"י סג"ל בבית עכו"ם לא הקפיד וישב על כרים מרוקמים צמר ופשתים, ואמר דלא מתכוין להנאה ואיסור דרבנן הוא. ובלא מתכוין מותר, רק להתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. [בליקוטי מהר"י ווילא כתוב: אסור לישב על הכר בבית העכו"ם].

[**סז**] אמר: מי שנתקבל קנין לפניו לכתוב ולחתום דבר, וטרם שחתם השטר שכח הענין, גם אם מאה אנשים היו במעמד והעידו לו כך וכך, אין לו להשגיח בהן, ואם חתם השטר פסול. אמנם אם חבירו עד השני מזכירו במקצת עד רמי אנפשיה רשאי לחתום והשטר כשר.

[**סח**] פעם אחת מת שר גדול בנו של דוכוס מהיידילבערק והיה אוהב ישראל, ואמר אחד בפני מהר"י סג"ל צר לי על מיתתו. וא"ל הרב גם אם היה יהודי כשר ות"ח גדול אין לומר כן, דנראה כאילו מתרעם על מידת הדין, רק יאמר יש היזק גדול במיתתו.

[**סט**] מחזור הגדול התחיל פעם אחת קפ"א לפ"ק ותהי תקופת ניסן ליל ד' כ"ג בו. אז ציוה מהר"י סג"ל לשמש העיר להכריז בבית הכנסת בערב קודם לכן שלמחר ביום יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה אז יברך: בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית. וכן בסמ"ק בהלכות ברכות, משום דכל תחילת המחזור חוזר גלגל החמה אל מקום אשר נתלה שם בבריאת עולם, וראיה דהיה התקופה ליל ד' דנתלו גם המאורות בבריאת עולם בד'. ולהכי נקרא מחזור שחוזר חלילה.

[**ע**] אמר: כל היכא דאיתמר מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא, הכי פירושו ודאי תקנתא דרבנן הוא והם יצאו ובדקו ומצאו להם סמך מקרא, וסמכו דבריהם עליו כדי להחזיקם שיהיו סבורים דהוא מדאורייתא ויחמירו בו, ולא אתו לזלזל ולהקל בדברי חכמים.

[**עא**] אמר: ספר אחד נקרא ספר בשר על גבי גחלים מפני שמה שכתוב בו יש סברא וטעם כבשר הנצלה ע"ג גחלים, ואינו מצוי בינינו כי בעו"ה בגזירות נעלם ממנו. והוא זה שהביא בפוסקים חיבור רב ביבי, והרבה נמצא במרדכי הגדול.

[**עב**] הקשה דבאשר"י בעי בי"ט במסוכנת הפריסה ע"ג קרקע וקאמר כדאמר בהלכות טריפות, ובהלכות טריפות כתב דלא בעינן הפריסה ע"ג קרקע.

[**עג**] אמר: הא דבעי מה"ר עוזר ממה"ר אלעזר פירנא מחמץ נוקשה אי בטיל בס' או אוסר במשהו, פשט איהו מהא דאמר בדיבור חטי קרדוניתא דמדמה חמץ מו' שעות ולמעלה שהוא מדרבנן לחמץ נוקשה, ודו"ק.

[**עד**] מהר"י סג"ל היה נוהג לפסוק דין מצרנות בתים ע"פ אשירי ודלא כר"ת. וכתובת בנין דכרין לא נהג כלל השתא לדידן.

[**עה**] אמר דרב אלפס והרא"ש פסקו דכל דבר אפילו שמשביח לאברים אם הטילו שנים לכיס והאחד הטיל יותר מחבירו, מ"מ השכר לאמצע עד שיתנו, דחבירו מצי למימר זריז אני מצינא להרויח במנה יותר מאתה במאתים.

[**עו**] מה שמקשין העולם ומחזיקים חומר בסמ"ק במצות י"ט וז"ל: כל מה שניאותים ממנו בי"ט משלחין כגון סנדל המסומר, ופ"ק דביצה מסיק בהדיא דסנדל אסור לנועלו ומותר לטלטלו. אמר מהר"י סג"ל דכבר הוא מצא בתוספות במה אשה יש תירוץ אחד דסנדל מותר, ואותו תירוץ אית ליה לר"י מקורביל בעל הסמ"ק. ומהר"י סג"ל תירץ דר"ל כגון אותן ששנויין התם דאסור לצאת בהן לר"ה ומותרים בחצר, ואשמועינן אף על גב דאסורין לר"ה מתקרי שפיר לנאותן.

[**עז**] אמר: אין לתמוה מתי שדורשין קרא ופשוטו דקרא להפך, אמאי לא כתב כמשמעות הדרשה, דילמא נתכוון קרא לשום דרשה אחרת ג"כ דלשבעים פנים התורה נדרשת. וכללא הוא כל מה שכתוב על לעתיד לבא, הוא יותר סתום בקרא משאר דברים כי יש לו כמה פנים משאר דברים.

[**עח**] שילהי פירקין, אמר דר"ל שהיו עייפין בלימודו מראשו עד סופו כשהגיעו שם, דתרגום של עייף שילהי.

[**עט**] היכא דאיכא בתוס' ואר"ת ואר"י שמעו התוס' מפיהם. אבל וי"ל מפי השמועה. **ר**' יהודה נשיאה הוא היה היניק שהיה בנו של ר' גמליאל נשיא בן רבי יהודה הנשיא, נמצא ר' יהודה נשיאה היה נינו של ר' יהודה הנשיא.

כל רבן הוא נשיא, כמו רבן גמליאל. כל מר הוא ריש גלותא, כמו מר עוקבא, מר זוטרא. אבל אמר מר הוא סתם ספר.

[**פ**] כשראה מהר"י סג"ל ספר מהופך עליונו למטה הפכו ונשקו. אמר קבלה מהחסידים הראשונים, אם ח"ו יפלו כמה ספרים על הקרקע והגביהם אחד אחד אל ינשק כל אחד בהגבהתו, אך יגביה את כולם ואח"כ ינשקם, משום דהוי ביזוי לזה המונח בקרקע מלהגביה עד שינשק את חבירו. כשהלך הנושא ספר אצלו, א"ל ליכנס או לצאת לפניו בפתח. היה מקפיד על המניחין ספרים על המדריגה שעולין בה על המגדל בב"ה דגם העליונה מחשב כהניח ע"ג קרקע.

[**פא**] גמרא: הא דידיה הא דרביה. שאלו למהר"י סג"ל אמאי לא משני כן בכמה דוכתין, ואמר דגם לדידיה היה קשה כמה פעמים, אך נראה לו דאינו משני כן אלא דוקא על תנא או אמורא דלמד משנים, והיה מסופק לאותו תלמיד מאיזה מהן למד הדין הזה, אז משני הספר הא דידיה הא דרביה.

[**פב**] אמרינן פרק בכל מערבין: זימנין דניחא ליה לאיניש בחבריה יותר מרביה. אמר שכן ראה באושטרייך שלא רצו להסכים עם רבותיהם לנגד חבריהם.

[**פג**] אמר שמעידין על ר"ת כשהיה רוצה ללמוד תמצית מהלכה חמורה היה נותן לפניו תל של זהובים לשמוח בהן ונתרחב לבו ולמד בכח.

[**פד**] אזוב קצר מספקו בחוט ובכוש, פי' לנו מהר"י סג"ל אם היה האזוב קצר כ"כ שלא היה יכול להגיע במי חטאת, היה תוחבו בראש הכוש שקורין שפינדל קשור בה בחוט.

[**פה**] איתא בספר אגודה דמפות כלאים של שבת אין לתת אותם על השלחן כיון דלא חזו לטלטלן. ומהר"י סג"ל היה אוסר אף בחול משום דמתחמם כנגדן, כדאמר גבי וילון בפ"ק דביצה. ואסר נמי יריעות שעטנז התלויין לנוי בכותל מטעם זה.

וכן אמר דשק של פשתן קשור מלא צמר או גיזין אסור לישב עליו. אבל באנקליך הפרוס על האיצטבא או ספסל ואין תחתיהן מאומה רק מונחין על העץ והם של שעטנז מותר לישב עליהן, מאחר דהישיבה קשה ואינה רך לית בה הנאת חימום.

[**פו**] פעם אחת איתנגיד מהר"י סג"ל ע"ה בק"ק דמגנצא, שקורין היצפריט ומצאוהו כן שוכב בחדר לימודו. ושכב כן יותר משלשה ימים שלא אכל ולא שתה מאומה ולא היה מזיז שום אבר מכל גופו. והיו הרופאים מנסין אותו בתחיבת מחט לכל השטח גופו, ולא הרגיש עקיצת מחט רק באצבע אחד מן רגליו הרגיש ועדיין היה רוח בנחיריו. והיתה צעקה גדולה וצער בכל הציבור אנשים ונשים וטף, וכל אשר שמעו יאחזמו רעד.

וגזרו להתענות כל יום ב"ה עד הימים הנוראים ולומר סליחות ככל תענית ציבור, ויהי בחדש תמוז או אב. וכאשר חזר הרב לבוריו נשאר בביתו עד שהבריא. וכשהלך אח"כ לב"ה ומצא הציבור מתענין ומשלימין התענית שקבלו החזיק להם טובה. ואח"כ חי יותר משלשים שנה ולא שמעתי שהגיד לשום אדם מה היה לו.

ואני המלקט בתר לקוטי עוד היום כשאני שומע אומרים הפזמון "רועה ישראל" המסיים "מי יקום יעקב כי קטן הוא", אני זוכר אותו המעשה שהייתי גם שם נער במגנצא.

[**פז**] ליקוטים ממהר"ר שלום מאושטרייך אשר כללתי שמו מהר"ש רבו דמהר"י סג"ל.

אמר מהר"ש: הכותב כל נכסיו אל בנו ואח"כ נשא אשה, אם היה רוצה רשאי להוסיף לאשתו על כתובתה שלא מדעת בנו. ויועיל לה שאם קדמה האשה וגבתה מה שגבתה גבתה במטלטלין.

[**פח**] אמר: הדן ונטל שכר על דינו דינו בטל. וכן העדים שנטלו שכר מן חתימתן או מעדותן, עדותן בטילה, שהרי בגמרא תולה דין בעדות, לומר כשם שעדות אם נוטלין שכר עדותן בטילה אפילו אם הוא אמת, כן דין בטל.

[**פט**] אמר דפשרה צריכה קנין, והיינו באפי בי תרי, ובג' יש דעות חלוקות. ועל פשרה הנעשית בין שנים בתנאים, ויש בתנאים שהאחד יפרע את חבירו כך וכך ושאר תנאים בקנס. אמר מהר"ש שנראה לו אם עבר הזמן ולא פרעו שבשביל כך לא הפסיד הקנס אם קיים שאר התנאים ולא עבר עליהן, דמצי למימר זוזי אנסוהו מאחר שלא הוקנס בפירוש על פירעון המעות.

[**צ**] אמר מהר"ש: לעולם ידור אדם במקום אבותיו כמצות חכמים, לולי זה כבר העתקתי אהלי כמה פעמים מעיר נוישטט.

[**צא**] אמר מהר"ש: הרוצה לילך מחוץ לעיר, כשיוצא מפתח ביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר: בשמך טל אטלה. כי "טל" בגימטרי' כוז"ו, והוא השם שכתוב על המזוזה מבחוץ כנגד שם ארבע אותיות, כי הוא אותיות שניות אחר אותיות דשם ארבע באלפ"א בית"א.

בכל עת כשיצא האדם מפתח ביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר: ה' שומרי ה' צלי על יד ימיני, אשר"י.

ועוד אמר מהר"ש שיש בגמרא שצ"ל: השם ישמור צאתי ובואי מעתה ועד עולם.

אמר מהר"ש נקוט כללא בידך: כל גיא הוא רשע.

[**צב**] על אשה אחת שנפלה מן הגג ומתה ב"מ בעו"ה, הורה מהר"ש אם יצא דם ממנה אז אין לטהרה דיסתלק הדם, אך יקברו אותה כאשר היא בלבושיה. ואם רביעית הדם יצא ממנה אין כהן יטמא לה.

ואני המלקט בתר לקוטי מצאתי בתשובת מהר"י סג"ל דדין זה דוקא על הנהרג שקוברים כך כמו שהוא בגדיו דחיישינן לרביעית דם שיצא, אבל הנטבע ח"ו בבגדיו פושטין בגדיו ומטהרין אותו.

[**צג**] מיימוני בהלכות חול המועד: אין מפנין את המת ואת העצמות כו' עד ואסור לעשות כן לעולם בשאר הימים אפילו מבזוי למכובד. אמר מהר"י סג"ל שה"ר שמעון כהן ז"ל כתב אל מהר"ש על בתו שנקברה בשדה בצד הנהר שקורין בלאט בין טערויז וקוניגלין, אם הוא רשאי לפנותה ולקוברה למקום אחר. והשיב לו מאחר דיש לחוש דשמא תשטפנה בנהר או ע"י חפירות תהא מושלכת חוץ לקבורה מותר לפנותה משם.

[**צד**] כשלא סיים המסכתא בפסוקים היה מהר"ש אומר: אמר ר' אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים כו', כדי לומר קדיש על הפסוקים.

[**צה**] אמר מהר"ש לכך נקרא צפרדע מפני שיודע מתי בוקר, שכל הלילה הוא צועק ומקרקר ובבוקר שותק. וכתוב חדא וקורין תרי: צפר דע.

אמר מהר"ש דלכך השליך אהרן את המטה לפני פרעה ולא משה, כי אין דרך שיעשה ענין נס אחד ע"י אדם אחד פעמיים. וראייה מאלישע ששלח גחזי לשונמית, ואז כשעשה במטה שליחותו פעם אח"כ לא היה יכול להחיות עמו את הילד.

אמר מהר"ש שקבלה בידו אותה אומה שקורין ווינדין הם המצרים, והיינו שנאמר ממלכה שפלה, כי אין להם לא שר ולא פריץ רק כולם כפריים.

[**צו**] אמר מהר"ש לנסות איזהו חומץ ישפך מעט ממנו על הקרקע ואז הוא מרתיח שקורין וואלין, וכן הוא במיימון.

[**צז**] אמר מהר"ש דבימיו היה בעל הבית אחד בבית הישיבה ושמו מושיל, והיה נוהג בבית מאד בחסידות. מתי שהיה אוכל מאכלי בשר היה אליו בית מיוחד וכן למאכלי חלב בית מיוחד. ומתי שגוי אחד מביא לו מים היה מצריכו ללבוש חלוק לבן להיות עליו בשעת הבאת המים. ועוד כמה ענינים כאלו היה עושה סייג וגדר להרחקת איסור. וגם היה מגדל בביתו שנים אחים יתומים מה"ר ערבלין מעיר קרעמז ואחיו מה"ר זלטמן. ולא ראה ולא זוכר יותר אחד. וזה היה מן החסידים הראשונים מן נוישטט.

ליקוטים ממהר"ש

[**צח**] [מהר"ש הקשה על הא דאיתא בבא בתרא אי בעי רחמי, ואמאי לא בעי רחמי, בשלמא אלישע היה נביא וידע דכבר נגזרה גזירה, אלא ר' יוסף אמאי לא היה מתפלל. וכמדומה לפי דעת מהר"ש מתי שיש רעב ח"ו במדינה שאין לבקש רחמים לבטלו].

[צט] [מהר"י סג"ל הראה בחושן משפט בהלכות שטרות שהשיב האשר"י: המוצא שטר חוב שנפל שיחזיר אף על גב דקיימא לן דלא יחזיר מאחר דהוי אומדנא דעת דודאי פרוע. ובכמה מקומות נמצא בתלמוד דאזלי בתר אומדנא ומנא להו לחכמים, מאב לחכמים שלמה המלך דאמר: תנו לה [את] הילוד החי, ומנ"ל דהיתה אמו, אלא אזל בתר אומדנא.]

[ק] [אמר מהר"י סג"ל דהאלפס והאשירי כתבו: מי שהיו בידו מופקדים שטרות של חבירו אף על פי שפשע בשמירה ונאבדו פטור מלשלם, וכן הוא בתשובת ר"י. ואמר דלא הוי כמיימוני דחייב לשלם דנחשב פושע].

[קא] [אמר מהר"י סג"ל פעם אחת אתא הוא בימי הסליחות - שהיו צריכין לומר זכור ברית - לעיר, והיה הש"צ דשם אבל, שהיה בתוך ז' ימי אבלו. ולא היה שם שום אדם היודע להתפלל כדין. והלך הוא עד עיר אחרת כל הלילה].

[קב] [אמר מהר"י סג"ל אם שואבים מכלי אל כלי ראשון ששאבו עמו מים ככלי ראשון לכל דבר, מלבד דין הגעלה שאין חשוב כלי ראשון להגעיל איסור רק אותו שנתבשלו בו המים, וטעמא במס' ע"ז כבולעו כך פולטו].

[קג] [אמר מהרי"ל דלכך נקרא - אותו האיש - ישו הנוצרי, משום דנוצר ונברא מאשה כשאר אדם ולא הוה אלוה - דלית ביה צורך -, אך אנו משיבין לאומות - למינין - דבא מעיר נוצר].

[**העתקתי** כתב למורי מהר"י סג"ל, ובעמדי לפניו - לדבר עמו - הנחתי - השלכתי הקולמוס וסכינא דספרא מידי על השלחן, ונפלו יחד כשתי וערב. והרב הרגיש בו קודם שראיתי, ואמר אלי להפרידם. ש"מ דמנהג יפה הוא מאחר דהוא ג"כ הקפיד - והוא הרגיש טרם שהרגשתי - ואף בלי מתכוון -].

[**איתא** פ' כל כתבי ס"ת שכתבו מין ישרף ואף האזכרות - השמות שבה, דודאי כתבן כולן לשם מינות. ואמר מהר"י סג"ל לכך מותר למחוק את השמות שכותבין המינין - להכעיס - והמשומדים בתוך שתי וערב וסבורים שאין ישראל רשאים למחוק אותן. ואמר א' מן הבחורים - הח"ר מאיר בונא - לפניו: פעם אחת כתב גלח א' שם של ד' אותיות על כתפי - ולא ידעתי מה לעשות - והנחתיו עד שנמחק מאליו -. והשיב הרב דיש חילוק בין גוי למין. דגלח גוי הוא ומנהג אבותיהם בידיהם, ואינם יודעים להטיב ואין מתכוונים למינות, לכן אסור למחוק שם שהוא כותב - בכוונה -, אלא יניחנו למחוק מאליו. אבל המין ודאי - הוא מכיר את רבו - מתכוון - למרוד בו ומתכוון - למינות, אין במכתבו שום קדושה וימחק - בכוונה -].

[**אמר** - מהר"י סג"ל כשהולכין הגויים למקום ע"ז שלהם ותועים בדרך ואינן שואלין לישראל איזו דרך הישרה, אסור להראותם. אך אם שואלין ידריכם הדרך הישרה מפני דרכי שלום].

[**קד**] [אמר מהרי"ל שראה במדרש דנקרא יהודה בן בתירא מפני שנתגייר מחמת פרה. שקנה פרה מישראל - בגיותו - ובשבת לא היתה רוצה לעשות מלאכה. בא ושאל הישראל - מה טיבה -, והשיב לו: בהיותה שלי היתה רגילה לנוח בשבת. נטל ק"ו לעצמו: ומה בהמה זו וכו' והתגייר].

[**קה**] [בחור א' ישב לפני מהר"י סג"ל וראה לבוש יופא - וומש שהגוף היה לבן והבתי זרועיים היו מבגד שחור - מחוברין בתפירה יחד - ושניהן פשתן -. וא"ל מהר"י סג"ל דאסור משום חוקת הגוי, אך יתיר התפירה סביב השיכמה מכל וכל - להפריד בתי הזרועיים מן הגוף - במקום מחובר השחור ללבן - ויחזור ויחברם יחד עם רצועות - מקושר בחוט כיש רגילין - או עם קשרים עשויין מבגד שקורין קנופיל - בלי תפירה - שאז יוכל לסלקם מתי שירצה, דאז אין בו משום חוקת הגויים].

[**קו**] [כללא דמילתא כל שמפטירין בו נקרא נביא ושאין מפטירין בהן נקרא כתובים, רש"י.

אמר מהרי"ל ספרא הוא חיבור אחד שנתחבר על תורת כהנים ושמו ספרא, וספרי הוא חיבור שנתחבר על ספר במדבר ועל משנה תורה.

כל היכא דכתיב גבי ציצית קרא מהרי"ל מצוייצת על משקל ציצית, ועל שאר מצוות שייך לומר מצויינת ר"ל מקושטת - מסומנין.

אמר מהרי"ל טפח הוא שיעור כמלא סיט, פרש"י פרק האורג סיט הוא הפסק בין אצבע לאגודל - לאצבע כמו שאדם יכול להרחיב - בכחו -].

[**קז**] [אמר מהרי"ל אסור לעשות קפנדריא אפילו דרך הפלס - החצר שלפני בית הכנסת, כי אף לשם מתפללין הבחורים - ושאר העם - רובם כששוהין לבא לב"ה - והוי - מקדש מעט.

מהרי"ל היה אוסר לשנות שום בנין בב"ה אפילו שלא לסייד מקום הסדקים - ולמלאות הסדקים -.

הבנתי במהרי"ל ביושבנו לפניו ללמוד, ואם הוא מתעטש ואמרו מקצת הבחורים אסותא לא ענה להם דבר, וכן אם הם מתעטשים לא אמר להם אסותא, וטעמא דדברי תורה מרפאים].